

ACTA WASAENSIA

Nr 91
Språkvetenskap 18

Birgitta Romppanen

Från målspråk till källspråk

Utvecklingen av den finsk-svenska och
den enspråkiga finska ordboken

UNIVERSITAS WASAENSIS
VASA 2001

Toimituskunta/Editorial Board:

Puheenjohtaja/Chairman

Kauko Mikkonen

Muut jäsenet/Other Members

Jaakko Husa, Jorma Larimo, Matti Linna,
Antero Niemikorpi, Vuokko Palonen,
Juhani Stenfors, Marja-Liisa Tuomikoski

Toimittaja/Editor:

Antero Niemikorpi

Toimitussihteeri/Assistant Editor:

Tarja Salo

Osoite/Address:

Vaasan yliopisto – University of Vaasa
PL 700 – P.O. Box 700 (Wolffintie 34)
FIN-65101 VAASA
Finland

Julkaisumyynti / Orders:

Vaasan yliopisto – University of Vaasa/Publications Unit
Tarja Salo, Assistant Editor
puh./tel. +358 (0)6 324 8217
e-mail tarja.salo@uwasa.fi
www.uwasa.fi/julkaisu/

Vaasan yliopiston kirjasto – Vaasa University Library
Sirkka Mäkinen, Secretary
puh./tel. +358 (0)6 324 8235
e-mail sirkka.makinen@uwasa.fi

Vaasan yliopiston ylioppilaskunnan kirjakauppa –
University of Vaasa/Students' Union
puh./tel. +358 (0)6 324 8970

ISBN 951-683-931-2

ISSN 0355-2667 = Acta Wasaensia

ISSN 1235-791X = Acta Wasaensia. Språkvätskap

© Vaasan yliopisto

ACTA WASAENSIA

Nr 91
Språkvetenskap 18

Birgitta Romppanen

Från målspråk till källspråk

Utvecklingen av den finsk-svenska och
den enspråkiga finska ordboken

Summary

From Target Language to Source Language.
The Evolution of the Finnish-Swedish Dictionaries
and the Monolingual Dictionaries in Finnish

UNIVERSITAS WASAENSIS
VASA 2001

Förhandsgranskare Professor vtff. Pirkko Lilius
Helsingfors universitet
Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur
PB 4
FIN-00014 Helsingfors

Professor Helena Sulkala
Uleåborg universitet
Institutionen för finska, samiska och logopedi
PB 1000
FIN-90014 Uleåborg universitet

Förord

Titeln till Daniel Juslenius finsk-latinsk-svenska ordbok *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök* från år 1745 sammanfattar väl mitt arbete, målsättningen och mödan med denna avhandling:

Suomalaisen Sana-Lugun Coetus. Jumalan awulla / Suurella työllä / pitkällä ajalla / monen neuwolla / Suomen Kielen Kunniaksi. Fennici Lexici tentamen, del auxilio, Prolixo labore, longo tempore, multorum confiliis Lingvæ Fennicæ honori. Finsk Orda-Boks Försök, Med Guds hielp / Genom widlyftigt arbete / på lång tid / med mångas råd / Till Finska Språkets heder.

Avhandlingen tillägnar jag, förutom ”Finska Språkets heder”, mina föräldrar, som genom sitt uppoffrande arbete givit mig möjlighet att skaffa mig en god grundutbildning och även bistått mig ekonomiskt under mitt avhandlingsskrivande.

De ekonomiska förutsättningarna för ett avhandlingsskrivande är av central betydelse och därför vill jag framföra ett varmt tack till *Finska kulturfonden* i Finland, som beviljade mig ett forskningsstipendium för avhandlingsarbetet.

Basen för min forskning ligger i det redaktionsarbete som gjordes inom ramen för det stora finsk-svenska ordboksprojektet 1990–1997, då min grundkompetens och erfarenhet av tvåspråklig lexikografi byggdes upp. Redaktionen, alla kollegor och experter som medverkade i projektet förtjänar ett varmt tack för den inspiration som de gav mig till fortsatta insatser inom forskningen.

Min handledare, professor Rune Ingo vid Vasa universitet, tog initiativet till forskningen och har under arbetets gång givit mig, förutom den vetenskapliga grunden, ett psykologiskt stöd utöver det vanliga. Utan hans stöd och inspiration hade jag inte vågat ta mig an denna för mig oerhört krävande uppgift, som förhoppningsvis i förlängningen leder till ny forskning inom den unga finsk-svenska och svensk-finska lexikografiforskningen. Professor Ingo förtjänar inte bara mitt tack utan även ett tack från hela det lexikografiska forskningsområdet i Finland.

Många har på olika sätt givit sitt stöd till mitt arbete. Bland dessa förtjänar att nämnas fil. dr. Leif Tengström och docent Birgitta Englund Dimitrova, vilka gav mig ett betydande stöd,

uppmuntran och konkreta tips inför arbetet. Lektor David Jones hjälpte mig mot slutet av mitt arbete med att förtjänstfullt översätta sammanfattningarna till engelska.

Ett tack förtjänar *Finska institutionen* vid Stockholms universitet, som genom att bevilja mig tjänstledighet stött mitt arbete. Vasa universitet vill jag tacka för att jag blev antagen som forskarstuderande vid *Institutionen för modern finska och översättning* och för att universitetet ville publicera min avhandling.

Projektet *Vanhan kirjasuomen sanakirja*¹ vid Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland har givit mig tillgång till internt, värdefullt, icke publicerat forskningsmaterial varför jag vill tacka framför allt Riitta Palkki och Anja Jussila.

Med hjälp av förhandsgranskarnas professor Helena Sulkalas och professor vttf. Pirkko Lilius värdefulla synpunkter mot slutet av arbetet kunde avhandlingen färdigställas, varför de är värda ett synnerligen stort tack.

Alla mina vänner, nära och kära i Sverige och i Finland har på olika sätt givit mig sitt stöd. Sist men inte minst vill jag tacka Claes som granskat svenskan i min avhandling och framfört konstruktiv kritik samt givit vardagen sådana ramar att jag har orkat slutföra ett i många stycken tungt forskningsarbete.

Vasa i september 2001

Birgitta Romppanen

¹ En ordbok över finskan före 1809.

INNEHÅLL

FÖRORD	3
ABSTRACT	9
1. INLEDNING	10
1.1 Avhandlingens disposition	11
1.2 Bakgrunden till och utgångspunkterna för min forskning	12
1.2.1 Synen på tvåspråkslexikografin i Finland	12
1.2.2 Tidigare forskning om finsk-svenska och svensk-finska ordböcker	17
1.2.3 Ordboken och användaren	23
1.3 Avhandlingens syfte och hypoteser	26
1.4 Den lexikografiska terminologin	32
1.4.1 Terminologi med referens till <i>Suuri suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken</i> (1997).....	34
1.4.2 Allmän och övergripande lexikografisk terminologi.....	49
1.4.3 Lexikografin och angränsande forskningsområden	59
1.4.3.1 Lexikografi och översättningsvetenskap	59
1.4.3.2 Lexikografi och lexikologi.....	60
1.4.3.3 Lexikografi och terminologi	63
1.4.3.4 Lexikografi och textlingvistik	66
1.4.4 Sammanfattning	66
1.5 Material och metod	66
1.5.1 Urvalet av material.....	66
1.5.2 Urval av analyserade lemman och problem i analysen.....	68
1.5.3 Lemmaberäkningen.....	74
1.5.4 Sammanfattning	77
2. EFTERFRÅGAN, UTGIVNING OCH DISTRIBUTION AV BÖCKER I ETT HISTORISKT PERSPEKTIV	78
2.1 Tiden före 1809	78
2.1.1 Externa faktorer som torde ha påverkat ordboksutgivningen och ordboksdistributionen.....	79
2.1.2 Utbildningsväsendet och språkkunskaperna	84
2.1.3 Översättningar till och från finska.....	89
2.1.4 Biblioteken.....	90
2.2 Tiden efter 1809	90
2.2.1 Externa faktorer som torde ha påverkat ordboksutgivningen och ordboksdistributionen.....	91
2.3 Sammanfattning	93

3.	DEN FINSK-SVENSKA ORDBOKEN	95
3.1	Den lexikografiska traditionen i Finland och i Sverige.....	95
3.2	Från encyklopedi till ordlista?.....	96
3.3	Från ordlista till ordbok	99
3.4	Flerspråkiga ordböcker med finska som målspråk 1637	
	[1632]–1733.....	100
3.4.1	Bakgrunden och samtida ordböcker av intresse	100
3.4.2	Ericus Schroderus Upsaliensis <i>Lexicon latino-scondicum</i>	106
3.4.3	<i>Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica</i> <i>interpretatione</i>	114
3.4.4	Henrik Florinus <i>Nomenclatura rerum brevissima, Latino-Sveco-</i> <i>Finnonica</i> och <i>Vocabularium Latino-Sveco-Germanica-Fennicum</i>	117
3.4.5	<i>Lexicon pentaglotton</i>	121
3.4.6	Sammanfattning	121
3.5	Flerspråkiga ordböcker med finska som källspråk 1745–1829.....	122
3.5.1	Bakgrunden och samtida ordböcker av intresse	123
3.5.2	Daniel Juslenius <i>Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finskt Orda-Boks</i> <i>Försök och Lisäyksiä Jusleniuksen Sana-Lugun Coetukseen</i>	125
3.5.3	Christfrid Gananders <i>Nytt Finskt Lexicon</i>	133
3.5.4	Gustaf Renvalls <i>Suomalainen Sana-kirja</i>	142
3.5.5	Sammanfattning	144
3.6	Tvåspråkiga ordböcker med finska som källspråk 1838–1903.....	145
3.6.1	Bakgrunden och samtida ordböcker av intresse	146
3.6.2	Carl Helenius <i>Suomalainen ja Ruozalainen Sana-kirja / Finsk och</i> <i>svensk samt svensk och finsk Ord-Bok</i>	150
3.6.3	Aukusti Lilius <i>Suomenkielinen Lukemisto, Sanakirja</i>	153
3.6.4	Gustaf Erik Euréns <i>Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja / Finsk-svensk</i> <i>ordbok</i>	155
3.6.5	August Ahlqvists <i>Uusi Suomalainen lukemisto Suomalais-Ruotsalaisen</i> <i>Sanakirjan kanssa. Lyselöitä varten. Sanakirja Finsk-svensk ordbok</i>	158
3.6.6	Ferdinand Ahlmans <i>Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen</i> <i>sanakirja / Svensk-finsk och finsk-svensk ordbok</i>	160
3.6.7	Elias Lönnrots <i>Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja / Finskt-svenskt</i> <i>Lexikon del I och del II. Lisävihko Elias Lönnrotin Suomalais-</i> <i>Ruotsalaiseen Sanakirjaan</i>	163
3.6.8	C.F. Nordlunds <i>Suomalais-ruotsalainen käsisanakirja / Finskt- svenskt</i> <i>handlexikon. Skolupplaga</i>	174
3.6.9	Knut Cannelins finsk-svenska ordböcker 1889–1903	177
3.6.10	Sammanfattning	181
3.7	Parlörerna för perioden 1644–1899	184
3.7.1	<i>Formulae Puerilium Colloquiorvm</i>	186
3.7.2	Martin Fogels <i>Nomenclator Latino Finnicus. Serenissimo Cosmo</i> <i>Magno Etruriæ Principi.</i>	187
3.7.3	<i>En Nyttig och Tydelig Anwijsning Til Svenska och Finska Språket</i> <i>och Muutamia Kanssa-Puheita / Några samtal</i>	188
3.7.4	Gust. Wilh. Wirénus <i>Lyhykäinen suomen ja ruotsin kielinen sana</i> <i>kirja / Kort Finsk och Svensk Ordbok</i>	192

3.7.5	<i>Den Lilla Svenska och Finska Tolken / Ruotsalainen ja Suomalainen Kieli-kirja och Kieli-kirja / Svensk och finsk Parlör för Resande i Finland</i>	195
3.7.6	<i>Ny Svensk-Finsk Tolk och Uusi Suomalais-Ruotsalainen Tulkki</i>	197
3.7.7	Sammanfattning	197
3.8	Tvåspråkiga finsk-svenska ordböcker 1908–1998	198
3.8.1	Bakgrunden och samtida ordböcker av intresse	199
3.8.2	Knut Cannelins finsk-svenska ordböcker 1908–1976	202
3.8.3	<i>Suuri Suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken</i>	221
3.8.4	Övriga finsk-svenska ordböcker 1908–1998	234
3.8.4.1	Lea Lampéns finsk-svenska ordböcker.....	234
3.8.4.2	Lea Köykkäs m.fl. <i>Suomi/ruotsi/suomi sanakirja / Finsk/svensk/finsk ordbok</i>	238
3.8.4.3	Ilse Cantells m.fl. <i>Suomi-ruotsi opiskelusanakirja</i>	241
3.8.4.4	Berlitz svensk-finsk-svenska ordböcker	244
3.8.5	Sammanfattning	245
3.9	Enspråkiga finska ordböcker 1951–1994	247
3.9.1	Bakgrunden och samtida ordböcker av intresse	247
3.9.2	<i>Nykysuomen sanakirja</i>	248
3.9.3	<i>Suomen kielen perussanakirja</i>	250
3.9.4	Sammanfattning	251
3.10	Den elektroniska finsk-svenska ordboken	251
3.10.1	Allmänna iakttagelser om de elektroniska ordböckerna.....	256
3.10.2	Ilse Cantells m.fl. <i>Suomi-ruotsi-suomi sanakirja</i> . Cd-rom-version	258
3.10.3	<i>Suuri Suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken</i> Cd-rom-version.....	267
3.10.4	<i>LEXIN — Lexikon för invandrare. Svensk-finskt lexikon / Ruotsalais-suomalainen sanakirja</i>	274
3.10.5	Hanna Larkovirta m.fl. <i>M.O.T. Sanakirjasto Machintosh. Suomi-ruotsi-sanasto 1.0. Version 1.2.1</i>	277
3.10.6	<i>EuroTranslator. Professional CD-sanakirjaohjelma EuroTranslator 32 professional / Suomi–Ruotsi–Suomi</i>	283
3.10.7	<i>Euroword 2000 professional. Elektroninen suursanasto</i>	289
3.10.8	Sammanfattning	298
4.	SAMMANFATTANDE DISKUSSION	300
5.	SUMMARY	313
KÄLLOR		322
Tryckta källor		322
Allmän litteratur		322
Broschyrer.....		334
Tryckta ordböcker		334
Elektroniska ordböcker		341

Otryckta källor	341
Internetkällor	342
Muntliga källor	342
BILDER	343
TABELLER	343
FÖRKORTNINGAR I AVHANDLINGEN	346
BILAGOR	347
Bilaga 1a. Artikeltätheten i <i>Suuri suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk- svenska ordboken</i> (1997) med utgångspunkt från ekvivalenter per uppslagsord	347
Bilaga 1b. Artikeltätheten i <i>Suuri suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk- svenska ordboken</i> (1997) med utgångspunkt från exempelsatser per uppslagsord.....	348
Bilaga 2. Förteckning över ordböcker i tryck och i handskrift i vilka finska ingår som källspråk eller målspråk 1637–1826 och finsk-svenska och svensk-finska ordböcker 1827–1998.....	349

Abstract

Romppanen, Birgitta (2001). Från målspråk till källspråk – Utvecklingen av den finsk-svenska och den enspråkiga finska ordboken (From target language to source language. The evolution of the Finnish-Swedish dictionaries and the monolingual dictionaries in Finnish). *Acta Wasaensia* No. 91, 365 p.

Research on the bilingual lexicography of Finnish-Swedish and Swedish-Finnish dictionaries is of relatively recent date, even though dictionaries that have included Finnish and Swedish have been produced since the 1630s. As developments in bilingual and multilingual lexicography are taking place today at an ever increasing pace with the advent of the electronic dictionaries, a description of the evolution that lies behind them is not without value.

In the introductory section of my thesis I present the background to my research and the premises on which it is based, including an analysis of the current research situation in Finland and Sweden, and I also indicate a number of reasons for the lack of interest in research in this area.

In my thesis I survey the general language Finnish-Swedish and Swedish-Finnish dictionaries and the monolingual Finnish dictionaries that have been published in various editions during the period 1637–1998. I have then chosen to focus my study on the Finnish-Swedish and the Finnish dictionaries. Using a diachronic perspective, I describe and analyse the emergence of the bilingual Finnish-Swedish lexicographical tradition, where Finnish was the target language during the period before 1745 and the source language between 1745 and 1998, by examining the lexicographical structure and material in Finnish-Swedish dictionaries published in mini, pocket, desk or reference editions up until 1998 and also in electronic dictionaries up until 1999.

In order to trace the development of this process, I have made individual analyses of the structure of entries for a number of substantives, verbs and adjectives used as headwords in the first editions and revised editions of Finnish-Swedish dictionaries published during the period. This analysis focuses on the perspective of the target groups and users, mainly from the point of view of their linguistic competence.

In the concluding discussion, I present a survey of the various developmental phases I have been able to distinguish and sketch future areas of research in Finnish-Swedish lexicography. The appendices contain a list of the printed and manuscript dictionaries from between 1637–1826 that contain Finnish as a source or target language as well as Finnish-Swedish and Swedish-Finnish dictionaries from 1827–1998.

Birgitta Romppanen, University of Vaasa, Department of Modern Finnish and Translation, P.O. Box 700, FIN-65101 Vaasa, Finland.

Keywords: lexicography, bilingual lexicography, dictionary, dictionary research, dictionary function, practical lexicography, dictionary production.

1. Inledning

Ilson (1985:1) har på ett mycket träffande sätt beskrivit ordbokens (definition avsnitt 1.4.2) betydelse för beskrivningen av språket som ”the most successful and significant book about language”.

I Karlsson (1987) ges följande sammanfattande beskrivning av en ordbok:

En omfattande ordbok är därmed inget mindre än en totalbeskrivning av mänskliga begreppssystem och deras semantiska kategoriseringar. [...] Utarbetande av en omfattande ordbok är därmed egentligen en totalbeskrivning av ett språk. Inget språkligt delsystem kan förbigås. (Karlsson 1987: 52)

Många av oss har någon gång använt sig av en enspråkig eller tvåspråkig ordbok (definition i avsnitt 1.4.2) antingen vid studier, översättning eller vid en utlandsresa. Ordboken har då använts i ett kommunikativt syfte: den har utgjort ett verktyg för förståelse av ett språk, produktion av text på ett annat språk eller fungerat som ett instrument för kontroll av språkliga fakta. I mångt och mycket har ordböckerna blivit en så självklar del av vår vardag att man sällan kommer att tänka på att det i regel ligger ett omfattande språkvetenskapligt och lexikografiskt (definition avsnitt 1.4.2) forskningsarbete bakom ifrågavarande ordbok. Det som ordboksanvändaren reflekterar över är om ordboken fyller sitt kommunikativa syfte, om det sökta uppslagsordet, frasen etc. går att finna i ordboken, d.v.s. om användarnas förväntningar på ordboken går i uppfyllelse. När ordboken inte fungerar väl, tar användaren sällan i beaktande att valet av ordbok kanske är felaktigt med tanke på vilket behov han eller hon haft.

Utbudet av enspråkiga, tvåspråkiga och flerspråkiga ordböcker samt specialordböcker i tryckt och elektronisk form är mycket stort i dag, vilket gör att det kan vara svårt för en ovan ordboksanvändare att hitta rätt ordbok för just sina behov. De elektroniska redigeringsinstrumenten hos bokförlagen ger möjlighet till en allt snabbare utgivning av nya upplagor, vilket leder till en allt snabbare expansion av ordboksmarknaden. Just nu befinner sig den elektroniska ordboken i en stark utvecklingsfas. Förutom de traditionella bokförlagen ger ett flertal dataföretag ut nya elektroniska ordböcker i ett snabbt tempo.

Dagens ordböcker bygger på en lång lexikografisk tradition² med många utvecklingsfaser. För förståelsen av komplexiteten i en ordbok är det viktigt att gå tillbaka och studera och analysera strukturerna samt se på helheten i ordbokens olika utvecklingsstadier. Få verk har som ordboken haft så stor betydelse för samhällsutvecklingen i form av översättningsverksamhet inom olika områden: religion, litteratur, utbildningsväsende, politik, teknik och vetenskap samt näringsliv (NLO 1997: 16). Översättningarna mellan språken i Europa har ökat och kommer kraftigt att öka i framtiden. Goda ordböcker ser jag som nödvändiga hjälpinstrument för en fungerande kommunikation mellan människor tillhörande olika språkgrupper samt som styrinstrument i samordningen av en gemensam terminologi. Dessutom finns det inbyggt i de ordböcker som är utarbetade av språkexperter en aspekt som främjar språkets utveckling och vård.

Min studie avser att belysa hur de finsk-svenska ordböckerna utvecklats genom århundradena och hur ordboksstrukturen vuxit fram till den form den har i dag. Från denna utgångspunkt och plattform kan vi försöka blicka framåt för att utröna i vilken riktning de finsk-svenska ordböckerna håller på att gestalta sig.

1.1 Avhandlingens disposition

Avhandlingen inleds med en redogörelse för bakgrunden till min forskningsinsats, hur den etablerade forskningen ser på tvåspråkslexikografin i Finland och i vilken omfattning ämnet har varit föremål för forskning. Syftet, hypoteserna och termdefinitionerna liksom en diskussion om gränsdragningen gentemot närliggande vetenskapsgrenar ger ramarna för min avhandling. Därefter redovisar jag det material som legat till grund för min forskning och de metoder jag har använt mig av. En tillbakablickande exposé över samhällsutvecklingen och dess betydelse för ordboksutgivningen från 1600-talet till i dag har jag givit som en bakgrund för analysavsnittet. Analysen består av en granskning av ordboksutgivningen och en redovisning av hur den finsk-svenska ordboken och den enspråkiga finska ordboken har utvecklats och vuxit fram till den form den har i dag. En analys av ordboksstrukturen i stort med en djupanalys av ett antal centrala verk relateras. En sammanfattande diskussion med en presentation av de olika utvecklingslinjerna avslutar avhandlingen. I bilagedelen ger jag bl.a.

² Med *lexikografisk tradition* avser jag här det sätt på vilket den lexikaliska beskrivningen utvecklats och tagit form i ordböckerna.

en lista över alla tryckta allmänspråkliga ordböcker med finska som målspråk eller källspråk³ 1637–1826 och finsk-svenska och svensk-finska ordböcker som har utgivits 1827–1998.

1.2 Bakgrunden till och utgångspunkterna för min forskning

Bakgrunden till att jag började intressera mig för ämnet är att jag 1990–1996 arbetade som huvudredaktör för *Suuri Suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken* (1997), i fortsättningen kallad *Su-ru* (1997)⁴. Under arbetets gång behövde vi i redaktionen få svar på många frågor av lexikografisk natur, frågor som inte fanns besvarade i någon forskning och som vi på grund av en snäv redaktionell tidsram inte kunde fördjupa oss i.

När jag påbörjade detta avhandlingsarbete, hade jag på känn att den finsk-svenska och svensk-finska lexikografiska forskningen i Finland inte hade rönt speciellt stort intresse bland språkforskarna, men först under arbetets gång upptäckte jag hur jungfrulig mark jag egentligen beträdde (Kuusi 1985: 485–490; Solstrand-Pipping 1992: 44–45; Karlsson 1998: 51–70). Min forskning kom i stor utsträckning att bestå av ren grundforskning med bl.a. omfattande arbetsinsatser för att kartlägga existensen av de finsk-svenska och svensk-finska ordböckerna samt den lexikografiska forskningens ställning i nutidens i Finland. Detta innebar att avhandlingen kom att få en mer empiriskt deskriptiv, övergripande och kartläggande karaktär än vad jag i initialskedet hade tänkt mig. Många utforskade delområden inom den finsk-svenska lexikografien kom i dagen, varför det är min förhoppning att ett eller flera mer omfattande forskningsprojekt i framtiden skulle kunna ta sig an de problemområden jag har påvisat i denna avhandling.

1.2.1 Synen på tvåspråkslexikografien i Finland

Det är lätt att se paralleller till hur den lexikografiska forskningen i Sverige och Finland samt övriga Norden har sett på tvåspråkslexikografien. De lexikografiska projekt som fått uppmärksamhet och forskningsanslag har både i Sverige och i Finland handlat om ettspråkslexikografi (Hannesdóttir 1998:70–73). I Finland har det rört sig om enspråkiga finska ordböcker och dialektordböcker på finska och svenska. Den stora forskningsinstitutionen

³ **källspråk** 'lähdekieli': "utgångsspråket i en to- eller flerspråklig ordbok". (NLO 1997: 152), **målspråk** 'kohdekieli': "det språket som kildespråkets leksikalske enheter oversettes til i en to- eller flerspråklig ordbok". (NLO 1997: 187)

⁴ I denna avhandling kan jag således vid erfarenhetsredovisning anses vara en informant.

Forskningscentralen för de inhemska språken (Forskningscentralen) har ordböcker som ett av sina ansvarsområden. Enligt en uppgift på Forskningscentralens webbplats⁵ i mars 1999 bedriver Forskningscentralen forskning och utgivning av enspråkiga finska ordböcker, dialektordböcker och etymologiska ordböcker. Först i och med det stora finsk-svenska ordboksprojektet 1990–1997, i vilket Forskningscentralen och *Werner Söderström Oyj – WSOY*⁶ (WSOY) samarbetade, vaknade forskningsintresset för tvåspråkslexikografen på allvar. Tre år efter detta stora projekt, pågår en kontinuerlig uppdatering av *Su-ru* (1997).

År 1994 utkom en ordbok över romani, *Romano-finitiko-angliko laavesko liin (Romani-suomi-englanti sanakirja. Romany-Finnish-English Dictionary)* redigerad av Viljo Koivisto, med ekvivalenter (definition i avsnitt 1.4.1) på finska och engelska. Under år 1998 igångsattes ordboksprojektet finsk-estnisk ordbok. Förutom dessa tre projekt har tvåspråkslexikografen haft en undanskymd plats i Forskningscentralens verksamhet.

Den tvåspråkslexikografiska kompetensen har bokförlagen utan uttalad teoretisk forskning haft ansvaret för. Det bör naturligtvis påpekas att de enskilda ordboksredaktörerna i många fall har besuttit mycket gedigna språkvetenskapliga kunskaper, t.ex. professor Knut Cannelin och professor Göran Karlsson, men att även deras arbete mer har byggt på tidigare lexiko-grafisk tradition än på egen finsk-svensk eller svensk-finsk lexikografisk forskning.

Hannesdóttir (1998) påtalar den stagnerade tvåspråkiga lexikografins språkvetenskapliga utveckling:

Medan enspråkig lexikografi, sedan den etablerades, ofta ansetts vara en nationell angelägenhet med hemorts rätt inom den akademiska forskningen, har den tvåspråkiga lexikografins språkvetenskapliga utveckling stagnerat. I stället för att som tidigare fylla funktioner viktiga för språkvetenskapens utveckling har den blivit en i första hand förlagsbaserad verksamhet med primärt kommersiella syften. (Hannesdóttir 1998: 102)

Hannesdóttirs tes kan vara en delförklaring till det bristande intresset för ämnet även i Finland (Kuusi 1985: 485).

⁵ www.domlang.fi.

⁶ Förlaget har bytt namn enligt följande:

10.1.1897–09.8.1904 Werner Söderström.

10.8.1904–28.3.1946 Werner Söderström, Osakeyhtiö.

29.3.1946–23.9.1976 Werner Söderström Osakeyhtiö.

24.9.1976–23.8.1998 Werner Söderström Osakeyhtiö – WSOY.

24.8.1998– Werner Söderström Oyj – WSOY. (Uppgift från WSOY).

Bristen på forskning i tvåspråkslexikografi kändes påtagligt under det stora finsk-svenska ordboksprojektet åren 1990–1997. Många lexikografiska lösningar som realiserades i *Su-ru* (1997) togs fram i huvudsak i enlighet med den lexikografiska tradition som var rådande. Under projekttiden fanns det inte några tidsmarginaler till forskningsinsatser. Ordboken skulle färdigställas inom den minsta möjliga tiden för att lönsamheten för förlaget skulle kunna garanteras. Stora ansträngningar gjordes för att effektivisera arbetet genom olika typer av arbetsplanering, databearbetningar och uppföljning av arbetet⁷. Det förelåg således ett starkt kommersiellt intresse bakom projektet.

Det kommersiella målet är ännu tydligare i fråga om de elektroniska ordböckerna. Ett flertal dataföretag, utan som det förefaller någon språkvetenskaplig eller lexikografisk kunskap, ger ut s.k. elektroniska ordböcker i förhoppning att ta hem stora vinster (se avsnitt 3.10).

Genom medverkan i det stora finsk-svenska ordboksprojektet ökade både Forskningscentralen och WSOY sin lexikografiska och språkvetenskapliga kompetens, vilket torde vara av stort värde för tvåspråkslexikografin i Finland.

Av stor betydelse för inte minst tvåspråkslexikografin som forskningsdisciplin i Finland har det samarbete och erfarenhetsutbyte som har kommit till uttryck genom *Nordisk lexikografisk förening* varit. Rent konkret har föreningen initierat ett flertal lexikografiska konferenser, givit ut *Nordisk leksikografisk ordbok* (1997) och tidsskriften *LexicoNordica* sedan 1994. Seminarieskrifter med vetenskapliga artiklar om bl.a. tvåspråkslexikografi är värdefulla för den lexikografiska forskningen (se källförteckningen).

En delförklaring till synen och bristen på intresset för forskningen i tvåspråkslexikografin kan ligga i de förutsättningar för forskning som finns inbyggda i skillnaderna i utgivningen av enspråkiga och tvåspråkiga ordböcker. Enspråkiga ordböcker har både i Sverige och i Finland genom statliga subventioner redigerats på olika forskningsinstitutioner, där den lingvistiska kompetensen varit samlad. Lexikografin som är inriktad på enspråkiga ordböcker har varit en nationell angelägenhet även i Finland (Vesikansa 1977: 323–330). Tvåspråkiga ordböcker har däremot redigerats av enskilda redaktörer eller redaktörsteam, om vi bortser från ett par projekt⁸, på fritiden (jfr. källorna). Sedan redigeringsarbetet har avslutats har

⁷ Se *årsberättelser, arbetsplanering och uppföljning av arbetet* för ledningsgruppen inom Stora finsk-svenska ordboksprojektet under åren 1990–1997 (red. B. Romppanen). Ej publicerat internt material för WSOY och Forskningscentralen.

⁸ Elias Lönnrot fick externa anslag för redigeringen av *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880). *Su-ru* (1997) redigerades genom ett samarbete mellan Forskningscentralen och WSOY. Redaktörerna hade månadslön.

troligen andra arbetsuppgifter eller nya redigeringsuppgifter tagit redaktörens tid i anspråk, varför tid inte har kunnat avsättas för forskning.

I de artiklar som har skrivits om lexikografins utveckling i Finland talas det ofta om ordböcker med fokus på finska språket när artikeln rent teoretiskt handlar om två- eller flerspråkiga ordböcker. Två- eller flerspråkighetsaspekten har kommit i bakgrunden. När Itkonen (1961: 132–217) ger en översikt över den lingvistiska forskningen inom finsk-ugriska språk i Finland, beskriver han bl.a. Florinus, Gananders, Renvalls och Lönnrots ordböcker som just ordböcker i finska. Dessa ordböcker har finska som källspråk och ett eller flera språk som målspråk. Målspråken uppfattas explicit av Itkonen som metaspråk (definition avsnitt 1.4.1) för finskan.

Något förvånande är det ändå att kunna konstatera att stora lexikografiska projekt ledda av erfarna tvåspråkslexikografer (för en definition av termen lexikograf se avsnitt 1.4.2), som även varit språkforskare, bl.a. professor Elias Lönnrot, professor Knut Cannelin och professor Göran Karlsson, inte har genererat någon nämnvärd forskning inom området.

Ett exempel på den bristande förståelsen för lexikografen som sådan och lexikografins villkor som vetenskapsgren, avspeglas även i Lauréns jämförelse av lexikografi och terminografi (Laurén, Mykin & Picht 1997: 251–284).

I framställningen över den nordiska lingvistikens historia framkommer denna nedvärderande syn på tvåspråkslexikografi (Hovdhaugen, Karlsson, Henriksen & Sigurd 2000). Dels är forskningsområdet ytterst bristfälligt redovisat, dels har många betydande lexikografer och lexikon (ordböcker) utelämnats. Knut Cannelin, en av Finlands främsta tvåspråkslexikografer under 1900-talet, omtalas inte i första hand i egenskap av lexikograf utan i egenskap av allmänlingvist (Hovdhaugen m.fl. 2000: 392, 436). Ingen av Knut Cannelins ordböcker har fått komma med i denna omfattande historiska exposé. Samma öde har drabbat Göran Karlsson (Hovdhaugen m.fl. 2000: 395, 553), vars tredelade *Iso ruotsalais-suomalainen sanakirja / Stora svensk-finska ordboken* (1982–87) inte ens har fått ett omnämnande.

De ovan redovisade beläggen för lexikografernas eget bristande intresse för forskning i tvåspråkslexikografi och den allmänna något nedlåtande synen hos lingvister är inte unikt för Finland och Sverige. Även i ett internationellt perspektiv kan konstateras att den lexikografiska litteraturen på området skrivits av lingvister och att undervisningen i lexikografi på universitetsnivå varit av ringa omfattning (NLO 1997: 13). Kastovsky (1990: 75) har gjort

samma iakttagelse om att lingvisterna under långa tider inte tagit tvåspråkslexikografin riktigt på allvar.

Bloomfield (1933) har beskrivit ordböckerna på följande sätt:

The lexicon is really an appendix of the grammar, a list of basic irregularities.
(Bloomfield 1933: 274)

Även i den översättningsvetenskapliga forskningen har det lexikografiska forskningsområdet negligerats. Wilss (1981: 94), Koller (1983: 97) och Ingo (1991: 12–14) beskriver översättningsvetenskapens delområden utan att beakta översättarens hjälpmedel, bl.a. ordböcker som ett eget forskningsområde. Ingo (1991: 13) talar bara om ”tillämpad översättningsvetenskap, som direkt tjänar det praktiska översättningsarbetet genom att skapa nödvändiga hjälpmedel” med referens till Koller, vilket jag tolkar som ett delområde för *praktisk* lexikografi och inte som *forskning i* lexikografi.

Det torde vara klart att ingen bok- och ordboksutgivning uppstår utan att det föreligger en efterfrågan. Ordböcker kan antas ha uppstått ur behovet att översätta texter till och från ett främmande språk eller viljan att lära sig ett främmande språk samt därvid få till stånd en systematisering av ordförrådet.

För att en ordbok skall kunna ges ut, krävs det en viss ekonomi för ordboken, en ”kommersiell” verklighet. Hesslin Rider har givit förlagsvärldens syn på *produkten* ordbok, varvid hon tar upp begrepp (definition avsnitt 1.4.1) som *användarvänlighet* och *målgruppsanpassad*. Användarna har olika förutsättningar att kunna använda en ordbok och olika språkkunskaper. Inför ett köpbeslut gör ordboksanvändaren/köparen avväganden som är beroende av följande faktorer: storlek, innehåll, uttalsangivelser, redigeringsprinciper, typografi, för- och eftertext och priset. ”För användaren är en bra ordbok en där man hittar det man söker” är Hesslin Riders beskrivning på en bra ordbok. Sannolikheten att hitta det man söker i en stor ordbok är större, men en ovan användare kan ha svårt att hitta i en stor ordbok. “[...] rätt ordbok för en nybörjare är en liten ordbok, för en avancerad användare är det en stor.” *Innehållet* i ordböckerna skall vara anpassat för användarens behov. T.ex. bör en skolordbok avspegla den terminologi som de unga kommer i kontakt med i sin undervisning och i den värld de lever i. Hesslin Riders erfarenhet av *användaranvisningar* var den, att få användare läsa dem. Inom hennes förlag har användaranvisningarna förkortats till ett minimum (Hesslin Rider 1995: 315–357).

Sammanfattningsvis kan konstateras att synen på tvåspråkslexikografin även avspeglar synen på forskningen i ämnet. Intresset för tvåspråkiga ordböcker har i första hand varit kommersiellt betingat hos bokförlagen, vilket inte varit fallet för enspråkiga ordböcker, åtminstone inte i samma grad. Det kommersiella målet för de tvåspråkiga ordböckerna har möjligen i sin tur avskräckt seriösa forskare med erfarenhet från tvåspråkslexikografi att ta sig an större lexikografiska forskningsuppgifter, vilket ytterligare förstärkt bristen på förståelse för lexikografins villkor. Den lexikografiska erfarenheten inom tvåspråkslexikografin har byggts upp under ordboksredigeringen, men ingen nämnvärd forskning har kommit till stånd före eller efter ett avslutat ordboksprojekt.

1.2.2 Tidigare forskning om finsk-svenska och svensk-finska ordböcker

Varje ordbok kan i sig anses utgöra en mycket komplex lingvistisk och tvärvetenskaplig forskningsinsats. Ordboksredigering innebär bl.a. omfattande terminologisk och lexikal forskning, ingående analyser av språket/språken, kontrastiva analyser, översättningsteoretiska och översättningstekniska överväganden o.s.v. Min avsikt i detta kapitel är inte att specialstudera den forskning som bedrivs eller som har bedrivits i dessa vetenskaper och som är basen för redigeringen av en tvåspråkig och enspråkig ordbok. Däremot vill jag redovisa den forskning som på ett eller annat sätt har analyserat eller analyserar ordboksstrukturen och som har kartlagt de tvåspråkiga ordböckernas existens samt strukturella utveckling.

I inledningen har jag påtalat det ringa intresse som lexikografisk forskning rönt i Finland, vilket omtalas av bl.a. Kuusi (1985: 485–490), som i sin artikel skriver:

Siihen katsoen että useimmat huippufennistit ovat päättävän vuosisadan ajan askaroineet sanakirjatöiden suunnittelijoina, johtajina ja tekijöinä, on tieteellinen mielenkiinto sanakirjanteon menetelmiin ja tavoitteisiin ollut merkillisen vähäistä. Putki- ja postimiesten muistitieto on tärkeää, Knut Cannelinin ja Matti Sadeniemen ei. Romaanien rakentumisesta syntyy tutkimus toisensa jälkeen, leksikografinen tutkimus taisi mennä hautaan Osmo Hormian myötä.⁹ (Kuusi 1985: 485)

⁹ Min översättning: Med tanke på att de flesta toppforskare inom fennistiken, som ledare och redaktörer, under det gångna decenniet har arbetat med planering av ordböcker har det vetenskapliga intresset för redigeringsmetoderna och målbeskrivningen för ordböckerna varit förvånansvärt litet. Det tycks vara viktigt att uppteckna traditionen hos rörmokare och brevbärare men inte den tradition som Knut Cannelin och Matti Sadeniemi står för. Det forskas om romanstrukturen gång på gång, medan den lexikografiska forskningen tycks ha gått i graven tillsammans med Osmo Hormia.

Anmärkning: Professor Osmo Hormia dog 17.1.1983. Efter sin avhandling 1960 fortsatte professor Hormia inte den lexikografiska forskningen i någon nämnvärd omfattning.

Solstrand-Pipping (1992: 44–45) efterlyser forskning i tvåspråkslexikografi utgående från ett behov av forskning i finlandssvenska:

Det som har förbryllat mig är att ingen annan¹⁰ tidigare har brytt sig om att studera material som finns i dessa lexika¹¹. Varför har inte den svenska som används i dessa i Finland skrivna ordböcker intresserat dem som forskar i finlandssvenska? [...] Är det för att det var fennister som skrev dem, inte nordister? Är det för att det primära syftet med dessa ordböcker var att öka kunskapen i finska? Är det för att dessa lexikografer förhöll sig utpräglat pragmatiskt till svenskan? (Solstrand–Pipping 1992: 45)

Dessa två citat visar forskningsbristen i tvåspråkslexikografi både med tanke på det finska och det svenska perspektivet. Solstrand–Pipping, som ser avsaknaden av forskning som ett lingvistiskt och inte som ett lexikografiskt problem, framkastar även ett antal tänkbara orsaker till det bristande intresset.

I det följande ger jag en kort beskrivning av läget inom den tvåspråkslexikografiska forskningen i Finland i början av det nya millenniet. Först gör jag en inventering av forskningen om de finsk-svenska och svensk-finska allmänspråkiga ordböckerna och därefter beskriver jag den forskning som behandlar eller tangerar den finsk-svenska och svensk-finska lexikografiska forskningen på olika nivåer: doktorsavhandlingar, licentiatavhandlingar, pro gradu-avhandlingar, artiklar och ordbokskritik.

När det gäller kartläggningen av ordböckerna kan vi notera att det till i dag inte har existerat någon heltäckande inventering eller analys. Hakulinen (1967: 83–107) har gjort en kort uppräknings av ordböckerna fram till 1880. Haugen (1984: 210–206) tar upp några allmänspråkliga ordbokstitlar för åren 1827–1979, medan Valpola (1976) i sin förteckning över finsk-svenska och svensk-finska ordböcker i första hand har koncentrerat sig på specialordböcker före 1976. De allmänspråkliga ordböckerna behandlas sporadiskt i hans arbete. Mela (1993: 23–27) har givit en summarisk översikt över de viktigaste ordböckerna som har kommit ut före år 1880. Häkkinen (1987: 21–35) ger en översiktlig kronologisk beskrivning och förteckning över de viktigaste ordböckerna, där svenska och finska ingår, i urval. Översikten innehåller förutom allmänna ordböcker även några specialordböcker. Häkkinen har i sin artikel undersökt dessa ordböcker ur en lexikal (se 1.4.3.2) synvinkel.

¹⁰ Solstrand-Pipping syftar på Anna Hannesdóttirs avhandling (1998).

¹¹ Solstrand-Pipping avser ordböcker som har utgivits före 1867.

Den enda doktorsavhandlingen som kommit ut inom den finländska lexikografin, är Osmo Hormias avhandling *Gananderin sanakirjan lähteet*¹² (1961), i vilken Hormia har undersökt basmaterialet och lemmaselektionen (definition avsnitt 1.4.1) i Gananders *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787) (Karlsson 1998: 51–70). Avhandlingen behandlar jag närmare i avsnitten 3.5.2 och 3.5.3.

Hormia (1961: 31–113) beskriver i avsnittet *Sanakirjatyön vaiheet*¹³ lemmaselektionen (och källorna till lemman i Gananders *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787) utan att i nämnvärd omfattning beröra den lexikografiska strukturen i ordboken. (Se även avsnitt 3.5.2 och 3.5.3.)

Rapola (1960: 88–111) har kartlagt det finska ordförrådet i bl.a. finsk-svenska ordböcker t.o.m. 1903 utgående från tiden då de olika uppslagsorden har kommit till. I hans förteckning intar ordböckerna en central plats på grund av att det var vanligt att just ordboksredaktörerna från 1600-talet till 1800-talet skapade nyord i finskan för att hitta lämpliga lemman (definition i avsnitt 1.4.1) för finsk-svenska ordböcker och ekvivalenter för svensk-finska ordböcker.

Heinonen (1993) har i en pro gradu-avhandling i svenska vid Vasa universitet jämfört tre svensk-finska storordböcker, som har svenska som källspråk – Lampén (1973), Karlsson (1987) och Collin (1989) – med varandra utgående från ordböckernas förord, användaravisningar, ordboksartiklar med ekvivalenter och bilagor.

Mela (1993) har i en pro gradu-avhandling vid Joensuu universitet undersökt hur redigeringsprinciperna har inverkat på ordbildningen i Elias Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880), en ordbok med finska som källspråk. Som referensmaterial har hon använt *Nykysuomen sanakirja 1–6* (1951–1961). Sin undersökning bygger Mela i huvudsak på den brevväxling mellan Lönnrot och hans biträdande redaktörer som finns bevarad (Mela 1993: 36–54). Ikola (1929: 7–23) hade tidigare i en artikel behandlat Lönnrots brevväxling med Antero Warelius, en av medarbetarna på ordboksprojektet, för att belysa redigeringsgången vid manuskriptbearbetningen. Till vissa delar har Mela använt samma brevmaterial som Ikola.

Majamaa (1990: 8) har redigerat och givit ut 508 av drygt 2 500 bevarade brev efter Lönnrot. Av dessa utgivna brev behandlar 39 arbetet med *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-*

¹² Min översättning: Källorna till Gananders ordbok.

¹³ Min översättning: De olika faserna i ordboksarbetet.

svenskt Lexikon (1874–1880). Fördelningen av breven till medredaktörerna är enligt Mela: Antero Warelius 36 brev, Karl Dahlberg 2 brev och Gustaf Cannelin 1 brev (Mela 1990: 36).

Melas uppsats är den enda undersökningen hittills, som ger ett mera övergripande *lexikografiskt* perspektiv på en tvåspråkig finsk-svensk ordbok med finska som källspråk och belyser vedermödorna, redigeringsproblemen och redaktionsarbetet med Elias Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880).

Lönnrots liv och verksamhet har varit föremål för ett omfattande forskningsintresse (se förteckningen i Anttila 1985: 632–644). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880), som på sin tid uppfattades och fortfarande uppfattas som ett viktigt lexikografiskt verk (Rapola 1931: 199), har dock inte föranlett några större forskningsinsatser inom tvåspråkslexikografien som sådan. Ordboken har recenserats av August Ahlqvist (1884: 19), Yrjö Koskinen (1867: 16–19) och Martti Rapola (1931: 199–204). Ordboken tangeras av flera forskare i skrifter och artiklar, bl.a. Ikola (1929: 7–23), Kotamäki (1956), Rapola (1960, 1931: 199–204, 1932) och Virtanen (1993), men ingen djuplodande och enhetlig analys har gjorts av den lexikografiska strukturen (Mela 1993: 116). En sådan analys vore av stort värde med tanke på den centrala roll som ordboken haft inom både tvåspråks- och enspråkslexikografien i Finland och borde vara föremål för framtida forskning (se avsnitt 3.6.7).

Virtanen har i sin licentiatavhandling (Virtanen 1993) undersökt makrostrukturen¹⁴ i Elias Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon*, del I (1874), Ferd[inand] Ahlmans *Svensk-finsk ordbok och Finsk-svensk ordbok / Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen sanakirja. Senare delen*, 2 uppl. (1884), Knut Cannelins *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja*, 3 uppl. (1920), Karl Erwasts *Suomalais-saksalainen sanakirja. Finnisch-Deutsches Wörterbuch* (1888) och Pekka Kataras finsk-tyska ordböcker (*Suomalais-saksalainen sanakirja / Finnisch-deutsches Wörterbuch*, *Suomalais-saksalainen taskusanakirja / Finnisch-deutsches Taschenwörterbuch*, *Suomalais-saksalainen koulusanakirja / Finnisch-deutsches Schulwörterbuch*) mellan åren 1925 och 1979 samt de storordböcker (*Suomalais-saksalainen suursanakirja / Finnisch-deutsches Großwörterbuch*) som Katara har redigerat tillsammans med Ingrid Schellbach-Kopra mellan åren 1974–1980.

¹⁴ Termen *makrostruktur* används i Virtanens undersökning i betydelsen 'uppräknig av ingående lemman'. För definition enligt NLO se avsnitt 1.4.

I sin avhandling ger Virtanen (1993: 155) en kort historisk översikt över de ordböcker där tyskan ingår som språk jämsides med finskan. Det bör noteras att hon inte nämner något om att Schroderus *Lexicon latino-scondicum* (1637) skulle ha kommit ut som första upplaga 1632 och att det skulle ha kommit ut en ordbok som heter *Lexicon pentaglotton* (1686), i vilken även tyska ingår (se vidare avsnitt 3.4.2 och 3.4.5).

Virtanen utgår ifrån de finsk-svenska ordböckerna enligt ovan som källmaterial till de finsk-tyska ordböckerna och baserar sin undersökning på sammanlagt 14 ordböcker. Virtanen gör bl.a. en kvantitativ jämförelse på makronivå¹⁵ av ingående lemman i ordböckerna och deras källmaterial. Av ett källmaterial bestående av 1 500 lemman från A/a till *ahkeroitsematon* fann hon att följande antal lemman återfanns i de finsk-svenska ordböckerna: 722 lemman hos Lönnrot, 168 lemman hos Ahlman och 294 lemman hos Cannelin. Vilken ordklass lemman har och hur stor andel de olika ordklasserna utgör av respektive ordboksmaterial i de finsk-tyska ordböckerna (de finsk-svenska ordböckerna är ej medtagna i denna analys) jämfört med en finsk frekvensordbok (Saukkonen, Haipus, Niemikorpi & Sulkala 1979), belyser hon i en tabell. Om de finsk-svenska ordböckerna har haft samma källmaterial som de finsk-tyska och om beräkningarna är riktiga (se 1.5.3.) i Virtanens undersökning, kan vissa riktgivande paralleller dras till de finsk-svenska ordböckerna. Dock redigeras ord-böckerna i regel även med tanke på källspråket, varför en direkt överföring av siffrorna inte är möjlig. Dessutom påtalar Virtanen i sin sammanfattning att undersökningen bygger på ett litet material och forskningsinsatsen "...als ein Experiment betrachtet werden sollte" (Virtanen 1993: 57–67, 111, 124).

Martola (1994: 267–272), redaktionssekreteraren för *Su-ru* (1997), har skrivit ett omdöme om Virtanens avhandling. Hon noterar, att Virtanen använder termen *makrostruktur* synonymt med *lemmabestånd* (definition i avsnitt 1.4.1), vilket inte är det gängse inom dagens lexikografi (jfr definitionerna i NLO 1997: 178, 172). Virtanens forskningsmetod med olika beräkningar anser Martola vara ett intressant experiment. Dock är materialet allt för litet för att några egentliga slutsatser skall kunna dras.

Nuopponen (1994: 41–44) tangerar den lexikografiska forskningen i ett *terminologiskt* och *lexikologiskt* perspektiv (jfr med avsnitten 1.4.3.2. och 1.4.3.3.). Niemikorpi (1991) gör en kvantitativ och strukturell analys av finskans *lexikon* bl.a. utgående från ett korpusperspektiv. Han har dessutom redogjort för Henrik Florinus *Nomenclatura Rerum brevissima Latino* –

¹⁵ Termen *makronivå* används i Virtanens undersökning i betydelsen 'förrådet av lemman, uppslagsord'. För definition enligt NLO se avsnitt 1.4.

Sveco – Finnonica (1678) i en jämförelse av bibelspråket i Antti Lizelius *Biblia, Se on; Koko Pyhä Raamttu Suomexi* (Lizelius 1776; Niemikorpi 1996).

I Hovdhaugen m.fl. (2000) berörs den finsk-svenska och svensk-finska tvåspråkslexikografin mycket ytligt och fragmentariskt. Hela 1900-talet förefaller vara en vit fläck inom tvåspråkslexikografin. Med utgångspunkt i den historiska presentation som Hovdhaugen m.fl. (2000: 443–444) ger, har det inte kommit ut en enda tvåspråkig ordbok sedan Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880).

På artikelnivå har det skrivits rapporter i ämnet tvåspråkslexikografi, dock få artiklar i just ämnet finsk-svensk lexikografi. I tidskriften *Virittäjä* (1897–1997), ett forum för språkvetenskaplig forskning i Finland, har sedan 1897 publicerats artiklar även i lexikografi. Totalt har enligt redaktör Lea Laitinens klassifikation 236 artiklar skrivits i lexikografi mellan åren 1897–1996 (*Virittäjä* 1997: 373–374). De flesta av dessa artiklar utgörs av ordboksrecensioner, lexikala diskussioner kring enskilda lexem och termer samt planer för olika ordboksprojekt. Tidskrifterna *Parnasso*, *Kääntäjä / Översättaren*, *Valvoja-Aika*, *Kanava*, *LexicoNordica*, *Språkbruk* och konferensskrifterna *Nordiske studier i leksikografi och symposier* rapporterna *Erikoiskielet ja käännösteoria / Fackspråk och översättningsteori*. *VAKKI-seminaari 1983–1998*, innehåller en del för finsk-svensk och svensk-finsk lexikografisk forskning intressanta artiklar som baserar sig på lexikografiska studier. De artiklar som är relevanta för min forskning, redovisar jag i anslutning till det avsnitt som berör respektive frågeställning eller ordbok. Detta, att mycket av den lexikografiska forskningen är redovisat på artikelnivå, har medfört att den litteraturlista som jag angivit i denna avhandling har blivit omfattande.

I samband med att en större ordbok har kommit ut, har det skrivits recensioner av ordboken i någon av de vetenskapliga tidsskrifterna *Virittäjä*, *Parnasso*, *Kääntäjä / Översättaren*, *Valvoja-Aika*, *Kanava*, *LexicoNordica*, *Språkbruk*, *Språkvård*, *Kieliviesti* och *Kielikello*. Några av recensionerna i dagspressen har väckt en debatt mellan recensenten och redaktören. Ett exempel på detta har vi i den debatt som uppstod i tidningen *Uusi Suomi* (1982) mellan Kai Saanila (14.8.1982) och Göran Karlsson (21.8.1982) efter att första delen av *Iso ruotsalais-suomalainen sanakirja / Stora svensk-finska ordboken* (1982–87) hade kommit ut.

Koukkunen (1993: 133–157) har gjort en kartläggning av ordbokskritiken i Finland. I artikeln omnämns även de vanligaste finsk-svenska och svensk-finska ordböckerna över-

siktligt. Koukkunens artikel innehåller en förteckning över de tidningsartiklar som skrivits om ordböcker i Finland 1826–1993. Koukkunen (1999: 225–232) utvecklar sina tankar till en sammanfattande översikt över innehållet i kritiken. Kritiken avspeglar den mycket vanliga inställningen till ordböckerna, där kritikerna behandlar den *lemmaselektion* som redaktören gjort och hur väl *ekvivalensen* (definitionen avsnitt 1.4.1) är återgiven. Recensenterna påtalar stickprovsvis vilka lemman som finns medtagna i ordboken och vilka lemman som saknas samt vilka felaktiga ekvivalenter som är givna. Ordböckernas allmänna lexikografiska struktur är sällan föremål för analys.

Sammanfattningsvis kan jag konstatera att forskningen i finsk-svensk och svensk-finsk tvåspråkslexikografi är ringa, trots att det har skrivits ordböcker sedan mitten av 1600-talet. Den omständighet som både Kuusi och Solstrand–Pipping påtalar har inte nämnvärt förändrats sedan början av 1990-talet. De insatser som gjorts består av pro gradu-avhandlingar, artiklar och recensioner. I viss grad har ämnet behandlats inom ramen för annan, närliggande forskning. (Se även 1.4.3, 1.4.3.1–1.4.3.4, 1.4.4.)

1.2.3 Ordboken och användaren

Med anledning av Hesslin Riders inlägg (1995: 315–357) kan man ställa följande frågor: Vilka är våra allmänna tvåspråkliga finsk-svenska ordböcker skrivna för? Skall grundstrukturen i våra finsk-svenska ordböcker vara likartad oberoende av om ordboken skall användas av inlärare av ett nytt språk eller av dem som använder ordboken professionellt för översättning av texter. Borde vi ha en målgruppsanpassad struktur i våra allmänspråkliga ordböcker?

Den ryske språkvetaren Æ erba (se även Kromann, Riiber & Rosbach 1984: 166 och 1991a: 2715 Mugdan 1992: 17–24, Tarp 1995; Hannesdóttir 1998: 74) hävdar att textproduktion och textförståelse kräver olika kompetenser, vilket i sin tur leder till behovet av olika typer av ordböcker beroende på om ordböckerna är avsedda för målspråksanvändare eller källspråksanvändare (Æ erba 1940). Således behövs enligt honom fyra olika ordböcker för de olika kompetenserna. Om de ingående språken är t.ex. finska och svenska, behövs a) en svensk-finsk produktionsordbok (aktiv ordbok, inkodningsordbok, för definition se avsnitt 1.4.2) för produktion av finsk text, b) en svensk-finsk receptionsordbok (passiv ordbok, avkodningsordbok, för definition se avsnitt 1.4.2) för förståelse av svensk text, c) en finsk-svensk produktionsordbok för produktion av svensk text och d) en finsk-svensk

receptionsordbok för förståelse av finsk text. Termerna *aktiv* och *passiv ordbok* tillämpades i det praktiska lexikografiska arbetet under arbetet med en tysk-rysk ordbok. Æ erbas princip om fyra ordböcker har senare diskuterats av bl.a. Hausmann (1977: 144–156), som har hävdats att det behövs åtta ordböcker per språkpar. Han skiljer på modersmålskompetensen och främmandespråkskompetensen hos användaren vid översättning och förståelse av text. Han hävdar att man utöver en aktiv och passiv ordbok behöver särskilda enspråkiga förklaringsböcker för textförståelse (Kromann m.fl. 1984: 166, 1991a: 2715; Hannesdóttir 1998: 76; Mugdan 1992: 19).

I ett officiellt tvåspråkigt samhälle som det finländska med finska som majoritetsspråk och svenska som minoritetsspråk, torde det finnas olika grader av språklig kompetens i det andra språket. I Finland finns personer med finska som modersmål utan kunskaper i svenska och personer med svenska som modersmål utan kunskaper i finska. Mellan dessa ytterligheter finns personer med olika grader av kompetens. Dessutom kompliceras bilden genom att det i Sverige finns en stor grupp finska invandrare med olika grader av kompetens i sverigesvenska och sverigefinska. Det som kallas för *meänkieli* (Tornedalsfinska) i norra delen av Sverige påkallar andra behov. Jag vill med detta påstå att det är svårt att kategoriskt definiera modersmålskompetens och främmandespråkskompetens. Användarbehovet kan ses på en glidande skala från obefintliga kunskaper i målspråket till modersmålsliknande kunskaper i både målspråket och källspråket. Rent teoretiskt kan även översättning av finska och svenska texter göras av översättare som varken har källspråket eller målspråket som sitt modersmål.

Om vi bortser från resonemanget om översättningarna gjorda av personer utan svenska eller finska som modersmål och tillämpar Æ erbas diskussion, behöver vi tolv ordböcker för språkparet finska och svenska: fyra för Finland och åtta för Sverige, av vilka fyra skall användas i Tornedalen. Om vi skulle tillämpa Hausmanns förslag om antalet språkpar skulle det innebära sjuorton ordböcker för språkparet finska och svenska: fem receptionsordböcker utöver Æ erbas tolv ordböcker ovan (receptionsordböcker för sverigesvenska, finlandssvenska, finlandfinska, sverigefinska och *meänkieli*). För ett litet språkområde som språkparet finska och svenska täcker, är det naturligtvis svårt att i den tryckta ordboken tillämpa denna princip. Däremot finns det möjligheter att inom ramen för de elektroniska ordböckerna genom olika länkar koppla ihop enspråkiga och flerspråkiga ordböcker samt textkorpusar och uppslagsverk av olika slag för att på detta vis kunna tillfredställa de olika behoven.

Beträffande de professionella översättarnas behov av ordböcker konstaterar Gellerstam (1999: 121–122) att behovet föreligger på den allmänspråkliga sidan. Fackområdet och fackterminologin är i regel välkända för översättaren om översättningen handlar om facktexter. I regel sker översättningen till modersmålet av facktexter och skönlitterära texter. De tvåspråkiga ordböckerna är normalt avsedda för produktion av text på ett främmande språk, d.v.s. målspråket i en sådan ordbok är användarens modersmål. Detta innebär att översättaren avkodar texten och försöker hitta lämpliga ekvivalenter och lämplig fraseologi på sitt modersmål. Dagens tvåspråkiga ordböcker är i regel inte anpassade till detta behov, och i många fall ger de inte heller någon hjälp i professionell översättning. Översättarna måste hitta andra hjälpmedel. Gellerstam (1999: 123–129) och Atkins (1996) ser parallelltextkorpusar som en kompletterande lösning på problemet.

När en ordboksanvändare väljer en tvåspråkig ordbok, utgår han från sitt användarbehov: Skall ordboken användas för översättning av text eller för förståelse av text? När jag här talar om *text* avser jag den betydelse som *NLO* ger för textkorpus:

textkorpus
'tekstikorporus'

samling av skriftliga og/eller muntliga tekster som er produsert i en kommunikativ sammenheng. (NLO 1997: 251)

Forskningen om textkorpusar och parallella texter sker bl.a. inom datalingvistik, korpuslingvistik, lexikografin och språkpedagogiken.

Duvå & Laursen (1995: 93–105) redogör för en undersökning gjord vid Handelshøjskolen i Århus 1991 och 1992, i vilken de undersökte huruvida en textkorpus kunde utgöra ett bra arbetsredskap vid redigering av en tvåspråkig fackordbok (definition avsnitt 1.4.2). Slutsatsen av undersökningen blev att en textkorpus är ett bra stöd och komplement vid det lexikografiska arbetet men att det förutsätter att korpusmaterialet i sig är väl redigerat och att lexikografen innehar goda fackspråkliga kunskaper samt är insatt i terminologiskt arbete.

Gellerstam (1999: 121–129) har analyserat *parallellkorpusarnas*¹⁶ användbarhet som hjälpmedel för översättare. I sin artikel jämför han fördelar och nackdelar hos ordböcker och textkorpusar och finner att dessa två hjälpmedel kompletterar varandra. Ordböckerna har sin starka sida i att det lexikografiska materialet är strukturerat. Textkorpusarna har däremot ett

¹⁶ En *parallellkorpus* består av två eller flera texter på olika språk, där datasökning kan göras så att användaren kan studera samma texttyper eller textavsnitt på två språk parallellt.

omfattande värdefullt kontextmaterial med implicit information som saknas i en ordbok. Ordbokens begränsning när det gäller exempelsatser ligger dessutom i att exempelsatserna i regel redovisar ett enda lemma och dess användning, medan en översättare skulle ha behov av en mer omfattande kontext. Många gånger saknar exempelsatserna i en ordbok även nödvändig autenticitet. Ordböckernas generella exempelöversättningar är både på gott och på ont. En generell översättning ger inte den frihet från grundtexten som en professionell översättare behöver. Däremot kan en generell exempelöversättning ge strukturerad explicit information som är värdefull för en översättare.

Valet av ordbok torde påverkas förutom av tillgängligheten (bibliotek, bokhandel), volymstorleken (fickordbok, storordbok etc.), priset vid köp och för elektroniska ordböcker den programvara som finns att tillgå i den egna datorn.

1.3 Avhandlingens syfte och hypoteser

Syftet med min avhandling är att studera och beskriva den finsk-svenska lexikografiska traditionens uppkomst samt de mikro- och makrostrukturer som kommer till uttryck i finsk-svenska produktions- och receptionsordböcker, aktiva alternativt passiva ordböcker, d.v.s. för produktion eller förståelse av text som Kromann m.fl. och Ærba föredrar att kalla denna typ av ordböcker, och som har en avgörande betydelse för hur väl dessa ordböcker fungerar för olika användargrupper (Svensén 1987: 8, 10–12, 194–214, 215–221; Kromann m.fl. 1984; Ærba 1940). Gellerstam (1994: 43) talar även om *inkodnings-* och *avkodningsordböcker*.

Genom min forskning söker jag svar på bl.a. följande frågor vad gäller aspekten produktions- och inlärningsordböcker: Vilken struktur har de allmänspråkliga finsk-svenska ordböckerna? Är de renodlade produktions-, receptions- eller inlärningsordböcker (definition i avsnitt 1.4.2) eller kan vi se kombinationer av de särdrag som är typiska för de olika strukturerna? Hur kommer strukturen i en produktionsordbok och en receptionsordbok att förändras i och med de elektroniska ordböckernas intåg?

Sammanfattningsvis är syftet att

- kartlägga förefintliga flerspråkiga och tvåspråkiga ordböcker i vilka finska ingår som målspråk eller källspråk fram till slutet av 1700-talet och finsk-svenska och svensk-finska allmänspråkliga ordböcker som kommit ut i tryckt form fram t.o.m. 1998 och i elektronisk form t.o.m. 1999

- kartlägga och beskriva den forskning som har bedrivits i fråga om tvåspråkig finsk-svensk och svensk-finsk lexikografi
- beskriva hur den tvåspråkiga finsk-svenska och den enspråkigt finska lexikografiska traditionen har vuxit fram sedan 1637
- beskriva hur den tvåspråkiga finsk-svenska och den enspråkiga finska ordboken har utvecklats genom tiderna och fått den form den har i dag både i den tryckta och den elektroniska formen.
- analysera strukturen i den finsk-svenska produktions- respektive receptionsordboken i ett diakroniskt perspektiv
- utgående från strukturanalysen göra en målgruppsbestämning
- peka på problemområden som kan vara av intresse för framtida forskning.

De kvantitativa aspekterna berör jag vad gäller volymen för antalet lemman i de olika ordböckerna. Kvalitativa bedömningar vad gäller det lexikografiska innehållet och urvalet av lemman har jag gjort enbart i begränsad omfattning. Arbetet skall i stort ses som en övergripande analys och kartläggning av det lexikografiska forskningsområdet för finsk-svenska ordböcker.

Följande hypoteser har jag haft som utgångspunkt för min forskning. För att ge en bättre översikt har jag grupperat dem i olika delhypoteser.

Bakgrunden och det historiska perspektivet

- Olika samhällsfaktorer har inverkat på ordboksutgivningen.
- De finsk-svenska ordböckerna bygger på en kontinental lexikografisk tradition.
- De finsk-svenska ordböckerna har utvecklades ur encyklopedierna.
- I utvecklingen av de finsk-svenska ordböckerna kan det spåras paralleller till den svenska lexikografiska traditionen.

Den lexikografiska forskningen

- En övergripande forskning om strukturer som är förhärskande i de finsk-svenska ordböckerna är ringa.
- Det finns en heltäckande kartläggning av vilka allmänspråkiga finsk-svenska ordböcker som har utgivits.
- Synen på tvåspråkslexikografien som forskningsområde i Finland är förringande.

Från målspråk till källspråk

- De första ordböckerna var enkla ordlisteliknande flerspråkiga ordböcker, där latinet utgjorde källspråket och finska fanns med bland andra språk som målspråk.

- Finskan fick källspråkstatus ungefär under samma period som svenskan.

Finskans roll som källspråk

- Den enspråkiga finska ordboken har utvecklats självständigt eller parallellt med den tvåspråkiga finsk-svenska ordboken.
- De tidiga finsk-svenska ordböckerna hade som syfte att beskriva både svenskan och finskan.
- Den enspråkiga finska ordboken har utvecklats relativt sent.

a. Artikelstrukturen, utvecklingen, målgruppen och de tekniska aspekterna

- Det går genom studiet av ordboksstrukturen att finna en utvecklingslinje för de olika utvecklingsfaserna i den finsk-svenska lexikografiska traditionen.
- Det har i något skede skett ett byte av målgrupp för de finsk-svenska ordböckerna och att detta har i sin tur ett samband med ordboksstrukturen.
- Målgruppen som ordböckerna vänder sig till förutsätts kunna både svenska och finska, åtminstone i viss grad.
- Strukturen i parlörerna har inte nämnvärt förändrats 1600–1800-talet, men trots det kan man se olika målgrupper för olika typer av parlörer för denna period.
- Ordboksstrukturen i den finsk-svenska ordboken har varit relativt stabil fram till våra dagar.
- Olika tekniska lösningar i artikelstrukturen har införts successivt, i huvudsak under 1900-talet.

b. Det lexikografiska materialet och normeringen

- Lexikografiska element har överförts från en ordbok till följande ordbok.
- Det finns ett lexikografiskt kärnmateriale av bl.a. lemman och exempelsatser (definition i avsnitt 1.4.1) som har bevarats i ordböckerna från 1600-talet fram till i dag.
- Normeringen av lexikografiskt materiale i den finsk-svenska ordboken har ett nära samband med normeringen av finskan respektive svenskan och att detta i sin tur är beroende av språkkodifieringen.
- De regionala varieteterna för svenskans och sverigefinskans del började anges relativt sent.

Aspekter på den elektroniska ordboken

- Elektroniska ordböcker som inte bygger på ett gediget lexikografiskt arbete är av ringa värde.
- Tillkomsten av de elektroniska ordböckerna kommer att förändra strukturen i ordböckerna så att en kombination av produktions- och receptionsordböcker blir möjlig och som ett resultat av detta kan målgruppen i större utsträckning vara enspråkig.

Ordboksredaktören

- Lexikografens arbetssätt inte har nämnvärt förändrats sedan 1800-talet.
- Lemmaselektionen avspeglar i viss mån redaktörernas kön och specialintressen.
- Knut Cannelin har varit den lexikograf som under 1900-talet utvecklat den finsk-svenska ordboken mest och att han har gett ordböckerna den lexikografiska struktur som de har i dag.
- Lexikografen fram till 1960-talet har i huvudsak varit en manlig disciplin.

Hypotes för olika användarkategorier kontra lexikografiska kategorier

Vilka krav ställer då ordboksanvändaren på en finsk-svensk receptionsordbok (avsedd för textförståelse) respektive en produktionsordbok (avsedd för textproduktion) på mikronivå? Vilka formella och innehållsliga särdrag är nödvändiga att ange för finskan för att ordboken skall fylla sin funktion som en finsk-svensk produktions- respektive receptionsordbok? Vid besvarandet av frågan har jag beaktat följande faktorer:

- användarens språkliga kompetens (finskan som modersmål eller främmande språk)
- om ordboken i fråga har finskan som källspråk eller målspråk
- vilket syfte ordboken har (för förståelse av text eller för produktion av text).

För att kunna analysera dessa faktorer har jag konstruerat en hypotetisk modell, i vilken jag har inpassat användarkategorin: språklig kompetens och lexikografiska kategorier, källspråk och målspråk samt strukturen i en tvåspråkig ordbok (se tabell 1).

I tabell 1 ger jag en grov skiss över de lexikografiska kategorierna i de tryckta tvåspråkiga finsk-svenska ordböckerna främst med utgångspunkt i *Su-ru* (1997) och en specificering av sex användargrupper med olika förmodade språkkunskaper utgående från källspråks- och målspråkskompetens på skalan enspråkig – tvåspråkig.

Tabell 1. Hypotesschema över olika användarkategorier och lexikografiska kategorier.

Användarkategorier	Källspråkssida (finska)				Målspråkssida (svenska)				
	Lemmanform	Böjningsuppgifter	Uttalsuppgifter	Meta-språk	Meta-språk	Ekvi-valenter	Böjnings- och valens-uppgifter	Uttalsuppgifter	Exempel med översättningar
Finsk-svenska receptionsordböcker									
Svenska som modersmål, <i>ej finska</i> (1a)	finska i böjd form	+	(+)	svenska	svenska	+			+
(Finska som modersmål, <i>ej svenska</i>) (2a)	finska								
(Finska som modersmål, <i>stark svenska</i>) (3a)	finska								
Svenska som modersmål, <i>stark finska</i> (4a)	finska			svenska/ finska	svenska/ finska	+	+		+
Fullständigt tvåspråkiga (5a)	finska			finska/ svenska	finska/ svenska	+			+
Två främmande språk (6a)	finska i böjd form	+	(+)	finska/ svenska	finska/ svenska	+	+	(+)	+
Finsk-svenska produktionsordböcker									
(Svenska som modersmål, <i>ej finska</i>) (1b)	finska								
Finska som modersmål, <i>ej svenska</i> (2b)	finska			finska	finska	+	+	+	+
Finska som modersmål, <i>stark svenska</i> (3b)	finska			finska/ svenska	finska/ svenska	+	(+)	(+)	+
Svenska som modersmål, <i>stark finska</i> (4b)	finska	(+)		svenska/ finska	svenska/ finska	+			+
Fullständigt tvåspråkiga (5b)	finska			finska/ svenska	finska/ svenska	+			+
Två främmande språk (6b)	finska	+	+	finska/ svenska	finska/ svenska	+	+	+	+

Jag räknar med sex olika användarkategorier som utgår från källspråkskompetensen hos användaren och graden av kompetens i målspråket:

- svenska som modersmål utan kunskaper i finska (1)
- finska som modersmål utan kunskaper i svenska (2)
- finska som modersmål med goda kunskaper i svenska (3)
- svenska som modersmål med goda kunskaper i finska (4)
- fullständigt tvåspråkiga personer (5)
- personer som har både finska och svenska som främmande språk (6)

Med *modersmål* avser jag det språk som användaren anser vara sitt första och starkaste språk, t.ex. det språk som en översättare normalt översätter till. Med *tvåspråkighet* avser jag den uppfattning som användaren själv har vad gäller kunskaperna i de två språken, på vilken nivå kunskaperna i de två språken är, d.v.s. om man anser sig vara tvåspråkig. Gränsen inom definitionsfältet ”goda” är mycket flytande. Vad som rent objektivt skall uppfattas som ”goda” kunskaper går inte att mäta. Även i detta fall utgår jag ifrån användarens egen uppfattning om graden av språkkunskaper, vilket är lika subjektivt som uppfattningen om modersmål och tvåspråkighet.

Tabellen utgörs av två delar där den ena (övre) delen utgår från *finska som källspråk i receptionsordböcker* och den andra (nedre) från *finska som källspråk i produktionsordböcker*. Förteckningen består av olika spalter med en huvudindelning i *källspråkssidan* (till vänster) och *målspråkssidan* (till höger). Detta innebär att alla de lexikografiska kategorier som hänför sig till lemmat finns på källspråkssidan och alla de lexikografiska kategorier som hänför sig till ekvivalenten finns på målspråkssidan. Inom fälten källspråkssidan och målspråkssidan har jag identifierat de vanligaste lexikografiska kategorierna som kan förekomma i en tvåspråkig ordbok och placerat dem i olika spalter. På källspråkssidan finner vi *lemma*, *böjning*, *uttal*, *metaspråk* (meta) och på målspråkssidan finner vi *metaspråk* (meta), *ekvivalent* (ekvi), *böjning*, *valens uttal*, *exempelsats*, *översättning* (se avsnitt 1.4.1). Ordningen på kategorierna böjning, uttal, metaspråk, ekvivalent, böjning, valens och exempelsats inom respektive källspråkssidan och målspråkssidan kan variera i olika ordböcker. I tabellen har hänsyn inte tagits till denna variation, eftersom jag inte anser att ordningen inom lemma- respektive ekvivalentrelaterade kategorier har någon avgörande betydelse för den övergripande strukturanalysen.

I spalten längst till vänster finns de olika användarkategorierna insatta. De olika lexikografiska kategorierna finns därefter i olika spalter från vänster till höger med metaspråket (finska och/eller svenska) preciserat angivet.

I tabellen har jag med ett plustecken angivit vilka lexikografiska komponenter som torde vara av intresse för en användare med olika källspråks- och målspråkskompetens. Ett plustecken inom parentes anger att komponenten är tänkbar. Det bör i detta sammanhang noteras att en person med finska som modersmål utan kunskaper i svenska (2a) knappast går till en finsk-svensk ordbok för att förstå texter på finska. Samma behov föreligger troligen inte att gå till en finsk-svensk ordbok för att förstå finsk text i de fall där personen är tvåspråkig (5a) eller där finskan är modersmål och svenskan är god (3a). En enspråkigt svensk person utan kunskaper i finska (1b) går knappast till en finsk-svensk ordbok för att producera texter på svenska.

Vid målgruppsbedömning för en ordbok torde även hänsyn tas till det språk som används i förordet och i bilagorna. Dessa lexikografiska kategorier är inte angivna i tabell 1.

Denna modell har jag valt att använda som underlag för redovisning av de finsk-svenska ordböckernas struktur i ett diakroniskt perspektiv, varvid jag även preciserat den grammatiska formen för substantiv och verb som lemma och ekvivalent för respektive ordbok. De andra ordklasserna och de övriga aspekterna (se avsnitt 1.5.2) redovisar jag separat i texten i anslutning till de olika ordböckerna. Anledningen till att inte alla ordklasser och lexikografiska aspekter finns medtagna i redovisningarna enligt mitt hypotesschema tabell 1, är att presentationerna skulle ha blivit alltför omfattande. Det är emellertid skäl att påpeka att jag har använt schemat som underlag för min analys av alla lexikografiska aspekter.

1.4 Den lexikografiska terminologin

I min avhandling behandlar jag den finsk-svenska tvåspråkslexikografin ur teoretisk och metodologisk synvinkel utgående från Svenséns (1987: 1–2), Hausmanns (1985: 368) och Bergenholtz (1995: 37–48) definitioner av lexikografin, som dessa forskare kallar denna form av lexikografi *metalexikografi*. Termen *lexikologi* i dess semantiska och dess morfologiska betydelse ”den gren av språkvetenskapen som avser studiet av ordförrådet, dess struktur och övriga egenskaper [...] (semantik)” och ”studiet av de enskilda ordens

struktur, ordbildningsläran (morfologin)” tangerar jag vid beskrivning av ordböckernas *mikrostruktur* (Svensén 1987: 2).

För den terminologi som jag kommer att använda i min text, har jag valt de definitioner som ges i Bergenholtz, Cantell, Vatvedt Fjeld, Gundersen, Jónsson & Svensén (1997) *Nordisk leksikografisk ordbok*, i förordningen kallad *NLO*. Ordboken tillkom som ett samarbete mellan nordiska lexicografer och forskare (NLO 1997: 7–10). I anslutning till redigeringen av *NLO* har Bergenholtz (1994: 315–329) ventilerat denna ordboks allmänna uppläggning, Mikkelsen (1994: 193–203) lemmaselektionen, Vatvedt Fjeld (1994: 78–86) ekvivalensproblematiken och Svensén (1995: 383–395; 1994a: 163–278, 1994b: 229–238) artiklarnas struktur, innehåll och terminologins systematiska aspekter. Sivula (1996: 185–189) har penetrerat den finska aspekten på *NLO*.

NLO är ett resultat av ett gediget forsknings- och expertarbete av ledande nordiska lexicografer (NLO 1997: 7), varför den med fördel kan användas till att definiera begreppen i min forskning.

För att definitionerna av bl.a. begreppen *lemma (uppslagsord)*, *ekvivalent*, *böjningsform för ekvivalent*, *valens* och *exempelsats* skall ses tydligare i sitt konkreta lexicografiska sammanhang, har jag satt in dem i tabell 2 över de lexicografiska elementen i en ordbok. Som underlag för tabellen har jag använt den översikt som ges i *Su-ru* (1997: pärmbladets insida; se bild 1 och avsnitt 1.4.1).

Den teoretiska och terminologiska presentationen inleder jag med en redovisning av de termer som beskriver ordartiklarna i en ordbok på grund av att delar av denna terminologi förekommer vid preciseringen av den övriga terminologin längre fram. För den finskkunnige läsaren ger jag även de finska termerna, som ofta är självförklarande. Citat som är givna på finska har jag givit min egen översättning till i noterna. Ingen översättning från andra språk har jag givit på grund av att avhandlingstexten då skulle bli alltför omfattande.

Termredovisningen har jag uppdelat i tre typer av definitioner: en konkret ordboksbasead lexicografisk terminologi (se avsnitt 1.4.1), en terminologi som är av mer allmän och övergripande lexicografisk karaktär (se avsnitt 1.4.2) och fotnotsförklaringar som utgörs av referenser, preciserande och kompletterande definitioner eller lingvistiskt relaterade definitioner. Denna uppdelning har jag gjort för att lättare kunna konkretisera den

ordboksbaserte terminologin, som i sin tur utgör basen för min analys av ordboksstrukturen i denna avhandling.

Vi kan se på en ordbok utgående från olika strukturella nivåer: megastruktur, makrostruktur och mikrostruktur. Dessa begrepp har fått följande definitioner:

megastruktur
'kehysrakenne', 'megastrukturi'
relasjoner og rekkefølge både av omtekster og lemmaliste(r)¹⁷ (NLO 1997: 180)

makrostruktur
'makrorakenne', 'makrostrukturi'
rekkefølge av og relasjoner mellom lemmaer som inngår i en bestemt lemmalist. (NLO 1997: 178)

mikrostruktur
'mikrorakenne', 'mikrostrukturi'
rekkefølge av og relasjon mellom de angivelser som er adressert til et lemma. (NLO 1997: 182)

I dette sammenheng vill jeg introdusere ett nytt begrepp, som jeg benämner, **gigastruktur** 'gigastrukturi', med vilken term jag avser den relation som föreligger mellan tvåspråkiga ordböcker inom ett och samma språkpar, där "källspråk och målspråk byter plats". Vi kan ta som exempel den samordning som kan föreligga mellan finsk-svenska och svensk-finska ordböcker som redigerats av samma redaktör och utgivits i samma volym. Samordningsproblematiken blir än tydligare i de elektroniska ordböckerna där sökningen kan ske med båda språken som källspråk. Strukturella problem kring *gigastrukturen* kommer till uttryck i försöken att "vända" en ordbok, så att källspråket blir till målspråk och målspråket blir till källspråk. (Se vidare 3.10)

1.4.1 Terminologi med referens till *Suuri suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken (1997)*

Nedan ger jag definitionerna för begrepp som en ordboksanvändare och en lexikograf kommer i kontakt med vid ordboksanvändning eller vid lexikografiskt arbete. De utgör även basen för definitioner på en högre terminologisk nivå.

¹⁷ **lemmalista** 'hakusanaluettelo': "en ordboks lemmabestand ordnet etter den type av makrostruktur som er valgt". (NLO 1997: 172)

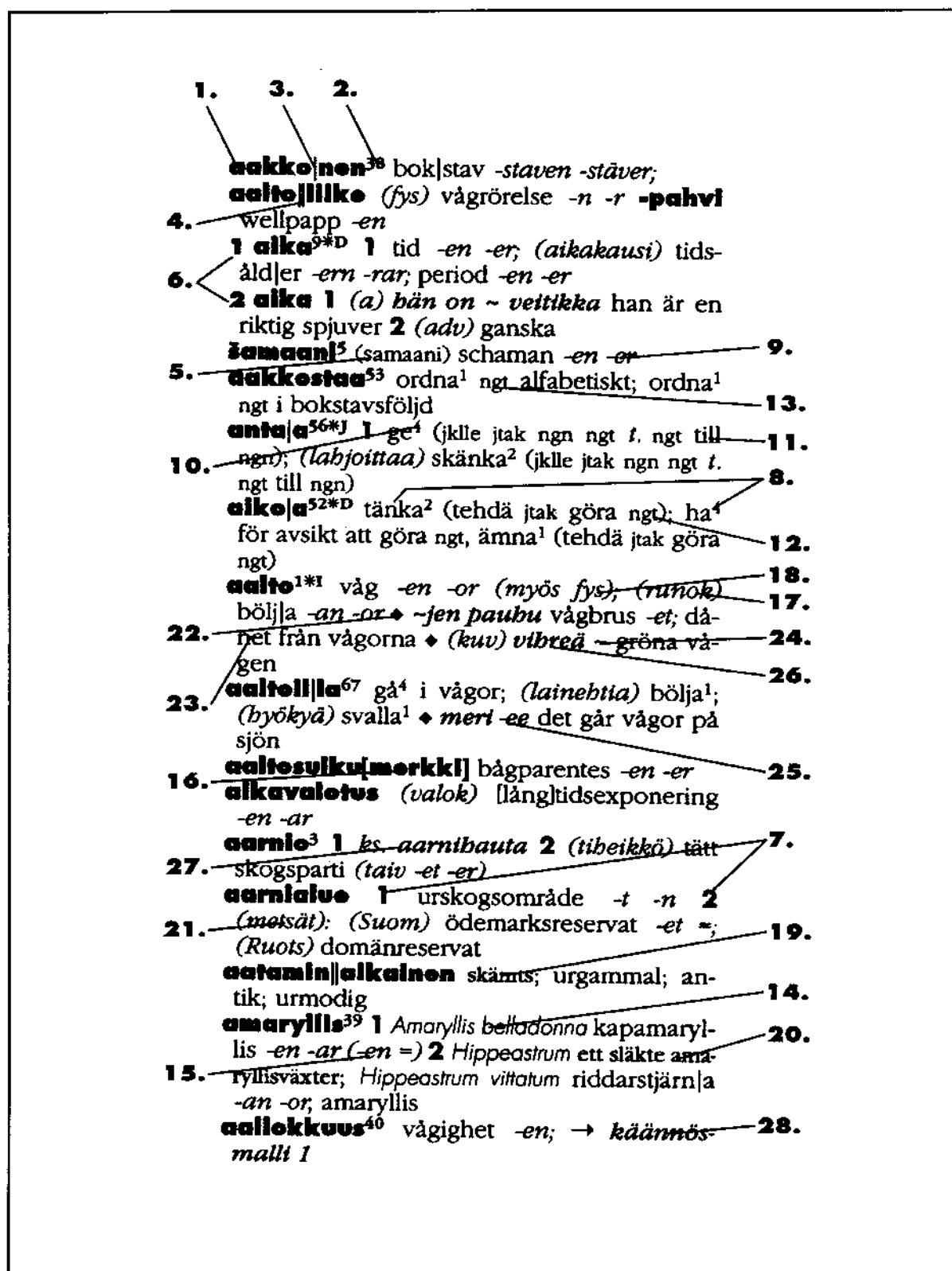

Bild 1. Strukturöversikt över *Suuri suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken (Su-ru)* (1997).

De begrepp som finns definierade i *NLO* har jag angivit med fet stil. I anslutning till terminologin som anges i *Suuri suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken (Su-ru)* (1997), ger jag även definitioner för närliggande begrepp med anknytning till ifrågavarande term t.ex. *lemma, lemmabestånd, lemmaselektion, lemmatisering*. I de fall där *Su-ru* (1997) och *NLO* ger olika termer ger jag båda t.ex. *reaktion — valens* (punkt 11. nedan). Uppslagsorden, som i *NLO* är givna på norska, ger jag i min presentation på svenska och finska.

I syfte att ge ordboksanvändaren en överblick över ordboksstrukturen och därmed underlätta användningen av ordboken ges på pärmbladets insida på uppslag i del I av *Su-ru* (1997) en sammanställning av alla de lexikografiska element som förekommer i ordboken. I denna översikt förekommer de flesta centrala lexikografiska begrepp som står för en beskrivning av strukturen i en tvåspråkig finsk-svensk ordbok. Denna översikt har jag i min tur tagit som bas för min presentation och kompletterat den med definitioner för ifrågavarande begrepp angränsande eller besläktade begrepp med definitioner som är hämtade från *NLO* (1997). I vissa fall har jag även beskrivit kopplingen mellan denna i *Su-ru* (1997) förekommande terminologin och den terminologi som går att finna i *NLO*.

Begreppsdefinitioner med framförställd sifferreferens hänför sig till **bild 1**, som är en kopia av insidan på pärmbladet i *Su-ru* (1997). Observera således att **bild 1** och **tabell 2** skall läsas parallellt.

Tabell 2. Översikt över begreppsdefinitionerna i *Suuri suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken (Su-ru) (1997)* och *Nordisk leksikografisk ordbok (NLO) (1997)*.

<i>Suuri suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken (Su-ru) (1997)</i>	<i>Nordisk leksikografisk ordbok (NLO) (1997)</i>
<p>1. Uppslagsord 'Hakusana'</p>	<p>lemma, uppslagsord 'hakusana', 'lemma' uttrykkssiden hos det språklige tegn som en ordboksartikkel innledes med (NLO 1997: 172) lemmabestånd 'hakusanojen joukko' mengden av utvalgte lemmaer i en ordbok (NLO 1997: 172) lemmaseleksjon, yttre seleksjon 'hakusanojen valinta' utvalg av lemmaer (NLO 1997: 173) lemmatisering (1) 'lemmaus (1)' det at ordformer som hører til samme leksem, blir samlet under samme lemma (NLO 1997: 173) lemmatisering (2) 'lemmaus' (2) det at en leksikalsk enhet tas opp som lemma i en ordbok (NLO 1997: 174)</p>
<p>2. Böjningstyp för uppslagsordet 'Hakusanan taivutustyyppi'</p>	<p>För uppslagsordets böjningstyp har givits en <i>böjningskod</i> som får følgende definition i <i>NLO</i>: böjningskod 'taivutuskoodi' kode i en ordboksartikkel som viser til et mønsterparadigme i ordbokens omtekst (NLO 1997: 88)</p>
<p>3. Lodstrekk avskiljer den del av uppslagsordet som förblir oförändrat i exemplen 'Pysytyviiva erottaa sanan esimerkeissä muuttumattomana pysyvän osan'</p>	<p>lodstrekk 'pystyviiva', 'pysty' – Loddrett strek () brukes som skilletegn på forskjellige måter, først og fremst til å angi orddeling (NLO 1997: 176)</p>
<p>4. Förled och efterled i sammansättning skiljes med dubbelt lodstrekk 'Yhdyssanan alkuosa erotettu jälkiosasta kahdella pystyviivalla.</p>	<p>dubbelt lodstrekk 'kaksoispystyviiva' – Denne strukturindikatoren brukes bl.a. med omtrent samme funksjon som semikolon, dvs. som skilletegn mellom to tekstelementer som står parataktisk, men likevel skiller seg betydelig fra hverandre (NLO 1997: 176)</p>
<p>5. Skrivvariant av uppslagsordet 'Hakusanan kirjoitusvariantti'</p>	
<p>6. Homonymer (likalydande ord) 'Homonyymit'</p>	<p>homonymer (likalydande ord) 'homonyymit' leksikalsk enhet som staves og uttales på samme måte som en gitt leksikalsk enhet, men som hører til et annet leksem enn denne (NLO 1997: 137)</p>

<p>7. Betydelseindelning 'Merkitysjaottelu'</p>	<p>betydelseindelning 'merkitysjaottelu' 'merkitysjaotus' (NLO) oppdelning av en ordboksartikkel i delbetydninger (NLO 1997: 81)</p>
<p>8. Ekvivalenter (ordöversättningar, komma mellan synonyma ekvivalenter, semikolon mellan mindre synonyma) 'Vastineet (pilkku synonymymien välissä, muuten puolipiste)'</p>	<p>ekvivalent 'vastine' leksikalisk enhet som viser ekvivalens med en bestemt leksikalisk enhet i et annet språk (NLO 1997: 107) surrogatekvivalent, ad hoc-översättning 'korvikevastine', 'korvaava vastine' oversettelse som skal fungere som ekvivalent til en leksikalisk enhet i kilde språket når det ikke finnes noen etablert ekvivalent i målspråket (NLO 1997: 243–244) parafrastisk ekvivalent, parafrasekvivalent 'parafraasivastine' ekvivalent i form av en parafrase på målspråket (NLO 1997: 212) ekvivalens 'vastaavuus' semantisk og funksjonsmessig overensstemmelse mellom ord eller uttrykk i to eller flere språk (NLO 1997: 106) denotativ betydelse 'denotatiivinen merkitys' betydning som dannes ut fra betydningskomponenter som ligger i et språklig uttrykk ved at det bare identifiserer referenten(e) som det omfatter, og er uavhengig av situasjon og kontekst (NLO 1997: 95) konnotativ betydelse, bibetydelse 'konnotatiivinen merkitys', 'sivumerkitys' betydning som dannes ut fra emosjonelle eller stilistiske betydningskomponenter som ligger i et språklig uttrykk, men som ikke fører til at grunnbetydningens sannhetsverdi endres (NLO 1997: 158) begrepp 'käsité' mental forestilling om et innhold som er knyttet til et uttrykk (NLO 1997: 75) intension, begreppsinnehåll 'intensio' summen av de egenskaper ved de referentene som vi vil kategorisere inn under et begrep, som gjør at vi nettopp vil regne dem till dette begrepet (NLO 1997: 148)</p>
<p>9. Böjning 'Taivutus'</p>	
<p>10. Böjningstyp för svenskt verb 'Ruotsin verbien taivutustyyppit'</p>	

<p>11. Rektion 'Rektio'</p>	<p>Termerna <i>rektion</i> och <i>valens</i> används ofta synonymt (Se kommentaren till punkt 11 nedan) <i>Valens</i> har fått följande definition i <i>NLO</i>. valens 'valenssi' den egenskap hos en leksikalsk enhet som gjelder hvilke typer av setningsledd den obligatorisk eller fakultativt står sammen med for å gi et korrekt og meningsfullt uttrykk (NLO 1997: 263)</p>
<p>12. Verbkonstruktion 'Verbirakenne' (se punkt 11)</p>	
<p>13. Pronomen i obligatorisk objekt konstruksjoner eller mønsterexempel 'Korvautuva pronomini pakollisen objektin paikalla vastineessa, rektiotiedossa tai malliesimerkissä' (se punkt 11)</p>	
<p>14. Latinskt namn 'Tieteellinen nimi'</p>	
<p>15. Alternativa element 'Vaihtoehtoinen päätte'</p>	
<p>16. Element som kan utelämnas 'Sanoja/sanojen osia, jotka voidaan jättää pois' <i>Förklaringar (på finska och på svenska)</i> <i>Selitteet (suomenkielisiä ja ruotsinkielisiä)</i>'</p>	<p>metaspråk 'metakieli' språk som brukes for å beskrive språklige uttrykk eller regler som gjelder språket (NLO 1997: 181)</p>
<p>17. före ekvivalent 'vastineen edellä'</p>	
<p>18. efter ekvivalent 'vastineen jäljessä'</p>	
<p>19. efter ekvivalent eller uppslagsord 'hakusanan / vastineen jäljessä'</p>	
<p>20. i stället för eller före ekvivalent 'vastineen tilalla tai sen edessä'</p>	
<p>21. exempelrubrik (kolon) 'otsikkoomainen selite (kaksoispiste)'</p>	<p>exempel 'esimerkki' (se punkt 23)</p>
<p>22. Exempeldelen börjar 'Esimerkkiosa alkaa'</p>	<p>exempel 'esimerkki' (se punkt 23)</p>
<p>23. Exempel och översättning 'Esimerkki ja sen käännös'</p>	<p>exempel 'esimerkki' angivelse som viser bruken av et ord eller en ordkombinasjon i kontekst (NLO 1997: 103)</p>
<p>24. ~ ersätter uppslagsordet i sin helhet '~ korvaa hakusanan kokonaisuudessaan'</p>	<p>Detta märke (~) kallas <i>tilde</i> och har fått följande definition: tilde 'tilde' plassholdersymbol i form av en krøllstreck (NLO 1997: 256)</p>
<p>25. Bindestreck ersätter den del av uppslagsordet som står före lodstreck 'Yhdysviiva korvaa hakusanan pystyviivaa edeltävän osan.'</p>	<p>Detta märke (-) kallas <i>bindestreck</i>.</p>
<p>26. Exempel[grupp] med rubrik 'Otsikoitu esimerkki[ryhmä]'</p>	

27. Hänvisning till annat uppslagsord 'Viittaus toiseen hakusanaan'	
28. Hänvisning till översättningsmodell 'Viittaus käännoismalliin'	

Av ovan redovisade termer kommenterar jag den terminologi som jag bedömer vara av principiell och övergripande betydelse för min avhandling d.v.s. punkterna 1, 3, 4, 6, 7, 8, 11, [12], [13], 16, [21], 23, 24 och 25 nedan. De resterande punkterna (punkt 2, 5, 9, 10, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 22, 26, 27, 28) som är specifika för *Su-ru* (1997) redovisar jag därför i det avsnitt som behandlar denna ordbok (se avsnitt 3.8.3).

Punkt 1. *Lemma* (uppslagsord), *lemmabestånd*, *lemmaselektion* och *lemmatisering* utgör termer som beskriver basen för en ordbok. Genom lemmat hittas den ordboksartikel som ordboksanvändaren söker, eftersom lemmat utgör en form av rubrik för ordboksartikeln. Lemmaselektionen bestämmer en ordboks lemmabestånd, d.v.s. vilket innehåll en ordbok har, t.ex. om ordboken är en allmänspråklig ordbok eller en fackordbok.

Lemmat och den lemmaselektion som är bärare av den lexikografiska traditionen (Hannesdóttir 1998), det som vi kan förvänta oss att kunna se som den röda tråden från 1600-talets flerspråkiga ordböcker till dagens enspråkiga finska och tvåspråkiga finsk-svenska ordböcker, är ett centralt tema i min avhandling.

Punkt 3 och **Punkt 4.** *Lodstreck* och *dubbelt lodstreck* är termer för två lexikografiskt tekniska skiljetecken som i grunden är till för att på olika sätt förkorta en ordartikel. Utvecklingen av hur användningen av dessa tecken har utvecklats i de finsk-svenska ordböckerna redovisar jag i tabell 58.

Punkt 6. *Homonymer* anges i dagens ordböcker i regel genom två eller flera separata ordartiklar. Hur angivandet av homonymer har vuxit fram redovisar jag i tabell 58.

Punkt 7. *Betydelseindelning* är ett tekniskt sätt att dela upp artiklarna i olika betydelser. Ofta anges detta i dagens ordböcker genom momentindelning¹⁸ med hjälp av olika tecken (siffror, bokstäver etc.). När momentindelningen införs i de finsk-svenska ordböckerna framgår av tabell 58.

¹⁸ **momentsymbol** 'jaotusmerkki': "strukturindikator som angir hvor en ordboksartikkels enkelte deler begynner". (NLO 1997: 183)

Punkt 8. Inom tvåspråkslexikografin utgör *ekivalent* och *ekivalens* centrala begrepp. Exempel på användningen av *surrogatekivalent* och *parafrasekivalent* åskådliggörs längre fram i avsnitt 1.4.2 i anslutning till definitionen för begreppen *ordbok* och *encyklopedi*.

Frågan om *ekivalens* har diskuterats livligt inom översättningsvetenskapen (översättnings-teori) och olika forskare ser på begreppet ur olika aspekter. Reiss & Vermeer (1986: 70–95) har redovisat sammanfattande de olika översättningsteorierna kring *ekivalent* och *ekivalens*. Ingo (1991: 82) ger en översikt över de termer som har använts av olika forskare vid beskrivning av detta begrepp.

Koller (1979: 187–191) har påtalat *ekivalensbegreppets* olika nivåer inom översättningen och därmed kommit fram till olika typer av ekivalens:

1. den ekivalens som är relaterad till sakinnehållet: *den denotativa ekivalensen*¹⁹
2. den ekivalens som är beroende av stil, sociolekter och varieteter: *den konnotativa ekivalensen*²⁰
3. ekivalensen som är relaterad till texten och språknormen: *den textnormativa ekivalensen*
4. ekivalensen som är relaterad till mottagaren: *den pragmatiska ekivalensen*²¹
5. ekivalensen som är relaterad till källtexten: *den formella ekivalensen*.

Königs (1981: 84–94) har kompletterat denna lista med ytterligare två nivåer:

6. den ekivalens som bygger på den intension som källtexten har: *den intensionella ekivalensen*
7. den ekivalens som är förknippad med den funktion²² som översättningen skall användas till: *den finalistiska ekivalensen*.

Ekivalensbegreppet inom lexikografin skiljer sig från en normal textbaserad ekivalens i en textöversättning genom att ekivalensen inom lexikografin dessutom existerar på tre olika lexikografiska nivåer inom mikrostrukturen:

¹⁹ För definition av begreppet **denotativ betydelse** se 1.4.1. punkt 8.

²⁰ För definition av begreppet **konnotativ betydelse** se 1.4.1. punkt 8.

²¹ **pragmatisk information** 'pragmaattinen tieto': "– Pragmatisk informasjon tolkes ut fra konteksten og er informasjon om språk i bruk". (NLO 1997: 217–218)

²² **ordboksfunksjon** 'sanakirjan funktio', 'sanakirjan käyttötarkoitus': "en ordboks genuine formål med hensyn til ordboksbrukernes behov ved resepsjon, produksjon eller oversettelse av tekst". (NLO 1997: 201–202)

- relationen mellan lemma och en eller flera ekvivalenter
- relationen mellan lemma och ekvivalent med exempelsatser
- relationen mellan lemma och resten av ordartikeln: ekvivalenter, exempelsatser och moment.

Denna uppdelning i olika nivåer skulle kunna ses som en *strukturbaserad* ekvivalens. Kollers och Königs uppdelning enligt ovan kan enligt min uppfattning appliceras på alla dessa nivåer.

Nida (1964: 166) avser med *ekvivalens* (eng. *equivalence*) den exakta semantiska motsvarigheten mellan källspråks- och målspråkstexten i en översättning, när han säger ”the closest natural equivalent to the source-language message”.

Catford (1965) anser ekvivalens råda, när källspråks- och målspråkstexten eller någon av dem är utbytbara i en viss situation:

In total translation, SL and TL texts or items are translation equivalents when they are *interchangeable in a given situation*.²³ (Catford 1965: 49)

Reiss & Vermeer (1986: 72) anser att Catfords tes enligt ovan är tillämplig enbart på tolkning där både källspråk och målspråk används i kommunikativt syfte i en viss situation.

Enligt Nida (1975b: 1–5) finns det ingen heltäckande *ekvivalens* mellan två olika språk. Det går inte att tala om ”rätt eller fel ekvivalens”, utan vi måste nöja oss med att konstatera i vilken grad ekvivalensen är ”rätt” eller ”fel”. Inom ett och samma språk (inom enspråkiga ordböcker) med en språkgrupp som är den samma som ordbokens, är ekvivalensproblemet minst. Ju längre två språk ligger lingvistiskt och kulturellt ifrån varandra, desto större blir problemen med ekvivalensen.

NLO (1997: 106–107) talar om *partiell ekvivalens* när källspråk och målspråk delvis motsvarar varandra. Fullständig ekvivalens förekommer ytterst sällan i allmänspråkliga ordböcker. Däremot anses den vara vanlig i ordböcker inom olika fackområden. Ordbokens funktion och ekvivalenspresentationen är nära förknippade med varandra. Om en ordbok används som *produktionsordbok* är en klar och nyanserad presentation av ekvivalenterna

²³ Mina förklaringar till förkortningarna SL [source language], källspråk och TL [target language], målspråk.

värdefull. Om ordboken används som *receptionsordbok* av en person som väl känner till målspråket, ställs det inte lika stränga krav på nyanseringen av ekvivalensen.

Norén har i en jämförande textstudie gjort en undersökning av en svensk översättning av en engelsk roman, där hon tillämpat ett system för automatisk sökning i parallellkorpus, som har utarbetats vid Göteborgs universitet 1996. I sin studie med hjälp av datorsökning har Norén undersökt ekvivalensen i översättningen av engelskans *take* och svenskans *ta*. Tre ekvivalensklasser fick utgöra indelningsgrunden för undersökningen, som ser i vilken grad ekvivalensen realiseras mellan källspråkstext och målspråkstext. Klasserna var följande: en total ekvivalens, en närekvivalens och en klass där ekvivalensen utgjordes av andra översättningstekniska lösningar än en enda ekvivalent. Det visade sig att drygt hälften av alla de 141 textställen utgjordes av den tredje klassen, d.v.s. avsaknaden av ekvivalent. Närekvivalenterna utgjorde en fjärdedel av fallen, och enbart i 18 fall rådde det identitet mellan formerna *take* och *ta* (Norén 1997: 309–317). Denna undersökning visade att i en autentisk text idiomatiska uttryck och kontext spelar en central roll och att icke-motsvarighet är den vanligaste ekvivalenten i översättningar av icke-prototypiskt slag.

Ekvivalensen kan även vara *redundant*, d.v.s. ordboken ger för mycket information, som inte är nödvändig för lemmabeskrivningen, vilket i sin tur leder till störningar i kommunikationen. Användaren kan bl.a. få svårt att sälla fram det väsentliga och hitta rätt ekvivalens (Atkins 1996).

En diskussion om gränsdragningen mellan vad som kan anses vara *en äkta ekvivalent* och *en ekvivalent som kan uppfattas som metaspråk* är intressant, när vi beskriver framväxten av den enspråkiga finska ordboken ur en flerspråkig och en tvåspråkig ordbok (se vidare avsnitt 3.9).

Det *historiska arvets betydelse* för lemmaselektionen och ekvivalenterna har påtalats av Ekbo & Loman (1965: 42) och Hakulinen (1967). Under 1800-talet, då den finsk-svenska lexikografin var i utveckling, angavs ekvivalensen genom uppräknings av synonymer. I och med att det sällan förekommer exakta synonymer i ett språk, ledde det till konstruerade synonymer utan förankring i det levande språket. Dessa konstruerade synonymer har haft tendens att överföras till senare ordböcker. Hakulinen (1967) noterar att Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880) innehåller många synonyma uttryck och att de svenska ekvivalenterna utgör en betydelsebeskrivning av finskan samt att Lönnrot har en uppsjö av nykonstruktioner för finskans lexikon. Detta arv har sedan förts

vidare till nya ordböcker och fått betydelse för ekvivalensen på olika nivåer. Även felaktiga och olämpliga ekvivalenter kan således på detta sätt föras vidare till flera nya ordböcker innan de rensas ut vid nyredigeringar.

Om vi vidareutvecklar ekvivalensdiskussionen till att gälla *normativiteten*²⁴, uppstår frågan hur normgivande²⁵ en tvåspråkig ordbok blir i de fall källspråket bygger på ett normerat basmaterial. Här bör vi hålla i minnet att två uppsättningar av normsystem, källspråkets och målspråkets, är avgörande för ekvivalensen. Frågan om framväxten av normativiteten för den finsk-svenska ordboken diskuterar jag närmare i avsnitt 3.8.2.

Chesterman (1997: 149) ser fyra normtyper inom översättningen: den norm som bygger på förväntningar hos målgruppen, den norm som bygger på relationen mellan källtext och måltext, den norm som bygger på kommunikation och normen om översättarens ansvar, d.v.s. en form av etisk norm²⁶.

I ett resonemang om lexikografens normerande roll vid ordboksredigering anser jag alla dessa normtyper vara relevanta.

I olika tvåspråkiga ordböcker kan vi se olika grader av acceptans²⁷ i ekvivalensen mellan källspråket och målspråket (Toury 1995: 56–57). En användare av en viss ordbok kan fråga sig hur normativ ekvivalensen i ifrågavarande ordbok är. Kan användaren lita på att termerna, uttrycken och översättningarna är vedertagna och korrekta från bl.a. språkvårdssynpunkt?

Under redigeringen av *Su-ru* (1997) fann vi att själva redigeringsarbetet av en tvåspråkig ordbok inte enbart består av en översättningsfas utan även av en lexikografisk redigeringsfas²⁸, vid vilken hänsyn måste tas både till källspråkets och målspråkets struktur. Normativiteten i ekvivalensen mellan källspråk och målspråk kan i princip uppfattas som lika subjektiv som i vilken översättning som helst. I ett seriöst lexikografiskt arbete finns

²⁴ **norm** 'normi': "det korrekthetsbegrep som en språkstandard er regulert etter". (NLO 1997: 191)

²⁵ **normativ ordbok** 'normatiivinen sanakirja': "ordbok der det inngår i formålet å påvirke brukernes språkbruk". (NLO 1997: 191)

²⁶ Chesterman använder termerna *expectancy norms* (en norm som bygger på förväntningar hos målgruppen), *the relation norm* (en norm som bygger på relationen mellan källtext och måltext), *the communication norm* (en norm som bygger på kommunikation) och *the accountability norm* (en etisk norm)

²⁷ "Thus, whereas adherence to source norms determines a translation's adequacy as compared to the source text, subscription to norms originating in the target culture determines its acceptability". (Toury 1995: 56–57)

²⁸ Med redigeringsfas avser jag den redigering som sker vid själva artikelskrivandet och inte den redigering som görs vid förlaget inför en utgivning.

emellertid arbetsfaser som avviker från ett normalt översättningsarbete: excerpering av lemmabelägg, redigering av lexikografiskt material för den ifrågavarande ordboken etc. Subjektiviteten i ekvivalensen kan enligt erfarenhet från redigeringen av *Su-ru* (1997) minskas genom bl.a. lagarbete, språkgranskning, expertmedverkan och databehandling vid slutredigeringen.

Följande faktorer anser jag vara samverkande när det gäller att bygga upp en normerande tvåspråkig ordbok:

- lexikografisk tradition
- normativt basmaterial
- ett lagarbete i vilket tvåspråkiga språkvetare med gedigen lingvistisk och lexikografisk kompetens medverkar
- en väl genomtänkt redigeringsstrategi (manual)
- tillgång till normerat målspråksmaterial (bibliotek, databaser etc.)
- granskning av en- och tvåspråkiga språkexperter
- granskning av fackexperter
- ett för lexikografiskt arbete anpassat datorprogram för behandling av det lexikografiska materialet vid slutredigeringen och granskningen.

För de svensk-finska ordböckerna kan man anta att influenserna i fråga om lexikografiskt basmaterial (lemman, exempelsatser etc.) har kommit dels från de i Sverige producerade tvåspråkiga ordböckerna med svenska som källspråk, dels från de enspråkiga, normativa svenska ordböckerna. I några svensk-finska ordboksprojekt har man t.o.m. använt sig av ett svenskt basmaterial som underlag för den tvåspråkiga svensk-finska ordboken (jfr avsnitt 3.10.2). Den normativa aspekten är mer problematisk för finlandssvenskan i och med att det saknas en strikt definition av normen för vissa delar av allmänspråket (t.ex. talspråk och slang). Däremot pågår i modern tid ett normerande språkvårdsarbete i fråga om terminologi mellan finska och svenska i både Sverige²⁹ och Finland³⁰, vilket ger de ordböcker som använder denna norm en normativitet i fråga om ekvivalensen för den terminologiska delen. En viss grad av normativitet för ekvivalensen kan även nås genom ett gediget granskningsarbete utfört av tvåspråkiga språkexperter och tvåspråkiga fackexperter under förutsättning att de är väl insatta i normerna för båda språken. Normen torde förstärkas genom att de termer, uttryck och exempelsatser som finns i ordböckerna används vid översättningarna och i

²⁹ Sverigefinska språknämnden i Sverige sedan 1975.

³⁰ Svenska språknämnden i Finland sedan 1976.

texterna. Ordböckerna får i sin tur sitt lexikografiska material från excerperade texter, vilket i förlängningen ytterligare förstärker normen. Svensén (1987) är beredd att gå så långt att han hävdar att

[...] i och med att en viss språklig företeelse utan reservation tas upp i en ordbok har man i viss mån upphöjt den till en norm. (Svensén 1987: 32)

En ordbok av typen *Su-ru* (1997) har enligt min bedömning en hög grad av normativitet för både källspråket och målspråket samt ekvivalensen mellan dessa språk genom att den uppfyller samtliga redigeringskriterier för en normativ ordbok enligt ovan.

Sammanfattningsvis kan konstateras att ju högre grad av ekvivalens mellan källspråk och målspråk som kan uppnås genom bl.a. lexikografiskt samverkande faktorer enligt ovan, desto mindre utrymme för subjektiva målspråklösningar ges åt redaktörerna. I de fall där basmaterialet är normativt och ekvivalensen mellan källspråk och målspråk är fullständig har vi uppnått en normativ ordbok även för målspråket.

Punkt 11. Den finländska litteraturen använder termen *rektio* 'rektio' och *valens* 'valenssi' (Hakulinen & Ojanen 1976: 124).

Informationen om valens i en ordbok har med ordens syntaktiska (*syntaktisk valens*) och semantiska (*semantisk valens*) egenskaper att göra. Valens kan uppträda i anslutning till verb, adjektiv och substantiv och är av stor vikt i produktionsordböcker, då uppgiften används för att avgöra vilka syntaktiska och semantiska restriktioner som gäller vid produktion av text på främmande språk (NLO 1997: 263).

Punkt 16. *Metaspråket* preciserar lemmats, ekvivalentens och/eller exempelsatsernas morfologiska, syntaktiska, stilistiska, semantiska och pragmatiska egenskaper.

De metaspråkliga uppgifterna ges i dag i regel inne i ordartiklarna för de finsk-svenska ordböckerna. Ämnesgruppsindelningen, som var vanlig i de äldre ordböckerna, kan ses som ett metaspråk för lemmans genom sin avgränsning av lemmats semantiska fält. De metaspråkliga angivelserna har splittrats upp genom alfabetiseringen och flyttats in i ordartiklarna. I ordböcker som är alfabetiserade anges metaspråket med hjälp av förkortningar.

Svensén (1987: 141) diskuterar på vilket språk den metaspråkliga informationen skall ges i en tvåspråkig ordbok. Skall metaspråksuppgifterna ges på *källspråket* eller på *målspråket*? I

min analys av de finsk-svenska ordböckerna har jag placerat *valet av metaspråk* i centrum för min målgruppsanalys. Enligt *NLO* (1997: 181) skall de metaspråkliga uppgifterna ges på ordboksanvändarens förmodade modersmål.

När de metaspråkliga uppgifterna ges i en ordbok kan det hänföra sig till lemmat, ekvivalenten och/eller exempelsatserna. Den kan bestå av grammatikalisk information, vara en stilistik markör, ange olika språkvarieteter (regionala varieteter, sociolekter etc.), ge en fackspråklig precisering eller vara av allmän beskrivande natur. I en tvåspråkig ordbok är det av avgörande betydelse för målgruppen på vilket språk den metaspråkliga informationen ges. Om informationen för ekvivalenterna och exempelsatserna ges på källspråket, hänför sig ordboken till en målgrupp som inte är speciellt väl bevandrad i målspråket, d.v.s. användaren har troligen källspråket som sitt starkare språk. Om metaspråksuppgifterna ges på målspråket för lemman, är det en indikation på att användaren inte är välbevandrad i källspråket. Som exempel på denna företeelse ger jag nedan två ordböcker där byte av målgrupp har skett för en ordbok med samma författare och där målgruppsbyte torde framgå av valet av språk för metaspråket. I nedanstående exempel har jag strukit under metaspråket för att visa bytet av språk (från svenska till finska). Jag ger den finska artikeln *-kin* 'även', 'också' som exempelartikel.

Exempel 1. Cannelin, Knut (1894). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok*:

-kin *anhangspartikel*, äfven, också:

Exempel 2. Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1968). *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*:

-kin (*loppul. myönt.*) även, också; (*jopa*) till o. med; än; (*juuri*) just; *hän~* även (också, till o. med) han; *niin uusi kuin se on~* så ny den än är; *hän sai kuin sai~* han fick verkligen; *hyvin~ paljon* till o. med synnerligen mycket; inte så litet; *siinä se vika oli~* det var just där felet låg; *siksi~ ajoissa* i så pass god tid; *teen sen kuin teen~ (varmasti)* visst gör jag det; det kommer jag att göra.

I exempel 1 bör målgruppen bestå av personer som kan svenska väl, medan det i exempel 2 inte är nödvändigt för användaren att kunna svenska. Däremot måste användaren kunna finska väl i exempel 2, d.v.s. detta byte av språk för metaspråk torde indikera en annan målgrupp för ordboken.

Punkt 23. *Exemplen* i en ordbok har som funktion att visa hur ett lemma används i ett konkret sammanhang³¹. Exempelsatserna kan visa uppslagsordets *syntagmatiska, strukturella, kombinatoriska, semantiska* och/eller *morfologiska* egenskaper. I detta sammanhang talas det om *grammatiska, pragmatiska* och *semantiska* exempel. Med avseende på funktionen kan exempelsatserna vara *illustrerande* och/eller *bekräftande* (NLO 1997: 103).

Satserna kan ges på olika nivåer av generalisering. Skillnad görs mellan *levande exempel*, som visar ett konkret användningsområde och *döda exempel*, som beskriver en generell användning av lemmat. Exempler kan vara *autentiska*³² eller *redaktionella*³³. Autentiska exempel ges i den form de förekommer i primärkällan, medan redaktionella exempel redigeras för att passa för det behov av beskrivning som föreligger för lemmat. De redaktionella exemplen kan vara *konstruerade exempel*³⁴ eller *beläggexempel*³⁵. Beläggexempel är autentiska men redaktören har bearbetat dem (NLO 1997: 103).

Nikula (1995: 311–319) diskuterar i sin artikel exemplens autenticitet, funktion, textualitet och regelformuleringar i jämförelse med exempelskrivningen i grammatikor. Han konstaterar bl.a. att en mängd motstridiga krav ställs på de lexikografiska exemplen. Han efterlyser en teoribildning för och en beskrivning av det lexikografiska exemplet.

Punkt 24 och punkt 25. En av *platshållarsymbolerna*³⁶ i en ordbok är *tilde* (~), en annan är *bindestreck* (-). Tecknen kan ersätta ett lemma, en ekvivalent eller delar av dessa för att spara textutrymme. I elektroniska ordböcker finns inte samma behov av utrymmesbesparingar och i många sådana ordböcker används därför inte platshållarsymboler.

Utöver ordartiklar kompletteras ordböckerna ofta med olika typer av *förord* och *appendix* (bilagor). Dessa begrepp definieras enligt följande i *NLO*.

³¹ I *Su-ru* (1997) anges den del av ordboken som inleder nivån med exempelsatser med ett specialtecken (en kvadrat på kant) se punkt 22, bild 1. Sättet att markera olika nivåer på i en ordbok kan variera från ordbok till ordbok.

³² **autentiskt exempel** 'autenttinen esimerkki': "eksempel som er hentet fra en primærkilde og blir angitt i uforandret form i ordboken". (NLO 1997: 71)

³³ **redaktionsexempel** 'toimituksen esimerkki': "eksempel på ord eller ordbruk der framstillingen er påvirekt av leksikografen (redaktøren) ut fra behovet for å vise en bestemt (semantisk eller grammatisk) egenskap på en mest mulig presis og illustrerende måte". (NLO 1997: 221)

³⁴ **konstruerat exempel** 'laadittu esimerkki': "redaksjonseksempel som ikke tar utgangspunkt i et autentisk eksempel". (NLO 1997: 159)

³⁵ **beläggexempel** 'esiintymäesimerkki': "redaksjonseksempel som tar utgangspunkt i et autentisk eksempel". (NLO 1997: 77–78)

³⁶ **representationssymbol, platshållarsymbol** 'sijaissymboli', 'korvaava merkki': "et tegn som står i stedet for lemmat eller ekvivalenten eller deler av disse". (NLO 1997: 215)

appendix (bilaga)**'jälkiteksti', 'liite', 'täydennysosa'**

baktekst som inneholder supplerende opplysninger om det emnet som behandles i ordboken. (NLO 1997: 69)

förord**'esipuhe'**

– Som mange andre bøker har også ordbøker oftest et forord, som enten redegjør for omstendighetene ved tilblivelsen av ordboken, eller en kjent og betydningsfull person skriver noen rosende ord. I tillegg kan forordet i en ordbok, også kalt «innledning til ordboken» e.l., inneholde utdypende opplysninger om ordbokens oppbygning, empiriske basis og opplysningstyper og på denne måten inneholde bakgrunnsopplysninger for de samme opplysningene som gis i brukerveiledningen. (NLO 1997: 123–124)

Ett appendix kan t.ex. bestå av grammatiska paradigmer eller förteckningar av olika slag såsom ortnamnsförteckningar, personnamnsförteckningar och litteraturförteckningar. Interessant ur användarperspektivet är det språk som ett förord och ett appendix är skrivna på. Språkvalet indikerer vilken språklig kompetens ordboksanvändaren förväntas ha.

Behovet att utöka de lexikografiska oppgifterna i en ordbok finner vi redan i Schroderus *Lexicon latino-scondicum* från 1637, i hvilken vi finner dels ett *appendix* med ett urval av svenska sammansättningar och avledda ord med översättningar till latin dels en bilaga med ett urval av främmande ord i svenskan (Schroderus 1637: 74–100, 101–106; se vidare 3.4.2). Grammatiska bilagor med oppgifter om böjningsparadigmer sammanfaller ofta med det böjningssystem som har använts i ordboken. I ordböcker av parlörtyper kan böjningsparadigmen ingå som en del inne i ordboken.

1.4.2 Allmän och övergripande lexikografisk terminologi

Innebörden av termerna *lexikon* och *encyklopedi* overlapper varandra betydelsemässigt i allmänspråket liksom hos termerna *ordlista* och *parlör* samt *ordbok* och *lexikon*. För att klarlägga likheterna och olikheterna mellom dessa ger jeg nedan definitionerna för de begrepp de står för i *NLO* och *NE* (Nationalencyklopedin):

ordbok**'sanakirja'**

leksikografisk oppslagsverk som inneholder et utvalg av et språks eller en språkvarietetets ord, orddeler og ordkombinasjoner, enten med ordforklaringer på samme språk eller med ekvivalenter på et eller flere andre språk. (NLO 1997: 197)

ordbok, liksom lexikon en ordnad förteckning över en väsentlig del av ett språks ord med uppgifter av någon av de typer som anges i det följande. Vanligen avses ett enhetligt verk, t.ex. ”svensk ordbok”, men också två- eller flerspråkiga verk kan benämnas ordböcker. En ordbok är en beskrivning av språket till skillnad från en encyklopedi som är en beskrivning av världen. Jämför t.ex. uppslagsord som *ben* och *buss* i verk av de båda slagen. En ordbok skiljer sig vidare från en ordlista genom att ge betydligt fylligare och mera mångfasetterade upplysningar. (NE 1994, del 14: 471)

leksikon (1)

→ sakordbok. (NLO 1997: 171)

lexikon (grek. *lexik'on (bibli'on)* ’ordbok’), ordnad förteckning över en väsentlig del av ett språks ord med uppgifter av någon av de typer som anges i det följande. I första hand avses en tvåspråkig ordbok, t.ex. ”Fransk-svenskt lexikon”, där betydelseerna hos det ena språkets ord kombineras med de närmaste motsvarigheterna på det andra språket. I andra hand kan man med lexikon mena en enspråkig ordbok med uppgifter om stavning, uttal, böjning, betydelse, fraseologi, kanske etymologi m.m. Det finns också en rad mer speciella typer. Deras karaktär anges i allmänhet genom en förled. Hit hör bl.a. synonymlexikon, frekvenslexikon, uttalslexikon och rimlexikon, som alla gäller aspekter på språkiga ting. Ibland är det fråga om en ordbok på ett fackområde, exempelvis ett ekonomiskt lexikon. Härutöver kan det gälla ett uppslagsverk, allmänt som ”Bra Böckers Lexikon” eller begränsat till ett fackområde, t.ex. musiklexikon, författarlexikon, sportlexikon. (NE 1993, del 12: 256)

sakordbok, lexikon

’tietosanakirja’

ordbok som först og fremst er ment å gi informasjon om verden utenfor språket. (NLO 1997: 227)

encyklopedi

’ensyklopedia’, ’tietosanakirja’

sakordbok som omfatter flere saksområder, typisk beregnet på lekfolk og med ambisjon om å dekke all menneskelig kunnskap. (NLO 1997: 110)

encyklopedisk informasjon

’ensyklopedinen tieto’

leksikografisk informasjon som angår den utenomspråklige verden. (NLO 1997: 110)

Svensén formulerar skillnaden mellan begreppen *ordbok* och *encyklopedi* i dessa två frågor (Svensén 1987: 3):

Ordbok: Vad betyder (ordet) X?
Encyklopedi: Vad är företeelsen X för något?

I min undersökning av finsk-svenska och svensk-finska ordböcker tillämpar jag *NLO*:s och *NE*:s definition av begreppet *ordbok* och *NE*:s definition av begreppet *lexikon* till den del den omfattar *tvåspråkiga lexikon*. För att det inte skall uppstå begreppsförvirring, kommer jag att

använda termen *ordbok* om en-, två- eller flerspråkiga ordböcker. När jag avser ordförrådet i ett språk, använder jag termen *lexikon*.

Gränsen mellan *ordbok* och *encyklopedi* kan i vissa fall vara diffus. Så är t.ex. fallet när kulturspecifika ord i en ordbok återges med en förklaring på målspråket (Svensén 1987: 158).

Vi kan beskriva en *term* med hjälp av olika grader av encyklopedisk beskrivning. För att belysa gränsdragningsproblematiken tar jag som exempel det finska lemmat *kalakukko* och den beskrivning som finns dels i en finsk encyklopedi, dels i en enspråkig finsk ordbok, dels slutligen i tre tvåspråkiga finsk-svenska ordböcker.

Som exemplifierande inledning ger jag min egen allmänna beskrivning av lemmat *kalakukko* som jag bygger upp med fem olika encyklopediska nivåer utgående från en mycket knapphändig beskrivning av termens intension med hjälp av encyklopedisk information till en lång och detaljerad beskrivning³⁷.

ruoka	en maträtt
suomalainen perinneruoka	en finsk maträtt
suomalainen savolainen perinneruoka	en finsk savolaxisk maträtt
suomalainen savolainen perinneruoka, joka koostuu leipätaikinasta kalasta, sianlihasta ja muistuttaa pitkulaista limppua	en finsk savolaxisk maträtt som består av deg, fisk, fläsk och som påminner om en avlång limpa
suomalainen savolainen perinneruoka, joka koostuu leipätaikinasta, kalasta, sianlihasta ja muistuttaa pitkulaista limppua. Sen resepti on seuraava: [...].	en finsk savolaxisk maträtt som består av deg, fisk, fläsk och som påminner om en avlång limpa. Receptet är följande: [...].

³⁷ Översättningarna till svenska, i förutom de exemplifierade tvåspråkiga ordböckerna, är mina. Översättningarna ger jag direkt i texten för att åskådliggöra problematiken.

1) Företeelsen *kalakukko* beskrivs i uppslagsverket *Facta 2001* (1981, Del 7: 464) på följande sätt:

<i>Facta 2001</i> (1981)	Min översättning
Kalakukko vars. savolaisten ja pohjoiskarjalaisten suosima ruistaikinakuoreen valmistettu ruokalaji, alk. eväruoka, jossa on täytteenä tuoretta kalaa ja silavaa.	Kalakukko en maträtt bestående av ett rågdegsskal fyllt med fisk och fläsk, som är populär främst i Savolax och norra Karelen och som tidigare användes som matsäck.

2) *kalakukko*-artikeln ur den enspråkiga normativa finska basordboken *Suomen kielen perussanakirja (PS)*³⁸ (1990, del I: 376):

<i>PS</i> (1990)	Min översättning
kalakukko ruok. ks. kukko 3. Kukko ^{1*^A} 1. kanan uros [...] 2. muiden (kana)lintujen uroksista [...] 3. ruok. a. liha-, kala-, lanttutäytteenä tms., tav. ruistaikinakuoreen leivottu (leipämäinen) paistos. <i>Kala-, muikku-, lanttuk. Patak. b. K:a viinissä viinikastikkeessa haudutettua broileria.</i>	kalakukko (<i>maträtt</i>), se kukko 3 tupp 1. en hanvariant av höna [...] 2. används om hanarna av andra hönsfåglar [...] 3. kokk. a. en form av rågpaj (brödaktig) som är fylld med kött, fisk, kålrot el. dyl. [...] b. T. i vin. Kyckling som är kokt i vinsås.

Under punkt 3 ovan, (**3. ruok. a.** '**kokk. a.**') ges den encyklopediska beskrivningen av *kalakukko* 'en form av rågpaj (brödaktig) som är fylld med kött, fisk, kålrot el. dyl. [...]'

Så här ser *kalakukko*-artikeln ut i tre finsk-svenska ordböcker:

Lampén, Lea (1965). *Suomalais-ruotsalainen koulusanakirja*:

kalakukko råglimpa med fiskfyllning

Köykkä, Saanila, Saari, Tirkkonen & Viljanen (1992). *Suomi/ruotsi/suomi taskusanakirja*:

kalakukko limpa med inbakad fisk

³⁸ Min översättning: Basordbok för finska språket. Förkortningen *PS* används för denna ordbok i min text.

Su-ru (1997)

kalakukko (*ruok*) limpa med inbakad fisk

När vi jämför beskrivningarna mellan encyklopedin, den enspråkiga finska ordboken och de tre tvåspråkiga ordböckernas ekvivalenter ovan, finner vi att mängden encyklopedisk information som beskriver termens intension varierar. Vi finner likaså att alla exempel i de tvåspråkiga ordböckerna ger olika typer av parafrasekvivalenter 'råglimpa med fiskfyllning', 'limpa med inbakad fisk'; ingen ger dock surrogatekvivalenten (ad hoc-översättningen) 'fisktupp' eller den mer omfattande encyklopediska beskrivning som vi finner i den enspråkiga finska ordboken enligt ovan.

Om vi skulle tolka dessa parafrasekvivalenter som "äkta" ekvivalenter kunde vi få följande översättningar för den finska exempelsatsen: *Ostin kalakukon*.

- (1) *Jag köpte en limpa med inbakad fisk.
- (2) *Jag köpte en råglimpa med fiskfyllning.

Om vi hade haft surrogatekvivalenten 'fisktupp', hade översättningen kunnat se ut så här:

- (3) *Jag köpte en fisktupp.

Om översättaren kombinerar parafrasekvivalent och en surrogatekvivalent, kunde översättningen bli följande:

- (4) *Jag köpte en s.k. fisktupp/kalakukko (en limpa med inbakad fisk).
- (5) *Jag köpte en s.k. fisktupp/kalakukko (en råglimpa med fiskfyllning).

Dessa exempel visar enligt min mening problematiken vid övergången från *encyklopedi* till *ordbok* i de fall det inte finns någon vedertagen ekvivalent till ett visst lemma. Utan att gå in på alltför djupgående semantiska analyser, kan vi konstatera att ingen av de ovan angivna översättningarna är helt tillfredställande för den svenskspråkiga läsaren. Översättningarna 1 och 2 ger helt andra konnotativa betydelser än den finska satsen. Inför översättningen nummer 3 är en svensk läsare helt oförstående. Översättningarna i nummer 4 och nummer 5 är klumpiga, men de ger ändå intensionen för begreppet 'kalakukko'. Problemet består översättningstekniskt således i att klargöra för översättaren, att den encyklopediska informationen i dessa fall inte kan användas på samma sätt som en "äkta" ekvivalent. I det

stora hela gränsar denna specifika frågeställning till terminologin som vetenskapsgren (se vidare avsnitt 1.4.3.3).

Den encyklopediska informationen utgör således en sorts *metaspråk* till lemmat. Det uppstår en form av glidning mellan encyklopedisk information, metaspråk och ekvivalent. Denna glidning kan vi studera i anslutning till att den enspråkiga finska ordboken växer fram ur en flerspråkig och tvåspråkig ordbok (se vidare avsnitt 3.9).

För termerna *ordlista* och *parlör* har *NLO* (1997) följande definitioner:

ordlista

'sanaluettelo'

leksikografisk uppslagsverk som består av en liste over ord der det gis bare korte ordforklaringar, eller der ordforklaringer forekommer sporadisk eller mangler helt. (*NLO* 1997: 208)

reseordbok

'matkasanakirja'

(*NLO* 1997: 213 *parlör* 'tulkkisanakirja' ⇒ reiseordbok)

— Reiseordboken er tospråklig (eller flerspråklig) og beregnet på personer som har ingen eller liten kunnskap om det fremmede språket. Det er en typisk konsultasjonsordbok, og hovedhensikten er å løse praktiske kommunikasjonsproblemer. – Reiseordboken må ikke forveksles med en kortfattet tospråklig allmennordbok; dels er reiseordbokens utvalg og presentasjon av leksikalske enheter klart innsiktet på det å reise, dels er materialet ofte disponert på en særskilt måte. (*NLO* 1997: 224–225)

Termen *parlör* är något problematisk på grund av att de olika termerna *matkasanakirja* och *tulkkisanakirja* på finska kan ge olika associationer hos användaren. *NLO* (1997: 213, 224) ger en referens från *parlör* 'tulkkisanakirja' (= tolkordbok) till *reseordbok* 'matkasanakirja'. Begreppet *parlör* har inte fått någon egen definition, vilket kan tolkas innebära att termerna *parlör* och *reseordbok* skall uppfattas som synonyma. I linje med detta ger även *NLO* (1997: 224) en uppgift om att *reseordbok* i dagligt tal kallas för *parlör*. I finsk litteratur används termen *tulkkisanakirja* 'parlör', 'reseordbok' om olika typer av mindre ordböcker, som består av ordlistor, dialoger och fraseologi utan förankring till resandet (se vidare 3.7).

Definitionen är ej heller helt klar enligt Noreen (1903) då han kallar t.ex. Schroderus *Lexicon latino-scondicum* från år 1637 för en *parlör*. Schroderus ordbok är enligt *NLO*:s definition (1997: 208) att ses som en *ordlista*. Termen *parlör* torde ha fått en annan innebörd sedan 1903.

Termen *parlör* används således om tre olika typer av lexikografiska produkter:

1. allmänna fras- och dialogordböcker
2. ordböcker där terminologi och fraseologi är anpassade till resandets behov
3. vissa typer av äldre allmänna ordlistor

För begreppen *enspråkig* och *tvåspråkig ordbok* har NLO (1997) följande definitioner:

enspråkig ordbok, monolingval ordbok

'yksikielinen sanakirja'

ordbok som har bare ett objektspråk og der dette er identisk med eller utgjør en varietet av beskrivelsespråket. (NLO 1997: 111)

tvåspråkig ordbok, bilingval ordbok

'kaksikielinen sanakirja'

ordbok som har to objektspråk og som for hvert ord og uttrykk på ett av disse angir ekvivalenter på det andre språket. (NLO 1997: 257–258)

Begreppen *fackspråklig ordbok* och *allmänspråklig ordbok* definieras enligt nedan:

fackordbok, fackspråklig ordbok

'erikoisalan sanakirja', 'ammattikielen sanakirja'

spesialordbok som behandler et eller flere fagområders terminologi. (NLO 1997: 114–115)

Begreppen *allmänspråklig ordbok* får i en referens definitionen för *allmänordbok*:

allmänordbok

'yleissanakirja'

(NLO 1997: 65 allmennspråklig ordbok 'yleiskielen sanakirja' ⇒ allmennordbok)

ordbok som ikke er spesialisert med hensyn til behandlede språkvarieteter, tekster, lemmatyper eller informasjonstyper, og heller ikke når det gjelder ordboksstil, hvilke brukergrupper den tar sikte på, osv.

— Termen brukes som motsetning dels til spesialordbok, dels til fagordbok. Ettersom fagordboken er en slags spesialordbok, ligger motsetningen allmennordbok–spesialordbok på et høyere nivå i begreppssystemet enn allmennordbok–fagordbok; definisjonen her tar derfor sikte på det førstnevnte begreppparet. Den typiske allmennordboken er en språkordbok som inneholder et utvalg blant de leksikalske enheter som gjennomsnittsspråkbrukeren antas å komme i kontakt med; for hver slik enhet gis enten betydningsparafraser på samme språk eller ekvivalenter på et annet språk. Forleddet «allmenn» skal her ikke oppfattes synonymt med «allmennspråklig»; slik sett er en allmennordbok ikke særlig «allmenn», ettersom de fleste allmennordbøker har innslag av ulike språkvarieteter, f.eks. fagspråk, alderdommelig språk dialekt, litteraturspråk osv. Man

kan derfor i noen grad sette et spørsmålstegn ved både termen og begrepet «allmennspråklig ordbok». (NLO 1997: 64–65)

Ordböckerna kan indelas i olika kategorier utgående från vilket syfte de har samt vilken målgrupp de vänder sig till. *NLO* (1997: 21–24) ger en övergripande beskrivning av de olika kategorierna.

Begreppen *produktionsordbok*, *receptionsordbok* och *inlärningsordbok* definieras enligt följande:

produktionsordbok, inkodningsordbok

'aktiivinen sanakirja'

ordbok beregnet på frambringelse av tekst. (NLO 1997: 219)

receptionsordbok, avkodningsordbok

'passiivinen sanakirja'

ordbok beregnet på forståelse av tekst. (NLO 1997: 225–226)

inlärningsordbok, pedagogisk ordbok

'pedagoginen sanakirja'

ordbok som er særskilt utformet for visse brukergrupper som hjelpemiddel ved språkinnlæring. (NLO 1997: 214)

Gellerstam (1994: 43–52) tar opp problemet med produktions- og inlärningsordböcker. Han konstaterar bl.a. att skolordböcker från svenska till ett främmande språk traditionellt kan anses vara produktionsordböcker. Problemet är att dessa ordböcker tycks leda till att användaren tror att det föreligger ett ett-till-ett-förhållande mellan källspråket och målspråket samt att det kan vara svårt för användaren att hitta rätt ekvivalent. En tvåspråkig ordbok förmodas förorsaka interferens, vilket har lett till att enspråkiga inlärningsordböcker på målspråket, som utgår från målspråkets förutsättningar, har börjat användas i undervisningen (Gellerstam 1992: 347–356). Exempel på sådana ordböcker är bl.a. *Longman Dictionary of Contemporary English* och *Collins COBUILD English Language Dictionary*. Dessa ordböcker har blivit mönsterbildande för redigeringen av inlärningsordböcker även i andra språk. Gellerstam är emellertid av den åsikten att varken enspråkiga inlärningsordböcker eller tvåspråkiga produktionsordböcker är tillfyllest. Han ser två möjligheter att avhjälpa bristen. Den ena är att fördjupa den kontrastiva informationen inom en tvåspråkig ordbok, den andra är att ge systematiserade tvåspråkiga textexempel (Gellerstam 1994: 43–52). Båda tillvägagångssätten är enligt min mening helt realistiska genom den elektroniska ordboken, som inte sätter ”fysiska” gränser för ordboken (jfr avsnitt 3.10).

För ett språk som finska, med ett stort antal för en icke finskkunnig person ibland svåridentifierbara böjningsformer, blir skillnaden mellan produktions- och receptionsordböcker påtaglig. Mitt antagande är att dagens tvåspråkiga finsk-svenska ordböcker är produktionsordböcker för produktion av text på svenska och för inläring av svenska. Deras användbarhet som receptionsordböcker för förståelse av finsk text är begränsad till de användare som kan finska relativt väl. Antalet receptionsordböcker för förståelse av finsk text avsedda för en användargrupp som saknar kunskaper eller har begränsade kunskaper i finska är litet, för att inte säga obefintligt. Existerande finsk-svenska ordböcker kan inte användas av en person med ringa kunskaper i finska, annat än i en mycket begränsad utsträckning. Nurmis ordbok *Suomen kielen sanakirja ulkomaalaisille* från 1999 är en enspråkig finsk-finsk receptionsordbok för utlänningar och inte en tvåspråkig receptionsordbok för finskan (se även avsnitt 1.3).

Vi kan ta följande finska exempelsats för att belysa problemet: *Tein töitä noina öinä.*

För att satsen skall kunna översättas med hjälp av dagens ordböcker, krävs att överättaren har kunskaper i bl.a. finskans grundstruktur, stadi växling, vokalväxling, kasusformer hos nomen och böjningsformer enligt av mig nedan sammanställda översikt över finskans grundstruktur hos verb kontra lemmen i en produktionsordbok. Skillnaden mellan ordens böjda former och lemmats form är markant.

Exempel:	<i>Tein</i>	<i>töitä</i>	<i>noina</i>	<i>öinä.</i>
	imperf. 1 pers. sing.	partitiv pluralis	essiv pluralis	essiv pluralis
<i>grundstruktur</i> <i>stadi växling</i> <i>vokalväxling</i> <i>kasusformer</i> <i>böjningsformer</i>	↓	↓	↓	↓
Lemman i finsk-svenska ordböcker	<i>tehdä</i>	<i>työ</i>	<i>nuo</i>	<i>yö</i>
Ekvivalenter i finsk- svenska ordböcker	göra	arbete	de	natt

Översättning: Jag arbetade under de nätterna.

Särdragen för produktions- och receptionsordböcker torde delvis försvinna i och med tillkomsten av den moderna elektroniska ordboken. Genom länkning från de böjda formerna för lemmen kan användaren lotsas till grundordsformen. Vid *redigering* av de elektroniska ordböckerna måste dock hänsyn tas till de användare som inte är insatta i källspråksstrukturen, d.v.s. den passiva aspekten i en ordbok (se vidare avsnitt 3.10).

När lexikografin utgår från den lexikala *uttryckssidan* och *innehållssidan* i en ordbok använder den begreppen *semasiologisk ordbok* och *onomasiologisk ordbok*, som definieras enligt följande:

semasiologisk ordbok

'semantfinen sanakirja'

ordbok der makrostrukturen er basert på leksikalske enheters egenskaper på uttrykkssiden. (NLO 1997: 231)

onomasiologisk ordbok

'onomasiologinen sanakirja'

ordbok der makrostrukturen er basert på lekiskalske enheters egenskaper på innholdssiden. (NLO 1997: 193)

Den semasiologiska ordboken utgår således från lemmena och sorterar dem i bokstavsordning. Under varje lemma anges det innehåll som hänför sig till det specifika lemmat. Ett flertal av våra enspråkiga och tvåspråkiga ordböcker utgörs av denna ordbokstyp i dag.

Den onomasiologiska ordboken utgår från lemmats betydelse och grupperar begreppsmässigt besläktade ord tillsammans. Olika typer av synonymordböcker utgör exempel på denna kategori av ordböcker.

När lexikografin utgår från tidsaspekten i en ordbok används begreppen *synkron ordbok* och *diakron ordbok*, som definieras enligt följande:

synkron ordbok

'synkroninen sanakirja'

ordbok som beskriver et språks eller en språkvarietetets tilstand på et bestemt tidspunkt. (NLO 1997: 244)

diakron ordbok

'diakroninen sanakirja'

ordbok som beskriver et språks eller en språkvarietetets utvikling gjennom en lengre periode. (NLO 1997: 97–98)

Hur orden har uppstått och kommit till användning beskrivs i en *etymologisk ordbok*, som definieras enligt följande:

etymologisk ordbok

'etymologinen sanakirja'

ordbok der hovedformålet er å gi informasjon om ordenes opphav. (NLO 1997: 113)

Det föreligger en viss överlappning i definitionen av en *diakron ordbok* och en *etymologisk ordbok*. Skillnaden ligger i kombinationen av innehåll och tidsaspekt. Den etymologiska ordboken beskriver hur orden har uppstått (när de har tagits i bruk, vilken historisk utveckling de har genomgått innan de togs i bruk etc.). Den diakrona ordboken däremot redovisar hur själva utvecklingen har skett under en längre tid.

Definitionen för en *deskriptiv ordbok* är följande:

deskriptiv ordbok

'deskriptiivinen sanakirja'

ordbok som har til formål å beskrive språket, ikke å påvirke brukernes språkbruk. (NLO 1997: 96)

1.4.3 Lexikografin och angränsande forskningsområden

Erfarenheterna från den praktiska lexikografin under arbetet med den stora finsk-svenska ordboken gav vid handen att kunskaperna om de viktigaste teorierna inom *översättning*, *lexikologi*, *terminologi* och *textlingvistik* är nödvändiga förutsättningar för lexikografiskt arbete. När det gäller att göra en avgränsning mellan dessa och lexikografin råder det i vissa avseenden oenighet bland några forskare. I de olika avsnitten nedan redovisar jag översiktligt de delar av dessa forskningsområden som är relevanta för min forskning.

1.4.3.1 Lexikografi och översättningsvetenskap

Om vi ser på tvåspråkslexikografin ur ett *översättningsvetenskapligt* (översättningsteoretiskt) perspektiv, kan vi konstatera att beröringspunkterna närmast finns inom översättningsvetenskapens *kontrastiva*, *deskriptiva* och *tillämpade* språkforskning, som grundar sig på jämförelse av språkpar. Självfallet tangerar även all annan kontrastiv och tillämpad språkforskning lexikografin i olika grad och utgående från olika perspektiv. Översättningen i

ordböcker (ekvivalenterna och exempelöversättningarna) representerar i fråga om sitt ändamål i huvudsak den översättningsvetenskapliga gren som inriktar sig på studiet av den pragmatiska översättningen (Casagrande 1954: 335–340; Ingo 1991: 32, 55). Den generativa synen på översättningsprocessen och komponentanalysen³⁹ är tillämplig även inom den praktiska tvåspråkslexikografen (Nida 1975a: 32–193; Ingo 1991: 10–14).

I lexikografiskt arbete är den *semantiska analysen* av den excerperade texten, d.v.s. den text som fått utgöra underlaget för lemmaselektionen och det valda lemmat, av central betydelse. Härvidlag är arbetsprocessen likartad för lexikografen och översättaren. Det bör påpekas att lexikografen genomför analysen på två nivåer: dels på textplanet, dels på lemma-termplanet.

Ogdens & Richards (1936: 10–12) *semantiska triangel*, som Ingo (1991: 122) har modifierat, lämpar sig väl även som underlag för den semantiska analysen av lemman inom lexikografen. Vid textanalysen måste lexikografen dessutom använda analysinstrument som används inom textlingvistik.

Översättningsvetenskapen har definierat översättarens ansvarsområden såsom språklig struktur, språklig varietet (stil), semantik och pragmatik (Ingo 1997: 180). Den moderna lexikografen strävar till att i görligaste mån stödja ordboksanvändarna på just dessa delområden.

1.4.3.2 Lexikografi och lexikologi

Begreppen *lexikografi*, *lexikograf* och *lexikologi* definieras enligt NLO (1997):

lexikografi

'leksikografia'

utarbeiding av ordbøker og undersøkelse og utvikling av teorier om ordbøkers tilkomst, egenskaper, og formål og bruk. (NLO 1997: 169–170)

tvåspråklig lexikografi, bilingval lexikografi

'kaksikielinen leksikografia'

leksikografi som gjelder tospråklige ordbøker = bilingval leksikografi; →leksikografi. (NLO 1997: 257)

lexikograf

'leksikografi', 'sanakirjantoimittaja'

person som driver faglig leksikografisk arbeid. (NLO 1997: 169)

³⁹ **komponentanalys** 'komponenttialyysi': "betydningsanalyse der et ords betydning beskrives som et antall semantiske trekk". (NLO 1997: 157)

lexikologi
'leksikologia'

forskning og teorier knyttet til et språks ordforråd, særlig betydning og strukturelle egenskaper ved de leksikalske enhetene. – Leksikologi er en deldisiplin av lingvistikken og kalles også leksikalsk semantikk. Leksikologisk beskrivelse av et ordforråd danner ofte grunnlaget for den leksikografiske kodifisering. (NLO 1997: 171)

Enligt Bergenholtz (1995: 37–49) finns det lika många uppfattningar om vad som är *lexikografi* som det finns redaktörer som sysslar med att redigera ordböcker. I sin artikel indelar han *lexikografien* i två huvudinriktningar: *praktisk lexikografi* (utarbetande av ordböcker) och *metalexikografi* (teoretisk lexikografi, ordboksforskning)⁴⁰. Han gör även gränsdragningar gentemot lingvistiken då han hävdar att *lexikografi* inte är en del av lingvistiken, men att det förutsätts av *lexikografen* (ordboksredaktören) kunskaper i lingvistik. *Lexikografi* kräver andra typer av kompetens som är specifik för *lexikografien*, t.ex. kännedom om ordboksstrukturer.

NLO (1997: 169) noterar under definitionen av *lexikografi* att det råder en viss förvirring om gränsdragningen mellan *lexikografi* och *lexikologi*. NLO vill inte ansluta sig till uppfattningen att *lexikologi* skulle vara synonymt med *teoretisk lexikologi* eller att *lexikografien* skulle vara en del av *lexikologin*. Likaså anser NLO inte att *lexikografien* hör till lingvistiken, som däremot *lexikologin* gör.

Ett exempel på problematiken kring att skilja mellan begreppen *lexikografi* och *lexikologi* finner vi i Mela 1993. I den teoretiska delen av uppsatsen har Mela (1993: 7–22) behandlat teorier och principer för ordbildning, avledning och sammansättning, d.v.s. det som traditionellt innefattas i *morfologi* och *lexikologi*. Inget teoretiskt resonemang om *lexikografi* som teori och forskningsområde förekommer. Detta kan ha varit en av orsakerna till att skillnaden mellan begreppen *lexikologi* och *lexikografi* verkar vara något oklar för författaren. Begreppet *lexikologi* definieras relativt väl, men inte begreppet *lexikografi*. Mela (1993) använder bl.a. termen *lexikologi* i betydelsen '*lexikografi*' när hon beskriver Gananders ordbok:

Toinen tärkeä leksikaalinen uudistus oli sanojen käyttöä valaisevien esimerkkien (puheparret, esimerkkilauseet) sekä synonyymien ja semanttisesti lähisukuisten sanojen luetteleminen.⁴¹ (Mela 1993: 26)

⁴⁰ **metalexikografi** 'metaleksikografia': "undersøkelse og utvikling av teorier om ordbøkers tilkomst, egenskaper, formål og bruk". (NLO 1997: 181)

⁴¹ Min översättning: Den andra viktiga lexicala nyheten var en uppräknning av exempelsatser som belyser ordanvändningen (uttryck, exempelsatser) samt synonymer och närbesläktade ord.

Författaren torde ha avsett *leksikografinen uudistus* 'lexikografisk nyhet' och inte *leksikaalinen uudistus* 'lexikal nyhet'. Uppsatsen i sig utgör *en lexikal, en lexikologisk och en leksikografisk* betraktelse. De delar av uppsatsen som är relevanta för min forskning behandlar jag närmare i avsnitt 3.6.7.

Møller (1959) ser på *leksikografi* och *lexikologi* enligt följande:

Emnet, materialet for de to sproglige discipliner er da det samme (hvad der er udtrykt ved det fælles element leksi-), blot synspunktet for, og dermed selve behandlingen, er forskellig. I det ene tilfælde drejer det sig om en fortrinsvis praktisk fremlæggelse af ordforrådet, alfabetisk ordnet eller opstillet efter forskellige saglige inddelingsprincipper, mens man i det andet tilfælde ønsker at betragte og vurdere dele af ordforrådet ud fra mere teoretiske, rent lingvistiske synspunkter, idet man foretager sin ordning eller sin udvælgelse på grundlag af den eller de betragtningsmåde(r), som menes at være frugtbare eller gennemførlige. Naturligtvis kan der, som nævnt hævdes, at grænsen mellem de to behandlingsmåder i realiteten ikke altid er absolut. (Møller 1959: 10)

Hakulinen & Ojanen (1976) ser på *leksikografi* och *lexikologi* enligt följande:

leksikografia sanakirjaus: kielen tai murteen sanaston tai sen osien systemaattinen, selityksin varustettu luettelointi.⁴² (Hakulinen & Ojanen 1976: 92)

leksikologia sanaoppi: kielen sanaston etymologinen, merkitysopillinen, onomasiologinen yms. tutkimus. Voidaan jakaa edelleen kahtia: *leksikaalinen morfologia* tutkii sananmuotoja, *leksikaalinen semantiikka* niiden merkitysopillista puolta.⁴³ (Hakulinen & Ojanen 1976: 92)

Dessa två definitioner avspeglar synen på *leksikografi* och *lexikologi*. Lexikografen uppfattas i båda definitionerna som en mekanisk nedteckning av ett språks lexikon utan förankring i forskning, medan lexikologi uppfattas som ett mångfasetterat forskningsområde. Denna i min uppfattning förringande syn på leksikografi kan vara en delförklaring till den begränsade forskningen inom det leksikografiska området.

⁴² Min översättning: **leksikografi** nedteckning av ord: en systematisk uppräknig av ett språks eller en dialekts lexikon eller delar av ett lexikon.

⁴³ Min översättning: **leksikologi** ordkunskap: forskning av ett språks lexikon vad gäller bl.a. etymologi, semantik, onomasiologi. Man kan indela den i två delar: *lexikal morfologi* som forskar i ordformer, *lexikal semantik* forskar i ordens betydelseinnehåll.

1.4.3.3 Lexikografi och terminologi

Begreppen *facklexikografi*, *terminografi*, *terminologi*, *fackterm*, *term*, *begrepp* och *begrepps-innehåll* definieras enligt följande:

facklexikografi

'ammattikielen leksikografia'

leksikografi som gjelder fagordbøker. (NLO 1997: 113–114)

terminografi

'terminografia'

innsamling, bearbeiding och presentasjon av terminologiske data. (NLO 1997: 253)

terminologi

'terminologia'

læren om fagtermer og fagspråklige begreper og relasjonene mellom disse. (NLO 1997: 253)

fackterm, term

'termi', 'ammattisana', 'ammattikielen termi'

språklig uttrykk for et begrep som hører til et visst fagområde. (NLO 1997: 115–116)

begrepp

'käsite'

mental forestilling om et innhold som er knyttet til et uttrykk. (NLO 1997: 75)

intension, begreppsinnehåll

'intensio'

(NLO 1997: 75 begrepsinnhold \Rightarrow intensjon)

summen av de egenskaper ved de referentene som vi vil kategorisere inn under et begrep, som gjør at vi nettopp vil regne dem til dette begrepet. (NLO 1997: 148)

Laurén & Picht (1992: 217–236) har presentert de ulike terminologiske skolorna. I den vetenskapshistoriska beskrivningen av *terminologi* som vetenskapsgren dras gränsen mellan tiden före och tiden efter 1980 (Laurén m.fl. 1997: 23–26). Terminologisk forskning är, liksom forskningen inom tvåspråkslexikografin, av ungt datum, vilket kan vara en trolig förklaring till att avgränsningen mellan dessa två forskningsområden är något oklar.

Pilke har i sin avhandling satt de dynamiska fackbegreppen⁴⁴ för teknik, medicin och juridik i centrum utgående närmast från den terminologiska teoribildningen. Det lexikografiska perspektivet berörs marginellt (Pilke 2000: 12; 31–32).

⁴⁴ "fackspecifika handlingar eller händelser" (Pilke 2000: 12).

Vilka beröringspunkter har då *lexikografen* och *terminologen*? Utan att i detta avsnitt gå in på en detaljerad analys, vill jag redovisa några allmänna iakttagelser.

Så gott som alla allmänspråkliga tvåspråkiga ordböcker, bortsett från rena dialogordböcker, innehåller någon form av *fackterminologi*. Fackterminologin ingår i en allmänspråklig ordbok som en del i det övriga lexikografiska materialet på lexikografins villkor och som en del i en större lexikografisk helhet. Den *terminologiska produkten* (termbanker, fackordböcker, fackordlistor etc.) och den *lexikografiska produkten* (olika typer av ordböcker) har samma mål, att främja kommunikationen. Lexikografen och terminologen utför dock sitt arbete utgående från delvis olika kriterier. Terminologen analyserar, strukturerar, definierar och eventuellt skapar ny terminologi för ett visst ändamål. Dagens lexikografer däremot *tillämpar* i regel den terminologiska kunskapen och den terminologiska produkten som terminologen har producerat.

Lexikografen måste ofta i sitt arbete brottas med de terminologiska definitionerna på två språk. I dagens lexikografiska arbete skapar redaktören i regel inga egna termer utan försöker hitta olika belägg och definitioner på termer, som kan användas som ekvivalenter i ordboken i fråga (se vidare avsnitt 3.6). I det praktiska lexikografiska arbetet förutsätter detta omfattande forskningsinsatser, där konsultation inte bara sker med skrivna källor (termbanker, fackordböcker, fackordlistor, facklitteratur etc.) utan även med muntliga källor i form av fackexperter. I detta forskningsarbete är det nödvändigt att kunna strukturera det terminologiska materialet på ett för ändamålet lämpligt sätt. Mikronivån (*mikrostrukturen*) mellan lemman och ekvivalenter i en ren fackterminologisk ordlista och facktermslemman med ekvivalenter i en allmänspråklig ordbok sammanfaller. De allmänspråkliga ordböckerna innehåller ofta även uppgifter om facktermens kombinatoriska egenskaper (fraseologi, exempelsatser etc.), vilket t.ex. en ren fackordlista inte gör (Svensén 1987: 38). Terminologiska analysinstrument kommer lexikografen i kontakt med bl.a. i de fall där kulturspecifika lemman behöver få en relevant ekvivalent. I det praktiska lexikografiska arbetet utgör terminologins kompetens ett arbetsredskap.

Laurén m.fl. (1997: 251–284) gör en jämförelse mellan lexikografi, facklexikografi och terminografi utgående från det terminologiska perspektivet. Jämförelsen tar upp skillnader i utvecklingen mellan lexikografi och terminografi, strukturella olikheter mellan ett lexikografiskt verk och ett terminologiskt verk, presentations- och lagringsmedium för ordböcker och termbanker, informationskvantiteten och kvaliteten hos data i ordböcker och termbanker.

Svensén utgår från lexikografens synvinkel när han jämför vetenskapsgrenarna *lexikografi* och *terminologi*:

Hos terminologen står alltså begreppet i centrum på ett helt annat sätt än hos lexikografen. Terminologin lägger ned stor möda på att klargöra begreppsrelationer och på att upprätta och beskriva begreppssystem i en utsträckning som allmänlexikografen normalt inte ägnar sig åt [...]. Terminologen går från innehåll till uttryck, medan lexikografen går från uttryck till innehåll. Terminologen arbetar onomasiologiskt medan lexikografens ansats är semasiologisk. (Svensén 1992: 109)

Terminologen arbetar således med *begrepp* som skall återges med en *term*. Lexikografen arbetar liksom semantikern och lexikologen utgående från det naturliga språkets *ordförråd*, som beskrivs t.ex. med hjälp av olika semantiska komponenter.

Även om *begreppet* inte har en lika central ställning i arbetet hos lexikografen som hos terminologen, är det ändå viktigt för lexikografen att känna till *begreppsrelationer*⁴⁵ och *begreppssystem*⁴⁶ på både käll- och målspråket. Nuopponen (1992: 53–65) har i en översikt presenterat de viktigaste begreppsrelationerna. Picht (1992: 19–42) har studerat begreppet och dess centrala roll i terminologiläran.

Andra faktorer som skiljer lexikografi och terminologi åt är bl.a. strukturella skillnader på mikro- och makronivån i slutprodukten, skillnader i normeringsbehovet, motsättningen mellan allmänspråket och fackspråket (om målgruppen är lekmän eller fackfolk), synkronin kontra diakronin (samtidsinriktningen eller den historiska aspekten) i ordboken, enspråkighet kontra tvåspråkighet eller flerspråkighet, passiv kontra aktiv ordbok (Svensén 1992: 97–122).

Varantola (1992: 145–159) har sett på lexikografen och terminologin ur översättarens, d.v.s. användarens, perspektiv genom att studera lexikografens och terminologins slutprodukter (tvåspråkiga ordböcker, termbanker) och genom att se hur dessa fungerar i översättningsprocessen.

⁴⁵ **begreppsrelation** 'käsitesuhde': "relasjon mellom to eller flere begreper". (NLO 1997: 76)

⁴⁶ **begreppssystem** 'käsitéjärjestelmä': "samling av begreper som er forent gjennom en viss begrepsrelasjon". (NLO 1997: 76)

1.4.3.4 Lexikografi och textlingvistik

Kännedomen om den process som styr textens tillblivelse, d.v.s. de viktigaste teorierna inom *textlingvistik*, är viktiga för lexikografen på minst tre olika nivåer: analysen av den excerperade texten och de textdatabaser som används som underlag för det lexikografiska arbetet, tillämpningen av analysen vid *kondensering (textförtätning)*⁴⁷ av exempelsatser till en generalisering av den lexikografiska formen och en analys av den text som användaren producerar utgående från ordboken. På alla dessa nivåer förutsätts lexikografen känna till de faktorer som påverkar en text, inte bara på källspråket utan även på målspråket (Enkvist 1978: 18–49).

1.4.4 Sammanfattning

Som underlag för min avhandling har jag i första hand tagit fasta på definitionerna i *NLO* (1997). Forskningsdisciplinerna *översättningsvetenskap*, *lexikologi*, *terminologi* och *textlingvistik* tangerar lexikografen i olika grad, vilket gör att gränsen mellan dessa och lexikografen kan vara svår dra. Lexikografen tillämpar teorier som gränsar till närliggande forskningsområden.

1.5 Material och metod

1.5.1 Urvalet av material

De kartlagda finsk-svenska och svensk-finska ordböckerna utgör basmaterialet i min undersökning. Vid kartläggningen av upplagorna av de tryckta och elektroniska finsk-svenska och svensk-finska ordböckerna, fann jag att materialet var allt för stort (drygt 450 upplagor) för att i sin helhet kunna bli föremål för en granskning. Med tanke på min avsikt med forskningsinsatsen var det helt nödvändigt att göra en avgränsning. Mitt första val gällde valet mellan finsk-svenska och svensk-finska ordböcker. Valet föll sig naturligt till förmån för de ordböcker som har finska som källspråk på grund av att källspråket är det språk som beskrivs semantiskt och syntaktiskt med hjälp av målspråket. Genom detta grepp kunde jag få ett

⁴⁷ **kondensering, textförtätning** 'tiivistäminen', 'lyhentäminen': "det å forkorte en ordboksartikel som kunne hatt en lengre og mer fullstendig episk framstilling". (NLO 1997: 157)

diakroniskt perspektiv på den lexikografiska utvecklingen i både enspråkiga finska och tvåspråkiga finsk-svenska ordböcker.

I och med det omfattande forskningsområdet och att det är fråga om grundforskning, har jag i strukturanalysen lagt huvudvikten vid ordböcker med finska som källspråk och som utkommit fr.o.m. 1745 då den första ordboken med språken finska, latin och svenska där finska är källspråk, Daniel Juslenius *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök*, kom ut. Ur mitt material har jag för närmare granskning valt de allmänspråkliga ordböcker där finska utgör källspråket och som är *förstaupplagor* eller *nyredigeringar*. Dessa ordböcker, med förstaupplagor eller nyredigerade upplagor med totalt 61 titlar, har jag analyserat med avseende på den lexikografiska strukturen för ordböckerna från perioden 1745–1998. För en djupanalys av de elektroniska ordböckerna har jag valt ut sex ordböcker som utgivits under 1990-talet. Ordböckerna för tiden före 1745 relaterar jag genom en övergripande framställning.

Ordböckernas struktur fr.o.m. Juslenius ordbok 1745 har jag testat med hjälp av det hypotesschema (tabell 1) för olika användarkategorier kontra lexikografiska kategorier som jag har presenterat i 1.3.

Gustavs Renvalls finsk-latinsk-tyska ordbok *Suomalainen Sana-kirja* (1826) saknar svenska som målspråk men ingår i undersökningen på grund av att den bl.a. enligt Hormia (1961: 112) och Raitio (1889: 244–245) anses utgöra en viktig länk i den finländska lexikografiska traditionen och att den av samtida bedömningar är ett centralt verk för finsk språkforskning och språkinlärning, som i sin tur inte kan separeras från den lexikografiska utvecklingen under 1800-talet.

Kustaa Renvall (Suomenkielen dosentti, sittemmin Uskelan ja viimein Ulvilan kirkkoherra, kuollut 1841), ryhtyi suomenkieleen ihastuneen tanskalaisen tiedemiehen Rask'in kehoituksesta ja tietettä suosivan venäläisen kreivin Rumjantsowin kustannuksella toimittamaan suomalaista sanakirjaa. Se valmistui painosta v. 1826. Kielemme sanat on siinä selitetty latinaksi ja saksaksi. Tämä tärkeä teos oli hyvin tarkka ja onnistunut ja ennen Lönnrotin sanakirjan ilmaantumista paras apuneuvo suomenkieltä oppivalle.⁴⁸ (Raitio 1889: 244–245)

⁴⁸ Min översättning: Gustav Renvall (docent i finska språket, senare kyrkoherde i Uskela och Ulvila, död 1841), började redigera en finsk ordbok på uppmaning av den danske forskaren Rask, som hade blivit förtjust i finska språket. Finansiellt bistånd erhöll han från den ryske greven Rumjantsow. Den kom ut från trycket år 1826. Vårt språk är där förklarat på latin och tyska. Detta viktiga verk är mycket exakt och lyckat och före Lönnrots ordbok den bästa hjälpredan för den som skall lära sig finska.

För att kunna göra en diakron analys av artikelstrukturen har jag vid urvalet av lemman för min undersökning tagit viss hänsyn till lemmats ålder i finska språket, d.v.s. när det uppträder i de första ordböckerna där finska ingår som mål- eller källspråk. De flesta behandlade lemman finns redan i Schroderus *Lexicon latino-scondicum* från år 1637 (t.ex. lemman som *mies* 'man', *maata* 'ligga', *musta* 'svart'). För att kunna studera lexikografiska strukturer och drag som inte är beaktade i de äldre ordböckerna, har jag för 1900-talet valt några för dagens finska aktuella lemman (t.ex. *kesämökki* 'sommarstuga', 'villa', *suojatie* 'övergångsställe', 'skyddsväg' för ett studium av varieteterna sverigesvenska och finlandssvenska). Problemet i min analys av finlandssvenska kontra sverigesvenska har varit kodifieringen av det finlandssvenska allmänspråket (jag bortser från de finlandssvenska dialekterna) före 1900-talet. För att belysa detta problem har jag i min undersökning inkluderat två äldre lemman *pyykki* 'byke'⁴⁹ – 'tvätt' och *pyykinpesu* 'bykning' – 'tvättning' som finns angivna som lemman utan precisering av varietetet i A.F. Dalins *Ordbok över Svenska språket* (1850–1855). Kodifieringen av sverigefinskan, som är en varietet som jag berör marginellt, påbörjades efter 1976 då Sverigefinska språknämnden bildades.

Utöver rent ordboksmaterial har jag ställt frågor till eller intervjuat följande personer: Marja Lehtinen på Forskningscentralen för de inhemska språken, Jukka-Pekka Juntunen, Kielikone Oy, Kari Santalahti VS-COM Oy/Sandstone, Sonja Mäenanttila, Euroword Finland Oy samt Ilse Cantell och Vuokko Hosia, bägge på WSOY.

1.5.2 Urval av analyserade lemman och problem i analysen

Urvalet av lemman för djupgranskning och analys har jag gjort med utgångspunkt dels från den lexikologiska aspekten, där ordklasserna har fått utgöra urvalskriteriet, dels från andra för lexikografisk struktur relevanta aspekter: regionala och kulturella varieteter, stilistik, morfologi o.s.v.

Följande lemman⁵⁰ har jag djupgranskat (urvalskriterierna, se senare i detta avsnitt). Första belägg i källor 1540–1810 anger jag enligt Jussila (1998). Vad gäller lemman som tillkommit senare har jag konsulterat Rapola (1943), *Vierassanojen etymologinen sanakirja* (1990), *Suomen sanojen alkuperä* (1992) och Paunonen (2000). I några fall (se kolumn *första belägg*) har jag inte kunnat hitta någon datering för när lemmat har uppträtt för första gången.

⁴⁹ "Byke *-n* har i högsvenskan numera endast betydelsen »slödder», »patrask». I den ursprungliga bet. »bykning», »bykkläder» begagnas formen blott hos oss. Vårt *byke -n* i sistnämnda betydelse motsvaras i högsvenskan av ett maskulinum *byk*, plur. *bykar* (Bergroth 1928: 66, § 68). Neutrum *byke* är hos oss ännu den allmänna beteckningen för »klädttvätt» och »tvättkläder»." (Bergroth 1928: 178, § 278).

⁵⁰ Ekvivalenterna är angivna enligt huvudbetydelsen i *Su-ru* (1997).

ASPEKTER	Lemma med ekvivalent	Första belägg	Referens
SUBSTANTIV	<i>mies</i> 'man', 'karl'	Agricola 1544 ⁵¹	Jussila 1998: 160
	<i>malli</i> 'modell'; 'mönster'	Porthan 1770 ⁵²	Jussila 1998: 154
	<i>susi</i> 'varg'	Agricola 1544	Jussila 1998: 253
	<i>cocktail</i> 'cocktail'	”Tietosanakirja 1909 [...] ameriikkalainen juoma, jossa on sekoitettuna erilaisia karvasaineita konjakkiin, wiskyyn, sampanjaan y.m.”	<i>Vierassanojen etymologinen sanakirja</i> 1990: 81
a) ortnamn	<i>Ahvenanmaa</i> 'Åland'	1548 ⁵³	Jussila 1998: 26
b) sammansättningar	<i>valtiomuoto</i> 'statsform'; 'statsskick'	<i>valtio</i> 1847	Rapola 1943: 19–22
	<i>merikotka</i> 'havsörn'	Ganander 1786 ⁵⁴	Jussila 1998: 157
Avledda substantiv			
a) verbalsubstantiv	<i>altistus</i> 'exponering'; 'utsatthet'; 'exposition'	<i>altistaa</i> Eurén 1860	<i>Suomen sanojen alkuperä</i> 1992: 71
b) egenskaps- substantiv	<i>mehevyys</i> 'saftighet'; 'must'; 'frodighet'	<i>mehvä</i> 'saftig', 'mustig', 'frodig' Juslenius 1745 ⁵⁵	Jussila 1998: 156
	<i>märkyys</i> 'väta'; 'blöthet'	Agricola 1548	Jussila 1998: 167
c) diminutiver	<i>mustalainen</i> 'zigenare'	Florinus 1688 ⁵⁶	Jussila 1998: 164
RAKNEORD (substantiv/ homonym)	<i>yksi</i> 'en', 'ett'	Agricola 1544	Jussila 1998: 313
	<i>kuusi</i> 'sex'; 'gran'	Agricola 1543 ⁵⁷ med betydelsen räkneord 'sex', Agricola 1551 ⁵⁸ med betydelsen 'gran'	Jussila 1998: 122

⁵¹ Agricola 1544 = Agricola, Mikael (1544). *Rukouskiria*.

⁵² Porthan 1770 = Daniel Juslenius: *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus* [Henrik Gabriel Porthans tilläggsanteckningar].

⁵³ 1548 = Suomen valtioarkisto, asiakirja *ahven maa*.

⁵⁴ Ganander 1786 = Ganander, Christfrid ([1786] 1997). *Nytt Finskt Lexicon I–II*.

⁵⁵ Juslenius 1745 = Juslenius, Daniel (1745). *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus*.

⁵⁶ Florinus 1688 = Henrik Florinus (övers. till finska). *Kircko-Laki ja Ordningi*.

⁵⁷ Agricola 1543 = Agricola, Mikael (1543). *Abckiria. Michael Agricola Christiano Salutem*.

⁵⁸ Agricola 1551 = Agricola, Mikael (1551). 1) *Dauidin Psaltari*. 2) *Weisut ja Ennustoxet Mosesen Laista ia Prophetista Wloshaetut*.

ADJEKTIV	<i>musta</i> 'svart'	Agricola 1544	Jussila 1998: 164
avledningar, particip	<i>haarainen</i> 'grenig'; 'förgrenad'	<i>Variarum rerum</i> 1644 ⁵⁹	Jussila 1998: 44
	(<i>mieltä</i>) <i>järkyttävä</i> 'uppskakande'	<i>järkyttää</i> 'skaka om' Agricola 1544	Jussila 1998: 78
VERB	<i>maata</i> 'ligga', 'vila'	Agricola 1544	Jussila 1998: 152
	<i>mieltiä</i> 'fundera'; 'tänka'	Ganander 1786	Jussila 1998: 160
	<i>maksaa</i> 'betala'	Agricola 1544	Jussila 1998: 154
	<i>liittyä</i> 'ansluta'; 'ansluta sig'	Almanacka 1768 ⁶⁰	Jussila 1998: 140
PARTIKLAR			
a) adverb	<i>hyvin</i> 'bra'; 'väl'	Agricola 1544	Jussila 1998: 62
	<i>muutoin</i> 'annars'; 'i annat fall'	Agricola 1544	Jussila 1998: 165
b) konjunktioner	<i>mutta</i> 'men'	Agricola 1543	Jussila 1998: 165
c) postpositioner	<i>myötä</i> 'med'	Agricola 1544	Jussila 1998: 166
d) prepositioner	<i>ilman</i> 'utan'	Agricola 1543	Jussila 1998: 67
e) tilläggsändelser	<i>-kin</i> 'även', 'också'	Agricola 1548 ⁶¹	Jussila 1998: 100
	<i>-kaan, -kään</i> (i negerande satser, 'inte heller')	Agricola 1544	Jussila 1998: 100
Regionala varieteter i dagens språkbruk			
a) finlandsvenska – sverigesvenska	<i>pyykki</i> 'byke' – 'tvätt', 'röse'	1778 ⁶² 1738 ⁶³	Jussila 1998: 210 Jussila 1998: 210
	<i>pyykinpesu</i> 'bykning' – 'tvättning'		
	<i>suojatie</i> 'skyddsväg' – 'övergångsställe'		
	<i>kesähuvila</i> 'sommarvilla' – 'sommarhus', 'sommarstuga', 'fritidshus'		
	<i>huvila-asutus</i> 'sommarstugebe- byggelse', 'fritids- bebyggelse'	<i>huvila</i> , Europæus 1853	<i>Suomen sanojen alkuperä</i> 1992: 189

⁵⁹ Variarum rerum 1644 = *Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione*.

⁶⁰ Almanacka 1768 = *Almanach Eli Ajan Tieto* 1768.

⁶¹ Agricola 1548 = Agricola, Mikael (1548). *Se Wsi Testamentti*.

⁶² 1778 = Mozelius, Fredric (1778). *Neuwo Maan Wiljelemisestä Yhteiselle Kansalle*. (övers. till finska av Henric Wegelius).

⁶³ 1738 = *Ruotzin Waldacumman Laki Hywäxi luettu ja watan otettu Herrain Päiwillä Wuonna* 1739. Rajamerkit.

b) finlandsvenska – sverigefinska	<i>työeläke</i> 'arbetspension' – 'allmän tilläggs-pension' (<i>yleinen lisäeläke</i> sverigefinskan ⁶⁴)	NS 1961	
Kulturspecifika ord	<i>kalakukko</i> (en maträtt från Savolax)	Ganander 1786	Jussila 1998: 82
Homonymer	<i>Norja</i> 'Norge' <i>norja</i> 'vig'; 'spänstig'; 'böjlig'	1610 ⁶⁵ ; Canstrén 1800 ⁶⁶	Jussila 1998: 173 Jussila 1998: 173
	<i>vaara</i> 'fara' <i>vaara</i> 'skogklädd höjd'	Agricola 1544 Porthan 1770	Jussila 1998: 288 Jussila 1998: 288
Vokalförändringar	<i>työ</i> 'arbete'; 'verk'; 'gärning'	Agricola 1544	Jussila 1998: 280
	<i>yö</i> 'natt'	Agricola 1543	Jussila 1998: 316
Den stilistiska aspekten Vardagligt/talspråkligt/ vulgärt språk	<i>liksa</i> 'lön', 'pröjs', 'fyrek'	<i>liksa</i> 'lön' 1900–; <i>liksa</i> 'pengar' 1970	Paunonen 2000: 571
	<i>paska</i> 'skit'	Agricola 1551	Jussila 1998: 189
	<i>paskantaa</i> 'skita' <i>paskiäinen</i> 'skitstövel'	Schroderus 1637 ⁶⁷ 1940	Jussila 1998: 189 Paunonen 2000: 770
Metaforer			
Konkret	<i>lietsoa</i> 'blästra	Agricola 1549 ⁶⁸	Jussila 1998: 137
Bildligt	<i>lietsoa</i> 'underblåsa', 'piska upp'	NS 1954	

Den lexikografiska strukturen i de finsk-svenska ordböckerna har jag testat i en teoretisk modell över ordboksstrukturen i stort. För att kunna undersöka strukturutvecklingen har jag avgränsat materialet genom att enligt ovan välja mellan 30 och 33 ordboksartiklar per ordbok och en eller ett par ordartiklar per ordklass. Totalt utgör underlagsmaterialet således 61 ordböcker och drygt 2 000 ordartiklar⁶⁹.

⁶⁴ De regionala varieteterna sverigefinska och finlandsvenska berör jag endast marginellt.

⁶⁵ 1610 = *Vahvistuskirjat Ljungo Tuomaanpojan Suomentamaan Kristofer-kuninkaan maanlakiin*.

⁶⁶ Canstrén 1800 = *Lisäyksiä Jusleniuksen Sana-Lugun Coetukseen*.

⁶⁷ Schroderus 1637 = Schroderus, Ericus (1637). *Lexicon latino-scondicum*.

⁶⁸ Agricola 1549 = Agricola, Mikael (1549). 1) *Käsikiria Castesta ia muista Christikunna Menoista. 2) Messu eli Herran Echtolinen*.

⁶⁹ Exakt antal artiklar är svårt att ange på grund av att vissa ordböcker har saknat jämförelselemman och vissa lemmen har fått en mer omfattande kontrollgranskning av parallella artiklar.

Under en preliminär studie fann jag att ett flertal av dessa redovisade artiklar saknade större betydelse i utvecklingen av den lexikografiska strukturen. De artiklar som bäst enligt min bedömning visade sig avspegla utvecklingen var substantiv-, verb- och adjektivartiklarna, varför jag i huvudsak har koncentrerat mig på dessa i min exempelredovisning. Däremot har jag i min undersökning kontrollerat alla ovan presenterade ordartiklar och gjort en bedömning av vilka som kan ha tillfört något nytt i den lexikografiska utvecklingen.

Valet av lemman för djupstudier bygger i första hand på de lemmatyper som är problematiska för den finsk-svenska lexikografin. Detta val har i sin tur en grund i den praktiska lexikografi som kommer till uttryck i bl.a. *Su-Ru* (1997: xxxv-lxii). Ett annat urvalskriterium har varit lemmats ålder. För att man skall kunna göra en studie av artikelutvecklingen från 1600-talet till i dag bör huvuddelen av lemmarna ha tillkommit före eller senast i Schroderus ordbok 1637, den äldsta ordboken i min undersökning. Lexikografernas egna bidrag till lemmarna har även fått komma till uttryck i några fall i lemmaurvalet. I mitt slutliga urval har jag lagt huvudvikten vid lemmarna från bokstaven *M*, som har fått bli den bokstav från vilken de flesta av exempellemmarna har tagits. Genom statistiska beräkningar av *Su-ru*-materialet fann vi i redaktionen för det stora finsk-svenska ordboksprojektet att *M-L* var de bokstäver som bäst motsvarade ordbokens genomsnittliga artikeltäthet⁷⁰ (se även avsnitt 1.5.3 och bilaga 1a, 1b). Enligt en bedömning av Marja Lehtinen vid Forskningscentralen hör bokstaven *M* till en av de bokstäver som i sin helhet bäst beskriver den finska lexikografiska strukturen i de finska ordböckerna, d.v.s. täthet och artikellängd. *M* har även fått utgöra grunden för mina lemmaberäkningar. Som kontroll har jag granskat ett antal slumpvis valda parallellartiklar (dock med beaktande av ovan angivna huvudkriterierna) från andra bokstäver t.ex. *susi* 'varg', *cocktail* 'cocktail' och *liittyä* 'ansluta sig'. Artiklarna *mies* 'man' och *maata* 'ligga' inom bokstaven *M* har jag valt för genomgående redovisning på grund av dels att dessa är några av de artiklar som finns i alla ordböcker från 1637 och framåt dels att de inte har blivit ohanterligt långa för en analys i de senaste ordböckerna under 1990-talet. Dessutom bör nämnas att artikeln *mies* 'man' är högfrekvent i finskan (Niemi 1998: 32–48). I strategin att en ordartikel skall förekomma i alla ordböcker ligger en paradox i och med att det enbart går att göra marginella frekventativa undersökningar av ordartikeln i fråga t.ex. för en beräkning av sammansättningar och avledningar. Dessutom skulle kvantitativa beräkningar på ordböcker med mycket olika lemmaantal och täthet ge missvisande resultat. Min huvudavsikt är således inte att göra sådana beräkningar utan att studera den strukturella utvecklingen, vilket inte låter sig göras utan att utvecklingen av ett antal artiklar följs upp i de olika ordböckerna.

⁷⁰ "Ett annat sätt att beskriva en ordbok kvantitativt är att specificera informationsmängden per uppslagsord" (Svensén 1987: 26).

Valet av artiklar bygger således på både lexikografiska och praktiskt redovisningsbara överväganden.

För att bredda underlaget för studiet av lemmaselektionen och i avsikt att få en viss uppfattning om hur lemman kan ha överförts från en äldre ordbok till en senare, har jag även granskat urvalet av sammansättningar på ordet *mies* 'man' (se tabell 20) i Schroderus ordbok (1637), *Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione* (1644), Florinus ordbok (1695) Lönnrots ordbok (1874–1880), *Suomen kielen perussanakirja (PS)* och *Su-ru* (1997).

Om studiet av artiklarna enligt min ovan uppräknade lista har gett vid handen andra aspekter på strukturutvecklingen än det de är tänkta att visa, t.ex. artikeln *yö* 'natt', har jag redovisat det.

I min redovisning för varje enskild ordbok har jag av utrymmesbrist bara beskrivit de ordartiklar som är av intresse för ordboken i fråga eller som enligt min bedömning på något sätt belyser den lexikografiska utvecklingen. Detta innebär att enbart några få ordartiklar har kunnat redovisas som exempel för varje enskild ordbok. I mitt analysarbete har jag således tvingats göra många kompromisser i själva redovisningen på grund av det mycket omfattande materialet. Självfallet blir detta betraktelsesätt med ett urval av enstaka ordartiklar en något ytlig analys av de enskilda ordböckerna, men min avsikt är att beskriva en strukturell utvecklingslinje under drygt 360 år, varför en ingående redovisning och detaljanalys av varje enskild ordbok inte är möjlig.

Det omfattande materialet har således vållat mig många avvägnings- och avgränsningsproblem i redovisningen. Huvudproblemet har bestått av att hitta en för den lexikografiska forskningen relevant linje och omfattning i presentationen av ett intressant forskningsmaterial utan att drunkna i allför djuplodande detaljanalyser eller ledas in på sidospår.

Sammanfattningsvis kan vi notera att de totalt 61 ordböcker jag har valt att studera i första hand är tryckta finsk-svenska allmänspråkliga ordböcker från tiden 1637–1998 och elektroniska ordböcker från åren 1990–1999. Bokstaven *M* har fått utgöra underlaget för lemmaberäkningen (se avsnitt 1.5.3). En diakronisk artikelanalys med ett studium av olika lexikografiska aspekter på ordboksstrukturen omfattar mellan 30 och 33 ordboksartiklar per ordbok. För strukturanalysen har jag konstruerat en hypotetisk modell enligt tabell 1, som jag

har tillämpat i min granskning av strukturen av de finsk-svenska ordböckerna på makro- och mikronivå (*makro-* och *mikrostrukturen*) i ett diakroniskt perspektiv.

De formella och innehållsliga särdrag som jag har beaktat omfattar bl.a. grammatiska strukturer, stilistiska och andra varieteter, semantiska samt pragmatiska aspekter. Min avsikt är att studera när dessa särdrag uppträder i de finsk-svenska ordböckerna. Ordböcker med finska som målspråk beaktas marginellt på grund av att en sådan analys kräver en annan infallsvinkel och bör vara föremål för en kompletterande forskning. I denna undersökning presenteras förutom de finsk-svenska ordböckerna även de svensk-finska ordböckerna i kartläggningsmaterialet.

I urvalet av metod och material har jag tvingats göra ett flertal kompromisser och medvetna val mellan att studera de enskilda ordböckerna ur olika aspekter och den övergripande strukturanalysen av utvecklingstrender och utvecklingslinjer från 1600-talet fram till i dag. Detta kan naturligtvis leda till fragmentarisk kunskap i ljuset av de enskilda ordböckerna men torde ändå som helhet ge en uppfattning om större lexikografiska utvecklingslinjer för den finsk-svenska och finska ordboken.

1.5.3 Lemmaberäkningen

För att belysa ordboksomfattningen för de finsk-svenska och svensk-finska ordböckerna har jag gjort en kategorisering av ordböckerna med ledning av antalet lemman. Vid denna kategorisering har jag tillämpat den indelning som används i *NLO* (1997: 140) och som framgår av tabell 3.

Tabell 3. Ordboksomfattning med olika volymkategorier.

Ordbokstyp	lemmaantal	sidantal	sidformat
miniordbok	–15 000	–300	80 × 120 mm
fickordbok	15–50 000	300–600	120 × 180 mm
handordbok	50–100 000	600–1500	160 × 240 mm
storordbok	100 000–		1 500 mm–

Källa: *NLO* (1997: 140)

I min kategorisering har jag i första hand beaktat antalet lemman och i andra hand antalet sidor. Däremot har jag bortsett från sidformatet. I dag finns det ute på markanden många fler sidformat för de tryckta ordböckerna än de som anges i tabell 3. För de finsk-svenska ordböckerna som finns i min analys varierar det yttre måttet för de äldre ordböckerna mellan 2:0 och 12:0 (Havu 1996: 43–44) och för ordböckerna från 1900-talet mellan 60 × 80 mm och 2 100 × 3 000 mm utan direkt koppling till lemmaantalet och sidoantalet. De elektroniska ordböckerna har jag studerat enbart utgående från lemmaantalet. Sidformatet har således inte någon betydelse vid analysen av strukturen och innehållet. För att markera detta faktum har jag medvetet i regel inte gett denna uppgift (sidformatet) i mina analystabeller eller i källförteckningen. I de fall jag åskådliggör ordboken genom en bild, ger jag uppgift om det yttre formatet.

Att räkna antalet lemman per ordbok är problematiskt bl.a. på grund av svårigheten att definiera vad som skall räknas som ett lemma. Olika ordböcker har olika kriterier för sin lemmatisering, och det är därför omöjligt att hitta en heltäckande modell som skulle kunna ge exakta siffror för alla ordböckerna. I ett så stort material som ingår i min undersökning är det inte heller möjligt att manuellt räkna igenom samtliga ordböcker från A–Ö, varför mina uppgifter skall ses som approximativa siffror och uppskattningar.

Virtanen (1993: 115) har valt ut sidor med lemman *korkea* 'hög', *puhdas* 'ren', *tavallinen* 'vanlig' och *ylpeä* 'stolt' och räknat antalet lemman per sida i snitt och multiplicerat antalet med antalet sidor i respektive ordbok. Genom detta förfarande får hon exakta siffror, vilket ger en falsk känsla av exakthet, som inte kan beläggas av någon innan hela materialet är datoriserat och enhetliga kriterier för lemmatisering för samliga i undersökningen ingående ordböcker definierats.

Hannesdóttir (1998: 106) har valt att räkna lemmaantalet på var femtionde sida och ange genomsnittet för dessa multiplicerat med sidantalet. Slutsiffrorna är uppenbarligen avrundade. Detta sätt att räkna lemman passade inte för min beräkning på grund av att jag i mitt material har miniordböcker och storordböcker. Var femtionde sida skulle infalla på olika bokstäver varför jämförelsen skulle bli haltande.

Heinonen har valt ord som börjar på bokstaven "j" och "i" specialstudiedelen ett urval av ordförrådet i hela ordboken" (Heinonen 1993: 9, 20). Varför han har valt bokstaven "j" framgår ej.

En erfarenhet från det stora finsk-svenska ordboksprojektet visade att redaktionen hade en tendens att göra artiklarna *tätare*, d.v.s. att öka informationsmängden per uppslagsord vid redigeringen mot slutet av alfabetet. Denna trend är även påtaglig i *PS* (1990–1994) där det är färre lemman i sista delen (S–Ö)⁷¹ än i de övriga; ordartiklarna är alltså längre och mer informationsspackade i slutet av ordboken. Valet av beräkningsgrund mot slutet av alfabetet ger således som resultat ett lågt lemmaantal. Om beräkningsgrunden för finskan däremot väljs i början av alfabetet, som innehåller många främmande ord med låg ”täthet”, blir antalet lemman för högt i hela ordboken.

För antalet lemman har de uppgifter förlaget angivit i förordet fått utgöra volymen när sådana uppgifter har givits. Ofta är inte heller dessa uppgifter tillförlitliga på grund av att förlagen har olika principer för lemmaberäkning. Vanligt är att ange antalet uppslagsord och ”fraser”⁷² som mått på ordbokens omfattning. I de fall där uppgift om antalet lemman har saknats har jag gjort en manuell beräkning. Min manuella beräkning bygger på antalet lemman i bokstaven *M*, som är en av de bokstäver som bäst avspeglar det finska lexikonet i fråga om lexikografisk artikeltäthet⁷³. Mina sifferuppgifter är uppskattningar, vilket torde vara tillräckligt ”exakt” på grund av de vida ramarna för lemmaantalet inom de olika volymkategorierna. Det bör även påpekas att exakta sifferuppgifter inte heller är av central betydelse för min forskning. Däremot har jag försökt att vid lemmaberäkningen beakta de fenomen som det praktiska lexikografiska arbetet erfarenhetsmässigt gett vid handen.

Om en ordbok på grund av utökad och nyredigerad upplaga fått ett lemmaantal som placerar den i en volymkategori med fler lemman har jag placerat den i den nya kategorin fr.o.m. utgivningsåret. Ett bra exempel på denna övergång mellan olika volymkategorier finner vi i den utvecklingslinje som Cannelins finsk-svenska och svensk-finska ordböcker har genomgått från att ha varit ordlistor i slutet av 1800-talet till att bli storordböcker på 1900-talet.

⁷¹ Fördelningen av lemman i de olika delarna i *PS* (1990–1994): A–K har 31 486 lemman, 30 839 artiklar, 646 sidor (48,74 lemman/sida, 47,74 artiklar/sida); L–R har 31 269 lemman, 31 269 artiklar, 699 sidor (45,70 lemman/sida, 44,74 artiklar/sida); S–Ö har 28 293 lemman, 27 591 artiklar, 663 sidor (42,67 lemman/sida, 41,62 artiklar/sida). Genomsnittet lemman per sida för hela *PS* (1990–1994) är 45,67 och för antalet artiklar är 44,67. Beräkningen har jag gjort enligt metoden i Svensén (1987: 26).

⁷² Vad förlagen avser med **uppslagsord** och **fraser** definieras i regel inte av förlagen.

⁷³ Enligt muntlig uppgift från Marja Lehtinen på Forskningscentralen för de inhemska språken.

1.5.4 Sammanfattning

De totalt 61 ordböcker jag har valt att studera är i första hand tryckta finsk-svenska allmänspråkliga ordböcker från tiden 1637–1998 och elektroniska ordböcker från åren 1990–1999. Bokstaven *M* har fått utgöra underlaget för lemmaberäkningen. En diakronisk artikelanalys med ett studium av olika lexikografiska aspekter på ordboksstrukturen omfattar mellan 30 och 33 ordboksartiklar per ordbok. För strukturanalysen har jag konstruerat en teoretisk modell enligt tabell 1, som jag har tillämpat i min granskning av strukturen av de finsk-svenska ordböckerna på makro- och mikronivå (*makro-* och *mikrostrukturen*) i ett diakroniskt perspektiv.

2. Efterfrågan, utgivning och distribution av böcker i ett historiskt perspektiv

I ett historiskt perspektiv är förståelsen för efterfrågan, tillgängligheten, utgivningen och distributionen av böcker viktig även för ordboksutgivningen. Viktig är även kännedomen om hur det samhälle i vilket böckerna har tillkommit har sett ut. För att vi skall få en överblick över hur bokutgivningen har utvecklats i Sverige och i Finland och hur förlagen har vuxit fram och etablerats, ger jag nedan en kort exposé över papperstillverkningen, tryckeriernas utveckling, förlagsverksamhetens- och bokdistributionens framväxt samt utvecklingen inom skol- och biblioteksväsendet. Min utläggning delar jag upp i tiden före 1809, då Finland och Sverige utgjorde ett rike, och tiden efter 1809, då Sverige förlorade Finland. När Finland och Sverige utgjorde ett och samma rike, gällde samma lagar, förordningar, regler och mekanismer för boktryckerier, bokutgivning, förlagsverksamhet och bokdistribution i båda länderna. När jag nedan talar om Sverige före 1809, avser jag Sverige-Finland.

2.1 Tiden före 1809

Landet var involverat i flera krig⁷⁴ under 1600-talet. Genom freden i Stolbova (1617) utökades landytan med finska Karelen och Kexholms län. Regeringsformen 1634 indelade landet i landshövdingedömen: 11 i Sverige och 5 i Finland. Landshövdingarna fick i uppgift att bevaka kronans ekonomiska intressen, kontrollera utskrivningarna och verkställa domar (Rosén 1962: 542–543).

Krigen fortsatte även under 1700-talet med bl.a. det stora nordiska kriget 1700–1721. Genom freden i Nystad 1721, förlorade Sverige större delen av Karelen med Viborg och Kexholms län till Ryssland.

Genom deltagandet i det trettioåriga kriget ökade kontakterna med Europa, framför allt med Tyskland, men även med Frankrike, England och Nederländerna, vilket i sin tur hade återverkningar på kultur, vetenskap, konst och litteratur. Adeln och borgarna fick genom de

⁷⁴ Kalkmarkkriget 1611–13 (freden i Knäred 1613), kriget mot Ryssland 1609–17 (freden i Stolbova 1617), det polsk-svenska kriget 1599–1629 (stilleståndet i Altmark 1629), deltagande i trettioåriga kriget 1630–48, polsk-svenska kriget 1655–60 (freden i Oliwa 1660), dansk-svenska kriget 1657–58 (freden i Roskilde 1658), dansk-svenska kriget 1658–60 (freden i Köpenhamn 1660), Skånska kriget 1675–79 (freden i Fontainebleau 1679).

ökade handelsförbindelserna ett ökat välstånd, vilket gav dem ekonomiska möjligheter att använda en del av inkomsterna till kulturella intressen (Rosén 1962: 535).

2.1.1 Externa faktorer som torde ha påverkat ordboksutgivningen och ordboksdistributionen

Sedan 1400-talet har papper använts i Sverige. Tidigare användes importerat papper, senare fick landet egen papperstillverkning. Det finns belägg på att det fanns papperstillverkning i Stockholm redan på 1560-talet. Den kom i gång på allvar 1591 då Tycho Brahe startade sin papperskvarn⁷⁵ på Ven. Under 1600-talet växte antalet pappersbruk starkt i Skåne och Småland. Råvaran för papperstillverkningen var lump, för finpapper vit linnelump. Det var en råvara som det rådde stor brist på, inte minst när lumpsamlarna på 1690-talet engagerades i armén. Lumptillförseln avstannade nästan helt, varför pappersbruken fick stora problem med att anskaffa råvaran lump. Under frihetstiden⁷⁶ blev behovet av papper större än tillgången. Genom stora lumpinsamlingar kunde bruken få tillgång till den viktiga råvaran och bruken växte återigen i antal under 1700-talet. Enligt Christensen (1924: 442) var antalet uppe i 22 stycken 1754. Redan på 1740-talet gjordes experiment med att tillverka papper av sågspån, löv och halm. Först i mitten av 1800-talet uppfanns trämassan eller slipmassan som råvara. Tillsammans med nya uppfinningar av maskinell tillverkning av papper kunde produktionen täcka efterfrågan mot slutet av 1800-talet (Clementsson 1953: 13, 39–41, 79–81, 98).

Boktryckerikonsten härstammar från Tyskland, där Johann Gutenberg i Mainz omkring 1440 uppfann gjutningen av trycktyper för varje bokstavstecken. Konsten att trycka böcker kom till Sverige via Lübeck 1483, då boktryckarna, nederländaren Johann Snell⁷⁷ (vistades i Stockholm 1483–84) och tysken Bartholomaeus Ghotan (vistades i Stockholm 1486–87) hade kallats till Stockholm av ärkebiskop Jakob Ulfsson. Tyskland, Frankrike och Nederländerna var under 1500-talet de ledande boktryckarnationerna i Europa (Bonniers lexikon 2. 1961: 630).

Under kung Gustav II Adolf (1594–1632) och drottning Kristina (1626–1689) upplevde landet, trots de många krigen, ett kulturellt uppsving, vilket gjorde att intresset för böcker

⁷⁵ Vid denna kvarn maldes säd, bereddes skinn och tillverkades papper. Papperstillverkningen upphörde 1597 (Christensen 1924: 438).

⁷⁶ Med frihetstiden avses i Sveriges historia tiden 1718–1772, då det fria statsskicket efterträdde kungliga enväldet (Carlsson & Rosén 1964: 90–194).

⁷⁷ Troligen nederländare enligt Klemming & Nordin (1883: 143).

ökade. I början av 1600-talet fanns det bara ett anspråkslöst boktryckeri i Sverige, Kongliga Boktryckeriet i Stockholm, som leddes av Andreas Gutterwitz (kunglig boktryckare sedan 1583, d. 1610). Böckerna trycktes i huvudsak i Hamburg och Lübeck. Pappret var fortfarande dyrt och svåråtkomligt. Under 1600-talet ökade antalet boktryckare, som främst utgjordes av invandrade tyskar, kraftigt i Stockholm. Staten och domkapitlen var de viktigaste förläggarna i Sverige-Finland. Det fanns en stor efterfrågan på biblar ute i församlingarna. Staten finansierade sin förlagsverksamheten bl.a. genom den s.k. bibeltryckstunnan, som var ett anslag motsvarande en tunna spannmål som varje församling i Sverige och Finland skulle betala till staten för att bekosta en ny bibelupplaga (Rinman 1983: 80–81).

Bokutgivningen påverkades mycket starkt av trettioåriga kriget 1618–48 som i huvudsak fördes i Tyskland⁷⁸. Enligt Jäntti minskade bokutgivningen så, att det bara gavs ut en tredjedel av det antal titlar som hade givits ut före kriget. Det tog närmare hundra år att återhämta sig från denna nedgång. Frankfurts bokmessa, som hade etablerat sig som den viktigaste bokdistributionskanalen i Europa sedan 1400-talet, förlorade sin ställning efter trettioåriga kriget (Jäntti 1950: 197).

Genom olika boktryckarprivilegier utökades 1631 antalet tryckerier till sju. Av dessa var tre kungliga (alla i Stockholm), tre domkapitelägda (Västerås, Strängnäs, Kalmar) och ett universitetstryckeri (Uppsala). I slutet av 1600-talet fanns det sex tryckerier i Stockholm, två i vardera Uppsala och Åbo, samt ett i vardera Västerås, Strängnäs, Linköping, Lund, Jönköping och Viborg. Under det drygt tjugoåriga nordiska kriget⁷⁹ halverades antalet boktryckerier i Sverige. Förlagsverksamheten återhämtade sig dock snabbt, och redan på 1730-talet, då man kunde börja se en stark framväxt av vetenskap och kultur, kom en uppgångsperiod för bokutgivningen (Jäntti 1950: 180–182, 273).

Det stora nordiska kriget hade förorsakat stora skador för den finländska bokutgivningen. Vid århundrades början hade Åbo två boktryckerier: Åbo Akademis tryckeri, med olika tryckare 1710–1761, och Gezelius tryckeri, som övertogs av Merckell 1706. Huvuddelen av de mest efterfrågade böckerna trycktes hos Henrik Christoffer Merckells tryckeri i Stockholm. Merckell med titeln Kongl. boktryckare i Storfurstendömet Finland, hade i rädsla

⁷⁸ Kriget hade olika skeden med svensk medverkan 1630–35, då kung Gustav II Adolf ingrep med sina svenska trupper (Carlsson & Rosén 1964: 505–515).

⁷⁹ Kallat även *det stora nordiska kriget*, ett krig som fördes i norra och östra Europa 1700–21 mellan Sverige, Danmark, Polen, Sachsen och Ryssland (Carlsson & Rosén 1964: 681–715).

för krig flyttat sitt tryckeri fram och tillbaka mellan Stockholm och Åbo (Klemming & Nordin 1883: 226, 236–237, 254).

Efter 1743 fanns i Finland endast Åbo Akademis tryckeri. Det såldes 1750 till Henrik Christoffer Merckell, som tre år tidigare hade fått överta det Kongl. Finska Boktryckeriet i Stockholm. Johan Christoffer Frenckell blev den första faktorn i detta nya tryckeri. Tryckeriets första stora arbete blev tryckningen av bibeln på finska. Frenckell, blev delägare i tryckeriet 1758 och ägare 1763.

Förlagsförrådet av bibeln på finska (översättningen 1642), som Gezelius hade tryckt 1685, hade förstörts i Åbobranden 1711. De finska prästerskapet framlade till riksdagen 1746 en anhållan om att de finska församlingarna skulle åläggas att med samlade krafter förlägga en ny bibel. Projektet genomfördes och bibeln kom ur tryck i Åbo 1758 med en upplaga på 4 500 exemplar (Jäntti 1950: 283).

Först 1794 fick Åbo Akademi privilegiet att trycka de finska katekeserna och psalmböckerna. Almanackorna, som var de enda riktiga "folkböckerna" under denna tid, trycktes fram till slutet av 1740-talet i Åbo. Kungl. Vetenskapsakademien i Stockholm svarade för tryckningen av dem fr.o.m. 1749 (Jäntti 1950: 282).

Gustav III:s intresse för konst och teater är välkänt. Under 1700-talet ökade intresset för kultur, bildning och vetenskap även hos den framväxande borgarklassen. Förlagsverksamheten utvecklades genom att efterfrågan på litteratur ökade. Dock fanns det många hinder för förlagen: den hårda censuren⁸⁰, höga papperstullar⁸¹, höga postavgifter, lösen av s.k. charta sigillata⁸² för att erhålla privilegium och obligatorisk annonsering i Posttidningen för att få

⁸⁰ Censuren anses ha kommit till i Mainz 1485 då ärkebiskopen Berthold von Henneberg (1484–1504) uppmanade stadsrådet i Frankfurt att granska de tryckta böckerna som skulle ställas ut på fastlagsmarknaden. 1486 etablerades det första världsliga censurkontoret. Den kyrkliga censuren var främst intresserad av att bekämpa kätterska skrifter. Furstar och kungar censurerade böcker av politiska skäl (Steinberg 1972: 230–231). Redan år 1539 skrev kungen till ärkebiskopen Laurentius Petri att inget skrivet fick ges ut "wij thet tilforenne öffuerseet och beslutid haffe". Ingen svensk bok fick tryckas utomlands och ingen fick heller köpa en skrift som var tryckt utomlands. Bl.a. ingick en censurföreskrift i översättaren Ericus Schroderus privilegiebrev för tryckeriverksamhet som kungen utfärdade 1630. "Till det tridie. Så emeden Wij förnimme, att vnder tijden vthgår af tryckedt sådane saker som icke ähre värde til att publiceras, Derföre statuere Wij här medh nådigst, att be:te Schroderus skall hafwe Inspectionen medh alt det som skal vthgåå af tryckedt i Stockholm, och ingen fördrijste sikh någhot att oppläggia medh mindre det blifwer af be:te Schrodero censurert. Det hwar och en i sin stadh som detta widkommer, weet sikh att efterrätta." (Klemming & Nordin 1883: 164–165; Laine 1996: 195–196).

⁸¹ Detta uppfattade förläggaren Lars Salvius som ett stort problem (Jäntti 1950: 274).

⁸² charta sigillata 'stämpladt papper' (Dalin 1850–1855: 293).

förlagsrätt. Gränserna mellan boktryckare, bokbindare, bokhandlare och förläggare var flytande. Under detta århundrade blev det ett stort intresse för förströelselitteratur, reseskildringar och politisk litteratur. Kring sekelskiftet var rövarromanen⁸³ en populär litteraturgenre, som lästes av alla läskunniga samhällsklasser. Förlagen och bokhandeln kunde inte tillgodose den stora efterfrågan på populärlitteratur, varför lånebiblioteken och läsesällskap blev populära både i Sverige och i Finland (Rinman 1983: 84–85, 90–92).

Ett exempel på hur censuren förhöll sig till ordböcker ser vi i nedan redovisade utlåtande för Daniel Juslenius *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök* (1745) Ordboken godkändes genom anmälan i flera delar enligt följande noteringar:

Från 1743:

786, 82. Tentamen Dictionarii Fennici etc. (med fotnotstext: ”Finsk Orda-Boks Försök. Sthm 1745 in 4:to.”) Mig tilstålt af Hr Lars Salvius, i hwilkens officine det skal utgå. Auth. Doct. Daniel Juslenius, Biskop i Borgo stift. Det mig tilsände stadnade i lit. *M.* och ordet *muoto* i.e. species, forma, modus, skapnad, maner. (Benzelstjernas censorsjournal 1884: 233)

Från 1744:

850, 63 Bisk. Doct: Juslenii præfation [förord] till des finska lexicon. (Benzelstjernas censorsjournal 1884: 250)

Av ovan presenterade utdrag framgår inte hur censurförfarandet för ordböcker gick till eller på vilka grunder ordboken godkändes för tryckning.

Bokbindarna bildade ett eget skrå år 1626. Gustav II Adolf fastställde skråordningen enligt tyskt mönster 1630, vilket innebar att bokbindarna fick monopol på bokhandeln. Bara bokbindarna fick rätt att sälja bundna böcker. Först 1747 lyckades förläggaren Lars Salvius bräcka bokbindarnas monopolställning i Sverige, (Schück 1923: 196–205; Jäntti 1950: 179, 201; Santesson 1986: 15–16).

Tysken Ignatius Meurer (1589–1672) var från 1613 en av de viktigaste förläggarna i Sverige. Christoffer Reussner (kom till Sverige från Rostock 1608, flyttade till Talinn, dåvarande Reval, 1635), som tryckte de flesta finskspråkiga verken under 1614–25, konkurrerades ut av

⁸³ Rövarromanen var en litterär genre, som uppkom i slutet av 1700-talet. Huvudpersonen i dessa romaner är den ädle rövaren, som stal från de rika och gav till de fattiga (NE, del 16, 1995: 175).

Meurer, vilket resulterade i att han flyttade till Tallinn. Meurer fick ensamrätten till tryckning av bl.a. psalmböcker, vilket var mycket lukrativt under denna tid. Meurer gav 1644–1668 ut ordboken *Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione* (Klemming & Nordin 1883: 159; Jäntti 1950: 182–183, 187).

Under perioden 1633–1699 bedrevs den största privata förlagsrörelsen i Sverige av först Henrik Keyser (d. 1663), som hade skaffat sig både boktryckeri och bokbinderi och var en konkurrent till Meurer, och senare av hans änka och son. Henrik Keyser gav ut Schroderus ordbok *Lexicon latino-scondicum* år 1637 samt Bibeln på finska, *Biblia, Se on: Coko Pyhä Ramattu*, år 1642 och på svenska 1646 (Rinman 1983: 81, Jäntti 1950: 183).

Enligt Schück var allmänhetens brist på kultur, skråförfattningarna, censuren och avsaknaden av en författar- och förlagsrätt de främsta hindren för förlagsverksamheten. För att förhindra tjuvtryck skaffade sig förläggaren ett privilegium separat för varje bok (Schück 1923: 243–249).

Manuale Aboense år 1522 utgavs av Åbo domkapitel, vilket innebar att kyrkan var Finlands första förläggare, precis som i Sverige. Finlands första privata förläggare var rådman Sigfrid Salko, som 1646 gav ut J.M. Raumannus *Manuale Finnonicum* 1646⁸⁴ i Åbo på Peder Walds tryckeri, Finlands första tryckeri. Biskopen Johannes Gezelius d.ä. (1615–1690), som bl.a. på eget tryckeri lät trycka den finska Bibeln 1683–85 och läroböcker, grundade det första förlagsföretaget i Finland. Han hade som mål att kunna försörja hela landets dåvarande skolväsende med läroböcker. Hans förlagsverksamhet var av stor betydelse för både Sverige och Finland (Raumannus 1646; Zwegbergk 1958: 11–13; Jäntti 1950: 188, 202).

Juristen Lars Salvius (1706–1773) gifte sig 1742 med änkan till Johann Laurentius Horn, som sedan 1717 framgångsrikt hade bedrivit förlagsverksamhet och som trots starka protester från bokbindarna hade lyckats starta en egen bokhandel i Stockholm. Santesson (1986: 11–18) betecknar Salvius som 1700-talets främste förläggare och bokhandlare i Sverige. Han gick i skola i Borgå och studerade juridik i Åbo och Uppsala. Salvius saknade förläggarerfarenhet, vilket var ett hinder i skråväsendets Sverige. Han fick emellertid en tjänst vid Antikvitetsarkivet, där det inte fanns samma krav på yrkeserfarenhet som boktryckare som inom yrkeskåren i övrigt. Han ville få bort de höga papperstillarna, få till stånd ett

⁸⁴ Innehåller bl.a. psalmbok, evangelie- och episteltexter, katekes och bönebok (Jäntti 1950: 188).

upphovsrättssystem⁸⁵ och avskaffa bokbindarnas monopol på bokhandeln⁸⁶. År 1747 fick så boktryckerierna rätt att sälja sina förlagsprodukter även i bunden form, vilket anses ha varit det första steget i riktning mot en fri bokdistribution. Visserligen togs monopolförordningen tillbaka 1766 för att återigen avskaffas för huvuddelen av utgivningen 1787⁸⁷. Salvius utgav den första bokkatalogen, en katalog som omfattade 7 sidor. Han etablerade under sin tid ett försäljningsnätverk av återförsäljare ute i landet, utgav utländsk litteratur och startade ett lånebibliotek. Efter Salvius död delades företaget i två delar: ett boktryckeri med förlagsverksamhet och en bokhandel. Johan Georg Lang övertog förlagsverksamheten som fr.o.m. år 1821 kom att utgöra grunden till P.A. Norstedt & Söners förlag (Jäntti 1950: 273–279).

Lars Salvius gav ut ordböcker bl.a. Daniel Juslenius *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök* (1745).

Böckerna distribuerades genom bokbindarna, som hade privilegiet att sälja bundna böcker. De sände gesäller eller åkte själva till olika delar av landet för att på olika marknader sälja sina produkter, framför allt psalmböcker, katekeser och almanackor. Bokbindarna från Åbo dominerade bokdistributionen i hela Finland (Jäntti 1950: 285–286).

Bokbindarna sålde och förvarade böckerna i boklådor. En bokhandel i vår mening med en affärslokal och fasta öppethållningstider etablerades av förläggaren och bokhandlaren Magnus Swedenbruk 1778.

2.1.2 Utbildningsväsendet och språkkunskaperna

Två skolförordningar reglerade skolgången i Sverige-Finland under 1600- och 1700-talet: skolordningarna från 1649 och 1693. Tre typer av utbildning förekom: trivialsolor, gymnasier och akademier. Trivialsolorna bestod av en lägre nivå, barnskolor eller pedagogier, den s.k. fullständiga trivialskolan. Den lägre nivån hade som mål att ge en

⁸⁵ Gällande privilegiesystem innebar, att förläggarna fick av kungen ett tioårigt privilegium att ensam stå som utgivare av ett verk. Efter detta var det mer eller mindre fritt för vilket tryckeri som helst att trycka och utge boken (Jäntti 1950: 274). De första copyrightlagarna stiftades i England 1709 och i Frankrike 1793 (som angav en skyddsperiod på två år efter författarens död). Bern-konventionen 1866 reglerade principerna om internationella rättigheter (Steinberg 1972: 263).

⁸⁶ Bokbindarna bildade ett skrå 1626. Enligt den förordning som gavs 1630 hade bokbindarna fått monopol på bokförsäljningen (Jäntti 1950: 179).

⁸⁷ Monopolet behölls för psalmböcker, katekeser och ABC-böcker.

grundutbildning. Trivialskolorna skulle förbereda för gymnasier och gymnasierna skulle förbereda för akademiska studier. Barnen på landet fick sin undervisning i kyrkans regi eller i hemmen (Brandell 1931: 296).

Regeringen gav 1644 en förordning om att klockare och kaplaner⁸⁸ skulle undervisa barnen i ABC och katekesen. Kompetenskraven för klockare fastställdes i kyrkolagen 1686 till

Hänen pitää oleman cunniallisen, uscolisen ja wiriän, Kirjantaitawan ja taitawan weisata ja kirjoitta, niijn että hän sijnä Seuracunnas Nuorta Cansa opetta taita.⁸⁹ (*Kircko-Laki ja Ordingi*. 1688: 124)

På biskop Gezelius befallning skulle det i Finland finnas klockare och skolmästare som skulle undervisa i sockenskolor. En kunglig befallning om skolmästare kom 1762. Målet för undervisningen var att barnen skulle lära sig läsa innantill, åtminstone katekesen. Läskunnigheten var relativt allmän i hela landet i mitten av 1700-talet (Heikkinen 1972: 83).

Få gick till fortsatta studier under 1600-talet. Brandell (1931: 399–400, 448–451) gör följande uppskattning av elevantalet vid trivialskolor och gymnasier i slutet av 1600-talet: vid 22 trivialskolor fanns det 3 500 elever och 122 lärare, vid 11 gymnasier 900 elever och 65 lektorer. Edlund (1947: 258) har räknat ut, utgående från årsmedeltalet inskrivna studenter vid Uppsala universitet, att antalet varierade mellan 54,2 och 228,4 och för Åbos del mellan 60 och 85,1. Många universitetsstuderande gjorde studieresor till utlandet eller studerade vid bl.a. tyska universitet, där Greifswald var populärast i och med att det genom den västfaliska freden hade blivit ett svenskt universitet. Greifswald blev vid sidan av Uppsala, Lund, Åbo och Dorpat en svensk universitetsort 1648. Även nederländska universitet hade många svenska studerande.

För Finlands del innebar den s.k. Vasa- och stormaktstiden 1523–1718⁹⁰, att landet knöts närmare till Sverige genom centraliseringen av förvaltningen. 1623 fick landet en hovrätt i Åbo, och 1640 grundades det svenskspråkiga universitetet Åbo Akademi. I anslutning till Akademien inrättades Finlands äldsta vetenskapliga bibliotek. Biblioteket fick sina samlingar

⁸⁸ Benämning på präst som var kyrkoherdens medhjälpare i större pastorat som fr.o.m. 1800-talet motsvaras av komminister.

⁸⁹ Min översättning: Han skall vara hederlig, trogen och vaken, bokkunnig och skicklig i att sjunga psalmer och skriva, så att han i församlingen ungt folk undervisa kan.

⁹⁰ Carlsson & Rosén (1964) har indelat perioden i den äldre Vasatiden 1521–1611, den senare Vasatiden 1611–1654 och Karolinska tiden 1654–1718 beroende på vilka kungar som regerade och vilka maktstrukturer som var rådande i samhället. Tiden 1611–1718 kallas även stormaktstiden på grund av att Sverige förvärvade och upprätthöll en stormaktställning i Europa.

genom gåvor och donationer, som bestod av krigsbyten som man fått under bl.a. trettioåriga kriget. För att undgå plundring av ryssarna var biblioteket förlagt till Stockholm 1713–22 och 1741–43 (Nohrström 1931: 291–293).

En stark centralisering av administrationen bidrog under 1620- och 1630-talet till att försvaga finskans och förstärka svenskans ställning. Enligt Lehtinen (1955: 364) flyttade många finsktalande tjänstemän till Sverige, och i gengäld flyttade många svenskar och balter till Finland. När de finsktalande flyttade till Sverige, var det naturligt att de skulle lära sig svenska, medan det inte alls var en självklarhet att de svenskar som flyttade till Finland skulle lära sig finska. När det talades om ”riksspråket” avsågs med detta uttryck svenska. En annan försvenskande faktor var en stark rörlighet i socialklassstillhörighet, där personer från de lägre finsktalande klasserna genom utbildning sökte sig till de högre sociala klasserna. En förutsättning för detta var svensk utbildning och kunskaperna i svenska (Lehtinen 1955: 365–367). Borgarklassen bytte i allt större utsträckning sina namn till försvenskade eller förtyskade former och flyttade från de finska församlingarna till de svenska (Sarvas 1938: 145–147).

I de lärda kretsarna var latinet det språk som alla måste behärska för att kunna komma framåt i karriären. I trivialskolan och gymnasiet hade latinet en mycket stark ställning. Eleverna skulle behärska latinet i tal och skrift. Att kunna översätta till och från tyska och latin var viktigt, varför även efterfrågan på ordböcker mellan nationalspråken och dessa språk ökade (Åslund 1992). Enligt Hanssons undersökning var källspråket i översättningarna till svenska under 1600-talet 61 % tyska, 24 % latin, 1 % latin/tyska, 3 % ”götiska”⁹¹ och 11 % andra moderna språk. Med de moderna språken avser Hansson franska, engelska, danska, spanska, polska och nederländska. Översättarna, till 57 % bestående av präster, gjorde sina översättningar i tjänsten eller vid sidan av sin tjänsteutövning. Andra översättarkategorier var lärare och ämbetsmän. De flesta översättarna översatte bara ett verk. Petrus Johannis Gothus (1536–1616) och Ericus Schroderus⁹² (d. 1647), som utnämndes till s.k. *translator regini*

⁹¹ Vad som menas med ”götiska” framgår inte av Hanssons undersökning.

”Götiska, förr äv. götska 2, sammanfattande benämning på de götiska dialekterna, götmålen 3 a, dels ss. benämning på det för nordborna (o. andra germaner) gemensamma fornspråket, dels ss. sammanfattande benämning på de nordiska fornspråken; nordiskt fornspråk, urnordiska, urgermanska; oftast med gammal ss. attribut [...]” (SAOB, Häfte 96–102, 1929: G 774)

⁹² Under denna period verkade åtminstone tre personer som hette Ericus Schroderus: Ericus Schroderus Upsaliensis (d. 1639), som var lexikograf, Ericus Schroderus Nycopensis (1575–1647) som var ”en *translator regini*”, en kunglig översättare, boktryckare och författare samt Ericus Jonæ Schroderus (d. 1639), kyrkoherde i Vallentuna. I den lexikografiska litteraturen förekommer sammanblandning av dessa personer. Bl.a. anger Lindblom (1790: opaginerat förord) Ericus Schroderus Nycopensis som författare till *Lexicon latino-scondicum* 1637. Förväxlingarna påtalas även av Hesselman (1929: XVI).

(kunglig översättare) år 1622, var två av de mest aktiva och professionella översättarna under denna period; dessa bågge stod för en stor del av översättningarna. Den litteratur som översattes var i regel av andlig karaktär (andaktsböcker, troslära m.m.). Det världsliga materialet (almanackor, lagar och förordningar, språk- och räkneläror m.m.) ökade från 4 % i början av 1600-talet till 43 % i slutet av 1600-talet (Hansson 1982: 14–15, 20, 29, 34). Förutom latin ansågs kunskaper i grekiska, tyska, franska, italienska, engelska, nederländska och finska vara värdefulla (Bratt 1977: 19). Vihonen (1978: 187) visar genom sin forskning att pedagogiken inom språkundervisningen i skolorna under 1600-talet utgick från ett kontrastivt perspektiv där utgångsspråket var latin.

Ordböckerna användes som läromedel redan under 1600- och 1700-talen. Bl.a. förordades det att alla trivialskolor i Åbo stift skulle införskaffa Daniel Juslenius finsk-latinsk-svenska ordbok *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök* (1745), därför att den ansågs vara en nyttig hjälpreda vid språkinläringen i latin och svenska (Hanho 1947: 174, 271).

Genom olika läroböcker skulle de svenskspråkiga tjänstemännen lära sig finska. De första finska läroböckerna var Petraus *Linguae Finnicae brevis institutio, Exihbens vocum flectiones per Casus, Gradus & Tempora, nec non partium indeclinabilium significationem, dictionumque constructionem & Prosodiam. Ad Usus accommodata* från 1649 och Martinus Hodegus *Finnicus, Omnibus hanc linguam discere cupientibus valde utilis. Eller Finsk Wägwijsare/Allom dem/ som Finska Tungmählet ex fundamento declinera, conjugera, construera och elliest lära willia* från 1689 (Petraus 1649; Martinus 1689).

Skolväsendet förändrades inte till innehållet eller inriktningen inför 1700-talet. Vid vissa skolor i Finland förekom även undervisning i svenska. På universitetsnivån skulle examensarbeten och doktorsavhandlingar visa kunskaperna i latin. Vid Åbo Akademi, som var Finlands enda universitet, kunde avhandlingar under vissa omständigheter skrivas på svenska fr.o.m. 1748. Alla avhandlingar underställdes censuren. Under åren 1722–1810 var studerandeantalet totalt 7 031 vid Åbo Akademi. I Uppsala studerade vid samma tid 20 336 studerande. Man räknar med att fler svenska studerande fanns vid Åbo Akademi än finländska studerande vid Uppsala universitet, varför Åbo Akademi ansågs ha en stark ställning som svenskt universitet (Heikkinen 1972: 93–97, 99, 167–175).

Under mitten av 1600-talet var enligt Sarvas (1938: 138) finskan det dominerande språket bland studenter och präster i Åbo. Från denna tid är Åbo Akademis protokoll i regel skrivna

på svenska, men de innehåller vissa ord och uttryck på finska vid beskrivning av de konflikter som uppstod mellan svensktalande och finstalande studenter. Detta och det faktum att studenterna behöll sina finska för- och efternamn tar Sarvas som belägg för att de finska studenterna använde finska i sitt umgänge. Mot slutet av århundradet började de finska namnen att försvenskas eller få latinska alternativt grekiska former (Sarvas 1938: 141–142).

Under sin tid som generalguvernör i Finland 1648–54 verkade Per Brahe intensivt för finska språket och för att utveckla utbildningsväsendet i landet. Han förespråkade att de personer som skulle tillsättas för olika ämbeten i Finland skulle kunna finska. Brahe förordade t.o.m. att kungen skulle lära sig finska för att kunna kommunicera med sina undersåtar på deras modersmål. De finska bönderna krävde i riksdagen 1731 att det skulle finnas finskkunniga domare eller tolkar i finska vid alla häradsrätter i Finland. Kravet avböjdes men hade till effekt att kungen 1734 beslöt att till tjänster i Finland förordade personer som kunde finska och att förordningarna skulle översättas till finska. Samtidigt som finskan började få status som administrationens språk fanns det även motståndare som hävdade värdet av en enspråkig svensk förvaltning. Motiveringen var att det skulle vara lättare att hålla ihop och administrera ett enspråkigt land (Krohn 1897: 166–169, 172–175).

Lilius har med statistik redovisat till vilken social och språklig kategori tillfällighetsskrifter (begravningsskrifter, bröllopsskrifter, gratulationsskrifter) vände sig under 1700–1749. Av hennes avhandling framgår att dessa skrifter var avfattade på finska, vilket i förlängningen innebar att prästerna använde finska i sin tjänsteutövning (Lilius 1994: 102–108).

Domarkåren och officerarna var i regel svensktalande, även om det bland det lägre befälet fanns många som kunde finska, då bl.a. kommandospråket under trettioåriga kriget var finska för de finska trupperna (Lehtinen 1955: 384–390).

Under Frihetstiden och den gustavianska tiden 1718–1809 ökade det svenska kulturella inflytandet i Finland genom inflyttning av officerare och ämbetsmän. Detta innebar i sin tur att svenska språkets ställning som administrationens språk stärktes ytterligare. Alla högre tjänstemän var svensktalande och all högre undervisning gavs på svenska. Vid Kanslikollegiet fanns 1734 en translator för översättning av kungörelser och förordningar till finska. Finska bonderiksdagsmän begärde 1735 att få en finsk-svensk tolk till riksdagen men fick avslag (Carlsson 1964: 228).

2.1.3 Översättningar till och från finska

De första översättningarna till finska under 1500–1600-talet, gällde katekesen *Catechismus* (1543)⁹³, böneboken *Rucouskiria, Bibliasta, Se on, molemista Testamentista, Messusramatasta ia muusta monesta, jotca toysella polella Luetellan cokoonpoymettu Suomen Turussa* (1544), bibeln (1642) och lagtexterna, *Sveriges Rikes Landslag, Stadfästad, af Konung Christopher år 1442. Översättning på Finska Språket af Ljungo Thomæ På Finska Wetenskaps Socitetens beskostnad utgifven af Wilh. Gabr. Lagus Helsingfors hos A.W. Gröndahl 1852*.⁹⁴ Inför översättningen av bibeln 1642 tillsattes en bibelöversättningskommitté, som anses ha gjort en språkvårdande insats för finskan genom att bl.a. införa regelbunden finsk ortografi, avlägsna många sveticismer och dialektala drag ur högfinskan. Bibelspråket skulle vara så allmänt att det skulle förstås i hela Finland (Krohn 1897: 41–43, 53–57).

Sorvali (1986: 55, 60–77) har i korthet beskrivit översättningarna från latin till svenska och eller finska sedan antiken. Hon hävdar att prosa skulle ha varit det man först översatte från latin till svenska. Så småningom kom poesi med i bilden. I Sorvalis artikel finns en förteckning av översättningar från latin till svenska och finska.

Hansson (1982: 57, 34) redovisar i en översiktstabell, som bygger på Collijns bibliografi över översättningslitteratur (Collijn 1942–46), hur översättningarna är fördelade på språk och språkgrupper. Där finskan finns med, visar översikten att i snitt bara 2 % av litteraturen var översatt *till finska* under 1620–1690. Ur tabellen framgår inte från vilket språk översättningarna är gjorda. Finskan finns inte med i Hanssons uppräkningslista över översättningar *till svenska*, vilket torde innebära att översättningarna från finska till svenska var av ytterst marginell betydelse eller att det inte förekom sådana översättningar.

Översättningsverksamheten var således av liten omfattning och översättningarna var i första hand avsedda för den andliga kulturen. Behovet av ordböcker torde således ha varit litet, vilket innebär att ordboksupplagorna måste ha varit små. Hesselman anger bl.a. att det år 1941

⁹³ ”Detta Agricolas hvarken till Titel eller innehåll närmare kända arbete uppgifves vara tryckt i Stockholm af Amund Larsson 1543 och anses för en översättning af Doctor Mårten Luthers mindre Cateches” (Pipping 1856–1857: 1).

⁹⁴ *Rodzin waldacunnan maan laki. Joka waldakunna newolda on ylizecadzottu ia parattu: ia k. Chrestofferilda, [...] wonna iälkehen Christuxen syndymän 1442. Wahuistettu [...] sen suriwaldiaha [...] her Carlein, sen yhexännen sillä nimellä, [...] prentissä vlos käynnyt.* Stockholm: Anund Olufsson. 1610. (Collijn 1942–44: 482)

endast fanns nio stycken kända *Lexicon latino-scondicum* från 1637 bevarade (Hesselman 1941: XI).

2.1.4 Biblioteken

Böckerna var dyra och svåråtkomliga under 1600- och 1700-talen, varför det uppstod behov av att möjliggöra lån av dem. För det ändamålet grundades lånebibliotek. För att på olika sätt försöka täcka behovet av läromedel och litteratur fick universiteten och skolorna så småningom egna bibliotek och tryckerier samt egna bokbindare vilka tillika var bokhandlare. Exempelvis fick Finland sitt första tryckeri, bokbinderi och sin bokhandel 1642 vid Åbo Akademi (Jäntti 1950: 187).

Sveriges äldsta bibliotek var knutna till domkyrkorna och klostren. Biblioteksväsendet, med universitetsbibliotek och nationalbibliotek, växte fram under 1600-talet i Sverige: Uppsala universitetsbibliotek inrättades 1629, Kongl. biblioteket (KB) kom till 1661 och Lunds universitetsbibliotek 1671. Sedan 1600-talet är varje svenskt tryckeri skyldigt att leverera biblioteksexemplar s.k. pliktexemplar till KB, stadsbiblioteket i Göteborg och universitetsbiblioteken i Lund och Uppsala. Folkbiblioteken kom till först på 1800-talet. Domkyrkobiblioteket i Åbo är Finlands äldsta bibliotek, som fick sin första donation 1354 (Nohrström 1931: 291).

2.2 Tiden efter 1809

För Finlands del präglades 1800-talet av stark teknisk och kulturell utveckling. Trots att Finland blev ryskt 1809, behölls de kulturella, språkliga och kommersiella banden till Sverige (Carlsson 1964: 27). Arvet från den svenska tiden levde i lagar och författningar samt inom administrationen. Svenskans ställning var fortfarande stark under hela 1800-talet, men mot slutet av perioden ökade finskan i betydelse. Kulturspråket var svenska, men majoritetsspråket var finska. Ryssarna arbetade för att förfinska Finland genom att få bort den svenska tjänstemannaklassen, som ansågs vara ett politiskt hot. Finskhetsivrarna, de s.k. fennomanerna, uppfattades som en lojal grupp av ryssarna genom att de hade som gemensamt mål att förfinska Finland. Det intressanta är att många i den svensktalande kultureliten arbetade för att stärka finskans ställning⁹⁵.

⁹⁵ TV-programmet EKG i SVT den 26 november 1999, intervju med professor Heikki Ylikangas.

2.2.1 Externa faktorer som torde ha påverkat ordboksutgivningen och ordboksdistributionen

Boktryckeriernas antal ökade kraftigt under 1800-talet i både Sverige och Finland. I Sverige ökade antalet från 35 till 186 med den mest dramatiska ökningen under 1840-talet, då antalet ökade från 55 till 136. Förklaringen är tillkomsten av ny teknik i form av maskinpressar. Ytterligare en trolig förklaring torde vara att man kunde börja använda trämassa i pappers-tillverkningen (Klemming & Nordin 1883: 595).

Det som hade stor betydelse för förlagsverksamheten i Sverige var 1810 års tryckfrihets-förordning. Privilegiesystemet och censuren⁹⁶ försvann även för den religiösa litteraturen. Andra faktorer som påverkade efterfrågan var att läskunnigheten ökade som en följd av att folkskolan inrättades 1842. Under 1800-talets första decennier fanns välfungerande bokförlag i Stockholm, Uppsala och Örebro. Däremot var distributionen av böcker genom bokhandeln underutvecklad. Kommissionärssystemet, som hade inrättats under Salvius tid på 1700-talet, fungerade dåligt. År 1843 bildades Svenska Förlagsföreningen med målet att få till stånd ett strikt reglerat kommissionärssystem för att kunna distribuera böckerna ut till olika delar av landet. Järnvägarnas utbyggnad på 1860-talet hade en mycket stor inverkan på bokdistributionen. För att samordna utskicket av böcker till återförsäljare bildade bokhandlar-na en egen speditiönscentral, Seelig & Co, i Stockholm 1857 (Rinman 1983: 90, 96–97).

Under 1800-talet grundades ett stort antal svenska, numera stora bokförlag⁹⁷. Under åren 1910–1928 tillkom ytterligare nio nya förlag (Bonniers Lexikon del 2. 1961: 610). Andra världskrigets avspärningar gynnade förlagen, vilket ledde till att gamla förlag fick en blomstringsperiod och nya förlag bildades. 1950-talet innebar en nedgångsperiod (Rinman 1983: 108).

Enligt Zwegbergk (1958: 103) var förlagsverksamheten i Finland fram till grundandet av Suomalaisen Kirjallisuuden Seura⁹⁸ 1831 och bokförlaget Otava 1890 en helt svenskspråkig angelägenhet. Werner Söderström, som var ett svenskspråkigt förlag under denna tid, hade dock en positiv syn på utgivning av litteratur på finska. Åren 1890–91 utgjorde den språkliga

⁹⁶ Det förekom dock under 1800- och under 1900-talets krigsår en hel del kompletteringar i förordningen, som på olika sätt ingrep med censur.

⁹⁷ AB P.A. Norstedt & Söner (1823), AB C. W. K. Gleerup Bokförlag (1826), Albert Bonniers Förlag AB (1837), Almqvist & Wiksell/Gebers Förlag AB (1839), Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen Bokförlag (EFS-förlaget, 1856), A. V. Carlsons Bokförlags AB (1877), Lars Hökberg (1882), AB Wahlström & Widstrand (1884) och J. A. Lindblads Bokförlags AB (1893) (Rinman 1983: 108).

⁹⁸ Finska litteratursällskapet.

linjedelaren mellan den finskspråkiga och den svenskspråkiga bokutgivningen. Vid sekelskiftet inträffade en klar omorientering i Finlands förlagshistoria. Då upphörde de svenska bokförläggarnas dominans.⁹⁹ Under första hälften av 1800-talet utkom 330 verk på finska. Under århundradets fem sista år var antalet uppe i 3 000. Andelen böcker i skönlitteratur ökade bl.a. på bekostnad av den religiösa litteraturen (Otavan Suuri Ensyklopedia 9. 1979: 3380).

De finländska förlagen fick upp sin finskspråkiga utgivning på allvar tack vare bokförlaget Otavas tillkomst och genom att Werner Söderström hade överlåtit sin svenskspråkiga utgivning till det nya förlaget Söderström & Co och själv koncentrerat sig på finskspråkig utgivning (Zweybergk 1958: 103).

Typiskt för förlagen i Sverige och Finland under 1800-talet var att bokförläggarverksamheten kombinerades med bokhandel. I och med det nya seklet skedde en specialisering i två separata branscher: bokhandel och förlag. Under de första åren av första världskriget och andra världskriget sjönk produktionen för att sedan stiga mot slutet av krigsåren. Detta fenomen förklaras med minskad bokimport och med att förlagen var försiktiga i sin bokutgivning i början av krigsåren. Under inbördeskriget 1918 var det nästintill stopp i bokutgivningen i Finland. Den allmänna depressionen i början av 1930-talet innebar en prövning även för förlagsverksamheten. Bara de gamla och etablerade förlagen överlevde. De sju ledande förlagen WSOY, Otava, Söderström & Co, Gummerus, Karistos, Holger Schildts Förlag och Tammi utgav mot slutet av 1950-talet 60–70 % av Finlands alla böcker. Resterande 30–40 % fördelades mellan kulturorganisationer och andra mindre förlag (Zweybergk 1958: 106–109).

Under 1820-talet var bokhandelsnätet mycket glest i Finland. Åbo, Helsingfors och Kuopio var de orter som hade någon form av bokdistribution. Under följande decennium startades bokhandlar i Borgå, Viborg, Uleåborg och Vasa. För att organisera och effektivisera distributionen startades 1858 en förlagsförening som fick i uppgift att upprätta ett organiserat bokhandelsnät, bl.a. genom att enligt svensk modell anta kommissionärer på olika orter. Vägnätet var dåligt, vilket gjorde att boktransporterna var besvärliga. Böckerna fraktades på dåliga vägar och per båt längs kusterna. Först mot slutet av 1880-talet skedde en förbättring genom järnvägarnas tillkomst. Efterfrågan på böcker ökade genom tillkomsten av Folkskoleförordningen (1866), som innebar inrättande av folkskoleseminarier och en fyraårig

⁹⁹ År 1844 utkom 37 titlar på finska och 95 på svenska. År 1900 var antalet finska 530 och de svenska titlarna var 310. (Otavan Suuri Ensyklopedia 1979: 3380, tabell)

folkskola i Finland. De allmänna förutsättningarna för utökad efterfrågan på böcker var befolkningstillväxten, de förbättrade kommunikationerna, den ökade folkbildningen, tidningspressens utveckling och den förbättrade distributionen av böcker genom ett utvidgat bokhandelsnät. År 1921 genomfördes nästa skolreform som innebar att Finland fick en obligatorisk folkskola. I mitten av 1800-talet inrättades sockenbibliotek och under 1860-talet stadsbibliotek. De första folkhögskolorna kom till Finland 1889 (Zweybergk 1958: 93–94, 101–102; Uppslagsverket Finland I A–J 1982: 380, 389).

Bokhandelsväsendet var outvecklat i Finland långt in på 1800-talet. Först 1903, då bokhandlarna bildade Finska bokhandlareföreningen, utvecklades verksamheten på allvar. År 1969 bildades Finlands bok- och pappershandelsförbund (Kirja- ja paperikauppojen liitto), en sammanslutning inom bok- och pappershandel. År 1972 blev det fri prissättning på böcker, vilket ledde till att böcker i dag säljs t.o.m. i snabbköp (Finland I: 138–139; Jäntti 1950: 288).

2.3 Sammanfattning

Influenserna för bokutgivningen kom från kontinenten och då närmast från Tyskland under 1500–1700-talet. I mångt och mycket var tillgången på papper gjort av lump av stor betydelse för bokutgivningen. Kringen inverkade även på bokutgivningen på olika sätt, bl.a. genom just tillgången på papper.

Vi kan se en utveckling för förlagsverksamheten från det att staten och kyrkan var förläggare, bokutgivare, boktryckare och distributörer under 1600-talet i en hårt reglerad bransch till dagens datoriserade förlagsverksamhet med dataföretag och informationsteknik. Distributionen har gått från boktransporter med häst och vagn på dåliga vägar till dagens blixtnabba utskick efter beställning via Internet. Utvecklingen har gått från bokbindarnas monopolställning som bokhandlare, via en organiserad kommissionärsverksamhet och bokhandel, till fri prissättning och bokförsäljning i stor skala på varuhus och snabbköp. Den bok som en gång var dyr och svåråtkomlig är i dag i vissa fall något av en slit- och slängvara.

Efterfrågan på böcker har styrts av bildningsnivån genom skolväsendets utveckling. Utvecklingen för skolväsendet har gått från de latinriktade gymnasieskolorna via folkskole-reformen till dagens grundskola. Under 1600- och 1700-talet var latin, tyska, grekiska och svenska de stora språken inom skolväsendet och ämbetsmannakåren i Sverige-Finland. I ett

samhällsutvecklingsperspektiv i stort kan vi se ordboksutgivningen som en fråga om tillgång och efterfrågan med koppling till innehåll och struktur (målspråk- och källspråk).

I mitten av 1700-talet fick nationalspråken en starkare ställning, vilket ledde till att latinets dominans inom utbildningsväsendet bröts. Detta i sin tur ledde till att ordböckerna fick ett annat källspråk än latin. Trenden var liknande i ordböcker med svenska och finska som målspråk.

Det dröjde emellertid långt in på 1800-talet innan ordboksredigeringen av större tvåspråkiga finsk-svenska ordböcker kom i gång (se 3.6). Förändringarna i det finska samhället, där finska språket blev administrationens språk, utvecklingen av utbildningsväsendet, utvecklingen av biblioteksväsendet och den ökade nationalkänslan samt intresset för finska språket gjorde att efterfrågan på ordböcker ökade. Skråväsendets avskaffande, de nya tryckerimetoderna, nya uppfinningar inom papperstillverkningen, utvecklingen inom förlagsverksamheten och den förbättrade bokdistributionen på järnvägarna underlättade tillgången på böcker och ordböcker.

3. Den finsk-svenska ordboken

3.1 Den lexikografiska traditionen i Finland och i Sverige

Under 1997 och 1998 lades tre akademiska avhandlingar fram med lexikografiska ämnen vid Göteborgs universitet. Dessa tre avhandlingar ger ett historiskt perspektiv på svensk lexikografisk tradition fram till slutet av 1800-talet (Johansson 1997, Rogström 1998, Hannesdóttir 1998). De finsk-svenska ordböckerna berörs marginellt i dem. Långt in på 1800-talet följde den finsk-svenska och svensk-finska lexikografiska traditionen den sverigesvenska, trots att Finland och Sverige inte längre utgjorde ett rike efter 1809.

I Svenska Akademiens stadgar föreskrevs 1786 att ”det åligger Akademien att utarbета en Svensk Ordbok”. Förebilden för ordboken var Franska Akademiens ordbok över franska språket, *Dictionnaire de l'Académie française*. De enspråkiga ordböckerna för den här tiden hade som mål att vara normativa, vilket innebar att de bl.a. skulle ge vägledning i rättstavning, böjning etc. (Ekbo & Loman 1965: 1). I övrigt kan det vara värt att notera att tanken att utarbета enspråkiga ordböcker över nationalspråken var aktuell även i Tyskland, Nederländerna och England under denna period (Hjelmqvist 1896).

Om vi bortser från Gananders *Nytt Finskt lexikon*, som förelåg i manuskriptform i slutet av 1700-talet, väcktes tanken om att skriva en enspråkig finsk ordbok först år 1867 av Yrjö Koskinen, då han skrev en recension över Lönnrots första ordbokshäfte till *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880). Lönnrots ordbok anses av bl.a. Hakulinen (1967: 105) vara en ordbok i finska, trots sin ytligt tvåspråkiga form. De svenska ekvivalenterna utgör metaspråkliga beskrivningar av finska. Nu när vi kan se på den lexikografiska utvecklingen i ett större sammanhang, kan vi konstatera att arbetet med en enspråkig finsk ordbok i realiteten hade påbörjats inom ramen för de två- och flerspråkiga ordböckerna redan genom Schroderus *Lexicon latino-scondicum* (1637) (se avsnitt 3.4.2).

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura återupptog på initiativ av F.W. Rothsten och E.N. Setälä på Kotikielen Seura¹⁰⁰ Koskinens förslag 1895 och började konkret arbeta för en enspråkig finsk ordbok. Men det dröjde ända till 1927 då ärendet behandlades i riksdagen, och först 1929 kunde undervisningsministeriet bevilja medel för projektet *Nykysuomen sanakirja (NS)*¹⁰¹. Uppdraget gick till Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS). Ordboken kom ut i sex

¹⁰⁰ Min översättning: Hemspråksföreningen.

¹⁰¹ Min översättning: Nufinsk ordbok. För denna ordbok använder jag i fortsättningen förkortningen NS.

delar under åren 1951–1961. Efterföljaren till *NS* (1951–1961) utgörs av *PS* (1990–1994). *PS*, som delvis har fått sitt material från *NS* (1951–1961), är en normativ ordbok med ett uppdaterat och kompletterat lexikografiskt material anpassat till dagens finska (Vesikansa 1977: 323–330).

Det som jag sammanfattningsvis kan notera i fråga om den enspråkiga finska lexikografiska traditionen är för det första att den är av mycket yngre datum än den svenska. För det andra bygger, precis som det visats i den svenska forskningen (Hannedóttir 1998: 3), redigeringen av enspråkiga finska ordböcker på två- och flerspråkiga ordböcker. Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880) är en deskriptiv ordbok i finska och *inte* en tvåspråkig ordbok (se vidare avsnitt 3.6.7).

3.2 Från encyklopedi till ordlista?

Hur har de flerspråkiga ordlistorna/ordböckerna i vilka finskan ingår kommit till på 1600-talet? Kelletat (1993: 1–6) har framfört en teori om att ordlistorna/ordböckerna ursprungligen skulle ha utvecklats från encyklopedier.

Gränsdragningen mellan encyklopedier och ordböcker var länge allt annat än självklar, vilket framgår av Carl Christoffer Gjörwells företal till *Svensk Encyclopedie* (1781; 1785) där han skriver om sitt övertagande av Jacob Johan Ankarströms material:

Det kan inte vara obekant, at framl. Öfverste-Lieutenanten och Rid. Hr Jac. Joh. Ankarström först fattade det Upsåtet, at utgifva en Encyclopedie för Sverige, och at han til det ändamålet ingik med mig en Förbindelse. Detta hans *Upsåt* var väl patriotiskt; men hans emellankomma Dödsfall och sedermera förändrade Tänkesätt inom hans Sterbhus lade et väsenteligt Hinder uti vägen för Verkets utgifvande; et ännu större låg uti *Planen*, som förbant med en Ord-Bok för Vetenskaperne, inrättad efter et utlänskt Alphabet, tillika en Ord-Bok för Fransyska och Svenska Språken. Begge Delarne fordrade Ändring, Ankarströmska Sterbhuset öfverdrog hela sin Förlags-rätt til mig, och jag skilde då Orden ifrån Vetenskaperne, låtandes *hvar* Sak utgjöra sit *särskilta* Verk: således utgår den Fransyska och Svenska Ord-Boken redan för sig allena; och härmedelst tager den Encyclopedien sin *Början*. (Gjörwell 1781, opag.)

Johannes Franck[enius] (1590–1661), ”Botanicus och Anatomicus ordinarius”¹⁰², gav 1638 ut en omfattande växtförteckning, *Speculum botanicum. In quo juxta Alphabeti ordinem*,

¹⁰² Carl von Linné kallar honom ”primum e Suecis botanicus clarum” (Ibid., 45).

Præcipuarum Herbarum, Arborum, Fruticum & Suffruticum Nomenclaturæ sive Appellationes, tam in Svetica quam Latina lingua ad lustrandum proponuntur: Som underrubriken anger, är växtnamnen på latin och svenska angivna i alfabetisk ordning efter de latinska namnen (Fries 1894: 33).

På finsk mark kommer ordet *encyklopedi* till användning, om än i sin latinska form, vid promotionen i Åbo Akademi då promotorn Michael Wexionius Gyldenstolpe beskriver magisterringens cirkelform:

Ut jam de eo nihil dicam quod *annuli* hi sive circuli *Encyclopædiam*, quæ disciplinarum quendam orbem constituit, denotare videantur. (Wexionius Gyldenstolpe 1647, opag. [E8v])

Johannes Gezelius använder termen (encyclopaedia) i titeln till sin 1672 utgivna *Encyclopaedia synoptica* (Genzelius 1672).

Professorn i medicin och anatomi vid Åbo Akademi, Elias Til-Landz¹⁰³ (1640–1693), gav 1673 ut den första förteckningen över växter i Finland, närmare bestämt i Åbo med omgivning, *Catalogus plantarium*. Denna lilla bok innehåller endast arternas namn på latin, alfabetiskt ordnade. Den förnyade upplagan tio år senare 1683 har även växtnamnen på svenska och finska.¹⁰⁴ 1683 utkom även Til-Landz *Icones novæ in usum selectæ, et Catalogo planatarum promiscue appensæ*, som trots sitt anspråkslösa format är den första floran som givits ut i Finland. Det skulle dröja exakt 200 år innan nästa flora skulle ges ut på finska (Til-Landz 1683; Hjelt 1868: 26; Hjelt 1896: 19).¹⁰⁵

¹⁰³ Son till kyrkoherden i Rogberga, i Småland, Erik Tillander. Sitt nya efternamn skall Til-Landz ha tagit efter att helskinnad ha klarat sig i land från ett skeppsbrott (Sacklén 1824: 376; Fagerlund & Tigerstedt 1890: 29). – Til-Landz var rektor för Åbo Akademi åren 1676–1683 (Fagerlund & Tigerstedt 1890: 34).

¹⁰⁴ Vid denna tid betraktades botaniken ”mera som en tjänarinna åt medicinen än som en särskild vetenskap” (Fagerlund & Tigerstedt 1809: 30). – Klinge & Leikola (1988) hävdar oriktigt att Til-Landz från 1673 ”[...] omnämnde 496 växtnamn i alfabetisk ordning, i de flesta fall även deras svensk- och finskspråkiga motsvarigheter, [...]” (Klinge & Leikola 1988: 581). Bildtexten till bilden på s. 581 uppger inte heller om att den är ur den utökade upplagan från 1683, inte 1673, och bidrar till att bibringa läsaren den felaktiga uppfattningen att *Catalogus plantarium* av 1673 skulle innehålla växtnamnet på svenska och finska.

¹⁰⁵ C[arl] Hoffmann (1883). *Kuvia kasvikunnasta, koulun ja kodin tarpeeksi, sovitettu Linnén siitinjärjestelmän mukaan*. 800 hienoa värikuvaa, jotka käsittävät 523 kasvilajia, ja jotka ovat esitetyt 80:ssä taulussa. Teksti mukailemalla A. J. Melan toimittama. Helsingissä: K. E. Holm (Hintikka 1938: 4). – Klinge & Leikola uttalar sig förringande om Til-Landz’ insatser: ”Til-Landz’ litterära insatser förblev oansenliga” (Klinge & Leikola 1988: 580); ”Samtidigt med den senare utgåvan [av *Catalogus plantarium*] publicerades även det oansenliga bildverket *Icones novæ*, som innehöll träsnitt av sammanlagt 158 växter, till stor del kopierade ur mellaneuropeiska böcker” (Klinge & Leikola 1988: 582); ”Men samtidigt som man bör ge erkännande åt deras betydelse som Finlands första växtkataloger och som de första texterna om Finlands natur överhuvudtaget, måste man konstatera att de inte erbjöd något nytt i vetenskaplig bemärkelse”.

År 1692 utgavs *Dissertatio ossibus humanis*, en avhandling som Til-Landz elev Henricus Hasselqvist hade försvarat. I denna finns det mänskliga skelettets ben angivna på latin, grekiska, hebreiska, svenska och finska (Til-Landz 1692).¹⁰⁶

Det är inte troligt att encyklopedierna skulle ha varit ett förstadium till ordlistan med finska som ingående språk. Rent tidsmässigt kommer den första ordlistan/ordboken med finska som målspråk före de första ansatserna till en finsk encyklopedi. Schroderus *Lexicon latino-scondicum* kom ut redan 1637. Min uppfattning är att den latinsk-svensk-finska ordlistan har tillkommit som en utveckling av den latinsk-svenska ordlistan, som i sin tur bygger på latinska ordlistor. I ett europeiskt perspektiv kan vi se bl.a. i Tyskland och England hur de första latinsk-tyska respektive latinsk-engelska ordlistorna sammanställdes under medeltiden (Hjemqvist 1896: 3–4, 77–78). De latinska ordlistorna kan däremot härledas till encyklopedier. Ett exempel på detta är den tredelade encyklopedin som dominikanermunken Vincent av Beauvais [Bellovacensis] (född före 1200, död 1264) gav ut. *Speculum majus* är ett exempel på den så ofta bortglömda 1200-talsrenässansen. Den består av *Naturale*, *Doctrinale* och *Historiale*.¹⁰⁷ Verket var dedicerat till kung Ludvig IX, ”den Helige” (Saint Louis¹⁰⁸) (1214–1270, konung av Frankrike: 1226–1270), som försåg Vincent med medel för kopiering av handskrifter (Ullman 1933: 312).

De 22 böckerna i *Naturale* behandlar Gud och Skapelsen. *Doctrinale* behandlar konsterna och vetenskaperna och innehåller en ordlista på 3 000 ord (Ullman 1933: 320; Hühnemörder 1997: sp. 1706).

Om vi däremot inte kategoriserar *ordlistorna* från 1637 och framåt som *ordböcker*, utan betraktar Gananders *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787) som den *första riktiga ordboken*, kan Kelletats teori om att ordböckerna skulle ha utvecklats från encyklopedier vara riktig även för finska ordböcker (Kelletat 1993: 1–6). Christfrid Ganander antas ha känt till Til-Landz

Åbostudenten Johan Palmberg hade förskaffat sig kungligt privilegium (d.v.s. ensamrätt) på den flora han höll på att utarbete, *Serta Florea Svecana eller Svensk Örtekrantz, sammanflätad cum Gratia et Privilegio, åhr Efffter Christi börd 1684* (Palmberg 1684). Til-Landz hade både bråttom och en mycket grannliga balansgång, eftersom ett konstaterat brott mot privilegiets ensamrätt skulle föranleda ett beslag av lagöverträdarens hela upplaga (Fagerlund & Tigerstedt (1809: 28 n 2; Hintikka 1938).

¹⁰⁶ E. Til-Landz, Elias (1692). *Dissertatio ossibus humanis*. Resp. Henricus Hasselqvist, med stud. Aboæ. — Klinge och Leikola skriver att ”Henric Hasselqvist” [...]. [disputerade] ”med ett kompilat om människans benbyggnad, där de olika benens namn fanns angivna på finska och svenska” [min kursivering] (Klinge & Leikola 1988: 580).

¹⁰⁷ Fram till början av 1700-talet hänfördes även *Speculum Morale* till Vincents *Speculum Major*, men Echard lyckades visa att detta verk hade tillkommit efter Vincents död (Ullman 1933: 319).

¹⁰⁸ Ludvig kanoniserades 1297 (Sales Doyé I 1929: 713; C. Jöckle 1995: 280).

Catalogus plantarium från 1673 och 1683 och de encyklopedier som utkom efter denna. Hormia (1961) redovisar emellertid inte *Catalogus plantarium* och *Icones novæ in usum selectæ, et Catalogo planatarum promiscue appensæ* eller Henricus Hasselqvists *Dissertatio ossibus humanis* som källa i Gananders ordbok, vilket tyder på att encyklopedierna inte hade någon större betydelse för Gananders ordboksredigering. Detta styrker ytterligare min tanke om den parallella utvecklingen för ordböcker och encyklopedier.

Allt tyder på att den finska ordboken och den finska encyklopedin har utvecklats parallellt och att den finska ordboken har sina rötter i den latinsk-tyska ordboken. De flerspråkiga ordböckerna med latin som källspråk utgör grunden för våra tvåspråkiga finsk-svenska och svensk-finska ordböcker. Ordboksstrukturen torde i sig även ha fått influenser från latinet, som utgjorde källspråk i de första ordböckerna (se 3.4.1–3.4.6). Encyklopedierna har haft en egen utvecklingslinje, även den sin grund i den europeiska traditionen.

3.3 Från ordlista till ordbok

I min översikt i avsnitten 3.4–3.10 tar jag upp materialet i de tryckta finsk-svenska ordböckerna fram t.o.m. 1998, varvid jag vill visa hur de finsk-svenska ordböckerna har förändrats under tidernas lopp. Min redovisning tangerar även de samtida svenska ordböckerna, eftersom det kan tänkas gå att finna parallella utvecklingslinjer mellan de svenska och finska ordböckerna.

De frågor som jag vill besvara i avsnitt 3.4–3.10 är: Vilka finsk-svenska och svensk-finska tryckta ordböcker har överhuvudtaget givits ut? Hur har de finsk-svenska ordböckerna utvecklats sedan 1600-talet?

Ordböckerna har jag indelat i volymkategorier enligt avsnitt 1.5.3, tabell 3 och i allmänna flerspråkiga och tvåspråkiga ordböcker, parlörer, ordlistor samt ordlistor som finns som bilaga till lärobokstexter. Parlörerna, ordlistorna och de läroboksanknutna ordlistorna redovisar jag fram till slutet av 1800-talet. Samtliga ordböcker är inpassade i de olika tidsperioderna, detta för att ge en bättre diakronisk överblick. Dessutom har jag presenterat parlörerna separat i avsnitt 3.7. Huvudindelningen i perioden före och efter 1745 har jag gjort utgående från vilket språk som är källspråk och vilket eller vilka språk som är målspråk. Tiden före 1745 utgjorde finskan ett målspråk i flerspråkiga ordböcker tillsammans med svenska och tyska, medan latin fungerade som källspråk. Fr.o.m. 1745 har finskan haft status

som källspråk. År 1838 kom den första tvåspråkiga ordboken, med finska som källspråk och svenska som målspråk, om vi bortser från parlörer och ordlistor. Den första läroboksanknutna ordboken kom 1850. Den första finsk-svenska ordboken som kan klassificeras som storordbok var färdig 1880 med ett supplement 1886.

Min redovisning i form av ordboksförteckningar (tabellerna 4, 10, 13 och bilaga 2) omfattar allmänna ordböcker, parlörer och ordlistor i vilka finska ingår antingen som målspråk eller som källspråk i kombination med svenska fram till 1998. Ett urval av de elektroniska ordböckerna analyserar jag fram till 1999. I läroböcker ingående ordlistor som givits ut efter 1850 beskriver jag till de delar som de, enligt min bedömning, har haft betydelse för den fortsatta allmänna lexikografiska utvecklingen.

3.4 Flerspråkiga ordböcker med finska som målspråk 1637 [1632]–1733

Under perioden 1637 [1632]–1733 utgavs ett flertal flerspråkiga ordböcker med finska som målspråk och latin som källspråk. I avsnitten 3.4.1–3.4.6 ger jag en översikt över och en analys av dessa ordböcker. Ordböckerna har jag redovisat i ett svenskt och finskt lexikografiskt diakroniskt perspektiv.

3.4.1 Bakgrunden och samtida ordböcker av intresse

För att ge en bakgrund till och en förankring för de lexikografiska tankarna under början av 1630-talet för den finska ordboken, ger jag här en kort redovisning av samtida svenska lexikonprojekt och några finska grammatikprojekt.

Upprättandet av en ordbok på svenska blev tidigt en nationell angelägenhet. Den 20 maj 1630 utfärdade Gustav II Adolf en instruktion som rikets råd gjort utkast till, ”Dätta Hafwa Rijksen[s] Råd[h] af Antiquarijs att förüänta”.

I instruktionens 3:e paragraf fastslås att

Ett lexicon på vårt mål, thervtinan alla gambla ordh vttydas som i laghböcker och Frödhor hittas. (Schück I 1932: 137)

I Antikvitetskollegiets första instruktion från den 20 november 1667 kom den politiska viljan och det nationella tänkandet till explicit uttryck:

Wårt gamble Swenske och Giöthiske Språk och Tungomåhl, huilket såsom thet ähr grundwahlen till then öfrige kundskapen, som man aff alt thet skrifwit ähr hämpta kan, så ähr aff nödhen, at thess rätta krafft och förståndh förmedelst ett fullkombligitt dictionario må blifwa uplyst till alle sine ordh och namn, thess åthskillige bemärkelser sampt rum och stelle, ther huart och ett igenfinnes. (Schück II 1933: 9, 17; Tengström, L. I 1997: 405–406)¹⁰⁹

Monica Johansson har i sin avhandling utförligt beskrivit ordbokssituationen i 1600-talets Sverige (Johansson 1997). Hon har granskat den flerspråkiga latinsk–svensk–tyska ordboken *Dictionarium Latino-Sveco-Germanicum*, också allmänt kallad *Lexicon Lincopense*¹¹⁰ från 1649. Redaktör för ordboken var biskopen i Linköping Jonas Petri Gothus. Ordboken består av tre olika delar: ett latinsk–svensk–tyskt lexikon, ett svenskt index och ett tyskt index.

Monica Johansson har haft tre syften med sin avhandling: att jämföra svenskan i *Lexicon Lincopense* med samtida språkdokument och genom det studera om ordboken haft betydelse för svenskans utveckling, att se om det svenska indexet, svenskan i det latinska indexet och svenskan i lexikondelen överensstämmer med varandra samt att spåra förlagor och förebilder till lexikonet. Dessutom har Johansson undersökt huruvida *Lexicon Lincopense* har påverkat senare tiders lexikon. Genom sin avhandling ger Monica Johansson en bild av ordbokssituationen i Sverige-Finland och Norden före 1640 och omnämner bl.a. Ericus Schroderus Upsaliensis flerspråkiga latinsk-svensk-tysk-finska ordbok *Lexicon latino-scondicum* från 1637. Hon antyder inget om att det skulle ha kommit en första upplaga redan 1632 av Schroderus ordbok, vilket däremot, Noreen (1903: 186), Hanho (1947: 271). Pipping (1856–1857: 12) och Nuutinen (1997: IX) påtalar. Johansson noterar även att det inte var vanligt att ordböcker med nationalspråket som källspråk förekom före 1700-talet. Hur mycket Schroderus och Gothus, som var samtida, har påverkat varandra lexikografiskt framgår inte tydligt av Johanssons avhandling (Johansson 1997: 1–3, 8–10).

Parallellt med ordboksarbeten med ordböcker i vilka finska ingick som målspråk pågick även olika grammatiska och språkvetenskapliga arbeten i finskan.

¹⁰⁹ Initiativtagare till instruktionen var Magnus Gabriel de la Gardie och utkastet till den hade skrivits av Johan Hadorph.

¹¹⁰ Smeknamnet *Lexicon Lincopense* har ordboken fått efter tryckorten Linköping.

På Per Brahes initiativ gav teologiprofessorn Aeschillus Petraeus, biträdd av professor Stodius och prosten Gregor. Favorinus, 1649 ut den första finska grammatiken, *Linguae finnicae brevis institutio*. Aeschillus Petreus¹¹¹ var även den som 1642 fullbordade Bibelöversättningen till finska, ett arbete som inletts av biskop Ericus Eri. Historiarum professor vid Åbo akademi, Michael Olai Wexionius Gyldenstolpe¹¹², byggde på Stodius grammatik när han 1650 gav ut *Epitome Descriptionis Sueciae, Gothiae, Fenningiae, et subjectarum provinciarum. Accuratius quam unquam antehac edita*¹¹³, som även innehåller böjningsmönster på finska¹¹⁴. Lektorn vid gymnasiet i Viborg, Matth. Martinus gav 1689 ut en förbättrad och utvidgad upplaga av Stodius grammatik med titeln *Hodegus Finnicus. Finsk vägvisare* (Petreus 1649; Martinus 1689; Tengström, J. 1796–1799: 51; Ahlqvist 1854; Donner 1872; Heikel 1894: 147).

Vid utarbetandet av den finska grammatiken använde Petraeus dåvarande ordböckerna *Lexicon latino-scondicum* (1637) och *Variarum Rerum vocabula Latina, cum Svetica et Finnonica Interpretatione* (1644) som en källa (Ahlqvist 1854: 2–3). Detta innebär att det redan på mitten av 1600-talet fanns flera beröringspunkter mellan finsk grammatik och finskt lexikon.

Eric Cajanus försökte i sin avhandling 1694 bevisa en förmodad likhet mellan grekiskan och finskan (Cajanus 1697; Heikel 1894: 149).

Som jag nämnt i 3.2 gav Elias Til-Landz ut sin *Catalogus plantarium* med arternas namn på latin och växtnamnen alfabetiskt ordnade på både svenska och finska 1683. År 1692 utgavs Henricus Hasselqvists *Dissertatio ossibus humanis*, i vilken det mänskliga skelettets ben är angivna på latin, grekiska, hebreiska, svenska och finska. Dessa två skrifter kan ses som ett komplement till de ordböcker som kom ut under 1600-talet.

Tabell 4 visar översiktligt de ordböcker som gavs ut med finska som målspråk t.o.m. 1733. I de olika spalterna ger jag uppgifter om utgivningsår, författare, titel, ingående språk och volymen i form av antalet lemman och antalet sidor.

¹¹¹ Petraeus, som var född i Sverige flyttade 1628 till Finland och behärskade redan 1634 finska ”effter som han begge språken förstår, och elljest goda qualiteter haffuer” (Tengström, J. 1796–1799: 52; Heikel 1894: 147).

¹¹² Adlades 1650 med namnet Gyldenstolpe och introducerades samma år under nr 504 på Riddarhuset (Elgenstierna III 1927: 210).

¹¹³ En sammanfattande beskrivning av Svealand, Götaland, Finland med underlydande provinser, noggrannare än någon tidigare publicerad beskrivning.

¹¹⁴ Wexionius Gyldenstolpe (1650: Lib III: Cap 10, opag; Heikel 1894: 148). – Som respondent åt Wexionius fungerade Erik Justander (Fagerlund & Tigerstedt 1809: 65).

Tabell 4. Ordböcker med finska som målspråk 1632–1733.

År	Författare	Titel	Språk	Antalet lemman, sidor
1632	Schroderus, E.	<i>Lexicon latino-scondicum.</i> ¹¹⁵	latin–svenska–tyska –finska	
1637	Schroderus, E.	<i>Lexicon latino-scondicum.</i> ¹¹⁶	latin–svenska–tyska –finska	2 400, 73 s.
1644	Okänd	<i>Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione.</i> ¹¹⁷	latin–svenska–finska	121 s.
1644	Sebald, H. ¹¹⁸	<i>Formulae Puerilium Colloquiorvm.</i> ¹¹⁹	latin–svenska–finska	41 s.
1658[59]	Okänd	<i>Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione.</i>	latin–svenska–finska	121 s.
1658[59]	Sebald, H.	<i>Formulae Puerilium Colloquiorvm.</i> ¹²⁰	latin–svenska–finska	41 s.
1668	Okänd	<i>Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione.</i>	latin–svenska–finska	121 s.
1668	Sebald, H.	<i>Formulae Puerilium Colloquiorum.</i> ¹²¹	latin–svenska–finska	32 s.
1669	Fogel, M.	<i>Nomenclator Latino Finnicus. Serenissimo Cosmo. Magno Etruriae Principi. (Handskrift)</i>	latin–finska	opaginerad
1678	Florinus, H.	<i>Nomenclatura Rerum brevissima Latino-Sveco-Finnonica.</i> ¹²²	latin–svenska–finska	3 000, 148 s.
1683	Florinus, H.	<i>Nomenclatura Rerum brevissima Latino-Sveco-Finnonica.</i>	latin–svenska–finska	3 000, 148 s.
1683 ¹²³	Sebald, H.	<i>Formulae Puerilium Colloquiorum.</i>	latin–svenska–finska	32 s.

¹¹⁵ Försvunnen enligt förordet till Christfrid Ganander (1997: IX).

¹¹⁶ *Lexicon latino-scondicum 1637. Utgivet med alfabetiska register över de svenska och de finska orden* av Bengt Hesselman, 1937 och 1941. Det finska registret på 13 sidor är utarbetat av Valter Jansson, Uppsala.

¹¹⁷ Upplagor med språken latin–svenska: 1538 Stockholm, 1574 Rostock, 1579 och 1597 Stockholm, 1607 Rostock, 1622 Lübeck, 1630 Riga, 1637 Stockholm.

¹¹⁸ Heyden Sebald anges som författare till den latinska delen av Haltsonen (1959: 473–474) och Hannesdóttir (1998: 19). Författaren till den svenska och finska dialogen är okänd.

¹¹⁹ Upplagorna 1574, 1579, 1596, 1622 och 1638 innehåller latin–svenska. Finskan tillkom 1644. Upplagan från 1644 finns som bilaga till *Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione* från samma år; upplagan från 1574 finns som enda kända exemplar i Berlin, Preuss. Staatsbibl. som bilaga till *Variarum rerum vocabula*, Rostock 1574; upplagan från 1579 finns i ett exemplar i Berlin, Preuss. Staatsbibl. som bilaga till *Variarum rerum vocabula*, Rostock 1579; upplagan från 1596 finns som enda kända exemplar i Bodleian Library, Oxford, som bilaga till *Variarum rerum vocabul* 1597; upplagan från 1622 finns som enda kända exemplar i Kongel. Bibl. i Köpenhamn som bilaga till *Variarum rerum vocabula*, 1622 (efterskrift av Isak Collijn 1925: 21–22 till faksimil av *Vararum rerum vocabula* 1579).

¹²⁰ Upplagan från 1658 [1659] finns som bilaga till *Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione* från samma år.

¹²¹ Upplagan från 1668 finns som bilaga till *Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione* från samma år.

¹²² Utgiven som faksimil 1976 med finskt index av Riitta Suhonen.

¹²³ Enligt Pipping (Editio auctior, Pipping 51c) är denna upplaga tryckt i Göteborg. Haltsonen (1959: 472) uppger att upplagan inte finns bevarad för eftervärlden.

1686	Okänd	<i>Lexicon pentaglotton.</i> ¹²⁴	latin–grekiska– svenska–tyska– finska	
1695	Florinus, H.	<i>Vocabularium Latino-Sveco-Germanica-Fennicum / En kort Orda-Book på Latin/Svenska/Tyska och Finska / Yxi Lyhykäinen Sana-Kirja.</i>	latin–svenska–tyska –finska	3 000, 239 s.
1708	Florinus, H.	<i>Vocabularium Latino-Sveco-Germanica-Fennicum / En kort Orda-Book på Latin/Svenska/Tyska och Finska / Yxi Lyhykäinen Sana-Kirja.</i>	latin–svenska–tyska –finska	3 000, 239 s.
1730	Okänd	<i>En Nyttig och Tydelig Anwijsning Til Svenska och Finska Språket.</i>	svenska–finska	fragment
1733	Florinus, H.	<i>Vocabularium Latino-Sveco-Germanica-Fennicum / En kort Orda-Book på Latin/Svenska/Tyska och Finska / Yxi Lyhykäinen Sana-Kirja.</i>	latin–svenska–tyska –finska	3 000, 239 s.

Ovannämnda (tabell 4) ordböcker, som kom ut på 1600-talet och i början av 1700-talet fram till Florinus ordbok 1733, innehåller med ett undantag latin som källspråk och flera språk som målspråk. Undantaget är Fogels ordbok från 1669, i vilken bara två språk förekommer: latin och finska.

Det som Noreen (1903) noterar om svenskans roll i ordböckerna från den här tiden, torde även gälla för finskan

1600-talets (grammatik- och) ordboks företag äro ännu uteslutande af samma art som 1500-talets, nämligen praktiska hjälpredor för inlärande af främmande språk, sålunda indirekt upplysande svenskan. (Noreen 1903: 186)

Ordböckerna, som t.o.m. Florinus ordbok 1733 är att betraktas som ordlistor, var således enligt Noreen inlärningsordböcker för främmandespråksinläring. Möjligen kan ordböckerna ha använts av en målgrupp som hade finska som modersmål och som indirekt – via latinet – lärde sig svenska och tyska. Ordböckerna är att ses som receptionsordböcker för latinet. Deras användbarhet som receptionsordböcker för målspråket (svenska, tyska eller finska) var ytterst begränsad i de fall det saknades register på dessa språk. Eventuellt kunde ordböckerna användas på lexemnivå för produktion av texter på målspråket under förutsättning att användaren hade goda kunskaper i latin.

¹²⁴ Försvunnen enligt förordet till Christfrid Ganander (1997: IX), *Nytt Finskt Lexicon*.

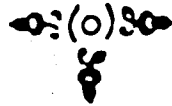
LEXICON
LATINO-SCON-
DICUM,

Quo

Quatuor celebriores totius Euro-
pæ linguæ atq; Idiomata orbis, scili-
cet Latinum, Suecicum, Germanicum
& Venedicum seu Finnonicum, par-
vulis Mularum alumnis methodicè
inculcantur, alijsq; hæc linguas di-
scendi cupidis, purè & simpliciter,
absq; superflua peregrinarum vocum
admixture proponuntur; in patris
commodum, & Scondiorum
usum, non oscitanter
editum,

ab

ERICO SCHRODERO Ubsal.
S. R. M. sù Stipend.

HOLMIÆ SUEONUM,

Sumptibus & Typis Henrici Røpfers
Regij Typographi, Anno
clō lōc xxxvii.

Bild 2. Titelbladet ur Schroderus *Lexicon latino-scondicum* (1637). Omfång 12:o.

3.4.2 Ericus Schroderus Upsaliensis *Lexicon latino-scondicum*

Enligt Hesselman (1941) föddes Ericus Schroderus Upsaliensis troligen i Uppsala 1608 och dog genom en drunkningsolycka i Stockholm 1639. Schroderus studerade i Uppsala och blev filosofie magister 1635. Under 1636 vistades han i Uleåborg i Finland, där han lärde sig finska (Hesselman 1929: XIII–XV).

Ericus Johannis Schroderus Upsaliensis ägnade sig under 1630-talet åt ett flertal lexikografiska arbeten: *Dictionarium Quadrilingue Suedicum, Germanicum, Latinum, Græcum*, en svensk-tysk-latinsk-grekisk ordbok, det svenska registret i Joh. Amos Comenius *Janua Linguarum* eller *Comenii Upläste Gyllene Tungomåls Dör; Eller Alla Språks och Wettskapers Örtogårdh* (1634) och *Lexicon Latino-scondicum* (1637), en latinsk-svensk-tysk-finsk ordbok. Enligt Hesselmans bedömning utgör *Dictionarium Quadrilingue*, som endast existerade som handskrift fram till 1929¹²⁵, då den utgavs med en inledning av Hesselman, Schroderus främsta lexikografiska verk. I sin inledning till detta verk ger Hesselman en relativt utförlig biografi över Schroderus liv och produktion (Hesselman 1929: V–XVII).

Schroderus roll som föregångsman inom den svenska lexikografin omvittnas av Hesselman. *Dictionarium Quadrilingue* anses vara det främsta lexikografiska verk som avspeglar 1600-talets svenska. Hesselman har även kunnat visa att delar av *Dictionarium Quadrilingue* är identiska med registret i *Lexicon latino-scondicum* (Hesselman 1929: IX, XII).

År 1637 gav Schroderus ut den första ordboken – eller snarast ordlistan – som innehåller finska, *Lexicon latino-scondicum*. Enligt Noreen (1903: 186) har den karaktären av en parlör¹²⁶ med språken latin–svenska–tyska–finska.

Det har spekulerats om en första upplaga redan 1632¹²⁷ och om att denna skulle ha förstörts. Ordboken från 1637 skulle därför vara en andra upplaga. Setälä (1898: 316) är kritisk till denna uppgift och framför hypotesen om att året skulle vara ett tryckfel som härstammar

¹²⁵ Den har enligt Hesselman tillkommit på 1630-talet (Hesselman 1929: VI–VIII).

¹²⁶ Enligt den definition som finns i NLO (1997: 213, 224) kan Schroderus ordbok inte karaktäriseras som en parlör. Schroderus ordbok bör att döma av NLO:s definition ses som en *ordlista* (NLO 1997: 208).

¹²⁷ Detta är en teori som Noreen framför i en fotnot (1903: 186). I anslutning till läromedelsgenomgången för finska läroverk anger även Hanho (1947: 271) att Schroderus ordbok skulle ha kommit ut för första gången 1632. Enligt Nuutinen (1997: IX) skulle första upplagan vara försvunnen. Pipping (1856–1857: 12) uppger båda årtalen 1632 och 1637, dock noterar han att ”Red. icke sjelf sett, eller ifrån Originalet afvskrivit Titeln”.

från 1790¹²⁸. Setälä bygger sina uppgifter på Schroderus resa i Finland 1635–1636. Enligt honom skulle Schroderus ha lärt sig finska under den resan och som ett resultat av den tillfogat finskan till sin ordbok. Dessutom kan vi räkna ut att om ordboken skulle ha kommit ut 1632 så hade det inneburit att Schroderus hade skrivit den i 24-årsåldern under sin studietid. Han skrevs in som student i Upplands nation år 1625 (Grip 1900: 1).

Även Hovdhaugen m.fl. (2000: 61) ger för Schroderus ordbok, året 1637. Inget nämns om en upplaga från 1632. Däremot framläggs en teori om att finskan skulle ha tillfogats efter det att ordboken kommit ut som en latinsk-svensk ordbok under namnet *Lexicon latino-scondicum* 1631 och som en latinsk-svensk-tysk ordbok. När tyskan infördes anges inte, inte heller vad denna version hade för titel. I litteraturlistan anges som tryckare Henricus Käyser (Kayser). Hesselman (1929: fotnot XV) förkastar teorin om en upplaga från 1632 i enlighet med Setäläs uppgift som en felaktiv avskrivning under 1790. Hesselman nämner inte något om en latinsk-svensk eller en latinsk-svensk-tysk ordbok.

Trots efterforskningar¹²⁹ har jag inte kunna spåra någon handskrift vare sig av den eventuella upplagan från 1632 eller upplagan från 1637.

Genom att det inte har gått att finna någon handskrift har jag forskat i årtalsproblematiken genom att gå till Henrik Käysers (Kaysers) tryckerihistoria. Kaysers tryckeri är det tryckeri som i Lindbloms förord 1790 och i alla senare källor anges som tryckeri för Schroderus ordbok. Företaget startade sin verksamhet först år 1633 och kan således inte ha tryckt ordboken 1632 (Klemming 1871: 10–18; Klemming & Nordin: 1883: 158–165). Detta innebär att antingen året eller tryckeriet eller båda två är felaktigt angivna i Lindbloms förord. Det förefaller vara uppenbart att kopplingen mellan årtal och tryckeri är felaktigt i Lindbloms källa. Om vi utgår ifrån att året är rätt och tryckeriets namn är fel, finns det en möjlighet att något annat svenskt eller utländskt tryckeri skulle ha tryckt ordboken. De svenska tryckerier som var verksamma och tänkbara för en tryckning under 1632 var Ignatius Meurers och Christoffer Reusners tryckerier i Stockholm, Eskil Matssons och Laur. O. Wallius tryckerier i Uppsala, Olof Olofsson Helsings tryckeri i Västerås samt Laur. Paulinus Gothus och Johannes L. Barkenius tryckerier i Strängnäs (Klemming 1871: 10–18, 32–37,

¹²⁸ Felskrivningen skulle enligt Setälä (1898: 316) ha överförts från Lindbloms ordbok *Lexicon latino-suecanum* 1790. I ordbokens förord finns året 1632 angivet som utgivningsår för *Lexicon latino-scondicum* (opaginerat förord: kapitel *Latinska och svenska lexica, utgivna i Sverige och af Svenske Författare*). Det bör även noteras att Lindblom felaktigt i sitt förord som författare till ordboken har angivit Ericus Schroderus Upsaliensis samtida och namne Ericus Schroderus, som var kunglig translator.

¹²⁹ Genomgång av handskriftsarkiv vid Kungl. bibliotekets arkiv.

54–55, 56–58). Tyvärr har jag inte inom min begränsade forskningsinsats kunnat undersöka frågan ytterligare, utan presenterar denna tanke som föremål för en kompletterande separat forskningsuppgift.

Ingen annan än Hovdhaugen m.fl. (2000: 61) har framkastat möjligheten att ordboken skulle ha kommit ut utan finska före 1637 och att finskan skulle vara ett tillägg i en andra upplaga. Inte heller den möjligheten att finskan skulle vara tillagd av någon annan än Schroderus har diskuterats i litteraturen. Det förekom under denna period att ordböckerna kompletterades med nya språk utan angivande av redaktör. Ett exempel på detta har vi i *Variarum Rerum Vocabula Latina, cum Svetica et Finnonica interpretatione* (1644) som hade kommit ut utan finska i tidigare upplagor och saknar uppgift om vem som är den finske redaktören 1644. Denna problematik och en ytterligare forskning av vad gäller svenska och utländska tryckerier är emellertid av sådan omfattning att den förutsätter en egen forskningsinsats.

Om *Lexicon latino-scondicum* anför Lindblom 1790 följande:

Detta lilla och i sin egen smak författade Hand-Lexicon, är det första, som blifvit utgifvet innom Fäderneslandet. Man hade allt hitintills skaffat sig utländska, och detta synes icke hafva varit tjenligt att afhjelpa bristen. (Lindblom 1790: opag förord)

Faksimilutgåvan från 1941¹³⁰ av 1637 års upplaga innehåller ett tilläggförord på svenska av Bengt Hesselman samt ett svenskt och ett finskt register. Det svenska registret är utarbetat av Bengt och Märta Hesselman och det finska av dåvarande docenten Valter Jansson, Uppsala (Hesselman 1941: XII–1). Arbetet med att analysera ordboken lexikografiskt underlättas betydligt av de svenska och finska alfabetiska registret. Något tyskt register har jag inte kunnat finna.

Ordboken består av tre delar och 45 kapitel av vilka 36 innehåller finska. Del ett (s. 1–73) består av en fyrspråkig ordlista, del två är enligt Schroderus ett appendix (s. 74–100) med ett urval av svenska avledda ord och sammansättningar med översättningar till latin, d.v.s. en kort svensk-latinsk ordlista. Del tre (s. 101–106) utgörs av ett slutkapitel med en förteckning över främmande ord i svenskan.

¹³⁰ Recenserad av Sulo Haltsonen (1942: 300–301).

Ordboken inleds med ett förord som innehåller en beskrivning av principerna för hur ordboken har tillkommit, vilka svårigheter redaktören har haft och hur ordboken är upplagd. Därefter följer ordartiklarna i den fyrspråkiga ordlistan i spalter uppdelade i ämnesgrupper, och ordboken avslutas med två bilagor som komplement och som hjälpinstrument för ordboksanvändaren.

Ordbokens 2 400 lemman är grupperade i 36 ämnesgrupper. Vad som är intressant är att det finns vissa ansatser till alfabetisering i ordboken. Några av kapitlen är helt alfabetiserade enligt latinet, förutom det första lemmat, t.ex. ”CAP. XI. DE AFFINITALE”, s. 16–17, medan några är delvis alfabetiserade som t.ex. ”CAP. IV. De Elementis & Meteoris”, s. 2–5. Några är alfabetiserade inom underavdelningar i ämnesgruppen t.ex. ”CAP. X VII. DE VESTIMENTIS, & C.”, s. 27–31, samt några kapitlen är helt utan någon som helst alfabetisering, t.ex. ”CAP VII. De Homine” s. 8–9. I dessa sistnämnda avsnitt är lemman uppräknade i, som det då uppfattades, prioritetsordning t.ex. Ande, Gud, ängel, djävul, helgon o.s.v. Alfabetisering används i vissa delar av ordboken, såsom vid beskrivning av kroppsdelar, ämnen etc.

Hesselman (1941) och Setälä (1898: 309–317) har gjort en bedömning av kvaliteten i Schroderus verk och anser verket vara av stort värde för språkforskningen både i svenska och finska:

Den svenska ordlistan i Schroderus Lexicon är trots bokens ringa omfång en av de viktigaste och innehållsrikaste av våra äldre svenska ordförteckningar. Ännu viktigare för en senare tids språkforskning är kanske den finska ordsamlingen i fjärde spalten. *Den är den äldsta kända finska ordboken.*¹³¹ (Hesselman 1941: IV–V)

För svenskans del har Grip (1900: 1–29) undersökt vilka dialektala drag som kan spåras i Schroderus ordbok. Han har funnit att Schroderus produktion bär tydliga drag av Upplandsdialekt.

Niemikorpi (1996) kommenterar Schroderus språkkunskaper i finska när han beskriver ordböckerna före Florinus *Nomenclatura rerum brevissima Latino – Sveco – Finnonica* (1678):

Ennen Nomenclaturaa suomen kieli oli mukana ruotsalaisen – suomen kieltä taitamattoman – Ericus Schroderuksen toimittamassa tulkkisanakirjassa *Lexicon Latino Scondicum* (1637) sekä tuntemattoman tekijän tulkkisanakirjassa

¹³¹ Hesselmans kursivering.

*Variarum Rerum Vocabula Latina, cum Svetica et Finnonica interpretatione.*¹³²
(1644) (Niemi 1996: 9)

Hur mycket finska Ericus Schroderus egentligen kunde är svårt för oss att visa, dock torde han som språkvetare och lexikograf inte ha varit helt okunnig i finska efter sin ettåriga vistelse i det finskspråkiga Uleåborg. Huruvida ordboken är skriven av Schroderus ensam eller vem eller vilka som eventuellt har bistått honom i slutredigeringen, framgår inte av källorna¹³³. I de två förorden till ordboken beskriver Schroderus kunnigt det finska språket och dess dialekter (Setälä 1898: 311–312).

Här står således två uppfattningar mot varandra vad gäller Schroderus kunskaper i finska: Hesselmanns och Setäläs att Schroderus kunde finska och att hans ordbok t.o.m. är av värde för forskning i finska och Niemi att Schroderus inte kunde finska när han skrev, vad Niemi kallar, *parlören*.

Genom en jämförelse av finskan i *Lexicon latino-scondicum* (1637) och *Nomenclatura rerum brevissima Latino–Sveco–Finnonica* (1678) finner jag inget belägg för att den ena skulle ha skrivits av några som *inte* kunde finska. Däremot är det klart att den som skrev den finska delen i *Lexicon latino-scondicum* var mycket kunnig i finska och att han eller hon var en föregångare inom lexikografen. En del av det lexikografiska materialet, som finns i Schroderus ordbok återfinns vi som arv i dagens normativa enspråkiga finska ordböcker. Rapola (1960: 88) och Jussila (1998) omtalar i sina förteckningar över ord som uppträder för första gången i den skrivna finskan, att de i Schroderus ordbok för första gången hittat ett antal ord som även i dag är gångbara i finskan. Jussila (1998) har emellertid kunnat belägga att några av Rapolas ord har uppträtt i tidigare skrifter. Både Rapola och Jussila har belägg för att följande lemman förekommer för första gången i Schroderus ordbok: *aine* 'ämne', *kartio* i betydelsen 'kägel', *luokka* 'klass', *nelikko* 'fjärding; kvartett', *ruuti* 'krut', *tuntikello* 'timur', *tupakka* 'tobak', *tutkimus* 'forskning', *tähdätä* 'sikta', *uppiniskaisuus* 'styvnackethet', *vuorokausi* 'dygn' och *yksitötisyys* 'allvarsamhet'. Utöver dessa lemman förekommer i Jussilas förteckning ett stort antal andra belägg som hänför sig till Schroderus. Några exempel på beläggen inom bokstaven *M* (Jussila 1998: 150–168) följer nedan: *maha* 'mage'

¹³² Min översättning: Före *Nomenclatura* förekom finska språket i *Lexicon latino-scondicum* (1637), en parlör författad av den icke finskkunnige svensken Ericus Schroderus, samt i en av en okänd redigerad parlör, *Variarum Rerum Vocabula Latina, cum Svetica et Finnonica interpretatione* (1644). Niemi kursivering.

¹³³ Setälä (1898: 315) och Hesselmann (1929: XV) anger att Schroderus lärare i finska i Uleåborg var biskop Marcus Pauli Björneburgensis (med efternamnet Sadelerus) eller på finska 'Markus Paavali-poika Porilainen'. Setälä antyder även sin tveksamhet till att Schroderus lärde sig så väl finska som ordbokens finska del ger vid handen, d.v.s. Schroderus torde ha haft någon som hjälpte honom med slutredigeringen. Vem denna person var är ej utforskat.

(Jussila 1998: 152), *mansikka* 'jordgubbe' (Jussila 1998: 155), *mustarastas* 'koltrast' (Jussila 1998: 164), *mätäs* 'tuva' (Jussila 1998: 167). Knappast hade en icke finskkunnig person kunnat introducera dessa lemman. Detta stöder således Hesselmanns, Setäläs och Rapolas uppfattning om att Schroderus – eller den eller de som eventuellt hjälpte honom att skriva ordboken – var väl bevandrade i finska.

Vid en närmare analys har Hesselmann funnit att utgångspunkten för ordboken har varit svenskan och inte latinet, trots att latinet utgör källspråket (Hesselmann 1941: V–VI). Hannesdóttir (1998: 3) gör i sin avhandling följande bedömning av svenskan i ordböckerna som kom ut på 1600-talet: ”den svenska som förekommer i de tidiga arbetena kan i alla avseenden betraktas som sekundär i förhållande till latinet”. Hon gör ingen enskild analys av Schroderus ordbok utan nöjer sig med att nämna den i ett historiskt avsnitt över ordböcker där finska ingår som språk (Hannesdóttir 1998: 51–52). Detta går således stick i stäv mot Hesselmanns och Setäläs uppfattning om svenskans betydelse. Likaså inbegriper Hannesdóttir i sitt omdöme *Lexicon Lincopense* (1640), där svenskan inte alls har haft en sekundär ställning enligt Johansson (1997).

Ordboken innehåller enligt Hakulinen (1967: 84) för finskan konstruerade främmande ekvivalenter. Han anger som exempel bl.a. *käskyläinen* (*upseeri*) 'officer', *lipunkantaja* (*vänrikki*) 'fänrik', *ylimäinen* (*eversti*) 'överste'.

Det som är intressant i detta sammanhang är naturligtvis resultatet av det lexikografiska arbetet, d.v.s. i första hand den finska och svenska som kommer till uttryck i Schroderus ordbok. Schroderus tycks ha varit medveten om problemet med att redigera en två- eller flerspråkig ordbok utgående från en enspråkig, där man även måste ta hänsyn till målspråkets lexikon. Utan denna insikt riskerar en hel del centrala lexikala element att utelämnas ur en ordbok och andra mindre väsentliga inslag tillkomma. Det är således inte bara att översätta en ordbok till ett annat språk, utan det krävs en mycket god språkvetenskaplig kompetens vid redigeringen av en tvåspråkig ordbok. Dessutom har Schroderus gjort en ansats att vända på sin ordbok, d.v.s. göra källspråket till målspråk och målspråket till källspråk genom sin svensk-latinska ordlista där han har utgått från svenskan vid sin redigering. Hur mycket finskan har medverkat i denna process vore av värde att utreda.

Ett annat lexikografiskt problem som Schroderus brottades med är att ett språk innehåller många sammansättningar och avledningar som ställer till med problem vid urvalet av lemman: vilka sammansättningar och avledningar skall tas med och vilka skall utelämnas på grund av

att översättningen är förutsägbar? Schroderus har medvetet bara tagit med s.k. *stamord*, *Simplicia & Primitiva*, i svenskan för att i första hand enligt ordbokens förord visa svenskans ordrikedom (Schroderus 1637: uppslag a 4).

De ekvivalenter där *mies* 'man' ingår i sammansättningar hos Schroderus förtecknas nedan. De ekvivalenter som inte återfinns i *PS* (1990–1994) är markerade med en stjärna (*). Siffrorna i fjärde spalten hänför sig till Schroderus ordbok. Inom parentes anger jag den ortografiska form som används i dagens finska enligt *PS* (1990–1994). Uppställningen i översikten avspeglar även strukturen i ordboken.

Tabell 5. Artikeln *mies* 'man' i Schroderus *Lexicon latino-scondicum* (1637).

Latin	Svenska	Tyska	Finska
Maritus.	Mann.	der Ehemann.	Aviomies s. 16
Nanus.	Dwergh.	ein Zwerg.	Lindu codonmies.* s. 16
Vicinus,	Granne.	der Nachbar.	Kylänmies. s. 17
Viduus.	Enckling.	der Wittwer.	Leski Mies. (leskimies) s. 17
Adolescens.	Yngling.	der Jungling.	Nuorimies. s. 13
Lancearius.	Piiknerare.	der Spitzknecht.	Peidhi Mies.*, Peitsi Mies.* s. 15
Hofpes activus.	Wärd.	der Wirth.	Perhemies.* s. 16
Mosquetagerulus.	Musketerare.	der Muszquetirer.	Pyssy Mies. s. 15
Præfectus.	Höfdding.	der Amptman.	Waldamies.* s. 14
Rhedarius.	Kuzk.	der Fuhrman/Kutseher.	Wanti mies.* s. 15
Nobilis.	Junkare/ädling.	der Edelman/Juncker.	Vapamies.* s. 14
Hostis.	Fiende.	der Feind.	Wihamies. (vihamies) s. 16

Det kan vara intressant att få uppgifter om när de finska ekvivalenterna i ovan som förtecknas i tabell 5 har introducerats i det finska språket. Jussila (1998) har hittat följande belägg:

Finska:

Aviomies s. 16
Lindu codonmies.* s. 16
Kylänmies. s. 17
Leski Mies. (leskimies) s. 17
Nuorimies. s. 13
Peidhi Mies.* s. 15
Peitsi Mies.* s. 15
Perhemies.* s. 16
Pyssy Mies. s. 15
Waldamies.* s. 14
Wanti mies.* s. 15
Vapamies.* s. 14
Wihamies. (vihamies) s. 16

Första belägg:

1548: Agricola (Jussila 1998: 35)
1637: Schroderus (Jussila 1998: 141)
1570– : lagtext (Jussila 1998: 123)
1637: Schroderus (Jussila 1998: 138)
1637: Schroderus (Jussila 1998: 174)
1637: Schroderus (Jussila 1998: 190)

1583: psalmbok (Jussila 1998: 192)
1637: Schroderus (Jussila 1998: 209)
1540: Evangeliebok (Jussila 1998: 292)
1637: Schroderus (Jussila 1998: 293)
1555: kunglig förordning (Jussila 1998: 293)
1540: Agricola (Jussila 1998: 302)

Av 12 finska ekvivalenter har Jussila funnit att 6 introducerades av Schroderus¹³⁴. Vi kan även konstatera att 11 av 12 ekvivalenter (*peidhi mies* 'piiknerare') återfinns som lemman i Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880) och 6 av 12 (jfr markering med stjärna ovan) i *PS* (1990–94) och *Su-ru* (1997) (se vidare tabell 20).

Naturligtvis bör vi komma ihåg att urvalet ovan är mycket begränsat, men det ger en viss antydning om att Schroderus i sin latinska lemmasektion, dels hittat centrala lexem, dels att urvalets finska ekvivalenter varit så lyckat att det kunnat gå i arv till dagens ordböcker.

Redan hos Schroderus finner vi ekvivalenter som utgörs av en fras. Under ”CAP. XXXV. DE VERBIS”, s. 67, finns exempel på detta.

Tabell 6. Exempel på fraseologi i Schroderus *Lexicon latino-scondicum* (1637).

Latin	Svenska	Tyska	Finska
Digito monstrare.	Peeka.	Zeigen/Weisen.	Osotta sormella.
Ducere uxorem.	Giffa sigh.	Berehlichen.	Otta waimoa.

I ett flertal ordartiklar finner vi för svenskan, tyskan och finskan ett par synonymer som ekvivalenter. Synonymerna skiljs åt med ett snedstreck. Användningen av synonymer som ekvivalenter är således etablerad i Schroderus ordbok. Ett par exempel för finskans del finner vi på s. 66.

Tabell 7. Exempel på användningen av synonymer i Schroderus *Lexicon latino-scondicum* (1637).

Latin	Svenska	Tyska	Finska
Blasphemare.	Hädha.	Schmehen.	Häväistä/Pilcata.
Cantare.	Siunga.	Singen.	Laula/ Weisata. Lauleskella/Weisaella.

Genom användningen av synonymer uppstår ett behov av att definiera ekvivalenternas semantiska innehåll. I exemplet ovan behandlas *laula* (laulaa) 'sjunga', *weisata* (veisata) 'sjunga psalmer' som synonymer.

I Schroderus ordbok finns inga direkta stilistiska angivelser, om vi bortser från ämnesindelningen, där det semantiska innehållet kan tolkas som högspråk under bl.a. ”CAP. I. De Deo & Spiritibus” s. 1. Ordboken innehåller ekvivalenter som *Paska* 'Sööl' s. 10, *Paska*

¹³⁴ I talspråk kan de ju ha förekommit tidigare.

kieli 'Stamm' s. 64, *Paskanda* (paskantaa) 'Skijta' s. 66, som i dagens språkbruk uppfattas som vulgärt språk.

Om vi ser på *Lexcon latino-scondicum* ur ett användarperspektiv kan den enligt Hesselman (1941) anses ha två syften: dels skulle den vara ett läromedel vid studierna i latin, dels skulle den i sig utgöra ett studium av svenska och finska. Beskrivningen av svenskan anser Hesselman vara huvudsyftet dels på grund av det goda språkvetenskapliga arbetet som kännetecknar ordboken, dels genom att ordboken har en svensk-latinsk ordlista och en förteckning över främmande ord i svenskan.

Ordboken är användbar i första hand som receptionsordbok (för textförståelse) för latinet på lexemnivån. Den kan även via det svenska registret användas på lexemnivå som produktionsordbok (för textproduktion) för latinet och sekundärt via latinet för tyskan och finskan. För finskans och tyskans del kunde inte ordboken direkt användas annat än som receptionsordbok för latinet eftersom det saknades ett register. I dag då vi sedan 1941 har ett finskt register, kan vi genom detta register hitta både det latinska lemmat och dess ekvivalenter på svenska och tyska.

Det som gör Schroderus ordbok än mer intressant för finsk språkforskning är att finskans ortografi inte var helt normerad eller förenhetligad under denna tid. Först i anslutning till den finska bibelöversättningen 1642, d.v.s. fem år efter utgivningen av Schroderus ordbok, skedde ett omfattande normerings- och språkvårdsarbete för finskan.

3.4.3 Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione

Under åren 1644, 1658[59], 1668¹³⁵ utkom *Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione* med språken latin, svenska och finska. Redaktören eller redaktörerna för ordboken är okända. Den svenska versionen av ordboken *Variarum rerum vocabula cum Sueca interpretatione* från 1538 anses bygga på den latinsk-tyska ordboken *Pappa puerorum* som i sin tur bygger på en latinsk ordförteckning *Vocabula pro iuuenibus multum necessaria* (Collijn 1925: 6). I *Pappa puerorum* som fick namnet *Variarum rerum*

¹³⁵ Den latinsk-svenska versionen av ordboken kom under namnet *Variarum rerum vocabula cum sueca interpretatione* 1579, 1787, 1607, 1668 med okänd(a) redaktör(er) och nytryck 1890 med Aksel Andersson som redaktör.

vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione har tyskan ersatts med svenska och kompletterats med en finsk spalt 1644.

Palmér (1924) hävdar att den latinsk-svenska versionen av ordboken *Variarum rerum vocabula cum sueca interpretatione* är en översättning eller bearbetning av en tysk förlaga. Sitt påstående förankrar han i det faktum att många av lemmana i ordboken saknas i fornsvenskan och är direkt övertagna från tyskan, d.v.s. ordboken uppvisar tydlig tysk påverkan på lemmanivå. Att ordboken har givits ut anonymt är ytterligare ett belegg för honom att den är en översättning. Vem var då redaktören? Palmér jämför reformatorn Olaus Petris (1493–1552) språk med språket i den latinsk-svenska ordboken och kommer fram till slutsatsen:

Alltså: historiskt sett talar ingenting mot att Olaus Petri kan vara författaren, språkligt sett talar allt för att han verkligen är det. Om vi få tro språket, skulle sålunda till Mäster Olovs många övriga förtjänster få läggas även lexikografens. (Palmér 1924: 419–428)

Lindqvist (1929: 258–259) visar däremot genom sin korta lexikala jämförelse av den medeltida bibelsvenskan i Gustav Vasas Bibel att Olaus Petris bror, Laurentius Petri (1499–1573), skulle ha medverkat i *Variarum rerum vocabula cum sueca interpretatione*. Palmér har vid en senare analys visat att ordformerna överensstämmer med Olaus Petris ordformer (Palmér 1939: 190). Einar Haugen stöder Palmérs forskning om att Olaus Petri skulle vara författaren (Haugen 1986: 100). Hannesdóttir drar en kompromisslutsats och hävdar att:

På språkliga grunder har man alltså inte hittills kunnat fastställa frågan om upphovsmannen till det svenska materialet närmare än att allt talar för att bröderna Petri har haft en del i arbetet. (Hannesdóttir 1998: 38)

Vem som har varit författaren till den finska delen i *Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione* och *Formulae puerilium colloqviorum* kan man fråga, liksom om den finska versionen är en översättning av den svenska. Denna delforskning ryms inte inom mitt avhandlingsarbete, varför jag nöjer mig med att notera det som en intressant forskningsuppgift.

I *Variarum rerum vocabula* förekommer för första gången några exempelsatser i en ordbok. Lemmana är ordnade efter realkategorier.

Ordboken saknar alfabetisering. Vid redaktionen för Vanhan kirjakielen sanakirjatyö, Forskningscentralen, har utarbetats ett register till *Variarum rerum vocabula* 1644. Ur detta register har jag tagit ut de finska ekvivalenterna för artikeln *mies* 'man' och dess sammansättningar samt artikeln *maco, macu* 'ligga'. Ord som är markerade med en stjärna (*) saknas i *PS* (1990–1994). Inom parentes anger jag den ortografiska form som används i dagens finska om den är avvikande. Siffrorna efter den finska ekvivalenten hänför sig till sidangivelserna i ordboken.

Tabell 8. Artikeln *mies* 'man' i *Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione* (1644).

Latin	Svenska	Finska	Sida	Dagens finska
Maritus, p.p.im.2.	Bonde/Echtaman	Awiomies	67	(aviomies)
Eques	Ryttare	Radzasmies/Hewosmies	54	(hevosmies)
Pedes	Footgångare	Jalcamies	54	(jalkamies)
Piscator, p.p.oris, l.m.3.	Fiskare	Calamies	5	(kalamies)
Civis primarius	en aff the förnemligaste Borgare	Jaloin cauppamies	63, 65	(kauppamies)
Procus, i,m.2.	Friar/Bedel	Cosomies	68	*
Accola, p.c.æ, c. I.	Nåbo/wererboende/Widhbo	Kylenmies	63, 112	(kylänmies)
Viduus	Änkling/frånskyld	Leskimies	68	
Nanus, Pomileo	Dwergh	Linducodon mies	26	*
Auceps, aucipis, b.c.3.	Fogelfångare	Lindumies	66	*
Venator, p.p.	Jägare	Medzämies	66	(metsämies)
Homicidia, p.p.æ, c.I.	Mandråpare	Murhamies	22	
Paranymphus	Förare/Taleman	Puhenmies	68	(puhemies)
Senator, p.p.oris, l.m.3	Rådman	Raadimies	63	*
Eques	Ryttare	Radzamies	54	(ratsumies)
Sororius	Systeman	Sisären mies	68	(sisären mies *)
Dux militum	Krijgzöfwerste	Sodan päämies	62	*
Miles, itis, p.c.3	Krijgzman	Sotamies	54, 55, 63	
Tollenarius	Tollenär	Weronottaja/Tullimies	64	
Senex, Senis, c.3	Gubbe	Wanhamies/äijä/ukko	28	*
Vir nobils	Adelsman	Wapausmies	62, 64	*
Faber lignarius	Timberman	Weistinmies/Hirtenweistäj	18	*
Adversus inimicos	emoot owänner	Wihamiehiä watan	112	(vihamiehiä vastaan)
Vinitor, p.c.oris, l.m. 3	Wijngårdszman	Wijna tarhan mies Wijna mäen mies	65	* (viinamäen mies)
Mechanicus, p.c.	Handwärksman/Embetsman	Wircamies	18, 19	(virkamies)
Proxeneta, p.p.æ,m, I.	Köpmäklare	Wälimies caupasa	65	(välimies, välittäjä)
Homicidium	Manslagh	Murha/Miestappo	22	

Tabell 8 visar att av 28 ekvivalenter i *Variarum rerum vocabula* har bara tio (*cosomies*, *linducodon mies*, *lindumies*, *raadimies*, *radzamies*, *sodan päämies*, *wanhamies*, *wapausmies*, *weistinmies*, *wijna tarhan mies*) inte medtagits som lemman i *PS* (1990–1994). Lemmat *sisaren mies* finns inte som lemma i *PS*, men jag anser formen vara möjlig i dagens finskan. Av dessa tio finner vi åtta i Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* från 1874–1880: *cosomies*: *kosjomies* 'friare', *lintukodonmies* = *lintukotolainen* 'dverg', 'pyssling', *raadimes*: *raatimies* 'rådman', 'rådsherre', *razamies*: *ratsumies* 'ryttare', *sodan päämies* 'krigsöfverste', *wanhamies* (saknas), *waapausmies* 'frihetsman', *weistimies*: *weistomies* 'träslöjdare' (se även tabell 20).

I slutet av ordboken finns ett index med innehållsförteckning. I versionerna från 1644, 1658[59] och 1668 finns som del två *Formulae Puerilium Colloquiorvm*¹³⁶.

Om vi betraktar *Variarum rerum vocabula* ur ett användarperspektiv kan vi konstatera att den följer Schroderus lexikografiska tradition som receptionsordbok för latinet. Varken svenskan eller finskan kan användas för produktion av texter. I kombination med dialogordboken *Formulae Puerilium Colloquiorvm* (se avsnitt 3.7.1) framträder dess roll som ett läromedel för latinet tydligare.

3.4.4 Henrik Florinus *Nomenclatura rerum brevissima, Latino-Sveco-Finnonica* och *Vocabularium Latino-Sveco-Germanica-Fennicum*

År 1678, en reviderad version 1683, utgavs på Henrik Florinus¹³⁷ egen bekostnad *Nomenclatura rerum brevissima, Latino-Sveco-Finnonica*. Den innehåller latin–svenska–finska där lemman är ordnade ämnesvis med latinet som källspråk. Noreen (1903: 186) karaktäriserar ordboken och de senare upplagorna under namnet *Vocabularium Latino-Sveco-Germanica-Fennicum* som parlörer. Andra korrigerade och utökade upplagan kom ut 1683 och den tredje upplagan, under namnet *Vocabularium Latino-Sveco-Germanica-Fennicum*, kom 1695 och hade fick tyska som komplement. Efter Florinus död utkom hans ordbok i ytterligare två upplagor (1708 och 1733). Florinus ordböcker har som ekvivalenter flera synonymer.

¹³⁶ Variation i ortografi *Colloquiorvm* (1644–1658[59]) och *Colloquiorum* (1668–1683).

¹³⁷ Henrik Florinus 1633–1705 (Hakulinen 1967: 86).

Det korta förordet och innehållsförteckningen är på latin. Ordboken är ämnesvis uppdelad i 22 kapitel på 148 sidor. Layoutmässigt har lemmana givits på samma rad med olika typsnitt och ej i spalter som i Schroderus ordbok 1637. Snedstreck skiljer synonymerna åt.

Så ser innehållsförteckningen ut:

Cap.

1. De Deo, reb. cælestibus & Tempore.
2. De Homine
3. De Victu
4. De Amictu
5. De Domo & variâ supellectile
6. De Templo & Rebus Sacris
7. De Museo & Re literariâ
8. De Virtutibus, Vitiis & affectibus
9. De Œconomiâ
10. De Politiâ civili
11. De Musicâ & Lusu
12. De Re rusticâ, Agriculturâ & Terrâ
13. De Mari & Fluviis
14. De Herbis & Arboribus
15. De Metallis & Gemmis
16. De Animalibus sc. quadruped. avib. piscib. rept. & insectis.
17. De Opificibus
18. De Regionibus & Urbibus
19. De Profectione, Navigatione & Venis
20. De Bello vel Re Militari
21. De Morbis & Medicinâ
22. De Objectis Sensuum & Nom. Adjectivis

Nedan ger jag för att visa artikelstrukturen exempel från första artikelsidan i ordboken:

Deus, Gudh. Jumala.
 Deus Pater, Gudh Fader. Isä Jumala.
 Deus Filius, Gudh Son. Jumala Poica.
 (JESUS CHRISTUS.)
 Deus Spiritus Sanctus, Gudh then Helge
 Anda. Pyhä Hengi Jumala.
 Divinitas, Guddom. Jumalus.
 Trinitas, Trefaldigheet. Colminaisus.
 Jehovah, Dominus, HERen. HERra.
 Numen, Gudz Wilje / Alzmechtigheet / item Gudh. Jumalan tahto /
 Kaickiwaldiaisuus.

Exempel (mina understrykningar) på ett par ekvivalenter i form av fraser och som utgörs av metaspråk eller som är metaspråksliknande finner vi på s. 57 i "Cap. VIII. De Virtutibus":

Simulatio, Falsk inbilning, Teeskelemys / cosca jocu teke itzens sixi cuin eij hän ole.
 Scurrilitas, Lättfärdigheet i ord och åthäfwor. Häwyttömys narrein juonisa.

Användningen av encyklopediskt metaspråk inne i ordartikeln börjar vinna insteg genom dessa beskrivningar. Ekvivalenten utgjordes således inte bara av ett lexem utan kunde bestå av metaspråklig information.

Basen till *Vocabularium Latino-Sveco-Germanica-Fennicum* från 1695, en latinsk-svensk-tysk-finsk ordbok, som även den är en ordlista i sig, utgörs av Henrik Florinus *Nomenclatura rerum brevissima, Latino-Sveco-Finnonica*. Den tredje upplagan av ordboken *Nomenclatura rerum brevissima, Latino-Sveco-Finnonica* med det nya latinska namnet *Vocabularium Latino-Sveco-Germanica-Fennicum* fick således tyska som komplement. Den fick även ett svenskt och ett finskt namn, *En kort Orda-Book på Latin/Svenska/Tyska och Finska, Yxi Lyhykäinen Sana-Kirja*. Hakulinen (1967: 86) och Itkonen (1961: 139) anger felaktigt att det finska namnet har tillfogats först 1708. Ordboken har fått det finska namnet redan 1695.

Ordbokens alla upplagor är svårtillgängliga för en systematisk analys på grund av att de saknar ett fullständigt index för finskan. Till mitt förfogande har jag haft ett ofullständigt index utarbetat på Forskningscentralen för projektet *Vanhan kirjakielen sanakirjatyö*. För att en fullständig analys av ordboken skall kunna göras krävs ett omfattande indexeringsarbete, vilket bör göras inför en sammanfattande forskning om finskans roll som målspråk. Mitt huvudsakliga syfte är att studera på finskan som källspråk.

Det lexikografiska materialet i *Vocabularium Latino-Sveco-Germanica-Fennicum* är förutom tillägget av tyska överfört från *Nomenclatura rerum brevissima*. Förordet är på latin och svenska, vilket är ett nytt drag i förhållande till *Nomenclatura rerum brevissima*. Ordboken är uppdelad i 22 kapitel fördelade på 239 sidor. Innehållsförteckningen är på såväl latin, svenska, tyska som finska, vilket även är en nyhet i förhållande till *Nomenclatura rerum brevissima*. Vad layouten beträffar har ordboken fyra spalter per uppslag, vilket gör den mer lättläst än versionen från 1678. Florinus ordböcker har som ekvivalenter flera synonymer. Lemmana är ordnade ämnesvis med latinet som källspråk. Ingen alfabetisering förekommer.

För temana kan vi se följande uppdelning på svenska i innehållsförteckningen. Den latinska innehållsförteckningen är densamma som i upplagan från 1678.

Tabell 9. Innehållsförteckningen i *Vocabularium Latino-Sveco-Germanica-Fennicum* (1695).

Kapitel	Innehåll
1. Om Gudh / Himelska Ting / Och Tiden.	Gud och den Helige Anden, himmel, väderlek, månader, veckodagar, tider på dagen, helger.
2. Om Menniskian.	Människan; benämningar på familjemedlemmar, kroppsdelar
3. Om allehanda Spis.	Måltider, maträtter, sädeslag, fiskar [Marjan cala], frukt, grönsaker.
4. Om allehanda klädnaht.	Klädesplagg.
5. Om Hus och allehanda Husgerådsaker.	Benämningar på hus och hem, husgeråd, bestick och porslin.
6. Om kyrkior och thes helige Saker.	Kyrka och kyrkliga befattningsinnehavare.
7. Om Studer-Kammar och bokliga Konster.	Skola och litteratur.
8. Om Dygder, Laster och Sinnes Bewekelser.	Sinnestämningar och egenskaper.
9. Om Hushåldning.	Familjen.
10. Om thet Werldzliga Regementet.	Regering, förvaltning, domstolsväsendet.
11. Om Siungekonst och Lek.	Musik och instrument.
12. Om Landt-Wäsende / Åkerbruk och Jorden.	Jordbruk.
13. Om Hafwet och Floder.	Sjö, hav.
14. Om Gräs / Orter och Trä.	Blommor, växter, grönsaker, kryddor.
15. Om Metaller och Adlastenar.	Metaller.
16. Om Diur neml. gångande / flygande / simande / kräkande / samt ohyror.	Husdjur, djur, fåglar, insekter.
17. Om handtwärkare.	Verktyg, yrken.
18. Om Landskaper och Städer.	Ortnamn: länder, landskap, folk.
19. Om Wandring /Siöfart och Wäder.	Resande, transporter.
20. Om krig och krigz-Saker.	Krig och militära termer.
21. Om Siukdom och Låkedom.	Sjukdomar, medicin.
22. Om the Ting som våra Sinnen förekomma / och Nominibus Adjectivis.	

För finskans del är det intressant att se vilka av de ekvivalenter som förekommer i Florinus ordböcker som senare har överförts eller inte överförts till nya ordböcker. Följande sammansättningar för ordartikeln *mies* 'man' förekommer i ordboken enligt Forskningscentralens förteckning. Jag har inom parentes angivit dagens ortografiska form och huruvida lemmat finns i *PS* (1990–1994) och i Lönnrots ordbok (kallad *Lönnrot*) nedan.

elomies (saknas i *PS*, Lönnrot: *elomies* 'skördeman'), *heinämies* 'slätterkarl', *jalcamies* (*jalkamies*) 'fotgångare', *calamies* (*kalamies*) 'fiskare', *cauppamies* (*kauppamies*) 'affärsman', *kylänmies* (finns i en fras: *hyvät ystävät ja kylänmiehet!* 'gott folk!'), *leskimies* 'änkling', *lindumies* (saknas i *PS*, Lönnrot: *lintumies* 'fågelfångare', 'fågelskytt'; 'fågelvurm'), *maanmies* 'landsman', *matcamies* (*matkamies*) 'resenär', *merimies* 'sjöman', *medzämies* (*metsämies*) 'jägare', *murhamies* 'mördare', *nimitzmies* (*nimismies*) 'länsman', *peitzimies* (saknas i *PS*, Lönnrot: *peitsimies* 'lanskneckt'), *peldomies* (*peltomies*)

'lantman', *perhenmies* (saknas i *PS*, Lönnrot: *perheen mies* syn. med *perheen-isäntä* 'husbonde'), *puhemies* 'talman', *raadimies* (saknas i *PS*, Lönnrot: *raatimes* 'rådman', 'rådsherre'), *radzasmies* (saknas i *PS*, Lönnrot: *ratsumies* 'ryttare'), *saarnamies* 'predikant', *sotamies* 'soldat', *taloimmies* (*talonmies*) 'fastighetsskötare', 'gårdskarll', *waldamies* (saknas i *PS*, Lönnrot: *waltamies* 'maktägande person'), *wihamies* (*vihamies*) 'fiende', *wircamies* (*virkamies*) 'tjänsteman', *miestappo* 'dråp'.

Ekvivalenterna på svenska är hämtade ur *Su-ru* (1997) och ur Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880)¹³⁸ i de fall orden i listan finns upptagna som lemman i dessa ordböcker.

Av dessa ekvivalenter finner vi alla utom *elomies*, *lindumies*, *peitzimies*, *perhenmies*, *raadimies*, *radzasmies*, *waldamies* i dagens *PS* från 1990–1994. Däremot finns samtliga ekvivalenter som lemman i Lönnrots ordbok från 1874–1880. Om vi jämför med *Variarum rerum vocabula* från 1644 finner vi att två lemman har försvunnit vid redigeringen av Lönnrots ordbok. Detta tyder på att lemmaselektionen är mycket likartad i Florinus och Lönnrots ordböcker (se även tabell 20).

3.4.5 *Lexicon pentaglotton*

År 1686 utkom *Lexicon pentaglotton* av okänd författare med språken latin, grekiska, svenska, tyska och finska. Ordboken är försvunnen enligt förordet till Christfrid Ganander (1997: IX) *Nytt Finskt Lexicon*. Ingen uppgift har gått att finna huruvida boken var en ordlista, ordbok eller en parlör. I och med att den var flerspråkig är det troligt att vi har att göra med en ordlista. Tyvärr har jag inte funnit något annat belägg än uppgiften i Gananders ordbok om att *Lexicon pentaglotton* skulle överhuvudtaget ha existerat.

3.4.6 Sammanfattning

Hakulinen (1967) gör en sammanfattande bedömning av alla 1600-talets ordböcker:

Kaikki nuo 1600-luvun tuotteet olivat siis kuitenkin vain melko alkeellisia sanaluetteloita ja tulkikirjoja. Ensimmäinen varsinaisen sanakirjan nimen ansaitseva suomea sisältävä julkaisu oli v. 1745 Tukholmassa painettu *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus* [...].¹³⁹ (Hakulinen 1967: 86)

¹³⁸ I texten använder jag benämningen "Lönnrots ordbok". Årtalen 1874–1880 ger jag i anslutning till titeln trots att ordboken började ges ut i häftesform redan 1867.

¹³⁹ Min översättning: Alla de produkter som utkom under 1600-talet var trots allt rätt enkla ordlistor och parlörer. Den första riktiga finska ordboken som förtjänar benämningen ordbok utkom år 1745 i Stockholm under namnet *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus* [...].

Bedömningen ovan anser jag vara både förenklad och missvisande. Vi har att göra med helt olika typer av ordböcker med olika syften och målspråk, varför jämförelsen haltar. Den analys som såväl Setälä, Hesselman, Niemikorpi som Hannesdóttir gör visar att tiden före Juslenius ordbok 1745 var mycket intressant ur både språkvetenskaplig och lexikografisk synvinkel.

Den finska tvåspråkslexikografen som redovisats i min kartläggning ger vid handen att den i hög grad bygger på den latinska lexikografiska traditionen i och med att källspråket är latin och att finskan utgör ett tillägg till *Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione*. Dock bör noteras att Schroderus gjorde ansatser till att utgå från svenskan, trots att latinet utgjorde källspråket i hans ordbok. Andra lexikografiskt intressanta företeelser som kan ses uppträda under denna tid är bl.a. sättet att beskriva betydelse genom synonymer och att vända ordböcker, d.v.s. låta lemma och ekvivalent byta plats.

I Ericus Schroderus *Lexicon latino-scondicum* från 1637 är den lexikografiska grundstrukturen för ordlistor och ordböcker etablerad. Den visar flera lexikografiska insikter hos Schroderus som inte har påtalats i tidigare forskning, vilken i första hand har koncentrerat sig på urvalet av finska och svenska ekvivalenter. Ordboken visar vilka lexikografiska problem redaktören har haft vid redigeringen bl.a. i fråga om lemmaselektionen. Genom mina jämförelser med dagens ordböcker finner vi en antydning om att ordboken har lyckats avgränsa ett centralt lemmamaterial och att många av dess finska ekvivalenter har gått i arv som lemman till Lönnrots ordbok och delar även till ordböcker så sent som på 1990-talet.

Lexicon latino-scondicum (1637) är i första hand en receptionsordbok och ett läromedel för latinet. Enligt samstämmiga bedömningar är denna till volymen begränsade ordbok ett värdefullt verk för den språkvetenskapliga och lexikografiska forskningen både i Sverige och i Finland. *Variarum rerum vocabula* följde den lexikografiska struktur som finns i Schroderus ordbok.

3.5 Flerspråkiga ordböcker med finska som källspråk 1745–1829

Under perioden 1745–1829 utgavs ett flertal två- och flerspråkiga ordböcker med finska som källspråk och latin som ett av målspråken (se tabell 10, avsnitt 3.5.1). I avsnitten 3.5.1–3.5.5 ger jag en översikt över och en analys av dessa ordböcker. Ordböckerna ses i ett svensk-finskt lexikografiskt diakroniskt perspektiv.

3.5.1 Bakgrunden och samtida ordböcker av intresse

Johan Ihre (1707–1780), som från 1738 innehade den skytteanska professuren i värtalighet och politik vid Uppsala universitet, gjorde med sin *Glossarium Suiogothicum* I–II (1769) en banbrytande insats inom den jämförande språkforskningen. Han tillämpade en kritisk metod i sin strävan att genom etymologiska studier komma de svenska ordens ursprung på spåren. Ihres *Glossarium* rönnte uppskattning även utanför Sveriges gränser. Såväl den engelske prästen och filologen Jonathan Boucher (1738–1804) (Courtney 1886: 3) som den skotske fornforskaren och filologen John Jamieson (1759–1838) (Bayne 1892: 237) anför honom som källa i sina respektive *Glossary of Archaic and Provincial Words* (Boucher 1832: xx, xxv) och *An Etymological Dictionary of the Scottish Language* I–II (1808) (Jamieson I 1808: xi, 35, 46), såsom även i sin *Hermes Scythicus: or, The Radical Affinities of the Greek and Latin Languages to The Gothic; illustrated from the Moeso-Gothic, Anglo-Saxon, Francic, Alemanic, Suio-Gothic, Islandic, & c* (Jamieson 1814: 9, 77, 151). I sitt *Supplement to the Etymological Dictionary of the Scottish Language* I–II (1825) upptar Jamieson även Daniel Juslenius *Fennici Lexici Tentamen (Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Ordboks Försök)* (1745) bland sina källor (Jamieson I 1825: xiii).

Rogström (1998) har i sin avhandling behandlat Jacob Serenius engelsk-svenska ordböcker från perioden 1734–1757: *Dictionarium Anglo-Suethico-Latinum* (1734), *Dictionarium Suethico-Anglo-Latinum* (1741) och *English and Swedish Dictionary* (1757). Rogström poängterar att ordböckerna egentligen är trespråkiga ordböcker med ett inslag av latin, men på grund av att latinet är av underordnad betydelse behandlar hon ordböckerna som tvåspråkiga. För Rogström har det även varit intressant att studera ordböckerna ur aspekten ”ordpar” där svenska i det ena fallet är källspråk och i det andra målspråk. Hennes syfte med avhandlingen var att undersöka den lexikografiska utformningen, hur typologin för de olika ordböckerna påverkat formen och innehållet på det svenska ordförrådet samt på vilket sätt den svensk-engelska ordboken är en vändning av den engelsk-svenska ordboken. I jämförelse med tidigare ordböcker avviker Serenius ordböcker från det som dittills varit rådande i fråga om innehållet. Ett undantag är dock *Lexicon Lincopense* (1649), där ordböckerna eller ordlistorna består av ordlistor avsedda för skolor och för religiösa behov. Serenius riktar sig till en annan målgrupp genom att hans ordböcker bl.a. innehåller terminologi för skeppsbyggnad. Första ordboken lär ha skrivits i England, varför påverkan från den engelska lexikografiska traditionen torde vara tydlig (Rogström 1998: 1–5).

I tabell 10 ger jag en översikt över de ordböcker med finska som källspråk som gavs ut under perioden 1745–1829.

Tabell 10. Ordböcker med finska alternativt svenska som källspråk 1745–1829.

År	Författare	Titel	Språk	Antalet lemman, sidor
1745	Juslenius, D.	<i>Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finskt Orda-Boks Försök.</i> ¹⁴⁰	finska–latin–svenska	16 000, 457 s.
1770	Porthan, H.G.	<i>Lisäyksiä Suomalaisen Sana-Lugun Coetukseen.</i> ¹⁴¹	finska–latin–svenska	229 s.
1772	Okänd	<i>Muutamia Kanssa-Puheita / Några Samtal.</i>	finska–svenska	14 s.
1772	Okänd	<i>En Nyttig och Tydelig Anvisning Til Swenska och Finska Språket.</i>	svenska–finska	16 s.
1773	Okänd	<i>Muutamia Kanssa-Puheita / Några Samtal.</i>	finska–svenska	14 s.
1776	Okänd	<i>En Nyttig och Tydelig Anvisning Til Swenska och Finska Språket.</i>	svenska–finska	16 s.
1784	Okänd	<i>En Nyttig och Tydelig Anvisning Til Swenska och Finska Språket.</i>	svenska–finska	16 s.
1788	Okänd	<i>En Nyttig och Tydelig Anvisning Til Swenska och Finska Språket.</i>	svenska–finska	16 s.
1786–1787	Ganander, C.	<i>Nytt Finskt Lexicon.</i> (manuskript) ¹⁴²	finska–latin–svenska	35 122 1 174 s. ¹⁴³
1775–1792 ¹⁴⁴ , 1796–1836 ¹⁴⁵	Kreander, S. & Canstrén, J.	<i>Lisäyksiä Jusleniuksen Sana-Lugun Coetukseen.</i> ¹⁴⁶	finska–latin–svenska	4 500, 142 s.
1799	Okänd	<i>En Nyttig och Tydelig Anvisning Til Swenska och Finska Språket.</i>	svenska–finska	16 s.
1820	Okänd	<i>En Nyttig och Tydelig Anvisning Til Swenska och Finska Språket.</i>	svenska–finska	16 s.
1823–1826	Renvall, G.	<i>Suomalainen Sana-kirja.</i> ¹⁴⁷	finska–latin–tyska	22 000, 695 s.

¹⁴⁰ Utgavs som faksimil 1968.

¹⁴¹ Utgavs som faksimil 1968.

¹⁴² Utgavs i manuskriptfaksimil 1937–40 och i redigerad form 1997.

¹⁴³ Antalet lemman och sidor enligt den redigerade upplagan 1997.

¹⁴⁴ Skrevs av Kreander under denna period.

¹⁴⁵ Skrevs av Canstrén under denna period.

¹⁴⁶ Utgavs 1917 av A.V. Koskimies. Från tiden före 1917 finns anteckningarna som handskrivna tillägsblad till Juslenius ordbok. Tillkomsten av tilläggsanteckningarna *Lisäyksiä Jusleniuksen Sana-Lugun Coetukseen* kan enligt Koskimies förord 1917, *Alkulause* s. III–XVII, för Kreanders del dateras till perioden 1775–1792 och för Canstréns del till perioden 1796–1836.

¹⁴⁷ Ordboken har jag medtagit, trots att den saknar svenska som ingående språk, på grund av att den har fått utgöra huvudbasen för Helenius *Suomalainen ja Ruozalainen Sanakirja* (1838) (Krohn 1897: 198).

1827	Wirénius, G.W.	<i>Lyhykäinen suomen ja ruotsin kielinen sana kirja.</i>	finska–svenska	56 s.
1826– 1835	Ahlsman, J. ¹⁴⁸	<i>Mitt = Försök, till Svenska = Språkets Kännedom. – Minun = Koetuxeni, Ruotsinkielien Tundemisehen.</i> ¹⁴⁹	svenska–finska	10 000, 302 s.
1829	Okänd	<i>En Nyttig och Tydelig Anvisning Til Swenska och Finska Språket.</i>	svenska–finska	16 s.

Det blev ett klart trendbrott inom lexikografin i början av 1740-talet, då latinet förlorade sin ställning som källspråk och blev till målspråk. Nationalspråken fick källspråksstatus både i Finland och i Sverige. Då utkom bl.a. Jacob Serenius *Dictionarium Suethico-Anglo-Latinum* (1741) med svenska–engelska–latin och Daniel Juslenius *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök* (1745) med finska–latin–svenska.

3.5.2 Daniel Juslenius *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finskt Orda-Boks Försök* och *Lisäyksiä Jusleniuksen Sana-Lugun Coetukseen*

År 1745 kom Daniel Juslenius¹⁵⁰ *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök* med finska, latin och svenska som ingående språk och där finskan utgör ett källspråk.

Ordboken innehåller 16 000 lemman. Det omfattande förordet på latin är översatt till finska av Rein i *Virttäjä* 1906 (1906: 97–112). I ordboken finns en särskild alfabetisk förteckning över svenska ord med uppgift om på vilken sida det finska lemmat kan hittas i ordboken. Detta lexikografiska grepp med ett index finner vi redan i Schroderus ordbok från 1637. Ahlqvist (1854: 34) ser denna förteckning i Juslenius ordbok som en början till ett svensk-finskt lexikon. I detta sammanhang bör vi påminna oss om att Schroderus svensk-latinska index från 1637 via latinet kunde användas som en svensk-finsk ordbok.

¹⁴⁸ I anslutning till sitt psalmboksarbete var Lönnrot i kontakt med Jacob Ahlsman sommaren 1868. Enligt Anttila (1985: 516) satte Lönnrot stort värde på Ahlsmans synpunkter vad gäller det lexikografiska arbetet med *Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880).

¹⁴⁹ Handskrift. Fullständigt namn: *Mitt = Försök, till Svenska = Språkets Kännedom. – Minun = Koetuxeni, Ruotsinkielien Tundemisehen. – Beställd af Jacob Ahlsman Ambulatoriska Barna = Läraren. För K.H.S-s Medalj. Kirjoitettu Pöytiön Pitäjäsä ja Juotolan Kyläsä Wuonna 1835* (Kajanti 1939: 254–258). Handskriften upptäcktes enligt Kajanti (1939: 255) av läraren Ilmari Sippola, vars dödsbo förvarade handskriften 1939. Titelbladet och ett uppslag av ordboken är avbildat i tidningen *Helsingin Sanomat* 1938 nummer 343, s. 4. Tyvärr har jag inte lyckats spåra var handskriften förvaras i dag.

¹⁵⁰ Daniel Juslenius 1676–1752 (Itkonen 1961: 133).

Ordboken kompletterades genom Henrik Gabriel Porthans¹⁵¹ *Lisäyksiä Suomalaisen Sana-Lugun Coetukseen* (1770), Salomon Kreanders¹⁵² och Juhana Canstréns¹⁵³ *Lisäyksiä Jusleniuksen Sana-Lugun Coetukseen* (1775–1836). Dessa tilläggsanteckningar gavs ut i faksimilupplagor 1917 och 1968. För att kunna få samlat grepp över originaltexten och tilläggsanteckningarna har jag valt att granska faksimilupplagan från 1968. Om denna upplaga finns en notering före ordbokens försättsblad:

Tämä Jusleniuksen sanakirjan näköispainos on valokuvattu Helsingin yliopiston kirjastossa olevasta, aikoinaan Henrik Gabriel Porthanille kuuluneesta välilehditetystä kappaleesta. Siihin sisältyvät kaikki Porthanin kappaleen välilehtiin ja sivuihin tehdyt lisäykset.¹⁵⁴

Kommentarerna till dessa två ordbokskompletteringar ger jag under detta avsnitt. Som underlag för min granskning har jag använt dels faksimilupplagan från 1968 med Henrik Gabriel Porthans handskrivna tilläggsuppgifter, dels Juslenius originalverk från 1745 samt Kreanders och Canstréns *Lisäyksiä* [...] av A.V. Koskimies redigerade och kommenterade upplagan från 1917.

I ordbokens förord, som är uppdelat i sjutton paragrafer, beskriver Juslenius svårigheterna med det lexikografiska arbetet. Han gör en omfattande beskrivning av finskans struktur, uttal, ortografi och utbredning samt gör ett inlägg i den dåvarande tvåspråkighetsdebatten.

Som medverkande redaktörer till sin ordbok anger Juslenius magister Johannes Wanaeus och komministern Andreas Aspegreen. Den senare hade sammanställt ett ordmaterial som han överlämnade till Juslenius som komplementmaterial till dennes ordbok. Detta ordmaterial har Juslenius markerat i sin ordbok med en stjärna (Juslenius 1745: 3 § i förordet).

¹⁵¹ Henrik Gabriel Porthan 1739–1804 (Itkonen 1961: 142).

¹⁵² Salomon Kreander 1755–1792 (Koskimies 1917: III fotnot).

¹⁵³ Johana Canstrén 1759–1836 (Koskimies 1917: III–IV fotnot).

¹⁵⁴ Min översättning: Denna faksimilupplaga av Juslenius ordbok är fotograferad av den upplaga med mellanblad som har tillhört Henrik Gabriel Porthan och som förvaras vid Helsingfors universitetsbibliotek. I den finns alla tilläggsanteckningar som är gjorda i Porthans mellanblad och sidor.

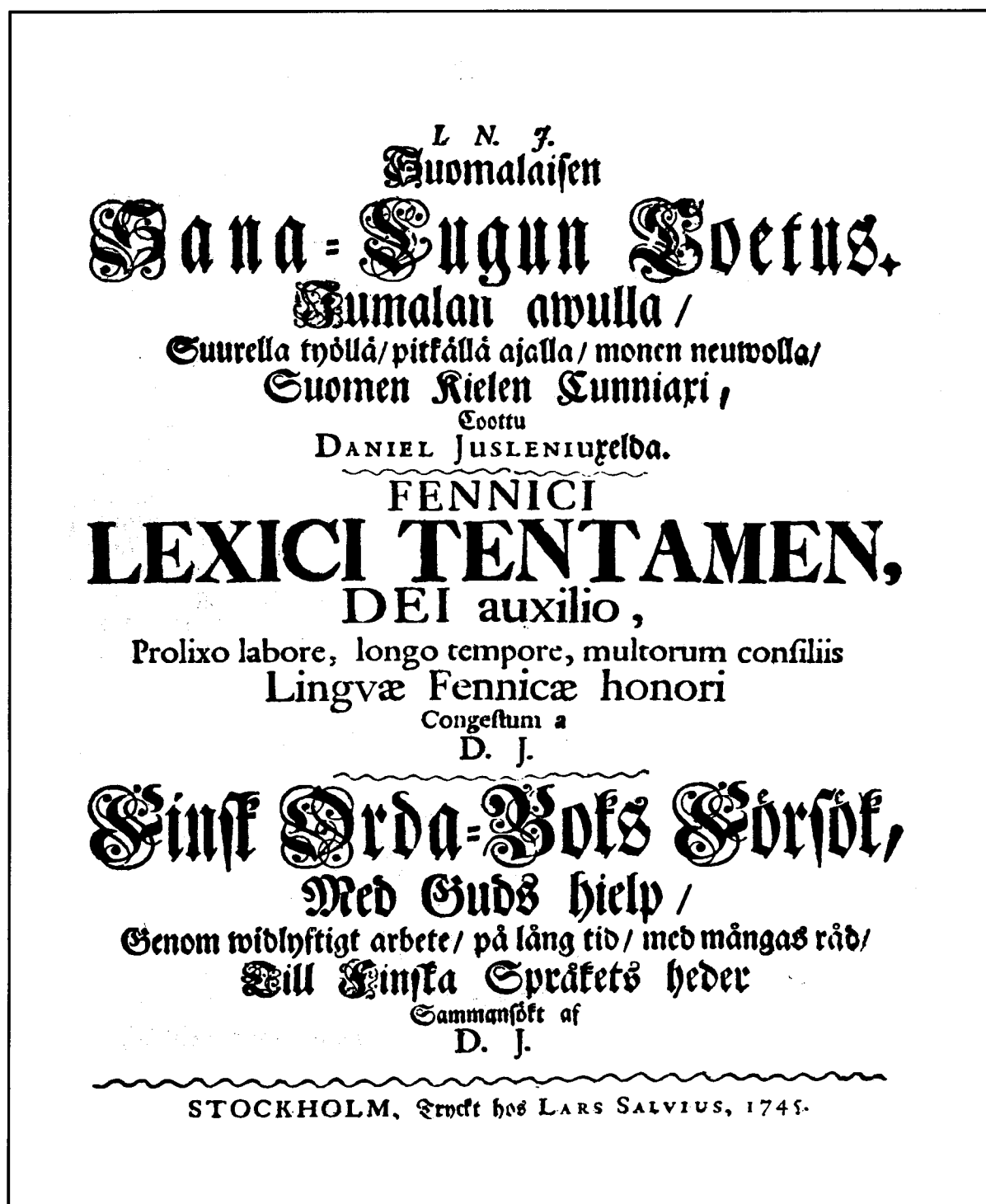

Bild 3. Titelbladet ur Juslenius *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus* / *Finsk Orda-Boks Försök* (1745). Faksimil med Henrik Gabriel Porthans tilläggsanteckningar *Lisäyksiä Suomalaisen Sana-Lugun Coetukseen* ([1770] 1968). Omfång 4:o.

	Met. ml. mie.	213
mešäcana, * an.	gallina sylvestris.	ffogghöna, rupa. l. Mehti kana. <i>frö? rupa?</i>
mešäraftas, * an.	turdus.	traff.
mešäroarpuinen, * isen.	passer sylvicola.	tätting.
mešändämmitengä, * ään.	verbascum.	fomungilus.
mešänhumala, * an.	lupulus sylvestris.	ffogghumle.
mešämiraami, * in.	origanum.	gemen doſta.
Mi, min.	<i>inſic, quis?</i>	hwiſken.
miſä, mingä?	quis? <i>de rebus dicimur.</i>	hwiſken? hmad.
* miten, l. mitengä?	quid?	hmad.
mitäma.	forte, forſan.	kaſte, törhända. <i>frö? gallor? Ep. 14. 24.</i>
Miecka, * etan.	gladius, enſis.	ſwärd, wärja, pamp, plüt.
mieckamies, * ehen.	gladium geſtans.	ſom bär ſwärd.
mieckatoin, * artoman.	gladium non habens.	utan wärja.
* mieckatahwa, * an.	manubrium gladii.	wärjeſäſte.
mieckaiſet. <i>inſi. hma</i>	digladiandum, digla-	pä en plijt, pä en wärja.
mieckaiſille, mieckaiſilla.	diando.	
Mieli, * en.	mens; animus; voluntas.	ſinne; förnuſt: wiſſa.
mieläinen, * isen. *	placens. <i>voluptariuſ.</i>	beh.; gelig.
mieliskinen, * isen.	lubens, ſpontaneus.	willig.
mielieſiſeſti.	ſponte, libenter.	willigt.
mielettöin, * ettöman.	deriens.	urſinnig, ſäfummig.
* mielettömyö, * yden.	dementia.	urſinnighet, ſäfummighet.
mielettömäſti.	dementer.	oſörnuſtigt, ſäfummigt.
mielin, * id.	ſecerno, propono.	ärnar, ſätter mig före.
miellän, * idä.	delibero.	betäncker mig.
miellon, * idyd. *	aſſentio.	biſaller.
mieliſton, * pä.	approbo.	läter behaga mig. <i>gillan?</i>
mieliſuoſio, * on.	gratia, voluptas.	fägnad, wälbehag.
* mielicarwaus, * uder.	zgritudo animi.	harm, förtret.
mielinſielin. <i>hmk.</i>	blandiando, ad nutum.	ſmieckachteligen.
* mielinſielinen, * isen.	adulätor.	ſmieckachtig.
* mieliſpuoli, * en.	inſanus.	urſinnig, galen.
mielite.	lubet.	har toſt till något.
* mielenteco, * egon.	concupiſcentia.	loſtnad.
* mieliwolda, * ſlan.	inſolentia.	ſieſwäſtd.
* mieliwoldaiſus, * uden.	<i>idem.</i>	
* mieliwoldainen, * isen.	inſolens, impotens.	ſieſwäſdig.
Mies, * ehen.	vir: maritus.	mann.

Bild 4. En sida ur Juselenius *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök* (1745). Faksimil med Henrik Gabriel Porthans tilläggsanteckningar *Lisäyksiä Suomalaisen Sana-Lugun Coetukseen* ([1770] 1968). Omfång 4:o.

I förordets paragraf 2–4 har angivits vilka källor Juslenius har använt förutom Aspegrens ordförteckningar och egna excerperingar (Rein: 1906: 97–100). Uppgifterna om utgivningsår (inom parentes) är mina.

- Ericus Schroderus *Lexicon latino-scondicum* (1637).
- Henrik Florinus *Nomenclatura rerum brevissima, Latino-Sveco-Finnonica* (1678) och *Vocabularium Latino-Sveco-Germanica-Fennicum* (1695, 1708, 1733).
- Elias Til-Landz *Icones novæ in usum selectæ, et Catalogo planatarum promiscue appensæ* (1673).
- Henrik Hasselqvist *Dissertatio ossibus humanis* (1692).
- Nikolaus Rosén *Compendium Anatomicum* (1736).

För finskans grammatik har Juslenius konsulterat

- Eskil Petraeus *Lingvæ Finnicæ Institutio* (1649)
- Matthias Martinus *Hodegus Finnicus* (1689)
- Michael Wexionius Gyldenstolpe *Epitome Descriptionis Sueciæ, Gothiæ, Fenningiæ et subjectarum provinciarum* (1650).
- Barthold Vhaël *Suomen kieliooppi. Grammatica Fennica* (1733).

Av paragraferna 3–14 framgår att ordboken är avsedd att vara en deskriptiv ordbok i finska språket. I paragraferna 15–16 tar Juslenius parti för rätten till finska som kyrkospråk. I den sista paragrafen ger han en översikt över det geografiska området där finska och med finska besläktade språk talas.

Den största förändringen i förhållande till föregående ordböcker anger Juslenius vara alfabetiseringen. Den avviker emellertid från vår alfabetisering så till vida att bokstaven Ä kommer efter A, Ö kommer efter O som egna bokstäver och alfabetets sista bokstav är Y. Ordboken innehåller finska, latin och svenska uppställda i tre spalter. Närbesläktade lemman som består av avledningar och sammansättningar kommer som räcka¹⁵⁵ efter huvudordet. Inom räckan saknas alfabetisering, som har fått vika för närmast en morfologisk indelning. I slutet av ordboken finns en svensk ordförteckning som refererar till de sidor där det finska uppslagsordet går att finna. Den avvikande alfabetiseringen noteras även av Ahlqvist (1854: 35).

¹⁵⁵ Med *räcka* menas att flera ordartiklar sammanförs i ett gemensamt stycke (Svensén 1987: 215, 216–221).

Antalet lemman är enligt Juslenius nästa stora förändring i förhållande till tidigare ordböcker. Lemmaantalet ökades från 3 000 lemman i Florinus ordbok till ca 16 000 i Juslenius ordbok. Lemmaselektionen är något som även Juslenius tycks ha grubblat över. Avvägningen mellan utrymmesbrist och valet av lemman från olika dialekter har enligt honom varit ett problem (Rein 1906: 98).

För att belysa artikelstrukturen och alfabetiseringen ger jag som exempel substantivartiklarna *Mies* 'man' och på den därpå följande räckan, som utgjorde ett nytt strukturellt drag i förhållande till tidigare ordböcker, samt verbartikeln *Macaan* 'ligger'¹⁵⁶. Porthans, Kreanders och Canstréns tilläggsanteckningar som hänför sig till respektive artikel, ger jag efter artikelexemplet.

Mies , -ehen.	vir: maritus.	mann.
miehuus, -uden.	virilitas, fortitudo.	manlighet, tapperhet.
* miehewä, -än.	virilis, fortis.	manlig.
miehullinen, -isen.	<i>Idem.</i>	
* miehullisuus, -uden.	fortitudo.	manhafftighet.
miehullisesti.	viriliter, fortiter.	manhafftigt, tappert.
miehutsin, -uttoman.	non virilis.	intet manhafftig.
miehetöin, -ettömän.	viro carens.	utan man.
miehusta, -an.	amiculum.	lifwet på kläder: bål.
* miestappo, -apon.	homicidium.	mandrån.
miescunnainen, -isen.	adultns.	manvuxen.
miescunda, -nnan.	cohors.	manskap.
* miespiha, -an.	area villæ.	mangård.

Porthans tillägg: *Miehustun* (Gen. 49:24), *Miehen* \equiv *puoli* (Jer. 30:6), toinen mies, toinen, *miehekainen* *Mieskuitta* Mannamånen (följs av en text som är svår att tyda)

Kreander & Canstréns tillägg:

Mieskerkko. [mariti appetens, nupturiens] giftsiuk.
Mieskunnan päämies. decurio. rotmästare. kappral
Mieslucu. numerus cohortis. antal af manskap

Macaan , -maata.	cubo, jaceo.	ligger.
maatan, -aattaa.	comprimor.	besofwes.
<i>item:</i>	<i>imperf.</i> cubatur.	ligges.
macailen, -illa.	<i>frequ. idem.</i>	ligger offta, wråkes.
macaillan.	<i>imperf. pass.</i>	ligges.
macautan, -uttaa.	cubare facio.	låter ligga.
macautetan, -ettaa.	impellor ad cubandum.	förmås att ligga.
macaun, -ndua.	cubitum disponor	bljir så fatt att jag skall ligga.
macaus, -uxen.	cubitus.	liggiande.

¹⁵⁶ Ord markerade med en stjärna * härstammar från Andreas Aspegrens ordförteckning. Ekvivalenten har jag givit enligt Juslenius ordbok.

<i>item:</i>	filum discernens	pasmatråd.
macaminen, -isen.	cubitus.	liggning.
macaushuone, -en.	cubiculum.	sofwekammare.
macauswaate, - aatten.	vestis stragula;	sängkläder.
	necessaria lecti.	
macausnahat, - hcain.	<i>plur.</i> stragula pellicea.	skinnfäll.

Porthans tillägg: *Makaisi pijan.*

Kreander & Canstréns tillägg:

† Makaan, e. gr. maata on pandawa.

Macaja. dormitator. Sofware.

Verblemmat har givits i 1 sg. pres. *macaan*, men ekvivalenten 'ligger' kan tolkas som 1–3 sg pres. enligt en modell från de latinska ordböckerna. Detta har således lett till en inkongruens mellan lemma och ekvivalent.

Hela avsnittet *pylwi–pyät* är utelämnat i ordboken. I artiklarna under bokstaven *k* finner vi att uppslagsordet *Kryyni* följs av uppslagsordet *Kyäs*. Misstaget i form av ett överhoppat avsnitt finns redan i Juslenius originalversion från 1745.

Juslenius ordbok saknar exempelsatser och fraseologi. I Porthans tilläggsdel från 1770 finner vi fraseologi och exempelsatser, t.ex. under artiklarna *Macaan* 'ligger' (ovan) och *Myös* 'med', 'också' (nedan). Exempelsatserna saknar översättningar till latin eller svenska och var uppenbarligen till för att beskriva finska språket eller för att utgöra minnesanteckningar för en senare ordbok. Enligt uppgifterna i förordet till Gananders *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787) från 1997 (s. VII) omtalas att Gananders ordbok skulle vara den första finska ordboken som har exempelsatser. Detta stämmer således inte. De första exempelsatserna i en ordbok med finska som källspråk har tillkommit redan 1770, vilket har uppgivits även av Hormia (1961: 43–54), då han påtalar att Porthans material ingår som del i Gananders *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787). I detta sammanhang bortser jag från att dialogordboken *En Nyttig och Tydelig Anwijsning Til Swenska och Finska Språket* (1730).

Artikeln *Myös* 'med', 'också' har följande struktur i Juslenius ordbok. Porthans tilläggsanteckningar ger jag efter huvudartikeln.

Myös.	etiam, simu!, quoque.	med, också, ock.
myöden.	Cum, secundum.	med, effter, långs med.
myötä.	<i>idem.</i>	
myödyn, -tyä, myönny, -ndyä.	fictor in obseguium, cedo.	giwer effter.

Porthans tillägg: *myöhä /sav./*
myötä kättä, myötä sulka

Kreander & Canstrén har inga tillägg till denna artikel.

Henrik Gabriel Porthans *Lisäyksiä Suomalaisen Sana-Lugun Coetukseen* 1770 och Salomon Kreanders och Juhana Canstréns *Lisäyksiä Jusleniuksen Sana-Lugun Coetukseen* 1775–1836, tillägg till *Finskt Orda-Boks Försök* utgörs av handskrivna anteckningar i form av tilläggsblad. För vissa bokstavsnitt, t.ex. för bokstäverna **H, I, J, K,** och **M,** är tilläggsanteckningarna omfattande. Hormia (1961: 44) daterar de första anteckningarna (avskrifterna) som Kreander gjorde till år 1775. Hormias bedömning är att Kreanders insats som lexikograf är av ringa betydelse.

Kreander har i sina tilläggsanteckningar även givit encyklopedisk information på svenska. Detta var ett nytt inslag, som dock kom i bruk i ännu större utsträckning i Gananders ordbok (se avsnitt 3.5.3). Nedan ger jag ett exempel på en av Kreander gjord metaspråklig beskrivning av ett föremål som hänför sig till finsk kultur.

† **Mändä.** I härmä¹⁵⁷ kallas det mändä, hwarmed gröten omröres (kräkla). [rudicula pulti tundendæ multifida]. – Kärnstafen (mändä) kallas i Södra Österb. kolkku.

Det dröjde ända till början av 1900-talet innan forskningen kunde visa vem som hade gjort tilläggsanteckningarna efter Porthan. Koskimies (1917: III–XVIII) kunde genom att jämföra handstilarna i olika skrifter hos Kreander och Canstrén samt språkvetenskapliga källstudier visa att just dessa två har gjort de tilläggsanteckningar som finns bevarade i anslutning till Juslenius ordbok. Likaså har Koskimies (1917: VI) och Hormia (1961) kunnat visa att det fanns ett samband mellan Gananders *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787) och Kreanders tilläggsanteckningar till Juslenius ordbok. Hormia (1961: fotnot 44) förhåller sig kritisk till Koskimies uppfattning om Kreanders insats som upptecknare av finskt ordförråd, liksom till den gruppering av ordanteckningar som finns i Koskimies 1917. Hormia anser dem vara felaktiga.

Nedan har jag placerat in de olika strukturella lexikografiska elementen för Juslenius ordbok i hypotesschemat enligt 1.3.

¹⁵⁷ Refererar troligen till en ort Härmä i Finland. Skrivet med gemener i texten.

Tabell 11. Översikt över strukturen i Juslenius *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök* (1745).

Lemma	Böjning	U	Meta gramm	Meta	Ekvi	Böjning Valens	U	Exempel Översättning
nominativ för subst., 1 sg. pres. för verb	genitiv för subst., inf. för verb, ett flertal former för avledningar		latin		latin, svenska, nominativ för subst., inf. för verb	latin		

Enligt modellen finner vi att Juslenius ordbok har givit böjningsformer för de finska lemmaformerna som ett tillägg till lemmat. Avledda lexem har givits som räcka under huvudlemmat. Lemmaformen för substantiv är bl.a. nominativ och för verb 1 sg. pres. Inga andra metapråkliga uppgifter än grammatiska uppgifter på latin har angivits. Ekvivalenterna som är på både latin och svenska har för latinet fått vissa böjningsformer. För svenskans del har ekvivalenten givits i nominativ för substantiv. Verbformerna är i samma form som det finska lemmat i räckan. Exempelsatserna tillkom först i Porthans tilläggsanteckningar. Att ange avledningar och sammansättningar i räckan är så väl etablerat att t.o.m. ortnamn har givits inom räckan; t.ex. har *Åland* nämnts under *Ahwena* 'abborre'.

Vid en analys finner vi således att Juslenius ordbok närmast är att ses som en receptionsordbok för finskan. För latinets och svenskans del kan den användas som produktionsordbok till viss del, under förutsättning att användaren väl behärskar svenska och latin. Men det är även uppenbart att man för att kunna använda Juslenius ordbok måste kunna finska i viss utsträckning, latin och svenska väl.

Svenska tjänstemän som kom till Finland under 1700-talet efterfrågade en ordbok med finska som källspråk (Krohn 1897: 92). En sådan ordbok som Juslenius gav ut torde ha varit efterfrågad av denna grupp just för förståelse av finska texter och för finsk språkinläring.

3.5.3 Christfrid Gananders *Nytt Finskt Lexicon*

Christfrid Gananders¹⁵⁸ ordbok *Nytt Finskt Lexicon* var färdig i manuskriptform 1786–1787. Manuskriptet har givits ut i faksimil 1937–1940 och i redigerad form 1997. I och med att

¹⁵⁸ Christfrid Ganander 1741–1790 (Krohn 1897: 113).

ordboken för sin tid bara var tillgänglig i manuskriptform, hade den inte någon större lexikografisk spridning. Den kom emellertid att utgöra en källa till senare tids ordböcker såsom Renvalls och Lönnrots ordböcker på 1800-talet.

De exemplar av ordboken som jag har haft som huvudsakligt underlag för min granskning är den kommenterade upplagan från 1997 och Gananders manuskript i faksimil från 1937–40. Gananders ordbok har rönt ett stort intresse för lexikografisk forskning i Finland, bl.a. i form av en akademisk avhandling (Hormia 1961) och ett flertal artiklar i olika språkvetenskapliga tidskrifter. Forskningen har i huvudsak varit inriktad på urvalet av finska lemman i ordboken och den språk- och kulturhistoriska betydelse som dessa har haft för finskans utveckling. Den rent lexikografiskt strukturella aspekten på Gananders ordbok har kommit i bakgrunden. Hormias avhandling och de viktigaste artiklarna kring Gananders ordbok behandlar jag översiktligt.

Nedan presenterar jag några av de forskningsprojekt som har undersökt Gananders insatser som språkforskare och lexikograf.

Professor J. F. Wegelius påtalade redan 1806 värdet av att försöka ge ut Gananders ordbok och att det fanns ett par präster, Niilo Lagus och Juhan Gabriel Topelius, som var villiga att åta sig redigeringsarbetet. Av olika anledningar rann projektet ut i sanden (Vallinkoski 1952: 209–210). Först 1937–1940 utgavs en faksimilversion av manuskriptet och 1997 en redigerad version. År 1818 påbörjade Renvall sitt arbete med *Suomalainen Sana-kirja* i vilken han använde Gananders manuskript som huvudkälla (Krohn 1897: 116; Hormia 1961: 112; Häkkinen 1995: 164).

Vad gäller tillkomsten av ordboken kan noteras att det under första delen av 1700-talet pågick diskussioner i Åbo om att skriva en finsk etymologisk ordbok. Avsaknaden av en sådan ordbok påtalades av bl.a. Johan Ihre i anslutning till hans *Glossarium Suiogothicum* som kom ut 1769¹⁵⁹. Han efterlyste en *Glossarium Fennonicum* för finskan i sitt förord (Ihre 1769: XLI).

¹⁵⁹ Ihre gör i *Glossarium Suiogothicum* jämförelser mellan finskan, samiskan, ungerskan och isländskan (Ihre 1769: XXXIX–XLI).

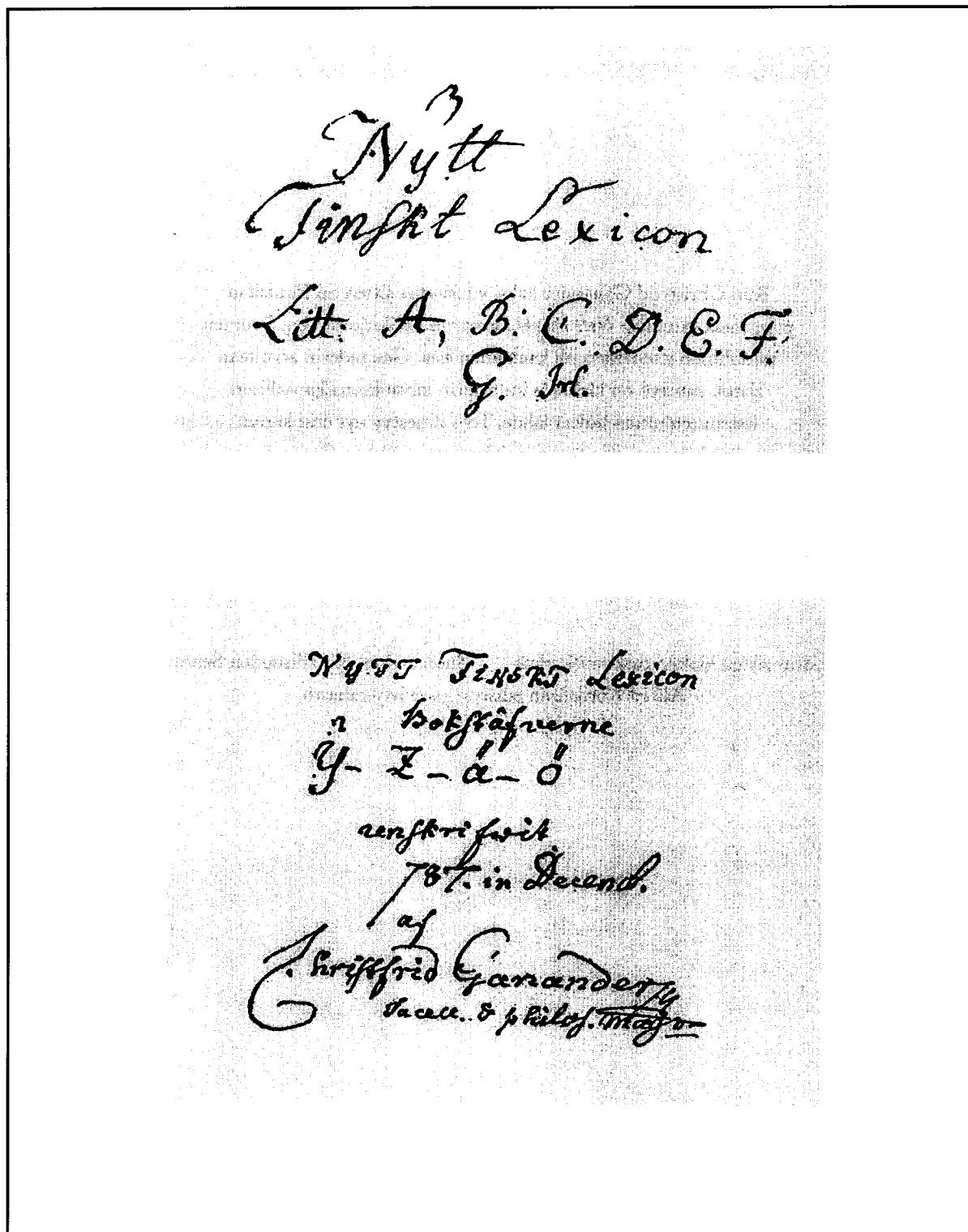

Bild 5. Titelbladet ur handskriften till Gananders *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787). Ur Christfrid Ganander (1997) *Nytt finskt lexicon*. Faksimil, Liisa Nuutinen (red.).

Henrik Gabriel Porthan och Christfrid Ganander, vilka studerade samtidigt i Åbo och umgicks inom samma studentkår, hade inlett ett samarbete 1764. Redan i början av 1760-talet påbörjade Ganander enligt företalet till *Mythologia Fennica* sitt insamlingsarbete för ordboken (Ganander 1995: 20). Det finns enligt Hormia belägg på att både Porthan och Ganander på var sitt håll gjorde insamlingar för en ordbok 1774 och att Porthan troligen överlämnade sitt insamlade material till Ganander 1783. Detta material utgörs i huvudsak av samma material som ingår i Porthans *Lisäyksiä Suomalaisen Sana-Lugun Coetukseen* (1770) (Hormia 1961: 31–42, 54).

Tarkiainen (1941: 13–34), Pentikäinen (1995: 132–138) och Haavio (1930: 17) hävdar att Ganander i den lexikografiska forskningen oförskyllt hamnat i skuggan av sin kände ordboksmedarbetare professor Henrik Gabriel Porthan. Ganander borde enligt dem anses som Porthans jämlike inom både lexikografi och lingvistik.

Hormias avhandling behandlar källorna till Gananders ordbok. Enligt Hormia (1961: 24, 114–115) och Hakulinen (1967: 93–95) utgör *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787) en viktig källa för forskningen inom den finska lexikologin, språkforskningen i stort och för forskningen inom folkdiktningen. Rapola (1950) har med några stickprov kunnat visa att Ganander hade fått delar av sitt material från bl.a. Juslenius ordbok och att Renvall övertagit Gananders lexikografiska material till sin ordbok. Hormia (1961) har kunnat visa att Ganander övertog så gott som hela materialet på ca 16 000 lemman från Juslenius *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök* (1745) som bas för sitt arbete. Varken Koskimies eller Hormia ger någon klar uppgift om hur mycket Canstrén, en av dem som tillförde material till Juslenius ordbok, hann medverka i Gananders ordbok före 1787. Koskimies ger en uppgift om att Canstrén skulle ha påbörjat sina anteckningar senast 1796 (Koskimies 1917: X).

Hormia har i Gananders ordbok funnit ca 70 belägg som tyder på att en av de källor som Ganander hade använt i sin ordbok hade varit Schroderus *Lexicon latino-scondicum* (1637). Ingen annan äldre ordbok än *Lexicon latino-scondicum* (1637) och Juslenius *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök* (1745) med tillägg från Porthan har bidragit till Gananders ordbok enligt Hormia, som inte heller anger Kreander eller Canstrén i källförteckningen (Hormia 1961: 114–183). Att han bara omnämner Schroderus och Juslenius ordböcker är anmärkningsvärt, då förordet till 1997 års upplaga av *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787) även anger *Variarum rerum vocabula Latina, cum Svetica et Finnonica Interpretatione* från åren 1644, 1658[59] och 1668 samt Henrik Florinus

Nomenclatura Rerum brevissima Latino-Sveco-Finnonica från 1678 och 1683 som källor (*Nytt finskt lexicon* 1997: s. XI). Möjligen har Hormia inbegripit nämnda ordböcker i sin lista över *Muut*¹⁶⁰ under *Sanakokoelmia ja oppijulkaisuja*¹⁶¹ utan att precisera vilka dessa är (Hormia 1961: 181).

Rapola har skrivit en recension av Hormias avhandling i vilken han konstaterar, att Hormias avhandling utgör en värdefull och pålitlig källa för forskningen inom finska språket, folkdiktningen och etymologin men inte gör någon egentlig bedömning av avhandlingens värde för den lexikografiska forskningen (Rapola 1962: 73).

För att kunna se ett samband mellan Juslenius och Gananders ordmaterial kan vi studera när Porthans, Krenaders och Canstréns tilläggsanteckningar har kommit till. Vi finner då att Ganander skrev sin ordbok samtidigt som Porthan, Kreander och Canstrén höll på att komplettera Juslenius ordbok och att Ganander fick lexikografiskt material från Porthans, Krenaders och Canstréns tilläggsanteckningar. Dessa två ordboksprojekt, d.v.s. kompletteringarna till Juslenius ordbok och Gananders manuskriptskrivande, pågick således delvis parallellt. Inget av dessa manuskript (tilläggsanteckningarna och manuskriptet till *Nytt finskt lexicon*) kunde ges ut förrän långt in på 1900-talet. Däremot använde lexikograferna Renvall och Lönnrot manuskriptmaterialet i sina ordboksarbeten på 1800-talet, vilket innebär att den lexikografiska traditionen, de lexikografiska principerna och det lexikala materialet fördes vidare i en obruten kedja.

Enligt förordet från 1997 har förutom Ganander fem personer medverkat vid ordboksarbetet: Henrik Gabriel Porthan, kyrkoherde Johan Heslingberg, en s.k. sammanställare¹⁶², en biologiskt och zoologiskt utbildad expert samt ytterligare någon som har kompletterat materialet med lexikografiska redigeringar (1997: s. IX–X). Vilka de tre sistnämnda har varit framgår varken av förordet till *Nytt finskt lexicon* eller av Hormias avhandling (1961: 110–111).

Som underlag för ordboken har enligt ordbokens förord (1997: s. XI) följande andra ordböcker använts:

Schroderus, Ericus (1637). *Lexicon Latino-Scondicum*.

¹⁶⁰ Min översättning: Övriga.

¹⁶¹ Min översättning: Ordsamlingar och lärdomsskrifter.

¹⁶² Det finska ordet *yhdistelijä* används för funktionen.

Variarum rerum vocabula Latina, cum Svetica et Finnonica Interpretatione (1644, 1658[59], 1668).

Florinus Henrik (1678, 1683). *Nomenclatura Rerum brevissima Latino-Sveco-Finnonica*.

Juslenius, Daniel (1745). *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök*.

För grekiskans del: Scapula, Johann (1540– ca 1600). *Lexicon Graeco-Latinum*.

För hebreiskans del: Collin, F. (1766). *De origine Fennorum II*; Ganander, Henrik (okänt årtal). *De harmonia linguarum Lapponicae et Hebrae* (otryckt).

För samiskans del: Lindahl, Erik & Öhrling, Johan (1780). *Lexicon Lapponicum* och Schefferus, Joh. (1673). *Lapponian*, Ihre, Johan (1769). *Glossarium Suiogothicum* och Ihre, Johan (okänt årtal). *De origine lingvarum*.

Dessutom omnämns som källa Gananders egen *Mythologia Fennica* (1789) som innehåller 430 mytologiska termer på finska och samiska.

Christfrid Gananders *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787) innehåller förutom lemman på finska och ekvivalenter på svenska, även finska dialektala ordformer som synonymer inne i ordartiklarna, exempelsatser och källhänvisningar samt vissa ekvivalenter även på estniska, latin, grekiska, samiska, ungerska, hebreiska och ytterligare sådana språk som permiska, tjeremissiska och voguliska är medtagna i ett antal fall. Tänkbara etymologiska härledningar har utsatts sporadiskt.

Ordboken från 1997 innehåller enligt redaktionen för *Nytt Finskt Lexicon*:s databeräkning 1 174 sidor och 35 122 lemman. Den har ett index¹⁶³ som en separat supplementdel på 485 sidor över de finska orden på grund av att alfabetiseringen inte är helt genomförd i ordboken. Många av lemmarna i Gananders ordbok under bokstäden B, C, D, F, G, Q, Z är främmande ord eller bygger på 1700-talets ortografi för finskan: *canssa* 'tillsammans' (i dag *kanssa*), *caswot* 'ansiktet' (i dag *kasvot*), *danssi* 'dans' (i dag *tanssi*), *duomari* 'domare' (i dag *tuomari*).

För att vi skall kunna göra en jämförande studie av Juslenius ordbok från 1745, ger jag som exempel artiklarna *mjes* 'mann' och *makaan* 'ligger'¹⁶⁴ som är hämtade från 1997 års upplaga. De punkter som kommenteras efter exemplen är understrukna.

¹⁶³ *Hakemisto* 'Index', redigerat av Liisa Nuutinen.

¹⁶⁴ I kongruens med lemmat borde ekvivalenten ha givits i 1 sg. pres. på svenska: 'jag ligger'.

Substantivartikeln *mjes* 'mann':

mjes, *mjehen* s. mann, karl. vir, maritus, mees *aesth.*, *mjesi* *Run.* | *puoli ikäinen mjes* i bästa åren | *elähtänyt* l. *ikä mjes* gammal karl | *nainut* l. *waimonen mjes* gift | *mjehinen mjes* | *starck*, *braf* | *mjehen toimi*, *mjehen mjeli*, *mjehen järki*, *mjehen kjeli* manna wett, viri dexteritas, viri animus, viri intellectus, viri lingua | *njelen mjehen mjekonensa bewäpnad* | *mjes wainaitten* de afledna männernes | *mjehet ajwan mjehulliset* vel *mjehet mjehistä jaloimmat* de bäste karlarne | *mjestens siaiset* fullmächtige för deras män | *kyllä se on mjes kohdastaan* han utgör en karl | *toiselle mjehelle saada* träda i et annat gifte | *mjehetä* utan man, ogift | *mjehelle mennä* gifta sig, gifwas manne, v. *mjehelä* | *mjehexi opettaa* lära, tuchta | *mjesnä hän sen tekee då han är karl* | *kuin man olin mjessä nuorempana* då jag war ung karl | *tarttuwat mjehen tawalla* fatta i karla maner | *maan mjes* lands man, sympatriota, ruricola | *lauta mjes* tålfman.

Verbartikeln *makaan* 'ligger':

makaan, *-kaisin*, *maanut*, *maata* v. a. *ligger*, *sofwer*, *cubo*, *jaceo*, *maggama aesth.* | *maata pandua* sedan man lagt sig | *maata yxi*, *maata toinen*, *maata minäkin tahdon* at *ligga*; *sofwa* | *maata ryömilläns* l. *kynsilläns* *ligga*, framstupa på händren | *pane maatak* lägg dig, at *ligga* | *maatesa* medan man *ligger* | *maaten praes. part. nom. medelst liggande* | *anna maatani* lät mig *ligga*, såfwa, *fac cubem* | *maan alle makoamaan* at *ligga* under jorden, *alle nurmen nukkumaan* idem | *maatani*, *maataxeni* inf. pro gerundio, at få *ligga* | ° *kusta matkasi makaawi* hwadan gäller resan | § *besofwer*, *häfdar* | *makaisi omaisen emäisen lapsen* besåf | *makaisi piijan* besof | *maata panon ajka* sångs tid | *maata panon jälkeen* efter til sångs tiden.

Vid en jämförelse med Juslenius ordbok från 1745 finner vi att ortografin har förändrats (*mies* har blivit till *mjes*, *makaan* har blivit till *makaan*), artiklarna har blivit fylliga genom ett antal synonymmer och exempelsatser, etymologiska angivelser, latinska benämningar samt källreferenser tillkommit. I anslutning till lemmat har fler grammatiska uppgifter givits än i tidigare ordböcker.

Substantivartiklarna har som huvudlemma nominativformen av uppslagsordet med genitivformen som komplement. För verbartiklarna uppträder lemmat i 1 sg. pres., 1 sg. pres. konditionalis, en infinitiv aktiv perfektparticipform och som fjärde form infinitivformen. Inne i artikeln anges i anslutning till exempelsatserna metaspråkliga förklaringar t.ex. *maaten praes. part. nom.* 'medelst liggande'. Exempelsatserna är ofta partiellt översatta till svenska, t.ex. under artikeln **mjes**: *mjesnä hän sen tekee* 'då han är karl' (borde vara: 'som karl gör han det') och artikeln **makaan** *maata yxi*, *maata toinen*, *maata minäkin tahdon* 'at ligga; sofwa' (borde vara: 'en sover, en annan sover och även jag vill sova'). I vissa fall lämnas

ingen översättning, t.ex. i artikeln *yö* 'natt' nedan. De punkter som kommenteras efter exemplet är understrukena.

I exempelartikeln *yö* 'natt' (som jag ger i utdrag) nedan har Ganander givit etymologiska referenser och exempel på regionala varieteter.

Substantivartikeln *yö* 'natt':

yö -ön s. natt, nox, ey Ung., ji Permisk, Czeremissisk, Vogulice, ö Ehst., (wyö) | etpäs yötään eläne du mände ej lefwa en natt heller | yöllä auringottomalla om mörcka natten, då ej solen synes / me olemma kaiken yön työtä tehneet Luc. 5:5, hela natten | [...] | yöllä yöttyrit kulkewat, pimiällä pijjan wjejät prov. Saw. | puoli yöstä ifrån midnatten | seuraawaiseen puoliyöhön til följande midnatt | [...] | me yötä pidämme töfwa öfwer natten, Gen. 19:2 | kirkas yön loiste nattsken [...].¹⁶⁵

I artikeln *yö* 'natt' ovan finner vi referenser till följande andra språk än svenska och latin: *ey Ung., ji Permisk, Czeremissisk, Vogulice, ö Ehst. (wyö)*. Ett exempel på utelämnad översättning finner vi i *yöllä yöttyrit kulkewat, pimiällä pijjan wjejät*¹⁶⁶ prov. Saw, som även har fått en metaspråklig kommentar om varieteteten, d.v.s. uttrycket är provinsiellt och används i Savolax. Vi får även prov på källhänvisningar i exempelsatsen *me yötä pidämme töfwa öfwer natten, Gen. 19:2*.

Ett bra exempel på uppräknig av synonymer samt metaspråkliga beskrivningar av det semantiska innehållet (min understrykning) finner vi i artikeln *susi* 'varg':

susi, suden l. suwen s. warg, ulf, lupus, aesth. Reval. hunt, Dörpt. sussi; synon. eller wargens öknamn: kouko, ajdantakainen / [taanen], wähembi, juoxiain, willahändä, paska händä, rietta kouki, koukoi, paskollinen, pitkä händä, metzänraiska, häntti, häntiö (hukka, jolkki, tjekko Carel.) & Aboice kopi, alvingainen, waak, airan taane, metsingäinen, pjeningäinen, mettän eläwä, metzän pehu, händ heikki, hako majja, paksilm, loikk händ, mehko, pörö | sutta l. susta accus. | o sinä susi snål | sudenkita et skäls ord, en grof arg menniskia, suodenruoka item galgristare | sudenrita eli suoden kuoppa warg grop, F. L. p. 107 [yhtä sutten silmän juuret prov.]¹⁶⁷

¹⁶⁵ Förkortningar: Ung. = ungerska, Permisk = permiska, Czeremissisk = tjeremissiska, Vogulice = voguliska, Ehst. = estniska, Saw. = savolaxiska, Luc = Lucan Evangelium, Gen = Genesis [1. Mooseksen kirja] 'Första Moseboken'.

¹⁶⁶ Mitt förslag till översättning: På natten nattvandrare vandrar, i mörker pigrövare.

¹⁶⁷ Förkortningar: F.L.= Finsk LagBok, Dörpt. = Dorpat, Carel = karelska, Aboice = Åbo.

Metaspråket är svenska. Vi kan i metaspråksinformationen identifiera angivelser av regionala varieteter bl.a. prov. *Saw.* (provinsiellt, savolaxiska), *Carel.* (kareliska), *aesth.* (estniska). De stilistiska beskrivningarna uppträder för första gången t.ex. *Run.* (poetiskt).

Fackspråksangivelser i form av symbolen § i artikeln *makaan* 'ligger' med innebörden 'lagspråk' uppträder för första gången i Gananders ordbok, liksom källhänvisningarna som kan ses som metaspråkliga förklaringar för fackspråk i artikeln *yö* 'natt', t.ex. *me yötä pidämme* 'töfwa öfwer natten', Gen. 19:2. Läsaren kan således hänföra exempelsatsen till Bibeln och det religiösa, högtidliga språket.

Grammatikaliskt metaspråk finner vi, förutom i källspråksdelens lemma, t.ex. bland exempelsatserna *maaten praes. part. nom.* 'medelst liggande' i artikeln *makaan* 'ligger'. Bland exempelsatserna i artikeln *mjes* 'man' finner vi prov på folkdiktning *njelen mjehen mjekonensa*¹⁶⁸ 'bewäpnad'. Metaspråk i form av encyklopedisk beskrivning förekommer i exempelsatsen *sudenkita* 'et skäls ord', 'en grof arg menniskia' i artikeln *susi* 'varg'.

Nedan har jag placerat in de olika strukturella lexikografiska elementen i Gananders ordbok i hypotesschemat enligt 1.3.

Tabell 12. Översikt över strukturen i Gananders *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787).

Lemma	Böjning	U	Gramm Meta	Meta	Ekvi	Böjning Valens	U	Exempel Översättning
nominativ för subst., 1 sg. pres. för verb	genitiv för subst., presens konditionalis, perfekt particip och inf. för verb		Gramm: <i>latin</i> Meta: <i>svenska</i> stil varietet fackspråk källor	<i>svenska</i>	synonymer, partiellt latin och ett flertal språk, nominativ för subst., 1 alt. 3 sg. pres. för verb			finska exempelsatser med i vissa fall partiella översättningar till svenska

Artiklarna *mjes* 'man', *makaan* 'ligger', *yö* 'natt' och *susi* 'varg' innehåller lexikografiska drag som tyder på att ordboken är avsedd att användas för förståelse av finska och för att med hjälp av bl.a. etymologiska angivelser ge en beskrivning av finska språket, d.v.s. den är tänkt att användas som en receptionsordbok. Ordbokens användbarhet för produktion av texter på

¹⁶⁸ Mitt förslag till exempelöversättning: 'jag sväljer honom med hull och hår'.

svenska är begränsad eftersom de svenska ekvivalenterna saknar böjningsangivelser och ett flertal finska exempelsatser och fraser saknar dessutom översättningar till svenska.

Det som ur lexikografisk synvinkel är intressant att notera är att en del av både Schroderus och Juslenius ordboksmaterial övertagits eller använts som ordboksbas av Ganander, d.v.s. lexikografiskt material har överfört från en äldre ordbok till en senare. Traditionen förs uttalat vidare genom att Gananders ordbok i sin tur givit lexikografiskt material till Renvalls ordbok 1823–1826 och Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880). Ganander förmedlar och utgör således en länk från Schroderus till Lönnrot, en tradition som i sin tur förts vidare via Cannelins ordböcker under 1900-talet, de finska enspråkiga ordböckerna *NS* (1951–1961) och *PS* (1990–1994) till dagens finsk-svenska ordböcker (se avsnitt 3.8.3 och tabell 20).

3.5.4 Gustaf Renvalls *Suomalainen Sana-kirja*

År 1823–1826¹⁶⁹ utgavs Gustaf Renvalls¹⁷⁰ *Suomalainen Sana-kirja* med språken finska, latin och tyska. Renvall har använt Gananders manuskript som underlag men ersatt svenskan med tyska. Renvalls ordbok har i sin tur fått utgöra huvudbasen för Helenius *Suomalainen ja Ruozalainen Sana-kirja / Finsk och svensk samt svensk och finsk Ord-Bok* (1838). Helenius har i sin ordbok kompletterat Renvalls material med visst lemmamaterial och ett urval av exempelsatser (Krohn 1897: 198).

De källor som anges i förordet till Renvalls ordbok är Schroderus, Florinus och Juslenius ordböcker, Gananders manuskript från 1786–1787 samt Porthans tillägg till Juslenius ordbok. Som medarbetare till Renvalls ordbok uppges pastorn och professorn Elias Lagus¹⁷¹ och stadssekreteraren i Viborg Jac. Judén¹⁷².

Ordboken omfattar två delar: del I, A–M (339 sidor) och del II, N–Ö (356 sidor). Antalet lemman i de två delarna har jag beräknat till 22 000. Förordet som enbart är givet på latin innehåller uppgifter om finsk grammatik, dialektala drag samt böjningsparadigm för finskans

¹⁶⁹ Flera källor bl.a. Krohn (1897: 197) och Kungl. bibliotekets kartotek anger som utgivningsår 1826. Toivonen (1938: 100–105) har emellertid kunnat visa att första delen kom ut redan 1823.

¹⁷⁰ Gustaf Renvall 1781–1841 (Hakulinen 1967: 98).

¹⁷¹ Elias Lagus 1741–1819 (Kansallinen elämäkerrasto Del III 1930: 342–343).

¹⁷² Jac. (Jaakko) Judén (Juteini) 1781–1855 (Kansallinen elämäkerrasto Del III 1930: 47–50).

substantiv och verb. En förteckning över de förkortningar som använts i ordboken finns också med i förordet.

I min exemplifiering ger jag ingen översiktlig strukturpresentation av Renvalls ordbok i likhet med de översiktstabeller jag har gett för de övriga ordböckerna fr.o.m. 1745 på grund av att Renvalls ordbok inte innehåller svenska som målspråk.

I del I, s. 321 finner vi ordartiklar på lemmat *mies* 'man' och *maata* 'ligga'. För att utröna hur mycket av det lexikografiska materialet som är övertaget från Gananders manuskript ger jag artiklarnas finska lemman (med tyskan utelämnad) för att åskådliggöra lemmaselektionen. De lemman som inte finns i Gananders ordbok har jag markerat med en asterisk (*).

Substantivartikeln *Mies* 'man':

Mies, miehen

De finska exempelsatser som förekommer i ordartikeln *Mies, miehen* 'man', 'mannens' är

miehen puoli
 meni toisellen miehelle*
 tehdään l. käydään miehissä l. miehin
 mies-kuitta
 mies-kunta
 mies-kuntainen poika*
 mies-kuti
 mies-tappo

Följande avledningar har givits som separata lemman i ordboken:

miehukainen, l. miehuinen, isen
 miehinen, isen
 miehuus, uuden
 miehukas, kkaan, al. miehikäs, kkään
 miehewä, än al. miehuisa, an
 miehuullinen, isen
 miehuudetoin* l. miehutoin, ttoman
 miehellinen, isen
 mieheli, än
 miehitse*, l. miehitten*, -hisen*
 miehestyn, yä al. miehustun, ua

Verbartikeln *maata* 'ligga' har behandlats i två artiklar *maata* och *makan* av vilka *makan* har fått utgöra den primära artikeln.

Ma'ata et ma'aten, vide makaan (Del I s. 309)

Makaan, Ma'ata

panen maata

maata pano

maaten

matka makaa sinnepäin*

makaan piian

Exemplen ovan visar att stora delar av det lexikografiska materialet för artiklarna *mies* och *maata* återfinns i båda ordböckerna. Renvall har ändrat ortografin och tillfört några enstaka lemman och exempelsatser. Det material som har utgallrats mellan Gananders och Renvalls ordböcker kunde även vara intressant att undersöka. För min undersökning har jag emellertid koncentrerat mig på det lexikografiska gods som i de utvalda artiklarna har överförts som arv till senare tids ordböcker. En undersökning av förändringarna i ordböckerna är ett forskningsprojekt i sig.

Det är uppenbart att Renvalls ordbok har övertagit mycket lexikografiskt material från Gananders ordbok, åtminstone vad gäller dessa två artiklar *mies* 'man' och *maata* 'ligga'. Således finns det goda grunder att utgå ifrån att Renvalls ordbok utgör ett viktigt steg i förmedlingen den finska lexikografiska traditionen.

Renvalls ordbok fick ett gott mottagande av sin samtid och anses ha visat god lexikografisk kompetens hos redaktören (Krohn 1897: 198; Itkonen 1961: 160).

3.5.5 Sammanfattning

Under perioden 1745–1829 tillkom nya inslag i den finska lexikografiska traditionen. Den viktigaste förändringen skedde genom att finskan övergick från att vara målspråk till att vara källspråk. Juslenius ordbok – med tilläggsartiklar av lexikograferna Porthan, Kreander och Canstrén – är det första exemplet på detta. Källspråksstatus innebar för finskan förutom en övergång från målspråk till källspråk att ordboken övergick till att bli en receptionsordbok, i vilken finskan sattes i fokus.

Gananders *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787) anses allmänt bland forskare vara av stort värde för forskningen inom finsk språkvetenskap (Hormia 1961: 24, 114–115). Lexikografiskt har den bidragit ytterligare till en utveckling och en stabilisering av artikelstrukturen och den lexikografiska formen för den två- eller flerspråkiga finska ordboken. Gananders ordboksmanuskript tillförde centralt lexikografiskt material till senare tidens ordböcker och

utgjorde även så ett viktigt steg i utvecklingen av den finska lexikografiska traditionen. Renvalls ordbok förde denna tradition vidare (Hormia 1961: 112).

Lexikografiskt övergick ordlistorna till att bli ordböcker i vår mening genom manuskriptet till Gananders ordbok, som dock inte nådde den breda allmänheten förrän på 1940-talet. Den lexikografiska traditionen fördes emellertid vidare genom att manuskriptet var tillgängligt för 1800-talets lexikografiska arbeten. De två- eller flerspråkiga ordböckerna hade som huvudmål att beskriva och kodifiera finskan och i första hand vara receptionsordböcker för finskan och i andra hand produktionsordböcker för svenska.

3.6 Tvåspråkiga ordböcker med finska som källspråk 1838–1903

För många finska språkmän var det under 1800-talet viktigt att visa att finskan hade status som kulturspråk. Ord, termer och uttryck som ansågs olämpliga byttes ut mot nykonstruktioner, och nyord skapades. De språkmän som arbetade ivrigast för detta var också lexikografer: Renvall, Helenius, Europæus, Eurén, Ahlman och Lönnrot var de främsta under denna period (Rapola 1960: 11–23).

Rapola har kartlagt det finska ordförrådet i bl.a. finsk-svenska ordböcker t.o.m. 1903 och Jussila (1998) fram till mitten av 1800-talet utgående från den tid då de olika orden har kommit till. I deras förteckningar intar ordböckerna en central plats på grund av att det var vanligt att ordboksredaktörerna från 1600-talet till 1800-talet skapade nyord i finskan för att hitta lämpliga ekvivalenter och lemman (för finskan). De lexikografer som enligt Rapola har bidragit med flest nyord i finskan i de finsk-svenska och svensk-finska ordböckerna är följande: Schroderus (1637) med 16 nyord, Florinus (1678) med 44 nyord, Juslenius (1745) med 117 nyord, Ganander (1786-1787) med 176 nyord, Canstrén (–1836) med 3 nyord, Renvall (1823, 1826) med 47 nyord, Helenius (1838) med 30 nyord, Europæus (1853) med 229 nyord, Eurén (1860) med 3 nyord + 96 nyord som Eurén fick av Lönnrot, Lönnrot (1866–1880) med 83 nyord och Ahlman (1865–1884) med 291 nyord. Flertalet av dessa lexikografer presenterade dessutom ett stort antal finska nyord i olika skrifter och artiklar, som inte är medräknade i dessa siffror (Rapola 1960: 88–111).

Det kan i detta sammanhang vara intressant att notera hur det redaktionella arbetet har förändrats sedan början av 1800-talet. Dagens lexikografer utgår vid lemmaselektionen från excerperade lemmabelägg (tidningsartiklar, litteratur etc.) utan att själv skapa egna lemman

eller ekvivalenter. Under t.ex. arbetet med *Su-ru* (1997), skapade redaktionen inte ett enda nytt lemma eller en ny ekvivalent utöver de av tidigare språkvetenskapliga expertisen accepterade termerna. Därvidlag har det lexikografiska arbetet radikalt ändrat karaktär från att, förutom ett lexikografiskt arbete, ha varit ett nyskapande lexikologiskt och terminologiskt arbete fram till början av 1900-talet till att bli ett rent lexikografiskt arbete i dag.

3.6.1 Bakgrunden och samtida ordböcker av intresse

Anna Helga Hannesdóttir (1998) har i sin avhandling undersökt H. Spegels *Glossarium-Sveco-Gothicum* (1712), Sahlstedts *Swensk Ordbok* (1773), Kindblads *Ordbok öfver Svenska Språket* (1840[–41]) och Almqvists *Ordbok öfver svenska språket* (1842[–44]). Hon har undersökt den svenska lexikografiska traditionens utveckling från 1700-talets början till mitten av 1800-talet och beskriver de ovannämnda ordböckerna med avseende på ordböckernas struktur och innehåll. Under 1740-talet fick nationalspråken en starkare ställning även inom lexikografin genom byte av källspråk i ordböckerna. Hannesdóttir har undersökt svenskans roll som källspråk i ovannämnda ordböcker i fråga om den lexikaliska beskrivningen (ordklassstillhörighet, böjning, betydelse och bruk etc.). Hon anser att traditionen är fullt utvecklad i Dalins *Ordbok öfver svenska språket* (1850–53[–55]). Hannesdóttir ser även funktionsindelningen mellan latin och svenska som inträffade under 1600- och 1700-talet som ett led i en omfattande språkplanering: kodifiering av normen. (Hannesdóttir 1998: 4, 11).

Noreen (1903: 313) noterar att inget lexikon över finlandismer i nysvenskan fanns mot slutet av 1800-talet. Som källor för finlandismer anger han i Finland utgivna ordböcker innehållande svenska och något annat språk. I hans förteckning omnämns bl.a. D.E.D. Europæus *Svenskt-finskt handlexikon* (1852), F. Ahlmans *Svenskt-finskt lexikon*, 3. tillökade upplagan av K. Forsman (1885), och Cannelin, Hahnsson, Kallio & Paasonen *Ruotsalais-Suomalainen sanakirja / Svenskt-Finskt Lexikon* (1884–99).

Nedan ger jag i tabellform (tabell 13) en översikt över de ordböcker som gavs ut med svenska och finska som ingående språk under perioden 1838–1903. Ordböcker med flera språk har jag inte medtagit. De ordböcker i vilka finska ingår som källspråk kommenterar jag i egna avsnitt efter tabellen.

Tabell 13. Ordböcker med finska som käll- och/eller målspråk 1838–1903.

År	Författare	Titel	Språk	Antalet lemman, sidor
1838	Helenius, C.	<i>Suomalainen ja Ruozalainen Sana-kirja / Finsk och svensk samt svensk och finsk Ord-Bok.</i>	finska–svenska svenska–finska	17 500, 794 s. 8 300, 337 s.
1845	Okänd	<i>Den Lilla Svenska och Finska Tolken / Ruotsalainen ja Suomalainen Kielikirja.</i>	svenska–finska	15 s.
1850	Lilius, A.	<i>Suomenkielinen Lukemisto, Sanakirja.</i> ¹⁷³	finska–svenska	5 400, 84 s.
1852	Okänd	<i>Den Lilla Svenska och Finska Tolken / Ruotsalainen ja Suomalainen Kielikirja.</i>	svenska–finska	15 s.
1853	Europæus, D.E.D.	<i>Svenskt-Finskt handlexikon / Ruotsalais-Suomalainen Sanakirja.</i>	svenska–finska	35 650, 713 s.
1860	Eurén, G.E.	<i>Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja / Finsk-svensk ordbok.</i>	finska–svenska	3 700, 482 s.
1860	Lilius, A.	<i>Suomenkielinen Lukemisto, Sanakirja.</i>	finska–svenska	7 300, 129 s.
1865	Ahlman, F.	<i>Svenskt-finskt lexikon / Ruotsalais-Suomalainen Sanakirja.</i>	svenska–finska	48 000, 971 s.
1872	Ahlman, F.	<i>Svenskt-finskt lexikon / Ruotsalais-Suomalainen Sanakirja.</i>	svenska–finska	48 000, 971 s.
1873	Ahlqvist, A.E.	<i>Uusi Suomalainen lukemisto Suomalais-Ruotsalaisen Sanakirjan kanssa. Lyselöitä varten.</i> ¹⁷⁴ <i>Jälkimäinen Osa: Sanakirja / Finsk-svensk ordbok.</i>	finska–svenska	7 000, 84 s.
1874	Ahlman, F.	<i>Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen sanakirja / Svensk-finsk ordbok och Finsk-svensk ordbok. Edellinen osa: Ruotsalais-Suomalainen. Förra delen: Svensk-finsk.</i>	svenska–finska	30 000, 888 s.
1874	Ahlman, F.	<i>Svensk-finsk ordbok och Finsk-svensk ordbok / Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen sanakirja. Senare delen: Finsk-svensk. Jälkimäinen osa: Suomalais-ruotsalainen.</i>	finska–svenska	28 000, 580 s.
1874	Lönnrot, E.	<i>Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon del I.</i>	finska–svenska	101 000, 1 120 s.
1876	Ahlqvist, A.E.	<i>Uusi Suomalainen lukemisto Suomalais-Ruotsalaisen Sanakirjan kanssa. Lyselöitä varten. Finsk-svensk ordbok.</i> ¹⁷⁵	finska–svenska	7 000, 84 s.

¹⁷³ En textbok med texter på finska och en ordbok som bilaga.

¹⁷⁴ Min översättning: Ny finsk läsebok med finsk-svensk ordbok för lycéer.

¹⁷⁵ Den finska titeln för *Finsk-svensk ordbok* 'Suomalais-ruotsalainen Sanakirja' finns bara i innehållsförteckningen.

1879	Ahlman, F. ¹⁷⁶	<i>Svensk-finsk skoltolk / Ruotsalainen ja Suomalainen Koulutulkki.</i> ¹⁷⁷ <i>Ordlista / Sanasto.</i>	svenska–finska finska–svenska	1 100, 36 s. 1 400, 47 s.
1880	Lönnrot, E.	<i>Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon, del II.</i>	finska–svenska	97 000, 1 083 s.
1883	Okänd	<i>Kieli-kirja. Svensk och finsk Parlör för Resande i Finland / Opastaja Suomen maassa matkustawille kaikkein tarpeellisimpia Ruotsiksi ja Suomeksi puhelemaan.</i>	svenska–finska	15 s.
1883	Ahlman, F.	<i>Svensk-finsk skoltolk / Ruotsalainen ja Suomalainen Koulutulkki.</i> <i>Ordlista / Sanasto.</i>	svenska–finska finska–svenska	1 100, 36 s. 1 400, 47 s.
1883	Ahlman, F.	<i>Svensk-finsk ordbok och Finsk-svensk ordbok / Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen sanakirja. Edellinen osa: Svensk-Finsk Ordbok.</i> ¹⁷⁸	svenska–finska	31 000, 669 s.
1883	Ahlman, F.	<i>Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen sanakirja / Svensk-finsk ordbok.</i>	svenska–finska	31 000, 669 s.
1884	Ahlman, F.	<i>Svensk-finsk ordbok och Finsk-svensk ordbok / Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen sanakirja. Senare delen: Suomalais-ruotsalainen.</i>	finska–svenska	29 000, 471 s.
1885	Ahlman, F.	<i>Svenskt-finskt lexikon / Ruotsalais-Suomalainen Sanakirja.</i>	svenska–finska	48 000, 971 s.
1885	Ahlman, F. (red. K. Forsman)	<i>Ruotsalais-suomalainen sanakirja / Svenskt-finskt lexikon.</i>	svenska–finska	50 000, 1 019 s.
1886	Kallio, A.H.	<i>Lisävihko Elias Lönnrotin Suomalais-ruotsalaiseen sanakirjaan.</i>	finska–svenska	21 000, 212 s.
1887	Nordlund, C.F.	<i>Suomalais-ruotsalainen ja Ruotsalais-Suomalainen käsi-sanakirja. I. Ruotsalais-Suomalainen osa / Svenskt-finskt handlexikon (skolupplaga).</i>	svenska–finska	35 000, 587 s.
1887	Jännes, A.	<i>Svensk-finsk ordbok / Ruotsalais-suomalainen sanakirja.</i>	svenska–finska	20 000, 338 s.

¹⁷⁶ Författaruppgiften är inhämtad från universitetsdatabasen vid Helsingfors universitets bibliotek. På den tryckta volymen anges ingen författaruppgift. Som undertecknad till förordet för textboken står "Kieliopettaja", 'Språkläraren'.

¹⁷⁷ En textbok med en svensk-finsk och finsk-svensk ordlista som bilaga.

¹⁷⁸ Ahlmans svensk-finska och finsk-svenska ordböcker från 1883 och 1884 har, på grund av layouttekniska skäl och annat sidformat, mindre antal sidor jämfört med tidigare upplagor trots utökat lexikografiskt material.

1889	Nordlund, C.F.	<i>Svenskt-finskt och finskt-svenskt handlexikon / Suomalais-ruotsalainen käsi-sanakirja. 2. Suomalais-ruotsalainen osa. (koulupainos).</i>	finska–svenska	53 000, 652 s.
1889	Cannelin, K.	<i>Suomalainen lukemisto suomalais-ruotsalaisine sanastoineen.</i> ¹⁷⁹	finska–svenska	3 000, 81 s
1890	Ahlman, F.	<i>Svensk-finsk skoltolk / Ruotsalainen ja Suomalainen Koulutulkki.</i> ¹⁸⁰ <i>Ordlista / Sanasto.</i>	svenska–finska finska–svenska	1 100, 37 s. 1 400, 46 s.
1893	Ahlman, F.	<i>Svensk-finsk skoltolk / Ruotsalainen ja Suomalainen Koulutulkki.</i> <i>Ordlista / Sanasto.</i>	svenska–finska finska–svenska	1 100, 37 s. 1 400, 46 s.
1893	Cannelin, K.	<i>Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok.</i> ¹⁸¹	finska–svenska	6 000, 165 s.
1894	Cannelin, K.	<i>Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok.</i>	finska–svenska	6 000, 165 s.
1894	Ahlman, F.	<i>Svensk-finsk skoltolk / Ruotsalainen ja Suomalainen Koulutulkki.</i> <i>Ordlista / Sanasto.</i>	svenska–finska finska–svenska	1 100, 37 s. 1 400, 46 s.
1896	Ahlman, F.	<i>Svensk-finsk skoltolk / Ruotsalainen ja Suomalainen Koulutulkki.</i> <i>Ordlista / Sanasto.</i>	svenska–finska finska–svenska	1 100, 37 s. 1 400, 46 s.
1896	Waronen, M.	<i>Ordförteckning till Dr Knut Cannelin's Suomalainen lukemisto.</i>	finska–svenska	1 200, 24 s.
1896	Hallstén, I. & Lilius, L.	<i>Svensk-finsk ordbok för hemmet / Kodin sanasto.</i>	svenska–finska	9 000, 160 s.
1898	Ahlman, F.	<i>Svensk-finsk skoltolk / Ruotsalainen ja Suomalainen Koulutulkki.</i> <i>Ordlista / Sanasto.</i>	svenska–finska finska–svenska	1 100, 37 s. 1 400, 46 s.
1898	Okänd	<i>Ny Svensk-Finsk Tolk / Uusi Suomalais-Ruotsalainen Tulkki.</i>	svenska–finska	78 s.
1899	Okänd	<i>Uusi Suomalais-ruotsalainen Tulkki. Helppotajuinen ja käyttöinen keino pian opettajatta oppia ruotsia.</i> ¹⁸²	finska–svenska	92 s.
1884– 1899	Cannelin, K. m.fl. ¹⁸³	<i>Ruotsalais-Suomalainen sanakirja / Svenskt-Finskt Lexikon.</i>	svenska–finska	87 000, 1 155 s.

¹⁷⁹ En textbok med finska fack- och skönlitterära texter och en finsk-svensk ordlista. Ordlistan saknar eget namn.

¹⁸⁰ Kompletterande uppgift inom parentes under rubriken: ”Enligt Svenska Akademiens ordlista, 6:te upplagan.” Denna uppgift finns i upplagorna från 1890, 1893, 1896, 1898, 1903, 1913, dock ej i upplagan från 1894, som innehållsligt är identisk med upplagan från 1893.

¹⁸¹ Ordbokens lemman bygger i huvudsak på den tillhörande textboken som emellertid är utgiven som en separat volym. Dessamma gäller även upplagorna från 1894 och 1900.

¹⁸² Min översättning: Ny finsk-svensk tolk. Ett lättförståeligt och ett enkelt sätt att snabbt utan lärare lära sig svenska.

1900	Cannelin, K.	<i>Suomalainen lukemisto. Finsk-svensk ordlista och Liitesanasto.</i> ¹⁸⁴	finska–svenska	3 400, 92 s. 400, 11 s.
1903	Cannelin, K.	<i>Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok.</i>	finska–svenska	19 200, 320 s.
1903	Ahlman, F.	<i>Svensk-finsk skoltolk / Ruotsalainen ja Suomalainen Koulutulkki.</i> ¹⁸⁵ <i>Ordlista / Sanasto.</i>	svenska–finska finska–svenska	1 100, 37 s. 1 400, 46 s.

3.6.2 Carl Helenius *Suomalainen ja Ruozalainen Sana-kirja / Finsk och svensk samt svensk och finsk Ord-Bok*

Carl Helenius¹⁸⁶ ordbok *Suomalainen ja Ruozalainen Sana-kirja / Finsk och svensk samt svensk och finsk Ord-Bok*¹⁸⁷ från år 1838 förekommer i två upplagor (med samma utgivningsår): en upplaga där de två delarna med en finsk-svensk del på 794 sidor med 17 500 lemman och en svensk-finsk del på 337 sidor med 8 300 lemman är i samma volym och en upplaga där de två delarna är utgivna i olika volymer.

Källorna till Helenius *Suomalainen ja Ruozalainen Sana-kirja / Finsk och svensk samt svensk och finsk Ord-Bok* är enligt förordet (Företalet, s. III) följande:

G. Renvall *Suomalainen Sana Kirja, Lexcon Linguae Finnicae Aboæ, MDCCCXXVI.*

Biskop Jusslenii *Försök till Finsk Ordbok (Orda-Register)*. [Troligen avses här Daniel Juslenius *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök* från 1745].

Wahrmans, *Svenska, Tyska, Fransyska och Engelska Hand-Lexikon*, Örebro, 1814.

Förordet (sidorna III–XXIV) är givet på svenska och vänder sig direkt till en svensktalande användare med bl.a. omdömen om finskans uttal, ortografi och dialektala drag. Den svensk-finska delen saknar eget förord.

¹⁸³ Medverkande redaktörer var Heikki Paasonen, August Herman Kallio och Knut Cannelin. Ordboken kom ut i häftesform 1884, 1888, 1899.

¹⁸⁴ En finsk-svensk *Liitesanasto* 'Tilläggsordlista'.

¹⁸⁵ Efter 1903 har denna skoltolk kommit i två upplagor 1913 (8:e och 9:e upplagan).

¹⁸⁶ Carl Helenius 1784–1855 (Libris).

¹⁸⁷ Observera att ordbokens finska namn inte innehåller uppgift om att ordboken skulle innehålla en svensk-finsk del.

Helenius har gjort bl.a. följande beskrivning av finskan:

[...] vid förefallande tillfällen inlåtit mig i samtal med Finnar ifrån trakterna kring Tammerfors, der den bästa och renaste Finska talas, som jag ock hört andra påstå; hvarvid jag inhämtat, att den nya ortografien genom bortlemnandet af *b, d, g*, och fördubblandet af de öfriga konsonanterna, gör språket hårdt, och genom vokalernas fördubbling, mera släpande och obehagligt, än allmänna uttalet hos rena Finnar tycks tillåta. Ehuru de icke kunna uttala *b, d, g, f, o*, såsom Svensken m.fl. så hafva de deremot tvåfaldigt uttal af *k, p, t*, hårdt och lent [...]. (1838: s. V, förord)

Ordboken saknar bokstäverna B, D, F, G, Z, och Å, vilket troligen delvis torde sammanhånga med Helenius ovan anförda syn på finskan. För bokstaven C finns 10 lemman.

Ordbokens bilagor innehåller en förkortningslista med en förteckning över de latinska grammatiska förkortningarna och böjningsparadigm för finska samt en kort grammatik över finska språket.

Exempel på artikelstrukturen i artiklarna *Mies, miehen* 'man', 'mannens' och *Maata* 'ligga', *Maaten* 'liggande', *Makan* 'jag ligger' enligt nedan¹⁸⁸.

Substantivartikeln *Mies* 'Karl', 'Man':

Mies, miehen, Karl, Man. *M n puoli*, Man-kön, *Tehdä, käydä M:isä, M:hin*, Göra, Gå med manstyrka, krafter. *M. kuitta*, Afseende till personen. *M. kunda*, Karlskock, -hop. *M. kuti*. Karl-sällskap. *M. tappo*, Mandrån. *M. kundainen poika, äfv.*

Följande avledningar för *mies* 'man' har givits som lemman i ordboken:

Miehukainen, -huinen, isen s. Yngling.
Miehinen, isen, adj. Manrik, -stark, Gift qvinna.
Miehuus, uden, s. Manhaftighet, -nlighet.
Miehukas, an, -hikäs, än, -hewä, än, -huisa, an, -hullinen, isen, adj. Mannlig, Manhaftig.
Miehukaisuus, uden, s. Mannlighet, -nhaftighet.
Miehukaisesti, adv. Mannligen, Manhaftigt.
Miehudetoin, -hutoin, -ottoman, adj. Qvinlig.
Miehuttomasti, adv. Qvinligen. (Omannligt).
Miehuttomaisuus, uden, s. Qvinlighet.
Miehellinen, isen, adj. Som har man, (Gift).
Miehelä, än, s. Vistelseort för karlar.
Miehinen, isen, adj. Manrik, stark (ort).

¹⁸⁸ De i citaten förekommande skriv- och språkfelen hänför sig till Helenius ordbok.

Miehitten, -hisen, *adv.* Man för man.
Miehestyn, histyn, yä *Vm.* Blifva manlig, -nbar
-ymä, än, -yminen, isen, *s.* **-ywä, än, -nyyt**, *adj.*

Verbartikeln *Maata* 'Ligga', *Makan* 'Ligga', där *Makan* har fått utgöra primärlemma:

Maata, Maaten, se **Makan**

Makan, Maata, V. -kaiten, Ila, *Vfr.* Ligga, Sofva. *Panna Maata*, Lägga sig. *Maata pano*, Läggnings. *Matka M. sinnepäin*, Vägen ligger ditåt. *Maaten*, *adv.* Liggande, *M. pijan*, Lägga qvinnan. **-aja, -ama, an, -aminen, isen**, *s.* **-awa, an, -anut**, *adj.*

Lemmat för substantiv har givits i nominativ och genitiv. Verbformerna förekommer både i infinitivform som sekundärform och 1 sg. pres. som primärform. De svenska ekvivalenterna i verbartiklarna är i infinitiv, trots att lemmat är i 1 sg. pres., t.ex. *Makan, Maata, V. -kaiten, Ila, Vfr.* 'Ligga', 'Sofva'. Lemmaformen ger felaktiga översättningar i exempelsatserna t.ex. *M. pijan*, 'Lägga qvinnan' borde tolkas med förkortningen *M* på finska *Makan pijan* 'Jag lägrar qvinnan'. De svenska ekvivalenterna saknar böjningsformer. De metaspråkliga uppgifterna som hänför sig till lemmat och som inte utgörs av grammatiska uppgifter har givits på svenska.

I tabell 14 har jag placerat in de olika strukturella lexikografiska elementen i Helenius ordbok i hypotesschemat enligt 1.3.

Tabell 14. Översikt över strukturen i Helenius *Suomalainen ja Ruozalainen Sana-kirja / Finsk och svensk samt svensk och finsk Ord-Bok* (1838).

Lemma	Böjning	U	Meta gramm	Meta	Ekvi	Böjning Valens	U	Exempel Översättning
nominativ för subst., 1 sg. pres. för verb	genitiv för subst., inf. för verb, ett flertal former för avledningar		Meta: <i>svenska</i> Gramm: <i>latin</i>	<i>svenska latin</i> för djur, växter etc.	nominativ för subst., infinitiv för verb			exempelsatser med i vissa fall partiella översättningar till svenska

Ordboken är tänkt att användas av en person som har goda kunskaper i svenska, är insatt i latin samt kan finska i viss utsträckning. Ordboken ser jag som en deskriptiv ordbok över finska språket.

Helenius ordbok, som ansågs vara behäftad med ett stort antal skriv- och språkfel, fick ett negativt mottagande av sin samtid (Anttila 1985: 309).

3.6.3 Aukusti Lilius *Suomenkielinen Lukemisto, Sanakirja*

Aukusti Lilius¹⁸⁹ *Sanakirja* 'Ordbok' med språken finska och svenska från 1850 utgör en bilaga till textboken *Suomenkielinen Lukemisto*¹⁹⁰ (1850). Det är den första ordboken som är ett komplement till en lärobok i finska (Lilius 1850: sidan 2 opaginerat *Esipuhe* 'Förord'). Ordboksdelen, som saknar eget förord, omfattar 84 sidor med 5 400 lemman. År 1860 utkom en utökad och reviderad version av samma ordbok i vilken antalet sidor ökat till 129 och antalet lemman till 7 300.

Ordboksartiklarna är i regel korta i båda upplagorna. Som exempel ger jag *mies* 'man' och *makaan* 'jag ligger', som realiseras enligt följande:

Mies, miehen, s. Man, karl.

Makaan, ma'ata, v. intr. Ligga, sofva.

Samma typ av inkongruens mellan lemma och ekvivalent i angivandet av böjningsformer som vi tidigare har funnit exempel på i Juslenius, Gananders och Helenius ordböcker finner vi även i Lilius ordbok i *Makaan, ma'ata*, v. intr. 'Ligga', 'sofva'.

I boken förekommer långa räckor med avledningar. Som exempel ger jag avledningarna för ordartikeln *yksi* 'en' som jag ger nedan för både upplagan från 1850 och 1860 parallellt:

1850

Yksi, yhden, adj. En.

Y. alanta (alkaan) Alliteration, börjande med samma bokstaf.

Yksinkertainen, Enfaldig.

-isuus, Enfald.

Y. malkaisesti, part. Öfverhufvud.

Y. mielinen, Enstämmig.

-lisyys, Enstämmighet, endrägt, *-listi*, enstämmigt.

Y. puolinen, Ensidig, *-isuus*, Ensidighet.

1860

Yksi, yhden, adj. En. *Yksin*, ensam.

Yksi alanta (alkaan) alliteration.

Yksinkertainen, Enfaldig.

-isuus, Enfald.

Yksimalkaisesti, Öfverhufvud.

Y. mielinen, Enstämmig.

-lisyys, Enstämmighet, endrägt, *-sti*, enstämmigt.

Y. puolinen, Ensidig, *-isuus*, Ensidighet.

¹⁸⁹ Aukusti Lilius 1820–1876 (Kansallinen elämäkerrasto. del III 1930: 428).

¹⁹⁰ Består av en textbok med finska fack- och skönlitterära texter.

Yhdenarwoinen, Af samma värde.
Yhdenkaltainen, Likadan.
-taisuus, Likhet.
Yhdennäköinen, Lik (till utseendet).
Yhtëhaawaa, På en gång.
Yhtëhywin, Likaväl.
Yhtëikäinen, Likåldrig.
Yhtëläinen, Likadan.
Yhtëpäättä, i en fortgång, ständigt.
Yhtëkkiä, Helt hastigt.

Y. arwoinen, Af samma värde.
Y. kaltainen, Likadan.
Y. kaltaisuus, Likhet.
Y. näköinen, Lik till utseendet.
Yhtë haawaa, På en gång.
Y. hywin, Likaväl.
Y. ikäinen, Likåldrig.
Y. läinen, Likadan.
Y. päättä, fortsättning, genast
Y. äkkiä, Helt hastigt.

Pronomenartikeln *mikä* 'hvem, hvilken' hittar vi under uppslagsordet *mi* i vilken vi även finner en grammatikalisk metaspråklig förklaring, vilken jag har strukit under i exempelartikeln nedan.

1850

Mi, n, *pron. interrog.* Hvem, hvilken, ho. förekommer alltid i förening med anhangspartiklar, t.ex. *Mikä*, hvem. mikään (ei), ingen; factivus *miksi*, hvarföre, derifr. Härledda adverbier *milloin*, när, *miten*, huru. *Ei olla milläänkään*, ej bry sig om. *Mitä mihinkin*, ett hit annat dit, än hit än dit.

1860

Mi, min, *pron. interrog.* Hvem, hvilken, förekommer alltid förenadt med anhangspar., *Mikä*, hvem. *Mitä*, hvad; *ei mikään*, ingen, *ei mitään*, intet, *miksi*, hvarföre. *Mikä mihinkin*, ett hit annat dit, än hit än dit. *Ei olla milläänkään*, ej bry sig om.

Nedan har jag placerat in de olika strukturella lexikografiska elementen i Lilius ordbok i hypotesschemat enligt 1.3.

Tabell 15. Översikt över strukturen i Lilius *Suomenkielinen Lukemisto, Sanakirja* (1850, 1860).

Lemma	Böjning	U	Meta gramm	Meta	Ekvi	Böjning Valens	U	Exempel Översättning
nominativ för subst., 1 sg. pres. för verb	genitiv för subst., inf. för verb, ett flertal former för avledningar		Meta: <i>svenska</i> Gramm: <i>latin</i>	<i>svenska</i>	nominativ för subst., infinitiv för verb			exempelsatser med i vissa fall partiella översättningar till svenska

Lemmaselektionen bygger naturligt nog på de lemmorna som förekommer i läroboksdelen. Ordboken har en tydlig pedagogisk funktion för finskinläring och den skall uttalat fungera som en receptionsordbok för förståelse av finska. Grundstrukturen i upplagorna mellan 1850 och 1860 har inte förändrats trots vissa skillnader i ortografin, ekvivalentvalet och typografin.

3.6.4 Gustaf Erik Euréns *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja / Finsk-svensk ordbok*

Gustaf Erik Euréns¹⁹¹ *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja / Finsk-svensk ordbok* från 1860, vars lemmaselektion bl.a. byggde på av Lönnrot insamlat lexikografiskt material (Krohn 1897: 322), omfattar 486 sidor med 36 000 lemman. I min lemmaberäkning har jag medtagit avledningar och sammansättningar som ingår i räckorna. Alternativa avledningar har jag inte behandlat som egna lemman.

Ordbokens inledning består av en lång grammatikalisk inledning om finskan. Inga uppgifter om svenskan förekommer. Liksom i Helenius ordbok är den långa inledningen med listor över finskans böjningsparadigm, grammatikangivelser och förkortningslistan skrivna på svenska.

Alfabetiseringen förefaller besynnerlig inom räckorna. Exempelvis har artikeln *kala* 'fisk' (som jag har granskat med anledning av att jag ville se hur lemmat *kalakukko* var skrivet) följande alfabetisering:

*-mies, -niekka, -lammikko, -sääski, -kotka, -lokki l. -kaija, -keso, -kukko*¹⁹²

Ordboksstrukturen består genomgående av långa artikelräckor. I ett flertal fall har jag inte funnit någon förklaring till räckindelningen. Ett sådant exempel har vi i artiklarna *yksi* 'en' 'ett', *kolme* 'tre', *kuusi* 'sex' som i denna ordbok uppfattas som adjektiv. Dessa artiklar saknas som räkneordsartiklar trots att det i förkortningslistan finns en förkortning *r* = *räkneord*. Artikeln *yksi* inleder en räkka där bl.a. sådana lemman som *yhdyskunta* 'samhälle', *yhdysmies* 'kontaktman' förekommer.

Som exempel på denna artikeltyp med oklar indelning i räkka ger jag ordartikeln *yksi* 'en' nedan:

Yksi yhden *a. en, samme*, yksijalkainen *enfotad*, yksikantainen *nuoli enfjädrad pil*, yksijako *enskiye*, yksimielinen *enstämmig, endrätigt*, yksimielisyys *enstämmighet*, yksimielisesti *enstämmigt*, yksipintainen *enständig, enwis [...]*

¹⁹¹ Gustaf Erik Eurén 1818–1872 (Itkonen 1961: 174).

¹⁹² Ekvivalenterna enligt Euréns ordbok: *kalamies* 'fiskare', *kalaniekka* 'fiskare, fiskhandlare', *kalalammikko* 'fiskdamm', *kalasääski* 'fiskljuse (pandion haliaetos)', *kalakotka* 'hafsörn (aquila albicilla)', *kalalokki* l. *kalakaija* 'fiskmåse (lurus canus)', *kalakeso* 'björkna (cyprinus bjoerkna)', *kalakukko* 'fiskpirog'.

I Euréns ordbok förekommer en eller flera alternativa finska avledningar och synonymer i exempelsatserna. Det är uppenbart att ordboken beskriver finskan, vilket innebär att den är avsedd för personer som är intresserade av finskans struktur. Svenskans ekvivalenter tycks fungera som ett metaspråk. Detta drag av metaspråk kommer till uttryck i bl.a. de fall där en lång förklarande beskrivning på svenska har givits. Artikeln *yö* 'natt' innehåller sådana preciseringar. För att belysa detta har jag strukit under några av de finska synonymerna och avledningarna i exempelartiklarna *yö* 'natt' och *mies* 'man' nedan. De delar som utgörs av svenska metaspråkliga fraser har jag angivit med fet kursiv stil.

Substantivartikeln *yö* 'natt' har följande form:

Yö ön *s.* natt, hyvää yötä *godnatt*, pidän l. vietän yötä *tillbringar natten*, öin päivin *natt och dag*, puoliyö, keskiyö, sydänyö *midnatt*, yösia *nattläger*, yökausi *natten igenom*, yökylmä *nattfrost*, yökunta *nattbol*, **läslag wid läsförhör**, yöjuoksu *nattlopp*, yön seutuna *under nattens lopp*, käydä yöjalassa *wara på nattlopp*, yöjalkainen *nattlöpare*, yön selkään *emot natten*, yökesrä **gossars och flickors samling om qwällarna**, yöhaukka *kattuggla (strix aluco)*, yölipakko l. yölepakko l. yöleilakka l. yöliekko *nattuggla*, nattsäärä, flädermus, yörastas *nordlig näktergal (lusciola philomela)*. -öhyt *yen l.* -önen *sen dim.* = yö. -öinen *sen a. nattlig*, **natten igenom warande**. -öllinen *isen a. nattig*, nattetid *skeende*, *s. qwällsward*. -ökkö *kön s.* **om natten rörligt djur**, flädermus, *nattuggla*, nattsäärä, yökön lehti *tätgräs (pinguicula vulgaris)* -ökkönen *sen dim.* = yökkö. -ötsy *yn s.* *nattfremmande (qwinna som med sitt arbete går till granngården till natten)*. -ödyn *tyä l.* -övyn *yöpyä l.* -önnyn *ntyä v.* *bli öfwer natten*, *taga nattqwarter*. -ötymys l. -öpymys *yksen s.* *tillbringning af natten*, *blifning till natten*. -ödytän *ttää v.* *laga att någon blir öfwer natten*. -ötän *ttää v.* *gifwa nattqwarter*, *hysa under natten*. -ötyri *in s.* *som tillbringar natten*, *nattvandrare* -öttelen *tella v.* *hysa över natten*, *tillbringa natten*, *hålla natt*. -ötteliä *än s.* *nattvandrare*. -ötöin *ttömän a.* *utan natt (öi)*.

Artikeln innehåller således förutom ett flertal synonymer och alternativa avledningar på finska, långa, närmast encyklopediska förklaringar på svenska. Avsikten är enligt min uppfattning att beskriva finska språket. Lemmat saknar för finska tänkbara böjningsformer *öitä*, 'nätter' (partitiv pluralis av *yö*), *öinä* (essiv pluralis av *yö*) etc. som kunde vara intressanta att känna till för en icke finskkunnig person.

Vi kan även konstatera att ordartikeln *Mies* 'man' finns på två ställen som lemma. Artikeln infaller i alfabetet enligt *miehen* 'mannens', trots att *mies* redan är medtaget som lemma och *mies* med referens till *miehe* som saknas som lemma. Artikeln ser ut så här:

Mies *se miehe*.

Mies miehen *s. man, karl, miehitse l. miehiten längsmed män, man för man, miehenpuoli mankön, tulla miehissä komma manstarka, mieskunta en trupp af män, mieskuntainen manbar, mieskuti förening af män, mieskuitta anseende till personen, miespolvi mansålder.*

Artikeln *mies* 'man' fortsätter med följande avledningar:

-hinen l. -hunen l. -hukainen isen l. -hut uen, -huus uuden, -hinen isen, -hekäs l. -hikäs kkään l. -hukas kkaan [...]

Även här finner vi en stor uppsättning avledningar och sammansättningar för finskan. Avledningarna och sammansättningarna saknar i regel svenska ekvivalenter.

Artikeln *maata, makaan* 'ligga' har följande form där referensen är från den sekundära infinitivformen till den primära artikeln med lemmat i 1 sg. pres.

Maata se makaan och maa.

Makaan maata *v. ligga, wara belägen. läggra. -kaus uksen s. liggning, lägtring, makausvaatteet sängkläder, pl. -set sängkläder.*

Referensen till *maa* 'jord', 'land', 'mark' ger inga lexikografiska uppgifter i fråga om verbet *maata* 'ligga'. Möjligen har ordboksredaktören reflekterat över den finska partitivformen för substantivet 'jord', 'land', 'mark' *maa, maata* (partitiv singularis).

Samma typ av inkongruens mellan lemma och ekvivalent i angivandet av böjningsformer som vi har funnit exempel på i tidigare ordböcker finner vi även i Euréns ordbok i *Makaan, maata, v. 'ligga'*.

De metaspråkliga uppgifterna för djur, växter och svampar är givna på latin, t.ex. under artikeln *maa* 'land' finner vi *maapääsäsky*, 'strandswala' (*hirundo riparia*). Dock har inga latinska benämningar på husdjur som hund, katt, ko o.s.v. givits.

I tabell 16 har jag placerat in de olika strukturella lexikografiska elementen i Euréns ordbok i hypotesschemat enligt 1.3.

Tabell 16. Översikt över strukturen i Euréns *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja / Finsk-Svensk Ordbok* (1860).

Lemma	Böjning	U	Meta gramm	Meta	Ekvi	Böjning Valens	U	Exempel Översättning
nominativ för subst., infinitiv och 1 sg. pres. för verb, ett stort antal avledningar	genitiv för subst., inf. för verb, ett flertal former för avledningar		Meta: <i>svenska</i> Gramm: <i>latin</i>	<i>svenska</i>	nominativ för subst., infinitiv för verb			exempelsatser med i vissa fall partiella översättningar till svenska, de flesta avledningarna saknar översättning till svenska

Ordbokens struktur består sammanfattningsvis för substantivens del av ett finskt lemma i nominativ med genitivböjning. För verblemmen används 1 sg. pres. och infinitivformen. Metaspråket är svenska och latin. Påfallande rik förekomst av finska avledningar/sammansättningar och alternativa avledningar/sammansättningar tyder på att ordbokens huvuduppgift är att beskriva finskan.

3.6.5 August Ahlqvists *Uusi Suomalainen lukemisto Suomalais-Ruotsalaisen Sanakirjan kanssa. Lyselöitä varten. Sanakirja / Finsk-svensk ordbok*

Ordboken *Sanakirja / Finsk-svensk ordbok* ingår som bilaga i August Ahlqvists¹⁹³ finska textbok *Uusi Suomalainen lukemisto Suomalais-Ruotsalaisen Sanakirjan kanssa. Lyselöitä varten*¹⁹⁴ (1873).

Den 87 sidor långa ordlistan består av 6 500 lemman. Nedan återger jag för att belysa strukturen i ordboken exempelartiklarna *mies* 'man' och *makaan* 'jag ligger'¹⁹⁵.

Substantivartikeln *Mies* 'man' har följande struktur:

Mies, miehen *s.* man, karl; kahden, viiden miehen på två, fem man hand; miehissä manstarkt.

Verbartikeln *Makaan* 'ligga' har följande struktur:

¹⁹³ August Engelbrekt Ahlqvist 1826–1889 (Itkonen 1961: 163).

¹⁹⁴ Min översättning: Ny finsk läsebok med finsk-svensk ordbok för lycéer.

¹⁹⁵ Observera att layouten i ekvivalentdelen inte gör någon skillnad mellan svenskan och finskan.

Makaan, ma'ata v, ligga, sofva.

Samma typ av inkongruens mellan lemma och ekvivalent vid angivandet av böjningsformer som vi har funnit exempel på i tidigare ordböcker finner vi även här i *Makaan, ma'ata* v. 'ligga', 'sofva'.

I tabell 17 har jag placerat in de olika strukturella lexikografiska elementen i Ahlqvists ordbok i hypotesschemat enligt 1.3.

Tabell 17. Översikt över strukturen i Ahlqvists *Finsk-svensk ordbok* (skolverversion) (1873).

Lemma	Böjning	U	Meta gramm	Meta	Ekvi	Böjning Valens	U	Exempel Översättning
nominativ för subst., 1 sg. pres. och inf. för verb	genitiv för subst., inf. för verb		<i>svenska</i>	<i>svenska</i>	nominativ för subst., infinitiv för verb			fraser och stående uttryck

Ordboken har för substantivartiklarna böjningsformerna nominativ och genitiv, för verbartiklarna 1 sg. pres. med en tilläggsform i infinitiv. Metaspråket är svenska. Exempelsatserna består av stående uttryck eller fraser. Lemmaselektionen hänför sig till textbokens lexem.

Namnet för ordboken ger vid handen att textboken och ordboken är avsedda för skolbruk [...] *Lyselöitä varten* 'för lycéer', d.v.s. den har ett pedagogiskt syfte för inläring av finskan. Ordbokens struktur stöder denna funktion.

De metaspråkliga uppgifterna är givna på svenska, varav följer att användaren bör vara en person med goda kunskaper i svenska.

Denna ordbok är en av de finsk-svenska ordböcker från 1800-talet som är anpassad för skolbehov och som under 1800-talet och i början av 1900-talet ingick i utgivningen av en lång rad textböcker med en ordlista som bilaga. Den första hade kommit ut 1850 i anslutning till textboken *Suomenkielinen lukemisto, Sanakirja*, redigerad av Aukusti Lilius i Åbo.

3.6.6 Ferdinand Ahlmans *Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen sanakirja / Svensk-finsk och finsk-svensk ordbok*

Under 1800-talet var Ferdinand Ahlman¹⁹⁶ en av de produktivaste finsk-svenska lexikograferna i Finland. De ordböcker enligt tabell 13 ovan som han redigerade omfattar ordböcker i båda riktningarna, d.v.s. ordböcker från finska till svenska och från svenska till finska. Hans ordböcker kom ut både som bilagor till finska textläroböcker och som självständiga verk. Observera dock att textboken med svensk-finsk och finsk-svensk ordlista gavs ut i flera icke nyredigerade upplagor under slutet av 1800-talet.

Den första ordbok som Ahlman gav ut var *Svenskt-finskt lexikon / Ruotsalais-Suomalainen Sanakirja* 1865. Solstrand-Pipping har gjort jämförelser mellan Ahlmans lemmaförråd och lemmaförrådet i Dalins *Ordbok öfver svenska språket* (1850–1853) och därvid funnit att Ahlmans ordbok, som utgår från en normativ svensk ordbok, kan utgöra ett värdefullt underlag för studium av finlandssvenskan för denna tid (Solstrand-Pipping 1992: 47).

Noreen anger att Ahlmans *Svenskt-finskt lexikon* (1865) och *Svensk-finsk och finsk-svensk ordbok I* (1874) är avsedda som ”praktiska hjälpredor för öfversättning till främmande språk” (Noreen 1903: 240).

Ahlmans ordbok från 1874 har givits ut i ett och två band, d.v.s. i två olika upplagor. Ordboken i ett band innehåller en svensk-finsk och en finsk-svensk del. Förordet finns enbart i den första delen som innehåller språkparet svenska–finska. Enligt förordet anges magister Alex. Hellegren och magister R. M. Oppman som författare till den svensk-finska delen, en del som omfattar 881 sidor och 30 000 lemman.

Den finsk-svenska delen (senare delen) omfattar 574 sidor och 28 000 lemman. Som orsak till att den svensk-finska delen är mer omfattande än den finsk-svenska delen uppger Ahlman att de främmande orden är rikare förekommande i det svenska språket. Uppslagsorden står i alfabetisk ordning. Redaktören ursäktar sig för fel, brister och inkonsekvenser i ordboken, precis som redaktörerna hade gjort sedan Schroderus ordbok på 1600-talet.

Nedan ger jag som exempel på artikelstrukturen artiklarna *Mies* ’man’ och *Maata, Makaa* ’ligga’, ’ligger’.

¹⁹⁶ Frans Ferdinand Ahlman 1836–1895 (Kansallinen elämäkerrasto, Del I. 1927: 42).

Substantivartikeln *Mies* 'man' har följande struktur. De understrukna exempelsatserna (mina understrykningar) kommenterar jag separat.

Mies (miehen), s. man; karl; *miehen puoli*, mankön; mannens sida (*af slägten*); *menee miehelle*, tager man; *mieheen, miestä päälle*, på l. per man, till mans; *miehissä*, manstarkt med samlade krafter, i ett gelag l. följe; *mies mieheltä*, man för man, man efter man; *miehestä mieheen*, från man till man; *hänessä ei ole miestä siihen, hän ei ole mies siihen l. sen mies*, det är han icke karl till l. man för; *tulee miehinensä*, kommer med sin man l. sina män; *kolmeen mieheen, miestä kolme, kolmessa miehessä*, tre man högt l. starkt; *uskottu mies (lagt.)* god man; *miehen työ*, manlig gerning; mansarbete.

Några understrukna exempelsatser ovan visar hur Ahlman har gått in för alternativa exempelsatser för finskan med motsvarande alternativa översättningar i svenska. Vi kan se större symmetri i ekvivalensen mellan källspråket och målspråket i dessa exempelsatser än i tidigare ordböcker. De tidigare ordböckerna hade beskrivit finskan med mindre grad av ekvivalens i exempelsatserna för den svenska översättningens del, ofta partiella översättningar eller de är helt utelämnade (exempelvis i Gananders ordbok). Ahlmans ordbok ger således ett flertal semantiska instrument för en översättare som vill översätta till svenska. Det finns genom detta nya grepp en viss tendens till en övergång från en receptionsordbok för finskan till en produktionsordbok för svenskan.

Verbartikeln *Maata, Maaka* 'ligger' har följande struktur:

Maata, inf. af **Makaa**.

Makaa, v, ligger, sofver, är belägen; *m. piian*, lägrar en mö.

Vi finner i artikeln *Makaa* 'ligger', 'sofver' att verbformerna för verblemman har givits i 3 sg. pres. som primärform, vilket är intressant att notera som en nyhet och som en avvikelse i förhållande till tidigare ordböcker. I de tidigare ordböckerna hade ju verbformerna givits i 1 sg. pres. Ahlman motiverar valet av verbformen i förordet som är på svenska:

[...] bör anses vava [sic!] mera praktiskt och vanligast lättare leder till de öfvriga böjningsformerna. Der det för de i detta fall så ofta ingripande konsonantförändringarna varit alldeles nödvändigt, hafva jämväl några infinitiver upptagits med hänvisning till den form, hvarunder verbet bör sökas. (1874: s. VII, förord)

Ahlmans verblemman i 3 sg. pres. förorsakar en viss förvirring i exempelsatserna. Vi kan närmare studera artikeln *makaa* 'ligger' ovan. I den förutsätter redaktören att den finska verbformens förkortning *m.* är i infinitiv, t.ex. *m. piian*, 'lägra en mö'. Exempelsatsen bör på

basen av objektvalet läsas med förkortningen *m.* enligt följande *makaa piian* 'han lärar en mö', d.v.s. det råder en form av inkongruens mellan lemma, exempelsats och översättning i infinitiv. Observera dock att den inkongruens som vi sett i tidigare ordböcker mellan lemma och ekvivalent inte förekommer i Ahlmans ordbok genom att lemma och ekvivalent har samma grammatiska (finita) form.

I tabell 18 har jag placerat in de olika strukturella lexikografiska elementen i Ahlmans ordbok i hypotesschemat enligt 1.3.

Tabell 18. Översikt över strukturen i Ahlmans *Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen sanakirja / Svensk-finsk och finsk-svensk ordbok* (1874).

Lemma	Böjning	U	Meta gramm	Meta	Ekvi	Böjning Valens	U	Exempel Översättning
nominativ för subst., infinitiv och 3 sg. pres. för verb	genitiv för subst.		<i>svenska</i>	<i>svenska</i>	nominativ för subst., 1 alt. 3 sg. pers. för verb			alternativa exempelsatser med alternativa översättningar

Även i denna ordbok har substantivlemmana givits i nominativ med genitivform som tillägg. Metaspråksuppgifterna är på svenska. Infinitivformen och verbet förekommer som sekundärform med referens till huvudformen. Ordboken innehåller omfattande exempelmaterial för att belysa lemmats semantiska fält. I övrigt följer ordboken den etablerade strukturen.

En för normeringen intressant uppgift finner vi som tilläggsuppgift på titelbladet till skolordböckerna fr.o.m. 1890, nämligen den referens som ges till *Svenska Akademiens ordlista*, 6 upplagan (1889). Medvetenheten om behovet av normering av lemmen och ekvivalenter var aktuell redan i Ahlmans ordböcker.

Detta har jag tolkat som att den svensk-finska ordboken skall användas för översättning av texter till finska, som ses som ett främmande språk, och den finsk-svenska ordboken för översättning av texter till svenska, som även den bör ses som ett främmande språk i detta perspektiv. Huruvida den svensk-finska ordboken kan användas till att producera texter till finska kan jag inte uttala mig om. Däremot är det helt klart att den finsk-svenska ordboken inte ger tillräckligt med lexikala, semantiska, morfologiska eller stilistiska referenser för att den skall kunna användas till produktion av svenska texter i de fall där svenska är ett främmande språk, d.v.s. att den skulle kunna fungera som en produktionsordbok. Dock kan

vi här ana vissa ansatser till en övergång från en receptionsordbok i finska till en produktionsordbok för svenska. Ordbokens finsk-svenska del är således avsedd att användas av en person med goda kunskaper i svenska och vissa kunskaper i finska.

3.6.7 Elias Lönnrots *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon del I och del II. Lisävihko Elias Lönnrotin Suomalais-Ruotsalaiseen Sanakirjaan*

När Elias Lönnrot¹⁹⁷ inbjöds av Suomalaisen Kirjallisuuden Seura att skriva en finsk-svensk ordbok 1840, hade lektor K.N. Keckman¹⁹⁸ påbörjat arbetet genom excerpering av *Bibeln*, lagboken, *Kantele* och *Kalevala* samt alla finska tidningar. Meningen var enligt beslut i Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1838 att K.N. Keckman skulle ha varit huvudansvarig för projektet, men han dog kort efter beslutet. Lönnrot påbörjade arbetet 1840 men var på grund av andra uppdrag tvungen att uppskjuta arbetet fram till 1863, då han återupptog det efter sin pensionering. Under tiden hade han engagerat sig i två andra ordboksprojekt, *Svensk-finsk-tysk tolk / Ruotsalais-suomalais-saksalainen tulkikirja*¹⁹⁹ (1847) och *Ryskt, svenskt och finskt handlexikon* (1851), och därmed fått lexikografisk erfarenhet (Anttila 1985: 309–310; Hakulinen 1967: 102).

Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja / Finskt-svenskt lexikon (del I 1874, del II 1880), som gavs ut i 14 häften mellan åren 1867 och 1880, har sedan 1880 kommit ut i två faksimilupplagor: 1930 och 1958. Ordboken, som innehåller ca 200 000 lemman, är den första finsk-svenska ordboken som uppfyller kriterierna för en storordbok, d.v.s. att antalet lemman är minst 100 000.

Den svenska lexikografiska traditionen tillförde material och kunskap till den finska genom Dalins *Ordbok öfver svenska språket* (1850–53[–55]) i och med att Elias Lönnrot använde Dalins ordbok i sitt ordboksarbete när han redigerade sitt *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* under åren 1863–1880²⁰⁰ (Lönnrot 1958: II).

¹⁹⁷ Elias Lönnrot 1802–1884 (Itkonen 1961: 158).

¹⁹⁸ Kaarle Niklas Keckman 1793–1838 (Kansallinen elämäkerrasto, Del III. 1930: 141).

¹⁹⁹ En parlör.

²⁰⁰ Arbetet påbörjades 1863 och var avslutat 1880.

Ikola (1929: 7–23), Rapola (1931: 199–204, 1932) och Mela (1993) har kort redovisat redigeringen av Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* under åren 1867–1880 och jag baserar min framställning på den.

I Lönnrots redaktion medverkade ett flertal språkmän, präster och lärare. Flera av dem hade egna erfarenheter av finsk-svenskt alternativt svensk-finskt lexikografiskt arbete. Gustaf Erik Eurén och D.E.D. Europæus²⁰¹ hade själv givit ut var sin ordbok (se avsnitt 3.6 och 3.6.4). En av redaktörerna, Johan Adrian Hahnsson²⁰², påbörjade ett eget svensk-finskt ordboksprojekt, som slutfördes av Heikki Paasonen²⁰³, August Herman Kallio²⁰⁴ och Knut Cannelin. Knut Cannelin, som kom att bli den dominerande lexikografen under 1900-talet, började sin lexikografiska bana med Hahnssons ordboksarbete (se vidare avsnitt 3.6.9). August Herman Kallio gav 1886 ut ett supplement till Lönnrots ordbok.

Mela som i sin pro gradu-avhandling har undersökt hur redigeringsprinciperna har inverkat på ordbildningen i Elias Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880), hävdar med referens till Aarne Anttila (1931) i sin undersökning att åtta medredaktörer – Antero Warelius²⁰⁵, Karl Erenius, Abraham Nylander, Karl Dahlberg, Gustaf Cannelin, E.J. Savolin, Oskar Ingerman och A.H. Kallio – skulle ha medverkat i Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880) (Mela 1993: 32). Enligt förordet till Lönnrots ordbok bidrog emellertid ytterligare elva personer till ordboken nämligen, lektor G.E. Eurén, kyrkoherde G. Monell, skolläraren J.G. Heinonen, skolläraren J.A. Hahnsson, litteratören D.E.D. Europæus, doktor H.A. Reinhom, kontraktsprosten J.W. Durchman, kaplanen J.F. Cajan, provinsialläkaren D:r C.A. Ehrström, kyrkoherden C. Saxa och kontraktsprosten J.F. Liljeblad. I vilken grad dessa har bidragit till ordboken som redaktörer framgår inte av förordet eller av Marjamaas sammanställning (Marjamaa 1990: 584–614). Med referens till *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuras* arkiv²⁰⁶ redovisar Mela (1993: 36) 76 brev och 8 brevutkast från Lönnrot till ordboksredaktörerna. Lönnrot själv omnämner i förordet till ordboken (del I, s. I) bara Karl Dahlberg och Anders Warenius av dem som Mela har behandlat i sin uppsats. De elva ovannämnda medhjälparna förekommer således inte i Melas undersökning. Varför dessa inte har tagits med eller hur Mela gjort sitt urval framgår inte.

²⁰¹ D.E.D. Europæus 1820–1884 (Itkonen 1961: 161).

²⁰² Johan Adrian Hahnsson 1834–1888 (Kansallinen elämäkerrasto, Del II. 1929: 338).

²⁰³ Heikki Paasonen 1865–1919 (Itkonen 1961: 181).

²⁰⁴ August Herman Kallio 1858–1896 (Suomen elämäkerrasto 1955: 369).

²⁰⁵ Antero Warelius 1821–1904 (Kansallinen elämäkerrasto, Del V. 1934: 554–556).

²⁰⁶ Arkivet har bevarat Lönnrots brevväxling i original.

Ordbokens långa förord på svenska består av tre delar: en allmän beskrivning av medverkande redaktörer, en anvisningsdel med paradigmatbeller, grammatiska uppgifter för finskan samt slutligen en lista med i ordboken använda förkortningar.

Lönnrots egen kritiska syn på ordboksarbetet avspeglas i följande utdrag ur förordet till ordboken del I:

[...] Detta har jag nu fått lof att anföra till någonslags ursäkt för arbetets mångfaldiga brister, och åtskilligt annat kunde tilläggas, som jag nu dock förbigår väl vetande, att den förnämsta orsaken ligger hos mig sjelf eller i min oförmåga att åstadkomma något bättre, hvarföre jag ock när som helst vore färdig att afstå hela arbetet åt andra skickligare händer [...]. (1958: Del I: II)

Följande omdöme ger Aarne Anttila²⁰⁷ om Lönnrots ordbok i *Kansallinen elämäkerrasto*:

Sen tarkoituksena oli sisältää kaikki suomen kielen sanavarat. Niiden keräily oli kuitenkin suoritettu epätasaisesti, satunnaisesti ja liian vähäisin voimin, johdannaisissa varsinkin oli epävarmaa, kaavan mukaan tehtyä aineista, jota ei koskaan ollut esiintynyt elävässä suomen kielessä. Erinomaisen tärkeitä olisivat täydellisessä sanakirjassa olleet viitteet, onko sana tavallinen vai harvinainen ja mistä se on peräisin. Jonkin verran epätarkkuutta ja epäjohdonmukaisuutta johtui siitä, että teoksen laajuuden vuoksi käsikirjoituksen valmistamisessakin oli käytettävissä useita apumiehiä, joiden työtä L. ei ehtinyt tai hennonut kylliksi korjata. Apumiehinä olivat m.m. pappismiehet A. Warelius, K. Dahlberg ja K. Erenius, maisteri A. Nylander, tri G. Cannelin, jumaluusopin kand. E.J. Savolin ja lopuksi ylioppilaat O. Ingerman ja A.H. Kallio. L. itse puolestaan piti suurteostaan vain aineskokoelmana, josta myöhemmin tieteellisen tarkka sanakirja laadittaisiin. Puutteistaan huolimatta se oli ilmestyessään korvaamaton apuneuvo ja vielä nytkin, puolen vuosisadan kuluttua, verrattomasti laajin suomen kielen sanaaarteisto sisältäen enemmän kuin 200 000 sanaa.²⁰⁸ (Kansallinen elämäkerrasto III osa, 1930: 519)

²⁰⁷ Författare till bl.a. en tvådelad biografi som beskriver Lönnrots liv och författarskap.

²⁰⁸ Artikeln om Lönnroth är skriven av Aarne Anttila (1892–1952), litteraturforskare, professor. *Elias Lönnrot I* (1931), *II* (1935). Uppgifterna om Aarne Anttila är hämtade ur *Kuka kukin oli 1900–61* (1961).

Min översättning: Den hade som mål att innehålla alla ord i finskan. Ordinsamlingarna hade gjorts ojämnt, sporadiskt och av alltför få personer. Framför allt i fråga om avledningarna fanns osäkerhet, i detta fanns material som hade gjorts schematiskt och som aldrig hade uppträtt i finska språket. Speciellt viktiga hade referenserna i en heltäckande ordbok varit, om ordet är vanligt eller ovanligt och varifrån ordet i fråga härstammar. Viss inexakthet och inkonsekvens berodde på att man på grund av verkets omfattning var tvungen att anlita flera medhjälpare vid manusskrivandet, vilkas arbete L. inte hann eller nådes korrigera i tillräcklig omfattning. Som medhjälpare fungerade bl.a. prästerna A. Warelius, K. Dahlberg och K. Erenius, magister A. Nylander, dr. G. Cannelin, teol. kand. E.J. Savolin och slutligen studenterna O. Ingerman och A.H. Kallio. L. uppfattade sitt storverk som en materialsamling, som senare skulle utgöra grunden till en exakt vetenskapligt utarbetad ordbok. Trots sina brister var den vid utgivningen ett oersättligt hjälpmedel och är även nu, ett halvt århundrade senare, med sina 200 000 uppslagsord den mest omfattande ordskatten över finskan.

Vad gäller megastrukturen (se avsnitt 1.4.2) i ordboken kan det nämnas att lemmana för första gången är ordnade i absolut alfabetisk ordning utan hänsyn till etymologi eller stamord.

Exempel på strukturen visar jag nedan genom artiklarna *Mies*, *miehen* 'man', 'mannens' och *Maata*, *makaan* 'ligga'. Mina understrykningar ger några exempel på alternativa former för finska exempelsatser och uppräknningar på finska sammansättningar. Fet kursiv anger finska exempelsatser för vilka översättning eller fullständig översättning till svenska saknas; fet brödtext ger variationer i svensk översättning.

Substantivartikeln *Mies* 'man' har följande form:

Mies, *miehen*, s. man, karl, person: *kunnon m.* en man af heder; *kunnian m.* hedersborgare; *Liikalan m.* karl från Liikala; *reima m.* ståtlig, hygglig, belevad man; *uskottu-* l. *uskottawa m.* godman (*lagt.*); *tulla miehissä* komma manstarka; *ensimmäinen* l. *ylimmäinen m.* hufvudperson; *kylläpä se sitte m.* on nog är han då också en karl; *mi sinä olet miehiasi* l. *mieheksi* hvad är du för en man? *tartutaan miehissä* alla på en gång; *kyllä hän tuo miehissä menee* nog går det för sig, när man är flere om det; *mennä miehissä taloon* gå manstarka till gården; *tehdä, käydä miehissä* l. *miehin* göra, gå med manstyrka, krafter; *kahdessa miehessä wiettiin warasta linnaan* med tillhjälp af två karlar; *m. mieheltä* l. *miehestä* man för man; *kolme mieheen* l. *miestä kohden* l. *miehen päälle* l. *miehestä* per på man, per man, till mans; *miehestä mieheen* l. *miehestä toiseen* man och man emellan, från man till man; *ei hänestä* l. *hänestä siihen* l. *sitä miestä ole* det är han icke karl till; *meitä oli miehiä yltäkylä* vi voro manstarka; *olla m. puolestansa hafva skinn på näsan, hafva gehör med sig, sätta sig på sin höga häst*; *tehdä jku mieheksi* göra folk af en; *mennä miehelle* gifta sig (om qvinnor); *antaa miehelle* bortgifta; *mies jonka vaimo on pois kotoa* gräsenkling; *kyllä minä tiedän mitä miehiä hän on* jag vet nog hvad han går och gäller för; *pyhäin miesten päivä* allhelgonadag; *sukkela m.* slugt hufvud; *kuulla totiselta mieheltä* höra af säker hand; *elää omina miehinänsä* lefva på egen hand; *olla miesten mieleinen* hafva karltycke; *olla miesten parhaita* vara bland de bästa karlar; *kahdesta miehestä nostettiin ylös* tvenne man på en gång lyftade; *m. se kun paikkansa pitää* karl den som bibehåller sin plats (*ordst.*); *kun hän miehensä tuli* när han blef kraftigare; *wanha m.* gammal man (så kallas äfven björnen); *emännän m.* = puusniekka; *miestä kun salkoa* karlar som störrar (långa o. tätt); *ne on wiinawiemämiehiä* som föra bränvin till staden; *kirkkomiehiä* ne owat kyrkofolk (om både män och qvinnor); *ajo=, apu=, asia=, awio=, edus=, juoma=, kala=, kauppa=, keräjä=, kosio=, koti=, lauta=, matka=, muona=, murha=, perä=, poika=, pää=, raha=, sota=, tieto=, työ=, wala=, wasara=, wiha=, wiina=, wirka=, wäwymies* m.m. [...].

Jämfört med motsvarande ordartiklar i tidigare ordböcker är artikeln *mies* 'man' mycket längre, och den innehåller många fler exempelsatser med prov på finska. Den innehåller exempelsatser som saknar översättningar till svenska och den har långa språkprov för

finskan. Ett intressant lexikografiskt grepp finner vi i exempelsatsen ”*mies jonka vaimo on pois kotoa* gräsenkling;”. Man skulle kunna tolka detta som ”omvänt metaspråk”, d.v.s. ”gräsenkling” kunde vara ett svenskt lemma i en svensk-finsk ordbok och den finska exempelsatsen kunde utgöra en metaspråklig förklaring till det svenska lemmat. I detta fall har redaktören således blandat ihop funktionerna för målspråk och källspråk.

Sättet att räkna upp sammansättningar i slutet av artikeln återfinns i dagens *PS* (1990–1994; jfr artikeln *mies* i *PS* del II, s. 210).

Verbartikeln *Maata* ’ligga’ har följande struktur:

Maata, makaan v. ligga, sofva; vara belägen; besofva, lägga, häfda (en qvinna); *ruweta* l. *mennä* l. *panna* m. lägga sig; *mennä makaamaan* gå och lägga sig; *makaan missä mittani puuta on* jag ligger hvar jag rum får (på bänken); m. *koiranunta* låtsa sofva; m. *sikeästi* l. *sikeässä unessa* sofva tungt; m. *päänsä selväksi* sofva ruset af sig; m. *tarpeeksensa* l. *kylliksensä* l. *kylläksi* sofva sig uthvilad; m. *hukkaan* l. *pois* försova; m. *yli aikansa* försova sig; *maata kuin pruukin sika* sova tungt, länge; ***hanki makaa orahat; talwi makasi nütyt; m. lapsensa kuoliaksi*** förqväfva sitt barn; m. *kätensä; maattu käsi* osäker hand (om en som ej träffar vid kastning); m. *piika* l. *waimo* lägga l. häfda en qvinna; m. *wäkisin* våldtaga; *mihinkä matka makaa* hvart gäller resan? *matka makaa sinnepäin* vägen ligger ditåt; m. *aallonpohjassa* ligga under sjön; m. *ankkurissa* ligga till ankars; m. *kannallaan* l. *perällään* ligga på hälen (*sjöt.*); m. *maan alla* ligga under land (*sjöt.*); m. *piissä* ligga bi (*sjöt.*); m. *prassattuna* ligga uppbrassad (*sjöt.*); m. *silmällään* l. *kaulallaan* ligga på näsan (*sjöt.*); *kuinka makaatte* huru ligger ni an (*sjöt.*); m. *wajilla* ligga på svaj (*sjöt.*); m. *tasakölillä* ligga på jemn köl (*sjöt.*); m. *tuulen mukaan* ligga vindrät (*sjöt.*)

Även verbartikeln är längre än i de tidigare ordböckerna med många fler ekvivalenter, exempelsatser och språkprov.

För att ge en överblick över ordboksstrukturen har jag placerat in de olika lexikografiska elementen i Lönnrots ordbok i hypotesschemat enligt 1.3.

Tabell 19. Översikt över strukturen i Lönnrots *Suomalais-Ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt lexikon* (1874–1880).

Lemma	Böjning	U	Meta gramm	Meta	Ekvi	Böjning Valens	U	Exempel Översättning
nominativ för subst., infinitiv för verb	genitiv för subst., 1 sg. pres. för verb		<i>svenska</i> <i>finska</i>	<i>svenska</i>	nominativ för subst., inf. för verb			vissa uttryck och exempelsatser saknar översättning till svenska

I substantivartiklarna har lemmat angivits i nominativ och genitiv singularis, i verbartiklarna har infinitivformen fått utgöra huvudformen och 1 sg. pres. den böjda formen. Metaspråket, som anger grammatiska uppgifter, är i huvudsak svenska men även finska används. De svenska ekvivalenterna saknar böjningsformer och andra grammatiska uppgifter. Lönnrot har använt en lång uppräkningsform av ekvivalenter för att beskriva lemmats semantiska innehåll. Exempelsatserna (idiom, kollokationer, ordspråk) på finska ser jag som beskrivning av finskan då de i flera fall saknar översättning till svenska. Metaspråkliga uppgifter om stilistik, språkliga varieteter etc. saknas, liksom uppgift om i vilken del av landet det finska lemmat används. Fackspråkliga metaspråksuppgifter förekommer däremot (se artiklarna *maata*, *makaan* ovan).

Hur ser då den målgrupp ut som Lönnrots ordbok var avsedd för? Lönnrot ansåg själv att ordboken var avsedd som ett underlag och en materialbank för senare tids lexikografiska arbeten (*Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880), Förord Del I, s. II).

Många avledningar för finskan är konstruerade former utan förankring i ett levande språk. Ordboken har genom dessa konstruktioner enligt Rapola fått en skenbart stor volym. De många konstruktionerna i Lönnrots ordbok har Rapola i vissa avseenden t.o.m. sett som ett problem för den finska språkforskningen (Rapola 1932: 41).

Hakulinen (1967: 104) noterar beträffande lemmaselektionen att ordboken har stora luckor för termer och uttryck från 1860- och 1870-talet. Detta påtalar även Lönnrot själv i förordet. Mycket av denna brist täcktes av supplementdelen *Lisävihko Elias Lönnrotin Suomalais-Ruotsalaiseen Sanakirjaan* (1886), som A.H. Kallio gav ut efter Lönnrots död.

Hakulinens och Rapolas analyser tyder på att ordboken var, precis som Lönnrot själv ansåg, ett underlag för en framtida finsk ordbok.

För att belysa lemmaurvalet i Lönnrots ordbok och för att ge ett perspektiv på lexikografiska traditionen före och efter Lönnrots ordbok, har jag i tabell 20 gjort en sammanfattning av ekvivalent- och lemmaselektionen för sammansättningar där en av sammansättningslederna utgörs av artikeln *mies* 'man' från Schroderus ordbok 1637 fram till Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880) och vidare till *PS* (1990–1994) och *Su-ru* (1997).

De samlade ekvivalenterna²⁰⁹ i ordböckerna Schroderus *Lexicon latino-scondicum* (1637), *Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione* (1644) och Florinus *Vocabularium Latino-Sveco-Germanica-Fennicum / En kort Orda-Book på Latin/Svenska/Tyska och Finska / Yxi Lyhykäinen Sana-Kirja* (1695) mellan 1637–1695 har fått utgöra undersökningsmaterialet. Från och med Juslenius ordbok *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök* (1745) är antalet sammansättningar²¹⁰ än fler, varför jag av utrymmesskäl har stannat vid Florinus ordbok från 1695 vid ekvivalent/lemmavalet för denna förteckning. Alla källor talar för att både Juslenius och Gananders ordböcker fått sitt material från Florinus ordbok, varför jag inte ser någon anledning att ha med Juslenius och Gananders ordböcker i min översiktstabell. För Juslenius del komplicerades redovisningen av att ordboken fått omfattande lemmakompletteringar av Porthan, Kreander och Canstrén. Däremot är det av värde att se vad som finns kvar av 1600-talets lexikografiska material i Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880) och *PS* (1990–1994) samt *Su-ru* (1997).

För de lemman som finns i *PS* (1990–1994) har dagens ortografi tillämpats, och för de lemman som endast finns i äldre ordböcker den ortografi med bl.a. initialversaler som finns i den ordbok där lemmat förekommer. Den svenska ekvivalenten i tabellen härstammar från den ordbok i vilken lemmat är belagt.

Tabell 20. Ekvivalent/lemmaselektionen av sammansättningar på lemmat *mies* 'man' 1637–1997.

Ekvivalent alt. Lemma	Schroderus 1637	Variarum rerum vocabula 1644 ²¹¹	Florinus 1695 ²¹²	Lönnrot 1874–1880	PS 1990–94 och Su-ru 1997
aviomies 'make'	+	+	–	+	+
Codonmies, Lintukodonmies 'dvärg'	+	+	–	+	–
Elomies 'skördeman'	–	–	+	+	–
heinämies 'slätterkarl'	–	–	+	+	+
Hevosmies 'ryttare'	–	+	–	+	
jalkamies 'fotgångare'	–	–	+	+	+
kalamies 'fiskare'	–	–	+	+	+
kauppamies 'affärsman'	–	–	+	+	+
kylänmies (i fras)	+	+	+	+	+

²⁰⁹ Finska var målspråk före 1745, vilket innebär att vi måste studera ekvivalenterna.

²¹⁰ Finska blev källspråk 1745, vilket innebär att studiet inriktas på lemmat.

²¹¹ Enligt alfabetiska förteckningar från Forskningscentralen för de inhemska språken.

²¹² Enligt alfabetiska förteckningar från Forskningscentralen för de inhemska språken.

leskimies 'änkling'	+	+	+	+	+
Lintumies 'fågelfångare'	-	-	+	+	-
maanmies 'landsman'	-	-	+	+	+
matkamies 'resenär'	-	-	+	+	+
merimies 'sjöman'	-	-	+	+	+
metsämies 'jägare'	-	-	+	+	+
murhamies 'mördare'	-	-	+	+	+
nimismies 'länsman'	-	-	+	+	+
nuorimies 'ung man'	+	-	+	+	+
Peidhi Mies 'piiknerare'	+	-	-	-	-
Peitsimies 'landskneckt'	+	+	+	+	-
peltomies 'lantman'	-	-	+	+	+
Perheen mies 'husbonde'	+	+	+	+	-
puhemies 'talman'	-	-	+	+	+
pyssymies 'beväpnad man'	+	-	-	+	+
Raatomies 'rådman'	-	-	+	+	-
Ratsumies 'ryttare'	-	-	+	+	-
saarnamies 'predikant'	-	-	+	+	+
Sisaren mies 'systers man'	-	+	-	-	-
Sodan päämies 'krigsöfverste'	-	+	-	+	-
sotamies 'soldat'	-	-	+	+	+
talonmies 'gårdskarll'	-	+	+	+	+
tullimies 'tullman'	-	+	-	+	+
Valtamies 'maktägande person'	+	+	+	+	-
Vanhamies 'gammal man'	-	+	-	-	-
Vanti mies 'kusk'	+	-	-	-	-
Vapaamies 'frälseman'	+	-	-	+	-
Weistomies 'träslöjdare'	-	+	-	+	-
vihamies 'fiende'	+	+	+	+	+
viinamäen mies (i fras)	-	+	-	-	+
Wijna tarhan mies 'vingårdsman'		+	-	-	-
virkamies 'tjänsteman'	-	-	+	+	+
välímies 'medlare'	-	+	-	+	+
miestappo 'mord'	-	+	+	+	+

Tabell 20 ger ett ytterst begränsat urval av sammansättningar i en ordbok, men den täcker ett stort antal ordartiklar över stora delar av alfabetet och således även en stor del av ordböckerna genom att lemmat *mies* är högfrekvent i finska ordböcker (jfr Niemikorpi 1998: 32–48). För att analysen skulle kunna vara generaliserande och heltäckande skulle det krävas en mer omfattande studie med hjälp av dator. För närvarande är det inte möjligt att genomföra en sådan undersökning, varför vi får nöja oss med ett axplock av ekvivalenter alternativt lemman. Översikten ger emellertid vissa indikationer som kan vara av värde att notera.

Om vi börjar med att studera Schroderus ordbok från 1637, finner vi att av 13 sammansättningar i Schroderus återfinns 6 i både Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880) och i *PS* (1990–1994) samt *Su-ru* (1997). I *Variarum rerum vocabula* (1644) är ekvivalentselektionen i viss mån en annan och utökad jämfört med den i Schroderus ordbok från 1637. Antalet ekvivalenter består av 19 sammansättningar som börjar med *mies* 'man'. Vi kan även konstatera att av Schroderus 13 ekvivalenter återfinns 8 i *Variarum rerum vocabula*. I Florinus (1695) har antalet ekvivalenter utökats betydligt till totalt 28 sammansättningar på *mies* 'man'. Av Florinus 28 sammansättningar återfinns 27 i Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880) och 21 i *PS* (1990–1994) samt *Su-ru* (1997).

Schroderus ordbok har ett begränsat antal sammansättningar, vilket även han själv påtalar i ordbokens förord. Intressant är att notera att det i detta mycket begränsade urval finns en del ekvivalenter ur Schroderus ordbok som är gångbara även i modern finska. Fyra av hans ekvivalenter förekommer som ekvivalent eller lemma i samtliga ordböcker och sex i *PS* (1990–1994) och *Su-ru* (1997). Likaså tycks Florinus ordbok från 1695 innehålla mycket lexikografiskt ekvivalentmaterial som har gått vidare till Lönnrots ordbok och till nutidens enspråkiga finska och finsk-svenska ordböcker. Efter Lönnrots ordbok, som förefaller vara den mest heltäckande, har några lemmar utgått. Sammanfattningsvis implicerar min tabell att samtliga de redovisade ordböckerna fram till 1880 är relativt moderna i fråga om ekvivalent- och lemmaselektionen.

Utvecklingen av de ordboksartiklar som jag har studerat går således att följa som en röd tråd från 1600-talets ordböcker via de olika ordböckerna fram till dagens ordböcker.

Som en kuriositet kan vi notera att det förefaller inträda en viss puritanism i lemmaselektionen i skolordböckerna på 1800-talet. De ur dagens stilistiska aspekt vulgära eller vardagliga orden såsom *paska* 'skit' och *paskantaa* 'skita' är utmönstrade ur Lilius 1850, Ahlqvist 1873 och Cannelins 1889–1903 skolordböcker.

Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880) anses vara ett ur finskt lexikografisk och lingvistisk synvinkel centralt verk. Vad gäller lemmaselektionen har den utgjort grunden till dagens enspråkiga finska och tvåspråkiga finsk-svenska ordböcker.

Samma språkplaneringsprocess med kodifiering av normen som Dalin för svenskans del hade avslutat i mitten av 1850-talet (Hannedóttir 1998: 4, 11), påbörjades för finskan med Juslenius *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök* (1745), fortsatte med Gananders *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787) och Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880) och slutfördes med *NS* (1951–1961). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880) förefaller ytligt sett vara en tvåspråkig finsk-svensk ordbok men anses av bl.a. Rapola (1932: 40–41) och Hakulinen (1967: 103–105) vara en beskrivning av finskan, d.v.s. den skall egentligen ses som en deskriptiv enspråkig finsk ordbok i vilken normen inte är färdigt kodifierad och i vilken de svenska ekvivalenterna skall ses som metaspråk till finska lemmarna.

Hakulinen (1967) ger i följande citat ett klart besked om vilka användare Lönnrots ordbok var avsedd för:

Lönnrotin sanakirja ei oikeastaan ollut mikään sellainen suomalais-vieraskielinen kääntäjän apuneuvo, jommoisia tällaiset kaksikieliset sanakirjat yleensä ovat, vaan se oli itse asissa suomalaiselle yleisölle tarkoitettu äidinkielen omien sanojen selitysteos, jossa tulkitsevana kielenä oli silloisen sivistyneistömme parhaiten tuntema kieli, ruotsi.²¹³ (Hakulinen 1967: 105)

Ordboken kan således endast i begränsad utsträckning användas som hjälpmedel för översättning av texter från finska till svenska.

²¹³ Min översättning: Lönnrots ordbok är egentligen inte en sådan ordbok mellan finska och ett främmande språk, som dylika tvåspråkiga ordböcker i allmänhet är, utan den är i själva verket avsedd för en finsk publik såsom en beskrivning av de egna orden och där det tolkande språket är svenska, det språk som den tidens bildade kretsar bäst kände till.

3.6.8 C.F. Nordlunds *Suomalais-ruotsalainen käsisanakirja / Finskt-svenskt handlexikon. Skolupplaga*

C.F. Nordlunds *Suomalais-ruotsalainen käsisanakirja / Finskt-svenskt handlexikon. Skolupplaga* som kom ut 1889 består av 652 sidor och innehåller 53 000 lemman. Texten har ett litet typsnitt och är även i övrigt väldigt tät i sättningen. Bokstäverna B, C, D, F, G, Q, X, Z och Å saknas utan förklaring. Ordboken innehåller en bilaga med finländska och utländska ortnamn.

Det intressanta är att förordet enbart är på finska. De tidigare utgivna ordböckernas förord hade varit på svenska eller på latin. Förordet, som andas självsäkerhet, ger kritik åt de handordböcker som Gustaf Erik Eurén och Ferdinand Ahlman hade redigerat. Nordlund nämner inget om t.ex. Lönnrots ordbok *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880), som hade kommit ut nio år tidigare, vilket är anmärkningsvärt. Nedan har jag tagit med några utdrag ur förordet, dels för att belysa Nordlunds kritiska förhållning till tidigare ordböcker, dels för att belysa avsnitt ur det första förordet på finska. Det finska förordet bör även sättas i relation till ordboksstrukturen, som analyseras senare i avsnittet.

Om Gustaf Erik Euréns *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-Svensk Ordbok* (1860) anför Nordlund följande, som kan anses utgöra en form av ordbokskritik:

Edellinen näistä, vaikka muutamissa kohdin ansiollinen teos, on kuitenkin puuttuvainen siinä, että sanat yleensä ovat sijotetut juurisanain alle ilman aakkoista järjestystä; että johdetut sanat ovat asetetut niin taajaan toisiensa rinnalle, että tottuneenkin on vaikeaa haettavia sanoja löytää; että yhdistettyjä sanoja, joita suomen kielessä on niin ko'olta, tässä löytyy vähimmässä määrässä; sekä että sanojen merkityksiä ja käyttämistä koskevia esimerkkejä ja lauseparsia on hyvin niukalta.

Tämä sanakirja on sentähden jokseenkin epäkäytännöllinen. Semmoisena ei se olekaan voinut tyydyttää kohtuullisia vaatimuksia.²¹⁴

Om Ferdinand Ahlmans *Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen sanakirja / Svensk-finskt och finsk-svensk ordbok* (1883) anför Nordlund följande:

²¹⁴ Min översättning: Den föregående av dessa är, även om den på några ställen är förtjänstfull, trots allt bristfällig i det avseendet att orden är inplacerade under sitt stamord utan någon alfabetisk ordning; att avledningarna är så tätt inskrivna att till och med en van läsare har svårt att hitta orden; sammansättningar, som finska språket har så gott om, kan i denna ordbok hittas i mindre utsträckning; samt att ordbetydelser och exempelsatser som belyser ordens användning är ringa.

Jälkimäinen taas, joka tähän asti on ollut ainoa käytännöllinen sanakirja, on puuttuvainen siinä, että harvoilla poikkeuksilla ainoastaan nominien nominativi ja verbien presentin 3:mas persona on siihen otettu. Tämä ei suinkaan ole kylliksi, sillä Suomen kielen erityinen luonne vaatii välttämättömästi enemmän ohjeita sanain taivutusmuotojen käyttämiseen.²¹⁵

Nordlunds självsäkra inställning till sitt eget arbete framgår av följande citat ur förordet. Vi får då minnas att Lönnrots stora ordbok hade kommit ut nio år tidigare och att han i sin tur hade varit starkt kritisk och ödmjuk till sitt arbete;

Tässä teoksessa on varmaan vielä kenties montakin puutetta ja virhettä. Mutta semmoisenaankin on se kuitenkin täydellisin käsisanakirja, joka nykyään on olemassa, kunnes täydellisempi ja parempi ilmaantuu. Painovirheitä on huolellisesti koetettu tästä teoksesta korjata. Niitä onkin kirjan ko'on suhteen hyvin harvassa, netkin harvat yleensä niin vähäpätöisiä, ett' eivät voi erinomaista häiriötä tehdä. Täydellisyyden vuoksi olen kuitenkin asettanut huomattavat painovirheet tässä järempänä eriluetteloon.²¹⁶

Nordlund kritiserar således både Euréns och Ahlmans ordboksstrukturer ur ett användarperspektiv med utgångspunkt i finskan. Svenskan berörs inte.

Hur ser då ordbokens struktur ut? Nedan ger jag exempel på artikelstrukturen i artiklarna *mies* 'man' och *makaan* 'ligga'.

Substantivartikeln *mies* 'man' har följande struktur:

Mies -hen (-stä -hiä) *s. man, karl; kunnan m. en man af heder; uskottu m. godman; sanasta m-sta mansord (är) mans ära; kolme mkaa m-stä kohden l. päälle 3 mk per man; hänessä ei ole m-stä siihen det är han ej karl till; mi sä olet m-hiäsi hwad är du för en karl? m-hissä manstarkt; m-sta m-een l. toiseen från man till man, man och man emellan; mies m-ltä l. m-stä man för man; mennä m-lle gifta sig; antaa m-lle bortgifta; elää omana m-nä på egen hand; m-hitse man för man; komp. miehempi; tulla m-hemmäksi bli manligare.*

²¹⁵ Min översättning: Den senare å sin sida, som hittills har varit den enda praktiska ordboken, är bristfällig i det att med få undantag nominativens nominativform och verbens 3:e person är medtaget. Detta är inte alls tillräckligt, ty finska språkets speciella natur kräver obetydligt fler uppgifter om ordens böjningsformer.

²¹⁶ Min översättning: I detta verk finns kanske flera brister och felaktigheter. Men redan som sådan, är den mest fullständiga handordbok, som existerar i dag, tills en mer fullkomlig uppkommer. Tryckfel har man noggrant försökt korrigera. De är i förhållande till bokens omfång mycket få, och när de uppträder är de i regel obetydliga och stör ej speciellt mycket. För fullkomlighetens skull har jag placerat in upptäckta tryckfel i en förteckning i slutet av ordboken.

Substantivartiklarna har i ordboken fått fyra böjningsformer i anslutning till lemmat: nominativ, genitiv i singularis och singularis och pluralis av partitiv. Den understrukna satsen i artikeln *mies* 'man' visar på en ofullständig översättning av en exempelsats. Exempelsatsen *elää omana m-nä* 'på egen hand' borde ha fått en översättning i t.ex. 'leva på egen hand'.

Verbartikeln *makaan* 'ligga' ser ut enligt följande:

Makaan -a'ata v. *ligga, wara belägen, lägga*; panna m-ta *lägga sig*; mennä m-maan; m. hukkaan pois *försofwa*; m. yli aikansa *försofwa sig*; mihinkä matka m-aa *hwart gäller resan?* m. ankkurissa *ligga för ankars*; m. piissä (sjöt.) *ligga bi*; m. tuulen mukaan *ligga windrätt* [...].

Verblemmarna är givna i 1 sg. pres. enligt den tradition som var förhärskande före Lönnrots ordbok 1874–1880. Exempelsatserna är givna i infinitivform, trots att lemmaformen är i 1 sg. pres. Inkongruensen gör användaren osäker på vilken form exempelsatsernas verbförkortningar har. Står t.ex. *m. yli aikansa* försofwa sig för **makaan yli aikansa* eller för *maata yli aikansa*?

Partikelartikeln *-kaan* ger prov på metspråkliga uppgifter på svenska, som jag har strukit under i exempelartikeln nedan.

Kin part. se **Ki**.

Ki l. **kin** part. *äfwen, tillochmed*.

Kaan (kään) *anhangsord (wid nekning och frågor)*; ei kukaan *ingen*; onko kukaan nähnyt *har någon sett?*

Detta förhållande att de metaspråkliga uppgifterna och referenserna (t.ex. *se, föreg.*) är på svenska är i konflikt med det finska förordet, som vänder sig till en person med goda kunskaper i finska. Det svenska metspråket förutsätter däremot att användaren kan svenska, men för att kunna läsa förordet måste användaren kunna finska. Dessa krav på kunskaper i svenska syns även i att inga förklaringar eller översättningar av de i ordboken förekommande svenska förkortningarna har givits.

För att ge en överblick över ordboksstrukturen i Nordlunds ordbok har jag i tabell 21 placerat de olika lexikografiska elementen i hypotesschemat enligt 1.3.

Tabell 21. Översikt över strukturen i Nordlunds *Suomalais-ruotsalainen käsisanakirja / Finskt-svenskt handlexikon* (1889).

Lemma	Böjning	U	Meta gramm	Meta	Ekvi	Böjning Valens	U	Exempel Översättning
nominativ för subst., 1 sg. pres. för verb	genitiv, partitiv sing. och pl. för subst., inf. för verb		Gramm: svenska Meta: svenska stil varietet fackspråk källor	svenska	subst. i nominativ, infinitiv för verb			exempelsatser med i vissa fall partiella översättningar till svenska

Trots att ordboken genom sitt förord vänder sig till en finskspråkig användare, ger ordbokens struktur och språkval för de metaspråkliga uppgifterna signaler om att användaren trots allt bör vara en svenskspråkig person. Likaså ser jag ordbokens funktion närmast som deskriptiv för finskans del. Ordboken kan alltså inte användas av en finskspråkig person utan goda kunskaper i svenska för produktion av texter på svenska.

3.6.9 Knut Cannelins finsk-svenska ordböcker 1889–1903

Gustaf Cannelin²¹⁷, Knut Cannelin²¹⁸ och Aulis Cannelin²¹⁹ var tre ordboksredaktörer från samma familj som haft stor betydelse för den finsk-svenska och svensk-finska lexikografins utveckling sedan mitten av 1800-talet. Gustaf Cannelin medverkade i Lönnrots redaktion (se avsnitt 3.6.7), sonen Knut redigerade ordböcker från slutet av 1800-talet till 1930-talet och Knuts son Aulis förde traditionen vidare efter honom. Mellan åren 1889 och 1998 har det utkommit totalt 112 upplagor av vilka 83 upplagor är finsk-svenska och 29 svensk-finska ordböcker med Knut och/eller Aulis Cannelin som redaktörer. Ordböckerna som är i varierande format har Knut Cannelin som ensamredaktör eller som medredaktör (jfr 10. Källor och Bilaga 2). Ett flertal av dessa upplagor är nytryck utan omredigeringar.

Mellan 1889 och 1903 gav Knut Cannelin ut fem finsk-svenska ordböcker. Lemmamaterialet för upplagan 1889 var hämtat från den av honom redigerade läseboken i finska *Suomalainen lukemisto*²²⁰ (1889), där ordboken ingår som bilaga. Upplagorna från åren 1894 och 1903 innehåller även externt lemmamaterial men bygger i huvudsak på 1889 års upplaga.

²¹⁷ Gustaf Cannelin (1815–1885) (Libris).

²¹⁸ Knut Cannelin 1860–1938 (Itkonen 1961: 174).

²¹⁹ Aulis Cannelin (1896–1960) (Libris).

²²⁰ Består av en textbok med finska facktexter och skönlitterära texter.

*Suomalainen lukemisto suomalais-ruotsalaisine sanastoineen*²²¹ (1889) innehåller 81 sidor med 3 000 lemmor för ordlistedelen. Metaspråkliga grammatikförkortningar är på svenska t.ex. *räkn.* = räkneord, *obr.* = obrukligt. Ordlistan, som är en bilaga till läseboksdelen, innehåller inget separat förord. Det som är anmärkningsvärt är att förordet, som även hänförs till ordlistan i huvudboken *Suomalainen lukemisto suomalais-ruotsalaisine sanastoineen*, är på finska. Ur pedagogisk synvinkel för ordlistan vidare den tradition som Aukusti Lilius hade introducerat genom *Suomenkielinen Lukemisto, Sanakirja* (1850), nämligen att ha en ordlista/ordbok som ett komplement till en läsebok (se vidare avsnitt 3.6.3).

Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok (1893, 1894), som kom ut i egen volym, har utökats till att omfatta 165 sidor och 6 000 lemmor. Förordet ur textboksdelen för 1893, som är på finska, anför följande om ordboken:

[...] – *Sanastoon*, joka muuten on toimitettu samojen periaatteiden mukaan kuin entinenkin, on tässä uudessa painoksessa otettu koko joukko muitakin sanoja kuin lukemistossa tavattavat. Tämän kautta on sanasto paisunut ainakin toista vertaa entistään laajemmaksi ja sanavarasto on siinä nyt siksi täydellinen, että sen avulla mitä tahansa helpompaa kirjallisuutta luettaessa aivan hyvästi tultaneen toimeen. Tähän nähden se onkin nyt lukemistosta erillään saatavana. Ruotsinkielen suhteen on noudatettu valtion kouluissa käytettäväksi määrättyä kirjoitustapaa (C. Synnerberg'in sanaston mukaan).²²²

Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok (1903), har fått ett dubblerat antal sidor, 320 sidor och 10 000 lemmor. Förordet redovisar att ordboken fått ett utökat ordförråd, ett större antal fraser och uttryck samt att ordförrådet ur supplementordlistan till 3:e upplagan av *Suomalainen Lukemisto* (1889) ingår i denna ordbok. De svenska ekvivalenternas antal är utökat och antalet exempelsatser har blivit fler.

Nedan åskådliggör jag artikelstrukturen i artiklarna *mies* 'man' och *maata* 'ligga' och den utveckling som dessa har genomgått mellan åren 1889–1903. I exemplet från 1903 års upplaga har jag strukit under det lexikografiska material som har tillkommit jämfört med de tidigare upplagorna. Upplagan från 1889 ingick som en bilaga till en lärobok och upplagan från 1883 och 1894 utgör en självständig ordbok.²²³

²²¹ Består av en textbok med finska facktexter och skönlitterära texter samt en finsk-svensk ordlista.

²²² Min översättning: [...] – *Till ordlistan*, som är redigerad enligt samma principer som den gamla, har i denna upplaga medtagits även en hel del andra ord än de som finns i läseboken. Genom detta har ordförrådet fördubblats och är nu så fullständigt, att man med hjälp av det kan klara av att läsa enklare litteratur. Därför har ordlistan utgivits i en egen volym. Vad gäller svenskan har den ortografi använts som är vedertagen i de statliga skolorna (enligt C. Synnerbergs ordlista).

²²³ Den glesare teckentypen hänförs till ordböckernas teckentyp.

Suomalainen lukemisto suomalais-ruotsalaisine sanastoineen (1889):

Mies, miehen, s. man; miehiissä, manstarkt, mangrant.
Miesi = mies.
Makaan, maata, s. ligger.²²⁴

Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok (1894):

mies, miehen, s. man; miehiissä, manstarkt, mangrant.
miesi = mies.
makaan, maata, s. ligger.

Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok (1903):

mies miehen s. man, karl; miehiissä manstarkt, mangrant; kuka hän on miehiään, hvad är han för en karl? hvem är han? menen miehelle, gifter mig.
miesi = mies.
maata se makaan
makaan maata, s. ligger; panen m., lägger mig; går till sängs; yhden maattava, enmans-.

Vi finner att i grunden är artiklarna lika med substantivlemmana i nominativ och genitiv och verblemman i 1 sg. pres. som primärlemma med infinitivformen som sekundärlemma. Inkongruensen i verbartiklarna mellan lemma och ekvivalent som är vanlig, förutom i Ahlmans och Lönnrots ordböcker, finner vi även i Cannelins ordböcker. Det som avviker i upplagan från 1903 är tillkomsten av exempelsatserna, som inte har helt fullständiga översättningar till svenska, t.ex. *menen miehelle*, 'gifter mig' (borde vara 'jag gifter mig'), *yhden maattava*, 'enmans-' (borde vara 'en säng [el. dyl.] för en person'). Den största ökningen av det lexikografiska materialet infaller i upplagan från 1903.

Vad gäller ordklasser är metaspråksuppgifterna på svenska, men som det förklarande metaspråket har finska använts. I förkortningslistan har översättningarna av ordklasserna givits på finska.

Vi kan se närmare på artiklarna *kuusi* 'gran', 'sex' och *vaara* 'höjd', 'fara' nedan, där jag strukit under de artikeldelar som tillkommit sedan de tidigare upplagorna.

kuusi kuuden räkn. sex.
kuusi -sen s. gran.

²²⁴ I alla upplagor 1889–1903 är ordklassen för *maata* 'ligga' felaktigt angiven som substantiv (s.).

vaara -n 1. s. (*kumpu*) skogbevuxen höjd, kulle.
vaara 2. -n s. fara.

Vi kan således notera dels att Cannelin har använt både svenskt och finskt metaspråk, dels att han har infogat en numrering till artikeln *vaara* 'fara', 'höjd', som han uppenbarligen uppfattade som homonymer, men inte till uppslagsordet *kuusi* räkneordet 'sex'; 'gran'.

För att ge en överblick över ordboksstrukturen i Cannelins tre ordböcker 1889–1903 har jag placerat in de olika lexikografiska elementen i hypotesschemat enligt 1.3.

Tabell 22. Översikt över strukturen i Cannelins *Suomalainen lukemisto suomalais-ruotsalaisine sanastoineen* (1889) och *Finsk-svensk ordbok / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1894).

Lemma	Böjning	U	Meta gramm	Meta	Ekvi	Böjning Valens	U	Exempel Översättning
nominativ för subst., 1 sg. pres. för verb	genitiv sing. för subst, inf. för verb		Gramm: svenska Meta: svenska	svenska	subst. i nominativ, 1 alt. 3 sg. pres. för verb			

Tabell 23. Översikt över strukturen i Cannelins *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok* (1903).

Lemma	Böjning	U	Meta gramm	Meta	Ekvi	Böjning Valens	U	Exempel Översättning
nominativ för subst., 1 sg. pres. för verb	genitiv sing. för subst., inf. för verb		Gramm: svenska Meta: svenska	finska	subst. i nominativ, 1 alt. 3 sg. pres. för verb			exempelsatser med i vissa fall partiella översättningar till svenska

Målgruppen för Cannelins ordböcker 1889–1894 var studerande med svenska som det starkaste språket och som använde ordboken som en bilaga till en finsk textbok. Ordböckerna utgjorde pedagogiska instrument för inläring av finska. År 1903 uppträder en ny trend, då målgruppen börjar förskjutas från att ha varit svensktalande personer till att vara tvåspråkiga personer med kunskaper i både svenska och finska. Visserligen anger Cannelin i sitt förord till 1894 års upplaga att ordboken även skall kunna användas för förståelse av andra texter än rena lärobokstexter, men upplagan från 1903 blev i än högre grad en självständig produkt utan förankring i ett givet textmaterial. Dessa tre ordböcker följde den under början av 1800-talet utstakade traditionen för tvåspråkiga finsk-svenska ordböcker, vilkas målgrupp är svensk och i vilka finskan som källspråk har en deskriptiv funktion.

3.6.10 Sammanfattning

Under perioden 1838–1903 utgavs ett flertal två- och flerspråkiga ordböcker med finska som källspråk och svenska som målspråk. Ordböcker i båda riktningarna i samma band, d.v.s. finska som både källspråk och målspråk, började ges ut när Helenius *Suomalainen ja Ruozalainen Sana-kirja* såg dagens ljus 1838. Nästa stora milstolpe i den lexikografiska utvecklingen kom 1867²²⁵ i och med att det första häftet av Lönnrots stora *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* började ges ut.

Förutom svenska och finska ordböcker utkom under denna period även flerspråkiga ordböcker med ryska och tyska. De flerspråkiga ordböckerna fortsatte att komma ut parallellt med de rent tvåspråkiga finsk-svenska och svensk-finska ordböckerna.

Ordlistor som bilaga till läroböcker var en ny ordbokstyp som introducerades under denna period.

För att ge en sammanfattande översikt över huvudlemmats grammatiska form för substantiv och verb i finsk-svenska ordböcker 1745–1903 har jag placerat in dem i tabell 20. Anledningen till att jag här redovisar perioden från 1745 till 1838 är att jag vill ge en bakgrund till och ett sammanhang för den period som beskriver de rent tvåspråkiga ordböckerna. För att spara utrymme har jag i tabell 24 betecknat ordböckerna enbart med författarnamn och årtal i stället för att ange hela ordbokstiteln.

Tabell 24. Huvudlemmats grammatiska form för substantiv och verb 1745–1903.

Finsk-svenska ordböcker	Substantiv			Verb				
	N	G	Övrigt	Inf.	1 pers.	2 pers.	3 pers.	Övriga
Juslenius 1745	+	+	(avled.)	B	A			(avled.)
Ganander 1786-87	+	+	(avled.)	C	A			B
Renvall 1826	+	+	(avled.)	B	A			C
Helenius 1838	+	+	(avled.)	B	A			C
Lilius 1850	+	+	(avled.)	B	A			
Eurén 1860	+	+	(avled.)	B	A			
Ahlqvist 1873	+	+		B	A			
Ahlman 1874	+	+		B			A	
Lönnrot 1874–80	+	+	(avled.)	A	B			
Nordlund 1889	+	+	partitiv	B	A			
Cannelin 1889	+	+		B	A			
Cannelin 1903								

²²⁵ Ordboken började utges i häftesform 1867. Del I var klar i sin helhet 1874, Del II 1880 (Hakulinen 1967: 102).

Teckenförklaringar:

N = Nominativ.

G = Genitiv.

Övrigt = Övriga grammatiska former.

(avled.) = Övriga böjningsformer förekommer i avledningar i räkka, som egna lemman eller som exempelsatser.

Inf. = Infinitivform

1 pers. = 1 person presens singularis.

2 pers. = 2 person presens singularis.

3 pers. = 3 person presens singularis.

Övriga = Övriga grammatiska former.

A = lemmaformen har givits som primärform.

B = lemmaformen har givits som sekundärform.

C = lemmaformen har givits som form i tredje eller fjärde hand.

Ur tabellen ovan kan vi utläsa att substantivens lemmaformer har varit genomgående nominativ och genitiv sedan 1745. Utöver dessa former är det vanligt att vissa avledningsformer har givits i räkka, som egna lemman eller i form av exempelsatser. För verblemmaformen har det varit vacklan mellan 1 sg. pres., infinitivform och 3 sg. pres. I några ordböcker har redaktören ansett det vara nödvändigt att komplettera med en tredje och i vissa fall en fjärde böjningsform.

Perioden från 1838 fram till 1903 innebar för den finsk-svenska ordboken att lemmats och ekvivalenternas lexikografiska mikrostruktur stabiliserades. Däremot rådde det en inkongruens mellan lemmats och ekvivalentens grammatiska relation i alla ordböcker med undantag av Ahlmans ordbok från 1874 och Lönnrots ordbok 1874–1880. Instabilitet förelåg även vad gäller presentationen av exempelaterialet och den syntaktiska relationen mellan exempelsatsen och dess översättning.

Sammanfattningsvis ger jag i tabell 25 en översikt över metaspråket i finsk-svenska ordböcker 1745–1903. För att spara utrymme har jag även i tabell 25 betecknat ordböckerna enbart med författarnamn och årtal i stället för att ange hela ordbokstiteln. Även här ger jag uppgifterna fr.o.m. 1745 för att förankra de tvåspråkiga ordböckerna i en längre utvecklingslinje.

Tabell 25. Metaspråksuppgifterna i ordböcker med finska som källspråk 1745–1903.

Finsk-svenska ordböcker	Metaspråk				
	Gramm.	Fackspråk	Stil	Varietet	Encyklopedi
Juslenius 1745	latin				
Ganander 1786-87	svenska/latin	svenska/latin	svenska	svenska	svenska
Renvall 1826	latin	—	—	—	—
Helenius 1838	latin	latin			svenska
Lilius 1850	svenska/latin				svenska
Eurén 1860	svenska/latin	latin			svenska
Ahlqvist 1873	svenska/latin				
Ahlman 1874	svenska/latin	svenska			svenska
Lönnrot 1874–80	svenska/latin/ finska	svenska/latin	svenska		svenska
Nordlund 1889	svenska/latin	svenska			svenska
Cannelin 1889	svenska/latin				
Cannelin 1903	svenska/latin	svenska			finska

Teckenförklaringar:

Gramm. = Grammatiska uppgifter för lemma.

Fackspråk = Angivelse av fackspråk i någon form.

Stil = Angivelse av stil i form av källa eller någon annan uppgift.

Varietet = Angivande av regional varietet.

Encyklopedi = En encyklopedisk beskrivning i någon form.

I tabell 25 har jag markerat det språk som en viss metaspråklig uppgift är given på. En tom ruta indikerar att inget metaspråk för den specifika typen förekommer i ordboken i fråga. Renvalls ordbok 1826 har jag studerat enbart utgående från lemmats grammatiska uppgifter i och med att ordboken inte är en finsk-svensk ordbok.

Det språk på vilket metaspråklig information är given i en ordbok avspeglar språkkunskaperna hos den tilltänkta målgruppen för ordboken i fråga. Av tabell 25 ovan kan vi utläsa att lemmat alltid har fått metaspråkliga uppgifter för grammatiken och att detta språk i regel har varit latin eller svenska. Likaså har latinet använts tillsammans med svenska vid angivande av fackspråk i de större ordböckerna. Svenskan förekommer i de mindre ordböckerna, t.ex. skolordböckerna. De stilistiska referenserna förekommer i ett par ordböcker. Angivande av regionala eller andra varieteter är inte vanligt under denna period. Däremot är det vanligt att encyklopediska uppgifter har givits på svenska för finska lemman. Finska som metaspråk kommer in i bilden för vissa grammatiska uppgifter i Lönnrots ordbok 1874–1880 och för encyklopediska uppgifter i Cannelins *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok* (1903). Ordboksanvändaren förutsattes ha goda kunskaper i svenska och latin

fram till 1903, då kunskaperna i finska blev ett nytt krav. Användaren förväntades vara mer tvåspråkig än tidigare.

Latinets roll minskade successivt alltefter som de latinska ekvivalenterna försvann, de metaspråkliga uppgifterna (förutom för de grammatiska uppgifterna och visst fackspråk) och förordet började skrivas på svenska och finska. Svenskan behöll sin primära metaspråkliga roll både i form av ekvivalenter (de svenska ekvivalenterna kunde uppfattas som metaspråkliga beskrivningar för finska lemman) och i form av rent metaspråk. Lemmaantalet och exempelsatserna ökade kontinuerligt i antal för varje ny ordbok och fick sin största volym genom Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880). De tvåspråkiga finsk-svenska ordböckerna var primärt avsedda att vara receptionsordböcker för finska språket. Användbarheten som produktionsordböcker för svenska var sekundär.

Kodifieringen av finska hade påbörjats i mitten av 1700-talet och tog fart genom Gananders ordbok (1786–87) och fick ny näring genom Lönnrots ordbok (1874–1880), som utgjorde ett viktigt led i utvecklingen av finskan under 1900-talet.

Avsaknaden av kodifieringen av finlandismerna som Noreen (1903: 313) påtalade gällde även för finlandssvenskan i de finsk-svenska ordböckerna. Inga skillnader i ekvivalentrepresentationen mellan finlandssvenska och rikssvenska har jag kunnat notera.

År 1889 gav Knut Cannelin ut en finsk-svensk ordbok, som kan karakteriseras som en ordlista och utgör en bilaga till *Suomalainen lukemisto*. Dess omfång var mycket knapphändig, men ordbokens lemman och ekvivalenter kom att utgöra basen till en lång serie av Cannelin redigerade finsk-svenska och svensk-finska ordböcker som kom ut under 1900-talet (se vidare avsnitt 3.8.2).

3.7 Parlörerna för perioden 1644–1899

Parlörernas struktur på meganivå avviker från motsvarande strukturer i en ordbok och en ordlista, vilket har gjort att jag har behandlat parlörerna som en egen grupp (NLO 1997: 213, 224). Anledningen till den avvikande strukturen torde ligga i att parlörerna ofta har en specifik målgrupp med speciella behov för ordboksanvändandet. Bland användarna kan man identifiera språkinlärare av olika slag (ett pedagogiskt syfte), tjänstemän, köpmän och

resenäer (ett praktiskt syfte). Dessa behov torde ha styrt ordboksstrukturen och innehållet i ordboken.

Samtliga parlörer med nyupplagor finns inpassade i ett diakront sammanhang i de övergripande tabellerna 4, 10 och 13.

Noreen (1903: 186) räknar som parlörer Schroderus *Lexicon latino-scondicum*, *Variarum rerum vocabula*, Florinus *Nomenclatura Rerum brevissima Latino-Sveco-Finnonica* och *Vocabularium Latino-Sveco-Germanica-Fennicum / En kort Orda-Book på Latin / Svenska / Tyska och Finska / Yxi Lyhykäinen Sana-Kirja*. I sin uppräknning tillämpar han en annan definition på parlörer än vad som gäller enligt *NLO* (1997: 224) (se även avsnitt 1.4.2). Enligt *NLO*:s definition, till vilket jag ansluter mig, är dessa ordböcker att räkna som allmänna ordlistor, varför jag har analyserat dem under presentationen i avsnitten 3.4.2, 3.4.3 och 3.4.4.

Tabell 26. Förstaupplagor av parlörerna 1644–1899.

År	Författare	Titel	Språk	Antalet lemman, sidor
1644	Sebald, H.	<i>Formulae Puerilium Colloquiorvm.</i> ²²⁶	latin–svenska–finska	41 s.
1669	Fogel, M.	<i>Nomenclator Latino Finnicus. Serenissimo Cosmo. Magno Etruriæ Principi.</i> (Handschrift)	latin–finska	opaginerad
1730	Okänd	<i>En Nyttig och Tydelig Anwijsning Til Svenska och Finska Språket.</i>	svenska–finska	fragment
1772	Okänd	<i>Muutamia Kanssa-Puheita, Några Samtal.</i>	finska–svenska	14 s.
1827	Wirénius, G.W.	<i>Lyhykäinen suomen ja ruotsin kielinen sana kirja / Kort Finsk och Svensk Ordbok.</i>	finska–svenska	56 s.
1845	Okänd	<i>Den Lilla Svenska och Finska Tolken / Ruotsalainen ja Suomalainen Kielikirja.</i>	svenska–finska	15 s.
1883	Okänd	<i>Kieli-kirja / Svensk och finsk Parlör för Resande i Finland.</i>	svenska–finska	15 s.
1898	Okänd	<i>Ny Svensk-Finsk Tolk / Uusi Suomalais-Ruotsalainen Tulkki.</i>	svenska–finska	78 s.
1899	Okänd	<i>Uusi Suomalais-ruotsalainen Tulkki. Helppotajuinen ja käyttöinen keino pian opettajatta oppia ruotsia.</i>	finska–svenska	92 s.

Parlörerna i tabell 26 kan indelas i två huvudtyper: parlörer som enbart innehåller fraser och dialoger samt parlörer som förutom fraseologi och dialoger även innehåller olika typer av

²²⁶ Upplagorna 1622 och 1638 innehåller dialoger; latin–svenska. Finskan tillkom 1644.

allmänna ordlistor och grammatiska uppgifter i t.ex. form av olika paradig. Parlörerna innehåller från tiden 1644–1899 mycket allmän fraseologi och terminologi.

I tabell 26 ger jag en förteckning över förstaupplagorna av parlörerna från 1644–1899. I avsnitten 3.7.1–3.7.6 ger jag en presentation och analys av parlörerna.

3.7.1 *Formulae Puerilium Colloquiorvm*

Under åren 1644, 1658[59] 1668 och 1683 utkom *Formulae Puerilium Colloquiorvm*²²⁷ med språken latin, svenska och finska. Parlören hade kommit ut utan finskan redan 1638. Författaren till den latinska delen anges av Haltsonen (1959: 473–474), Hannesdóttir (1998: 19) och Collijn (1928) vara Heyden Sebald. Vem som har varit författare till den svenska och finska dialogen är inte klarlagt. Haltsonen (1959: 471) har genom analys av dialektala drag i den finska dialogen kommit fram till att författaren till den finska delen bör ha varit någon med goda kunskaper i finska och att denna person använde sig en västfinsk varietet.

Ordboken är i sin helhet återgiven utan den svenska dialogdelen i Haltsonen (1959: 475–491). Ordboken saknar förord och innehållsförteckning. Innehållsligt är parlören uppdelad i 27 grupper av dialoger på latin, svenska och finska. De är uppställda i tre spalter där två personer för ett samtal, en sorts rollspel. För varje dialoggrupp uppträder olika personer: 1) Andreas och Petrus, 2) Blasius och Clemens, 3) Carolus och Johannes, 4) Laurentius och Martinus 5) Olavus och Magnus o.s.v.

Nedan ger jag prov på ett par dialoger ur *Formulae Puerilium Colloquiorvm* 1668, som avviker från 1644 års upplaga genom smärre ortografiska skillnader. Jag har utelämnat latinet. Första dialogen förs mellan *Andreas* och *Petrus*.

Exempeldialog 1:

A. Godh Dagh.	Hywä päiwä.
P. Gudhi wari tack.	Jumalan olcon kijtos.
A. Jagh önskar tigh godan Dagh.	Minä toivotan sinulle hywä päiwä.
P. Jagh önskar tigh thet samma.	Cencaldaist minäkin sinulle toiwotan.
A. Tigh gånge wäl thenna dag.	Käykön sinullen hywin tänäpäiwänä.
P. Tigh gånge ock icke illa.	Älkön sinullengan käykö pahoin.

²²⁷ Skrivformen *Colloquiorum* 1668 och 1683.

Exempeldialog 2:

Tionde dialogen förs mellan *Marcus och Lucas*:

L. Hwij hwiskar tu så?	Mitäs nijñ mutiset?
M. Jagh tortz icke tala.	En minä tohdi puhua.
L. Hoo hafwer tigh förbudit?	Cuca sinun kielsi?
M. Wår Mästare.	Meidän opetuisäm.
L. Han är ju icke tillstädes.	Eipä hän ole läsnä.
M. Så äro doch speyarenan tillstädes.	On cuitengin wacojat saapuvilla.
L. Hwilka Speyare menar tu?	Mitä wacoita sinä sanot?
M. The som hemliga opteckna oss.	Jotca meitä salaisest merkidzewät.
L. Känner tu ingen aff them?	Etkös tähkän heistä tunne.
M. Huru skule iagh känna them?	Cuingast minä heidän tundisin.
L. Hålla the sigh så heemliga?	Nijn salaisest he wäijywät.
M. Så listighe äre the.	Se on heiden cawaludens.
L. Tala tu latine.	Puhu latinan kielen.
M. Jagh wille gärna om iagh kunde.	Kyllen tahdoisin jos taidaisin.
L. Men så skal tu snarliga lära.	Nijn sinä opet pikemmin.
M. Thet hoppet gör Rijset lätt.	Tämä toiwo teke widzan makiaxi.

Dessa två exempel ger prov på två typer av dialoger: en dialog (dialog 1) med formaliserad fraseologi och en dialog (dialog 10) med ett kort innehållsligt resonemang. Båda går i en hövlig ton. Andra exempeldialogen (dialog 10) kretsar kring ett konkret tema.

Med tanke på teman och uppläggningsen i dialogerna tycks målgruppen för denna typ av ordböcker ha varit studerande i latin med goda kunskaper i svenska och/eller finska. Syftet har troligen varit rent pedagogiskt med avsikt att lära in vissa fraser och uttryck för latinet. Möjligen har parlören i andra hand kunnat användas i svensk- och finskundervisningen på liknande sätt. Denna parlör innehåller så stort mått av pedagogiska inslag att den gränsar till att vara en lärobok i språk.

3.7.2 *Martin Fogels Nomenclator Latino Finnicus. Serenissimo Cosmo. Magno Etruriæ Principi*

I min översikt nöjer jag mig med att konstatera att den första tvåspråkiga ordboken med finska är *Nomenclator Latino Finnicus. Serenissimo Cosmo. Magno Etruriæ Principi* innehållande latin och finska, och som är tillgänglig enbart i handskrivna form (Hamburg). Ordboken är en parlör i samma innehållsliga form som bl.a. *Formulae Puerilium Colloquiorvm* 1644. Vad som i detta sammanhang är intressant att påtala är just det faktum att Martin

Fogels ordbok är *tvåspråkig* och inte flerspråkig som de övriga ordböckerna med finska som målspråk från denna period. Vägen till de finska ekvivalenterna har inte gått via svenskan, varför man kan anta att lexikografen har behandlat finskan som ett självständigt målspråk.

Ordboken är svårtillgänglig för en systematisk analys enligt den modell jag satt upp, bl.a. på grund av att det saknas en alfabetisering av materialet. För framtida analys av finskan som målspråk vore det av värde om en alfabetisering och handskriftsanalys kunde göras för denna ordbok.

3.7.3 *En Nyttig och Tydelig Anwijsning Til Swenska och Finska Språket och Muutamia Kanssa-Puheita / Några samtal*

Talaszjoki (1987: 41) anger som tänkbara förebilder för både den svensk-finska dialogordboken *En Nyttig och Tydelig Anwijsning Til Swenska och Finska Språket* (1730) och den finsk-svenska dialogordboken *Muutamia Kanssa-Puheita / Några samtal* (1773), den i avsnitt 3.7.1 redovisade *Formulae Puerilium Colloquiorvm* (1644) och den i avsnitt 3.4.3 analyserade *Variarum Rerum Vocabula Latina cum Svetica et Finnonica interpretatione*.

Båda parlörerna representerar enligt Talaszjoki (1987: 45) 1700-talets idéströmningar, i vilka det ingick att sprida upplysning bland den breda allmänheten. Parlörerna är rena fras- och dialogordböcker utan kompletterande ordlistor, förord eller bilagor.

Vad gäller författarna till parlörerna *En Nyttig och Tydelig Anwijsning* [...] och *Muutamia Kanssa-Puheita* [...] framför Talaszjoki en teori om att någon translator skulle ha varit författare. Hon presenterar därvid tre kandidater: Samuel Salin, translator vid Svea hovrätt 1750–1762 där han assisterade Juslenius i redigeringen av *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök* (1745), magister Abraham Lind, translator 1768–1785 och Erik Juvelius som gav ut *En liten Barna-Bok / Yxi Pieni Lasten-Kirja* med tre böner²²⁸ på svenska och finska 1781. Eventuellt kan parlörerna vara ett resultat av ett samarbete mellan flera författare (Talaszjoki 1987: 6–7).

²²⁸ Herrans bön. Herran Rukous, Gud som hafwer Barnen kär. Jumala, joka Lapsia rakastat och Wälsignelse. Siunaus. Boken är en gåva från Erik Juvelius till Gustav Adolf 1781 för att denne skulle lära sig finska (Krohn 1897: 171–172).

Det har rått en viss osäkerhet om när första upplagan av ordboken *En Nyttig och Tydelig Anwijsning Til Swenska och Finska Språket* har kommit ut. Med referens till Pipping framför Talasjoki (1987: 6) en teori om att den första upplagan skulle ha kommit 1733. Med hjälp av Kungl. bibliotekets söksystem *Regina* fann jag kommentaren ”Av typologin att döma möjligen tryckt på 1750 eller 1760-talet”. Databasen Fennica vid Helsingfors universitetsbibliotek (som har ett fragment på 6 sidor av ordboken) anger emellertid att den har kommit ut redan 1730. Detta innebär att ingen av de tre ovannämnda översättarna (Salin, Lind eller Juvelius) kan ha varit författare i egenskap av translator till parlören, då ingen av de tre arbetade som translator. Frågan vem som har varit författare kvarstår således. Upplagorna har kommit ut omväxlande i Sverige och Finland.

Hur ser då strukturen ut i parlören och vilken målgrupp vänder den sig till?

På titelbladet för upplagan från 1772 står följande sammanfattning av innehållet och målgruppen för parlören:

En Nyttig och Tydelig Anwijsning Til Swenska och Finska Språket, hwarigenom en, som Språket intet lärdt; inhämtar uti handel, Resor, uti godt folks samqwäm, frågor och swar tydelig hielp. Yxi Hyödyllinen ja selkiä johdatus Ruotzin ja Suomen kielehen, jonga cautta yxi, joca kieldä ei ole oppinut; saa Caupas, Matcois, hywäin Ihmisten cansakäymises, kysymyxis ja wastauxis selkiän awun.

Denna parlör har således haft ett praktiskt syfte. Den är den första tvåspråkiga svensk-finska ordboken, som innehåller vardagsfraseologi (hälsningsfraser, fraser för affärlivet etc.). Dessa fraser är strukturerade som befallningar, uppmaningar, förbud och önskemål. Målgruppen kan antas ha varit svenska tjänstemän från överklassen, som ville lära sig finska eller åtminstone försöka göra sig förstådd på finska för att kunna kommunicera med finskt tjänstefolk (Talasjoki 1987: 43).

För att belysa parlörens karaktär ger jag några exempel med rubriker nedan från upplagan från 1772.

Rubrik: Om Hälsningar, Terwetyxistä.

Gud, Jumala.
 Jesus Christus, Jesus Christus.
 God morgon, Hywä huomenda.
 God dag, Hywä päiwä.
 God middag, Hywä puolipäiwä.
 God afton, Hywä ehtot.

Gud gifwe! Jumala andacon! [...]

Rubrik: Om penningar, Rahoista.

Gif mig, Anna minulle. [...]

Gif mig en Daler Silfwer-penningar, Anna minulle yxi Talari Hopia-Raha. [...]

Gif mig för et öre, Anna minulle yhden äyrin edest. [...]

Rubrik: Om köpandet, Ostamisesta.

Sälj åt mig, Myykät minulle.

Låt mig få köpa, Anna minun saada osta. [...]

Hwad kostar, Mitä maxa.

Några situationsbaserade exempelsatser:

Rubrik: Om kokning, Keittämisest.

Koka åt mig Gröt, Keitä minulle Puuro. [...]

Rubrik: Hwad för en uti Qwateret liggande nödigt är at kunna, Mitä yhden Korterisa macawaisen on tarpellinen tajta.

Hämta mig twättwatten, Tuo minule Wettä pestäxeni. [...]

Piga, Twätta mina Strumpor, Pijca, pese minun Suckani. [...]

Tag detta i förwar, Ota tämä tallelle.

Rubrik: Om Sängens Bädning, Sängyn Ylöstekemisest.

Bädda sängen, Tee sängy ylös.[...]

Jag har intet tid at wänta, Ei minulla ole aica odotta. [...]

Hwad har du at bära, Mitä on sinulla candamista.

I den finska delen innehåller ordboken ett flertal för finskan oidiomatiska former. Ett exempel med min understrykning på detta har vi i exempelsatsen. *Tee sängy ylös* 'Bädda sängen' (Borde vara *Sijaa vuode*). Interferensen tyder på att redaktören kan ha haft svenska som modersmål.²²⁹

Parlören *Muutamia Kanssa-Puheita / Några Samtal* är indelad i 13 paragrafer. Första paragrafens hälsningar och tillönskningar påminner om "Om Hälsningar" i ordboken *En Nyttig och Tydelig Anwijsning Til Swenska och Finska Språket*. De komplicerade exempelsatserna med många bisatser är utformade som dialoger indelade i tematiska avsnitt. Stilen i denna parlör är närmast skönlitterär och hövlig jämfört med den något burdusa och befallande tonen i *En Nyttig och Tydelig Anwijsning* [...].

²²⁹ I detta sammanhang bör vi vara medvetna om att finska språket inte var helt kodifierat under denna period och sveticismer och interferens kan ha förekommit allmänt i tal och skrift.

Nedan ger jag exempelsatser med en skönlitterär ton ur § 6 med några sveticismer som jag har strukit under.

Se kaunis metzä, joka on toisella puolella järwiä ei muuta taida kuin wirwoitta Teitä koska te sen päälle katzotte ja kuulette linduin kaunisti wisertelewän.

Den wackra skogen, som ligger på andra sidan om sjön, kan ej annat än wederqwecka Eder, då I seen på den och hören huru foglarne behageligen qwittra.

Ne kaunit nijtyt jotka owat teidän peldoin ympärillä wirwoittawat toisella puolella teidän silmiänne.

De wackra ängar som ligger omkring Edra åkrar wederqwecka på andra sidan Edra ögon.

Sveticismerna: [...] *taida kuin wirwoitta Teitä koska te sen päälle katzotte* [...] då I seen på den' borde vara: *koska Te katsotte niitä. Ne kaunit niityt jotka* [...], 'De wackra ängar som [...]' borde vara: *Kauniit nijtyt jotka* [...].

Exempelsatser med ett konkret tema finner vi i § 12. Jag ger här några exempel med sveticismer som jag har strukit under i texten:

Millä Saan minä nytt rawita Teitä?
Onko Teillä nälkä eli jano?

Hwarmed får jag nu fågna Er?
Ären I hungrige eller torstige?

Rehelligesti sanoa, nijn on meillä nälkä, sillä emme me ole syönet kuin wähän surusta aamulla warhain.

At säga uprigtigt så äro wi hungrige, ty wi hafwa ej ätit sen i morgons bittida litet frukost.

Koska nijn on pitä ruokaa kirusti laitettaman.

Efter det så är, skal man skyndesammeligen tilreda mat.

Mitä kalan latua te syötte kernammasti, haukia, kuhaa, ahvenda, lahnaa, angeriasta, serkiä, kuoretta eli kiskiä?

Hwad slags fisk äten I hälst, Gädä, Gös, Abbore, Braxen, Äl, Mört, Nors eller Girs?

Minä taidan nytt anda teille sijtä laadusta kuin te halajatte, sillä minä olen andanut näinä päiwinä wetä nuotta, ja Jumala on siunannut meidän työmme.

Jag kan nu ge Er af det slag I behagen; ty jag har låtit draga not i dessa dagar, och Gud har wälsignat vårt arbete.

Sveticismen Rehelligesti sanoa ('At säga uprigtigt') borde åter vara *Sanoakseni rehelligesti. Minä taidan nytt anda teille sijtä laadusta* ' Jag kan nu ge Er af det slag' borde vara: *Minä taidan nyt antaa teille sitä mitä te haluatte*. De många sveticismerna tyder även här på att dialogredaktören bör ha haft en mycket stark svenska, eventuellt haft svenska som modermål.

Tonen i den andra dialogen påminner om den ton som återgavs i *Formulae Puerilium Colloquiorvm* från 1644, d.v.s. ett temabundet samtal i rollspelsform som går i hövlig ton (jfr 3.7.1).

Hur denna ordbok har kunnat användas i språkinlärning eller vid översättning är svårt att säga. Dialogerna är alltför temabundna och satsbyggnaden är för invecklad för att de skulle kunna generaliseras och tillämpas för någon annan likartad kontext. Vilka språkkunskaper målgruppen har haft är likaså svårt att utröna. Troligen har parlören använts för att producera hövlighetsfraser på svenska, d.v.s. den har haft funktionen som produktionsordbok för svenskan. För denna ordbok har inte samtalsparterna varit ”herre – tjänstefolk”, utan två jämbördiga samtalsparter med olika modersmål. Även denna parlör, liksom *Formulae Puerilium Colloquiorvm*, kan ha haft ett pedagogiskt syfte och använts som lärobok i svenska och/eller finska.

3.7.4 Gust. Wilh. Wirénus *Lyhykäinen suomen ja ruotsin kielinen sana kirja / Kort Finsk och Swensk Ordbok*

De första dialogordböckerna med finska och svenska, *En Nyttig och Tydelig Anvisning / Yxi Hyödyllinen* [...] (1730) och *Muutamia Kanssa-Puheita / Några samtal* (1772), utgavs långt in på 1800-talet i oförändrade upplagor. År 1827 utkom den första tvåspråkiga parlören med ordlistor, grammatiska paradig och exempelfraser med bara svenska och finska som ingående språk genom Gust. Wilh. Wirénus *Lyhykäinen suomen ja ruotsin kielinen sana kirja / Kort Finsk och Swensk Ordbok*. I Wirénus parlör försvann latinet som ekvivalentform, men den höll sig dock till traditionen med de ämnesvis uppdelade ordförteckningarna utan alfabetisering.

Lyhykäinen suomen ja ruotsin kielinen sana kirja / Kort Finsk och Swensk Ordbok, som saknar förord, består av 56 ordbokssidor med 870 lemman och 205 exempelparadigm. Parlördelen innehåller 190 fraser och exempel. Artiklarna är ordnade enligt teman, där temana t.o.m. s. 28 *Rahasta – om Pengar* saknar alfabetisering. Alfabetisering förekommer dock inom deltemana på s. 37–40. Ordboken representerar den parlörtyp som förutom dialoger innehåller temabundna ordlistor och grammatiska anvisningar för finskan.

Tabell 27 förtecknar parlörens teman, som fungerar som ett slags metaspråkliga definitioner.

Tabell 27. Innehållsförteckningen i Wirénius *Lyhykäinen suomen ja ruotsin kielinen sana kirja / Kort Finsk och Swensk Ordbok* (1827).

Uskonopista ja hengellisestä Säädyistä	Om Religion och det Andliga ståndet	s. 1–3
Maallisista Säädyistä	Om Werldsliga Stånd	s. 3–4
Sotamenosta	Om Krigswäsendet	s. 4–6
Maanhallituksesta	Om Landets Styrelse	s. 6–7
Kaupungista ja Kylästä	Om Stad och By	s. 7–9
Huonesta ja Taluesta	Om hus och hushåll	s. 9–13
Ruasta ja Juomasta	Om Mat och Dryck	s. 13–15
Eläimiä	Djur	s. 15–17
Waatteesta	Om Klädnad	s. 17–18
Kirjoista ja Kirjoituksesta	Om Böcker och Skrift	s. 18–19
Sugusta	Om Slägtskap	s. 19–20
Ihmisestä	Om Menniskan	s. 20–22
Luonnon Aineet	Naturens Föremål	s. 22–26
Ajasta	Om Tiden	s. 26–27
Kansoista ja Maista	Om Nationer och Länder	s. 27–28
Mitasta	Om Mått	s. 28–29
Rahasta	Om Pengar	s. 29
Sanan muodot	Kasus	s. 29–32
Nimitys Sanoja	Pronomina	s. 32–34
Particlar	Particlar	s. 34–37
Omaisuuuden sanoja	Adjectiver	s. 37–40
Luku Sanat	Räkne ord	s. 40–43
Toimitus Sanoja	Werber	s. 43–50
Tawallisia kansapuheita	Wanliga Samtal	s. 50–56

Förteckningarna över substantiv har givits inom olika teman (s. 1–29) där tidsadverb ges inom temat *Ajasta – Om tiden* (s. 26). Kasusparadigm hittar vi under temat *Sanan muodot – Kasus* (s. 29–30), där finskans kasusformerna utgörs av singularis och pluralis enligt följande: nominativ, genitiv, allativ, partitiv, elativ, inessiv, adessiv, ablativ, abessiv, translativ, essiv, illativ.

Efter kasusparadigm finner vi exempelsatser för paradigmets *Pöytä – Bordet*:

Pöydälle panna – Lägga på bordet
 Pöytää tehdä – Göra bord
 Pöydän särkeä – Söndra bordet
 Pöydällä maksa – Betala med bordet
 Pöydästä puota – Falla från bordet
 Pöydätä olla – Wara utan bord
 Pöydäksi tehdä – Göra till bord

Observera den för finskan i dag främmande omvända ordföljden i exemplen ovan. Enligt dagens finska borde exempelsatserna vara enligt följande: *panna pöydälle, tehdä pöytä, särkeä pöytä, maksaa pöydällä, pudota pöydältä, olla pöydättä, tehdä pöydäksi*.

Följande sammansättningar på *mies* 'man' förekommer i ordboken under respektive tema. Lemman som är markerade med en asterisk (*) saknas i *PS* (1990–1994). Dagens lemmaform har jag angivit inom hakparentes för de lemman som finns i modern finska men där den har en annan ortografisk form.

Tabell 28. Lemmasammansättningar på *mies* 'man' i Wirénius *Lyhykäinen suomen ja ruotsin kielinen sana kirja / Kort Finsk och Svensk Ordbok* (1827).

Saarnamies – Predikant	Uskonopista ja hengellisestä – Sädystä Om Religion och det Andliga ståndet	s. 2
Kirkon mies – Kyrko Sexman	Uskonopista ja hengellisestä – Sädystä Om Religion och det Andliga ståndet	s. 2
Kauppamies – Köpman	Maallisista Sädystä – Om Werldsliga Stånd	s. 3
Puotimies* – Bodkarl	Maallisista Sädystä – Om Werldsliga Stånd	s. 3
Lihamies* , Lahtari – Slagtare	Maallisista Sädystä – Om Werldsliga Stånd	s. 3
Kyytimies – Skjutskarl	Maallisista Sädystä – Om Werldsliga Stånd	s. 4
Hollimies* – Hällkarl	Maallisista Sädystä – Om Werldsliga Stånd	s. 4
Perhemies* – Gårdswärd	Maallisista Sädystä – Om Werldsliga Stånd	s. 4
Lauttamies* , Lossumies* – Färjekarl	Maallisista Sädystä – Om Werldsliga Stånd	s. 4
Kalamies – Fiskare	Maallisista Sädystä – Om Werldsliga Stånd	s. 4
Peldomies [peltomies] – Åkerbrukare	Maallisista Sädystä – Om Werldsliga Stånd	s. 4
Sotamies – Soldat	Sotamenosta – Om Krigswäsende	s. 4
Joutsimies [jousimies] – Bågskytte	Sotamenosta – Om Krigswäsendet	s. 4
Wahtimies* – Skyldwakt	Sotamenosta – Om Krigswäsendet	s. 6
Nimismies – Länsman	Maanhallituksesta – Om Landets Styrelse	s. 7
Lautamies – Nämndeman	Maanhallituksesta – Om Landets Styrelse	s. 7
Matkamies – Resande	Kaupungista ja Kylästä – Om Stad och By	s. 9

Samtliga sammansättningar med *mies* 'man' är redovisade enligt ovan. Lemmat *mies* förekommer som andra sammansättningsled i ett fall: *Kylänmiehet* – Byamän.

Det svenska lånordet *man* används även i finskan – förfinskat till *manni* – tillsammans med ett svenskt förledslån i följande sammansättningar:

Wormanni* – Forman
Lagmanni* – Lagman

Råd**manni*** – Rådman
 Engels**manni*** – Engländare [engelsman]

Inget av ovan uppräknade ord förekommer som lemma i *PS* (1990–1994).

Under temat *Toimitus Sanoja – Werber* (s. 48) finns en exempelsats på *maata* 'ligga' *Minä makaan (maata)* 'Jag såfwer (såfwa)' givits.

Under temat *Toimitus Sanoja – Werber* (s. 43–50) finns följande böjningsparadigm:

- presens, imperfekt, perfektum av verbet: *olla* – vara, *tulla* – bliva, komma, *tahtoa* – vilja, *antaa* – giva [i alla personer].
- 1 sg. av verb i presens, imperfekt, perfektum: *puhua* – tala, *tietää* – veta, *syödä* – äta, *juoda* – dricka
- 1 sg. presens av verb

Intressant är att notera att alfabetisering av exempelsatserna utgår från den finska verbformen i infinitiv som är skriven inom parentes, t.ex. *Minä makaan (maata)* har alfabetiserats utgående från *maata*.

Parlören har semantiskt, strukturellt och innehållsligt en allmän uppläggning, utan någon direkt identifierbar målgrupp. Uppräkningen av paradigm och formaliserad fraseologi tyder emellertid på att parlören torde ha haft ett pedagogiskt syfte för inläring av finska. Ordboken har relativt fylliga grammatiska uppgifter för finskan, vilket innebär att den kan ses som en deskriptiv parlör för finska språket.

3.7.5 *Den Lilla Swenska och Finska Tolken / Ruotsalainen ja Suomalainen Kieli-kirja och Kieli-kirja / Svensk och finsk Parlör för Resande i Finland*

Under första delen av 1800-talet utkom nyupplagor av parlörer som hade givits ut under 1700-talet. Utgivningen av parlörer 1845–1899 var relativt liten, vilket kan verka förvånande då antalet finsk-svenska och svensk-finska ordböcker började öka i antal. En delförklaring kan vara att ett stort antal ordböcker av mindre format utkom i anslutning till bl.a. läroböcker för skolbruk. Ett par parlörer bör dock nämnas som har svenska som källspråk: *Den Lilla Swenska och Finska Tolken / Ruotsalainen ja Suomalainen Kieli-kirja* från 1845, 1852 och *Kieli-kirja / Svensk och finsk Parlör för Resande i Finland | Opastaja Suomen maassa*

matkustawille kaikkein tarpeellisimpia Ruotsiksi ja Suomeksi puhelemaan från 1883. Båda parlörerna saknar uppgifter om författare.

Den Lilla Swenska och Finska Tolken / Ruotsalainen ja Suomalainen Kieli-kirja från 1845, 1852 innehåller 21 paragrafer, som är uppdelade i ordlistor, olika grammatikaliska paradigm och fraseologi (sex samtal) enligt olika ämnesområden.

Nedan ger jag ett par exempel på dialogen ur *Kieli-kirja / Svensk och finsk Parlör för Resande i Finland* (1883).

Ett utdrag från sidan 3:

God dag, min vän!
Hur' mår ni i dag?
Jag mår ganska wäl.
Ganska wäl. Gud ware lof!

Hyvää päiwää, ystäwäni!
Kuinka tänäpäpä [sic!] woitte?
Minä woin aiwan hywästi.
Hywin hywästi. Jumalan kiitos!

Ett utdrag från sidan 6:

Nu skulle jag be er bädda sängen åt mig.
Wäck upp mig i morgon klockan fyra, och
haf kaffet färdigt sist till klockan fem.

Nyt pyytäisin, että lewittäisitte
minulle wuoteen.
Herättäkääät minua aamulla kello
neljän aikana, ja laittakaat kahwe
walmiiksi wiimeistäkin kello
wiiden ajaksi.

Ett utdrag från sidan 8:

Kör mig till herr L.
Bed åkaren wänta.
Wänta en liten stund!
Kör på!
Kör fortare!
Kör långsammare!

Aja minua herra L:n taloon.
Käske ajajan odottaa.
Odota wähän aikaa!
Aja päälle!
Aja pikemmin!
Aja hiljemmin!

Finskan i dialogerna avslöjar författarens svenska modersmål. Några oidoimatiska uttryck för finskan som jag har strukit undern: *Kuinka tänäpäpä woitte?* (Borde vara: *Kuinka voitte tänään?*), *Herättäkääät minua aamulla kello neljän aikana, ja laittakaat kahwe walmiiksi wiimeistäkin kello wiiden ajaksi.* (Borde vara: *Herättäkäää minut aamulla kello neljän aikaan ja laittakaa kahvi walmiiksi kello viideksi.*), *Aja minua herra L:n taloon.* (Borde vara: *Aja minut herra L:n taloon.*), *Aja päälle!* (Borde vara: *Aja [eteenpäin]!*), *Aja pikemmin!* (Borde vara: *Aja kovempaa!*), *Aja hiljemmin!* (Borde vara: *Aja hiljempaa!*).

Båda parlörerna är enligt min bedömning avsedd att användas som produktionsordböcker för finskan, d.v.s. praktiska hjälpredor för en svensk med behov att uttrycka sig på finska i

Finland. Det förefaller inte troligt att parlörerna har använts av någon finsktalande person för att kunna uttrycka sig på svenska.

3.7.6 Ny Svensk-Finsk Tolk och Uusi Suomalais-Ruotsalainen Tulkki

I slutet av 1800-talet kom två parlörer *Ny Svensk-Finsk Tolk / Uusi Suomalais-Ruotsalainen Tulkki* (1898), svensk-finsk parlör och *Uusi Suomalais-Ruotsalainen Tulkki* (1899) finsk-svensk parlör, utan uppgift om författare.

Den svensk-finska parlören saknar förord, vilket innebär att målgruppen inte är klart definierad. Innehållsligt består ordboken av temavis uppställd allmän terminologi och fraseologi samt omfattande rollspelsdialoger (dialoger som beskriver en situation i sin helhet) som i första hand kretsar kring temat resandet. Dialogerna har en komplicerad meningsbyggnad med omväxlande huvudsatser och bisatser. Finskans och svenskans ordval, semantik och syntax är enligt min bedömning relativt idiomatiska, vilket tyder på att parlören torde ha redigerats av en person med mycket goda kunskaper i både svenska och finska. Målgruppen för parlören bedömer jag vara en person med svenska som huvudspråk och med åtminstone vissa kunskaper i finska. En person utan kunskaper i finska kan inte använda denna parlör annat än i en mycket begränsad omfattning.

Den finsk-svenska parlören har förläggarens förord, som anger att parlören i fråga har ett i pedagogiskt syfte för studier i svenska. I parlörens inledningsavsnitt har givits uppgifter om det svenska alfabetet och en uttalsbeskrivning av vokaler och konsonanter i svenska. Efter detta följer allmänna termer och fraseologi grupperade temavis. Inga grammatiska uppgifter för svenskan har givits. Även för denna parlör gäller att användaren måste ha grunderna i båda språken; i detta fall har användaren finska som det starkare språket.

3.7.7 Sammanfattning

De finsk-svenska och svensk-finska parlörerna består från 1730 fram till slutet av 1800-talet strukturellt sett av två huvudtyper: en som utgörs av enbart dialoger, en annan som innehåller ämnesvis uppdelade ordlistor, dialoger och korta grammatiska anvisningar för finska språket. Parlören från 1644 är trespråkig. De ämnesvis uppdelade artiklarna ger uppgifter om användnings- och fackområden, varvid denna uppdelning har funktionen som metaspråk. Bland målgrupperna kan vi se studerande, tjänstemän och präster. Parlörerna har dels haft ett

pedagogiskt syfte i språkundervisningen, dels ett praktiskt syfte i kommunikationen mellan tjänstemän och tjänstefolk alternativt en svenskspråkig resenärs behov av kommunikation under sin resa i Finland. De flesta parlörer jag har kunnat spåra saknar författaruppgifter. Min bedömning är emellertid att de kan ha haft redaktörer med svenska som modersmål och med kunskaper i finska, vilket tyder på att den svenskspråkiga befolkningen tydligen hade behov av att kunna kommunicera med en finsk befolkningsgrupp som saknade kunskaper i svenska. En viss ändring i inriktningen för parlörernas del kan jag se mot slutet av 1800-talet, då de börjar vända sig till den finskspråkiga användaren. Ett exempel på detta utgör *Uusi Suomalais-Ruotsalainen Tulkki* (1899).

3.8 Tvåspråkiga finsk-svenska ordböcker 1908–1998

En produktionsordbok (aktiv ordbok) används för produktion av texter på målspråket. I de fall där vi har att göra med en tvåspråkig finsk-svensk produktionsordbok är ordboken avsedd att användas för att producera texter på svenska. Ordbokens roll som receptionsordbok (passiv ordbok) för finska är i dessa fall sekundär. I de fall användaren behöver översätta texter från svenska till finska använder han en svensk-finsk produktionsordbok. Genom Ahlmans *Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen sanakirja / Svensk-finsk ordbok och Finsk-svensk ordbok* (1874) och Cannelins ordbok *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok* (1903) har jag kunnat skönja en viss förskjutning av den finsk-svenska ordboken från den primära rollen som receptionsordbok för finskan till en primär roll som produktionsordbok för svenskan.

Antalet ordböcker och upplagor som har kommit ut efter 1903 har varit så stort att jag enbart har redovisat dem i källförteckningen och i bilaga 2 över tryckta ordböcker på grund av att de skulle ta en alltför stor plats i texten om jag presenterade dem i samma förteckningsform som ordböckerna t.o.m. 1903. Cannelins ordböcker fr.o.m. 1908 redogör jag för genom att ge prov på enskilda artiklar, genom att analysera dem separat och genom att jämföra med motsvarande artiklar i närmast föregående eller i närmast efterföljande upplagor. Även övriga ordböcker beskriver jag genom att använda denna kontrastiva metod, där Cannelins ordböcker får utgöra en del av analysen. För strukturen viktiga särdrag lyfter jag fram för att belysa utvecklingen.

I avsnitten 3.8.2–3.8.5 analyserar jag de ordbokskategorier och ordböcker som enligt min bedömning inverkat på den lexikografiska utvecklingen av de finsk-svenska ordböckerna.

Sådana är första upplagorna – de ordinarie eller utökade – av Knut Cannelins fick-, skol- och storordböcker, Lea Lampéns fick- och skolordböcker, Lea Köykkä m.fl. fickordböcker, Ilse Cantells m.fl. ordbok för skolbruk (1995) samt de enspråkiga finska ordböckerna *NS* (1951–1961) och *PS* (1990–1994). De elektroniska ordböckerna presenterar jag i ett eget avsnitt (avsnitt 3.10).

3.8.1 Bakgrunden och samtida ordböcker av intresse

Perioden 1908–1998 karaktäriserades av stora samhälleliga och tekniska omvälvningar. Under perioden inföll bl.a. två världskrig och ett inbördeskrig i Finland. Skolväsendet genomgick omstruktureringar, resandet till utlandet ökade och emigrationen från Finland tog fart efter andra världskriget.

I tabellerna 29 och 30 har jag sammanställt statistik över alla tryckta allmänspråkiga finsk-svenska och svensk-finska ordböcker som har utkommit under perioden 1830–1998 (jfr. även bilaga 2). I statistiken redovisar jag perioden 1830–1908 för att ge en statistisk bakgrund för perioden 1908–1998. Observera att statistiken inte innehåller flerspråkiga ordböcker, specialordböcker, parlörer eller elektroniska ordböcker där svenska och finska utgör käll- eller målspråk. Uppgifterna i tabellerna är uppdelade i finska som källspråk och finska som målspråk, så att de volymer som har finska både som källspråk och målspråk är räknade som separata ordböcker. Om en upplaga har kommit ut i både häftad och inbunden form har upplagan i fråga räknats som en upplaga. Läroböcker i vilka ordlistor utgör integrerade bilagor har jag inte tagit med i statistiken efter 1900, vilket ger en skevhet i siffrorna för ordböcker med mindre än 15 000 lemman. Det totala antalet för denna ordbokstyp är således i verkligheten mycket högre än vad min statistik ger vid handen. Statistiken ger heller ingen uppfattning om antalet exemplar per upplaga, vilket i sig hade varit intressant att få uppgift om. Tyvärr har dessa uppgifter inte gått att få fram på grund av den sekretess som förlagen upprätthåller om upplagestorlekar. Dessa uppgifter anses vara av sådan natur att de av konkurrensskäl inte kan utlämnas.

Tabell 29. Antalet upplagor för finsk-svenska ordböcker 1830–1998.

Ordbokstyp	1800-talet							1900-talet									Sa	
	30	40	50	60	70	80	90	00	10	20	30	40	50	60	70	80		90–98
>15 000 (mini)			1	2	3	2	8	1	1		2	6	5	13	15	13	9	81
15> 50 000 (fick)	1					2		1	1	2	3	7	4	6	23	31	30	111
50> 100 000 (hand)						2			1	1	2	3	1		1		2	13
<100 000 (stor)					1						1		1	2	4	5	8	22
Summa:	1	0	1	2	4	6	8	2	3	3	8	16	11	21	43	49	49	227

Tabell 30. Antalet upplagor för svensk-finska ordböcker 1830–1998.

Ordbokstyp	1800-talet							1900-talet									Sa	
	30	40	50	60	70	80	90	00	10	20	30	40	50	60	70	80		90–98
>15 000 (mini)	1				1	1	6				6	6	4	1	7	7	4	44
15>50 000 (fick)			1	1	2	5			1	4	4	7	5	12	25	27	31	125
50> 100 000 (hand)						1	1	1	1	1	2	1	1	3	6	7	12	37
<100 000 (stor)																1		1
Summa:	1	0	1	1	3	7	7	1	2	5	12	14	10	16	38	42	47	207

Vid en analys av tabellerna ovan kan vi konstatera att det förekommer två utgivningstoppar för antalet titlar för perioden 1830–1997.

Den första stora utgivningstoppen när det gäller antalet titlar inföll under åren 1870–1890, den andra 1930–1997. I kategorierna finsk-svenska mini- och fickordböcker och svensk-finska fick- och handordböcker har trenden varit uppåtgående vad gäller antalet upplagor mot slutet av 1990-talet. För närvarande är vi inne i en i tekniskt och strukturellt avseende mycket stark utvecklingsfas för den elektroniska ordboken, vilket innebär att antalet upplagor även för den tryckta ordboken torde öka på grund av möjligheten till en snabb uppdatering av upplagorna. Samma basmanuskript kan även användas till att redigera ordböcker med olika lemmaantal. Hur framtiden kommer att se ut är naturligtvis svårt att sja om på grund av att de elektroniska ordböckerna kan förväntas ta marknadsandelar från de tryckta ordböckerna.

Den första upplagetoppen i slutet av 1800-talet kan kopplas samman med samhällsutvecklingen i stort. Under den första perioden, från 1820-talet till slutet av 1800-talet, stärktes den finska språk- och kulturidentiteten, vars prägel även kan ses i ordboksutgivningen. Under perioden före hade stora verk som Elias Lönnrots *Kalevala* (1835, 1849), *Kanteletar* (1840) och Aleksis Kivis *Sju bröder* (1870) utkommit. Dessutom hade ett antal finsk-svenska och svensk-finska ordböcker av varierande omfattning utkommit. Läroböcker i finska och svenska med ordlistor som bilaga började ges ut. Finskan fick status som andra språk inom administrationen.

Den nya tekniken för produktion av papper, utvecklingen inom transportväsendet (järnvägarnas tillkomst), det ökade antalet boktryckerier, privilegiesystemets och censurens avskaffande, tillkomsten av ett stort antal nya förlag och en förbättrad bokdistribution var några faktorer som torde ha påverkat tillgängligheten av ordböcker och böcker i allmänhet (se även avsnitt 2.2.1).

Nästa stora upplageuppgång inträffade 1930–1997 och inom denna period särskilt tiden efter 1968. Fram till 1950-talet bestod utgivningen i huvudsak av ordböcker med färre än 100 000 lemmen för både de finsk-svenska och svensk-finska ordböckerna. Inom kategorin miniordböcker utgavs finsk-svenska och svensk-finska till det yttre formatet miniatyrordböcker (6 cm × 8 cm)²³⁰ under 1930–1962. Den första svensk-finska storordboken med fler än 100 000 lemmen kom först på 1980-talet. En motsvarande finsk-svensk ordbok hade kommit ca 100 år tidigare genom Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880). Antalet upplagor för de finsk-svenska storordböckerna har varit större än motsvarande antal för de svensk-finska ordböckerna. I kategorin finsk-svenska handordböcker (50 000 > 100 000 lemmen) finner vi inga titlar från 1960-talet, 1980-talet och 1990-talet. Däremot finns de svensk-finska ordböckerna representerade för dessa perioder. För de svensk-finska ordböckerna tyder statistiken på att handordböckerna skulle ha fått inneha rollen som storordböcker och motsvarande för de finsk-svenska ordböckerna har möjligen storordböckerna fått inneha rollen som handordböcker. I de två kategorierna finsk-svenska och svensk-finska ordböcker finner vi det största antalet upplagor i fickordboks-klassen, d.v.s. ordböcker som innehåller 15 000 > 50 000 lemmen.

²³⁰ Helmer Winters finsk-svenska och svensk-finska miniatyrordböcker: *Suomalais-ruotsalainen pienoissanakirja* och *Ruotsalais-suomalainen pienoissanakirja* 1930–1962. Ordboken/ordlistan med en fraseologibilaga innehåller 12 000 lemmen på 656 sidor.

Vi kan identifiera flera faktorer som torde ha påverkat efterfrågan och utgivningen av ordböcker från 1960-talet och framåt. År 1968 genomfördes i Finland en grundskolereform innebärande obligatorisk undervisning i svenska, vilket ledde till en ökad efterfrågan på ordböcker för skolbruk. Förutom skolreformen torde resandet mellan Finland och Sverige samt utvandringen till Sverige, som ökade kraftigt under 1960-talet, ha inverkat på antalet upplagor för fickordböcker. Den moderna marknadsföringen och distributionen av ordböcker genom bokklubbar, stormarknader och varuhus, som tog fart inte minst under 1980-talet, kan även ha haft en avgörande betydelse för antalet upplagor.

3.8.2 Knut Cannelins finsk-svenska ordböcker 1908–1976

I detta avsnitt analyserar jag Knut Cannelins finsk-svenska hand- och storordböcker från 1908, 1913, 1951, 1968 och 1976. Den sista uppdateringen av *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* under namnet *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok* gjordes 1976. Några av upplagorna mellan åren 1920 och 1947 (4–8:e upplagan) och efter 1976 har fått kompletterande lemma- och exempelmateriel, men de har inte, vad jag har kunnat upptäcka, genomgått några större strukturella förändringar. Dessa upplagor återfinns i förteckningen i bilaga 2. Skolordböckerna från åren 1909–1946 samt ficklexikonerna från åren 1946–1963 berör jag marginellt i detta avsnitt.

Knut Cannelins *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1908), som bytte namn från ”ordbok” till ”lexikon”, fortsatte att bygga på det lemmamateriel som fanns i ordböckerna 1889–1903. Efter 1903 uppstod en huvuduppdelning i två ordbokstyper vad gäller omfattning och inriktning för Cannelins ordböcker: en linje där ordböckerna var avsedda att antingen vara skolordböcker eller fickordböcker och en linje som så småningom utvecklades till finsk-svenska storordböcker.

Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja (1908) är relativt omfattande med sina 648 sidor och ett ökat lemmaantal från 10 000 år 1903 till över 61 000, d.v.s. ordboken förändrades från en miniordbok till en handordbok. Till det yttre fick ordboken det format som den har ännu i dag (1 500 mm × 2 150 mm). Uppslagsord som börjar på bokstäverna C, X, Z och Å saknas.

Bilagorna i ordboken utgörs av finska ortnamn, personnamn, scheman över böjningsparadigm för finska (på finska), svenskans böjningsparadigm (på finska) efter förordet (VII-

XI) och en förteckning över finska facklitterära samt skönlitterära verk med prisuppgifter, dock utan översättning av titlarna till svenska.

I sitt förord till *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1908), noterar Cannelin

Sille, joka ei ole ruotsinkieleen täysin perehtynyt, käy sangen vaikeaksi Lönnrot'in sanakirjan avulla suorittaa kelvollinen käänös suomesta ruotsiksi, kun siitä (alkuteoksesta) m.m. puuttuu lukuisa määrä sellaisiakin sanoja, jotka jo nykyään ovat yleiskieleen täysin vakaantuneet, niikuin [...].²³¹

Cannelin noterar således att det medför svårigheter att använda *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880) för översättning av finska texter till svenska och att dessa svårigheter är ett resultat av en inaktuell lemmaselektion. I sin bedömning fäster han inte något avseende vid den lexikografiska strukturen.

Cannelin har använt *Svenska Akademiens ordlista*, 7:e upplagan (1900), som källa för stavningen av de svenska ekvivalenterna. Således kan vi även här se en viss koppling till ekvivalentnormeringen av svenskan (jfr med Ahlmans ordböcker fr.o.m. 1890). Med tanke på en allmän normering av finskans stavning och rättsskrivning av lånord refererar Cannelin till ett föredrag som E.A. Tunkelo höll under ett möte våren 1907 (Tunkelo 1907: 53–89). I Cannelins ordbok *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1908) har de av Tunkelo förordade principerna tillämpats. Stavningen för svenskan har moderniserats enligt den svenska stavningsreformen 1906²³² har bl.a. *hv* blivit *v* i initial ställning.

För att det skall vara lättare för läsaren att se övergången och den lexikografiskt intressanta utvecklingen av ordböckerna från 1889 till 1908 har jag nedan återgett exempelartiklarna för ordböckerna 1889–1903 från avsnitt 3.6.9 tillsammans med motsvarande artiklar för *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1908).

Som exempel på övergången har jag givit artiklarna *mies* 'man', *makaan* 'ligger' samt i ett par fall *musta* 'svart' och *pyykki* 'röse'; 'byke' nedan. Jag har strukit under de delar av artiklarna som har tillkommit till upplagan från 1908.

²³¹ Min översättning: För den, som inte är helt bevandrad i svenska språket, är det synnerligen svårt att göra en bra översättning från finska till svenska med hjälp av Lönnrots ordbok, på grund av att det i den bl.a. saknas ett stort antal sådana ord som är etablerade i allmänspråket i dag. Exempel på sådana ord är [...].

²³² Kungligt cirkulär den 7 april 1906.

Substantivartikeln *mies* 'man' har i de fyra upplagorna från 1889–1908 följande strukturer.

Suomalainen lukemisto suomalais-ruotsalaisine sanastoineen (1889):

Mies, miehen s. man; miehissä, manstarkt, mangrant.
Miesi = mies.

Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok (1894):

mies, miehen, s. man; miehissä, manstarkt, mangrant.
miesi = mies.

Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok (1903):

mies miehen, s. man, karl; miehissä manstarkt, mangrant; kuka hän on miehiään, hvad är han för en karl? hvem är han? menen miehelle, gifter mig.
miesi = mies.

Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja (1908):

mies miehen man mannen män; (*laskusanan jälkeen usein man; määr. m. männen*); (*miehinen*) karl -en -ar; (*henkilö*) person -en -er; (*yhd.*) manlig; miehissä, (*kaikki*) mangrant; (*lukuisasti*) manstarkt; *hän on minun miehiäni* han är en av mina män, en av de mina; (*hänet minä ehdotan, valitsen*) jag förklarar mig för honom; *kuka hän on miehiään* vad är han för en karl? vem är han? *hänessä ei ole miestä sitä tekemään, siihen*, han är ej den man, som kan göra det; (*hän ei kelpaa*) han är inte kapabel därtill; *hän on mies puolestaan*, han är karl för sin hatt; *miestä myöten*, efter person; *seisomme yhtenä miehenä*, vi stå som en man; *700 miestä jalkaväkeä*, 700 man fotfolk; *miehen tavalla*, som en man, karl; på karlavis. *aika mies*, (*kelpo*) karlakar; *hän on mies paikallaan*, han är rätta mannen.

Observera att referensen **miesi = mies** har utgått i upplagan från 1908.

Verbartikeln *makaan* 'ligger' har följande struktur i de fyra upplagorna 1889–1908.

Suomalainen lukemisto suomalais-ruotsalaisine sanastoineen (1889):

Makaan, maata, s. ligger.²³³

²³³ I alla upplagor från 1889–1903 är ordklassen för *maata* 'ligga' felaktigt angiven som substantiv (s.).

Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok (1894):

makaan, maata, s. ligger.

Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok (1903):

maata se makaan

makaan maata, s. ligger; panen m., lägger mig; går till sängs; yhden maattava, enmans-

Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja (1908):

maata inf. kts. m a k a a n .

mak|aaja [...]

-aan* ligger*; (*lepään*) vilar; (*nukun*) sover*; (*jur.*) lägrar, hävdar; *hän makaa sairaana, han ligger sjuk; panen maata, lägger* mig; (yöksi) går* till sängs, till vila; m. väkisin, (jur.) våldtager²; kyllin maannut, utvilad, utsövd; yhden maattava sänky, enmanssäng.*

De grammatiska uppgifterna har utgått som förkortningar i upplagan från 1908. Cannelin har i stället gått in för att ge ett antal böjningstabeller för substantiv och verb för finskan och substantiv, verb samt adjektiv för svenskan, som han refererar till med hjälp av asterisk (*) och sifferkoder.

Adjektivartikeln *musta* 'svart' har följande struktur i de två ordböckerna 1903–1908.

Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok (1903):

musta -n. a. svart.

Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja (1908):

must|a²³⁴ svart; *mustissa oleva, mustiin puettu, svartklädd.*

Artikeln *musta* 'svart' har samma form i upplagorna 1889–1903.

²³⁴ Artikeln inleder en räkka vilket förklarar lodstrecket.

Så gott som genomgående har ordartiklarna många fler synonymer för ekvivalenter och ett större antal exempelsatser med fullständiga översättningar till svenska i upplagan från 1908 än de artiklar som finns i de tre tidigare upplagorna 1889–1903. I artikeln *mies* 'man' har dock en exempelsats utgått (*menen miehelle*, 'gifter mig')

I upplagorna 1889–1903 förekommer metaspråkliga uppgifter på svenska med referens till lemmat. I upplagan 1908 har Cannelin använt finska som metaspråk även för ekvivalenter och exempelsatser. I exemplen från 1908 kan man se ett helt nytt strukturellt inslag i den finsk-svenska ordboken. Metaspråket är finska och de svenska ekvivalenterna har fått utskrivna böjningsformer för substantiv och asterisk (*) samt siffror med referens till ett böjningsparadigm för verb. Verblemmarna har behållit sin presensform för 1 sg. pres. Ekvivalenterna har fått böjningsuppgifter för substantiv och verb.

Den svenska ekvivalentformen för verb i presens har inte samma syntaktiska begränsning i och med att den är gångbar i alla svenskans böjningsformer. Substantivlemmana har Cannelin givit i nominativ och i ett flertal lemman har genitivformen utgått, vilket jag tolkar som en förstärkning av ordbokens inriktning som produktionsordbok för svenska. En person med finska som modersmål torde inte behöva få böjningsformerna för lemmat. Observera dock att genitivformen återkommer i senare upplagor (1946–1976).

Ett intressant studieobjekt är Cannelins lexikografiska presentation av homonymer och redovisningen av den finlandssvenska och sverigesvenska varieteten. För att belysa detta har jag valt substantivartiklarna *pyykki* 'röse' och *pyykki* 'byke' och deras utveckling i upplagorna 1894–1908. Artikeln finns inte i upplagan från 1889.

Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok (1894):

pyykki -n, s. röse.
pyykki -n, s. byke.

Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok (1903):

pyykki -kin, s. röse.
pyykki -kin, s. (*pesu*) byke.

Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja (1908):

pyykki* I (*maanm.*) rör -et =; röse -t -n, rös -et -en.
pyykki* II (*pesu*) byke -t -n, byk -en -ar; *pesen pyykkiä*, tvättar byke; bykar; *vrt. pesu*.

I upplagan från 1908 har lemmat fått en asterisk, numrering för att markera homonymitet, fler ekvivalenter med böjningar, genomgående finskt metaspråk, en exempelsats och referens till lemmat *pesu* 'tvätt'. Ingen sverigesvensk ekvivalentvarietet av *pyykki* 'tvätt' har givits.

Rent tekniskt införde Cannelin två nyheter i upplagan från 1908: lodstreck (!) och asterisk (*). Lodstrecket har han använt i sammansättningar och avledningar som inledning till en räkka, asterisk refererar till ett böjningsparadigm för svenskan och stadiesväxling för finskan. Exempel på användningen av lodstreck finner vi i artiklarna *mieltä/järkyttävä* 'uppskakande' och *mieti/n** 'tänker (jtk. på ngt); reflekterar (över ngt)' som inleder en räkka enligt nedan. Homonymartiklarna har fått numrering, t.ex. I och II i *pyykki* ovan.

Artiklarna *mieltä/järkyttävä* 'uppskakande' med sammansättningar och avledningar i räkka.

mieltä/järkyttävä uppskakande, upprörande. **-kiihottava** sensationell.
-kiinnittämätön ointressant. **-kiinnittävä** intressant. **-kiinnittävästi**
 intressant. **-liikuttava** rörande. **-ylentävä** upplyftande.

Beträffande sammansättningarna i räckan **mieltä/järkyttävä** kan vi notera att dagens finska enligt *PS* (1990–1994) saknar dessa sammansättningar. Av exempelartikelns lemman används i dag enbart de icke sammansatta *järkyttävä* 'uppskakande', 'upprörande', *liikuttava* 'rörande'.

Artikeln *mieti/n** 'tänker (jtk. på ngt); reflekterar (över ngt)' med avledningar har följande form i räkka:

mieti/n* tänker (*jtk.* på ngt); reflekterar (över ngt). [...] **-ntö*** betänkande.
-skeleminen reflekterande; mediterande; grubblande. [...]. **-skelijä** grubblare.
-skely reflexion; [...].

Observera de för finskan mekaniskt bildade främmande leden **-ntö**, **-skeleminen**, **-skelijä**, **-skely** har uppstått genom indelning i räkka. För undvikande av främmande former har t.ex. *Su-ru* (1997) inte denna typ av räckor, utan i den har *mietintö*, *mietiskelijä* o.s.v. fått utgöra egna lemman.

I artikeln *mieti/n* finner vi även valensuppgifter (tänker (**jtk. på ngt**); reflekterar (**över ngt**)), vilket är en nyhet i förhållande till tidigare upplagor.

Flera artiklar är långa i denna upplaga från 1908. Se t.ex. följande uppslagsord på bokstaven *m*: *maa* 'jord', 'land', *menen* 'går', 'begiver', 'träder', *mieli* 'sinne', *mikä* 'vilken', 'vilket', 'vilka', 'vad', *muu* 'någon annan', *määrään* 'bestämmer'.

För att ge en överblick över ordboksstrukturen har jag placerat in de olika lexikografiska elementen i hypotesschemat enligt 1.3.

Tabell 31. Översikt över strukturen i Cannelins *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1908).

Lemma	Böjning	U	Meta gramm	Meta	Ekvi	Böjning Valens	U	Exempel Översättning
nominativ för subst., 1 sg. pres. för verb	genitiv sing. för subst., inf. för verb		<i>finska</i>	<i>finska</i>	subst. i nominativ sing., verb i infinitiv	bestämd form sing. och obestämd form pl. för subst., 1 alt. 2 sg. pres. för verb valens		alla exempelsatser är översatta till svenska

Nyheterna med tillkomsten av böjningsformer och valensuppgifter för svenskan samt att metaspråket är finska, innebär att ordboken fick en ny målgrupp och en ny inriktning. Ordböckerna fram till 1903 hade i första hand varit receptionsordböcker för finskan. Cannelins *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1908) innebar emellertid en övergång från kategorin receptionsordböcker för finska till kategorin produktionsordböcker för svenskan. Denna ordbok utgör således inledningen till en ny lexikografisk tradition vad gäller strukturen, en tradition som fortsätter fram till de elektroniska ordböckerna på 1990-talet. Den nya inriktningen förstärks ytterligare av att flera ordböcker för skolbruk enbart har finska titlar. Ordboken från 1908 innehåller dessutom många lexikografitekniska nyheter och innovationer, som lägger grunden för utvecklingen av de finsk-svenska ordböckerna under 1900-talet.

Vi kan för titlar se två linjer i Cannelins ordboksredigering inom kategorin fick- och handordböcker: en skolordbokslinje (1889–1894–1903–1909–1946) och en ordbokslinje,

där ordböckerna är avsedda för användare utanför skolvärlden. Strukturellt är ordböckerna lika, liksom i fråga om lemmaselektionen. Ordböckerna har utgivits under namnet *Suomalainen lukemisto suomalais-ruotsalaisine sanastoineen*²³⁵, *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok* och *Suomalais-ruotsalainen sanakirja. Koulupainos*²³⁶ samt *Finskt-svenskt ficklexikon / Suomalais-ruotsalainen taskusanakirja*.

Knut Cannelins *Suomalais-ruotsalainen sanakirja. Koulupainos. Neljäs uusittu painos*²³⁷ 1909 som gavs ut året efter *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1908), har 329 sidor och antalet lemman har jag beräknat till 26 000. Uppslagsord som börjar på någon av bokstäverna C, X, Z eller Å saknas. Ordboken saknar svenskt namn och det korta förordet är bara på finska. Denna upplaga är avsedd för skolbruk och följer således den tradition som Cannelin hade inlett 1889.

Enligt det finska förordet har ordboken *Suomalais-ruotsalainen sanakirja. Koulupainos* 1909 fått ett utökat ordförråd, utökat antal fraser och uttryck jämfört med *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok* (1903). De grammatiska metaspråkliga förkortningarna har i regel utgått, dock ej vid homonymer som i *kuuro* 'skur', 'döv'. För finskans nomenformer har genitivformerna utgått enligt förordet. Observera dock att artikeln *mies* 'man' har behållit genitivformen. Referenser till en bilaga med böjningsparadigm har givits.

Bilagorna utgörs av listor över ortnamn och personnamn, över finskans böjningsparadigm för nomen och verb och svenskans böjningsparadigm för substantiv och verb samt en lista för i boken använda förkortningar.

Knut och Aulis Cannelins *Finskt-svenskt ficklexikon / Suomalais-ruotsalainen taskusanakirja* från 1946 har 648 sidor och 49 000 lemman. Förordet och förkortningslistorna är både på finska och svenska. Bilagorna består av en ortnamnsförteckning samt scheman över finskans och svenskans böjningsparadigm.

För att det skall gå att se utvecklingen för skol- och fickordböckernas del (1909–1946) ger jag nedan parallellt uppställda exempel på artiklarna *mies* 'man', *makaan* 'ligger', *musta* 'svart' och *pyykki* 'röse'; 'byke' i *Suomalais-ruotsalainen sanakirja. Koulupainos* 1909

²³⁵ Har bara ett finskt namn. Min översättning: Finsk läsebok med en finsk-svensk ordlista.

²³⁶ Har bara ett finskt namn. Min översättning: Finsk-svensk ordbok. Skolupplaga.

²³⁷ Min översättning: Finsk-svensk ordbok. Skolversion. Fjärde reviderade upplagan.

och *Finskt-svenskt ficklexikon / Suomalais-ruotsalainen taskusanakirja* från 1946. I artiklarna från 1946 har jag strukit under delar som tillkommit i förhållande till upplagan från 1909.

Suomalais-ruotsalainen sanakirja. Koulupainos (1909):

mies *miehen* man mannen män (*määr. m. männen*). karl -en -ar; *miehissä*, mangrant; *kuka hän on miehiään*, vad är han för en karl? vem är han?

Finskt-svenskt ficklexikon / Suomalais-ruotsalainen taskusanakirja (1946):

mies *miehen* man mannen män; (*lukusanan jälkeen mon. usein*) man (*määr. m. männen*); (*miehinen*) karl -en -ar; (*yhd.*) man-; *miehissä* mangrant; (*lukuisasti*) manstarkt; *hän on minun miehiäni* han är en av de mina, (*miellyttää minua*) är en man i min smak; *kuka hän on miehiään* vad är han för en karl? *hänessä ei ole miestä sitä tekemään* han är ej kapabel därtill; *miesten mies karlakarl*; *miestä myöten* efter person; *miehestä mieheen* från man till man; *yksi mieheen en per man*; *hän poistui muina miehinä* han avlägsnade sig som om ingenting hänt.

Suomalais-ruotsalainen sanakirja. Koulupainos (1909):

mak|aan*²³⁸ ligger*; *panen maata*, lägger mig; *yhden maattava*, enmans-

Finskt-svenskt ficklexikon / Suomalais-ruotsalainen taskusanakirja (1946):

maata *inf. ks. makaan*.

mak|aaja [...]

-aan* ligger*; (*nukun*) sover*; (*jur.*) lägrar; *hän makaa sairaana* han ligger sjuk; *panen maata* lägger* mig; *yhden maattava* sänky enmanssäng.

Suomalais-ruotsalainen sanakirja. Koulupainos (1909):

must|a*²³⁹ svart. **-aan** (ned)svärtar.

Finskt-svenskt ficklexikon / Suomalais-ruotsalainen taskusanakirja (1946):

must|a svart; *mustiin pukeutunut*, *puettu svartklädd*; *väkeä mustanaan* svart av folk. **-aan** svärtar; (*kuv.*) nedsvärtar, smutskastar.

²³⁸ Artikeln *makaan* inleder en räkka i denna upplaga, vilket förklarar lodstrecket.

²³⁹ Artikeln *musta* 'svart' inleder en räkka i upplagorna 1909 och 1946, vilket föranleder ett lodstreck.

Suomalais-ruotsalainen sanakirja. Koulupainos (1909):

pyykki* I (*maanm.*) röse -t -n.
pyykki* II (*pesu*) byke -t -n.

Finskt-svenskt ficklexikon / Suomalais-ruotsalainen taskusanakirja (1946):

pyykki* I (*maanm.*) röse -t -n.
pyykki* II (*pesu*) byk -en -ar.

I denna artikel har ekvivalenten 'byke' bytts ut mot 'byk'. I övrigt är artikeln oförändrad.

Jämfört med *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1908) är artiklarna kortare (har färre ekvivalenter och exempelsatser) både i skolupplagan från 1909 och i fickordboken från 1946. Den lexikografiska grundstrukturen är däremot identisk med upplagan från 1908. Vid en jämförelse av upplagorna 1909 och 1946 finner vi att den senare upplagan har fått fler ekvivalenter och att det har tillkommit ett antal nya exempelsatser.

För att ge en överblick över ordboksstrukturen har jag placerat in de olika lexikografiska elementen i hypotesschemat enligt 1.3.

Tabell 32. Översikt över strukturen i Cannelins *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1909 och 1946).

Lemma	Böjning	U	Meta gramm	Meta	Ekvi	Böjning Valens	U	Exempel Översättning
nominativ för subst., 1 sg. pres. för verb	genitiv sing. för subst. I vissa fall, inf. för verb		<i>finska</i>	<i>finska</i>	subst. i nominativ sing., verb i infinitiv	bestämd form sing. och obestämd form pl. för subst., 1 alt. 2 sg. pres. för verb valens		alla exempelsatser är översatta till svenska

Knut Cannelins *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* från 1913 innehåller 752 sidor och består av 68 700 lemman. Ordboken bygger på *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* från 1908. Bilagorna består av ortnamn, personnamn, schanan över böjningsparadigm i finska (på finska), svenskans börjningsparadigm (på finska) och en förteckning över finska skönlitterära verk med prisuppgifter, dock utan

översättning av titlarna till svenska. Uppenbarligen utgjorde ordboken även en marknadsföringskanal för förlagets skönlitterära verk.

Nedan ger jag strukturen för artiklarna *mies* 'man', *maata/makaan* 'ligger', *musta* 'svart' och *pyykki* 'byk'; 'rös' i *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* från 1913. Jag har strukit under de delar av artikeln som har tillkommit i förhållande till upplagan från 1908.

Substantivartikeln *mies* 'man' har följande struktur:

mies *miehen* man mannen män (*laskusanan jälkeen usein*) man (*mon. määr. m. männen*); (*miehin*) karl -en -ar; (*henkilö*) person -en -er; (*yhd.*) manlig; *miehiässä*, (*kaikki*) mangrant; (*lukuisasti*) manstarkt; *hän on minun miehiäni*, han är en av mina män, en av de mina; (*hänet minä ehdotan, valitsen*) jag förklarar mig för honom; *kuka hän on miehiään* vad är han för en karl? vem är han? *hänessä ei ole miestä sitä tekemään, siihen*, han är ej den man, som kan göra det; han är bet för det; (*hän ei kelpaa*) han är inte kapabel därtill; *hän on mies puolestaan*, han är karl för sin hatt; *miestä myöten, efter person*; *kulkee miehestä mieheen, går från man till man*; *seisomme yhtenä miehenä*, vi stå som en man; *700 miestä jalkaväkeä*, 700 man fotfolk; *miehen tavalla*, som en man, karl; på karlavis; *aika mies, (kelpo)* karlkarl; *hän on mies paikallaan*, han är rätta mannen; *ei olla siinä miehinäkään, (ei välitetä mistään)* man låtsar om intet.

Artikeln har i förhållande till upplagan från 1908 fått tre nya exempelsatser och en kompletterande översättning till en exempelsats.

Verbartikeln *makaan* 'ligger' finner vi i räkka under *makaaja* 'som ligger', 'sover'; 'en liggande', 'sovande'. Artikeln har fått en ny exempelsats i förhållande till föregående upplaga. Artikeln har följande struktur:

maata *inf. kts. m a k a a n .*

mak|aaja [...] **-aan*** ligger*; (*lepään*) vilar; (*nukun*) sover*; (*jur.*) lägrar, hävdar; *hän makaa sairaana*, han ligger sjuk; *panen maata*, lägger* mig; (*yöksi*) går* till sängs till vila; *m. väkisin (jur.)* våldtager²; *kyllin maannut*, utvilad, utsövd; *hän tuntui maanneelta mieheltä, han kände sig utsövd*; *yhden maattava sänky*, enmansäng.

Adjektivartikeln *musta* 'svart' har följande struktur:

must|a svart; (*tumma*) mörk; *mustissa oleva, mustiin puettu*, svartklädd; *se on m. pilkku hänen elämässään, (kuv.)* det är en mörk punkt i hans liv.

Artikeln har fått en ny exempelsats i förhållande till föregående upplaga.

Homonymartikeln *pyykki* 'rör'; 'byke' har följande struktur:

pyykki* I (*maanm.*) rör -et =; röse -t -n; rös -et -en.
pyykki* II (*pesu*) byke -t -n, byk -en -ar; *pesen pyykkiä*, tvättar byke; bykar; *vrt. pesu*.

Artikeln är identisk med motsvarande artikel i upplagan från 1908.

Sammanfattningsvis kan noteras för upplagan från 1913 att den har fått ett antal kompletterande exempelsatser med översättningar och att genitivformen för substantivlemman, som delvis var avlägsnad i upplagan från 1908, har återinförts. I övrigt har strukturen bibehållits. Utmönstringen av lexikografiskt material har varit av ringa omfattning.

Knut och Aulis Cannelins *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja*, 9:e upplagan från 1951 bygger på Knut Cannelins tidigare lexikografiska arbeten (1:a uppl. 1908, 2:a upplagan 1913, 3:e upplagan 1920, 4:e upplagan 1932, 5:e upplagan 1938²⁴⁰, 6:e upplagan 1943, 7:e upplagan 1944, 8:e upplagan 1947). Ordboken innehåller 964 sidor med 97 000 lemmor och därvid har den fått 28 000 fler lemmor än i den föregående upplagan. Förordet, som är på finska och svenska, innehåller en lista över förkortningar på finska med översättningar till svenska. Bilagorna består av en ortnamns förteckning samt översikter över finskans och svenskans böjningsparadigm.

Nedan ger jag exempel på artikelstrukturen i artiklarna *mies* 'man', *maata* 'ligga', *pyykki* 'röse', *pyykki* 'byk' och *musta* 'svart'. I artiklarna har jag strukit under de delar i artikeln som har tillkommit sedan upplagan från 1913. Det som har utgått har jag markerat med en streckad linje.

Substantivartikeln *mies* 'man' har följande struktur:

mies *miehen* man mannen män; (*laskusanan jälkeen usein*) man (*mon. määr. m. männen*); (*miehin*) karl -en -ar; (*henkilö*) person -en -er; (*yhd.*) manlig; *miehisä* (*kaikki*) mangrant; (*lukuisasti*) manstarkt; *yhtenä miehenä* som en man; (*miehisä*) mangrant; *hän on minun miehiäni* han är en av mina män, en av de

²⁴⁰ Den 5:e upplagan innehåller 16 000 nya ord, som Knut Cannelin hade samlat under 1920–1937. Strukturellt är ordboken oförändrad i förhållande till 4:e upplagan från 1932. Knut Cannelin hann läsa en tredjedel av ordbokens korrektur innan han dog 1938. Aulis Cannelin slutförde hans arbete. 6–8:e upplagan är identiska med den 5:e upplagan (Enligt förord till de olika upplagorna.)

mina; (*miellyttää minua*) han har mina sympatier; (*hänet minä ehdotan, valitsen*) han är min man; jag förklarar mig för honom; *kuka hän on miehiään* vad är han för en karl? vem är han? vad gäller han för? *hänessä ei ole miestä sitä tekemään, siihen* han är inte mannen, karl att göra det; (*hän ei kelpaa*) han är inte kapabel, duger inte därtill; *hän on mies puolestaan* han är karl för sin hatt; *miesten mies (kelpo)* karlakarlar; *miestä myöten* efter person; *miehestä mieheen* från man till man; (*miesten kesken*) man och man emellan; niitä tulee yksi mieheen (miestä kohti) det blir en per man; *kulkea miehestä mieheen* gå från man till man; *seisoa yhtenä miehenä* stå som en man; *mies miestä vastaan* man mot man; *700 miestä jalkaväkeä* 700 man fotfolk; *miehen tavalla* som en man, karl; på karlavis; *hän on mies paikallaan* han är rätta mannen; *poistua muina miehinä* avlägsna sig som om ingenting passerat, hänt.

Artikeln har fått två nya exempelsatser med metaspråk samt ett par kompletterande översättningar i förhållande till upplagan från 1913.

Verbartikeln *maata* 'ligga' har följande struktur:

maata* *makaan* ligga*; (*levätä*) vila; (*nukkua*) sova*; (*jur.*) lägga, hävda; *hän makaa sairaana* han ligger sjuk; *panna maata*, lägga sig; (*yöksi*) gå till sängs, till vila; *m. väkisin (jur.)* våldtaga; *kyllin maannut* utvilad, utsövd; *hän tuntui maanneelta mieheltä*, han kände sig utsövd yhden, *kahden maattava sänky* en-, tvåmansäng.

I artikeln *maata* har referensen **maata** *inf. kts. makaan* utgått i upplagan från 1913 på grund av att infinitivformen har blivit huvudlemma. Dessutom har exempelsatsen *hän tuntui maanneelta mieheltä* 'han kände sig utsövd' utgått.

Artikeln *musta* 'svart' är identisk med motsvarande artikel i upplagan från 1913.

Homonymartikeln *pyykki* 'röse'; 'byk' har följande struktur:

pyykki* I. (*maanm.*) röse -t -n; rös -et =; rör -et =.
pyykki* II. (*pesu*) byk -en -ar; (kläd)tvätt; *pestä pyykkiä*, tvätta kläder, byk; byka (-te); *vrt. p e s u*.

Artikeln har fått smärre justeringar i fråga om ordningen mellan vissa ekvivalenter och genom att ett par nya ekvivalenter har införts.

En mycket stor principiell lexikografisk nyhet för Cannelins ordböcker gäller verblemmarna som börjar ges i 1951 års upplaga. Lemmat, ekvivalenterna och verbformerna i exempelsatserna har givits i infinitiv mot 1 sg. pres. i tidigare upplagor. Som Aulis Cannelin noterar i förordet var 1 sg. presensformen oförenlig för vissa verb, t.ex. *sataa* (**sadan*) 'regna', *itää*

(**idän*) 'gro'. Denna förändring i lemmaformen har även medfört förändringar i verbens böjningsformer för exempelsatserna. Det bör observeras att Lönnrot i sitt *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880) hade infört infinitivformerna för verbartiklarna, men Cannelin hade inte anammat den formen.

Förändringarna gäller ekvivalenter och exempelsatser i *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* från 1951. Ett flertal artiklar är identiska med bl.a. upplagan från 1913; en sådan artikel är *musta* ovan. *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1913) är således till vissa delar gångbar in på 1950-talet. Även i denna upplaga har redaktören behållit huvuddelen av det lexikografiska materialet utan större gallringar.

Knut Cannelin och Aulis Cannelin, Lauri Hirvensalo & Nils Hedlunds *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok* (alt. namn *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk ordbok*)²⁴¹ från 1968 innehåller 915 sidor med 110 000 lemmor, d.v.s. ordboken har här för första gången uppnått omfattningen av en storordbok. Ordboken bygger på Knut och Aulis Cannelins ordbok från 1951 och är redigerad efter Aulis Cannelins död av Lauri Hirvensalo och Nils Hedlund. Av denna nyredigering utkom under åren 1968–1971 i totalt 8 upplagor.

Vid redigeringen av ordboken har redaktionen utgått från Knut och Aulis Cannelins *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* från 1951 och använt den för finskan normerande enspråkiga finska ordboken *NS* (1951–1961) som källa och referens. Detta förhållande, att den aktiva finsk-svenska ordboken knyts så starkt till en normativ finsk ordbok, är en stor nyhet för den finsk-svenska tvåspråkslexikografen. Visserligen hade Cannelin normeringsaspekten i åtanke redan 1908 men inte i samma omfattning. Normeringen av den enspråkiga finska ordboken torde ha börjat styra ordboksredigeringen av de finsk-svenska tvåspråkiga ordböckerna i fråga om lemmaselektionen efter 1965, då Lea Lampén för första gången hade *NS* (1951–1961) som finsk källa i sin ordboksredigering (se avsnitt 3.8.4.1). Redaktörernas egna, enskilda och kreativa uppfattningar om lemmaformerna, lemmaselektionen och exempelsatserna kom i och med detta i bakgrunden. Redaktören har efter detta i än högre grad blivit en renodlad lexikograf i stället för att tidigare ha varit lexikograf, lexikolog och terminolog i en och samma person, under äldre tider rent av en neologist, nyskapare.

²⁴¹ Ordboken har utkommit i Sverige på Läromedelsförlagen, Språkförlaget, under det svenska namnet *Finsk-svensk ordbok* (1970).

I förordet till ordboken, som är på finska och svenska, påtalas att ordboken har absolut alfabetisk ordning mellan sina ordartiklar. Bilagorna består av en ortnamnsförteckning samt en översikt över böjningsparadigm för finska nomen och verb och för svenskans del paradigm för substantiv, adjektiv, particip och verb.

I upplagan från 1968 tillkom flera tekniska nyheter genom användningen av tecknen tilde (~), bindestreck (-) och dubbelt lodstreck (||). I exempelsatserna ersatte tilde lemmat i dess oböjda form och bindestreck ersatte förleden av lemmat fram till lodstreckets. Det dubbla lodstreckets finner vi i ord som inleder en räkka. Det enkla lodstreckets (|) används för att markera gränsen mellan en oförändrad stam och böjning i lemman t.ex. *ham/mas -paan (hampaan)* och för att markera sammansättningsleden samt stam och böjning i ekvivalenterna. Ett enkelt lodstreckets hade Cannelin tagit i bruk redan 1908 för ord som inleder en räkka, d.v.s. samma funktion som det dubbla lodstreckets har i upplagan 1968.

Nedan ger jag exempelartiklarna *mies* 'man', *maata* 'ligga' och *musta* 'svart' som exempel på strukturen. I artiklarna har jag strukit under de exempelsatser som har tillkommit och markerat med streckad linje de exempelsatser eller andra betydande delar som har utgått i denna upplaga i förhållande till upplagan från 1951.

Substantivartikeln *mies* 'man' har följande struktur:

mie|s *miehen* man mannen män; (laskusanan) *luk. jälkeen us.*) man ((mon.) *pl mää*r. männen); (*miehin*en) ~ karl -en -ar; (*hnk.*) person -en -er; (*yhd.*) manlig; (*avio*~) man, make; -*hissä* (*joka* ~, *kaikki*) mangrant; (*lukuisasti*) manstarkt; *yhtenä -henä* som en man; *hän on meidän -hiämme (meikäläisiä)* han är en av de våra; (*häntä ehdotamme, hänet valitsemme*) han är vår man; vi förklarar oss för honom; *mikä hän on -hiään?* vad är han för en karl? vem är han? vad går han för? *hänessä ei ole ~tä siihen (sitä tekemään)* han är inte man (karl) att göra det; (*hän ei kelpaa siihen*) han är inte kapabel (duger inte) därtill; *hän on kyllä ~(tä) puolestaan* han är (nog) karl för sin hatt; ~*ten* ~ karlakarl; ~*tä myöten* efter person; *vrt. miekka (vyöllä) -hestä -heen* från man till man; (~*ten kesken*) man o. man emellan; ~*heen (henkilöön) katsomatta utan anseende till person; utan mannamän; niitä tulee yksi -heen (~tä kohti)* det blir en per man; *kulkea miehestä mieheen gå från man till man*; *seisoa yhtenä -henä* stå som en man; ~ ~*tä vastaan* man mot man; (700)500 ~*tä jalkaväkeä (700)* 500 man fotfolk; ~*hen tavalla* som en man (karl); på karlavis; *hän on ~ paikallaan* han är rätta mannen; *poistua muina -hinä* avlägsna sig som om ingenting passerat (hänt); *hän ei ollut niinä -hinäkään* han låtsades inte om (inte märka) någonting.

Vi finner att det har tillkommit ett antal nya exempelsatser och att en exempelsats utgått i 1968 års upplaga. Dessutom har det skett smärre förändringar i formuleringarna och i ordningen mellan exempelsatser. Till sin grundstruktur har artikeln inte ändrats.

Verbartikeln *maata* 'ligga' har följande struktur:

ma|ata* *makaan* ligga*; (*levätä*) vila; (*nukkua*) sova*; ((jur.) *lak.*) lägga, hävda; *hän -kaa sairaana* han ligger sjuk; *panna* ~ lägga sig; (*yöksi*) gå till sängs (till vila); *väkisin* ~ ((jur.) *lak.*) våldtaga; *kyllin -annut* utvilad, utsövd; *yhden, kahden -attava sänky* en-, tvåmansäng.

Artikeln *maata* har inte kompletterats med några nya exempelsatser. Förändringarna består i att fackbeteckningen *jur.* har ändrats till *lak.* och en parentes har tillkommit i en översättning samt ett enkelt lodstreck i lemmat.

En stor strukturell lexikografisk nyhet för storordböckerna är den momentindelning som är genomförd i 1968 års upplaga. Som exempel på detta ger jag adjektivartikeln *musta* 'svart' nedan. För att det skall vara lättare att se skillnaderna har jag givit dels artiklarna i sin helhet för båda upplagorna samt strukit under det som har tillkommit i 1968 års upplaga i förhållande till föregående upplaga.

Strukturen för artikeln *musta* 'svart' i *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1951) är i sin tur identisk med artikeln från 1913. *Musta* inleder en räkka, vilket föranleder lodstreck.

must|a svart; (*tumma, kuv.*) mörk; *mustissa oleva, mustiin pukeutunut, puettu* svartklädd; *kentällä, kenttä oli väkeä mustanaan* fältet var svart av folk; *se on m. pilkku hänen elämässään* det är en mörk punkt i hans liv; *mieli mustana* mörk i hågen.

Strukturen för artikeln *musta* 'svart' i *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok* (1968):

must|a **1.** (*a.*) (*vär.*) svart; (*tumma, kuv.*) mörk; *-issa(an) (oleva), -iin pukeutunut (puettu)* svartklädd; *kentällä (kenttä) oli väkeä ~naan* fältet var svart av folk; *se on ~ pilkku (ikävä tahra) hänen elämässään* det är en mörk punkt i hans liv; ~ *pekka (kort.)* svarte Petter; ~ *magia (taik.)* svart|konst, magi; ~ *lista* svartlista; ~ *taulu* svarta tavlan (*määr.*); *petsata ~ksi* svartbetsa. **2.** (*s.*) det svarta; *svärta*. **3.** (*kuv. a. synkkä*) *mieli ~na* mörk i hågen.

Vid en jämförelse mellan strukturerna i upplagorna från 1951 och 1968 finner vi tillkomsten av momentindelningen (tre moment), bindestreck, tilde, dubbelt lodstreck, enkelt lodstreck i ekvivalenter, nya ekvivalenter och exempelsatser i den senare upplagan. Det har således tillkommit ett helt nytt semantiskt fält i form av substantiv under *moment 2*. Därtill är den metaforiska användningen delvis samlad under ett eget *moment 3*.

Om vi jämför 1968 års upplaga av Cannelins tvåspråkiga ordbok med den enspråkiga *NS* (1951–1961), finner vi att följande exempelsatser är gemensamma: *~leipä, ~magia, ~lista*. Följande exempelsatser är snarlika. *NS: kadut olivat m:anaan [täynnä] väkeä, Cannelin: kentällä (kenttä) oli väkeä ~naan; NS: pukeutua mustiin, Cannelin: -iin pukeutunut (puettu); NS: tehdä jtk mieli m:ana, Cannelin: mieli ~na*. Tre av dessa satser *kentällä (kenttä) oli väkeä ~naan, -iin pukeutunut (puettu) och mieli ~na* finns redan i Cannelins ordbok från 1951 (en exempelsats från 1913), vilket tyder på att de eventuellt är excerperade från Cannelins ordbok till *NS*. Däremot kan de övriga exempelsatserna i Cannelin 1968 härstamma från *NS* (1951–1961).

Vi kan sammanfattningsvis konstatera att det i övergången mellan upplagorna 1951 och 1968 skett stora lexikografiska och tekniska förändringar samt att kompletteringarna i form av nya exempelsatser har varit relativt omfattande i vissa typer av lemman t.ex. för adjektivartiklar. Samtidigt kan vi se tydliga beröringspunkter mellan *NS* (1951–1961) och Cannelins ordböcker från 1951 och 1968.

Knut och Aulis Cannelins, Lauri Hirvensalos och Nils Hedlunds *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok* från 1976 består av 1 121 sidor och innehåller 110 000 lemman. Förordet och förkortningslistan är på finska och svenska. Bilagorna består av en ortnamnsförteckning och böjningsparadigm för både finska och svenska.

Nedan ger jag exempelartiklarna *mies* 'man', *maata* 'ligga', *musta* 'svart', *pyykki* 'röse', *pyykki* 'byk' och *suojatie* 'skyddsväg', 'övergångsställe' som exempel på strukturen. I artiklarna har jag strukit under de exempelsatser som tillkommit och med en streckad linje markerat det som har utgått i denna upplaga i förhållande till upplagan från 1968.

Substantivartikeln *mies* 'man' har följande struktur:

mie|s *miehen* man mannen män; (*luk. jälkeen us. pl*) man (*pl. määr. männen*); karl -en -ar; (*hnk.*) person -en -er; (*yhd.*) manlig; (*avio~*) man, make; -*hissä* (*joka ~, kaikki*) mangrant; (*lukuisasti*) manstarkt; *yhtenä -henä* som en man; *hän on*

meidän -hiämme (meikäläisiä) han är en av de våra; (*häntä ehdotamme, hänet valitsemme*) han är vår man; vi förklarar oss för honom; *mikä hän on -hiään?* vad är han för en karl? vem är han? vad går han för? *hänessä ei ole ~tä siihen (sitä tekemään)* han är inte man (karl) att göra det; (*hän ei kelpaa siihen*) han är inte kapabel (duger inte) därtill; *hän on kyllä ~ (tä) puolestaan* han är (nog) karl för sin hatt; *~ten ~ (miehinen ~)* karlakarl; *~tä myöten* efter person; *vrt. miekka (vyöllä); -hestä -heen* från man till man; (*~ten kesken*) man o. man emellan; *~ten lajit (urh.)* herrgrenar; *~ten yhteiskunta* manssamhälle; *-heen (henkilöön) katsomatta* utan anseende till person; utan mannamån; *niitä tulee yksi -heen (~tä kohti)* det blir en per man; *seisoa yhtenä -henä* stå som en man; *~ ~tä vastaan* man mot man; *500 ~tä jalkaväkeä* 500 man fotfolk; *-hen tavalla* som en man (karl); på karlavis; *hän on ~ paikallaan* han är rätta mannen; *poistua muina -hinä* avlägsna sig som om ingenting passerat (hänt); *hän ei ollut niinä -hinäkään* han låtsades inte om (inte märka) någonting; *pullo ~tä väkevämpää* en flaska starkt (flaska brännvin); *~ ja ääni – periaate* principen en man en röst.

Artikeln *mies* 'man' har i denna upplaga i slutet av artikeln fått två nya exempelsatser. Den metaspråkliga uppgiften *vyöllä* har utgått.

Verbartikeln *maata* 'ligga' har följande struktur:

ma|ata* *makaan* ligga*; (*levätä*) vila; (*nukkua*) sova*; (*lak.*) *~ nainen ha samlag med, lägga, hävda en kvinna; hän -kaa sairaana* han ligger sjuk; *panna ~ lägga sig; (yöksi)* gå till sängs (till vila); *väkisin ~ (lak.)* våldtaga; *kyllin - annut* utvilad, utsövd; *yhden, kahden -attava* sänky en-, två|manssäng.

Artikeln *maata* 'ligga' har den första fackspråkliga uppgiften utgått i förhållande till föregående upplaga. En ny exempelsats har tillkommit.

Strukturen för artikeln *musta* 'svart' är följande:

must||a 1. (*a.*) (*vär.*) svart; (*tumma, kuv*) mörk; *~ leipä (ruis-)* mörkt bröd; *~ surma (hist.)* digerdöden; svarta döden; *~ pörssi* svarta börsen; *-issa(an) (oleva), -iin pukeutunut (puettu)* svartklädd; *kentällä (kenttä) oli väkeä ~naan* fältet var svart av folk; *se on ~ pilkku (ikävä tahra)* hänen elämässään det är en mörk punkt i hans liv; *~ pekka (kort.)* svarte Petter; *~ magia (taik.)* svart|konst, magi; *~ lista* svart(a) lista(n); *panna ~lle listalle* svartlista; sätta ngn på svarta listan; *~ taulu* svarta tavlan (*määr.*); *petsata ~ksi* svartbetsa. **2.** (*s.*) det svarta; svarta. **3.** (*kuv. a. synkkä*): *mieli ~na* mörk i hågen.

I artikeln *musta* 'svart' har två exempelsatser med översättningar tillkommit i 1976 års upplaga i förhållande till upplagan från 1968.

Homonymartikeln *pyykki* 1 och 2 har följande struktur:

pyykki 1. (*mnm.*) röse -t -n; rös -et -; rör -et -. **2.** (*pesu*) byk -en -ar; (kläd)tvätt *jllk on vaatteensa pyykissä (kuv.) ngn har en trasa med i byken; nyt ollaan pyykissä (pulassa) nu är vi illa ute (i knipa); ks. p y y k i n p e s u i v r t . p e s u .*

Artikeln *pyykki* har fått två kompletterande exempelsatser samt en referens i förhållande till föregående upplaga från 1968.

Substantivartikeln *suojatie* 'skyddsväg', 'övergångsställe' har följande struktur:

suoja||ta skydda [...]
-tie skyddsväg; övergångsställe

Även i dessa exempelartiklar från 1976 finner vi kompletteringar i form av exempelsatser och nya lemmen. Vi hittar bl.a. artikeln *suojatie* 'skyddsväg'; 'övergångsställe', dock utan en metaspråklig precisering av att 'skyddsväg' används i finlandssvenska och 'övergångsställe' i sverigesvenska. Samma avsaknad av varietetsangivelse gäller artikeln *pyykki*, där 'byk' används i finlandssvenska och 'tvätt' sverigesvenska.

Skillnaderna mellan *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok* (1968) och *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok* från 1976 består således av tillägg och kompletteringar i form av nya lemmen och exempelsatser. Grundstrukturen har inte ändrats.

Under åren 1976–1998 kom 39 upplagor av *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok* ut utan redigeringar.

För att ge en överblick över ordboksstrukturen har jag placerat in de olika lexikografiska elementen i hypotesschemat enligt 1.3.

Tabell 33. Översikt över strukturen i Knut och Aulis Cannelins *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1951) och Knut och Aulis Cannelins m.fl. *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok* (1968–1976).

Lemma	Böjning	U	Meta gramm	Meta	Ekvi	Böjning Valens	U	Exempel Översättning
nominativ för subst., infinitiv för verb	genitiv sing. för subst., 1 sg. pres. för verb		<i>finska</i>	<i>finska</i>	subst. i nominativ sing., verb i infinitiv	bestämd form sing. och obestämd form pl. för subst., 1 alt. 2 sg. pres. för verb valens		alla exempelsatser är översatta till svenska

Sammanfattningsvis kan konstateras att Cannelins ordböcker påtagligt har utvecklat strukturen i de tryckta finsk-svenska ordböckerna under perioden 1908–1976. Ordböckerna är i första hand avsedda att vara produktionsordböcker för skriven svenska. Uttalsuppgifter saknas fortfarande, varför användbarheten för muntlig textproduktion inte är så god om användaren inte kan svenska relativt väl. De stora strukturella förändringarna för fick-, hand- och storordböckerna kan vi hitta i upplagorna från 1903, 1908, 1951 och 1968. Den mest radikala omdaning har skett i upplagan från 1908. De mellanliggande upplagorna (efter 1908 och före 1951) har fått kompletteringar i form av nya lemman och exempelsatser med översättningar.

I skolordböckerna från 1909–1946 samt fickordböckerna 1946–1963 har Cannelins ordböcker följt samma utveckling i grundstrukturen som hand- och storordböckerna. Skillnaden ligger i mängden lexikografiskt material: antalet sidor, antalet lemman, antalet exempelsatser etc.

3.8.3 *Suuri Suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken*

Hösten 1989 slöts ett samarbetsavtal²⁴² mellan Forskningscentralen och WSOY om att redigera en ny stor finsk-svensk ordbok. Ordboken skulle bygga på den nya enspråkiga finska ordboken *Suomen kielen perussanakirja (PS)* (1990–1994) som var under redigering och som i sin tur byggde på *Nykysuomen sanakirja (NS)* (1951–1961). Den finsk-svenska

²⁴² Ett samarbetsavtal mellan Werner Söderström Osakeyhtiö och Forskningscentralen för de inhemska språken 13.9.1989.

storordboken, som så småningom fick namnet *Suuri suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken (Su-ru)* (1997)²⁴³, skulle omfatta minst 100 000 uppslagsord och i första hand vara en finsk-svensk produktionsordbok, d.v.s. den skulle bygga på den tradition som Cannelin hade utstakat genom sina tvåspråkiga finsk-svenska ordböcker. Dessutom skulle den nya storordboken beakta den sverigefinska språkvarieteteten. Arbetet skulle så småningom även utmynna i en finsk-svensk databas för produktion av nya finsk-svenska ordböcker och ordböcker i elektronisk form.

För första gången tillsattes en redaktion²⁴⁴, ett redaktionsråd²⁴⁵ och en ledningsgrupp²⁴⁶ för ett tvåspråkigt finskt-svenskt ordboksprojekt²⁴⁷. I granskningsarbetet medverkade de i Sverige verksamma Svenska språknämnden och Sverigefinska språknämnden, de i Finland verksamma Svenska språkbyrån och Finska språkbyrån vid Forskningscentralen samt ett flertal externa fackexperter. Under arbetet konsulterades bl.a. olika språkdata-baser i Finland och i Sverige samt övrig tillgänglig språkexpertis.

För projektet utarbetades en projektplan och tre manualer: en teknisk manual, en uttalsmanual och en redigeringsmanual. Ambitionen inom projektet var i början att ge uttalsuppgifter för de svenska ekvivalenterna. På grund av den alltför knappa tiden tvingades redaktionen att avstå från uttalsangivelserna, varför uttalsmanualen inte kom till användning i slutfasen av arbetet.

WSOY:s och Forskningscentralens dataavdelningar utvecklade lämplig programvara för redigeringsarbetet. Detta projekt var det första i sitt slag där ett lexikografiskt redigeringsprogram användes vid redigering av en tvåspråkig finsk-svensk ordbok. Detta pionjärarbete förutsatte ett omfattande planerings- och testningsarbete innan den lämpliga datatekniska lexikografiska strukturen var färdigutarbetad för redigeringsarbetet.

²⁴³ Ordboken kom ut i två tryckningar under 1997.

²⁴⁴ Redaktionens sammansättning 1990: huvudredaktör Birgitta Romppanen, redaktionssekreterare Nina Martola, redaktör Ilse Cantell och redaktör Mats-Peter Sundström. På grund av att jag medverkade i ordboksprojektet kan jag anse mig själv som informant, som i denna avhandling kan lämna uppgifter för vilka skriftlig dokumentation saknas.

²⁴⁵ Redaktionsrådets sammansättning 1990: ordförande, FM Seija Tiisala, FK Risto Haarala, FM Esko Koivusalo, FL Miakel Reuter, FD Peter Slotte, FK Päivö Taubert. Adjungerande ledamöter: FD Maija Länsimäki, FM Anneli Räikkälä.

²⁴⁶ Ledningsgruppens sammansättning: FL Raimo Jussila, FL Mikael Reuter, Politics kandidat Raimo Ruottu, FK Päivö Taubert, FM Birgitta Romppanen. Dessutom tillkom under arbetets gång FK Vuokko Hosia, FK Eeva Högström, FD Maija Länsimäki som ersättare för ledamöter som avgick på grund av ändrade arbetsuppgifter.

²⁴⁷ Både Knut Cannelin och Lea Lampén hade redigerat sina ordböcker som enskilda redaktörer på frilansbasis utan någon egen redaktion.

Den nya enspråkiga finska ordboken *PS* (1990–1994) hade som mål att vara normerande för finska språket. I och med att ordboken utgör basen för *Su-ru* (1997) innebär det att det lemmamaterial och exempelmaterial som finns i den finsk-svenska storordboken i sin tur är normerande för finskan. För ekvivalenternas del har Svenska språknämnden granskat svenskan, vilket ger svenskan en slags normering. Detta medför naturligtvis inte att ekvivalensen mellan finska och svenska automatiskt skall ses som normerande. Till de delar som ordboken innehåller av Svenska språkbyrån i Finland rekommenderad terminologi, har den naturligtvis en normerande funktion. Ett resonemang kring normeringen har jag fört i avsnitt 1.4.1. punkt 8.

Den tryckta versionen av *Su-ru* (1997) kom att bestå av två delar: del I A–Ö (1 077 sidor), del II P–Ö (1 179 sidor). Den innehåller ca 130 000 uppslagsord och uttryck samt en bilagedel bestående av över 1 300 ortnamn. Det omfattande förordet är på finska och svenska. I anslutning till förordet finns en källförteckning, anvisningar för hur vissa svåröversättliga finska lemman och exempelsatser kan översättas till idiomatisk svenska samt böjningsparadigm för svenska och finska. De finska böjningstabellerna är samstämmiga med motsvarande tabeller i *PS* (1990–1994), vars kodning återfinns i de finska uppslagsorden i *Su-ru* (1997).

De finlandssvenska, sverigesvenska, finlandfinska och sverigefinska språkvarieteterna har beaktats genom metaspråkiga angivelser. Det är skäl att påpeka att den sverigefinska varieteten genom *Su-ru* (1997) för första gången bidrar med lemman i en storordbok.

Bild 1 och tabell 2 ger en översikt över de tecken och de symboler som har använts i *Su-ru* (1997). I avsnitt 1.4.1 har jag kommenterat de punkter i översikten som är av mer allmän och övergripande lexikografisk karaktär. I detta avsnitt kommenterar jag de punkter som är specifika för *Su-ru* (1997).

Punkt 2 (bild 1 och tabell 2): *Hakusanan taivutustyyppi* 'Böjningstyp för uppslagsordet'. I *Su-ru* (1997) används de böjningskoder som har använts i *PS* (1990–1994) för lemman, vilket innebär att lemmat för den tvåspråkiga ordboken har en klar förankring i det enspråkiga finska underlaget. Samma förankring avspelas även i de fall där lemmat har en annan skrivvariant för lemmat enligt **punkt 5** (bild 1 och tabell 2): *Hakusanan kirjoitusvariantti* 'Skriftvariant av uppslagsordet'.

Den relativt strikta kopplingen av *Su-ru* (1997) till *PS* (1990–1994) innebar en bundenhet till den föreliggande lemmaselektionen och till viss mån även en avhängighet av den struktur som *PS* (1990–1994) har. Vid redigeringsarbetet av *Su-ru* (1997) beaktades de specifika krav som en tvåspråkig ordbok ställer jämfört med en enspråkig, liksom det faktum att *PS* (1990–1994) är en normativ enspråkig ordbok och *Su-ru* (1997) är en tvåspråkig finsk-svensk produktionsordbok, i vilken deskriptiviteten omfattar två språk och i vilken ekvivalensen mellan två språk har satts i främsta rummet. Detta förklarar de strukturella olikheter mellan *PS* (1990–1994) och *Su-ru* (1997) som föreligger i det finska lexikografiska materialet. Några av dessa skillnader och redigeringsproblem har Martola (1995a: 283–295) beskrivit.

För att belysa skillnaderna i artikelstrukturen mellan *NS* (1951–1961), *PS* (1990–1994) och *Su-ru* (1997) ger jag nedan ett par exempel genom artiklarna *cocktail* 'cocktail' och *märkyys* 'väta'; 'blöta'; 'surhet'; 'vattning'; 'sankhet' med mina översättningar till svenska för de finska artiklarna i *PS* (1990–1994) och *NS* (1951–1961). *NS* (1951–1961) har jag medtagit för att visa vilket samband som föreligger mellan *PS* (1990–1994) och *NS* (1951–1961). Siffrorna efter lemmat hänför sig till ett kodsysteem för det finska böjningsparadigmet, som till vissa delar skiljer sig i *NS* (1951–1961) och *PS* (1990–1994). *Su-ru* (1997) har övertagit böjningsparadigm och böjningskoder oförändrade från *PS*.

Artikeln *cocktail* 'cocktail' i *NS* (1951–1961):

cocktail⁷ [kokteil] *s.* useista väkijuomalajeista ja eri karvasaineista sekoitettu, tav. jäähdytettyä tarjoitava juoma.

'**cocktai**⁷ [kokteil] *s.* en dryck som har blandats av flera alkoholdrycker och olika bitterämnen, vanligen serverad avkyld.' (min översättning)

Artikeln *cocktail* 'cocktail' i *PS* (1990–1994):

cocktail⁵ [kokteil] (*rinn.* koktaili) kimara. **1.** useista alkoholilajeista sekoitettu kylmä juoma. *Kuv.* Molotovin c. = polttopullo. **2.** Annosmaljassa tarjottava katkarapu- tm. salaatti, hedelmälajitelma tms.

'**cocktai**⁵ [kokteil] (*parallellt* 'koktail') kimara. **1.** En av flera alkoholsorter blandad kall dryck. *Bildl.* Molotovs c. = bensinbomb, molotovcocktail. **2.** en sallad av räkor m.m. som serveras i portionsglas, ett urval av frukter el. dyl.' (min översättning)

Samma artikel i *Su-ru* (1997) ser ut enligt följande:

cocktail⁵ cocktail -en -ar

I denna artikel förkortades den finska ordartikeln till att omfatta bara en ekvivalent i den tvåspråkiga *Su-ru* (1997).

Artikeln *märkyys* 'väta'; 'blöta'; 'surhet'; 'vattnighet'; 'sankhet' ser ut enligt följande i *NS* (1951–1961):

märkyys⁶⁵ *omin.* < seur. | Maan, vaatteiden m. Hirret ovat m:destä mustuneet. Aasi ei voi sietää m:ttä. – *Yhd.* liika-, pohjam.

'**märkyys**⁶⁵ (sv. 'väta'; 'blöta'; 'surhet'; 'vattnighet'; 'sankhet') egenskap < se följ. | Jordens sankhet. De våta kläderna. Stockarna har mörknat av väta. En åsna avskyr väta. – Sammansättningar. liikam. = alltför mycket väta, pohjam. = grundväta, bottenblöta'. (min översättning)

Artikeln *märkyys* i *PS* (1990–1994) har följande form:

märkyys⁴⁰

Artikeln *märkyys* i *Su-ru* (1997) fick denna struktur:

märkyys⁴⁰

väta -n (*myös säästä ja tekn*); (*läpimärkä*) blöta -n, blöthet -en; (*puhek kosteus*) surhet; (*vetisyys*) vattnighet; (*maaston*) sankhet;

käännösmalli 1

I artikeln *märkyys* byggdes *PS*-artikeln ut i *Su-ru* (1997) inte bara med ett flertal ekvivalenter med metaspråkiga förklaringar, utan även med en referens till en modellöversättning, som finns som ett eget kapitel i början av ordboken. I vissa fall har referenser getts från enskilda artiklar till andra artiklar eller till översättningsmodeller som finns angivna i förordet till ordboken enligt **punkt 27** (bild 1 och tabell 2): *Viittaus toiseen hakusanaan* 'Hänvisning till annat uppslagsord', **punkt 28** (bild 1 och tabell 2): *Viittaus käännösmalliin* 'Hänvisning till översättningsmodell'. Dessa referenser till översättningsmodeller är en nyhet i *Su-ru* (1997) i förhållande till tidigare finsk-svenska ordböcker. Hänvisningarna har tillkommit för att underlätta användaren att översätta strukturellt besvärliga finska konstruktioner till idiomatisk svenska. Detta förfarande med modellartikelreferenser poängterar ytterligare *Su-ru*:s inriktning som produktionsordbok.

Att utgående från en enspråkig ordbok redigera en tvåspråkig förutsätter således ett omfattande lexikografiskt arbete med beaktande av de olika behov som de två ordbokstyperna har (Martola 1995a: 283–295).

För att bibringa en uppfattning om hur artikelstrukturen i *Su-ru* (1997) ter sig i jämförelse med de äldre tvåspråkiga finsk-svenska ordböckerna har jag tagit artiklarna *mies* 'man' och *maata* 'ligga' som exempelartiklar.

Substantivartikeln *mies* 'man' har följande struktur:

mies⁴² • **1** man *-nen män*; (*puhek*) karl *-en -ar*; (*erityistä arvoasemaa vailla oleva*) man *-nen -nar (tav koll)* ◇ *hän on jo täysi* ~ han är redan en vuxen man; (*puhek*) han är redan stora karlen; *tulla miehen ikään bli*⁴ [full]vuxen; *nuori komea* ~ en stilig ung man; *~ten paita herrskjor[ta -an -or*; *~ten polkupyörä herrcyk|el -eln -lar*; *puhua jstak ~ten kesken tala*¹ man och man emellan; *otella ~ ~tä vastaan kämpa*¹ man mot man; *työnjohtaja ja kolme ~tä* arbetsledaren och tre man ◇ (*pojasta*) *pikku* ~ lille gubben ◇ (*urh*) *~ten 100 m 100 m* för herrar; herrarnas 100 m **2** (*miehekkyteen viittaavissa ilmauksissa*) karl *-en -ar* ◇ *sinähän olet jo iso* ~ du är ju stora karlen; *olla ~ paikallaan vara*⁴ rätt man på rätt plats; *~ se, joka selviää tästä* det skall vara en karl till att klara av det här; *hän kesti kuin* ~ han tog det som en man; *se on miehen puhetta* så ska en man tala; så talar en riktig karl; *hän teki miehen työn* han jobbade som en hel karl; (*sankariteon*) han gjorde ett hjältedåd; *hänessä ei ole ~tä pysymään sanojensa takana* han är inte karl för sin hatt; *hänessä ei ole ~tä siihen* han klarar nog av det; *~ten ~ karlakar* **3** (*naisen kumppanina, aviomies myös*) mak|e *-en -ar* ◇ *~ ja vaimo* man och hustru; *ottaa ~ ta*⁴ sig en man; *tyttö tapasi elämänsä miehen* flickan träffade mannen i sitt liv; *olla miehiin menevä vara*⁴ svag för karlar (män); *vara*⁴ karltokig (karlgalen) **4** (*yl ihmisestä, henkilöstä*) *valkoinen* ~ den vite mannen; *kivikauden* ~ stenåldersman; *toiminnan* ~ en handlingens man; *uudet miehet* nytt folk; nya krafter; *~ ja ääni -periaate* principen en man en röst; *yhden miehen yritys* enmansföretag enmansföretaget enmansföretag; *miehen mentävä aukko ks. mennä*; *hän on mennyttä ~tä* han är förlorad; det är ute med honom; *mikä hän on miehiään?* vad är han för en?; (*mihin hän kelpaa?*) vad går han för?; *en ole niitä miehiä, jotka --* jag hör inte till dem som -- ; jag är inte en sådan som -- ; *muina miehinä* utan vidare; som om ingenting hänt; *hän oli muina miehinä* han låtsades som om det regnade; *yhtenä miehenä* mangrant, enhälligt; *he lähtivät miehissä* de gick man ur huse; *kolme omenaa mieheen* tre äpplen per man ◇ (*kuv*) *nauttia ~tä väkevämpää ta*⁴ sig en tår på tand; *ta*⁴ sig en hutt (sup, [d]jävel); *johtajan lähin* ~ direktörens närmaste man; *presidentin miehet* presidentens män ◇ (*oik*) *kolmas* ~ tredje man; *tertius (en-suk)*; *uskottu* ~ god man

Strukturen i artikeln *mies* 'man' ovan är indelad i fyra delmoment. Varje grupp av exempelsatser med inbördes likartad struktur, som avses belysa samma typ av problematik vid översättning från finska till svenska (med avseende på stilistik, semantik, pragmatik och regionala varieteter) eller som har exempelsatser från ett specifikt ämnesområde har som

inledningsmarkör symbolen '◇' (se **punkt 22**, bild 1 och tabell 2: *Esimerkkiosa alka. 'Exempeldelen börjar'*) för att underlätta för läsaren att finna rätta exempelsatser. Om en sådan exempelgrupp består av flera liknande exempel med översättningar som kan hänföras till samma grupp, har dessa en metaspråklig gruppbeteckning (se **punkt 26**, bild 1 och tabell 2: *Otsikoitu esimerkki[ryhmä 'Exempel[grupp] med rubrik'*). Cannelin hade infört momentindelningen som strukturellt grepp i sin *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok* (1968), dock inte i artiklarna *mies* 'man' och *maata* 'ligga'. I *Su-ru* (1997) infördes dessutom ett nytt inslag i momentindelningen i form av undermoment t.ex. 5 a, 5 b i artikeln *maata* nedan.

Om vi går tillbaka till tidigare ordböcker, finner vi i dem en hel del gemensamt lexikografiskt basmaterial som har ärvts i *Su-ru*-artikeln *mies*. Med några få undantag finner vi alla exempelsatserna i *PS* (1990–1994) och dessutom finner vi följande exempelsatser även i bl.a. Lönnrot (1874–1880) *uskottu* ~, i Cannelin (1976) *mikä hän on miehiään? hänessä ei ole ~tä siihen, nauttia ~tä väkevämpää, ~ ja ääni –periaate, muina miehinä, yhtenä miehenä, puhua jstak ~ten kesken*.

Verbartikeln *maata* 'ligga' har följande struktur:

maata^{73*D} **1** ligga⁴; (*levätä*) vila¹ ◇ ~ *selällään* ligga⁴ på rygg; ~ *pitkin pituuttaan* l ligga⁴ raklång; ~ *vuoteessa* ligga⁴ i sängen; *mennä* ~ gå⁴ och lägga⁴ sig; *panna* ~ lägga⁴ sig; ~ *kuumeessa* ligga⁴ i feber; ~ *sairaana* ligga⁴ sjuk; ~ *haudassa* ligga⁴ i graven; *kahdenmaattava sänky* dubbelsäng -en -ar; *karhu makaa talviunta* björnen ligger i ide; *viinipullot säilytetään makaavassa asennossa* vinflaskorna förvaras liggande ◇ (*kuv*) ~ *tietojen päällä* sitta⁴ inne med uppgifter **2** (*olla laiskana*) *täällä vain ~an ja työt seisovat!* och här ligger du (ni) bara och latar dig (er) utan att få något gjort! **3** (*olla sukupuoliyhteydessä*) ligga⁴ (jkn kanssa med ngn); ha⁴ samlag (jkn kanssa med ngn) ◇ ~ *jku väkisin* våldta⁴ ngn **4** (*litistää kuoliaaksi*) *emakko makaa joskus porsaansa* suggan ligger ibland ihjäl sina griskultingar **5 a** (*olla käyttämättömänä*) *katiska on maannut vuoden vedessä* mjärden har legat i vattnet ett år; *mietintö makaa ministeriössä* betänkandet ligger på ministeriet (departementet); *pankkitilillä hyödyttöminä makaavat rahat* pengarna som ligger oanvända på ett bankkonto **5 b** (*kuv olla liikkumatta*) *laiva makaa ankkurissa* båten ligger för ankar; *vesi makasi niityllä* vattnet låg kvar på ängen; *hanke jäi makaamaan moneksi vuodeksi* projektet blev liggande (vilande) i flera år

I tidigare ordböcker finner vi gemensamt lexikografiskt basmaterial som har ärvts även i artikeln *maata*. Med ett par undantag finner vi exempelsatserna i *PS* (1990–1994) och dessutom i bl.a. Lönnrot (1874–1880) *panna* ~, ~ *jku väkisin* och i Cannelin (1976) *panna*

~, ~ *sairaana, kahdenmaattava sänky*, ~ *jku väkisin*. Snarlika exempelsatser finner vi redan i Gananders ordbok (1786–1787): *maata pandua, pane maatak*.

Adjektivartikeln *musta* 'svart' har följande struktur:

musta¹⁰ **1 a** (*a*) svart \diamond *sinisen* ~ blåsvart; ~*n ruskea* svartbrun; *maalata jk ~ksi* måla¹ ngt svart; (*kuv*) svartmåla¹ ngt; ~ *leipä (suomr)* svartbröd -et; *juoda kahvi ~na* dricka⁴ kaffe svart; ~ *multa* svarta jorden; ~ *jää* frosthalka frosthalkan; (*suomr myös*) svart is; (*ruotsr myös*) svart halka; ~ *laatikko* svarta lådan **1 b** (*s*) svart (*subst. adj, vain ett-suk*); svart färg (*taiv -en -er*) \diamond *pidän ~sta* jag tycker om svart; *pukeutua mustiin* klä³ sig i svart \diamond (*sakissa*) ~ *antautui* svart gav upp **2 a** (*kuv*) *maa on* ~ marken ligger bar; *hänellä oli ~t kädet* han var svart om händerna; *kadut olivat ~naan väkeä* gatorna var svarta av folk; gatorna kryllade av folk; det kryllade av folk på gatorna; *hänellä oli ~t renkaat silmien ympärillä* han var svart under ögonen; ~ *silmä* [ett] blått öga; (*puhek*) blåtir|a -an -or; *siitä ei ole ~a valkoisella* det finns inget svart på vitt om det; det finns inget skrivet om det; *panna ~a valkoiselle (tehdä sopimus)* skriva⁴ ett avtal; *saada ~a valkoiselle* få⁴ skriftligt på något; ~ *kulta* det svarta gullet; ~*t veljet* svartbröder; ~ *aukko* ett svart hål; ~ *hevonen (suomr)* svart häst; (*ruotsr*) dark horse; (*odottamaton voittaja*) otippad vinnare; (*tuntematon kyky*) okänd förmåga; *perheen ~ lammas* familjens svarta får; ~ *huumori* svart humor; ~ *surma* digerdöden (*määr*); svarta döden; ~ *pörssi* svarta börser; *osa summasta maksettiin ~na* en del av summan betalades svart **2 b** (*kuv synkkä, surullinen*) *mieli ~na* svart i själen; *tulevaisuus näytti ~akin mustemmalta* framtiden tedde sig nattsvart; ~ *päivä liikenteessä: 10 ihmistä kuoli* en svart dag i trafiken: 10 döda; *nälänhädän mustimmat alueet* de områden som drabbats värst av svälten; ~ *elokuva* film noir **2 c** (*kuv häpeällinen tms.*) mörk, svart; skamlig \diamond ~ *menneisyys* ett mörkt förflutet; ~ *pilkku jkn menneisyydessä* en svart (mörk) fläck i ngns förflutna; *mustimman taantumuksen edustaja* de mörkblåaste reaktionärerna; ~ *lista* svarta listan; *panna ~lle listalle* svartlista¹; *joutua ~lle listalle* hamna¹ på svarta listan; bli⁴ svartlistad, svartlistas¹; ~ *magia* svart magi; *selittää ~ valkoiseksi* vända² svart till vitt **3** (*negridisestä rodusta ja siihen kuuluvista*) svart (*myös subst. adj*); (*USA:n ~ihoisista, s*) afroamerikan -en -er \diamond ~ *rotu* den svarta rasen; *mustien vapautusliike* de svartas befrielse

Jämfört med adjektivartikeln *musta* 'svart' i bl.a. Cannelins *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok* från 1976 är artikeln mycket mer omfattande och utbyggd. Några exempelsatser från Cannelins ordböcker finner vi även i *Su-ru* (1997). Sådana är t.ex. *kadut olivat ~naan väkeä*, ~ *surma*, ~ *pörssi*, ~ *pilkku jkn menneisyydessä*, ~ *lista*, *panna ~lle listalle*, ~ *magia*.

Språkbruket för språkvarieteterna sverigesvenska och finlandssvenska har beaktats i exempelsatserna ~ *leipä (suomr)* svartbröd -et, ~ *jää* frosthalka frosthalkan; (*suomr myös*) svart is; (*ruotsr myös*) svart halka, ~ *hevonen (suomr)* svart häst; (*ruotsr*) dark horse.

Dessa tre jämförande exempelartiklar *mies*, *maata* och *musta* visar hur exempelsatserna har överförts från tidigare både enspråkiga och tvåspråkiga ordböcker till *Su-ru* (1997). Exempelsatserna och det lexikografiska materialet är visserligen i en annan ordning, d.v.s. mikrostrukturen (se avsnitt 1.4.2) inne i artiklarna har förändrats under årens lopp, men det finns en klar koppling till en tidigare lexikografisk tradition inte bara i fråga om lemmaselektionen utan även vad gäller urvalet av exempelsatser.

Homonymartikeln *pyykki 1* och *pyykki 2* har följande struktur:

1 pyykki^{5*A} (*maanm*) rå -n -r (-et -r), råmärke -t -n; (kivinen) råsten -en -ar
2 pyykki^{5*A} **1** (*vaatteiden peseminen*) tvätt -en ◊ -kiin menevät vaatteet tvättkläder, smutstvätt; kläder som skall tvättas; *olla -illä* tvätta¹ ◊ (*kuv*) *yhdistyksen sisäinen* ~ en intern uppgörelse inom föreningen **2** (*pestävät t. pestyt vaatteet*) tvätt ◊ *komero on täynnä -kiä* skåpet är fullt med tvätt; *pestä -kiä* tvätta¹; *levittää* ~ *kuivumaan* hänga² tvätten på tork

Om vi går tillbaka till Cannelins och Lampéns ordböcker och jämför ordartiklarna för *pyykki* finner vi att artikeln i *Su-ru* (1997) är mer omfattande och utbyggd samt att den helt saknar den finlandssvenska varieteteten 'byk' som ekvivalent. Uppenbarligen har inte den ekvivalenten vunnit acceptans i vare sig det finlandssvenska eller det sverigesvenska allmänspråket. Detta ger en fingervisning om den normering som *Su-ru* (1997) har varit föremål för.

Böjningsangivelserna för ekvivalenterna i *Su-ru* (1997) följer samma mönster som Cannelins ordböcker hade haft för substantiv (se **punkt 9**, bild 1 och tabell 2: *Taivutus* 'Böjning' och *punkt 15*. *Vaihtoehtoinen päätte* 'Alternativa element'). För verb refereras till en egen böjningstabell med sifferkoder i förordet (se **punkt 10**, bild 1 och tabell 2: *Ruotsin verbien taivutustyyppit* 'Böjningstyp för svenskt verb').

De metaspråkliga angivelserna, som kan vara på latin, finska och svenska, åskådliggörs av **punkt 14** (bild 1 och tabell 2): *Tieteellinen nimi* 'Latinskt namn', och den metaspråkliga ordningsföljden i **punkt 17** (bild 1 och tabell 2): *vastineen edellä* 'före ekvivalent', **punkt 18**, (bild 1 och tabell 2): *vastineen jäljessä*. 'efter ekvivalent', **punkt 19** (bild 1 och tabell 2): *hakusanan / vastineen jäljessä* 'efter ekvivalent eller uppslagsord och **punkt 20** (bild 1 och tabell 2): *vastineen tilalla tai sen edessä* 'i stället för eller före ekvivanet'. Punkterna 19 och 20 anger placeringen av det svenskspråkiga metaspråket och punkterna 17 och 18 det finskspråkiga metaspråket.

För att ge en överblick över ordboksstrukturen har jag placerat in de olika lexikografiska elementen i hypotesschemat enligt 1.3.

Tabell 34. Översikt över strukturen i *Suuri suomi–ruotsi-sanakirja* / *Stora finsk-svenska ordboken* (1997).

Lemma	Böjning	U	Meta gramm	Meta	Ekvi	Böjning Valens	U	Exempel Översättning
nominativ för subst., infinitiv för verb	koduppgifter för subst. och verb		<i>finska</i> gramm, varieteter, stil, fackområden	<i>finska</i> gramm, varieteter, stil, fackområden, pragmatik	subst. i nominativ sing., verb i infinitiv	böjningsuppgifter för subst., verb och adjektiv, valens		exempel och översättningar, modellart. för kontrastivt svåra finska exempelsatser

Artikelstrukturen i *Su-ru* (1997) är mer omfattande och utbyggd än i de tidigare finsk-svenska storordböckerna, tack vare det gedigna lingvistiska analysarbete som ligger till grund för det finska basmaterialet. En stor fördel vid redigeringen av *Su-ru* (1997) var just det stora lexikografiska insamlings- och normeringsarbetet som hade företagits genom *NS* (1951–1961) och *PS* (1990–1994). *Su-ru*-redaktionen behövde inte använda tid till finsk språkvård och normering. Viss tid användes till insamlingsarbetet för uppdatering av materialet, men även under detta arbete bedrevs ett nära samarbete mellan redaktionerna för *PS* (1990–1994) och *Su-ru* (1997). Denna samverkan mellan redaktionerna gav den tvåspråkiga *Su-ru* (1997) samma normering för finskans del som den hade fått för *PS* (1990–1994). Förutom att det lexikografiska materialet i *PS* (1990–1994) fick utgöra basen för *Su-ru* (1997), pågick redigeringsarbetet av *PS* (1990–1994) och *Su-ru* (1997) tidsmässigt delvis parallellt i angränsande lokaler på Forskningscentralen. Huvudredaktören alternativt en redaktör för *PS* (1990–1994) var ledamot av *Su-ru*:s redaktionsråd. Dessa fysiska faktorer bidrog till en naturlig samverkan mellan dessa två redaktioner. Detta samarbete var något helt nytt och unikt inom den finska enspråks- och tvåspråkslexikografien.

I och med att *Su-ru* (1997) bygger på lemmaselektionen i *PS* (1990–1994) kan det vara intressant att studera vissa aspekter i den. Hur har urvalet av lemman skett i den? I vilken utsträckning kan vi spåra redaktörernas ”fingeravtryck” i form av specialintressen, allmänbildning, referensramar etc.? Finns det t.ex. något som vi kan tolka som kvinnligt respektive manligt specialordförråd (sport, militärspråk, handarbeten, teknik etc.), ord som har högre frekvens i den enspråkiga förlagan?

För det första kan vi konstatera att den tvåspråkiga finsk-svenska och svensk-finska samt den enspråkiga finska lexikografin i huvudsak varit en så gott som helt och hållet manlig angelägenhet fram till 1960-talet vad gäller redaktörerna (jfr redaktörsuppgifterna i Bilaga 2). För de finsk-svenska ordböcker som kommit ut på 1990-talet, där redaktörerna varit kvinnor, har basmaterialet utgjorts av material som excerperats av män²⁴⁸. Genom att studera specialterminologin i *Su-ru* (1997) och *PS* (1990–1994) kan vi se dels om det finns någon manlig respektive kvinnlig prägel på specialterminologin, dels om den i huvudsak kvinnliga redaktionen har inverkat på genusaspekten på termurvalet i både *PS* (1990–1994) och i *Su-ru* (1997).

I och med att materialet i *PS* (1990–1994), som delvis bygger på *NS* (1951–1961), har använts i *Su-ru* (1997) och kompletteringarna med specialtermer har varit marginella i den finsk-svenska ordboken, kan man även anta att fördelningen och ordningen i den finsk-svenska ordboken ansluter till *PS* (1990–1994). Vilka förskjutningar som skett i lemmaselektionen i fråga om specialtermer vid övergången från *NS* (1951–1961) till *PS* (1990–1994) kan naturligtvis inte sägas utan en parallelldatabehandling av dessa.

Tabell 35. Fördelningen av metaspråk för specialterminologin för lemman i *PS* (1990–1994).²⁴⁹

1. lääk. 'medicin', 'anatomi'	1 933
2. urh. 'sport'	1 307
3. sot. 'militär'	894
4. tekn. 'teknik'	863
5. ruok. 'mat'	698
6. tal. 'ekonomi'	689
7. oik. 'juridik'	573
8. mus. 'musik'	540
9. fys. 'fysik'	513
10. kiel. 'språkvetenskap'	505
11. kem. 'kemi'	392
12. hist. 'historia'	389
13. kasv. 'växter'	359
14. biol. 'biologi'	337

²⁴⁸ Fördelningen av män – kvinnor i redaktionen för *Nykysuomen sanakirja* med FD Matti Sadeniemi som huvudredaktör för de olika delarna. Del I (1951): 7 män, 1 kvinna; del II (1953): 8 män; del III (1954): 8 män; del IV (1956): 7 män; del V (1959) 6 män, 1 kvinna; del VI (1961): 4 män, 2 kvinnor. Materialet har enligt förordet i del I excerperats av 19 män och 1 kvinna. *Suomen kielen perussanakirja*: 1 man som tillika var huvudredaktör, 5 kvinnor, huvudredaktör: Risto Haarala för alla delarna. Uppgifterna har jag hämtat ur ordböckernas förord.

²⁴⁹ Enligt beräkning den 24 juni 1999.

Tabell 36. Fördelningen av metaspråk för specialterminologi för lemman i *Su-ru* (1997).²⁵⁰

1. medicin, anatomi, fysiologi	2 332
2. latin ²⁵¹	2 236
3. sport	1 647
4. militära termer	1 358
5. teknik	1 055
6. juridik	986
7. matlagning	727
8. musik	607
9. fysik	572
10. språkvetenskap	571
11. historia	518

Av den i tabell 36 presenterade terminologistatistiken kan vi utläsa den nära anknytningen som föreligger mellan *PS* (1990–1994) och *Su-ru* (1997) vad gäller angivandet av fackterminologi.

Vid en jämförelse av *PS* (1990–1994) och *Su-ru* (1997) finner vi smärre skillnader i antalet termer för respektive specialområde, trots att *PS* (1990–1994) har fått utgöra grunden för *Su-ru* (1997). Denna skillnad kan förklaras dels med att *Su-ru* (1997) har utökats med senare terminologi, dels med att en del termer, som inte har en metaspråklig etikettering angiven i *PS* (1990–1994) har fått det i *Su-ru* (1997). Förteckningen skall naturligtvis inte tas bokstavligt i och med att det kan finnas en del felkällor i underlaget. Många specialtermer har inte fått någon metaspråklig etikettering i ordböckerna på grund av att termen i fråga av redaktörerna uppfattats som allmänspråklig, t.ex. har benämningar på våra husdjur som *katt*, *hund*, *ko*, *häst* traditionsenligt inte fått någon metaspråklig fackklassificering. Statistiken kan naturligtvis inte heller generaliseras till att gälla alla finsk-svenska ordböcker.

Av statistiken ovan framgår att den terminologi som uppfattas omfatta den manliga sfären såsom sport, militära termer och teknik, är rikt representerad. Den visar således en klar tendens till förmån för den ”manliga” specialterminologin i dessa två ordböcker. Denna iakttagelse stöder ytterligare den tidigare forskningen om finska ordböckers genusperspektiv (Siironen 1988: 41–46; Vartiainen 1988: 250–258; Mantila 1998: 15–31). Den medicinska terminologin är enligt min uppfattning könsneutral.

²⁵⁰ Av redaktionen genom databehandling beräknad uppgift 31.1.1996.

²⁵¹ Latin har använts i *Su-ru* som metaspråk för bl.a. djur och växter. Latinet saknas i *PS*, varför statistiken i tabell 36 (punkt 2) omfattar även punkterna 13 och 14 från tabell 35.

Syns då de enskilda huvudredaktörernas specialintressen? För *PS* (1990–1994) kan vi konstatera att huvudredaktören Risto Haarala har som ett specialintresse den terminologi som hänför sig till medicinsk finska. Mycket tyder på att hans intresse åtminstone delvis har kommit till uttryck i *PS* (1990–1994) genom att den medicinska terminologin har en framskjutande placering i statistiken och därmed i ordboken.

Om vi antar att kritikernas iakttagelser avspeglar användarperspektivet i *Su-ru* (1997), kan vi konstatera att frågorna kring lemmaselektionen och ekvivalensen mellan lemma och ekvivalent intar en viktig plats i flera ordbokskritikers observationer. Kritikerna frågar sig varför ett visst lemma utelämnats eller tagits med i *Su-ru* (1997) (Sundman 1997: 13–20, Salo-Saarvanto 1997: 7–8, Sivula 1998: 317–322).

Problemet med sammansättningar vid lemmaselektionen var redan Schroderus medveten om på 1600-talet. Skall alla sammansättningar tas med i ordboken eller bara de som redaktören tror att användaren har problem med? Hur vet redaktören vilka lemman användaren har problem med? Hur skall användaren tolka det att ett uppslagsord, en ekvivalent eller en exempelsats har utelämnats? Beror det på ett misstag av redaktören eller på att ekvivalenten alternativt översättningen för exempelsatsen är självklar? I vilken utsträckning har redaktören tagit med s.k. självklara sammansättningar? Var går gränsen mellan allmänspråk och fackspråk i en ordbok? Av allmänt intresse vore att utreda frågor av typen: Hur avspeglas vårt samhälle och aktuella händelser i våra tvåspråkiga ordböcker, d.v.s. hur fort blir ordböckerna inaktuella? Exempelvis hur avspeglas kriget i Persiska viken och Kosovokriget i form av ökat militärspråk som ett resultat av tidningsexcerpering från dessa perioder? Ett annat exempel: Före Estoniakatastrofen 1996 hade få personer hört talas om *bogvisir*, men efter katastrofen är det få som inte känner till ordet och begreppet. Hur länge lever t.ex. ett uppslagsord av typen *bogvisir* i våra ordböcker? Att enspråkiga finska ordböcker utgör en samhällsspegel har bl.a. Siironen (1988: 41–46), Vartiainen (1988: 250–258), Mantila (1998: 15–31) och Niemikorpi (1998: 32–48) påtalat.

Ovannämnda frågor, som är av central betydelse vid excerperingen av basmaterialet för en ordbok och vid lemmaselektionen, kräver ett flertal egna forskningsinsatser och kan påtalas bara som frågetecken i denna avhandling.

Jämsides med stora ordboksprojektet redigerade storordboksredaktionen en mindre ordbok för skolbruk *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja* (1995) (se vidare avsnitt 3.8.4.3).

3.8.4 Övriga finsk-svenska ordböcker 1908–1998

Fram till 1960-talet dominerade Knut Cannelins ordböcker den finsk-svenska ordboksmarknaden. Den första finsk-svenska lexikografen som på allvar började konkurrera med Cannelin inom kategorin skolordböcker fr.o.m. 1965 var Lea Lampén. Hennes finsk-svenska och svensk-finska skol- och fickordböcker har använts flitigt i skolorna sedan 1960. Lea Lampéns svensk-finska storordbok har uppfattats som ett komplement till Cannelins finsk-svenska storordbok bl.a. genom att WSOY marknadsförde dessa två ordböcker i samma ”paket” under 1990-talet. Totalt kom det under perioden 1960–1998 ut 114 olika upplagor av Lampéns finsk-svenska (19 upplagor), svensk-finska (30 upplagor) och finsk-svensk-finska (65 upplagor) ordböcker. Lampéns lexikografiska nisch var skol- och fickordböcker i båda riktningarna (finsk-svensk-finska) och svensk-finska storordböcker. Ordböckerna har i regel kommit ut i nytryck utan omredigeringar eller kompletteringar (se bilaga 2).

Före 1995 hade Lea Lampéns skol- och fickordböcker utgjort WSOY:s utgivning av mindre finsk-svenska och svensk-finska ordböcker. År 1991 började förlaget Gummerus ge ut en serie finsk-svenska och svensk-finska ordböcker inom kategorin fick- och handordböcker. Genom utgivningen av Lea Köykkäs m.fl. *Suomi/ruotsi/suomi sanakirja. Finsk/svensk/finsk ordbok* (1991) tog Gummerus marknadsandelar från WSOY. Ordboken med samma lemmaantal, 25 000 lemman i vardera riktningen, kom ut med varierande yttre format i kategorierna fick-, hand- och storordbok.

3.8.4.1 Lea Lampéns finsk-svenska ordböcker

I min presentation nedan analyserar jag fyra upplagor av Lea Lampéns finsk-svenska skol- och fickordböcker *Suomi-ruotsi-suomi* (Punaiset sanakirjat)²⁵² (1960), *Suomalais-ruotsalainen koulusanakirja / Finsk-svensk skolordbok* (1965), *Finsk-svensk, svensk-finsk fickordbok* (1970) och *Suomalais-ruotsalainen sanakirja*²⁵³ (1975).

Lea Lampéns *Suomi-ruotsi-suomi* (Punaiset sanakirjat) från 1960 innehåller en finsk-svensk (190 sidor) och en svensk-finsk del (374 sidor). Den finsk-svenska delen omfattar enligt mina beräkningar ca 12 000 lemman. Ordboken saknar förord och bilagor.

²⁵² Min översättning: Finska–svenska–finska (De röda ordböckerna).

Ordbokens pärm som är gjord av röd plast, torde givit epitetet ”de röda ordböckerna”.

²⁵³ Min översättning: Finsk-svensk ordbok.

För att belysa strukturen i ordboken ger jag nedan artiklarna *mies* 'man', *maata* 'ligga' och *musta* 'svart' och *pyykki* 'tvätt', 'byk', *pyykki* 'röse' ur *Suomi-ruotsi-suomi* (1960).

mies *man -nen män, karl -en -ar*

maata *ligga låg legat, vil | a -ade -at*

musta *svart = -a*
mustanaan väkeä *svart av folk*
Musta Surma *Digerdöden*

pyykki (*pesu*) *tvätt -en, byk -en -ar (raja) röse -t -n*

Lampén har inte beaktat skillnaderna i den finlandssvenska och sverigesvenska varieteten i artikeln *pyykki* ovan, däremot i artikeln *mustalainen* 'zigenare', som har fått följande struktur:

mustalainen *zigenare -n =, (Ruotsissa²⁵⁴) tattare -n =*

Ordartiklarna är enkla, närmast ordlisteliknande, i vilka antalet ekvivalenter och exempelsatser är få. Metaspråket är finska och böjningsändelserna för svenska ekvivalenter har samma form som i Cannelins ordböcker. Inga böjningsformer för finska lemman har givits.

Lea Lampéns *Suomalais-ruotsalainen koulusanakirja / Finsk-svensk skolordbok* från 1965 innehåller 34 000 lemman på 571 sidor. Förordet på finska är mycket knapphändigt. Ordboken saknar bilagor.

För att belysa strukturen i ordboken ger jag nedan artiklarna *mies* 'man', *maata* 'ligga' och *musta* 'svart'.

mies *man -nen män, karl -en -ar*

maata *ligga låg legat, (levätä) vil | a -ade -at, (nukkua) sova sov sovit*

musta *svart = a*

²⁵⁴ I Sverige.

En nyhet som vi kan notera i Lampéns *Suomalais-ruotsalainen koulusanakirja / Finsk-svensk skolordbok* (1965) är angivandet av uttal, som sporadiskt har markerats med en punkt under den betonade vokalen. Ingen skillnad har dock gjorts mellan lång och kort vokal.

Enligt förordet har *NS* (1951–1961) använts för lemmaurvalet och de sverigesvenska ordböckerna *Svenska Akademiens ordlista*, *Ord för ord* och *Våra ord* använts vid ekvivalentbestämningarna²⁵⁵. Genom några stickprov har jag kunnat konstatera att de sverigesvenska ekvivalenterna finns med som ekvivalenter parallellt med de finlandssvenska ekvivalenterna. Lampén anger emellertid inte vilken varietet som är gångbar i Sverige respektive Finland. Som exempel på detta ger jag nedan artikeln *pyykki* 'tvätt', 'byk', *pyykki* 'röse'.

1. pyykki (*pesu*) tvätt -en, byk -en -ar

2. pyykki (*rajamerkki*) rös -et -en, röse -t -n, rå -n (-et) -r, gränsmärke -t -n

För sverigesvenskt språkbruk är bl.a. ekvivalenten *byk* främmande och borde ha fått en metaspråkig varietetsprecisering. *NS* (1951–1961) och *Svenska Akademiens ordlista* är normerande enspråkiga ordböcker. Av detta följer att Lampéns ordbok till vissa delar (för lemmaformen och ekvivalenterna separat) borde kunna anses vara normerande.

Lea Lampéns *Finsk-svensk, svensk-finsk fickordbok* (1970) har i Sverige utkommit på Läromedelsförlaget. Sidoantalet i den finsk-svenska delen är 190 och antalet lemman är 12 000. Ordboken saknar både förord och bilagor.

För att belysa strukturen i ordboken ger jag nedan artiklarna *mies* 'man', *maata* 'ligga', *musta* 'svart' och *pyykki* 'tvätt'; 'röse'.

mies *man -nen män, karl -en -ar*

maata *ligga låg legat, vil | a -ade -at*

musta *svart = a*

pyykki (*pesu*) *tvätt -en (raja) röse -t -n*

²⁵⁵ Inga uppgifter om vilka upplagor av referenslitteraturen som Lampén har använt finns angivet.

Ordartiklarna är mycket enkla och kan liknas vid artiklarna i en ordlista. De liknar långt artiklarna i *Suomi-ruotsi-suomi* (Punaiset sanakirjat) från 1960. I artikeln *pyykki* saknas den finlandssvenska formen 'byk' som ekvivalent. Möjligen är detta en anpassning till den sverigesvenska målgruppen.

Lea Lampéns *Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1975), som har kommit ut i bokklubbsserien *Suuri Suomalainen kirjakerho*²⁵⁶ har utgivits under namnet *Suomalais-ruotsalainen koulusanakirja / Finsk-svensk skolordbok* (1965). I volymen ingår en finsk-svensk del (571 s) och en svensk-finsk del (548 s.). Antalet lemman i den finsk-svenska delen är enligt mina beräkningar 34 000. Även denna ordbok saknar bilagor.

I artiklarna har jag strukit under de lexikografiska element som tillkommit i denna upplaga jämfört med upplagan från 1965.

För att belysa strukturen i ordboken ger jag nedan artiklarna *mies* 'man', *maata* 'ligga' och *musta* 'svart'.

mies man -nen män, karl -en -ar

maata ligga låg legat, (*levätä*) vil|a -ade -at (*nukkua*) sova sov sovitt

musta svart = a, (*hevonen*) kolarpp -en -ar

Intressant i artikeln *musta* 'svart' är den något udda ekvivalenten med tanke på ordbokens allmänna omfattning. Ekvivalenten (*hevonen*) 'kolarpp' har jag funnit bara i *SAOB* (1937, 14 band: k 1845).

Homonymartikeln *pyykki* 'röse'; 'tvätt' har Lampén givit följande struktur:

1. pyykki (*pesu*) tvätt -en, byk -en -ar (*Suomessa* -et)

2. pyykki (*rajamerkki*) rös -et -en, röse -t -n, rå -n (-et) -r, gränsmärke -t -n

I upplagan 1975 antyder Lampén att det förligger skillnader mellan den finlandssvenska och sverigesvenska varieteten under **1. pyykki** (*pesu*) tvätt -en, byk -en -ar (*Suomessa* -et).

²⁵⁶ Min översättning: Stora finska bokklubben.

Även i denna upplaga från 1975 är ordartiklarna enkla. I förhållande till förra upplagan har smärre förändringar gjorts.

För att ge en överblick över ordboksstrukturen i Lampéns ordböcker har jag placerat in de olika lexikografiska elementen i hypotesschemat enligt 1.3.

Tabell 37. Översikt över strukturen i Lampéns *Suomalais-ruotsalainen koulusanakirja* och *Suomalais-ruotsalainen sanakirja*.

Lemma	Böjning	U	Meta gramm	Meta	Ekvi	Böjning Valens	U	Exempel Översättning
nominativ för subst., infinitiv för verb			<i>finska</i> pragmatik	<i>finska</i> varieteter, pragmatik	subst. i nominativ, verb i infinitiv	böjningsuppgifter för subst., verb och adjektiv	*	sparsamt med exempelsatser

Anm.: * Avser betoningsangivelser förutom i upplagan från 1960.

Lea Lampéns fick- och skolordböcker liknar varandra till både lemmasektionen och ordboksstrukturen. Strukturen liknar i stort den som finns i Cannelins ordböcker. De visserligen begränsade uttalsuppgifterna är en nyhet i Lampéns ordböcker sedan 1965. Endast mindre kompletteringar och justeringar har tillkommit i de olika upplagorna. Förordet är, när ett sådant förekommer, på finska och mycket knapphändigt. Inga bilagor har givits.

3.8.4.2 Lea Köykkäs m.fl. *Suomi/ruotsi/suomi sanakirja* / *Finsk/svensk/finsk ordbok*

I detta avsnitt ger jag en kort analys av Köykkä, Saanila, Saari, Tirkkonen & Viljanen *Suomi/ruotsi/suomi sanakirja* / *Finsk/svensk/finsk ordbok* från 1991. För senare upplagor se Bilaga 2.

Ordboken består av en finsk-svensk (522 s.) och en svensk-finsk (489 s.) del med enligt förordet 25 000 lemman i vardera riktningen. Ordboken har fem redaktörer, som har skrivit olika avsnitt av ordboken (lemmaavsnitt som omfattar olika bokstäver).

Förordet liksom förkortningslistorna för fackområden är givna enbart på finska. Bilagorna består av översikter över böjningsparadigm för svenska, i ordboken ingående förkortningar och allmänna förkortningar, ortnamn i Finland samt namn på länder och folkslag. I ekvivalentdelen ges i den finsk-svenska delen uttal för vissa svenska ekvivalenter.

För att belysa strukturen i ordboken ger jag artiklarna *mies* 'man', *maata* 'ligga', *musta* 'svart' och *pyykki* 'tvätt'; 'röse'.

Substantivartikeln *mies* 'man' avspeglar strukturen enligt följande:

mies 1 man -nen män; karl /ka:r/ -en -ar *kestä se kuin ~!* Tag det som en man! **2** (aviomies) man; mak/e -n -ar *hänen tuleva miehensä* hennes blivande man

Verbartikeln *maata* 'ligga' avspeglar strukturen enligt följande:

maata 1 ligga låg legat ~ *mahallaan* ligga på magen **2** (olla yhdynnässä) ha samlag

Adjektivartikeln *musta* 'svart' har följande struktur²⁵⁷:

musta svart = a
musta aukko svart hål
musta huumori svart humor
mustalainen zigenar/e /si'je: t. si'ge:/ -(e)n =
mustalaismuksiiki zigenarmusik -en
musta lammas svart får
musta lista (määr.) svarta listan *olla mustalla listalla* stå på svarta listan
mustamaalata svartmål/a -ade -at
mustapippuri svartpeppar -n
musta pörssi (määr.) svarta börsen
mustasukkainen svartsjuk
mustasukkaisuus svartsjuka -n
musta surma (määr.) svarta döden t. digerdöden

I artikeln *musta* 'svart' ovan känner vi igen lexikografiskt material från bl.a. Cannelins ordböcker. Som exempel på detta kan vi nämna exempelsatserna, som i denna ordbok har fått utgöra lemman: **musta lista** (määr.) 'svarta listan', **musta pörssi** (määr.) 'svarta börsen', **musta surma** (määr.) 'svarta döden t. digerdöden'.

Homonymartikeln *pyykki* 'tvätt'; 'byk' avspeglar strukturen enligt följande:

pyykki tvätt -en -ar (R vanh, S²⁵⁸.) byk -en -ar

²⁵⁷ määr. = määräinen muoto 'bestämd form', t = tai 'eller'.

²⁵⁸ R = Ruotsissa; riikinruotsissa. vanh, = vanhentunut. Min översättning: R= I Sverige; i rikssvenskan. vanh = ålderdomligt. S = Suomessa; suomenruotsissa. S= I Finland; i finlandssvenskan.

Ordboken har inte givit den andra betydelsen 'rös', 'röse' för *pyykki*. Uppgifter om varieteterna för sverigesvenska och finlandssvenska har angivits.

Ordboken innehåller ett nytt grepp i förhållande till tidigare finsk-svenska och svensk-finska ordböcker, nämligen det att fasta fraser och vissa exempelsatser har fått utgöra lemman. Exempel på lemman som består av exempelsatser och fraser har jag tagit ur artikeln *maksaa* 'betala'; 'kosta' nedan.

maksaa 1 betal/a -ade -at *maksan aina käteisellä* jag betalar alltid kontant *hän ~ potut pottuina* han betalar med samma mynt **2** kost/a -ade -at *kaikki* ~ allting kostar pengar *maksoi mitä maksoi* kosta vad det kosta vill
maksaa osamaksulla avbetal/a -ade -at
maksaa vaivaa lön/a sig -ade -at
maksaa viulut betala t. stå för fiolerna

Gränsdragningen mellan när en exempelsats skall anses vara ett stående uttryck eller en exempelsats som förtjänar lemmats status är flytande i denna ordbok. I exemplet ovan hade bl.a. exempelsatsen *hän ~ potut pottuina* 'han betalar med samma mynt', som vi finner inne i ordartikeln, kunnat vara en lemmaform, *maksaa potut pottuina* 'betala med samma mynt', och *maksaa osamaksulla* 'avbetal/a -ade -at', som har givits som lemma, kunde mycket väl ha passat in som exempelsats inne i ordartikeln. Hur urvalet har gjorts framgår inte av förordet.

För att ge en överblick över ordboksstrukturen har jag placerat in de olika lexikografiska elementen i hypotesschemat enligt 1.3.

Tabell 38. Översikt över strukturen i Köykkäs m.fl. *Suomi/ruotsi/suomi sanakirja / Finsk/svensk/finsk ordbok* (1991).

Lemma	Böjning	U	Meta gramm	Meta	Ekvi	Böjning Valens	U	Exempel Översättning
nominativ för subst., infinitiv för verb, fraser och stående uttryck			<i>finska</i> gramm.	<i>finska</i> gramm., varieteter,	subst. i nominativ, verb i infinitiv	böjningsuppgifter för subst., verb och adjektiv	*	översättning av alla exempelsatser

Anm.: * Avser betoningsangivelse och vissa för den finsktalande svåra uttalsformer.

Köykkäs m.fl. *Suomi/ruotsi/suomi sanakirja / Finsk/svensk/finsk ordbok* (1991) har kommit ut som fick-, hand- och storordbok med samma lemmaantal och utan omredigeringar (se Bilaga 2). Lemmaantalet motsvarar den lexikografiska volymen för en fickordbok. Upplagan från 1999 har genomgått en kompletterande omredigering där lemmaantalet har utökats till 35 000 lemmor i bägge riktningarna.

3.8.4.3 Ilse Cantells m.fl. *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja*

WSOY:s utgivning av fick- och handordböcker förnyades år 1995 genom utgivningen av Cantell, Martola, Romppanen & Sundström²⁵⁹ *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja*²⁶⁰ och Anja och Tauno Sarantolas *Ruotsi-suomi opiskelusanakirja*²⁶¹. Dessa ordböcker fick utgöra grunden till ett flertal nya produkter i kategorin skol- och fickordböcker samt elektroniska ordböcker för skolbruk.

Ordboken *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja* (1995) omfattar 46 000 lemmor på 923 sidor, ett förord med användaranvisningar på finska och svenska och en bilagedel med en analys av det svenska uttalet. *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja* vänder sig i första hand till personer med finska som modersmål som vill uttrycka sig på svenska, d.v.s. den är en uttalad produktionsordbok för svenska. I redigeringsarbetet beaktades delvis det ordförråd som ingår i läroböcker för svenskundervisningen i Finland. Som bas för arbetet användes en finsk-engelsk förlaga Aino Wuolles *Suomalais-englantilainen sanakirja*²⁶² (1974), 11:e upplagens elektroniska version: Wuolle, Hurme, Pesonen, Syväoja & Sovijärvi (1996) *Suomi-englanti-suomi-sanakirja* och kompletterande redaktionseget excerperat material. Anledningen till att den finsk-engelska ordboken fick utgöra underlaget berodde på att den fanns i elektronisk form och var lättillgänglig för bearbetning.

Redaktionen bestod av fyra redaktörer som visserligen skrev olika bokstavsavsnitt separat men där samtliga läste, korrigerade och kompletterade varandras avsnitt, varför alla på olika sätt har medverkat i hela ordboken.

I *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja* (1995) finns för första gången i finsk-svenska ordböcker en relativt heltäckande angivelse av uttalsuppgifter för svenskan. Dels anges uttalet för de

²⁵⁹ Eftersom jag är en av redaktörerna för ordboken, kan jag anse mig själv som informant som i denna avhandling kan lämna uppgifter som saknar skriftlig dokumentation.

²⁶⁰ Min översättning: Finsk-svensk ordbok för studerande.

²⁶¹ Min översättning: Svensk-finsk ordbok för studerande.

²⁶² Min översättning: Finsk-engelsk ordbok.

ekvivalenter som är svåra att uttala för en person med finska som modersmål t.ex. *kansaneläke* folkpension [fålkpaŋ]un t. -pen-], dels anges lång () eller kort betonad vokal (.) för alla ekvivalenter. De geografiska varieteterna för finlandssvenska och sverigesvenska har angivits. Som exempel på detta ger jag artikeln *suojatie* 'skyddsväg', 'övergångsställe'.

Nedan ger jag prov på artikelstrukturen genom artiklarna *mies* 'man', *maata* 'ligga', *musta* 'svart', *pyykki* 'rös', 'röse' och *suojatie* 'skyddsväg', 'övergångsställe'.

Substantivartikeln *mies* 'man' har följande struktur:

mies man *mannen män*; (*aviomies myös*) mak|e -en -ar; (*puhek*) karl [kar] -en -ar; *miehisä* mangrant; ~sten ~ karlakarl [karakar]; *viisi markkaa mieheen* fem mark per man *onko sinussa ~stä siihen?* är du karl att göra det?; ~ten *kesken* man och man emellan; ◇ (*kuv*) *muina miehinä* som om ingenting hade hänt; ◇ (*urh*) ~sten *maaottelu* en landskamp för herrar

Verbartikeln *maata* 'ligga' har följande struktur:

maata 1 ligga *låg legat*; (*levätä*) vil|a -ade -at; (*nukkua*) sova [så-] sov *sovit*; ~ *selällään* (*mahallaan*) ligga på rygg (på magen); *käydä makaamaan* lägga sig *lade lagt*; *hän pani* ~ han gick och lade sig; ~ *sairaana* ligga sjuk; vara sängliggande; ~ *kuumeessa* ligga i feber **2** (*sukupuoliyhteydestä*) ligga med ngn *låg legat*, ha samlag med ngn *hade haft*

Adjektivartikeln *musta* 'svart' har följande struktur:

musta svart; *sinisen* ~ blåsvart; ~n *ruskea* svartbrun; *tori oli ~naan väkeä* torget var svart av folk; torget kryllade av folk; ~ *surma* digerdöden (*määr*); ~ *aukko* svart håll; ~ *pörssi* svarta börser; ~n *pörssin kauppia* svartabörssare -n =, svartabörshaj -en -ar; *panna ~a valkoisella* sätta ngt till pappers; *meillä ei ole siitä ~a valkoisella* vi har det inte svart på vitt; *hän on ~lla listalla* han är svartlistad; han finns på svarta listan

Homonymartikeln *pyykki* 1 och 2 avspeglar strukturen enligt följande:

1 pyykki (*pesu*) [kläd]tvätt -en -ar; *pestä ~ä* tvätt|a -ade -at

2 pyykki (*rajamerkki*) råmärke -t -n; (*valtakunnan rajalla*) röse -t -n

Substantivartikeln *suojatie* 'skyddsväg'; 'övergångsställe' har följande struktur:

suojatie(Suom) skyddsväg *-en -ar*; (Ruots) övergångsställe *-t -n*

Suomi-ruotsi opiskelusanakirja (1995) anger således skillnaderna i språkvarieteterna sverigesvenska och finlandssvenska.

I artiklarna ovan känner vi igen flera ekvivalenter och exempelsatser som förekommer eller liknar exempelsatserna i bl.a. Cannelins ordböcker. T.ex. under artikeln **mies** finner vi exempelsatserna: *~ten kesken* man och man emellan; \diamond (*kuv*) *muina miehinä* som om ingenting hade hänt, under artikeln: **musta** finner vi exempelsatserna *tori oli ~naan väkeä* torget var svart av folk; torget kryllade av folk; *~ surma digerdöden (määr)*, *~ pörssi* svarta börsen. Detta är ytterligare ett exempel på hur ett centralt lexikografiskt material har överfört från ordbok till ordbok.

För att ge en överblick över ordboksstrukturen har jag placerat in de olika lexikografiska elementen i hypotesschemat enligt 1.3.

Tabell 39. Översikt över strukturen i Cantells m.fl. *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja* (1995).

Lemman	Böjning	U	Meta gramm	Meta	Ekvi	Böjning Valens	U	Exempel Översättning
nominativ för subst., infinitiv för verb			<i>finska</i> gramm., fack-områden	<i>finska</i> gramm., varieteter, stil	subst. i nominativ, verb i infinitiv	böjningsuppgifter för subst., verb och adjektiv och valens	*	Översättning av alla exempelsatser

Anm.: * Avser vissa svåra uttalsformer, betoning, korta och långa vokaler.

Suomi-ruotsi opiskelusanakirja har sedan den utgavs 1995 kommit ut i flera tryckta upplagor, dels som en egen volym, dels i kombination med den svensk-finska ordboken *Ruotsi-suomi opiskelusanakirja* redigerad av Anja Sarantola och Tauno Sarantola. Dessutom har dessa två ordböcker utgivits i elektronisk form under namnet *Suomi-ruotsi-suomi sanakirja*, CD-Rom, Win/Mac.

3.8.4.4 Berlitz svensk-finsk-svenska ordböcker

Den enda ordboken som avviker vad gäller strukturen från Cannelins och Lampéns ordböcker är Berlitz svensk-finsk-svenska ordböcker 1974–1981. Ordboken *Ruotsi-suomi / Finsk-svensk*.²⁶³ Ordboken, som saknar författaruppgifter, är en miniordbok med 12 500 lemmor på 148 sidor för den finsk-svenska delen. Ordboken, som är en reseparlör ingående i en serie ordböcker i flera språk, innehåller ett kort förord på svenska för den finsk-svenska delen²⁶⁴, en separat gastronomisk ordlista i både den finska och den svenska delen samt en bilaga med förkortningar, räkneord, klockslag och veckodagar. I den gastronomiska listan förklaras relativt utförligt genom encyklopediskt metaspråk de olika specialiteterna i Finland, t.ex. *karjalanpiirakka* 'gratinerat tunt skorpskal av rågbröd fyllt med ris eller potatismos och smält smör, serveras med *munavoi*'²⁶⁵.

Det speciella med ordbokens struktur är att den för alla finska lemmor anger uttalet med IPA-alfabetet. För att visa hur strukturen ser ut ger jag artiklarna *mies* 'man', *maata* 'ligga', *musta* 'svart' och *pyykki* 'tvätt' ur ordboken enligt följande:

mies ['mies] *n* man *c*; karl *c*²⁶⁶

maata ['ma:ta] *v* *ligga

musta ['musta] *adj* svart

pyykki ['py:kki] *n* tvätt *c*

Tabell 40. Översikt över strukturen i Berlitz *Ruotsi-suomi, Finsk-svensk sanakirja, ordbok* (1974–1981).

Lemman	Böjning	U	Meta gramm	Meta	Ekvi	Böjning Valens	U	Exempel Översättning
nominativ för subst., infinitiv för verb		*	gramm.	svenska/finska gramm.	subst. i nominativ, verb i infinitiv			

Anm.: * Alla lemmor har uttal.

²⁶³ Observera namnet. Den delen av ordboken som vänder sig till den finskspråkiga användaren har namnet på finska (*ruotsi-suomi*) och den delen som vänder sig till den svenska användaren är namnet på svenska (*finsk-svensk*).

²⁶⁴ Den svensk-finska delen innehåller ett förord på finska.

²⁶⁵ *munavoi* 'hackat ägg blandat med smör', enligt ordbokens lemma på *munavoi*. Den encyklopediska informationen för *karjalanpiirakka* ifrågasätter jag.

²⁶⁶ *c* = realgenus, *n* = substantiv, *v* = verb, *adj* = adjektiv, * = ej angivet vad detta står för.

Ordbokens finsk-svenska del riktar sig till personer utan kunskaper i finska och med svenska som modersmål. Ordboken ger uttalsuppgifter men däremot inte några uppgifter om finskans struktur med kasusböjning, stadiesväxling etc., vilket är en motstridighet med tanke på den tilltänkta målgruppen. I den svensk-finska delen ges uttalsuppgifterna för svenska lemmen, vilket innebär att den delen vänder sig till en finstalande, som behöver hjälp med det svenska uttalet.

Om ordboken används som produktionsordbok för finska, måste den svenska användaren först konsultera den svensk-finska delen för att hitta den finska ekvivalenten och därefter gå till den finsk-svenska delen för att sedan kunna uttala det finska ordet. Samma förfarande, fast i omvänd ordning, måste den finstalande tillgripa för att kunna använda ordboken för produktionen i svenska. Talproduktionen borde naturligen ha inneburit att uttalsangivelsen hade angivits i anslutning till ekvivalenten och inte i anslutning till lemmat.

3.8.5 Sammanfattning

Fram till 1903 hade de finsk-svenska ordböckerna i första hand varit receptionsordböcker för finskan. Cannelins *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* från 1908 innebar emellertid en övergång från strukturen för receptionsordböcker för finska till en kombinerad struktur för receptionsordböcker för finska och produktionsordböcker för svenskan. Denna ordbok från 1908 utgör en inledning till en strukturellt sett ny lexikografisk tradition som fortsätter fram till de elektroniska ordböckerna på 1990-talet.

Först genom Cannelins *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1908), kunde den finskspråkige användaren börja använda den finsk-svenska ordboken för produktion av texter på svenska. Metaspråket för lemmen och ekvivalenter blev finska, de svenska ekvivalenterna fick böjningsändelser och valensuppgifter; alla exempelsatser fick översättningar till svenska. Förordet och bilagorna har givits på finska. Lemmana behöll emellertid sina gamla former med de etablerade böjningsformerna för finskan. De finsk-svenska ordböckerna hade således kvar sitt deskriptiva drag för finskan men fick nya inslag för svenskan. I ordböckerna fr.o.m. 1908 börjar vi se en dubbelhet i strukturen: den finsk-svenska ordboken var avsedd att på samma gång vara en receptionsordbok och en produktionsordbok. Denna dubbelhet har förstärkts genom nya morfologiska och lexikografiska inslag för finskan i senare upplagor av Cannelins ordböcker fram till 1976, i *Su-ru* (1997) och i dagens elektroniska ordböcker. Målgruppen har blivit en användare som

inte längre förutses ha kunskaper i svenska. Vi fick därmed 1908 ett trendbrott och en i lexikografisk mening ny typ av ordböcker: produktionsordböcker för produktion av texter på svenska. Vissa ansatser till denna övergång kan ses redan i Ahlmans ordböcker men främst i Cannelins *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok* (1903), i vilken metaspråket för ekvivalenterna är finska.

WSOY, som länge var det helt dominerande ordboksförlaget för finsk-svenska ordböcker under 1900-talet, fick under 1990-talet konkurrens av Gummerus förlag, som började ge ut finsk-svensk-finska fick- och handordböcker. WSOY:s finsk-svenska ordbokssortiment i alla kategorier (fick-, hand- och storordböcker) genomgick omfattande nyredigeringar under 1990-talet.

Ett nytt inslag på ordboksmarknaden uppträdde genom de elektroniska ordböckerna under 1990-talet (se vidare avsnitt 3.10).

Om vi ser på överföringen av traditionen inom tvåspråkslexikografin, kan vi notera att den långa erfarenhet av finsk-svensk och svensk-finsk lexikografi, som Knut Cannelin hade erhållit under 49 år (1889–1938), överfördes till sonen Aulis Cannelin 1938, då denne övertog rollen som redaktör för de finsk-svenska ordböckerna och behöll den under 22 år. Kompetensen som tvåspråkslexikograf byggdes för Nils Hedlunds del upp genom hans medverkan i fickordboken från 1946, i vilken han bistod Aulis Cannelin med sitt granskningsarbete. Nils Hedlund omnämns 22 år senare tillsammans med Lauri Hirvensalo som medförfattare till *Ruotsalais-suomalainen sanakirja / Svensk-finsk ordbok* 1960 och 1968 som medförfattare till ordboken *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. Den finsk-svenska och svensk-finska ordboken bygger således på en lång lexikografisk erfarenhet, som överfördes i en obruten kedja från 1889 till 1976. Under det stora finsk-svenska ordboksprojektet 1990–1997 byggdes en del av denna erfarenhet upp på nytt genom en noggrann analys av strukturen i Cannelins ordböcker och genom att delvis använda Cannelin, Knut m.fl. *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok* (1976) som källa vid redigeringen (*Su-ru* 1997: ix).

3.9 Enspråkiga finska ordböcker 1951–1994

I detta avsnitt presenterar jag tillkomsten av de finska deskriptiva och normativa ordböckerna *NS* (1951–1961) och *PS* (1990–1994). Ingen genomgripande analys av dessa ordböcker görs, utan jag nöjer mig med att beröra de faktorer som är gemensamma för de enspråkiga finska och tvåspråkiga finsk-svenska ordböckerna.

3.9.1 Bakgrunden och samtida ordböcker av intresse

Det hade sedan 1867 närts en plan om att skriva en enspråkig finsk ordbok. Tanken konkretiserades av E.N. Setälä 1896, då han för Finska litteratursällskapet lade fram ett förslag till en finsk-finsk ordbok. Beslut om en redigering av en enspråkig ordbok fattades av riksdagen 1927 (Hakulinen 1930: 273, Cannelin m.fl. 1928: 354). År 1929 kunde undervisningsministeriet bevilja ett anslag för det enspråkiga finska ordboksprojektet, som resulterade i ordboken *Nykysuomen sanakirja* (*NS*). Ordboken kom ut i sex delar under åren 1951–1961.

I Sverige hade arbetet med den normativa och deskriptiva enspråkslexikografin kommit betydligt längre än i Finland under 1800-talet. Enligt Hannesdóttir (1998: 4, 11) var den svenska normen kodifierad genom Dalins *Ordbok öfver svenska språket* (1850–53[–55]). Beslut om *Svenska Akademiens ordbok*, en diakronisk ordbok, hade fattats 1786 men arbetet hade påbörjats på allvar först 1884 (Ekbo & Loman 1965: 1–2)²⁶⁷. Arbetet med *Svenska Akademiens ordlista*, en normerande svensk ordbok, påbörjades 1870/71, och den första upplagan förelåg i bokhandeln 1874 (Johannisson & Mattsson 1974: 3–4).

En arbetsplan med redigeringsprinciper för arbetet med den normerande *NS* (1951–1961) finns presenterad i *Virittäjä* (1928: 354–365). I denna arbetsplan omnämns även en enspråkig finsk ordbok över det finska lag- och ämbetspråket Soncks *Laki- ja virkakielen sanakirja*²⁶⁸ (1903) som en möjlig källa till den tilltänkta *Nykysuomen sanakirja*. *Laki- ja virkakielen sanakirja* anges i artikeln innehålla 100 sidor ordbokstext med total 5 230 lemman. Denna ordbok har även använts som en beräkningsgrund för bedömningen av volymen och omfattningen av den planerade enspråkiga ordboken.

²⁶⁷ Redigeringen av *Svenska Akademiens ordbok* var ej färdig år 2000.

²⁶⁸ Min översättning: Ordbok för lag- och ämbetspråk.

När det gäller de finska deskriptiva ordböckerna bör vi gå till tvåspråkslexikografin från den här tiden för att finna relevanta ordböcker. Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt lexikon* (1874–1880) omnämns inte i artikeln som möjlig källa till en enspråkig finsk ordbok, vilket enligt min bedömning avspeglar synen på Lönnrots ordbok: den uppfattades inte som en deskriptiv ordbok för finskan utan som en tvåspråkig finsk-svensk ordbok. Rapolas (1932) och Hakulinens (1967) uppfattning är att syftet med Lönnrots ordbok var åter att beskriva finska språket och att den utgör en stark förmedlande länk i utvecklingen av den finska enspråkiga lexikografiska traditionen (se avsnitt 3.6.7).

3.9.2 *Nykysuomen sanakirja*

Den redaktionsplan för arbetet med den normerande enspråkiga finska ordboken *Nykysuomen sanakirja* (NS), som finns som artikel i *Virittäjä* (1928: 354–365) utarbetades av Knut Cannelin, E.A. Tunkelo och Yrjö Wichmann. Redigeringsarbetet, som Suomen Kirjallisuuden Seura fick på sitt ansvar, kunde påbörjas 1929, sedan staten hade beviljat ett anslag för projektet.

För den finska tvåspråkslexikografin är det intressant att notera att Knut Cannelin, som hade utgivit finsk-svenska och svensk-finska ordböcker sedan 1889 och således hade erfarenhet från tvåspråkslexikografin, var en av arkitekterna för NS (1951–1961). Detta ger enligt mitt sätt att se den första direkta beröringspunkten mellan den finska tvåspråkslexikografin och den normerande enspråkslexikografin. Den erfarenhet som Knut Cannelin besatt vad gäller tvåspråkslexikografin måste oundvikligen ha varit av stort värde och påverkat den enspråkiga finska ordboken. Detta faktum stöder även min allmänna tes om att den flerspråkiga och tvåspråkiga lexikografin har utgjort grunden för den enspråkiga finska lexikografin. I sin tur kom den enspråkiga ordboken att så småningom styra och påverka arbetet för de tvåspråkiga ordboksredaktörerna. Lea Lampéns *Suomalais-ruotsalainen koulusanakirja / Finsk-svensk skolordbok* från 1965, Cannelins *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok* från 1968 och *Su-ru* från 1997 är exempel på denna samverkan.

NS fick som huvudredaktör Matti Sadeniemi och som redaktionssekreterare Jouko Vesikansa samt en redaktion bestående av sex redaktörer. Huvudredaktören och redaktionssekreteraren

samt redaktören Arvo Keinonen medverkade i projektet under hela perioden 1951–1961. Den övriga redaktionen byttes ut efter hand²⁶⁹.

NS kom ut i sex delar mellan åren 1951–1961. Fördelningen av lemman, sidor och lemman per del anger jag i följande tabell 41. Beräkningarna för artikel per sida är mina.

Tabell 41. Lemma- och artikelfördelningen i *Nykysuomen sanakirja* (1951–1961).

Del	Antalet sidor/del	Antalet lemman/del	Artiklar/sida
del I A–I (1951)	696 sidor	30 000 lemman	43 artiklar/sida
del II J–K (1953)	735 sidor	36 000 lemman	49 artiklar/sida
del III L–N (1954)	753 sidor	34 000 lemman	45 artiklar/sida
del IV O–R (1956)	840 sidor	37 000 lemman	44 artiklar/sida
del V S–Tr (1959)	758 sidor	31 000 lemman	41 artiklar/sida
del VI Ts–Ö (1961)	806 sidor	33 000 lemman	41 artiklar/sida
Totalt har del I–VI	4 588 sidor	201 000 lemman	44 artiklar/sida

Av denna statistik kan vi bl.a. utläsa att ordartiklarna är kortast i början och längst i slutet av det finska alfabetet. Samma obalans i artikeltätheten kan vi även se i *PS* (1990–1994) (se avsnitt 1.5.3, fotnot). Vad som har inverkat på denna obalans, kan vi bara spekulera om. En erfarenhet som redigeringen av *Su-ru* (1997) gav, var att redaktörerna tenderade att bli ambitiösare vid artikelredigeringen mot slutet av alfabetet. Mängden lexikografiskt gods i ordartiklarna ökade med den egna lexikografiska kompetensen. Denna företeelse syns även i ovan redovisade statistiken. Fenomet torde vara av värde att notera vid bl.a. beräkningen av volymen för nya ordböcker i framtiden.

NS har enligt förordet, som enbart återges i del I, som mål att vara en deskriptiv och normerande enspråkig finsk ordbok. Den har inte som mål att redovisa hela det finska ordförrådet utan har gjort ett urval bl.a. för sammansättningarnas och avledningarnas del. Likaså har inte alla dialektala varieteter av allmänspråket medtagits.

²⁶⁹ Redaktionen sammansättning under de olika delarna: Matti Sadeniemi (I–VI), Jouko Vesikansa (I–VI), Simo Hämäläinen (I–IV), Arvo Keinonen (I–VI), Ritva Peltonen (I), Taito Piironen (I–V), Paavo Siro (I–II), Hannes Teppo (I–III), Jorma Vuoriniemi (II–IV), Jouko Vahe (III–IV), Paavo Pulkkinen (IV), Pentti Lyly (V), Osmo Nikanne (V–VI), Liisa Nurmela (V–IV), Kaarina Åstédt (VI).

Problemet med att göra avgränsningar i *NS* (1951–1961) visar på samma dilemma som alla finska allmänspråkliga lexikografer har haft sedan Schroderus dagar 1637: Hur skall lemmaselektionen göras och hur skall detta vägas mot volymen som helhet? Hur skall man förhålla sig till allmänspråket och de dialektala varieteterna o.s.v.? Inget direkt svar går att finna i förordet till *NS* (1951–1961).

3.9.3 *Suomen kielen perussanakirja*

Suomen kielen perussanakirja (*PS*) som utgavs 1990–1994, är en enspråkig, normativ och deskriptiv finsk ordbok, som bl.a. bygger på *Nykysuomen sanakirja* (*NS*) (1951–1961).

Det ursprungliga målet för *PS* (1990–1994) var enligt förordet att utgöra en uppdaterad, förkortad version av *NS* (1951–1961). Under redigeringsarbetet ändrades målbeskrivningen så att ordboken kom att utgöra en mer omfattande beskrivning av dagens finska, bl.a. genom tillkomsten av en stor mängd ny terminologi samt att den nya ordboken blev normerande för finskan. Enligt förordet i *PS* (1990–1994) innehåller den en femtedel fler nyord än *NS* (1951–1961). Lemmaselektionen i *PS* (1990–1994) har som mål att beskriva det aktuella och centrala allmänna ordförrådet i finskan (*PS* 1990: Alkusanat²⁷⁰).

Ordboken består av tre delar: del I A–K (646 sidor), del II L–R (699 sidor), del III S–Ö (663 sidor). I förordet anges antalet lemman till 100 000. Enligt senare maskinella beräkningar är fördelningen följande²⁷¹: A–K har 31 486 lemman, L–R har 31 269 lemman, S–Ö har 28 293 lemman, d.v.s. totalt drygt 91 000 lemman, genomsnitt 45 lemman/sida. Vid en jämförelse av motsvarande statistik för *NS* (1951–1961), finner vi att artikeltätheten i snitt är något högre i *PS* (1990–1994) (43,8 mot 45), d.v.s. *PS* har kortare ordartiklar än *NS* och innehåller 45 % färre lemman (91 000 mot 201 000).

PS (1990–1994) redigerades delvis under samma period som (*Su-ru*) 1997 och utgjorde huvudbasen för denna. En samverkan mellan redaktionerna gjorde att ordböckerna bidrog till varandras redigeringsarbete. Redaktionen för den tvåspråkiga finsk-svenska ordboken kunde genom sitt arbete se vissa inkonsekvenser och oklarheter i det enspråkiga manuskriptet, som kunde rättas till efter hand. Den enspråkiga normerande finska ordboken och den tvåspråkiga lexikografin knöts genom detta samarbete till varandra.

²⁷⁰ Förord.

²⁷¹ Enligt beräkning den 24 juni 1999.

3.9.4 Sammanfattning

Nykysuomen sanakirja (NS) (1951–1961) och *Suomen kielen perussanakirja (PS)* (1990–1994) utgör basen för den moderna finska enspråkslexikografin. Genom dessa två normerande ordböcker är kodifieringen av finskan, som påbörjades genom Daniel Juslenius *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök* (1745), genomförd. Samtidigt har det efter hand uppstått en samverkan mellan den enspråkiga och den tvåspråkiga lexikografin, där båda formerna samfällt men på olika sätt har medverkat i den lexikografiska utvecklingen.

Flera faktorer knyter ihop den enspråkiga lexikografin med den tvåspråkiga. Knut Cannelins tvåspråkslexikografiska kompetens byggdes upp under första hälften av 1900-talet. Genom att han senare medverkade i planläggningen av den enspråkiga finska ordboken *NS* (1951–1961) överfördes arvet, erfarenheten och kompetensen till detta projekt.

De enspråkiga ordböckerna har i sin tur sedan 1951 berikat de tvåspråkiga ordböckerna genom att det i både *NS* (1951–1961) och *PS* (1990–1994) finns excerperat lexikografiskt material från de tvåspråkiga ordböckerna, inte minst från Cannelins finsk-svenska och svensk-finska ordböcker. Det föreligger således en form av ”rundgång” i det lexikografiska basmaterialet efter 1951 (se tabell 59).

3.10 Den elektroniska finsk-svenska ordboken

För klarläggande av fakta kring de elektroniska ordböckerna har jag intervjuat ett antal redaktörer och medarbetare vid olika dataföretag och bokförlag. Följande personer har därvid varit mig behjälpliga: redaktör Ilse Cantell och redaktionschef Vuokko Hosia på Werner Söderström Osakeyhtiö Oyj – WSOY, produktutvecklingschef Jukka-Pekka Jantunen på Kielikone Oy, VD Kari Santalahti på VS-COM Oy/Sandstone, försäljningschef Sonja Mäenanttila på Euroword Finland Oy samt Krister Lindén och Fredrik Westerlund på Lingsoft i Helsingfors. Nedan redovisar jag dessa samtal i sammanfattning.

Dataföretagen Euro-Translator Oy och Ykkös-kustannus Oy har försvunnit från marknaden och deras produkter har enligt Kari Santalahti köpts upp av VS-COM Oy/Sandstone.

Försäljningschef Sonja Mäenanttila på Euroword Finland Oy kunde uppge att företaget ger ut flerspråkiga elektroniska ordböcker i cd-rom-form och på Internet. Båda dataföretagen VS-COM Oy/Sandstone och Euroword Finland Oy vittnade om existensen av en mer eller mindre ”vild marknad utan kvalitetskontroll” av elektroniska ordböcker i Finland under 1990-talet.

Det bör även nämnas att jag själv har medverkat som huvudredaktör och redaktör i två av de undersökta elektroniska ordböckerna (*Suomi-ruotsi-suomi sanakirja* 1998 och *Suuri Suomi-ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken (El-su-ru)* 1998), och således besitter en kännedom om just tillkomsthistorien för dessa ordböckers elektroniska förlagor och basmaterial.

Marknadsföringen av de elektroniska ordböckerna i dataföretagens broschyrer eller på webbplatsen fokuseras i första hand på volymen, d.v.s. hur många lemman och ekvivalenter de olika ordböckerna har. Därefter anges hur ordboken i fråga kan användas vid översättning av texter. Exempel på denna typ av innehållsbeskrivning finner vi bl.a. på bakslaget till cd-rom-skivan *Euroword 2000 professional 1999* (och www.euoword.fi).

WSOY marknadsför den elektroniska *Suuri Suomi-ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken (El-su-ru)*²⁷² (1998) som ”en äkta ordbok” genom följande omnämnande *Käyttäjää saa tästä aidosta sanakirjasta [...] ’En användare får ur denna äkta ordbok [...]’* (bakslaget till cd-rom-skivan). Min tolkning av denna utsaga är att förlaget med detta vill upplysa om det positiva i den lexikografiska tradition som ligger till grund för ordboken i fråga. Ordboken är inte enbart en ordlista, utan den bygger på en genomtänkt lexikografisk kompetens. Samtidigt ger epitetet ”äkta ordbok” en explicit antydning om att de elektroniska ordböckerna egentligen är traditionens äkta ordböcker i elektronisk form. Denna uppfattning stöds av Carlson (1998: 23) som i sin artikel skriver att ”elektroninen sanakirja on olennaisesti perinteisen sanakirjan elektroninen versio”²⁷³.

Samma uppfattning kommer också till uttryck hos Laurén:

Det är också anmärkningsvärt att lexikografiska produkter som är tillgängliga på elektroniska medier i dag, använder dessa medier för lagring. Produkter av detta slag innehåller i regel ingen information som inte lika väl kunde ingå i bokform av samma produkt. (Laurén m.fl. 1997: 253)

²⁷² För denna elektroniska ordbok använder jag förkortningen *El-su-ru* i fortsättningen.

²⁷³ Min översättning: En elektronisk ordbok är till väsentliga delar en traditionell ordbok i elektronisk form.

De ordböcker som ges ut av etablerade bokförlag, t.ex. WSOY, är just sådana ordböcker i elektronisk form och omfattas av den gängse definitionen på en ordbok enligt *NLO* (1997: 197). Däremot ryms inte alla de av de olika dataföretagen utgivna ordböckerna som jag har undersökt inom den av *NLO* givna definitionen (1.4.2, 3.10.6–3.10.7). Dessa är närmast i enlighet med *NLO*:s (1997: 208) definition att ses som ordlistor. I min text använder jag emellertid termen *ordbok* för båda kategorierna.

Det har sedan 1980-talet pågått omfattande datalingvistisk forskning vid Institutionen för allmän språkvetenskap vid Helsingfors universitet och vid Lingsoft om morfologisk, syntaktisk och semantisk strukturanalys av finskan. Resultaten av denna forskning torde i framtiden kunna användas även för lexikografiskt arbete (Krister Lindén och Fredrik Westerlund, den 7 mars 1999).

En bedömning av några elektroniska ordböcker har skett i ett par artiklar, som jag redovisar nedan. Det saknas emellertid en djuplodande lingvistisk och lexikografisk granskning av kvaliteten i de elektroniska ordböcker som inte har tryckta förlagor.

Laakso har gjort en jämförelse av fem olika elektroniska ordboksprogram i tidningen *Windows & Tekniikka* n:o 6/97, där hon har testat finsk-svensk-engelsk-tyska ordböcker utgående från den tekniska användbarheten och lexikonets omfattning. Laaksos test bestod i översättning av text, test av ordförrådet (allmänt ordförråd och ADB-termer) och då närmast i fråga om antalet termer, hur användargränsnittet²⁷⁴ fungerar tillsammans med ett text-behandlingsprogram och snabbheten hos programmet. Dessutom togs hänsyn till priset och huruvida programmet kan användas med eller utan installation på hårddiskiva (Laakso 1997: 10–12).

De program som testades av Laakso var *Transfour 6.1*, *Euro Translator Pro 4.0 East*, *Euroword 96 II*, *WSOY Elektroniset Sanakirjat* och *MOT Sanakirjasto*. Programmen testades i Windows 95 och NT.0. I testet gjordes ingen lingvistisk eller lexikografisk bedömning av ordböckernas kvalitet. Programmet *Euroword 96 II* fick det bästa omdömet i detta test med hänsyn till omfånget och priset (Laakso 1997: 10–12).

Raivio har gjort en analys av hur texter kan översättas maskinellt från finska till engelska. Han konstaterar i sin artikel att användningen av elektroniska ordböcker och översättnings-

²⁷⁴ Den finska termen *käyttöliittymä* har använts här.

program i dag inte ger något tillfredställande resultat vid översättning av finska texter till engelska. Som ett exempel har han tagit bl.a. den elektroniska ordboken *Euroword Quick Translator 2000*. Däremot kan en dator användas till att analysera texter och till att göra sannolikhetsberäkningar på stora textmängder (Raivio 2000).

Vid studiet av de elektroniska ordböckerna har jag i min tur studerat ordböckerna i diskettform, i cd-rom-form och på Internet utgående från användarperspektivet för produktions- och receptionsordböcker (aktiva- och passiva ordböcker). Därvidlag har jag undersökt strukturen på makro- och mikronivån (*makro-* och *mikrostrukturen* NLO 1997: 178, 182). För de ordböcker för vilka det i förordet eller på omslaget anges att de kan användas i båda riktningarna (från finska till svenska och från svenska till finska), har jag studerat samordningen av de båda delarna, d.v.s. det som jag kallar för *gigastrukturen* (se avsnitt 1.4) genom parallellstudier av artiklarna vad gäller ekvivalenter, exempelsatser och metaspråk. Urvalet av exempelartiklar och min redovisningsmetod av strukturen i de elektroniska ordböckerna avviker något från den redovisning som jag har givit för de tryckta ordböckerna. Anledningen till det är dels att jag har djupgranskat ett par av de elektroniska ordböckerna i deras tryckta form, dels att jag för de elektroniska ordböckernas del koncentrerat min undersökning till för dem specifika aspekter.

För min analys har jag valt följande elektroniska ordböcker som har en tryckt förlaga:

1) Cantell, Ilse m.fl. (1998). *Suomi-ruotsi-suomi sanakirja*. CD-version. Helsinki: WSOY.

Ordboken har givits ut i diskett- och cd-rom-format. Den har både en finsk-svensk och svensk-finsk del. I texten kommer jag att använda förkortningen *Su-ru-su* (1998) för denna ordbok. De olika delarna (den finsk-svenska och den svensk-finska delen) är klassificerade som fick-/handordböcker i den tryckta formen.

2) *Suuri Suomi-ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken* (1998). B. Romppanen (red.). CD-version. Helsinki: WSOY.

Ordboken finns i cd-rom-form. I texten kommer jag att använda förkortningen *El-su-ru* (1998) för denna ordbok. *El-su-ru* är klassificerad som storordbok i den tryckta formen.

3) *LEXIN-Lexikon för invandrare. Svensk-finskt lexikon / Ruotsalais-suomalainen sanakirja* (1995). Utarbetad av Sverigefinska språknämnden. P. Ehrnebo, M. Kallio & M. Ternér (red.)
Internet-version: <http://www.skolverket.se/>. Stockholm: Statens skolverk.

Ordboken finns på Internet. I texten kommer jag att använda förkortningen *LEXIN* (1995) för denna ordbok. Denna svensk-finska ordbok, som i den tryckta formen är klassificerad som fickordbok, har jag tagit med, dels på grund av att den representerar en svensk-finsk Internetordbok, dels för att jag ville se hur den fungerade vid sökning på både finska och svenska lemmor mot bakgrund av att den som källspråk har svenska.

För min analys har jag valt följande ordböcker som saknar en tryckt förlaga:

1) [Larkovirta, Hanna m.fl.]²⁷⁵ (1997). *M.O.T. Sanakirjasto Machintosh. Suomi-ruotsi-sanasto 1.0*. Version 1.2.1. Den 8 december 1997. Disketter. Helsinki: Kielikone Oy.

Ordboken förekommer i både diskett- och cd-rom-form. I texten kommer jag att använda förkortningen *MOT* (1997) för denna ordbok.

2) *EuroTranslator. Professional CD-sanakirjaohjelma. EuroTranslator 32 professional. Suomi–Ruotsi–Suomi* (1999). CD-version. Helsinki: VS-COM Oy. [anon.]

Ordboken finns enbart som cd-rom. I texten kommer jag att använda förkortningen *EuroTranslator* (1999) för denna ordbok.

3) *Euroword 2000 professional* (1999). CD-version. Helsinki: Euroword Finland Oy. [anon.]

Ordboken finns enbart i cd-rom-form. I texten kommer jag att använda förkortningen *Euroword* (1999) för denna ordbok.

²⁷⁵ Författaruppgift enligt företaget Kielikone OY.

3.10.1 Allmänna iakttagelser om de elektroniska ordböckerna

De allmänspråkiga elektroniska ordböckerna kan indelas i två grupper beroende på om ordboken har en tryckt förlaga eller inte och beroende på vilken målgrupp den tryckta förlagan vänder sig till. Dessutom kan de delas in i olika grupper beroende på den teknik som används vid distributionen. Distributionen ger vid handen att de elektroniska ordböckerna kan vara tillgängliga via Internet²⁷⁶, på diskett²⁷⁷, som cd-rom-skivor²⁷⁸ och som olika typer av minidatorer, översättningspennor etc. Ordböckerna via Internet kan hållas tillgängliga gratis eller mot en abonnemangsavgift. Min bedömning är att cd-rom-skivorna för närvarande tycks vara den vanligaste elektroniska formen enligt de broschyrer som de olika förlagen och dataföretagen har givit ut: Werner Söderström Osakeyhtiö Oyj – WSOY, Kielikone Oy, VS-COM Oy/Sandstone och Lingsoft i Helsingfors samt Euroword Finland Oy. Uppdateringen av ordböckerna, som kan göras kontinuerligt, kan ske via Internet eller genom kompletterande program. Efterfrågan på abonnemangsbaserade ordböcker har enligt Vuokko Hosia på WSOY ökat kraftigt under 2000²⁷⁹. Detta stöds även av den statistik som gjorts som uppföljning av sökningarna på Internet för ordboken *LEXIN* (1995) nedan.

Översikt över användningen av *LEXIN* 1997–2000 ger jag i tabell 42 som visar det totala antalet lexikonuppslagningar och sidexponeringar per år, räknat i miljoner sidor.

Tabell 42. Lexikonuppslagningar och sidexponeringar i *LEXIN* 1997–2000. Skolverkets statistik för användning av *LEXIN*, den 8 januari 2001 (www.skolverket.se).

År	uppslagningar	sidexponeringar
1997	3,3	4,2
1998	8,1	9,7
1999	12,5	14,8
2000	20,7	24,7

Tabellen visar en kraftig trend för en ökad användning den av Internetanslutna *LEXIN* under drygt tre år.

²⁷⁶ T.ex. Ehrnebo, P. m.fl. (1995). *LEXIN-Lexikon för invandrare*. Internetversion: <http://www.skolverket.se/>. Skolverket. Stockholm.

²⁷⁷ T.ex. Larkovirta, H. m.fl. (1997). *Digitaalinen MOT Sanakirjasto. MOT RUOTSI. 1.0*. CD-version och diskettversion. Kielikone OY. Helsinki.

²⁷⁸ T.ex. Cantell, I. m.fl. (1998). *Suuri Suomi–ruotsi-sanakirja/Stora finsk-svenska ordboken WIN/MAC*. CD-version. Werner Söderström Osakeyhtiö – WSOY. Helsinki.

²⁷⁹ Den 20 augusti 2000 startade WSOY ordboksabonnemang på Internetadressen www.2ndhead.com (Hosia, WSOY)

Förlagan till cd-rom-skivorna utgörs i flera fall av en tryckt version av ordboken (se ovan). I några fall finns ordboken endast i elektronisk form²⁸⁰ t.ex. de ordböcker som företagen Kielikone Oy, VS-COM Oy/Sandstone och Euroword Finland Oy har givit ut.

De ordböcker som ges ut av dataföretagen är vanligen flerspråkiga med ett stort inslag av olika specialtermer²⁸¹. I några fall kan en tvåspråkig version erhållas²⁸². Bokförlagens elektroniska utgivning innehåller för närvarande tvåspråkiga versioner av de allmänspråkliga ordböckerna men även flerspråkiga specialordböcker finns att tillgå.

Det finns olika målgrupper för de elektroniska ordböckerna. De ordböcker som bygger på tryckta förlagor vänder sig i första hand till den breda allmänheten, de ordböcker som tillhandahålls via dataföretag har olika företag, där användaren innehar olika typer av specialkompetens, som målgrupp. Dock förutsätts båda målgrupperna inneha goda kunskaper i finska.

Sökfunktionerna i några av de elektroniska ordböckerna, t.ex. i *El-su-ru* (1998), är så konstruerade att användaren kan söka i båda riktningarna, d.v.s. det sker ett byte av käll- och målspråk i sökfunktionerna. Likaså skall användaren kunna få fram ”en råöversättning (eg. preliminär eller förhandsöversättning)”²⁸³ av texter och fraser genom användningen av ordboken uppger *Euroword 2000 professional 1999* i en baksidesuppgift på omslaget till cd-rom-skivan. Företaget Euroword, som givit ut ifrågavarande ordbok, definierar emellertid inte vad en s.k. råöversättning (preliminär eller förhandsöversättning) består av (se vidare avsnitt 3.10.7).

Inga författare till de elektroniska ordböckerna har angivits på omslaget till cd-rom-förpackningarna. De författaruppgifter som finns på min litteraturlista är antingen inhämtade i direktkontakt med företaget (Kielikone Oy) eller genom ordboksprogrammet (WSOY:s ordböcker). Dataföretagen VS-COM Oy/Sandstone och Euroword Finland Oy vägrade trots flera förfrågningar, att lämna ut uppgifter om författare, granskare eller övriga medarbetare med hänvisning till företagssekretessen.

²⁸⁰ De ordböcker som inte finns i tryckt form, finns inte registrerade i bibliotekskataloger men kan hittas genom företagets marknadsföringssidor via Internet eller genom bokhandelns kataloguppgifter.

²⁸¹ Se *Euroword 2000 professional* avsnitt 3.10.7.

²⁸² Ett exempel på en tvåspråkig version är *EuroTranslator. Professional CD-sanakirjaohjelma. EuroTranslator 32 professional. Suomi–Ruotsi–Suomi*.

²⁸³ *Euroword esikäntäjä lauseen [...] Min översättning: Euroword ger en råöversättning (eg. preliminär eller förhandsöversättning) av satserna [...] (Omslaget till cd-romskivan).*

Förordet, som finns som text inne i programmet och som beskriver det lexikografiska innehållet i ordböckerna, är mycket knapphändert i alla ordböcker utom i *El-su-ru* (1998) och *LEXIN* (1995). Förutom avsaknaden av författaruppgift saknas t.ex. uppgifter om urvalet av lemman, vilket basmaterial som har använts, vilken granskning ordboken har genomgått etc. I många fall saknas t.o.m. listor över de förkortningar som har använts i artiklarna. Förordet är inriktat mot den tekniska delen: vilka datortyper och vilken programvara som kan användas, hur man skall gå till väga för att kunna öppna ordboksprogrammet o.s.v. Volymuppgiften (antalet lemman och indexerade lemman) anges antingen i förordet, på omslaget till cd-romskivan eller i de tryckta reklambladen alternativt på dataföretagens Internetsidor (www.kielikone.fi; www.vscom.fi; www.euroword.fi).

För en köpare/användare kan det vara svårt att göra en bedömning av den elektroniska ordbokens kvalitet utgående från de knapphändiga uppgifterna i förordet respektive manualen. Ett bra exempel på detta är *EuroTranslator* (1999). När det gäller den tryckta ordboken kan användaren själv göra en visuell inspektion, bläddra i ordboken och läsa förordet i bokhandeln för att bilda sig en uppfattning om den innehållsliga kvaliteten. En elektronisk ordbok kräver en lämplig dator och en installation av ordboken för att ordboken skall bli tillgänglig (Laakso 1997).

3.10.2 Ilse Cantells m.fl. *Suomi-ruotsi-suomi sanakirja*. Cd-rom-version

Förlaget anger i förordet till ordboken Cantell, Martola, Romppanen, A. Sarantola., T. Sarantola & Sundström *Suomi-ruotsi-suomi sanakirja*²⁸⁴(*Su-ru-su*). CD WSOY. (1998), att det finns 730 000 indexerade sökord och 200 000 olika lemman i den. Ordboken bygger vad gäller den finsk-svenska delen på WSOY:s ordböcker för studerande: Cantell, Ilse m.fl. (1995) *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja*²⁸⁵, som i sin tur bygger på Wuolle, Aino (1974) *Suomalais-englantilainen sanakirja*²⁸⁶, 11:e upplagans elektroniska version Wuolle, Aino m.fl. (1996). *Suomi-englanti-suomi-sanakirja*. Basmaterialiet för *Su-ru-su* (1998) genomgick en omfattande redigering av redaktörgruppen för att vara användbart för den finsk-svenska ordbokens behov. Delar av det finska basmaterialiet (föråldrade lemman och exempelsatser) från Wuolles ordbok ströks och moderna lemman tillfogades. Även sverigefinska termer

²⁸⁴ Min översättning: Finsk-svensk-finsk ordbok. I och med att jag har varit en av redaktörerna till ordboken kan jag lämna uppgifter som saknar skriftlig dokumentation.

²⁸⁵ Min översättning: Finsk-svensk ordbok för studerande.

²⁸⁶ Min översättning: Finsk-engelsk ordbok.

tillades. Den tryckta förlagan *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja* anges i baksidestexten innehålla 46 000 lemmar och uttryck.

Den svensk-finska delen bygger på Sarantola, Anja & Tauno Sarantola (1995) *Ruotsi-suomi opiskelusanakirja*²⁸⁷, som i sin tur har som orddatabas *Stora svensk-engelska ordboken* (1988), utarbetad av Vincent Petti. Det svensk-finska basmaterialet i *Su-ru-su* (1998) utgörs av en sverigesvensk lexikonkorpus och det finsk-svenska basmaterialet av en finsk lexikonkorpus. Den tryckta förlagan *Ruotsi-suomi opiskelusanakirja* anges i förordet innehålla 62 000 lemmar och uttryck.

Uppgifterna om författare har jag inhämtat genom texten i programmet och genom att jag själv ingått i redaktionen. Ordbokens manual är bara på finska, vilket gör att en icke finskkunnig inte utan hjälp kan komma in i programmet.

Den finsk-svenska delen, som bygger på *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja* (1995), har jag analyserat i avsnitt 3.8.4.3, varför jag inte kommer att djupanalysera den i detta avsnitt. Jag har däremot studerat hur den är samordnad som en del i den elektroniska *Suomi-ruotsi-suomi sanakirja* (*Su-ru-su*). För djupanalysen hänvisar jag till avsnitt 3.8.4.3.

Su-ru-su (1998) ger enligt förordet, förutom ekvivalenter, stilistiska och övriga metaspråkliga anvisningar, exempelsatser och fraseologi. Ordboken marknadsförs som *en äkta ordbok* innehållande grammatiska uppgifter för bl.a. hur oregelbundna verb böjs i svenska. Till ordboken kan fogas egna ordlistor. Parallellt med ordboken kan olika textbehandlingsprogram användas (baksidestext till cd-rom-skivans omslag).

Samordningen av två ordböcker i ordpar, från finska till svenska och svenska till finska, som jag i avsnitt 1.4 kallar *gigastruktur*, kan med fördel studeras genom att ordböckerna är i elektronisk form och sökningarna därigenom kan göras i båda ordböckerna samtidigt.

För att se vilken samordning som råder mellan de två ordboksdelarna i *Su-ru-su* (1998) i fråga om substantivartiklar har jag studerat artikeln *mies* 'man' i den finsk-svenska och *man* 'mies' i den svensk-finska delen. Artiklarna presenteras parallellt i tabell 43.

²⁸⁷ Min översättning: Svensk-finsk ordbok för studerande.

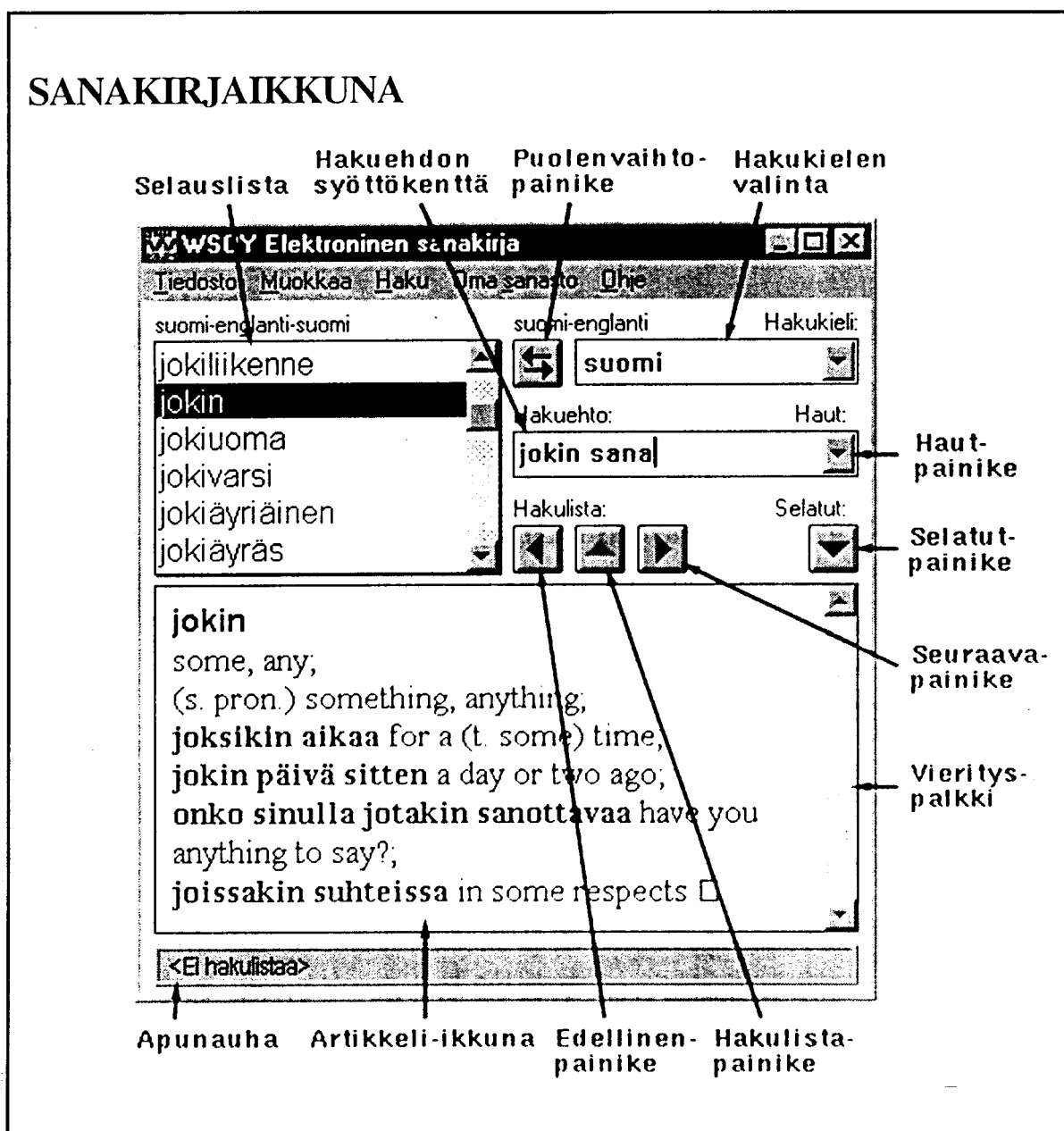

Bild 7. Ordboksfönstret²⁸⁸ i *Su-ru-su* (1998) (Instruktionshäftet s. 7). Omfång 12 cm × 12 cm.

²⁸⁸ Översättning till bild 7 enligt terminologin i bild 8: *Sanakirjaikkuna* 'ordboksfönstret', *selauslista* 'söklista', *hakuehdon syöttökenttä* 'sökruta', *puolenvaihtopainike* 'knapp för byte av riktning', *hakukielen valinta* 'val av sökspråk', *hautpainike* 'tidigare sökvillkor', *selatutpainike* 'tidigare lästa artiklar', *seuraavapainike* 'knapp för nästa', *vierityspalkki* 'rullist', *hakulistapainike* 'knapp för träfflista', *edellinen-painike* 'knapp för föregående', *artikkeli-ikkuna* 'artikelfönster', *apunauha* 'statusfält'; Inne i ordboksfönstret: *tiedosto* 'arkiv', *muokkaa* 'redigera', *haku* 'sökning', *oma sanasto* 'egen ordlista' *ohje* 'hjälp', *suomi-englanti-suomi* 'finsk-engelsk-finsk', *hakukieli* 'sökspråk'.

Tabell 43. Samordningen av artiklarna *mies* och *man* i *Su-ru-su* (1998).

Artikeln i den finsk-svenska delen	Artikeln + homonymer i den svensk-finska delen
<p>mies man <i>mannen män</i>; (aviomies myös) <i>make maken makar</i>; (puhek) <i>karl karlen karlar</i>; miehissä mangrant; miesten mies karlakarl; viisi markkaa mieheen fem mark per man; onko sinussa miestä siihen? är du karl att göra det?; miesten kesken man och man emellan; ◇ (kuv) muina miehinä som om ingenting hade hänt ◇ (urh) miesten maaottelu en landskamp för herrar</p>	<p>1 man <i>manen manar</i> (el) harja</p> <p>2 man <i>mannen män</i>, myös: man, ark <i>mannar</i> 1 mies; alle man på däck! kaikki miehet kannelle!; kämpa man mot man taistella mies miestä vastaan; tre mark per man kolme markkaa miestä kohti (mieheen); det skall jag nog bli man för siitä minä kyllä vastaan; på tu man hand kahden kesken; till sista man viimeiseen mieheen; litet till mans vähän jokainen; gå man ur huse lähteä miehissä (kaikki) 2 aviomies; bli man och hustru tulla mieheksi ja vaimoksi</p> <p>3 man man vet aldrig ei sitä koskaan tiedä; om man delar det mitt itu jos jaamme (jaan) sen keskeltä kahtia hur kan man vara så dum? miten tyhmä ihminen voikaan olla?; förr trodde man att... ennen ihmiset uskoivat että...; man påstår att... väitetään että...; ser man på! kappas vain!</p>

Den finsk-svenska artikeln *mies* 'man' motsvaras av homonymartikeln nummer *2 man* 'mies' i den svensk-finska delen. Artikeln *2 man* är i sin tur uppdelad i två moment. Den finsk-svenska delens lemma *mies* 'man' saknar momentindelning. Den svensk-finska artikeln är något längre med sina nio exempelsatser mot sju i den finsk-svenska delen. Bara en exempelsats är samma eller liknande i de två delarna: *viisi/kolme markkaa mieheen* 'fem/tre mark per man'.

Finskan saknar böjningsangivelser både när de förekommer som lemmen i den finsk-svenska delen och som ekvivalenter i den svensk-finska delen. Svenskans böjningsformer finns både när ett svenskt ord är ekvivalent och när det är lemma. Metaspråket är finska i båda delarna.

För att se vilken samordning som råder mellan de två ordboksdelarna i fråga om verbartiklarna har jag parallellt studerat artiklarna *maata* 'ligga' i den finsk-svenska delen och *ligga* 'maata' i den svensk-finska delen enligt uppställningen i tabell 44.

Tabell 44. Samordningen av artiklarna *ligga* och *maata* i *Su-ru-su* (1998).

Artikeln i den finsk-svenska delen	Artikeln i den svensk-finska delen
<p>maata 1 ligga <i>låg legat</i>; (levätä) vila <i>vilade vilat</i>; (nukkua) sova <i>sov sovít</i>; maata selällään (mahallaan) ligga på rygg (på magen); käydä makaamaan lägga sig lade lagt; hän pani maata han gick och lade sig; maata sairaana ligga sjuk; vara sängliggande; maata kuumeessa ligga i feber 2 (sukupuolilyhteydestä) ligga med ngn låg legat, ha samlat med ngn hade haft</p>	<p>ligga låg legat (ned)legad 1 maata, olla makuulla; nukkua; olla; boken ligger på bordet kirja on pöydällä; ligga länge på morgonen nukkua pitkään aamulla; ligga mellan lakan maata sairaana; isen ligger ännu vedet ovat vielä jäässä; bilen ligger bra på vägen auto pysyy hyvin tiellä; ligga lågt pysyä odottavalla kannalla; pitää matalaa profilia; ligga med ngn maata jkn kanssa; ligga på ägg hautoa munia 2 sijaita; olla [olemassa]; huset ligger vackert talo on kauniilla paikalla; hela livet ligger framför henne hänellä on elämä edessään; avgörandet ligger hos honom ratkaisu on hänen käsissään; ligga på sjukhus[et] olla sairaalassa 3 oleskella; olla [jssak tilassa]; olla [tekemässä jtak]; ligga och torka olla kuivumassa; ligga i Åbo och studera olla Turussa opiskelemassa; det ligger i släkten se on suvussa; lyckan ligger i att... onni on sitä että...; ligga i ruiner olla raunioina; ligga länge på ngt pitää jtak kauan hallussaan 4 ligga av sig huonontua, heikentyä; väljähtyä; ligga bakom olla taustalla (alkusyynä); ligga efter olla jäljessä (myöhässä); ligga efter ngn vainota, kiusata jkta; ligga för olla taipumuksia; kuulua jkn tapoihin; rollen ligger för honom osa sopii hänelle; ligga i puurtaa; ligga inne olla hoidossa; olla sotaväessä; ligga inne med ngt omistaa jtak; ligga på olla voimakas; solen ligger på aurinko paahtaa;</p>

Artiklarna är mycket olika i längdhänseende. När det gäller kvantiteten exempelsatser finner vi att i den finsk-svenska delen artikeln *maata* 'ligga' har två moment och fem exempelsatser. Motsvarande artikel i den svensk-finska delen *ligga* 'maata' är indelad i fyra moment och har 29 exempelsatser. Exempelsatserna *maata sairaana* 'ligga sjuk', *ligga med ngn* 'maata jkn kanssa' finner vi i båda delarna.

För att ytterligare belysa samordningen mellan de två delarna i ett fall där det finska lemmats eller ekvivalentens diftong ändras initialt i böjd form, har jag valt att ge artiklarna *yö* 'natt' och *natt* 'yö' nedan:

Tabell 45. Samordningen av artiklarna *yö* och *natt* i *Su-ru-su* (1998).

Artikeln i den finsk-svenska delen	Artikeln i den svensk-finska delen
<p>yö natt <i>natten nätter</i>; yöllä på natten; yötä päivää dag och natt; olla yötä övernatta övernattade övernattat; jäädä yöksi stanna över natten; hyvää yötä god natt; heillä on eroa kuin yöllä ja päivällä de är som natt och dag</p>	<p>natt <i>natten nätter</i> 1 yö; god natt! hyvää yötä!; dag och natt yötä päivää (öin ja päivin); natten mellan den 5 och 6 viidennen ja kuudennen päivän välinen yö; i natt tänä, ensi, viime yönä; mitt i natten keskellä yötä; i går natt toissa yönä; i söndags natt (natten till söndagen) sunnuntain vastaisena yönä; om, på natten (nätterna) öisin; kl. 12 på natten klo 12 yöllä; arbeta till långt fram (in) på natten tehdä työtä yötä myöten (myöhään yöhön); gå ut i natten lähteä yön selkään; stanna över natten jäädä yöksi 2 (kasv) natt och dag lehtomaitikka</p>

Artiklarna är olika långa. Den svensk-finska delen omfattar 13 exempelsatser och den finsk-svenska delen 7. Den svensk-finska artikeln är momentindelad, vilket den finsk-svenska inte är. Tre exempelsatser förekommer i båda ordboksdelarna: *yötä päivää* 'dag och natt', *jäädä yöksi* 'stanna över natten', *hyvää yötä* 'god natt'.

Böjningsangivelsen för svenskan finner vi vid ekvivalenten i den finsk-svenska delen och för det svenska lemmat i den svensk-finska delen.

Det finska lemmat *yö* 'natt' får i sin böjning en ändring av diftongen i pluralis *öitä* (partitiv plur.), *öinä* (essiv plur.) etc. Den böjda lemmaformen hittas varken i den finsk-svenska eller svensk-finska delen i ordboken, vilket gör att en icke finskkunnig person inte kan förstå en text där *öitä*, *öinä* förekommer, d.v.s. ordboken kan inte användas passivt. Inte heller kan en person utan större kunskaper i finska aktivt översätta en text från svenska till finska genom att använda den svensk-finska delen. Detta torde vålla problem på grund av att finskan saknar böjningsangivelser.

Hur varieteterna finlandssvenska och sverigesvenska är givna och hur samordningen i detta avseende fungerar mellan de två delarna åskådliggör jag genom att parallellställa artiklarna *suojatie* 'skyddsväg', 'övergångsställe', *kesähuvila* 'sommarrvilla', 'sommarhus', 'sommarrstuga' i den finsk-svenska delen och *skyddsväg*, *övergångsställe* 'suojatie', *sommarhus*, *sommarrstuga* 'kesämökki', 'kesähuvila', 'kesäasunto' i den svensk-finska delen i tabell 46:

Tabell 46. Samordningen av artiklarna *suojatie*, *kesähuvila* och *skyddsväg*, *övergångsställe*, *sommarhus* och *sommarrstuga* i *Su-ru-su* (1998).

Artiklarna i den finsk-svenska delen	Artiklarna i den svensk-finska delen
<p>suojatie (Suom) skyddsväg <i>skyddsvägen</i> <i>skyddsvägar</i>; (Ruots) övergångsställe <i>övergångsstället övergångsställen</i></p>	<p>skyddsväg <i>skyddsvägen skyddsvägar</i> (Suom) suojatie övergångsställe <i>övergångsstället övergångsställen</i> suojatie; ylimenopaikka, ylityspaikka; korsa gatan vid övergångsstället ylittää katu suojatietä</p>
<p>kesähuvila (suomr) sommarvilla <i>sommarrvillan</i> <i>sommarrvillor</i>; (ruotsr) sommarhus <i>sommarhuset sommarhus</i>; (kesämökki) <i>sommarrstuga sommarstugan sommarstugor</i></p>	<p>sommarhus <i>sommarhuset sommarhus</i> kesämökki, kesähuvila, kesäasunto sommarrstuga <i>sommarrstugan</i> <i>sommarrstugor</i> kesämökki</p>

I den finsk-svenska delen har skillnaderna mellan finlandssvenska och sverigesvenska i officiellt språkbruk och i allmänspråket angivits. De ekvivalenter som skall användas i officiellt språkbruk har den metaspråkliga etiketten *Ruots* (Ruotsissa = i Sverige) respektive *Suom* (Suomessa = i Finland) och för allmänspråket *ruotsr* (ruotsinruotsissa = i sverigesvenskan) respektive *suomr* (suomenruotsissa = i finlandssvenskan) givits. När ekvivalenterna är allmänt gångbara både i Sverige och i Finland, saknas metaspråkliga uppgifter. I den svensk-finska delen har skillnaderna utmärkts för de officiella termerna genom de metaspråkliga förkortningarna *Ruots* respektive *Suom*, dock ej fullt ut för artikeln: *övergångsställe* 'suojatie' har inte fått någon metaspråklig etikett för sverigesvenskt språkbruk. För allmänspråket har inte de två språkvarieteterna definierats i artiklarna *sommarhus* 'kesämökki', 'kesähuvila', 'kesäasunto' och *sommarrstuga* 'kesämökki'.

Ortnamnen finns med som ordinarie ordartiklar i de båda delarna. Gigastrukturen framgår av ortnamnsartiklarna i tabell 47.

Tabell 47. Samordningen av ortnamnen i *Su-ru-su* (1998).

Ortnamn i den finsk-svenska delen	Ortnamn i den svensk-finska delen
Ahvenanmaa Åland (ett-suk.) Helsinki Helsingfors (ett-suk.) Turku Åbo (ett-suk.) Tampere Tammerfors (ett-suk.) Oulu Uleåborg (ett-suk.)	Åland Ahvenanmaa; Ålands hav Ahvenanmeri Helsingfors Helsinki Åbo Turku Tammerfors Tampere Uleåborg Oulu
Götanmaa Götaland (ett-suk.) Sveanmaa Svealand (ett-suk.) Taalainmaa Dalarna (ett-suk.)	Dalarna Taalainmaa
Lontoo London (ett-suk.) Rooma Rom (ett-suk.) Pariisi Paris (ett-suk.) Tokio Tokyo (ett-suk.)	
Tukholma Stockholm (ett-suk.) Haaparanta Haparanda (ett-suk.); Haaparannassa i Haparanda	Stockholm Tukholma

Samordningen av ortnamnsartiklarna mellan två ordboksdelen är dålig. Lemmaselektionen och principerna för ortnamnsangivelsen är olika i de två delarna. De största finländska orternas namn finns medtagna i båda ordböckerna. De sverigesvenska orterna är sporadiskt behandlade i den svensk-finska delen, medan de är rikligare angivna i den finsk-svenska. Namnen på de större städerna utanför Sverige och Finland har inte medtagits i den svensk-finska delen, däremot i den finsk-svenska delen. Förklaringen till olikheterna kan ligga i det orddatabasmaterial som ordböckerna bygger på. Den svensk-finska delen bygger på en sverigesvensk svensk-engelsk ordbok, i vilken det inte funnits behov att ge ortnamnen i samma omfattning i och med att endast ett fåtal orter i Sverige har vedertagna engelska namn. Möjligen har inte redaktörerna för den svensk-finska delen uppmärksammat detta faktum och anpassat lemmamaterialet för den finskspråkiga målgruppen.

Den elektroniska ordboken skiljer sig från de två tryckta versionerna genom att den saknar uttalsmarkeringar för både lemman och ekvivalenter. I den tryckta versionen finns för den finsk-svenska delen uttalsangivelser med betoningsmarkeringar för ekvivalenterna och i den

svensk-finska delen betoningsmarkering i lemmat. I den elektroniska versionen är böjningsformerna för svenska utskrivna i sin helhet, vilket inte är fallet i den tryckta formen.

Det finska metaspråket, som kan bestå av en metaspråklig beskrivning, stilangivelse eller grammatikalisk uppgift, anges före ekvivalenterna, när dessa inte är synonymer. De metaspråkliga uppgifterna kan även vara efterställda för att beskriva ekvivalentens användning t.ex. ”*Ahvenanmaa Åland (ett-suk.)*”. För de finska ortnamnen saknas uppgifter om lokalkasus, t.ex. inessiv (-ssa/-ssä) för *Turussa* eller adessiv (-lla/-llä) för *Rovaniemellä*, vilket skulle vara en tillgång för den person som har finska som det svagare språket.

Sammanfattningsvis kan, utgående från parallellstudierna av artiklarna *mies* ’man’, *maata* ’ligga’, *yö* ’natt’, *suojatie* ’skyddsväg’ ’övergångsställe’, *kesähuvi* ’sommarhus’ och artiklarna som behandlar ortnamn ovan noteras att *Su-ru-su* (1998) är avsedd att vara en produktions- och receptionsordbok för en användare med goda kunskaper i finska²⁸⁹. Samordningen av ordartiklarna i de två delarna är svag och den svensk-finska delen innehåller mer lexikografiskt material i form av bl.a. fler exempelsatser.

Mina artikelexempel ovan visar att samordningen mellan den finsk-svenska och den svensk-finska delen är haltande, d.v.s. gigastrukturen (se avsnitt 1.4.2) är ej genomtänkt för de redovisade artiklarna. Olika faktorer torde ha bidragit till att det inte gått att göra en bättre samordning av de två delarna. En orsak är naturligtvis de olika språkstrukturerna och idiomatiken för finskan och svenskan.

En annan orsak torde vara den att den finsk-svensk-finska elektroniska ordboken bygger på två tryckta ordböcker med olika redaktörer och olika basmaterial. Den finsk-svenska basen är finlandfinsk och det svensk-finska basmaterialet sverigesvenskt. Detta har naturligt nog inverkat på urvalet av lemman, exempelsatser etc., vilket gör att det lexikografiska basmaterialet är varierande. Dessutom bör det noteras att de tryckta förlagorna har varit av olika omfattning (den finsk-svenska förlagan med 46 000 lemman mot 62 000 lemman i den svensk-finska).

Gemensamt för de båda delarna är emellertid att de bygger på en förlaga i vilken engelskan har ingått antingen som källspråk eller som målspråk. Graden av anpassning av den finska

²⁸⁹ *Suomi-ruotsi-suomi sanakirja*, CD WSOY använder benämningen *aktiv ordbok* i annan betydelse än *Nordisk lexikografisk ordbok* (1997: 219). *Avoimesta Tiedosto-valikosta voi valita aktiivisen sanakirjan* ’Från Tiedosto-menyn kan man välja en aktiv ordbok’. (*Suomi-ruotsi-suomi-sanakirja* 1998: 9).

respektive den svenska basen till den finskspråkiga målgruppen har varit olika för de två delarna.

3.10.3 *Suuri Suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken.* Cd-rom-version

Ordboken *Suuri Suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken. (El-su-ru)* (1998) CD-rom-versionen av ordboken bygger på den tryckta förlagan av *Suuri suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk svenska ordboken (Su-ru)* (1997). Huvuddelen av det finska basmaterialet i *Su-ru* (1997) utgörs av materialet i *PS* (1990–1994). Kompletteringar i förhållande till *PS* har gjorts genom att sverigefinsk terminologi har tillfogats samt genom terminologi som tillkommit efter 1993. Dessutom har terminologin i förhållande till den tryckta förlagan till *El-su-ru* (1998) fått ett tillskott av ca 2 000 nya lemman i och med att ny terminologi tillkommit sedan 1997. Uppgifter om författare till ordboken saknas på omslaget. Författaruppgifterna finns angivna inne i programmet (se vidare avsnitt 3.8.3).

Ordboken är anpassad till både IBM/PC Windows (med 4 MB för internminne) och Macintosh (med ett internminne på 2 MB). Dialogrutan för Windows har texten på både svenska och finska. Macintoshversionen använder enbart finsk text för instruktionerna och i dialogrutan.

Språket i både den tryckta förlagan och i den elektroniska versionen har granskats av olika experter i fråga om allmänspråket och fackterminologin (se avsnitt 3.8.3).

El-su-ru (1998) innehåller enligt baksidesuppgiften på cd-rom-skivans omslag sammanlagt 1 000 000 olika sökord och 2 400 000 indexerade sökord. Den ger möjlighet till följande sökfunktioner (citat ur den svenska omslagstexten till cd-rom-förpackningen för *El-su-ru* 1998):

- sökningar kan riktas på ordbokens hela text
- den elektroniska ordboken kan användas tillsammans med ett textbehandlingsprogram
- möjligt att kopiera över ord och uttryck till användarens egen text
- de talrika länkarna mellan själva ordboksdelen och bilagorna ger t.ex. böjningen av alla svenskans oregelbundna verb som förekommer i ordboken
- som specialitet i denna ordbok böjningen av de finska uppslagsorden
- möjligt att skapa, namnge och upprätthålla flera egna ordlistor

En djupgranskning av den tryckta förlagan till ordboken finns i avsnitt 3.8.3. I detta avsnitt har jag enbart studerat de funktioner som har tillkommit i den elektroniska formen.

Sökningarna kan utföras på finska, svenska, latin och enligt böjningsparadigmfunktionen i programmet. De finska artiklarna med alfabetiskt närliggande artiklar kommer vid sökning upp i ett eget ordboks-fönster. Vid de svenska sökningarna anger programmet hur många förekomster (träffar) av den svenska sökningen som finns i ordboken samt alla finska artiklar där det sökta lemmat förekommer. Dessa uppgifter visas i en separat ruta. Detsamma gäller vid sökning på latin och vid sökning på böjningsparadigm.

För att ge en uppfattning om hur ordbokens struktur ser ut, ger jag nedan en bild på ordboks-fönstret.

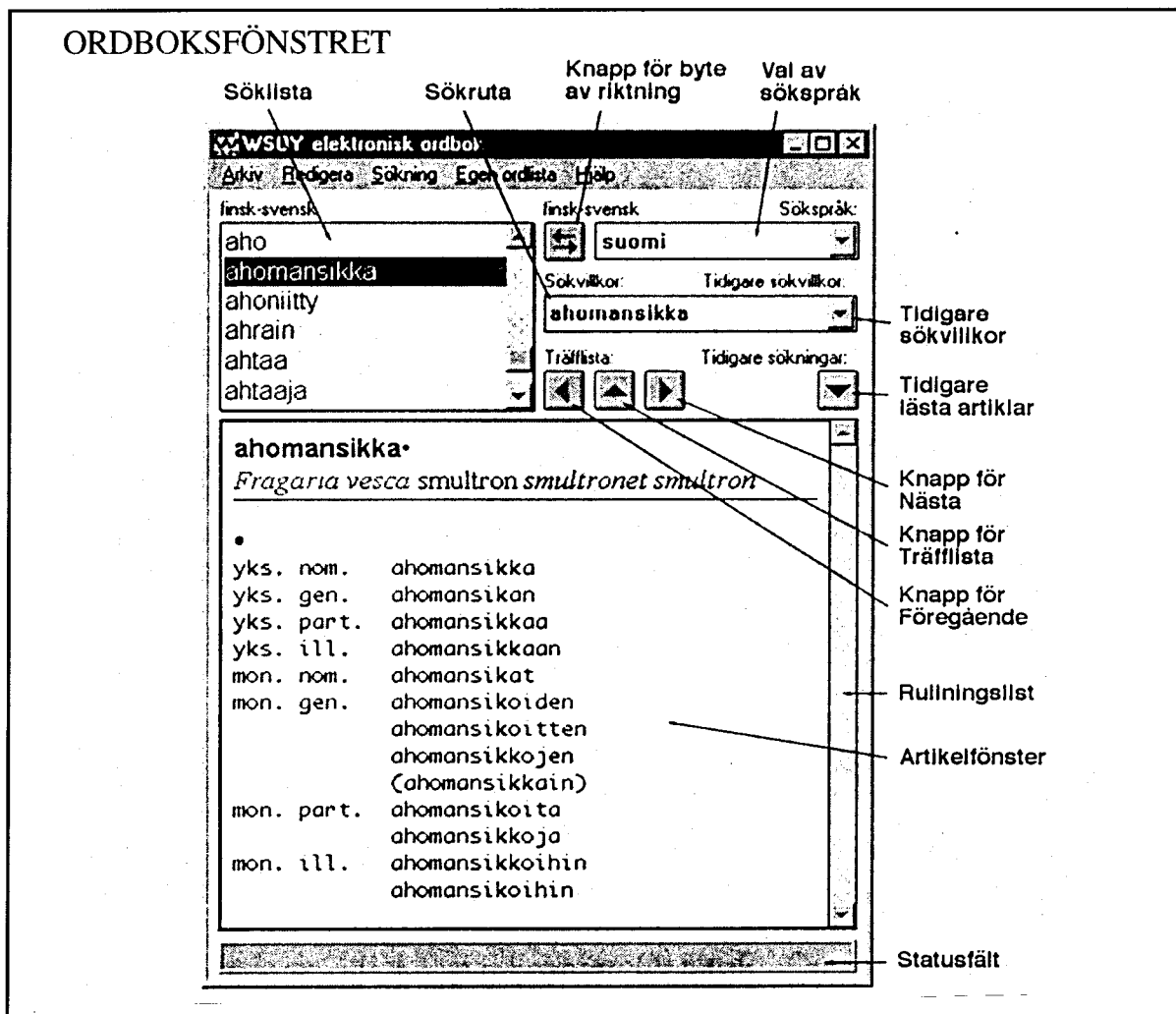

Bild 8. Ordboks-fönstret i *El-su-ru* (1998) (Instruktionshäftet s. 30). Omfång 12 cm × 12 cm.

Ordboken har ett mycket omfattande lexikografiskt material, vilket gör att det vid sökningen för långa artiklar som *mies* 'man' och *maata* 'ligga' är svårt att parallellt studera samtliga artiklar i vilka det svenska lemmat ingår. För att belysa detta ger jag nedan första delen av dessa artiklar med sökning på finska och statistiken över de artiklar i vilka det svenska lemmat ingår vid sökning på svenska. Dessutom ger jag den finska böjningstabellen i den finsk-svenska artikeln. En kort artikel *valtiomuoto* 'statsform', 'statsskick' har jag medtagit för att visa resultatet i en sökning på finska och svenska.

Strukturen hos substantivartikeln *mies* 'man' framgår av tabell 48.

Tabell 48. Samordningsfunktionen vid sökning av artiklarna *mies* och *man*, *karl* i *El-su-ru* (1998).

Sökning från finska till svenska av lemmat <i>mies</i> 'man'	Sökning från svenska till finska av lemmena <i>man</i> och <i>karl</i>
<p>mies • 1 man <i>mannen män</i>; (puhek) <i>karl karlen karlar</i>; (erityistä arvoasemaa vailla oleva) <i>man mannen</i> <i>mannar</i> (tav koll) [...]</p> <p>yks. nom. <i>mies</i> yks. gen. <i>miehen</i> yks. part. <i>miestä</i> yks. ill. <i>mieheen</i> mon. nom. <i>miehet</i> mon. gen. <i>miesten, miehien</i> mon. part. <i>miehiä</i> mon. ill. <i>miehiin</i></p>	<p>1 050 finsk-svenska artiklar där det svenska lemmat <i>man</i> förekommer.</p> <p>103 finsk-svenska artiklar där det svenska lemmat <i>karl</i> förekommer</p>

Antalet svenska träffar är mycket stort (1 050) med sökningen på *man*. Detta beror på att sökordet *man* är både substantiv med två betydelser och ett pronomen. Vid sökningen på *karl* blev antalet träffar 103.

Verbartikeln *maata* 'ligga' har den struktur som redovisas i tabell 49.

Tabell 49. Samordningsfunktionen vid sökning av artiklarna *maata* och *ligga, vila* i *El-suru* (1998).

Sökning från finska till svenska av lemmat <i>maata</i> 'ligga'	Sökning från svenska till finsk av lemmat <i>ligga</i> och <i>vila</i>
<p>maata • 1 <i>ligga</i> 4; (levätä) <i>vila</i> 1 [...]</p> <p>I inf. <i>maata</i> akt. ind. prees., yks. 1 <i>makaan</i> akt. ind. imperf., yks. 3. <i>makasi</i> kond., yks. 3. <i>makaisi</i> imperat., yks. 3. <i>maatkoon</i> II partis. <i>maannut</i> pass. imperf. <i>maattiin</i></p>	<p>199 finsk-svenska artiklar där det svenska lemmat <i>ligga</i> förekommer.</p> <p>46 finsk-svenska artiklar där det svenska lemmat <i>vila</i> förekommer</p>

Antalet svenska träffar är 199 på *ligga* och 46 på *vila*.

En kort artikel som är lättare att överblicka är t.ex. substantivartikeln *valtiomuoto* 'statsform', 'statsskick', som jag redovisar i tabell 50. I den svenska sökningen har jag utelämnat det finska böjningsparadigmet. I den svenska sökningen markeras i ordboken sökordet i den finska exempelsatsen med röd text. I min uppställning har jag angivit sökningsmarkeringen med fet, kursiv texttyp.

Sökning kan även ske på latin i likhet med den svenska sökningen. Som exempel på detta ger jag artikeln *merikotka* 'havsörn' med sökningen *Haliaëtus albicilla*. Sökningen för svenskans del går i dessa fall via finskan. Sökningen på *havsörn* ger två artikelträffar *luonto* 'natur' och *merikotka* 'havsörn'. Vid sökning på finska, latin och svenska kommer användaren fram till samma artikel enligt nedan:

merikotka •

Haliaëtus albicilla havsörn *havsörnen* *havsörnar*

•

yks. nom. *merikotka*
yks. gen. *merikotkan*
yks. part. *merikotkaa*
yks. ill. *merikotkaan*
mon. nom. *merikotkat*
mon. gen. *merikotkien* (*merikotkain*)
mon. part. *merikotkia*
mon. ill. *merikotkiin*

Vid sökträffen på sökordet *luonto* 'natur' visar det sig att lemmat *merikotka* 'havsörn' går att finna i denna artikel (*luonto*) i exempelsatsen *näin merikotkan ihan luonnossa* 'jag såg en havsörn i dess naturliga miljö; (*ilmielävänä*) jag såg en livs levande havsörn'.

Sökningen kan riktas på någon av de i böjningsparadigmet (taivutusparadigmat) ingående formerna. Vid sökning på t.ex. *merikotkiin* (pluralis illativ av *merikotka* 'havsörn') får vi upp den finska artikeln *merikotka* som referens vid sökning via sökfunktionen *taivutusparadigmat* 'böjningsparadigm'. Om vi däremot söker på *merikotkille* 'till/åt havsörnarna' (pluralis allativ av *merikotka*) eller gör en sökning på *merikotki—*, som saknas i börjningsparadigmet, får vi till svar i dialogrutan att inga sådan former har hittats i ordboken eller vi får en referens till ordet *merikuljetus* 'sjötransport'. Detta exempel visar att paradigmmönstret inte är fullständigt för att tillfredställa användarbehovet för en icke finskkunnig person.

Tabell 50. Samordningsfunktionen vid sökning av artiklarna *valtiomuoto* och *statsform*, *statsskick* i *El-su-ru* (1998).

Sökning på finska <i>valtiomuoto</i> :	Sökning på svenska <i>statsform</i> och <i>statsskick</i> :
<p>valtiomuoto • statsform <i>statsformen statsformer</i>; (valtiojärjestys) statsskick <i>statsskicket statsskick</i></p> <p>•</p> <p>yks. nom. valtiomuoto yks. gen. valtiomuodon yks. part. valtiomuotoa yks. ill. valtiomuotoon mon. nom. valtiomuodot mon. gen. valtiomuotojen mon. part. valtiomuotoja mon. ill. valtiomuotoihin</p>	<p>Sökning på <i>statsform</i>:</p> <p>valtiojärjestys • statsskick <i>statsskicket statsskick</i>; (valtiomuoto) <i>statsform statsformen statsformer</i> ◇ parlamentaarinen valtiojärjestys parlamentariskt statsskick</p> <p>valtiomuoto • <i>statsform statsformen statsformer</i>; (valtiojärjestys) statsskick <i>statsskicket statsskick</i></p> <p>Sökning på <i>statsskick</i>:</p> <p>tasavaltaisesti ◇ tasavaltaisesti johdettu maa ett land med republikanskt <i>statsskick</i></p> <p>valtiojärjestys • <i>statsskick statsskicket statsskick</i>; (valtiomuoto) statsform <i>statsformen statsformer</i> ◇ parlamentaarinen valtiojärjestys parlamentariskt <i>statsskick</i></p> <p>valtiomuoto • statsform <i>statsformen statsformer</i>; (valtiojärjestys) <i>statsskick statsskicket statsskick</i></p>

Vid sökningen på svenska i artikeln *valtiomuoto* 'statsform', 'statsskick' får vi två artikelträffar för *statsform* och tre träffar för *statsskick*.

Ekvivalenterna, som är rikligt förekommande, har i ordboken givits med metaspråkliga förklaringar och valensuppgifter. Böjningsuppgifter för svenska oregelbundna verb har angivits genom en länk till böjningsparadigm för svenskan.

Uppgifterna om fackspråk, regional variation, stilangivelser och grammatiska företeelser anges för ekvivalenterna när dessa inte är synonymmer. Dessa uppgifter kan vara både framförställda eller efterställda för att beskriva ekvivalentens användning, t.ex. "Ahvenanmaa Åland (ett-suk.)".

Skillnaderna mellan de finlandssvenska och sverigesvenska samt finlandfinska och sverigefinska varieteterna, i både officiellt språkbruk och i allmänspråket, har angivits. Vid officiellt språkbruk har metaspråket *Ruots* (Ruotsissa = i Sverige) respektive *Suom* (Suomessa = i Finland) och för allmänspråket *ruotsr* (ruotsinruotsissa = i sverigesvenskan) respektive *suomr* (suomenruotsissa = i finlandssvenskan). När ekvivalenterna är allmänt gångbara både i Sverige och i Finland, finns ingen uppgift om varieteteten.

Hur varieteterna finlandssvenska – sverigesvenska och finlandfinska – sverigefinska anges i ordboken åskådliggör jag genom artikeln *työeläke*.

työeläke •

(Suom) arbetspension *arbetspensionen arbetspensioner*;
(Ruots yleinen lisäeläke) allmän tilläggs pension (tavujako: till-läggs-); (lyh) ATP;
(yleisk) ATP-pension

•

yks. nom. työeläke
yks. gen. työeläkkeen
yks. part. työeläkettä
yks. ill. työeläkkeeseen
mon. nom. työeläkkeet
mon. gen. työeläkkeiden, työeläkkeitten
mon. part. työeläkkeitä
mon. ill. työeläkkeisiin, työeläkkeihin

Ovanstående artikeln skall tolkas enligt följande: För lemmat *työeläke* används i finlandssvenska ekvivalenten *arbetspension*, i sverigefinskan termen *yleinen lisäeläke*, som i sverigesvenska får ekvivalenten 'allmän tilläggs pension', i förkortningar 'ATP' och 'ATP-pension'.

De allmänspråkliga varieteterna *ruotsr*, *vars ruotsr*²⁹⁰ och *suomr* åskådliggör jag genom att ge artikeln *liksa* 'pröjs', 'lön', 'fyrk', 'kosing', 'stålar' nedan:

liksa •

(palkka): (ruotsr) pröjs *pröjset*;

(yleisk) lön *lönen*;

(raha): (suomr) fyrk *fyrken*;

(vars ruotsr) kosing *kosingen*, stålar (mon)

•

yks. nom. liksa

yks. gen. liksan

yks. part. liksaa

yks. ill. liksaan

mon. nom. liksat

mon. gen. liksojen (liksain)

mon. part. liksoja

mon. ill. liksoihin

Artikeln ovan skall tolkas enligt följande: För lemmat *liksa* används i sverigesvenskt talspråk 'pröjs', i allmänspråket 'lön', i finlandssvenska 'fyrk' och i främst sverigesvenska 'kosing', 'stålar'. Observera att när lemma och ekvivalent har samma stilistiska nivå, i detta fall talspråk, anges ej stilen genom de metaspråkliga uppgifterna. När däremot stilen avviker, t.ex. i *liksa* med ekvivalenten 'lön', ges stilmarkeringen *yleisk* = allmänspråk.

Den finska som finns som underlag för ordboken kan i huvudsak härledas till *SP* (1990–1994). Den sverigefinska terminologin har framtagits i samarbete med Sverigefinska språknämnden. Även den kompletterande terminologin har genomgått en granskning av språkexperter i finska.

Ordbokens manual är både på finska och på svenska, vilket gör att ordboksprogrammet är tillgängligt även för en icke finskkunnig person. Däremot ges alla instruktioner under sökningen enbart på finska i Machintoshversionen. Metaspråkliga uppgifter ges på finska i båda programversionerna (Machintosh och PC), vilket begränsar användningen till de finskkunniga användarna.

Ordboken är i första hand avsedd att användas som en produktionsordbok för finskspråkiga användare, vilket även sägs direkt ut i dialogrutan under sökningen, bl.a. genom frasen *haku kohdistui aktiiviseen sanakirjaan*.²⁹¹

²⁹⁰ *vars ruotsr* = varsinkin ruotsinruotsissa 'i synnerhet i sverigesvenskan'.

²⁹¹ Min översättning: Sökningen skedde i en aktiv ordbok.

De finska lemmaformerna har böjningsuppgifter i en separat förteckning i slutet av artikeln, vilket till viss del torde underlätta ordboksanvändningen även för en svenskspråkig användare. Dock måste användaren gå en omväg via sökning i böjningsparadigmfunktionen för att hitta rätt.

3.10.4 *LEXIN — Lexikon för invandrare. Svensk-finskt lexikon / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*

Ordboken *LEXIN-Lexikon för invandrare. Svensk-finskt lexikon / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*, Internetversionen bygger på en tryckt förlaga i en serie ordböcker för invandrare som Statens skolverk i Sverige har givit ut. Det svenska ordboksmaterialet (ordboksbasen) är framtaget vid Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet. Databehandlingen av den svenska ordbasen har gjorts vid Institutionen för språkvetenskaplig databehandling (Språkdata), Göteborgs universitet. Det lexikografiska underlaget är således sveriegsvenskt.²⁹²

Ordbokens elektroniska version finns tillgängligt på Internet med adressen <http://www.skolverket.se/>. Enligt Internetanvisningarna kan användarna skicka in förslag till uppdatering av ordboken.²⁹³

Författaruppgiften har jag inhämtat från ordboksbeskrivningen inne i programmet.

Ordboksprogrammet tillåter sökning i båda riktningarna från finska till svenska och från svenska till finska. Vid sökningen på finska får användaren de svenska artiklarna i sin helhet med svenska lemmen och finska ekvivalenter. Finskan övergår alltså inte till att bli källspråk, utan kvarstår på ekvivalentplats i artikeln. Som exempel på strukturen ger jag i tabell 51 artiklarna med sökning på det svenska *man* 'mies' och det finska *mies* 'man'.

²⁹² Sverigefinska språknämnden har utarbetat den svensk-finska versionen.

²⁹³ Enligt uppgift från Sverigefinska språknämnden har ingen uppdatering skett efter år 1995 (mars 2000).

Tabell 51. Samordningen av artiklarna *man* och *mies* i *LEXIN* (1995).

Sökningen på <i>man</i> 'mies'.	Sökningen på <i>mies</i> 'man'.
<p>Svenskt uppslagsord man pron. (anger obestämd person) Exempel ◦ <i>man räknar med en rekordskörd i höst</i>---syksyn sadon lasketaan olevan ennätyskellisen hyvä ◦ <i>man lär så länge man lever</i>---oppia ikä kaikki ◦ <i>får man stiga in?</i>---saako tulla sisään? ◦ <i>om man så vill</i>---jos niin halutaan</p> <p>Svenskt uppslagsord man mannen män männen subst. vuxen person av hankön Finsk översättning mies Exempel ◦ <i>en ung man</i>---nuori mies Sammansättningar/avledningar ◦ <i>norrman</i>---norjalainen ◦ <i>riksdagsman</i>---valtiopäiväedustaja, kansanedustaja ◦ <i>köpman</i>---kauppias ◦ <i>mans/kör -en</i>---mieskuoro ◦ <i>mans/roll -en</i>---miehen rooli ◦ <i>mans/samhälle</i>---miesten yhteiskunta</p> <p>Svenskt uppslagsord man mannen män männen subst. oböjligt medlem i en grupp (särskilt om trupp, lag etc.) Finsk översättning mies, henki, henkilö Exempel ◦ <i>en styrka på 1000 man</i>---1000 miehen vahvuinen joukko</p> <p>Svenskt uppslagsord man mannen män männen subst. (ähta) make Finsk översättning (avio)mies Exempel ◦ <i>min man är snickare</i>---mieheni on puuseppä</p> <p>Svenskt uppslagsord man mannen män männen subst. person Finsk översättning mies, henkilö Exempel ◦ <i>mannen bakom verket</i>---mies työn takana Sammansättningar/avledningar ◦ <i>tjänsteman</i>---virkamies, toimihenkilö ◦ <i>köpman</i>---kauppias</p> <p>Svenskt uppslagsord man manen manar subst. långt nackhår på häst, lejon o dyl (bildligt "yvig hår") Finsk översättning harja</p>	<p>Svenskt uppslagsord herre herrn herrar subst. man (särskilt som könsskiljande beteckning) Finsk översättning herra, mies Exempel ◦ <i>mina damer och herrar!</i>---hyvät naiset ja herrat! ◦ <i>fyra lärda herrar</i>---neljä oppinutusta miestä t. herraa ◦ <i>hundra meter herrar</i>---miesten sadan metrin juoksu Sammansättningar/avledningar ◦ <i>herr/bastu -n</i>---miesten sauna ◦ <i>herr/skjorta -n</i>---miesten paita</p> <p>Svenskt uppslagsord karl karlen karlar subst. man som har typiska manliga egenskaper (styrka, sexuell utstrålning etc) Finsk översättning mies Exempel ◦ <i>starka karlar</i>---vahvat miehet ◦ <i>min karl</i>---minun mieheni ◦ <i>arbata som en hel karl</i>---tehdä työtä kuin aika mies Sammansättningar/avledningar ◦ <i>flyttkarl</i>---muuttomies</p> <p>Svenskt uppslagsord man mannen män männen subst. vuxen person av hankön Finsk översättning mies Exempel ◦ <i>en ung man</i>---nuori mies Sammansättningar/avledningar ◦ <i>norrman</i>---norjalainen ◦ <i>riksdagsman</i>---valtiopäiväedustaja, kansanedustaja ◦ <i>köpman</i>---kauppias ◦ <i>mans/kör -en</i>---mieskuoro ◦ <i>mans/roll -en</i>---miehen rooli ◦ <i>mans/samhälle</i>---miesten yhteiskunta</p>

Artikelstrukturen i båda sökningarna är liknande, d.v.s. efter lemmat (svenskt uppslagsord) kommer en finsk ekvivalent (finsk översättning), sammansättningar/avledningar och exempel-satser. En regelrätt momentindelning är ersatt med upprepning av lemman. Metaspråket är i regel svenska – dock latin för växter.

För att belysa hur strukturen ser ut i verbartiklarna ger jag i tabell 52 sökresultatet på det svenska lemmat *ligga* 'maata' och det finska lemmat *maata* 'ligga'.

Tabell 52. Samordningen av artiklarna *ligga* och *maata* i *LEXIN* (1995).

Sökning på det svenska <i>ligga</i> 'maata'	Sökning på det finska <i>maata</i> 'ligga'
<p><i>Svenskt uppslagsord</i> ligger i låg legat ligg! ligga verb anstränga sig, arbeta hårt <A ligger i> Finsk översättning uurastaa, tehdä lujasti töitä</p> <p><i>Svenskt uppslagsord</i> ligger över låg legat ligg! ligga verb stanna kvar hos någon över natten, sova över <A ligger över + PLATS> Finsk översättning yöpyä</p>	<p><i>Svenskt uppslagsord</i> ligger låg legat ligg! ligga verb vara i vågrätt läge, vila; vara placerad (försvagat "finnas") <A/x ligger + PLATS> Finsk översättning maata; olla Exempel ° <i>ligga i sängen</i>---maata sängyssä ° <i>boken ligger på bordet</i>---kirja on pöydällä ° <i>gatan ligger i Göteborg</i>---katu on Göteborgissa ° <i>hon ligger trea i tävlingen</i>---hän on kolmantena kilpailussa ° <i>det ligger mycket i vad du säger</i>---sanomassasi on paljon perää Stående uttryck ° <i>ligga med någon</i> ("ha samlag med någon")---maata jonkun kanssa ° <i>du ligger illa till</i> ("du är illa ute")---olet heikoilla ° <i>vad ligger bakom beslutet?</i> ("vad beror beslutet på?")---mistä päätös johtuu? ° <i>ligga i blodet</i> ("vara naturligt, typiskt")---olla sukuvika ° <i>ligga lågt</i> ("vara passiv, avvakta")---pitää matalaa profiilia ° <i>ligga i luften</i> ("kunna anas el. kännas")---olla ilmassa, olla aavistettavissa</p>

Det svenska verblemmat är angivet i presens. I stående uttryck förekommer även infinitiv-former.

När vi studerar sökningarna på det finska verbet *maata* och det svenska *ligga*, finner vi att vi har fått olika resultat. Samordningen mellan sökningarna är således inte fullständig, trots att sökningen i sig riktas på ett och samma lexikografiska lemmamaterial.

Ordboken saknar i den elektroniska formen uttalsmarkeringar för både lemman och ekvivalenter. I den tryckta ordboken har uttalet för de svenska lemmarna givits.

Om vi undersöker angivelsen av varieteterna sverigesvenska, finlandssvenska, sverigefinska och finlandfinska, finner vi att ordboken bygger på en tryckt sverigesvensk förlaga där sverigesvenskan utgör källspråket. Den finlandssvenska varieteten har troligen inte beaktats på grund av att orddatabasen är sverigesvensk och att redaktionen inte ansett det vara nödvändigt att beakta de finlandssvenska varieteterna. För ekvivalenterna har i regel allmänfinska översättningar angivits. För sverigesvenska termer finner vi sverigefinska översättningar, d.v.s. skillnaden i finlandfinska och sverigefinska har upprätthållits.

Ordboken kan ses som receptionsordbok och produktionsordbok för svenskan i Sverige. Den kan användas av en person med mycket goda kunskaper i finska för produktion av texter på finska. Dock förutsätts att användaren kan svenska relativt väl, eftersom de metaspråkliga uppgifterna för de svenska lemmarna är på svenska.

3.10.5 Hanna Larkovirta m.fl. *M.O.T. Sanakirjasto Machintosh. Suomi-ruotsi-sanasto 1.0. Version 1.2.1*

Ordboken *M.O.T. Sanakirjasto Machintosh. Suomi-ruotsi-sanasto 1.0*²⁹⁴ ingår i en serie av allmänspråkiga och specialiserade elektroniska ordböcker som företaget Kielikone Oy i Helsingfors har givit ut. Enligt företagets informationsbroschyr, innehåller ordboken 55 000 finska uppslagsord och 80 000 ekvivalenter²⁹⁵. Förkortningen *M.O.T.*, som förekommer i serienamnet utgör enligt Jukka-Pekka Juntunen på Kielikone Oy en förkortning av finskans ”*Mikä Oli Todistettava*”²⁹⁶. Förkortningen ansågs lämplig på grund av att den i sig har en ”betydelse” i olika språk; prepositionen *mot* i svenskan, ordet för *ord* i franskan o.s.v.

²⁹⁴ Min översättning: *M.O.T. Ordböcker för Machintosh. Finsk-svensk ordlista 1.0.*

²⁹⁵ *Sanakirja, joka ei vain näytä uudelta. Digitaalinen MOT Sanakirjasto.* Kielikone OY. Helsinki. (broschyr).

²⁹⁶ Min översättning: Vilket skulle bevisas.

Uppgifter om författare till ordboken saknas på omslaget. Författaruppgifterna har jag erhållit av Jukka-Pekka Juntunen på Kielikone Oy.

Företaget har t.o.m. mars 1999 givit ut följande tvåspråkiga allmänspråkiga elektroniska ordböcker där finska ingår: 2 engelska, svenska, tyska, franska, ryska, spanska, danska, portugisiska och finska (synonymordbok). Följande ordböcker för teknik och handel har givits ut: engelska, tyska, svenska och franska. Ordböcker från andra specialområden: biologi (finska, svenska, engelska), elektronik och IT-teknik (engelska, finska), handel (finska, engelska, tyska, svenska), lag (finska, svenska, engelska, tyska), medicin (finska, latin, engelska, svenska), finans och näringsliv (finska, svenska och engelska), standardordbok för el (finska, svenska, engelska, tyska, franska), stål (finska, engelska)²⁹⁷.

Enligt förordet skall ordboken *M.O.T. Sanakirjasto* kunna användas parallellt med ett textbehandlingsprogram på samma sätt som en vanlig ordbok. Likaså kan den användas samtidigt med andra ordböcker och ekvivalenterna kan kopieras direkt till en text. Användaren kan skapa sin egen kompletterande ordlista, som kan fogas till ordboken. Sökning kan ske från finska till svenska och från svenska till finska (M.O.T. 1997: 1).

Nedan redovisar jag en sökning på finskans *mies* och svenskans *man*:

Sökningen från finska till svenska <i>mies</i> 'man'	Sökning från svenska till finska <i>man</i> 'mies'
1: mies (s) man (-nen,män,männen)	1: mies (s;aviomies) make (-n,-ar,-arna) man (make;-nen,män,männen) ²⁹⁸

En lista på sammansättningar, i vilka det sökta lemmat ingår fås i en separat dialogruta.

Ordbokens manual är bara på finska, vilket begränsar användbarheten till en finskkunnig person. I inledningen till manualen säges klart ut att *M.O.T. Sanakirjasto Machintosh* är en finsk-svensk produktionsordbok (aktiv ordbok²⁹⁹). Den skall fungera enligt följande:

²⁹⁷ *Sanakirja, joka ei vain näytä uudelta. Digitaalinen MOT Sanakirjasto*. Kielikone OY. Helsinki. (broschyr).

²⁹⁸ Texten är direktkopierad utan mellanslag som den ser ut i ordboken i samtliga exempelartiklar.

²⁹⁹ Observera dock att instruktionsböckerna för *M.O.T. Sanakirjasto* använder benämningen *aktiv ordbok* i annan betydelse än Nordisk lexikografisk ordbok (1997: 219). *Aktiivisella sanakirjalla tarkoitetaan sanakirjaa, josta MOT hakee seuraavaa hakusanaa* 'Med aktiv ordbok menas den ordbok i vilken programmet MOT söker nästa lemma' (M.O.T. 1997: 10).

MOT-ohjelmisto on joustava ja monipuolinen digitaalinen sanakirjasto, joka on kehitetty helpottamaan vieraskielisen tekstin laatimista (M.O.T. 1997:1).³⁰⁰

Lemmana är i grundform utan böjningsangivelser för finskan. Artiklarna är i regel konstruerade så att lemmat genomgående upprepas för olika betydelsefält, oberoende av om lemmat utgör en homonym eller inte. De metaspråkliga uppgifterna finns inom parentes efter lemmat. Lemman har ordklassangivelser i form av förkortningar.

För att belysa strukturen i ordboken ger jag nedan artiklarna *maata* 'ligga' och homonymartiklarna *Norja* 'Norge', *norja* 'norska' och *norja* 'smidig', 'böjlig'.

Verbartikeln *maata* 'ligga' har följande struktur:

1: **maata** (v) ligga (-er,låg,legat)

Den korta artikeln *maata* 'ligga' innehåller grammatikuppgifter (v = verb), en ekvivalent och böjningsuppgifter för den svenska ekvivalenten. Observera även att ekvivalenten *ligga* saknar det traditionella lodstrecket (l) för att ange stam t.ex. *ligg/a*. Användaren måste känna till att böjningen för *ligga* är *ligger*, *låg*, *legat* och inte **liggaer*, *låg*, *legat*.

Homonymerna redovisas enligt följande i ordboken:

1: **Norja** (s) Norge
 1: **norja** (a;ihmisistä) smidig, böjlig
 1: **norja** (s;norjan kieli) norska (-n,-,-)

Homonymartiklarna redovisas som separata artiklar med grammatikuppgifter och definierande metaspråkliga beskrivningar på finska. Skiljetecknet mellan ekvivalenterna är komma-tecken (,) i artikeln 1: **norja** (a;ihmisistä) smidig, böjlig vilket kan tolkas att ekvivalenterna 'smidig' och 'böjlig' har behandlats som synonyma ekvivalenter. I det allmänna språkbruket kan emellertid dessa inte användas som synonymer.

När det förekommer vokalförändringar i det finska uppslagsordets böjningsformer ser artikelstrukturen ut enligt följande i artikeln *yö* 'natt' och *työ* 'arbete'.

Strukturen i artikeln *yö* 'natt' har följande form:

³⁰⁰ Min översättning: MOT-programmet är en flexibel och mångsidig digital ordbok, som är utvecklad för att underlätta produktion av text på främmande språk.

1: **työ** (s) natt (-en,nätter,nätterna)

Strukturen i artikeln *työ* 'arbete' har följande form:

- 1: **työ** (s;konkr,fys) arbete (-t,-n,-na)
- 1: **työ** (s;ansiotyö) förvärvsarbete (-t,-n,-na) jobb (-et,=-, -en)
- 1: **työ** (s;työtehtävä) arbetsuppgift (-en,-er,-erna)
- 1: **työ** (s;työn laadusta) arbete (-t,-n,-na)
- 1: **työ** (s;esineestä) verk (-et,=-, -en) arbete (-t,-n,-na)
- 1: **työ** (s;teko) gärning (-en,-ar,-arna) handling (-en,-ar,-arna)

Artiklarna *yö* 'natt' och *työ* 'arbete' saknar böjning. Exempelvis saknas de finska formerna *öitä* och *töitä* (*öitä* partitiv pluralis av ordet *yö* 'natt' och *töitä* 'arbete' partitiv pluralis av ordet *työ* 'arbete'). En ickefinsk person kan inte söka de böjda formerna om dessa påträffas i en finsk text, d.v.s. ordboken kan inte användas som receptionsordbok av en person som inte kan finska. Mina iakttagelser ovan stöder således det faktum att ordboken i första hand är en produktionsordbok. Dessutom är det uppenbart att användningen förutsätter mycket goda kunskaper i både svenska och finska på grund av att metaspråket för ekvivalenterna är finska och att metaspråkliga uppgifter i flera fall saknas. Ett exempel på avsaknaden av metaspråklig information finner vi i artikeln *työ* 'arbete' ovan: **työ** (s;ansiotyö) förvärvsarbete (-t,-n,-na) jobb (-et,=-, -en), i vilken ingen stilistisk skillnad har beskrivits mellan de svenska ekvivalenterna 'förvärvsarbete' och 'jobb', som borde fått uppgiften *puhekieli* 'talspråk' för ekvivalenten 'jobb'.

Ordboken saknar uttalsuppgifter för både lemmen och ekvivalenter.

Metaspråket anges inom parentes efter det finska lemmat och efter den svenska ekvivalenten. En oklar gränsdragning mellan lemma och ekvivalent kan vi hitta i bl.a. i artikeln *liittyä* 'ansluta sig', 'sluta sig', 'sälla sig'; 'alliera sig'; 'anknyta' o.s.v.:

- 1: **liittyä** (v;liittyä joukkoon) ansluta sig (-er,anslöt,anslutit) sluta sig (-er,slöt,slutit) sälla sig (-ar,-ade,-at)
- 1: **liittyä** (v;liittoutua) alliera sig (-ar,-ade,-at) sluta förbund (-er,slöt,slutit)
- 1: **liittyä** (v;kuulua) anknyta (-er,anknöt,anknutit) vara förknippad (är,var,varit) höra samman (anknyta;hör,-de,-t)

Om vi ser närmare på det sista lemmat *liittyä* 'anknyta', finner vi att det har grammatikuppgiften v = verb, *kuulua*, ekvivalent 'anknyta' med böjningen *-er, anknöt, anknutit*. Den sista ekvivalenten är 'höra samman', som är given med synonym *anknyta*. Användaren kan fråga sig vad som är en ekvivalent och vad som är en metaspråklig uppgift i denna artikel.

Ett annat exempel ger jag för lemmat *malli* 'modell', 'mönster' nedan:

1: **malli** (s) modell (-en,-er,-erna) mönster (mönstret,=,mönstren/-na) fason (utformning;-en,-er,-erna)

1: **malli** (s;taiteilijan ~) modell (-en,-er,-erna)

Användaren kan tro att ekvivalenterna *modell*, *mönster*, *fason* kan användas synonymt. Den finskspråkiga användaren torde ha problem med att tolka den metaspråkliga uppgiften "utformning" för ekvivalenten *fason* på grund av att ekvivalenten har givits på metaspråksplats i artikeln. Likaså är det oklart vart böjningsformen *-en,-er,-erna* hör. Heter det *fasonen*, *fasoner*, *fasonerna* eller *utformningen*, **utformningar*, **utformningerna*? Av artikeln framgår vilket värde det ligger i att klart ange metaspråkets roll och plats i en artikel.

Ett annat exempel på strukturen för metaspråkiga definitioner ger jag för artikeln *lietsoa* 'underblåsa', 'uppegga', 'uppmåna' nedan:

1: **lietsoa** (v;kuv) underblåsa (-er,-te,-t) uppegga (-ar,-ade,-at) uppamma (bildl;-ar,-ade,-at)

Att metaspråket ges på både svenska (*bildl* = 'bildligt') och finska (*kuv.* = 'kuvakielessä') kan tolkas som en sammanblandning av särdragen för produktions- och receptionsordbok. En finskspråkig användare med finska som modersmål torde inte behöva få någon stilangivelse på svenska, och en svensk användare med svenska som modersmål utan kunskaper i finska har ingen användning för ett finskt metaspråk.

De metaspråkliga uppgifternas form understryker även här det faktum att ordboken är avsedd för aktiv användning vid översättning från finska till svenska genom att metaspråket i regel är finska vid lemmat och att böjningsformerna har angivits för de svenska ekvivalenterna. Vilken funktion de svenska metaspråkliga uppgifterna har är svårtolkat.

Exempel på användningen av det stilistiska uppgifter *alat* = *alatyylissä* 'vulgärt' (vulg.) finner vi för uppslagsordet *paska* 'skit', *paskantaa* 'skita' och *paskiainen* 'skitstövel' nedan:

1: **paska** (s) skit (-en/-et,-ar,-arna)

1: **paskantaa** (v;alat) skita (-er,sket,skitit)

1: **paskiainen** (s) skitstövel (-n,skitstövlar,skitstövlarna) skit (bildl;-en,-ar,-arna)

En metaspråklig precisering för stilen har givits enbart för verbet *paskantaa*, vilket kan förbrylla användaren, då de två substantivartiklarna *paska* och *paskiainen* torde ha ungefär samma stilvärde.

Om vi riktar intresset på hur varieteterna finlandssvenska kontra sverigesvenska, finlandsfinska kontra sverigefinska är presenterade i *M.O.T.*, kan vi konstatera att ordboken i vissa fall gör skillnad mellan sverigesvenska och finlandssvenska, dock inte konsekvent.

Exempel på avsaknaden av varietetsangivelse för finlandssvenska (fs) alternativt sverigesvenska (rs) finner vi artiklarna *kesähuvila* 'sommarvilla', 'sommarstuga' och *huvila-asustus* 'villabebyggelse' nedan.

- 1: **kesähuvila** (s) sommarvilla (-n,-or,-orna) sommarstuga (-n,-or,-orna)
 1: **huvila-asutus** (s) villabebyggelse (-n,-r,-rna) sommarstugabebyggelse (-n,-r,-rna)

I artikeln *kesähuvila* anges inte att ekvivalenten 'sommarstuga' används i sverigesvenska och 'sommarvilla' i finlandssvenska, liksom 'villabebyggelse' som inte alls kan användas om 'sommarstugor' i sverigesvenska utan betyder 'område med egnahemshus'. Observera även den felaktiga formen 'sommarstugabebyggelse' i stället för 'sommarstugebebyggelse'.

Ett ytterligare exempel på varietetsangivelse för sverigesvenska och finlandssvenska (fs) finner vi i artiklarna *pyykinpesu* 'tvätt', 'bykning' och *pyykki* 'tvätt' nedan:

- 1: **pyykinpesu** (s) tvätt (-en,-,-) byk (fs;-en,-,-) bykning (-en,-,-)
 1: **pyykki** (s;pyykinpesu) tvätt (att tvätta kläder;-en,-ar,-arna) byk (att tvätta kläder;fs;-en,-ar,-arna) bykning (att tvätta kläder;fs;-en,-ar,-arna)
 1: **pyykki** (s;pestäivät tai juuri pestyt vaatteet) tvätt (kläder;-en,-ar,-arna) byk (kläder;fs;-en,-ar,-arna)

I artiklarna *pyykinpesu*, *pyykki* anges att *byk* är finlandssvenska, men problemet för användaren uppstår när det blir aktuellt att tolka ekvivalenten/den synonyma formen 'att tvätta kläder' som även den har fått en metaspråklig angivelse för finlandssvenska.

Exempel på sammanblandning av varieteterna finlandssvenska och sverigesvenska (rs) finner vi vidare i artikeln *suojatie* 'övergångsställe'; 'skyddsväg':

- 1: **suojatie** (s) övergångsställe (-t,-n,-na) skyddsväg (rs;-en,-ar,-arna)

I artikeln *suojatie* anges att *skyddsväg* skulle vara sverigesvenska (rs). Så är ju inte fallet utan *övergångsställe* är sverigesvenska medan *skyddsväg* är finlandssvenska.

Ordboken har inte tagit hänsyn till skillnaderna mellan varieteterna finlandsfinska och sverigefinska. Latin används traditionellt som metaspråk för växter och djur i större ordböcker, vilket inte är fallet i denna ordbok.

Ortnamnen finns med som artiklar inne i ordboken. Nedan tre exempel på ortnamnsartikelstrukturen i artiklarna *Ahvenanmaa* 'Åland', *Haaparanta* 'Haparanda' och *Töölö* 'Tölö'.

1: **Ahvenanmaa** (s) Åland

1: **Haaparanta** (s) Haparanda

1: **Töölö** (s;Helsingissä) Tölö (i Helsingfors)

Vi kan notera det något inkonsekventa valet av metaspråk i artikeln *Töölö* där vi finner ett finskt och ett svenskt metaspråk, vilket tyder på att ordboken vänder sig till både finskspråkiga och svenskspråkiga användare.

Sammanfattningsvis kan vi notera för den elektroniska ordboken *M.O.T.* att målgruppen för ordboken inte är klart definierad genom de oklara och vacklande metaspråkliga angivelserna, men analysen visar dock att ordboken skall ses som en produktionsordbok för svenskan. Ordboken företer även starka inkonsekvenser i redovisningen av språkvarieteterna finlandssvenska och sverigesvenska. Grundstrukturen i ordboken ger vid handen att målgruppen bör vara finskspråkiga personer med goda kunskaper i svenska.

3.10.6 EuroTranslator. Professional CD-sanakirjaohjelma.

EuroTranslator 32 professional / Suomi–Ruotsi–Suomi

Ordboken *EuroTranslator. Professional CD-sanakirjaohjelma. EuroTranslator 32 professional. Suomi–Ruotsi–Suomi*, Cd-version [anon.], finns enbart i elektronisk form. Den ingår i en serie av flerspråkiga ordböcker som samtidigt, förutom finska, innehåller åtta andra språk: engelska, svenska, tyska, estniska, ryska, italienska, franska och spanska enligt produktuppgift på VS-COM Oy:s hemsida (www.vscom.fi) och enligt en telefonintervju med vd Kari Santalahti. Företagets huvudprodukt, som bygger på ett material från företaget Ykkös-kustannus Oy år 1994, heter *Sanakirja.net* och består av två delprodukter

EuroTranslator 32 Standard och *EuroTranslator 32 Professional*. Professional-versionen innehåller förutom materialet i Standard-versionen, teknik- och handelsterminologi. Både *Standard* och *Professional* innehåller nio språk. *Professional* kan dessutom erhållas i form av följande språkpar: finska–engelska, finska–svenska, finska–tyska, finska–franska. Den som inte har behov av alla språk kan begränsa sig till att använda delar av språkurvalet. I min undersökning har jag koncentrerat mig på språkparet finska–svenska.

Uppgifter om författare, granskare och redaktörer vägrar företaget att lämna ut på grund av företagssekretessen. Vilket lexikalt/lexikografiskt basmaterial ordboken bygger på kände inte Kari Santalahti till. Enligt honom pågår en kontinuerlig produktutveckling och granskning av terminologin.

Antalet lemman anges enligt företagets webbsida per språk till 146 000, sammanlagt 1 168 000 lemman (www.vscom.fi). Däremot ger omslagstexten till cd-rom-skivan *EuroTranslator. Professional CD-sanakirjaohjelma. EuroTranslator 32 professional. Suomi–Ruotsi–Suomi*³⁰¹ uppgift om att ordboken skulle ha 460 000 aitoa hakusanaa '460 000 äkta sökord'. Vad företaget menar med "äkta sökord" framgår inte. Det bör noteras, att jag vid granskning har funnit att ett stort antal lemman med ekvivalenter är dubblerade eller treubblade i de olika artiklarna, vilket innebär att uppgifterna om antalet lemman är felaktigt (se exempelvis artiklarna yö 'natt' nedan). Vad det faktiska antalet är, förblir en oklarhet för användaren.

Ordboken saknar en separat manual. Inne i programmet ges användaranvisningar för ordboken och om vilka sökfunktioner som är tillgängliga på finska. Rubrikerna i dialogrutans sökfunktioner är på svenska, vilket gör att en finsk användare som inte kan svenskt dataspråk har svårt att använda ordboken. I gengäld kan inte en icke finskkunnig person komma in i själva programmet utan hjälp på grund av att instruktionerna är på finska. Dessutom är alla omtexter (bl.a. baksidestexten till cd-rom-skivan) på finska.

I texten på ordbokens omslag för cd-rom-skivan, som är enbart på finska, skrivs följande:

QuickTrans-pikakääntäjä, jonka avulla sinun ei tarvitse selata sanakirjaa, vaan sen sisältö on käytössäsi taustatoimintona, joka kääntää haluamasi sanat suoraan laatimaasi tekstiin. Internet-tuki-pikakääntäjätoiminto, jonka avulla saat internettiä tai muuta materiaalia selatessasi tuntemattomien sanojen käänkösvastineet

³⁰¹ Min översättning: EuroTranslator. Professional CD-ordboksprogram. Finska–Svenska–Finska.

näkyviin ilman sanakirjan selaamista (Baksidestext till cd-rom-skivans omslag).³⁰²

Enligt Kari Santalahti är ordboken tänkt att fungera som en aktiv ordbok för översättning av texter till främmande språk. Kunskaper i finska är en förutsättning, men även goda kunskaper i svenska krävs för att en användare skall kunna komma in i programmet och dess funktioner. Företagets syn på vad en översättning består av avspelas i baksidestexten för cd-rom-skivan enligt följande:

QuickTrans-pikakääntäjä [...] *kääntää haluamasi sanat*³⁰³ suoraan laatimaasi tekstiin (Baksidestext till cd-rom-skivans omslag).

Översättningsprocessen består således enligt ordboken av ”översättning av ord”.

I min analys av *EuroTranslators* ekvivalenter och lemman har jag använt *El-su-ru* (1998), *Su-ru-su* (1998) och *PS* (1990–1994) samt *Svenska Akademiens ordlista* (1998) som kontrollordböcker.

Som exempel på tredubblade artiklar ger jag artikeln/artiklarna *yö ’natt’* i tabell 53:

Tabell 53. Strukturen i *EuroTranslator* (1999).

yö yleiskieli	natt allmänspråk språk
yö yleiskieli	natt allmänspråk språk
yö yleiskieli	natt-en 3+ allmänspråk språk
yö yleiskieli	natt allmänspråk språk

Artiklarna är upprepade tre gånger med en ekvivalent per lemma. I detta exempel förekommer även en böjningsändelse vid en av ekvivalenterna: ”natt-en 3+”. Detta sätt att ange böjning saknar förklaring i ordboken. Även en upprepning av ”språk” har uppstått i de metaspråkliga uppgifterna ”allmänspråk språk”. Vilken funktion denna markering av metaspråksinformation för stil har, har jag inte kunnat tyda. Möjligen är detta en datateknisk miss, för dubbleringen av ”språk” återkommer i alla ordartiklar som har den metaspråkliga beteckningen ”allmänspråk”.

³⁰² Min översättning: Genom QuickTrans-snabböversättaren slipper du bläddra i en ordbok. Innehållet kan du använda som en bakgrundsfunktion, som översätter de ord som du behöver direkt till din text. En stödfunktion för Internet-snabböversättning, med vars hjälp du vid Internetanvändning eller vid användning av annat material, får fram översättningarna till de ord du inte förstår utan att behöva bläddra i en ordbok.

³⁰³ Min översättning: [...] *översätter de ord som du önskar* [...]. (Min kursivering).

Enligt programmet är sökning möjlig på finska eller på svenska. För att testa denna samordning av sökfunktionerna gjorde jag en sökning på ordparet *työ* – *arbete*.

I tabell 54 ger jag resultatet av min sökning dels på det finska *työ* och dels på det svenska *arbete*.

Tabell 54. Samordningen av sökfunktionen vid sökning av artiklarna *työ* och *arbete* i *EuroTranslator* (1999).

Sökning från finska till svenska på artikeln <i>työ</i> 'arbete':		Sökning från svenska till finska på artikeln <i>arbete</i> 'työ':	
työ yleiskieli	arbetsuppgift allmänspråk språk	arbete allmänspråk språk	ahkeroida yleiskieli
työ yleiskieli	begagnande allmänspråk språk	arbete allmänspråk språk	ahkeroida yleiskieli
työ yleiskieli	bestyr allmänspråk språk	arbete allmänspråk språk	askare yleiskieli
työ yleiskieli	dåd allmänspråk språk	arbete allmänspråk språk	tehtävä yleiskieli
työ yleiskieli	gärning allmänspråk språk	arbete allmänspråk språk	toiminto yleiskieli
työ yleiskieli	göra allmänspråk språk	arbete allmänspråk språk	vaivannäkö yleiskieli
työ yleiskieli	göromål allmänspråk språk	arbete allmänspråk språk	työ yleiskieli
työ yleiskieli	handla allmänspråk språk	arbete allmänspråk språk	työnteko yleiskieli
työ yleiskieli	handling allmänspråk språk		
työ yleiskieli	inom industrin allmänspråk språk		
työ yleiskieli	sysselsättning allmänspråk språk		
työ yleiskieli	uppgift allmänspråk språk		
työ yleiskieli	uträttning allmänspråk språk		
työ yleiskieli	verksamhet allmänspråk språk		
työ yleiskieli	värkar allmänspråk språk		

Om vi studerar exemplet ovan, finner vi att sökningarna på det finska *työ* 'arbete' gav flera träffar än sökningen på det svenska *arbete* 'työ'.

Vid en jämförelse med *El-su-ru* (1998) har jag funnit att flertalet av ekvivalenterna i tabell 54 avviker från vad som angivits i den ordboken såväl vid sökning på finska som på svenska samt att ett par substantiv har fått felaktiga ordklasser. Felaktiga ekvivalenter och ordklasser har jag funnit enligt följande i den finsk-svenska delen: **begagnande** 'användning' (**begagnande** = finska *käyttö*), **göra** (verb) och **handla** (verb) (**handla** = finska *toimia*) har fel ordklass; **inom industrin** har fel ordklass (**inom industrin** = finska *teollisuudessa*); **uträttning** betyder enligt *Svenska Akademiens ordlista* (1998: 992) 'ärenden' t.ex. i

exempelsatsen 'ha många uträttningar'; **verksamhet** finskans *toiminta*; **värkar** för finskans *poltot* associerar till barnafödandet. I den svensk-finska delen finner vi ekvivalenterna **askare** med betydelsen 'syssla', 'göromål', 'bestyr'; **ahkeroida** (verb) med fel ordklass med betydelsen 'arbeta flitigt'; **tehtävä** som på svenska betyder 'uppgift'; 'uppdrag; 'åliggande'; 'åtagande'; **toiminto** som betyder 'funktion'; 'aktivitet'; **vaivannäkö** som borde haft ekvivalenterna 'möda', 'besvär'. Av sökningen ovan finner vi dels att ekvivalensen mellan lemma och ekvivalent är ytterst bristfällig, dels att gigastrukturen är obefintlig. I sökningen av de två lemmarna *työ* 'arbete' och *arbete* 'työ' kom inte en enda artikel med samma lemma alternativt ekvivalent upp.

Observera dubbleringen av artiklar även i detta exempel (*arbete* 'ahkeroida').

Nedan ger jag exempel på strukturen i verbartikeln *maata* 'ligga', som i ordboken har förts till ordklassen "substantiv".

maata yleiskieli, substantiivi	ligga allmänspråk språk, substantiv
maata yleiskieli	vila allmänspråk språk
maata yleiskieli	sträcka sig allmänspråk språk
maata yleiskieli	ligga allmänspråk språk

Artikeln består av en uppräknings av ekvivalenter med metaspråkliga uppgifter (stil och grammatik) för både lemma och ekvivalenter. Förutom att artikeln har felaktig angivelse av ordklass, har den en dubblering av artikeln (*maata* 'ligga') och en felaktiv ekvivalent i *maata* 'sträcka sig' (borde vara 'stäcka ut sig').

Ingen skillnad har gjorts mellan språkvarieteterna finlandssvenska och sverigesvenska, inte heller mellan finlandfinska och sverigefinska. Enligt Kari Santalahti har hänsyn inte tagits till varieteterna. Vid en närmare granskning finner vi att det bland ekvivalenterna förekommer finlandssvenska utan metaspråklig angivelse, se artiklarna *suojatie* 'skyddsväg', 'övergångsställe' och *kesähuvi* 'sommrastuga', 'sommarhus' nedan.

Substantivartikeln *suojatie* 'skyddsväg', 'övergångsställe' har följande struktur:

suojatie yleiskieli	väggkorsning allmänspråk språk
suojatie yleiskieli, substantiivi	skyddsväg allmänspråk språk, substantiv

Artikeln *suojatie* har fått som första ekvivalent *väggorsning* som anser jag vara felaktig. Ekvivalenten *skyddsväg* används i finlandssvenska och är främmande för sverigesvenskan.

Substantivartikeln *kesähuvi* 'sommarstuga', 'sommarhus' har följande struktur:

kesähuvi yleiskieli	sommarhus allmänspråk språk
kesähuvi yleiskieli	sommarhus allmänspråk språk
kesähuvi yleiskieli	sommarvilla allmänspråk språk

Artikeln *kesähuvi* har både den i Sverige och Finland gångbara ekvivalenten *sommarhus*, men ekvivalenten *sommarvilla* används bara sparsamt i Sverige och då om större sommarbostad. Observera artikeldubbleringen även här.

Artikelstrukturen för ortnamnsartiklarna ser ut enligt följande:

Helsinki maantiede, erisnimi	Helsingfors geografi, egennamn
Tukholma maantiede, erisnimi	Stockholm geografi, egennamn
Pariisi yleiskieli	Paris allmänspråk språk

De vanliga finska ortnamnen med svenska översättningar som *Turku* 'Åbo', *Tampere* 'Tammerfors', *Oulu* 'Uleåborg' o.s.v. är utelämnade. Däremot har t.ex. ortnamnet *Aachen*, *maantiede, erisnimi* 'Aachen, geografi, egennamn', som har samma form på svenska som på finska givits. I övrigt kan noteras att metaspråket växlar mellan *allmänspråk språk* och *geografi, egennamn* i dessa exempel, vilket tyder på en icke enhetlig redigering av artikeltypen.

Fraseologin finns i denna ordbok som lemman, varför det är möjligt att göra en sökning på ett stående uttryck. För att testa denna funktion sökte jag på frasen *töin tuskin* 'knappt', 'med knapp nöd', 'med nöd och näppe', 'nätt och jämnt'³⁰⁴ och fick följande artiklar.

töin tuskin yleiskieli	begripligt nog allmänspråk språk
töin tuskin yleiskieli	givetvis allmänspråk språk
töin tuskin yleiskieli	helt naturligt allmänspråk språk

Ingen av ovanstående ekvivalentfraser har jag funnit för frasen *töin tuskin* i *El-su-ru* (1998) eller i *Su-ru-su* (1998), något som gör att min bedömning blir att ingen av ekvivalenterna är korrekt. Ekvivalensen mellan källspråk och målspråk är alltså obefintlig i denna artikel.

³⁰⁴ Ekvivalenterna ur *Su-ru-su* (1998).

I ordboken finns inga regelrätta exempelsatser andra än de som förekommer som stående uttryck i form av lemman. Ordboken består av en uppräkningslista av lemman med en ekvivalent per lemma, d.v.s. den skulle närmast kunna karaktäriseras som *en ordlista* (NLO 1997: 208) där varje lemma utgör en artikel. Lemmana saknar böjningsformer men har däremot sporadiska uppgifter om ordklassstillhörighet och stilnivåangivelser. Inga uttalsuppgifter har givits för vare sig lemman eller ekvivalenter.

Ordboken innehåller ett stort antal språkfel, felaktiga ekvivalenter, bristande samordning av lemman och ekvivalenter vad gäller ordklasser, transitiva och intransitiva verb etc., felaktiga ordklassangivelser, felaktiga och oenhetliga metaspråkliga uppgifter och dubblering eller trefaldigande av ordartiklar.

Vad som är orsaken till de många felen och de många dubbleringarna av artiklarna kan vi bara spekulera om i och med att jag på grund av företagssekretessen inte har haft möjlighet att tala med redaktören/redaktörerna. Möjligen har ordboksredaktören "vänt på en ordbok", så att ekvivalenterna har blivit till lemman och lemman har blivit till ekvivalenter. Likaså kan denna typ av felaktigheter uppstå vid en maskinell excerpering av översatta texter. Efter dessa excerperingar torde ingen kontroll eller redigering av ordboken ha gjorts. Fenomenet med vändningen av ordboken och den maskinella excerperingen är emellertid intressant ur lexikografisk aspekt och borde få en fördjupad forskning med tanke på framtida elektroniska ordböcker.

3.10.7 *Euroword 2000 professional. Elektroninen suursanasto*

Ordboken *Euroword 2000 professional. Elektroninen suursanasto*³⁰⁵ (1999), [anon.]. Cd-rom-versionen har utgivits enbart i elektronisk form och innehåller enligt baksidesuppgiften på förpackningen till cd-rom-skivan följande språk: finska–engelska, finska–svenska, finska–tyska, finska–franska, finska–spanska, finska–estniska, finska–ryska, engelska–franska, engelska–ryska. I min undersökning har jag koncentrerat mig på språkparet finska–svenska.

Uppgifter om författare, granskare och redaktörer samt vilket lexikalt/lexikografiskt basmaterial ordboken bygger på vägrar företaget Euroword Finland Oy att lämna ut med

³⁰⁵ Min översättning: *Euroword 2000 professional. Elektronisk ordlista*.

hänvisning till företagssekretessen. Enligt försäljningschefen Sonja Mäenanttila pågår en kontinuerlig produktutveckling och granskning av terminologin.

Antalet lemman anges till 3 000 000. Specialterminologi för ADB, teknik och handel samt andra specialområden ges rikligt enligt omslaget till cd-rom-skivan. Vad gäller omfattningen säges följande:

Euroword 2000:n sanastojen kattavuus on suurempi ja monipuolisempi kuin missään tähänasti julkaistuissa suomea kantakielenään käyttävissä sanakirjaohjelmissa [...]

Euroword 2000 sisältää laajoja erikoissanastoja mm.; Kauppa ja hallinto, markkinatutkimus, tekniikka, terveys- ja sosiaaliala, talonrakennus, EU termistö konepaja, juridiikka, kasvatusta- ja opetusala, pankki- ja vakuutusala, ajankohtaisesti ATK-sanasto. Myös kielikohtaisia erikoissanastoja, esimerkiksi laaja suomen- ranska ruoka- ja viinisanasto (Omslaget till cd-rom-skivan).³⁰⁶

Ordboken presenteras således som den största elektroniska ordboken med finska som källspråk som har utgivits och den påstås täcka en omfattande uppsättning av olika specialtermer.

Ordboken saknar en separat manual. Inne i programmet ges dock användaranvisningar för hur ordboken fungerar och vilka sökfunktioner som är tillgängliga på finska, vilket tyder på att den vänder sig till en finskspråkig användare. Detta bekräftades av Mäenanttila som uppgav att ordboken är tänkt att fungera som en produktionsordbok för översättning av text från finska till främmande språk.

I ordbokens baksidestext till cd-rom-skivans omslag, som är enbart på finska, står följande att läsa:

Euroword esikäntää *lauseen tai A4 dokumentin sanat kerrallaan*³⁰⁷. Tätä esikäännöstä voit muokata kätevästi ohjelman sisältämillä ominaisuuksilla. Napin painallus ja valmis teksti on teksturissasi (Omslaget till cd-rom-skivan).³⁰⁸

³⁰⁶ Min översättning: Ordförrådet i Euroword 2000 är mer täckande och mångfasetterat än i något annat ordboksprogram med finska som källspråk som hittills har givits ut. [...] Euroword 2000 innehåller en omfattande specialterminologi: handel och förvaltning, marknadsundersökningar, teknik, hälso- och socialsektor, husbyggnad, EU-terminologi verkstadsindustri, juridik, pedagogik och undervisning, bank- och försäkringssektor, uppdaterad ADB-terminologi. Dessutom innehåller den språkspecifika specialtermer, exempelvis en omfattande finsk-fransk mat- och vinterterminologi.

³⁰⁷ Min kursivering.

³⁰⁸ Min översättning: Euroword ger en råöversättning (eg. preliminär- eller förhandsöversättning) av orden i en sats eller ett dokument i A4. Denna översättning kan du bearbeta behändigt med hjälp av ordboksprogrammet. Genom en tryck på knappen får du en färdig text i din textur. (Min kursivering).

Av texten ovan framgår företagets syn på översättning: ”Euroword esikäntää *lauseen tai A4 dokumentin sanat kerrallaan*”. Översättningsprocessen består enligt företaget således av ”översättning av satser eller ord”.

Nedan ger jag ett flertal av de artiklar som jag har haft som underlag för min undersökning enligt avsnitt 1.5.2. I min analys har jag som kontrollordböcker använt *PS* (1990–1994) och *El-su-ru* (1998).

mies karl, make [2], man
maata ligga; maata maassa hålla på marken
musta svart
märkyys blöta [-en 5], väta [-en 5]
hyvin betydligt, bra, fint, mycket; hyvin hoidettu välskött; hyvin perusteltu välmotiverad; hyvin suunniteltu välplanerad; hyvin tärkeä av stor vikt, mycket viktig; hyvinhoidettu välskött, välvårdad; hyvinkasvatettu väluppfostrad; hyvinkin eventuellt, helst, väl
haarainen förgrenad, grenig
altistus exposition [3], utsatthet [ATK], utsättning [2]
mehevyys mustighet [-en 5], saftighet [-en 5]
mikä vilken; mikä ettei varför inte; mikä tahansa vilken som helst; mikä vahinko så synd; mikäli därest, förutsatt att; mikäli tiedän ifall jag vet; mikään någonting
muutoin annars, av annan orsak, i annat fall, om inte
mutta men
myötä för, i och med, med
yksi en; yksi kerrallaan en åt gången
kuusi gran [2], sex
minä ego [-et 5], jag [-et 5]; minä täällä det är jag
pyykki byk [2], bykning [2], röse [4], tvätt [2]
suojatie skyddsväg [2], övergångsställe [4]
yö Saknas
paska skit [2]
paskantaa skita
paskiainen skit, skitstövel
lietsoa egga, underblåsa, uppegga, uppvigla
Ahvenanmaa Åland

Om vi studerar strukturen för artiklarna i *Euroword* (1999) enligt ovan, finner vi följande. Böjningsformerna för substantiv (som i artiklarna *märkyys*, *minä* är felaktiga) har givits i form av sifferkoder inom parentes. Inga böjningsuppgifter har givits för t.ex. verb och adjektiv. Ekvivalenterna har skiljts åt med kommatecken, d.v.s. de har, enligt vad jag kan se, behandlats som sinsemellan synonyma ekvivalenter. I några artiklar förekommer ett semikolon som skiljetecken mellan fraser och exempelsatser.

I anslutning till ekvivalenten anges fackområden sporadiskt. Övriga metaspråkliga kommentarer och preciseringar såsom stil, grammatik, beskrivande metaspråkliga uppgifter,

varieteter etc. saknas. Ekvivalenterna, detta gäller även ekvivalenterna för homonymer, skiljs åt med kommatecken t.ex. *kuusi* 'gran' [2], 'sex'.

Ingen skillnad har gjorts mellan varieteterna finlandssvenska och sverigesvenska eller finlandfinska och sverigefinska. Vid en närmare granskning förekommer bland ekvivalenterna både finlandssvenska och sverigesvenska utan metaspråklig angivelse, se artikeln *suojatie* nedan.

Exempel på strukturen i artikeln *suojatie* 'skyddsväg', 'övergångsställe'.

suojatie skyddsväg [2], övergångsställe [4]

Såsom vi noterat i avhandlingens tidigare ordboksanalyser används *skyddsväg* i den finlandssvenska språkvarieteteten och *övergångsställe* i den sverigesvenska. *Euroword* (1999) känner inte någon skillnad mellan varieteterna.

Artiklarna i ordboken består till stor del av ett lemma och en eller flera ekvivalenter. I ovan presenterade artiklar finner vi även exempelsatser enligt följande. De av mig gjorda understrykningarna kommenterar jag i följande.

maata [...] maata maassa hålla på marken
hyvin [...] hyvin hoidettu välskött; hyvin perusteltu välmotiverad; hyvin suunniteltu välplanerad; hyvin tärkeä av stor vikt, mycket viktig; hyvinhoidettu välskött, välvårdad; hyvinkasvatettu väluppfostrad; hyvinkin eventuellt, helst, väl
mikä [...] mikä ettei varför inte; mikä tahansa vilken som helst; mikä vahinko så synd; mikäli därest, förutsatt att; mikäli tiedän ifall jag vet; mikään någonting
yksi [...] yksi kerrallaan en åt gången
minä [...] minä täällä det är jag

Ekvivalensen mellan exempelsats och översättning i artikeln *maata* 'ligga' *maata maassa* 'hålla på marken' borde enligt bl.a. *El-su-ru* (1998) vara 'ligga på marken'.

I artikeln *hyvin* 'bra', 'väl' finner vi bl.a. exempelsatserna *hyvin hoidettu* 'välskött', *hyvinhoidettu* 'välskött' och *hyvinkasvatettu* 'väluppfostrad'. Enligt *PS* (1990–1994) särskrivs finskans *hyvin hoidettu*, vilket innebär att sammanskrivningen är en dubblering av exempelsatsen. Likaså skall *hyvinkasvatettu* särskrivas, d.v.s. *hyvin kasvatettu*.

I artikeln *mikä* 'vilken' är den finska exempelsatsen bristfällig eftersom, det inte framgår hur lemmat *mikään* används. Artikeln borde innehålla metaspråkliga förklaringar för att kunna

användas i en översättning. Vid en parallellanalys av artiklarna *mikä/mikään* i *Euroword* (1999) och *mikään* i *El-su-ru* (1998) finner vi följande skillnader i strukturen redovisade i tabell 55.

Tabell 55. Jämförelse av sökningen av artiklarna *mikä* och *mikään* i *Euroword* (1999) och *El-su-ru* (1998).

<i>Euroword</i> (1999)	<i>El-su-ru</i> (1998)
mikä vilken; mikä ettei varför inte; mikä tahansa vilken som helst; mikä vahinko så synd; mikäli därest, förutsatt att; mikäli tiedän ifall jag vet; <u>mikään</u> någonting	mikään • 1 (adjektiivisesti) någon; (ett-suk) något; (mon) några; (substantiivisesti) någonting asiasta on vaikea sanoa mitään varmaa det är svårt att säga någonting säkert om det

Ordningen mellan ekvivalenterna (och strukturen) i bl.a. artiklarna *mies* 'man', *hyvin* 'bra', 'väl', *pyykki* 'tvätt'; 'rå' och *minä* 'jag', avviker från den i *El-su-ru* (1998). För att belysa skillnaderna har jag parallellställt artiklarna i de två ordböckerna i tabell 56. Artiklarna ur *El-su-ru* (1998) är starkt förkortade.

Tabell 56. Jämförelse av olika artiklar i *Euroword* (1999) och *El-su-ru* (1998).

<i>Euroword</i> (1999)	<i>El-su-ru</i> (1998)
mies karl, make [2], man	mies • 1 man mannen män; (puhek) karl karlen karlar; [...]
hyvin betydligt, bra, fint, mycket; [...] hyvinkin eventuellt, helst, väl	hyvin 1 bra *; (mainiosti) utmärkt; (yhd) väl- [...]
pyykki byk [2], bykning [2], röse [4], tvätt [2]	1 pyykki • (maanm) rå rån rår (rået rår), råmarke råmärket råmärken; (kivinen) råsten råstene råstena 2 pyykki • 1 (vaatteiden peseminen) tvätt tvätten [...]
minä ego [-et 5], jag [-et 5]; minä täällä det är jag	minä • 1 jag; (obj:na ja prep:n yhteydessä) mig; (poss.pron) min; (ett-suk) mitt; (mon) mina [...]

Av ovan givna parallellanalys kan vi finna att det föreligger stora skillnader i strukturen mellan *Euroword* (1999) och *El-su-ru* (1998). Marginella eller perifera ekvivalenter (t.ex. *minä* 'ego') har i *Euroword* fått en framskjutande placering.

Enlig ordbokens instruktioner skall man kunna få fram en "råöversättning (preliminär- eller förhandsöversättning) av satser och textavsnitt". Företaget preciserar eller definierar emellertid inte vad det avser med "råöversättning". Användaren torde utgående från denna utsaga förvänta sig någon typ av översättningsprogram.

För att testa funktionen har jag valt exempelsatser ur *El-su-ru* (1998) med i den givna översättningar till svenska i spalt två. Den översättning som *Euroword* (1999) föreslår ger jag i spalt tre.

Testningen av artikeln *mies* 'man' ger följande resultat. Observera att jag inte av utrymmesskäl har kunna ta med alla exempelsatser ur *El-su-ru*.

Finsk exempelsats ~ = <i>mies</i>	Oversättning enligt <i>El-su-ru</i>	Oversättning enligt <i>Euroword</i>
1. hän on jo täysi ~	<i>han är redan en vuxen man;</i> (puhek) <i>han är redan stora</i> <i>karlen</i>	<i>han är redan absolut karl</i>
2. tulla miehen ikään	<i>bli^t [full]vuxen</i>	<i>ankomma mansnamn som</i> <i>om</i>
3. nuori komea ~	<i>en stilig ung man</i>	<i>ung attraktiv karl</i>
4. puhua jstak ~ten kesken	<i>tala^t man och man emellan</i>	<i>hålla ett tal från vilken karl</i> <i>icke slutförd</i>
5. otella ~ ~tä vastaan	<i>kämpa^t man mot man</i>	<i>kämpa karl karl emot</i>
6. tyttö tapasi elämänsä miehen	<i>flickan träffade mannen i sitt</i> <i>liv</i>	<i>flicka beteende livets</i> <i>mannamn</i>
7. olla miehiin menevä	<i>vara^t svag för karlar (män)</i>	<i>befinna sig manlig avgående</i>
8. (kuv) nauttia ~tä väkevämpää	<i>ta^t sig en tår på tand; ta^t sig</i> <i>en hutt (sup, [d]jävel)</i>	<i>dricka karl koncentrerad</i>

När vi jämför exempelöversättningarna från *El-su-ru* (1998) och *Euroword* (1999) finner vi stora skillnader. För den svenskunniga läsaren förefaller *Euroword*:s översättningar obegripliga och absurda.

En delförklaring till hur översättningarna i exempelsatserna för *Euroword* (1999) har tillkommit, torde ligga i den i ordboken underliggande bristfälligt redovisade och analyserade semantiska nivån med en ord-för-ord-översättning samt felaktigheter i ekvivalensen mellan lemma och ekvivalent enligt nedan.

I följande ger jag några orsaker till de felaktiga översättningarna i *Euroword* (1999).

1. hän on jo täysi ~ **han är redan absolut karl**

Hän 'han', *on* 'är', *jo* 'redan', *täysi* 'full', 'absolut' (felaktig ekvivalent), *mies* 'man', 'karl'.

2. tulla miehen ikään **ankomma mansnamn som om**

tulla 'komma'; 'ankomma' (om tåg etc.), *miehen* 'mannens' (troligen *miehennimi* 'mansnamn' i ordbokens databas), *ikä* 'ålder' och i frasen *ikään kuin* 'som om'.

3. nuori komea ~ **ung attraktiv karl**

nuori 'ung', *komea* 'snygg'; 'attraktiv', *mies* 'man', 'karl'.

4. puhua jstak ~ten kesken **hålla ett tal från vilken karl icke slutförd**

puhua 'tala' (felöversättning *puhua* = *pitää puhe* 'hålla tal'), *kesken* 'mellan', ur frasen *olla kesken* 'icke färdig', 'icke slutförd'.

5. otella ~ ~tä vastaan **kämpa karl karl emot**

otella 'kämpa', *mies* 'man', 'karl' (upprepning av 'karl'), *vastaan* 'mot'; 'emot'.

6. tyttö tapasi elämänsä miehen **flicka beteende livets mannamn**

tyttö 'flicka', *tavata*, *tapaa* (böjning i 3 sg pres.) 'möta' men *tapa* 'sätt'; 'sed' (felaktig ekvivalent *käyttäytyminen* 'beteende').

7. olla miehiin menevä **befinna sig manlig avgående**

olla 'vara' men frasen *olla jossakin* 'befinna sig någonstans', *mies* 'man', 'karl' men *miehinen* 'manlig', *menevä* av *mennä* 'fara', 'ge sig iväg' (felaktig ekvivalent *lähteä* 'avgå').

8. (kuv) nauttia ~tä väkevämpää **dricka karl koncentrerad**

nauttia 'njuta' (*nauttia alkoholia* 'dricka alkohol'), *mies* 'man', 'karl', *väkevä* 'stark'; 'koncentrerad' (perifer användning).

Samma företeelse med "ord-för-ord-översättningar" kan vi även se i verbartiklarna. Ett exempel ur artikeln *maata* 'ligga' i vilken *El-su-ru* (1998) utgör basen och de översättningsförslag som jag erhållit genom sökning i *Euroword* (1999) finns i egen spalt.

Finsk exempelsats ~ = <i>maata</i>	Översättning enligt <i>El-su-ru</i>	Översättning enligt <i>Euroword</i>
1. ~ selällään	<i>ligga⁴ på rygg</i>	<i>ligga bergsrygg</i>
2. ~ pitkin pituuttaan	<i>ligga⁴ raklång</i>	<i>ligga allt igenom borde</i>
3. ~ vuoteessa	<i>ligga⁴ i sängen</i>	<i>ligga rann</i>
4. ~ kuumeessa	<i>ligga⁴ i feber</i>	<i>ligga feber</i>
5. ~ sairaana	<i>ligga⁴ sjuk</i>	<i>ligga medicinsk</i>
6. ~ haudassa	<i>ligga⁴ i graven</i>	<i>ligga begrava</i>

I följande ger jag några orsaker till de felaktiga översättningarna i *Euroword* (1999).

1. ~ selällään **ligga bergsrygg**

selkä 'rygg', i vissa marginella fall 'bergsrygg'.

2. ~ pitkin pituuttaan **ligga allt igenom borde**

pituus 'längd' men frasen *pitää tehdä jotakin* 'måste'; 'bör göra något'.

3. ~ vuoteessa **ligga rann**

vuotaa 'rinna' men *vuode* 'bädd' med innessivformen *vuoteessa* 'i sängen'. Sammanblandning av substantivet *vuode* och verbet *vuotaa*.

4. ~ kuumeessa **ligga feber**

kuume 'feber'. Ingen angivelse av prepositionen i svenskan.

5. ~ sairaana **ligga medicinsk**

sairas 'sjuk', *medisiininen* 'medicinsk' (felaktig ekvivalent).

6. ~ haudassa **ligga begrava**

hauta 'grav' finskans innessiv *haudassa* 'i graven', verbet *haudata* 'begrava'.

Samma företeelse i form av "ord-för-ord-översättningar" kan vi se även i adjektivartiklarna. Ett exempel ur artikeln *musta* 'svart' i vilken jag har tillämpat samma analysmetod som i artiklarna ovan, d.v.s. *El-su-ru* (1998) har legat som grund för exempelsatserna och sökningarna i *Euroword* (1999) redovisar jag i egen spalt.

Finsk exempelsats ~ = <i>musta</i>	Översättning enligt <i>El-su-ru</i>	Översättning enligt <i>Euroword</i>
1. kadut olivat ~naan väkeä	<i>gatorna var svarta av folk; gatorna kryllade av folk; det kryllade av folk på gatorna</i>	<i>känna ånger de var svart folk</i>
2. ~ pilkku jkn menneisyydessä	<i>en svart (mörk) fläck i ngns förflutna</i>	<i>den hade svart fläck dennas det förflutna</i>

I följande ger jag några orsaker till de felaktiga översättningarna i *Euroword* (1999).

1. kadut olivat ~naan väkeä **känna ånger de var svart folk**

katu 'gata', men verbet *katua* 'ångra', 'känna ånger'.

2. ~ pilkku jkn menneisyydessä **den hade svart fläck dennas det förflutna**

pilkku 'prick', 'fläck', *jkn* 'någons', *menneisyys* 'det förflutna'

Det är alldeles uppenbart att denna icke kontextuella översättningsfunktion är oanvändbar för en översättare. Den användare som inte kan svenska och finska mycket bra, kan troligen inte ens genomskåda den underliggande semantiska strukturen och har därmed enligt min mening ingen som helst hjälp av översättningarna, tvärtom leder dessa s.k. råöversättningar (preliminär- eller förhandsöversättningar) till helt felaktiga översättningar vid översättning till svenska.

Några finska namn på huvudstäderna samt namnet på *Ahvenanmaa* 'Åland' med svenska översättningar finns upptagna i *Euroword* (1999). Ingen enhetlig ortnamnsbehandling har jag kunnat finna i ordboken.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att ordboken innehåller ett stort antal språkfel, den har felaktiga ekvivalenter, bristande samordning av lemman och ekvivalenter vad gäller ordklasser, transitiva och intransitiva verb etc. Kvaliteten på de översättningar till svenska som ordboken genererar i texter är undermåliga och icke användbara för en översättare. Detta torde bl.a. bero på den bristfälliga ekvivalensen mellan lemma och ekvivalent respektive exempelsatser, fraseologi och översättning av dessa.

3.10.8 Sammanfattning

De elektroniska finsk-svensk-finska ordböckerna som jag har studerat har tillkommit och utvecklats under 1990-talet. Ordböckerna har i vissa fall tryckta förlagor, i andra fall inte. De elektroniska ordböcker som har tryckta förlagor påminner till sin lexikografiska struktur om sina tryckta förlagor. De ordböcker som saknar en tryckt förlaga är till sin struktur i huvudsak ordlistor. Samtliga av mig analyserade elektroniska ordböcker är avsedda att i första hand vara produktionsordböcker.

För de elektroniska ordböckerna finns således i huvudsak två utvecklingslinjer: den ena bygger på traditionella ordböcker med lexikografiska element hämtade från tryckta förlagor, den andra bygger troligen på elektronisk excerpering av texter, som obearbetade eller med ringa bearbetning fått utgöra ordböcker bestående av flerspråkiga ordlistor med ett stort antal lemman. Tyvärr har dataföretagen inte varit villiga att lämna ut uppgifter om vilket basmaterial deras ordböcker bygger på eller hur de har redigerats. Vi kan i dessa ordböcker se en strukturell återgång till de flerspråkiga ordlistor som gavs ut under 1600- och 1700-talet. Mängden lemman och ekvivalenter är större, mediet är ett annat och sökningen går fortare, men den lexikografiska grundstrukturen är densamma. Till skillnad från ordböckerna från 1600- och 1700-talet visar dessa elektroniska ordlistor emellertid så stora brister i ekvivalensen mellan lemma och ekvivalent att deras vederhäftighet som ordböcker kan ifrågasättas.

Målgruppen för de elektroniska ordböckerna är fortfarande i regel en användare med kunskaper i finska. En viss anpassning till icke finskkunniga kan ses i *El-su-ru* (1998), där

referenser till finska böjningsparadigm för lemman har givits. De ordlisteformade ordböckerna marknadsförs till olika företag, varför användaren torde vara någon expert inom ett fackområde. Målgruppen för de lexikografiskt bearbetade elektroniska ordböckerna är studerande och professionella översättare.

Den stora fördelen med de elektroniska ordböckerna är att sökningarna i dem kan riktas mot större delar av ordboken och att dessa sökningar går mycket snabbare än en manuell sökning i en tryckt ordbok.

4. Sammanfattande diskussion

För att beskriva de olika utvecklingsfaserna för den tvåspråkiga finsk-svenska och enspråkiga finska lexikografiska traditionen gjorde jag följande periodindelning: 1637 [1632]–1733, 1745–1829, 1838–1903, 1908–1998. Indelningen är baserad på ordböckernas utgivningsår och de lexikografiska särdrag som jag har funnit vara typiska för de olika perioderna. Sammanfattningsvis rapporterar jag nedan de resultat som jag har kunnat komma fram till i min forskning (jfr med avsnitt 1.3).

Olika samhällsfaktorer såsom krig, den tekniska utvecklingen inom tryckerikonsten och papperstillverkningen, distributionen av böcker, utvecklingen av och förändringar i utbildningsväsendet samt förändringar i språkförhållandena har påverkat ordboksutgivningen och efterfrågan på ordböcker. Den finsk-svenska ordboken bygger på en kontinental lexikografisk tradition med latin som källspråk. Utvecklingen av den finsk-svenska ordboken har gått parallellt med utvecklingen av encyklopedierna och utgör inte en utvecklingsfas av encyklopedier vilket jag hade som hypotes. Däremot är det klart att det finns svenska influenser i den finsk-svenska lexikografiska traditionen.

Den lexikografiska forskningen om tvåspråkiga finsk-svenska och svensk-finska ordböcker är av mycket begränsad omfattning, inte minst vad gäller den övergripande synen på strukturer och utvecklingslinjer. Den kartläggning av finsk-svenska och svensk-finska ordböcker som jag förväntade mig att finna, existerade inte. I bilaga 2 presenterar jag min kartläggning av de tryckta allmänspråkliga finsk-svenska och svensk-finska ordböckerna från 1637 till 1998. Genomgående har jag kunnat skönja en förringande, negligierande och nonchalant attityd till tvåspråkslexikografien som forskningsområde från den etablerade lingvistiska forskningen.

De första ordböckerna fram till 1745, i vilka finskan överhuvudtaget finns med, har latin som källspråk och finskan ingår i dessa som ett av flera målspråk. Ordböckerna är antingen allmänna ordlistor eller parlörer för språkundervisning, främst i latin. Finskan utvecklades till att få källspråkstatus 1745, medan svenskan hade fått det 1741.

I början av min forskning utgick jag ifrån att den enspråkiga finska ordboken hade utvecklats självständigt eller parallellt med den tvåspråkiga finsk-svenska ordboken, men så är inte fallet. Den enspråkiga finska ordboken har i stället tydliga rötter i den flerspråkiga och tvåspråkiga lexikografiska traditionen såsom i den svenska traditionen (Hannedóttir 1998). Ytligt sett

förefaller ordböckerna från 1745 till och med Cannelins *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok* (1903) vara flerspråkiga alternativt tvåspråkiga ordböcker med finska som källspråk, men vid en djupanalys visar det sig att dessa egentligen är ordböcker för beskrivning av finska språket. De utgör en form av receptionsordböcker för finskan. Den enspråkiga finska ordboken fick sin form först på 1950-talet.

Vi har därmed att göra med receptionsordböcker för finska inom ramen för de flerspråkiga i Juslenius *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök* (1745) och Gananders *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787) och inom ramen för de tvåspråkiga ordböckerna fr.o.m. Helenius *Suomalainen ja Ruozalainen Sana-kirja / Finsk och svensk samt svensk och finsk Ord-Bok* (1838) fram till Cannelins *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok* (1903). Tvåspråkiga finsk-svenska produktionsordböcker uppträder fr.o.m. 1908 parallellt med receptionsordböckerna, som fr.o.m. *NS* (1951–1961) övergår till att bli helt enspråkigt finska kombinerade deskriptiva och normativa ordböcker. Samtidigt bryts traditionen med *de tvåspråkiga receptions ordböckerna* för svensktalande.

De finsk-svenska och svensk-finska ordböckerna har utvecklats parallellt sedan 1800-talet. De enspråkigt finska normativa ordböckerna *Nykysuomen sanakirja (NS)* (1951–1961) och *Suomen kielen perussanakirja (PS)* (1990–1994) har vuxit fram ur de tvåspråkiga, finsk-svenska receptionsordböckerna. Cirkeln blev sluten genom *Su-ru* (1997), där basmaterialet är normativt finskt (se avsnitt 3.8.3).

Inom ramen för denna utveckling har jag sett olika etapper. Den första stora lexikografiska förändringen kom genom att finskan 1745 övergick från att ha varit målspråk till att bli ett källspråk. Under slutet av 1700-talet och i början av 1800-talet reducerades latinets roll och vi fick tvåspråkiga finsk-svenska och svensk-finska ordböcker. De första tvåspråkiga svensk-finska och finsk-svenska parlörerna fick vi genom *En Nyttig och Tydelig Anwijsning Til Swenska och Finska Språket* (1730) och *Muutamia Kanssa-Puheita / Några samtal* (1772). Den första i lexikografisk mening finsk-svenska och svensk-finska ordboken fick vi genom Helenius *Suomalainen ja Ruozalainen Sana-kirja / Finsk och svensk samt svensk och finsk Ord-Bok* (1838) som innehåller två delar där svenska och finska utgör källspråk i respektive del. Det bör noteras att parlörer, oberoende av målspråk, till sin volym är små och närmast kan jämföras med miniordböcker.

En nära samverkan mellan de enspråkiga finska och tvåspråkiga finsk-svenska ordböckerna kan spåras sedan början av 1950-talet, då kodifieringen av finska språket i ordböcker var fullt

genomförd. Denna samordning är fullständig i och med *Su-ru* (1997) i vilken den enspråkiga basordboken *PS* (1990-1994) har fått utgöra den lexikografiska basen. En normering av den tvåspråkiga ordbokens finska lemmamaterial påbörjades i mindre skala genom Cannelins ordbok från 1908 och fick sitt genombrott för storordböckerna 1968. För Lampéns ordböcker fick- och handordböcker började en viss normering 1965.

Innehållsligt, vad gäller lemman och exempelsatser, har de deskriptiva finska ordböckerna givit viktiga element till de finsk-svenska produktionsordböckerna framför allt fr.o.m. 1951, då de enspråkiga finska ordböckerna blev normativa.

För att belysa denna övergång ger jag i tabell 57 sammanfattning av de viktigaste särdragen för finsk-svenska receptionsordböcker kontra produktionsordböcker med referens till Knut Cannelins tre ordböcker 1894–1908 och referens till tabell 1 Hypotesschema över olika användarkategorier och lexikografiska kategorier.

Genom ett studium av artikelstrukturen och ordboksstrukturen som helhet går det att identifiera olika utvecklingsfaser för den finsk-svenska tvåspråkiga ordboken liksom för den enspråkiga finska ordboken. Denna analys visar att det har skett ett byte av målgrupp för den finsk-svenska ordboken i början av 1900-talet. Först genom Cannelins *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1908) kan användaren börja använda svenskan för produktion av texter på svenska. Metaspråket för lemman och ekvivalenter blev finska, de svenska ekvivalenterna fick böjningsändelser och valensuppgifter. Alla exempelsatser fick dessutom översättningar till svenska. Förordet och bilagorna började ges på finska. Målgruppen blev användare som inte längre behövde ha kunskaper i svenska. Inom linjen för finsk-svenska produktionsordböcker ändrades målgruppen efter hand från att vara *finskspråkig* i Cannelins *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1908) till att bli *tvåspråkig* i *Su-ru* (1997). Vi fick ett trendbrott och en i lexikografisk mening ny typ av ordböcker 1908: *produktionsordböcker för produktion av texter på svenska*. För lemmarna behöll Cannelin emellertid de inarbetade grammatiska formerna, varför man kan hävda att de finsk-svenska ordböckerna hade kvar en del av de drag som gällde för de finska receptionsordböckerna. Vissa ansatser till denna övergång kan vi se redan i Cannelins *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok* (1903), i vilken metaspråket för ekvivalenterna är finska.

Tabell 57. Sammanfattning av kategorier för finsk-svenska receptionordsböcker – produktionsordsböcker med referens till Knut Cannelins tre ordböcker 1894–1908.

	Lemna	Böjning	U	Meta gramm	Meta	Ekvi	Böjning Valens	U	Exempel Översättning
Receptionsordsböcker									
Cannelin, Knut (1894). <i>Finsk-svensk ordbok / Suomalais-ruotsalainen sanakirja</i>	finska nominativ för subst., 1 sg. pres. för verb	+ genitiv sing. för subst., inf. för verb	(+)	<i>svenska</i> Gramm: <i>svenska</i> Meta: <i>svenska</i>	<i>svenska</i> <i>svenska</i>	+ subst. i nominativ, 1 alt. 3 sg. pres. för verb			+
Receptions/ produktionsordsböcker									
Cannelin, Knut (1903). <i>Suomalais-ruotsalainen sanakirja. / Finsk-svensk ordbok</i>	finska nominativ för subst., 1 sg. pres. för verb	+/(+) genitiv sing. för subst., inf. för verb		<i>svenska/ finska</i> Gramm: <i>svenska</i> Meta: <i>svenska</i>	<i>svenska/ finska</i> <i>finska</i>	+ subst. i nominativ, 1 alt. 3 sg. pres. för verb	+ 	(+)	+ exempelsatser med i vissa fall partiella översättningar till svenska
Produktionsordsböcker									
Cannelin, Knut (1908). <i>Finsk-svenskt lexikon. / Suomalais-ruotsalainen sanakirja</i>	finska nominativ för subst., 1 sg. pres. för verb	+/(+) genitiv sing. för subst., inf. för verb		<i>finska</i> <i>finska</i>	<i>finska</i> <i>finska</i>	+ subst. i nominativ sing., verb i infinitiv	+/(+) bestämd form sing. och obestämd form pl. för subst., 1 alt. 2 sg. pres. för verb valens	+/(+)	+ alla exempelsatser är översatta till svenska

De lexikografiska kategorierna på målspråkssidan kan i mångt och mycket ses som metaspråkliga uppgifter för finskan eller som deskriptiva element för finskan: ekvivalenterna består t.ex. av en uppräknings lista av synonymer utan metaspråkliga förklaringar. I dessa ordböcker är det vanligt att exempelsatserna saknar översättningar till svenska. Det egentliga metaspråket både för lemman och ekvivalenterna är svenska, vilket tyder på att målgruppen för ordböckerna *måste* vara svenskkunnig. Denna flerspråkiga alternativt tvåspråkiga lexikografiska tradition övergår till att bli en enspråkigt finsk lexikografisk tradition genom *NS* (1951–1961). Målgruppen ändrades 1951 så att användaren *inte* längre *behöver kunna svenska*. Däremot *måste* användaren vara *finskkunnig*.

Övergången från ämnesvis ordnade ordartiklar till alfabetisering av ordartiklarna torde ha utgjort ett betydande framsteg sett ur användarens synvinkel. Sett ur dagens perspektiv, är det svårt att hitta i de gamla ordböckerna om inte det finns tillgång till någon alfabetiserad index som stöd. Övergången till alfabetiskt ordnade artiklar skedde i etapper. Ämnesvis ordnade ordartiklar lever dock kvar i dagens parlörer.

Under perioden 1908–1998 utgavs ett flertal tvåspråkiga finsk-svenska ordböcker med finska som källspråk och svenska som målspråk. Anmärkningsvärt för denna period är att de ordböcker som Cannelin gav ut fr.o.m. 1920-talet inte genomgick några större omredigeringar eller kompletteringar förrän på 1950-talet.

Lemmanformen för verb har uppenbarligen varit ett problem i de finsk-svenska ordböckerna. Den har varierat från 1 sg. pres. i Juslenius ordbok 1745 och Gananders ordbok 1787, till Helenius 1838 med både infinitiv och 1 sg. pres. med 1 sg. pres. som primärlemma, Ahlmans 3 sg. pres. 1874 och 1883, Lönnrots infinitivformer 1880 och Cannelins 1 sg. pres. fram till 1951, då även hans ordböcker övergick till att använda infinitivformen. I dag är infinitivformen den verbform som genomgående anges som lemmaform för verb i de finsk-svenska ordböckerna.

När vi jämför Cannelins ordbok från 1908 med ordboken från 1976, finner vi förvånansvärt mycket gemensamt lexikografiskt gods. Strukturellt är ordartiklarna likartade förutom den momentindelning som infördes i upplagan från 1968. I huvudsak har strykningarna av lemman och exempelsatser varit relativt få, medan kompletteringarna har utökad ordboksvolymen för varje ny reviderad upplaga. Dessutom har många mellanliggande upplagor kommit ut utan revideringar. Ordboksstrukturen för den finsk-svenska ordboken har således i stort varit relativt stabil sedan början av 1908.

Parlörerna, med sin jämfört med ordlistor och ordböcker avvikande lexikografiska struktur, utgör en specialgrupp av ordböcker inom ramen för den övergripande utvecklingen. Även när det gäller parlörer ser man en uppdelning i finska som källspråk och finska som målspråk. De äldre parlörerna *Variarum rerum Vocabula latina, cum svetica et finnonica interpretatione* (1644, 1658[59], 1668), och *Formulae Puerilium Colloquiorvm* (1644, 1658[59], 1668, 1683), har latin som källspråk. Målgruppen för dessa torde i första hand ha varit studerande. De första tvåspråkiga svensk-finska parlörerna med okända författare fick vi genom *En Nyttig och Tydelig Anwijsning Til Swenska och Finska Språket / Yxi Hyödyllinen ja selkeä Johdatus Ruotzin ja Suomen kielehen* (1730), samt den finsk-svenska parlören *Muutamia Kanssa-Puheita / Några Samtal* (1772). Målgruppen för dessa två senare parlörer var bl.a. svensktalande tjänstemän. Här kan vi notera att finskan övergick till att bli källspråk nästan 30 år senare än i de allmänna ordlistorna och ordböckerna.

Ordböckerna är i allmänhet mycket litet anpassade i grundstrukturen till den målgrupp som skall använda dem, t.ex. icke språkkunniga, inlärare och professionella översättare etc. Som exempel kan vi nämna ordböckerna *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja*³⁰⁹(1995) och *Su-ru* (1997). Målgruppen för den första ordboken är i första hand studerande (den är avsedd att vara en ordbok för inläring av svenska) och för den andra både studerande och översättare. Lemmaselektionen (urvalet och antalet) och artikeldjupet samt artikellängden skiljer sig åt, men grundstrukturen är densamma för båda ordböckerna. Ordböckerna är t.o.m. gjorda med hjälp av samma lexikografiska redigeringsprogram.

Olika tekniska lösningar i artikelstrukturen har införts successivt. Den lexikografiska strukturen i finsk-svenska ordböcker har vuxit fram genom att nya element har tillförts mikrostrukturen i de olika ordböckerna och upplagorna. För att ge en sammanfattande översikt över utvecklingen, ger jag i tabell 58 uppgift om när de olika elementen har tillkommit i de viktigaste ordböckerna.

³⁰⁹ Finsk-svensk ordbok avsedd för studerande.

Det lexikografiska materialet har i olika skeden överförs från en ordbok till följande ordbok i mer eller mindre identisk form. Trenden har varit att utöka antalet ekvivalenter, exempelsatser etc. och benägenheten att rensa ut äldre lexikografiskt material har varit mindre.

För att ge en översiktlig uppfattning om hur det lexikografiska materialet och den lexikografiska strukturen har överflyttats från de flerspråkiga ordböckerna, via de tvåspråkiga till de enspråkiga finska ordböckerna, har jag sammanfattat i tabell 59. Finska som målspråk berör jag endast marginellt. Pilarna inom tabellen åskådliggör hur delar av det lexikografiska materialet och arvet i form av bl.a. den lexikografiska strukturen förts vidare till följande ordböcker och upplagor. I tabell 59 har jag angivit ordböckerna enbart med författarnamn och årtal i stället för ordbokstitel. Miniordböcker har jag givit inom parentes. Bara förstaupplagor eller starkt utökade/omredigerade upplagor redovisar jag i tabellen.

Tiden före 1745 utgörs av flerspråkiga ordlistor och parlörer med latin som källspråk (bortsett från en liten parlör 1730) där svenska, finska och eventuellt ett tredje språk utgör sinsemellan jämbördiga och parallella målspråk. De viktigaste arbetena utgörs av Schroderus *Lexicon latino-scondicum* (1637), *Formulae Puerilium Colloquiorvm* (1644), Florinus *Nomenclatura Rerum brevissima Latino-Sveco-Finnoca* (1678) och *Vocabularium Latino-Sveco-Germanica-Fennicum / En kort Orda-Book på Latin/Svenska/Tyska och Finska / Yxi Lyhykäinen Sana-Kirja* (1708).

I ett historiskt perspektiv kan vi, vid en analys av ordboksstrukturen för de finsk-svenska ordböckerna, se en lexikografisk tradition som kan karaktäriseras som deskriptiv för finskan med utgångspunkt från Juslenius *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök* (1745) via Gananders *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787), Lönnrots *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880) och Cannelins *Finsk-svensk ordbok* (1903) till *NS* (1951–1961) och *PS* (1990–1994) och en tradition som är typisk för produktionsordböcker från Cannelins *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1908) till *Su-ru* (1997). Vi har att göra med sex historiska utvecklingslinjer från målspråk till källspråk från 1637 till 1998. Utvecklingsfaserna har jag markerat med siffror i tabellen.

Tabell 59. Utvecklingen av den finsk-svenska och enspråkiga finska lexikografiska traditionen 1637–1998.

Period	Ordböcker med finska som källspråk					Ordböcker med finska som målspråk		
	Två- och flerspråkiga ordböcker	Tvåspråkiga produktionsordböcker	Tvåspråkiga deskriptiva (receptionsordböcker)	Enspråkiga deskriptiva normativa ordböcker	Tvåspråkiga ordböcker	Flerspråkiga ordböcker	Partförelser	
1900-talet	<i>Et-Su-ru</i> 1998 ← <i>Su-ru-su</i> 1998 ← [Canander 1997] ¹ Olika två- och flerspråkiga elektroniska ordböcker. Specialordlistor och specialordböcker.	<i>Su-ru</i> 1997 Cantell 1995 Köykkä 1991 Cannelin 1976 Cannelin 1968 Lampén 1960 Cannelin 1951 Cannelin 1938 Cannelin 1920 Cannelin 1913 Cannelin 1908	↑ ↑ ↑ ↑ ↑ ↑ ↑ ↑ ↑ ↑ ← ^③	<i>Suomen kielen perussanakirja</i> 1994 ↑ <i>Nyky-suomen sanakirja</i> 1961 ↑ ↑ ↑ ↑ ↑ ↑ ↑ ↑	Sarantola 1995 <i>Lexin</i> 1995 Köykkä 1991 Collin 1989 Karlsson 1987 Lampén 1973 Hirvensalo 1960 Cannelin 1921 Cannelin 1912 Cannelin 1904	Olika två- och flerspråkiga elektroniska ordböcker. Specialordlistor och specialordböcker.	(<i>Berlitz</i> 1974) (Romppanen & Wande 1973) (Ekman 1948) (Sundman 1946) (Winter 1930)	
1800-talet	Renwall 1826 ² → ↑	→ → → → → → → ②	(Cannelin 1889) Nordlund 1889 Lönnrot 1880 Ahlman 1874 (Ahlqvist 1873) Eurén 1860 (Lilius 1850) Helénus 1838	↑ ↑ ↑ → → → ④	Hahnsson 1899 Nordlund 1889 Jännes 1887 Ahlman 1879 Ahlman 1874 Ahlman 1865 Europæus 1853 Helénus 1838	(<i>Ny svensk-finsk tolk</i> 1898) (<i>Kieli-kirja</i> 1883)	(<i>Uusi suomalais-ruotsalainen tulkki</i> 1899) (Wirémus 1827)	
1700-talet	Ganander 1787 ↑ Juslenius 1745 ↑	→ → → → → → →	①		→ ↑ ↑ ↑ ↑ ←	(<i>En Nyttig och Tydelig Anvisning</i> 1733)	(<i>Muutamia Kanssa-Puheita</i> 1772)	
1600-talet		← ← ← ← ← ← ←		← ← ← ← ← ← ←	← ←	(<i>Florinus</i> 1708) (<i>Florinus</i> 1678) (<i>Formulae</i> 1644) (<i>Variarum</i> 1644) (Schroderus 1637)		

¹ Faksimil 1997, manuskriptform 1787.² Finsk-latinsk-tysk ordbok. Svenska ingår inte i denna ordbok.

Den första utvecklingen utgörs av övergången från Schroderus (1637) och Florinus ordböcker (1708) med finska som målspråk till Juslenius ordbok (1745) med finska som källspråk. Den andra fasen är utvecklingen av finskan som källspråk från den flerspråkiga Gananders ordbok (1787) till en tvåspråkig ordbok via Renvalls ordbok (1826). Det tredje och fjärde steget utgörs av att den tvåspråkiga receptionsordboken delas upp i en kombinerad receptions- och produktionsordbok för svenska (1908) och en enspråkig normerande finsk ordbok (1951–1961). Den femte linjen finner vi när den normativa finska ordboken har fått utgöra den lexikografiska basen för en tvåspråkig produktionsordbok (1997). Den sjätte övergången utgörs av de elektroniska ordböckerna där receptions- och produktionsordboken utvecklas i en mer integrerad riktning (1998).

Stegvis anknöts den tvåspråkiga finsk-svenska ordboken till den normerande enspråkiga finska ordboken. Denna normering skedde i nära samverkan med den språkkodifiering fram till 1960-talet som finskan har genomgått i ordböcker.

Skillnaderna i de regionala varieteterna för svenskan (sverigesvenska och finlandssvenska) kommer in i den lexikografiska bilden under 1900-talet. För finskan (finlandsfinska och sverigefinska) är motsvarande lexikografiska divergenser realiserade i ordböckerna först i slutet av 1990-talet.

Perioden 1990–2000 präglades av en utveckling där de elektroniska ordböckerna har kommit i förgrunden. I denna utveckling har jag kunnat urskilja två huvudtrender, en som bygger vidare på den etablerade lexikografiska traditionen och en som försöker hitta nya snabba, automatiserade vägar för lexikografiskt arbete och för ordboksanvändning. Den etablerade lexikografiska traditionen har utvecklats i riktning mot en kombination av receptions- och produktionsordböcker. Inom den av olika dataföretag utvecklade lexikografien tycks för närvarande finnas en övertro på automatiserad översättning, som ur den traditionella lexikografins perspektiv har fört utvecklingen bakåt till en ordlistebaserad ordboksanvändning med ord-för-ord-översättningar. Ordboksabonnemang via Internet förefaller vara den nyaste distributionskanalen av ordböcker.

Tillkomsten av de elektroniska ordböckerna kan emellertid innebära en förändring i ordboksstrukturen så att en kombination av produktions- och receptionsordböcker blir möjlig, och som ett resultat av detta kan målgruppen i större utsträckning vara enspråkig.

Excerperingen och insamlandet av lexikografiskt material från bl.a. olika dialekter var ett av lexikografens viktigaste arbetsmetoder under 1700-talet. Lexikografernas egna ordkonstruktioner förekom rikligt under 1700- och 1800-talet, inte minst i Lönnrots lexikografiska arbete. Genom detta gick lexikograferna i spetsen för ett nydanande lexikologiskt, lexikografiskt, språkvetenskapligt, terminologiskt och språkvårdande arbete. Genom förankringen av de tvåspråkiga ordböckerna till de enspråkiga normerade ordböckerna förändrades även lexikografernas arbetsmetoder till att bli observerande, excerperande och redigerande utan eget nyskapande lexikologiskt arbete. Detta innebär således att mitt antagande om lexikografernas förhållning till sättet att arbeta var felaktigt. Däremot försnabbar och förbättrar datorer och olika lexikografiska arbetsredskap arbetet för lexikografen.

Den tvåspråkiga finsk-svenska lexikografin har i huvudsak varit en manlig disciplin fram till 1960-talet, vilket torde ha inverkat på valet av det lexikografiska materialet där urvalet av lemman och exempelsatser från fackområden inte i någon större utsträckning tagit hänsyn till det kvinnliga perspektivet.

Den lexikograf som utvecklats, lagt grunden för och påverkat den tvåspråkiga finsk-svenska och svensk-finska lexikografin under 1900-talet är Knut Cannelin. De ordböcker som har utkommit efter mitten av 1900-talet har alla på ett eller annat sätt byggt på Cannelins tidigare arbeten. Cannelins ordboksmaterial utökades, bearbetades och fick en lexikografisk täthet vid redigeringen av varje ny upplaga från 1889 t.o.m. år 1976.

Efter Knut Cannelins död 1938 tog sonen Aulis Cannelin vid och fortsatte att ge ut sin fars ordböcker, delvis omredigerade. Efter Aulis Cannelins död 1960 övertogs arbetet av kanslirådet Lauri Hirvensalo (1892–1965) och efter 1965 av lektor Nils Hedlund (f. 1910). Den sista stora omredigeringen av *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok* gjordes inför 3:e upplagan 1976.

Från början av 1900-talet fram till mitten av 1960-talet var Cannelins ordböcker de som helt dominerade den finsk-svenska och svensk-finska ordboksutgivningen i Finland och Sverige. Under perioden 1960–1997 ökade antalet ordböcker för skolbruk kraftigt. Cannelin fick en konkurrent i Lea Lampén, vars ordböcker trycktes upp i många upplagor (nytryck), allt från fickordböcker till storordböcker.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera följande sex viktiga perioder i utvecklingen av den finsk-svenska och finska ordboken:

Tabell 60. Sammanfattning av de olika utvecklingsfaserna i den finsk-svenska och finska lexikografiska traditionen.

Period	Utvecklingsfaser
1637–1787	<ul style="list-style-type: none"> • Flerspråkslexikografin var dominerande. • Ordböcker i form av ordlistor gavs ut under 1600-talet och i början av 1700-talet. • Strukturen bestod i huvudsak av ämnesvis uppdelade ordartiklar. • Latinet utgjorde källspråket fram till år 1745. • Finskan fick status som källspråk fr.o.m. år 1745. • Ordartiklarna började i viss grad ordnas alfabetiskt fr.o.m. 1745. • Manuskriptet till den första stora ordboken med finska som källspråk var färdigt 1787; dock gavs ordboken ut i redigerad form först 1997.
1826–1903	<ul style="list-style-type: none"> • Tvåspråkslexikografin för receptionsordböcker för finska växte fram. • Ingående språk blev finska och svenska och/eller svenska och finska fr.o.m. 1838. • Ett flertal två- och flerspråkiga ordböcker i andra språk än finska och svenska började ges ut. • Tvåspråkiga ordlistor som bilagor till läroböcker tillkom.
1908–1950	<ul style="list-style-type: none"> • Tvåspråkslexikografin med inriktning på produktionsordböcker växte fram. • Strukturen för den finsk-svenska produktionsordboken stabiliserades. • Nya upplagor av finsk-svenska och svensk-finska ordböcker gavs ut utan större omredigeringar.
1951–1961	<ul style="list-style-type: none"> • Den första enspråkiga normativa finska ordboken kom ut 1951–1961.
1951–1990	<ul style="list-style-type: none"> • En nära samverkan mellan den tvåspråkiga och den enspråkiga ordboken grundlades. • Ett stort antal nya tvåspråkiga ordböcker redigerades. • Fickordböcker (= skolordböcker) utkom i stort antal titlar. • Nya storordböcker redigerades.
1990–2000	<ul style="list-style-type: none"> • Den elektroniska ordboken började utvecklas och ta form.

Sammanfattning av några uppgifter som kan vara av intresse för framtida forskning.

- Utreda hur Schroderus ordbok *Lexicon latino-scondicum* (1637) egentligen har kommit till: i vilken utsträckning har finskan påverkat den lexikografiska strukturen, vem eller vilka som kan ha varit medarbetare vid ordboksredigeringen och slutligen en utredning av om årtalet 1632 är möjligt för första upplagan.
- Klarlägga vem som har varit redaktör för *Variarum Rerum Vocabula Latina, cum Svetica et Finnonica interpretatione* (1644–1668).

- Klarlägga vem som har skrivit den finska dialogen i *Formulae Puerilium Colloquiorvm* (1644–1683).
- Indexera *Vocabularium Latino-Sveco-Germanica-Fennicum / En kort Orda-Book på Latin/Svenska/Tyska och Finska / Yxi Lyhykäinen Sana-Kirja* (1695).
- Forska i *Lexicon pentaglotton* (1686).
- Indexera och forska i Martin Fogels *Nomenclator Latino Finnicus* (1669).
- Utreda vem eller vilka som har varit författare till *En Nyttig och Tydelig Anwisning Til Svenska och Finska Språket* (1730) och *Muutamia Kanssa-Puheita* (1772).
- Studera närmare den lexikografiska strukturen i Gananders ordbok *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787).
- Klarlägga vilket lexikografiskt material som Renvall har utgallrat ur Gananders ordbok *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787) när han redigerade sin ordbok *Suomalainen Sana-kirja* (1823–1826).
- Utreda sambandet mellan lemmaselektionen och de aktuella samhällsförhållandena.
- Utforska genusaspekten på lemmaselektionen i tvåspråkiga ordböcker.
- Kartlägga och analysera utvecklingen av den lexikografiska traditionen för den svensk-finska ordboken.

5. Summary

From target language to source language. The evolution of the Finnish-Swedish dictionaries and the monolingual dictionaries in Finnish

In order to study the various stages of the development of the Finnish-Swedish and Finnish lexicographical tradition, I have divided it into the following periods: 1637 [1632]–1733, 1745–1829, 1838–1903, 1908–1998. This is based on the date of publication of the dictionaries and on the lexicographical features I have found to be typical of the different periods.

Different social factors and changes in linguistic circumstances have affected the publication of dictionaries and the demand for them. The Finnish-Swedish dictionaries are based on a continental lexicographical tradition, deriving ultimately from Latin. These dictionaries have developed in parallel with the encyclopaedias and do not constitute a phase in the development of the encyclopaedias as I originally hypothesised. On the other hand, it is clear that Swedish influences have affected the Finnish-Swedish lexicographical tradition.

Lexicographical research on bilingual Finnish-Swedish and Swedish-Finnish dictionaries is extremely limited in extent, not least where it comes to the underlying approach to structure and their evolution. The surveys of Finnish-Swedish and Swedish-Finnish dictionaries that I expected to find did not exist. It has been possible to discern a pervading attitude of disparagement, deprecation and nonchalance among established linguistic researchers to the study of bilingual lexicography.

Appendix 2 presents my survey of the general language Finnish-Swedish and Swedish-Finnish dictionaries published between 1637 and 1998.

Until 1745, the earliest dictionaries in which Finnish is at all represented have Latin as their source language and contain Finnish as one of several target languages. These dictionaries are, in fact, general word-lists or phrase books for teaching language, mainly Latin. Finnish was elevated to the status of a source language in 1745, whereas Swedish had attained this status in 1741.

At the beginning of my research, my premise was that monolingual Finnish dictionaries had developed independently or in parallel with the bilingual Finnish-Swedish dictionaries, but this is not in fact the case and the monolingual Finnish dictionaries are clearly rooted in the multilingual and bilingual lexicographical tradition. At first sight, the dictionaries from 1745 until Cannelin's *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok* (1903) seem to be multilingual or bilingual dictionaries with Finnish as their source language, but more thorough analysis reveals that these are in fact dictionaries that describe the Finnish language. They are a form of reception dictionary for Finnish. Monolingual Finnish dictionaries did not begin to find their form until the 1950s.

We are therefore dealing with descriptive Finnish dictionaries within the framework of multilingualism in Juslenius' *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök* (1745) and Ganander's *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787) and also in the context of the bilingual dictionaries from Helenius' *Suomalainen ja Ruozalainen Sana-kirja / Finsk och svensk samt svensk och finsk Ord-Bok* (1838) up until Cannelin's *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok* (1903). From 1908 onwards, bilingual production dictionaries appear in parallel with the descriptive dictionaries, and these evolve into a combination of completely monolingual descriptive and normative dictionaries from the publication of *Nykysuomen sanakirja (NS)* (1951–1961). At the same time the tradition of *bilingual descriptive* dictionaries for Swedish speakers comes to an end.

The Finnish-Swedish and Swedish-Finnish dictionaries have developed in parallel since the 19th century. The monolingual normative Finnish dictionaries *Nykysuomen sanakirja* (1951–1961) and *Suomen kielen perussanakirja (PS)* (1990–1994) have evolved from the bilingual, descriptive Finnish-Swedish dictionaries.

Within this broad developmental framework I have been able to distinguish various phases. The first major lexicographical change came when Finnish shifted from being a target language to become a source language in 1745. Towards the end of the 18th century and in the early 19th century the role of Latin diminished and bilingual Finnish-Swedish and Swedish-Finnish dictionaries were produced.

Close correlations between the monolingual Finnish and bilingual Finnish-Swedish dictionaries can be traced since the beginning of the 1950s, when Finnish had been codified completely. Full coordination came with *Suuri suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken (Su-ru)* (1997) for which the monolingual *Suomen kielen perussanakirja*

(1990–1994) provided the lexicographical basis. Normative selection of the Finnish lemma for bilingual dictionaries had begun on a smaller scale with Cannelin's 1908 dictionary and its breakthrough came in the major dictionaries in 1968. Where Lampén's dictionaries are concerned, this process began to some extent in 1965 in the pocket and desk editions.

In terms of content, both with regard to the lemmas and the examples, the Finnish-Swedish production dictionaries have adopted important elements from the descriptive Finnish dictionaries, in particular since 1951, when the monolingual Finnish dictionaries became normative.

To illustrate this transition, in Table 57 I present a summary of the most important characteristics of Finnish-Swedish reception dictionaries as opposed to production dictionaries, with reference to Knut Cannelin's dictionaries from 1894–1908 and in Table 1, a schematised hypothesis concerning the various groups of users and lexicographical categories.

Study of the structure of the entries and of the dictionaries as a whole enables identification of various phases of development for the bilingual Finnish-Swedish dictionaries and also for the monolingual Finnish dictionaries. This analysis reveals that the target group for Finnish-Swedish dictionaries altered at the beginning of the 20th century. Not until Cannelin's *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1908) could the user begin to use the information about Swedish for the production of texts in Swedish. The metalanguage for the lemmas and equivalents became Finnish, information was provided about the inflectional endings and the values of the Swedish equivalents. Swedish translations were also given for all of the examples cited. The preface and the appendices began to appear in Finnish. The target group no longer needed proficiency in Swedish. As Finnish-Swedish production dictionaries developed, the target group changed gradually from the *Finnish speakers* envisaged in Cannelin's *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1908) to *bilingual users* of *Suuri suomi-ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken* (1997). A paradigmatic shift took place when a new type of dictionary, from a lexicographical perspective, appeared in 1908: *production dictionaries for the production of Swedish texts*. Cannelin retained the established grammatical forms for the lemmas, so that it could be maintained that the Finnish-Swedish dictionaries still contained some of the features that characterised the Finnish reception dictionaries. Some premonitions of this transition can already be discerned in Cannelin's *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok* (1903), in which the metalanguage of the equivalents is Finnish.

The lexicographical elements relating to the target language can to a great extent be regarded as metalinguistic information or as descriptive elements about Finnish: for instance the equivalents consist of lists of synonyms with no metalinguistic explanations. In these dictionaries it is not uncommon for the example sentences to lack translations into Swedish. The real metalanguage for both the lemmas and the equivalents is Swedish, which suggests that the target groups for these dictionaries *must* have knowledge of Swedish. This descriptive multilingual or bilingual lexicographical tradition evolves into a monolingual Finnish lexicographical tradition with *Nykysuomen sanakirja* (1951–1961). The target group changed in 1951 so that the user *no* longer needed *to know Swedish*. On the other hand the user *knowledge of Finnish was essential*.

The transition from arranging entries alphabetically instead of by subject matter took place in stages and was probably a major step forward from the user's point of view. Arrangement of entries by subject matter still survives, however, in today's phrase books.

During the period 1908-1999, a number of bilingual Finnish-Swedish dictionaries were published in which Finnish was the source language and Swedish the target language. What is remarkable during this period is that from the 1920s onwards the dictionaries published by Cannelin were neither revised nor supplemented to any great extent until the 1950s.

The choice of the verb form to use as lemma or headword has obviously posed problems for the Finnish-Swedish dictionaries. This has varied from the first person singular present tense form in Julenius' dictionary of 1745 and Ganander's in 1787, to Helenius' use of both the infinitive and the first person singular present tense in 1838, with the first person singular present tense as the primary form. Ahlman used the third person singular present tense form in 1874 and 1883, Lönnrot the infinitive in 1880 and Cannelin used the first person singular present tense form until 1951, when his dictionaries also went over to using the infinitive. Today, the infinitive is the verb form used without exception as the lemma in the Finnish-Swedish dictionaries.

Comparison of Cannelin's 1908 dictionary with the 1976 edition shows that a surprising amount of the lexicographical material is the same. The entries are similar in structure, apart from the division into sections introduced in the 1968 edition. The form of the lemmas remained unchanged until 1951, when the infinitive was introduced for verbs. In previous editions the first person singular present tense form had been used. On the whole relatively few lemmas and example sentences have been removed, whereas additions had enlarged the

dictionary with each new revised edition. Moreover, many of the intervening editions had been published without revision. The lexicographical structure of the Finnish-Swedish dictionaries has in other words remained relatively stable since the beginning of 1908.

Phrase books, which do not have the same lexicographical structure as word-lists and dictionaries, constitute a special dictionary category from the point of view of their development. Here again it is possible to distinguish between those that use Finnish as the source language or the target language. Latin is the source language of the earlier phrase books *Variarum rerum Vocabula latina, cum svetica et finnonica interpretatione* (1644, 1658[59], 1668), and *Formulae Puerilium Colloquiorvm* (1644, 1658[59], 1668, 1683). Students are most likely to have formed their target group. The first bilingual Swedish-Finnish phrase books were the anonymous productions *En Nyttig och Tydelig Anwijsning Til Swenska och Finska Språket /Yxi Hyödyllinen ja selkeä Johdatus Ruotzin ja Suomen kielehen* (1730), and the Finnish-Swedish phrase book *Muutamia Kanssa-Puheita / Några Samtal* (1772). These two publications were probably intended for Swedish-speaking public officials. In this context it can be observed that Finnish became the source language almost 30 years later than it did for general word-lists and dictionaries.

On the whole dictionaries show few adaptations in their basic structure for the target group of intended users, such as general users, students or professional translators, for instance. *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja*³¹⁰(1995), *Suuri suomi-ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken* (1997) are two dictionaries that can serve as examples. In the first case the target group is students (it is intended to be used as a dictionary by those learning Swedish) and the second work is primarily for both students and translators. Differences can be seen in the choice of lemmas (both selection criteria and quantity) and the length and level of detail of the entries, but both works share the same basic structure. Indeed, the same lexicographical editing programme was used in the production of both dictionaries.

Different techniques for structuring entries have been introduced successively. The lexicographical structure of Finnish-Swedish dictionaries has evolved through the addition of new elements to the microstructure of the various dictionaries and editions. To provide an overview of this development, Table 58 presents information about when the various elements were added to the most important dictionaries.

³¹⁰ A Finnish-Swedish dictionary intended for learners.

The lexicographical material has been transferred at various stages from one dictionary to its successor in more or less the same form. The tendency has been to increase the number of equivalents, example sentences and the like and there has been less readiness to remove more dated lexicographical material.

In order to give a general idea of how lexicographical material and structure have been transferred from the multilingual dictionaries, via the bilingual to the monolingual Finnish dictionaries, in Table 59 I have summarised the development of the Finnish-Swedish and the Finnish lexicographical tradition. I touch on Finnish as a target language only marginally. The arrows in the table show how some elements of the lexicographical material have been handed down to subsequent dictionaries and editions and the lineage of their lexicographical structure. In the table the dictionaries are referred to by the names of their authors and the year of publication and not by their titles. Parentheses indicate small dictionaries. Only the first editions, or radically expanded editions, are cited, and for works published in several volumes the date given is that of the final volume.

For the period before 1745, there are multilingual word lists and phrase books with Latin as their source language (apart from a small phrase book from 1730) and in which Swedish, Finnish and in some cases a third language, are equivalent and parallel target languages. The most important works are Schroderus' *Lexicon latino-scondicum* (1637), *Formulae Puerilium Colloquiorvm* (1644), Florinus' *Nomenclatura Rerum brevissima Latino-Sveco-Finnoca* (1678) and *Vocabularium Latino-Sveco-Germanica-Fennicum / En kort Orda-Book på Latin/Svenska/Tyska och Finska / Yxi Lyhykäinen Sana-Kirja* (1708).

From a historical perspective, in analysing the lexicographical structure of the Finnish-Swedish dictionaries we can discern two traditions. There is one that can be characterised as having a descriptive approach to Finnish that leads from Juslenius' *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök* (1745) through Ganander's *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787), Lönnrot's *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon* (1874–1880) and Cannelin's *Finsk-svensk ordbok* (1903) up to *NS* (1951–1961) and *PS* (1990–1994). The other tradition is typical of production dictionaries from Cannelin's *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja* (1908) to *Su-ru* (1997). Here we are confronted by a *six-stage* historical development from target language to source language from 1637 to 1998. I have identified the stages in this development with the number in the table.

The first development took place with the shift from the dictionaries of Schorederus (1637) and Florinus (1708) with Finnish as their target language to Juslenius (1745) where it becomes the source language. The second stage is the development of Finnish as a source language in Ganander's multilingual dictionary (1787) to a bilingual dictionary through Renvall's dictionary (1826). The third and fourth stages consist of the division of descriptive bilingual dictionaries into combined reception and production dictionaries for Swedish (1908) and a monolingual normative Finnish dictionary (1951-61). The fifth development comes when the normative Finnish dictionary provides the lexicographical basis for a bilingual production dictionary (1997). The sixth transition consists of the electronic dictionaries in which the development is towards more integrated reception and production dictionaries (1998).

Step by step the bilingual Finnish-Swedish dictionaries were linked to the normative monolingual Finnish dictionaries. This normative approach was closely linked to the linguistic codification of Finnish that was taking place until the 1960s.

Distinctions between regional varieties of Swedish (Swedish Swedish and Finland Swedish) begin to appear in the lexicographical material during the 20th century. In Finnish the corresponding lexicographical distinctions (Finland Finnish and Swedish Finnish) are not embodied in dictionaries until the end of the 1990s.

The last decade of the 20th century is characterised by a development in which electronic dictionaries take pride of place. I have been able to identify two main trends in this development – one which is based on established lexicographical traditions and one that attempts to find new, rapid, automated approaches to lexicography and the use of dictionaries. Development in the established lexicographic tradition is towards combining reception and production dictionaries. In the lexicographic approaches developed in various computer companies, great faith seems to be placed at the moment in automatic translation, which from the point of view of traditional lexicography is a retrogressive return to the use of dictionaries as word lists to produce word-for-word renderings. Internet subscriptions would appear to be the most recent channel of distribution for dictionaries.

The emergence of electronic dictionaries can, however, involve changes in the structure of dictionaries enabling the combination of production and reception dictionaries so that the target group can be monolingual to an even greater extent.

Excerpting and collecting lexicographical material from various dialects, for instance, was one of the most important lexicographical working methods during the 18th and 19th century, not least in Lönnrot's lexicographical endeavours. In doing so, lexicographers found themselves at the forefront in pioneering changes in lexicology, lexicography, linguistics, terminology and usage. When bilingual dictionaries began to be based on the normative monolingual dictionaries, the working methods of lexicographers changed and involved observation, excerpting and editing with no creative lexicographical work in its own right. This means, therefore, that my premise about the relationship of lexicographers to their working methods was wrong. On the other hand, computers and other lexicographical tools are making the work of lexicographers faster and simpler.

Bilingual Finnish-Swedish lexicography was mainly the pursuit of men up until the 1960s, and this has affected the choice of lexicographical material where the selection of headwords and the examples taken from specialist areas have not reflected women's concerns to any great extent.

The lexicographer who developed, laid the foundations for and influenced bilingual Finnish-Swedish and Swedish-Finnish lexicography during the 20th century was Knut Cannelin. The dictionaries published in the latter half of the 20th century have all, in one way or another, been based on Cannelin's earlier works. Cannelin's dictionary material was extended, developed and given greater lexicographical density in the revision of every new editions from 1889 until 1976.

After the death of Knut Cannelin in 1938, his work was taken over by his son, Aulis Cannelin, who continued to publish his father's dictionaries, in editions that had been revised to some extent. After Aulis Cannelin's death in 1960, the work was undertaken by Lauri Hirvensalo (1882-1965) and since 1965 by Nils Hedlund. The last major revision of *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok* took place in connection with the publication of the 3rd edition in 1976.

From the beginning of the 20th century until the mid-1960s, Cannelin's dictionaries predominated among the Finnish-Swedish and Swedish-Finnish dictionaries published in Finland and Sweden. Between 1960-1997 there was a major rise in the number of dictionaries published for use in schools. Competition to Cannelin came from Lea Lampén, whose dictionaries were published in many new versions, ranging from pocket editions to large reference works.

Let me conclude with a summary of some of the issues that could be of interest for future research:

- research into how Schroderus' dictionary *Lexicon latino-scondicum* (1637) was actually produced: to what extent did Finnish influence the lexicographic structure, who may have collaborated in editing the dictionary and finally some examination of whether 1632 is a possible date for the first edition.
- research to establish who edited *Variarum Rerum Vocabula Latina, cum Svetica et Finnonica interpretatione* (1644–1668)
- research into who wrote the Finnish dialogue in *Formulae Puerilium Colloquiorvm* (1644–1683)
- indexing *Vocabularium Latino-Sveco-Germanica-Fennicum / En kort Orda-Book på Latin/Svenska/Tyska och Finska / Yxi Lyhykäinen Sana-Kirja* (1695)
- research into *Lexicon pentaglotton* (1686)
- indexation of and research into Martin Fogel's *Nomenclator Latino Finnicus* (1669)
- establishing the identity of the author or authors of *En Nyttig och Tydelig Anwisning Til Svenska och Finska Språket* (1730) and *Muutamia Kanssa-Puheita* (1772)
- closer study of the lexicographical structure of Ganander's dictionary *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787)
- research to establish what lexicographical material was eliminated from Ganander's dictionary *Nytt Finskt Lexicon* (1786–1787) by Renvall in the course of the production of his own dictionary *Suomalainen Sana-kirja* (1823–1826)
- establishing the link between selection of lemma and current social conditions
- establishing and analysing the development of the lexicographic traditions of Swedish-Finnish dictionary production

Källor

Tryckta källor

Allmän litteratur

- [Anckarström, Jac[ob] Joh[an] – Carl Christoffer Gjörwell] (1781; 1785). *Svensk Encyclopedie*, innefattande alla vetenskaper och konster; samt efter de bästa källor författad af et Sälskap Lärde I 1. Stockholm: Johan A Carlbohm (1791); Anders Jac. Nordström (1785).
- Ahlqvist, Aug. (1884). *Elias Lönnrot. Biografiskt utkast*. Helsingfors: Finska Litteratur-Sällskapet.
- Ahlqvist, August Engelbrekt (1854). *Bidrag till Finska språkforskningens historia före Porthan*. Akademisk afhandling. Helsingfors: J.C. Frenckell & Son.
- Ahlqvist, August. *Kirjeet. Kielimiehen ja kaukomatkailijan viestejä 1845–1889*. (1982). Maija Hirvonen – Kaisu Lahikainen (red.). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 374. Jyväskylä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Anttila, Arne ((1935) 1985). *Elias Lönnrot. Elämä ja toiminta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 417. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Atkins, Sue (1996). Bilingual Dictionaries – Past, Present och Future. I: *Euralex '96 Proceedings I–II. Papers submitted to the Seventh EURALEX International Congress on Lexicography in Göteborg, Sweden*. 515–546. M. Gellerstam m.fl. (red.) Göteborg university, Department of Swedish.
- Bayne, Thomas (1892). Jamieson, John D. D. I: *Dictionary of National Biography XXIX*, 237–238. Edited by Leslie Stephen. London: Smith & Elder.
- Bergenholtz, Henning (1995). Leksikografi. Hvad er det? I: *Nordiske studier i leksikografi 3. Rapport fra Konferense om leksikografi i Norden Reykjavik 7.–10. juni 1995*. 37–49. Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi. Skrift nr 3. Reykjavik: Nordisk forening for leksikografi.
- Bergenholtz, Henning – Ilse Cantell – Ruth Vatvedt Fjeld – Dag Gundersen – Jón Hilmar Jónsson – Bo Svensén (1997). *Nordisk leksikografisk ordbok*. Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi. Skrift nr 4. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bergroth, Hugo (1928). *Finlandssvenska*. Andra reviderade och tillökade upplagan. Helsingfors: Författarens förlag.
- Biblia, Se on: Coco Pyhä Ramattu, Suomexi. Pääramattuiden Hebrean Ja Grecan iälcken*. (1642). Stockholm.
- BIBLIA, Se on; Koko Pyhä Raamttu Suomexi* (1776), redigerad av Antti Lizelius, Turusa: Johan Christopher Frenckellildä.
- Bloomfield, Leonard (1933). *Language*. New York: Henry Holt and Company.
- Bonde, Gustaf (1755). Försök at igenfinna Den Finska Nationens och Språkets Härkomst. I: *Kongl. Vitterhetsacademiens Handlingar 1*. 78–104. Stockholm.
- Bonniers Lexikon* band 2. (1961). Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Bonniers Lexikon* band 9. och 10. (1965). Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Boucher, Jonathan (1832). *Boucher's Glossary of Archaic and Provincial Words*. A Supplement to the Dictionaries of the English Language, particularly those of Dr. Johnson and Dr. Webster, containing 1. A Large Collection of Words, occurring in early English Authors of reputation, not to be found in the Dictionaries of Dr. Johnson and Dr. Webster; with Authorities and Illustrations; - 2. Additional Illustrations of some Words, which are found in those Dictionaries; - 3. A Large Collection of Words still used in many Parts of England, though not admitted into those

- Dictionaries, - Relics of the Old Language of the English Nation, with ample Illustrations; - 4. An Introductory Essay on the Origins and History of the English Language. By the late Rev. Jonathan Boucher, A.M. & F.S.A. vicar of Epsom, in the County of Surrey. Edited jointly by the Rev. Joseph Hunter, F.S.A., and Joseph Stevenson, Esq. London: Black, Young & Young.
- Brandell, G. (1931). *Svenska undervisningsväsendets och uppfostrans historia II. Andra delen. Ortodoxiens tidevarv*. Lund: C.W.K. Gleerups förlag.
- Bratt, Ingar (1977). *Engelskundervisningens framväxt i Sverige. Tiden före 1850. ÅSU 139*. Stockholm.
- Cannelin, Knut – E.A. Tunkelo – Yrjö Wickmann (1928). Kansankielemme uudesta sanakirjasta. I: *Virittäjä* 1928. 354–365.
- Carlson, Lauri (1998). Kääntämisen tietotekniikka. I: *Kieliteknologia Suomessa*. 23–25. Helsinki: CSC-Tieteellinen laskenta Oy.
- Carlsson, Sten – Jerker Rosén (1962). *Svensk historia I. Tiden före 1718*. Stockholm: Svenska bokförlaget / Bonniers.
- Carlsson, Sten (1964). *Svensk historia II. Tiden efter 1718*. Stockholm: Svenska bokförlaget / Bonniers.
- Casagrande, Joseph B. (1954). The ends of translation. I: *International Journal of American Linguistics* XX. Baltimore.
- Catford, J.C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press.
- Chesterman, Andrew (1997). Ethics of translation. I: *Translation as intercultural communication. Selected papers from The Est Congress – Prague 1995*. 147–157. Mary Snell-Hornsby – Zuzana Jettmarová – Kaus Kaindl (red.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Christensen, Chr. (1924). Papperstillverkning. I: *Svend Dahls Bibliotekshandbok. Översatt, bearbetad och med bidrag av svenska fackmän*. 435–456. Samuel E. Bring. (red). Uppsala.
- Clementsson, Gustaf (1953). *Papperets historia intill 1880*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Collijn, Isak (1925). Efterskrift. I: *Variarum rerum vocabula cum Sueca interpretatione ((1579) 1925)*. 1–11. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Collijn, Isak (1928). "En hittills okänd upplaga av V.R.V. med F.P.C. Stockholm 1559." I: *Nordisk tidsskrift för bok- och biblioteksväsen*. Årg. 15. Uppsala.
- Collijn, Isak (1942–46). *Sveriges bibliografi. 1600-talet. Bidrag till en bibliografisk förteckning*. Uppsala.
- Concept till Inventarium öfver Konung Erik XIV:s Böcker; upprättadt den 27 September 1568. I: *Handlingar rörande Skandinaviens historia* 27 (1845). 380–390. Stockholm.
- Courtney, W.P. (1886). Boucher, Jonathan. I: *Dictionary of National Biography* VI. 3–4. Edited by Leslie Stephen. London: Smith & Elder.
- Daniel Juselniuksen suomalaisen Sana-Lugun Coetuksen Esipuhe*. Översättning till finska. Edv. Rein. (1906) I: *Virittäjä* 1906. 97–112.
- Den svenska boken 500 år. Acta Bibliothecæ Regiæ Stockholmiensis* XLI. (1983). Järv, Harry (red). Stockholm: Liber.
- Donner, Otto (1872). *Öfversikt af den Finsk-Ugriska språkforskningens historia*. Helsingfors.
- Duvå, Grete – Anna-Lise Laursen (1995). Tekstbaseret lemmaselektion. I: *Nordiske studier i leksikografi 3. Rapport fra Konferense om leksikografi i Norden Reykjavik 7.–10. juni 1995*. 93–105. Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi. Skrift nr 3. Reykjavik: Nordisk forening for leksikografi.
- Edlund, S. (1947). *Diskussionen om begåvningsurvalet under reformations- och stormaktstiden*. Akademisk avhandling. Lund: C.W.K. Gleerup.
- Ekbo, Sven – Bengt Loman (1965). *Vägledning till Svenska Akademiens ordbok*. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård. 32. Stockholm: Läromedelsförlagen.

- Ekman, E.A. (1899). Rasmus Raskin osallisuudesta G. Renvallin sanakirjatyön alkuunpanoon. I: *Virittäjä* 1899. 17–23.
- Elgenstierna, Gustaf (1927; 1931; 1932). *Den på Riddarhuset introducerade svenska adelns ättartavlor* III, VI, VII. Stockholm: Norstedt & Söner.
- Enkvist, Nils Erik (1978). *Tekstilingvistiikan peruskäsitteitä*. Jyväskylä: Gummerus Osakeyhtiö.
- Fagerlund, L.W. – Robert Tigerstedt (1890). *Medicinens studium vid Åbo universitet. Åbo universitets lärdomshistoria I*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland XVI. Helsingfors: SLF.
- Finsk biografisk handbok, under medvärkan af fackmän* (1903). Utgifven af Tor Carpelan. Första bandet A–K. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Fries, Th. (1894). *Naturalhistorien i Sverige till medlet av 1600-talet*. Upsala Universitets Årsskrift 1894. Program II. Upsala.
- G. *Benzelstjernas censorsjournal* (1884). Utgifven af L. Bygdén och E. Lewenhaupt. I 1737–1740. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet. Stockholm: P.A. Norstedt & Söner.
- Ganander, Christfrid ((1789) 1995). *Mythologia Fennica*. (I finsk översättning.) Toimittanut Juha Pentikäinen. Översättning Brita Löflund. Tampere: Recallmed.
- Ganander, Christfrid (1785/1789, 1960). *Mythologia Fennica* eller Förklaring öfver de nomina propria deastrorum, idolorum, locorum, virorum & c. eller afgudar och afgudinnor, forntidens märkelige personer, offer och offer-ställen, gamla sedvänjor, jättar, troll, skogs-sjö: och bergs-rån m.m. som förekomma i de äldre finska trollrunor, synnyt, sanat, sadut, arwotuxet & c. samt än brukas och nämns i dagligt tal; til deras tjenst, som vela i grund förstå det finska språket, och hafva smak för finska historien: och poesin, af gamla runor samlad och uttydd af Christfrid Ganander. Thomasson. Åbo: Frencellska boktryckeriet på egen bekostnad.
- Gellerstam, Martin (1992). Inlärningslexikon. I: *Nordiske studier i leksikografi. Rapport fra Konferense om leksikografi i Norden 28.–31. mai 1991*. 347–356. Oslo: Nordisk forening for leksikografi.
- Gellerstam, Martin (1994). Produktionsordböcker – Vad är det? I: *LexicoNordica 1–1994*. 43–52.
- Gellerstam, Martin (1999). Översättaren och ordboken. I: *Nordiska studier i leksikografi. Rapport från Konferensen om leksikografi i Norden Esbo 21–24 maj 1997*. 121–129. Helsingfors: Nordiska föreningen för leksikografi.
- Gezelius, Johannes (1672). *Encyclopaedia synoptica. Ex optimis & accuratissimis Philosophorum Scriptis collecta, & in Tres partes distributa. In Usus Studiosae juventutis, cui neque pretium prolixiores Authores redimendi, neq. tempus eosdem perlustrandi suppetit [...]* Cura et sumptibus Johannis Gezelii SS. Theol. D. & Ep. Ab. Aboae.
- Gjörwell, Carl Christoffer (1781). Företal. I: [Anckarström, Jac[ob] Joh[an] – Gjörwell, Carl Christoffer] (1781; 1785). *Svensk Encyclopedie*, [opag].
- Grip, Elias (1900). Drag av Upplandsdialekt hos Ericus Schroderus. I: *Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folkliv XVIII. 4*. Tidskrift utgiven på uppdrag av Landsmålsföreningarna i Uppsala, Helsingfors och Lund genom J.A. Lundell. 1898–1912. 1–29. Stockholm: P.A. Norstedt & Söner.
- Gyldenstolpe, Michael Olai (1650). *Epitome Descriptionis Sueciae, Gothiae, Fenningiae et subjectarum provinciarum*. Accuratus quam unquam antehac editæ. Aboæ: Petrus Wald.
- Haavio, Martti (1930). Mietteitä Gananderia tutkiessa. I: *Sininen kirja* 1930: 1. 11–25. Kersti Bergroth (red). Helsinki.
- Hakulinen Auli – Jussi Ojanen (1976). *Kielitieteen ja fonetiikan termistöä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 324. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hakulinen, Lauri (1930). Kieli- ja tyyliseikkain huomioinnista kansankielemme sanaston keruussa. I: *Virittäjä* 1930. 273–288.

- Hakulinen, Lauri (1967). Suomen sanakirjoista. I: *Kirjoituksia Suomen kielestä. Tietolipas* 51. 83–107. Forssa.
- Haltsonen, Sulo (1942). Vanhimman suomen sanakirjan uusintapainos. I: *Virittäjä* 1942. 300–301.
- Haltsonen, Sulo (1959). Koulupoikien suomea 1600-luvulla. I: *Verba docent: Juhlakirja Lauri Hakulisen 60-vuotispäiväksi 6.10.1959*. 468–491. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 263. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hanho, J.T. (1947). *Suomen oppikoululaitoksen historia* I. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Hannesdóttir, Anna Helga (1998). *Lexikografihistorisk spegel. Den enspråkiga svenska lexikografins utveckling ur den tvåspråkiga*. Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning. Akademisk avhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Hansson, Stina (1982). *Afsatt på Swensko. 1600-talets tryckta översättningslitteratur*. (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet 5.). Göteborg.
- Haugen, E.L. (1984). *A bibliography of Scandinavian dictionaries. With an introduction by Einar Haugen*. New York: Kraus International Publicans.
- Haugen, Einar (1986). Learned Lexicographers of the North: Seventeenth-Century Vignettes. I: *The History of Lexicography. Papers from the Dictionary Reserch Centre Seminar at Exeter, March 1986*. 99–105. Amsterdam/Phiadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Hausmann, F.J. (1977). *Einführung in die Benutzung der neufranzösischen Wörterbücher*. Romanistische Arbeitshefte. 19. Tübingen: Niemeyer.
- Hausmann, F.J. (1985). Lexikographie. I: *Handbuch der Lexikologie*. 367–411. C. Schwarze – D. Wunderlich (red.) Königstein: Athenäum.
- Havu, Sirkka (1996). Kirja kirjahistoriallisen tutkimuksen kohteena. I: *Kirjahistoria. Johdatus vanhan kirjan tutkimukseen*. 35–72. Tuija Laine (red.). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 647. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heikel, A[dolf] I[var] (1894). *Filologins studium vid Åbo universitet. Åbo universitets lärdomshistoria* 5. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland XXVI. Helsingfors: SLF.
- Heikkinen, Antero (1972). *Hyöty, valistus ja koulu*. Helsinki: Kyriiri Oy.
- Heinonen, Vesa (1993). *Tre svensk-finska ordböcker. En lexikografisk jämförelse*. Pro gradu-avhandling i svenska. Humanistiska fakulteten. Institutionen för nordiska språk. Vasa: Vasa universitet.
- Hertzberg, Rafaël (1882). VII Lönnrots lexikon. I: *Ett minnesblad*. 12–13. Helsingfors: J. C. Frenckell & Son.
- Hesselman, Bengt (1929). Inledning. I: *Ericus Johannis Schroderus Upsaliensis Dictionarium Quadrilingue Suedicum Germanicum Latinum Græcum (Cod. Thott 2166 4:o)*. V–XXVI. Utgivet av Bengt Hesselman. Paris–Cambridge–Uppsala–Leipzig–Haag.
- Hesselman, Bengt (1941). Utgivarens förord. I: Schroderus, Ericus. *Lexcon latino-scondicum* 1637. III–XII. Utgivet med alfabetiska register över de svenska och de finska orden av Bengt Hesselman. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Hesslin Rider, Inger (1995). Hur ser en användarvänlig ordbok ut? I: *Nordiske studier i leksikografi* 3. *Rapport fra Konferense om leksikografi i Norden Reykjavik 7.–10. juni 1995*. 315–357. Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi. Skrift nr 3. Reykjavik.
- Hintikka, T.J. (1938). "Suomen kasvitieteen isästä" ja hänen apureistaan "Pohjolan luonnon kasveihin". I: *Helsingin Sanomat*, Viikkoliite 3/7 1938 (nr 27). 1–4. Helsinki: Helsingin Sanomat.
- Hjelmqvist, Theodor (1896). *Modern lexikografi. Några anteckningar om de historiska ordböckerna i Tyskland, Holland och England*. Lund: C.W.K. Gleerups förlag.

- Hjelt, Otto E.A. (1868). *Naturhistoriens studium i Finland under sjuttonde och adertonde seklet* I. Helsingfors: Finska Litteratursällskapet i Finland.
- Hjelt, Otto E.A. (1896). *Naturhistoriens studium vid Åbo universitet. Åbo universitets lärdomshistoria* 6. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland XXXII. Helsingfors: SLF.
- Hoffmann, C[arl] (1883). *Bilder ur Växtwerlden, för Skolan och Hemmet ordnade enligt Linnés system*. 80 taflor i fint färgtryck, framställande 523 växtarter, i 800 figurer, utgifna af C. Hoffmann. Texten bearbetad af A. J. Mela. Helsingfors: K.E. Holm.
- Hormia, Osmo (1961). *Gananderin sanakirjan lähteet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 271. Akademisk avhandling. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hovdhaugen, Even – Fred Karlsson – Carol Henriksen – Bengt Sigurd (2000). *The History of Linguistics in the Nordic Countries*. Societas Scientiarum Fennica. Jyväskylä: Gummerus.
- Hühnemörder, Ch. (1997). V[inzenz] v. Beauvais. II. Zum Speculum naturale. I: *Lexikon des Mittelalters* VIII:8, sp. 1706–1707. München.
- Häkkinen, Kaisa (1987). Ordböcker med finska och svenska från Schroderus till Karlsson. I: *Fennistica festiva in honorem Göran Karlsson septuagenarii*. 21–35. Åbo: Åbo Akademis förlag – Åbo Academy press.
- Häkkinen, Kaisa (1995). Kristfrid Ganander etymologina ja leksikografina. I: *Kristfrid Ganander Mythologia Fennica*. 161–203. Tampere: Recallmed.
- Ihre, Johan (1769). *Glossarium Suiogothicum* I–II. Uppsaliae.
- Ikola, Niilo (1929). Antero Warelius ja Lönnrotin sanakirjatyö. I: *Virittäjä* 1929. 7–23.
- Ilson, Robert (1985). Introduktion. I: *Dictionaries, lexicography and language learning*. 1–6. Ilson, R. (red.). (ELT Documents. 120) Oxford etc.: Pergamon Press.
- Ingo, Rune (1991). *Från källspråk till målspråk. Introduktion i översättningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Ingo, Rune (1997). En ny stor finsk-svensk ordbok. I: *LexicoNordica* 4 – 1997. 175–188.
- Itkonen, Erkki (1961). Suomalais-ugrilaiden kielten tutkimus Suomessa. I: *Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historian tutkimuksen alalta*. Tietolipas 20. 132–217. Helsinki: SKS.
- Jamieson, John (1808). *An Etymological Dictionary of the Scottish Language: Illustrating the Words in their different Significations, by examples from ancient and modern Writers; Shewing their affinity to those of other Languages, and especially the Northern; Explaining many Terms, which, though now Obsolete in England, were formerly Common to both Countries; and Elucidating National Rites, Customs, and Institutions, in their Analogy to those of other Nations: to which is Prefixed, A Dissertation on the Origin of the Scottish Language* I–II. Edinburgh: W Creech, A. Constable & Co., and W. Blackwood; London: Longman, Hurst, Rees & Orme, T. Cadell & W. Davies and H. D. Symonds.
- Jamieson, John (1814). *Hermes Scythicus: or The Radical Affinities of the Greek and Latin Languages to the Gothic: Illustrated from the Moeso-Gothic, Anglo-Saxon, Francic, Alemannic, Suio-Gothic, Islandic, &c. to which it is prefixed, A Dissertation on the Historical Proofs of the Scythian origin of the Greeks*. Edinburgh: Longman, Hurst, Rees, Orme & Brown; London: Bell & Bradfute; Doiga Stirling; W. Blackwood; J. Anderson & Co.; and Oliphant, Waugh, & Innes.
- Jamieson, John (1825). *Supplement to the Etymological Dictionary of the Scottish Language: Illustrating the Words in their different Significations, by examples from ancient and modern Writers; Shewing their affinity to those of other Languages, and especially the Northern; Explaining many Terms, which, though now Obsolete in England, were formerly Common to both Countries; and Elucidating National Rites, Customs, and Institutions, in their Analogy to those of other Nations: to which is Prefixed, A Dissertation on the Origin of the Scottish Language* I–II. Edinburgh: W & C Tait; London: Longman, Hurst, Rees, Orme, Brown, and Green.

- Jansson, Valter (1941). Finskt register. I: Schroderus, Ericus, *Lexcon latino-scondicum 1637*. 30–53. Utgivet med alfabetiska register över de svenska och de finska orden av Bengt Hesselman. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Johannisson, Ture – Gösta Matsson (1974). *Svenska Akademiens ordlista under 100 år*. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 55. Stockholm: P.A. Norstedt & Söner.
- Johansson, Monica (1997). *Lexicon Lincopense. En studie i lexikografisk tradition och svenskt språkbruk vid 1600-talets mitt*. Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning. Akademisk avhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Jussila, Raimo (1998). *Vanhat sanat. Vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä*. Suomalaisen kirjallisuuden Seuran Toimituksia 696. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 101. Jyväskylä: Gummerus.
- Juvelius, Erik (1781). *En liten Barna-Bok. Yxi Pieni Lasten-Kirja*. Stockholm: Tryckt i Kongl. Finska Boktryckeriet hos Johan A. Carlbohm.
- Jäntti, Yrjö A. (1950). *Kirjakaupan ja kustannustoiminnan historia. Edellinen osa. Aika noin vuoteen 1789*. Porvoo: WSOY.
- Jöckle, Clemens (1995). *Encyclopedia of Saints*. London: Alpine Fine Arts.
- Kajanti, Caius (1938). Unohtunut sanakirja. Koulumestari Jacob Ahlsmanin käsin ”painettu” teos. I: *Helsingin Sanomat*. 1938, nummer 343, s. 4.
- Kajanti, Caius (1939). Jacob Ahlsmanin ruotsalais-suomalaisen sanakirjan käsikirjoitus vv:lta 1826–1835. I: *Virittäjä* 1939. 254–259.
- Kanava*. Tidskrift utgiven av Suomalaisuuden liitto, Korkeakoulu- ja tietopoliittinen tutkimussäätiö, Väestöliitto. 1973–. Helsinki: Yhtyneet kuvalehdet.
- Kansallinen elämäkerrasto*. Del I–III. 1927–1934. Porvoo: WSOY.
- Karlsson, Fred (1987). Om ordböcker och lexikografi. I: *Fennistica festiva in honorem Göran Karlsson septuagenarii*. 52–66. Åbo: Åbo Akademis förlag – Åbo Academy press.
- Karlsson, Fred (1998). *Kielitieteiden tohtorinväitöskirjat Suomessa 1840–1997*. Yleisen kielitieteen latos. Julkaisuja No. 29. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Karlsson, Göran (1982). Paljon porua, vähän villoja. I: *Uusi Suomi* 21.8.1982.
- Kastovsky, Dieter (1990). The interaction of semantic and formal structures in the lexicon. I: *Meaning and lexicography*. 75–91. Tomaszczyk, Jerzy – Barbara Lewandowska-Tomaszczyk (red.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Kielikello. Kielitoimiston tiedotuslehti*. Tidskrift utgiven av Forskningscentralen för de inhemska språken. 1968–. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kieliteknologia Suomessa* (1998). Manne Miettinen (red.). Helsinki: CSC-Tieteellinen laskenta Oy.
- Kieliviesti*. Ruotsinsuomalainen kielilautakunta. (Tidskrift) Sverigefinska språknämnden. Stockholm.
- Kircko-Laki ja Ordingi*. (1688). Turku.
- Klemming, G.E. (1871). *Försök till Historia om Sveriges boktryckerier. Första häftet. Tiden före 1700*. Stockholm: P.A. Norstedt & Söner.
- Klemming, G.E. – J.G. Nordin (1883). *Svensk boktryckeri-Historia 1483–1883. Med inledande Allmänna öfversigt. Förra delen*. Stockholm: P.A. Norstedt & Söner.
- Klinge, Matti – Anto Leikola (1988). Lärdom och vetenskap. I: Klinge, Matti m.fl. *Kungliga akademien i Åbo 1640–1808. Helsingfors universitet 1640–1990* I. 553–581. Helsingfors: Otava.
- Koller, W. (1979, 1983). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. UTB 819. Heidelberg.
- Koskimies, A.V. (1917). Förord. I: *Lisäyksiä Jusleniuksen Sana-Lugun Coetukseen. Tehneet Salomon Kreander ja Juhana Canstrén*. III–XVII. Julk. A.V. Koskimies. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koukkunen, Kalevi (1993). Kritik der finnischen Wörterbücher. I: *Lexicographica. International Annual for Lexicography*. 9/1993. 133–157. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

- Koukkunen, Kalevi (1999). En modell för ordbokskritik. I: *Nordiska studier i lexikografi. Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden Esbo 21–24 maj 1997.* 225–232. Helsingfors: Nordiska föreningen för lexikografi.
- Krohn, Julius (1897). *Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kromann, H.-P. – Th. Riiber – P. Rosbach (1984). Überlegungen zu Grundfragen der zweispachigen Lexikographie. I: *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie* 159–238. V. Wiegand, H.E (red.) (Germanistische Linguistik. 3–6/84). Hidesheim: Olms.
- Kromann, H.-P.– Th. Riiber – P. Rosbach (1991). Principles of Bilingual lexicography. I: *Wörterbücher / Dictionaries / Dictionnaires, Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. 1989–91.* 2711–2728. von H. Steger – H.E. Wiegand (red.) (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, Band 5.1–3) Berlin & New York: Walter de Gruyter. 5:3.
- Kuka kukin oli 1900–61.* (1961). Keuruu: Otava.
- Kuusi, Matti (1985). Kuka tutkisi sanakirjoja? I: *Virittäjä* 1985. 485–490.
- Kääntäjä – Översättaren.* Tidning utgiven av Finlands översättarförening ry. 1970–. Helsingfors.
- Königs, F.G. (1981). *Zur Frage der Übersetzungseinheit und Relevanz für den Fremdsprachenunterricht.* 82–103. Linguistische Berichte 74. Wiesbaden.
- Laakso, Päivi (1997). Vertailu. Sanakirjaohjelmat 1997. I: *Windows & Tietotekniikka n:o 6/97.* 10–12.
- Laine, Tuija (1996) Sensuuri ja sen asettamat julkaisurajoitukset. I: *Kirjahistoria. Johdatus vanhan kirjan tutkimukseen.* 185–212. Tuija Laine (red.). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 647. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laine, Tuija (1996) Suomen Ruotsin vallan ajan kirjahistorian lähteet. I: *Kirjahistoria. Johdatus vanhan kirjan tutkimukseen.* 213–236. Tuija Laine (red.). Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 647. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laurén, Christer – Herbert Picht (1992). Terminologiska skolor. I: *Terminologiläran och dess relationer till andra områden.* 217–236. Nordisk forskarkurs i Mariehamn, Åland september 1990. Nordterm 4. Stockholm.
- Laurén, Christer – Johan Mykin – Herbert Picht (1997). *Terminologi som vetenskapsgren.* Lund: Studentlitteratur.
- Lehtinen, Erkki (1955). Vieras virkakieli ja suomalaiset talonpojat n. 1650–1735. I: *Historiallinen Arkisto* 55. 363–407. Toimittanut Suomen Historiallinen Seura. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LexicoNordica.* Tidskrift utgiven av Nordisk forening for leksikografi i samarbeid med Nordisk språkråd. Oslo.
- Lilius, Pirkko (1994). *Språkval och ordval i tillfällesdikningen i Finland 1700–1749.* Akademisk avhandling. Studier i nordisk filologi 73. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr 587. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Lindahl, Erik – Johan Öhrling (1780). Præfatio. Företal. I: *Lexicon Lapponicum, latino-Svecanum. Lapsk, Latinsk och Svensk Ordbok, II–XXVIII.* Holmiæ: Joh. Georg. Lange.
- Lindblom, Jacob Axelsson (1790). Latinska och svenska lexica, utgivna i Sverige och af Svenske Författare. I: *Förord till Lexicon-svecanum. Latinsk och svensk ord-bok.* På konungens befallning utgiwen af academien i Upsala. Uppsala: Joh. Edman. (Opaginerat förord).
- Lindqvist, Natan (1929). Bibelsvenskans medeltida ursprung. I: *Nysvenska studier* 8. 165–260. Tidskrift för Svensk stil- och språkforskning. Uppsala: Appelbergs boktryckeri A.-B.

- Literaturlexikon Autoren und Werke deutscher Sprache* 5 (1990). Herausgegeben von Walter Killy. Gütersloh & München.
- Lönnrot, Elias. *Valitut teokset. Kirjeet.* (1990). Raija Majamaa (red.) Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 510. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mantila, Harri (1998). *Jätkät ja jässikät, don juanit ja gentlemannit* eli Perussanakirjan mieskuva. I: *Tuppisuinen mies. Kirjoituksia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista.* 15–31. Heikkinen, Vesa – Harri Mantila – Markku Varis (red.). Tietolipas 154. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Manual i fagleksikografi. Udarbejdelse af fagordbøger — problemer og løsningsforslag* (1994). Henning Bergenholtz – Sven Tarp (red.). Herning: Systime.
- Manual of Specialised Lexicography. The Preparation of Specialised Dictionaries* (1995). Henning Bergenholtz – Sven Tarp (red.). Amsterdam: John Benjamins.
- Martinus, Matthias (1689). *Hodegus Finnicus, Omnibus hanc linguam discere cupientibus valde utilis. Eller Finsk Wägwijsare/Allom dem/som Finska Tungmählet ex fundamento declinera, conjugera, construera och elliest lära willia/ganska nyttig.* Tavast-Finnone. Holmiae.
- Martola, Nina (1994). Pia Virtanen: Zur Geschichte der finnisch-deutschen Lexikographie 1888–1991. Studien zur Makrostruktur. I: *LexicoNordica 1–1994.* 267–272.
- Martola, Nina (1995). Från enspråkig till tvåspråkig ordbok. I: *Nordiske studier i leksikografi 3. Rapport fra Konferense om leksikografi i Norden Reykjavik 7.–10. juni 1995.* 283–295. Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi. Skrift nr 3. Reykjavik: Nordisk forening for leksikografi.
- Mela, Laila (1993). *Sanakirjan toimitustavan vaikutus Lönnrotin Suomalais-ruotsalaisen sanakirjan sanamuodostukseen.* Pro Gradu-avhandling. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Mikkelsen, Hans Kristian (1994). Lemmaselektion til nordisk Leksigrafisk Ordbog. I: *Nordiske studier i leksikografi II. Rapport fra Konference om Leksikografi i Norden 11.–14. maj 1993. Skrifter utgivet af Nordisk Forening for Leksikografi. Skrift nr 2.* 193–203. A. Garde – P. Jarvad (red.). København: Nordisk Forening for Leksikografi.
- Mugdan, Joachim (1992). On the Typology of Bilingual Dictionaries. I: *Symposium on lexicography V. Proceedings of the Fifth international symposium on lexicography May 3–5, 1900 at the University of Copenhagen.* 17–24. K. Hyldgaard-Jensen – A. Zettersten. Lexicographica. Series Maior 43. Tübingen: Niemeyer.
- Møller, Kristen (1959). *Leksikologi og leksikografi.* København: J.H. Schultz forlag.
- Nationalencyklopedin (NE)* (1993; 1994; 1995). Del 12, del 14, del 16, av *Nationalencyklopedin: ett uppslagsverk på vetenskaplig grund utarbetat på initiativ av Statens kulturråd.* Statens kulturråd. Höganäs: Bra böcker.
- Nida, Eugene A. (1964). *Toward a Science of Translation.* Leiden: E.J. Brill.
- Nida, Eugene A. (1975a). *Componential analysis of meaning.* The Hague–Paris: Mouton.
- Nida, Eugene A. (1975b). *Language Structure and Translation. Essays by Eugene Nida.* Stanford, California: Stanford University Press.
- Niemikorpi, Antero (1991). *Suomen kielen sanaston dynamiikkaa.* No 38. Språkvetenskap 5. Akademisk avhandling. Universitas Wasaensis. Wasa: Vaasan yliopisto.
- Niemikorpi, Antero (1996). *Florinuksen Nomenclatura ja Lizeliuksen vanha kirkkoraamattu. Kaksi vanhan kirjasuomen merkkiteosta nykykielen peilissä.* Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 8. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Niemikorpi, Antero (1998). *Suurifrekvenssinen mies. I: Tuppisuinen mies. Kirjoituksia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista.* 32–48. Heikkinen, Vesa – Harri Mantila – Markku Varis (red.). Tietolipas 154. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nikula, Henrik (1995). Exemplens funktion i ordböcker. I: *Nordiske studier i leksikografi 3. Rapport fra Konferense om leksikografi i Norden Reykjavik 7.–10. juni 1995.*

- 311–319. Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi. Skrift nr 3. Reykjavik: Nordisk forening for leksikografi.
- Nohrström, Holger (1931). Finlands biblioteks historia. I: *Svend Dahls Bibliotekshandbok. Översatt, bearbetad och med bidrag av svenska fackmän*. II. (291–313). Bring, Samuel E. (red.). Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Noreen, Adolf [Gotthard] (1903). *Vårt språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning*. Första bandet. Lund: C.W.K. Gleerups förlag.
- Norén, Kerstin (1997). Kognition, lexikon och text. Om ekvivalens och översättning. I: *Svenska som andraspråk och andra språk. Festskrift till Gunnar Tingbjörn*. 309–317. Institutionen för svenska språket. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Nuopponen, Anita (1992). Begreppsrelationer och -system. I: *Terminologiläran och dess relationer till andra områden*. 53–65. Nordisk forskarkurs i Mariehamn, Åland september 1990. Nordterm 4. Stockholm.
- Nuopponen, Anita (1994). *Begreppssystem för terminologisk analys*. No 38. Språkvetenskap 5. Akademisk avhandling. Universitas Wasaensis. Wasa: Vaasan yliopisto.
- Nuutinen, Liisa (1989). Christfrid Gananderin sanakirjan uuden laitoksen toimitustyö. I: *Ferdinand Wiedemannin muisto. Castreanumin toimitteita* 31. 99–108. Helsinki: Yliopistopaino.
- Nuutinen, Liisa (1997). Saatteeksi. Christfrid Ganander ja hänen elämäntyönsä. I: *Christfrid Ganander. Nytt finskt lexicon. Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen*. I–XXI. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Ogden, C.K. – I.A. Richards (1936). *The Meaning of Meaning*. London.
- Otavan Suuri Ensyklopedia*. 9. (1979). Helsinki: Otava.
- Palmberg, Johan (1684). *Serta Flores Svecana eller Svenske Örtecrantz*. Strängnäs.
- Palmér, Johan (1924). Om Varium rerum vocabula. I: *Festskrift tillägnad Hugo Pipping på hans sextioårsdag den 5 november 1924*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland CLXXV. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Palmér, Johan (1939). *Undersökningar i Olavus Petris språk*. III. Lunds universitets årsskrift. Nr 2. Lund och Leipzig.
- Parnasso*. Tidskrift. 1951–. Helsinki: Yhtyneet kuvalehdet.
- Pentikäinen, Juha (1995). Kristfrid Ganander mythologina. I: *Kristfrid Ganander Mythologia Fennica*. 132–159. Tampere: Recallmed.
- Petraus, Eskil (1649). *Linguae Finnicae brevis institutio, Exhibens vocum flexiones per Casus, Gradus & Tempora, nec non partium indeclinabilium significationem, dictionumque constructionem & Prosodiam. Ad usum accommodata*. Aboae.
- Picht, Herbert (1992). Begrebet – ett centralt element i terminologiläran. I: *Terminologiläran och dess relationer till andra områden*. Nordisk forskarkurs i Mariehamn. 19–42. Åland september 1990. Nordterm 4. Stockholm.
- Pilke, Nina (2000). *Dynamiska fackbegrepp. Att strukturera vetande om handlingar och händelser inom teknik, medicin och juridik*. Acta Wasaensia. Akademisk avhandling. Vaasa: Vaasa universitet.
- Pipping, Fred. Wilh. (1856–1857). *Förteckning öfver i tryck utgifvna skrifter på Finska / Luettelo Suomeksi präntätyistä kirjoista, joissa löytyy joku kirjoitus Suomen kielellä, tahi johdatus sitä tuntemaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 20. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Raitio, K. (1889). Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet. I: *Suomalainen lukemisto suomalaisruotsalaisine sanastoineen*. Cannelin, Knut (red.). Porvoo: Werner Söderström.
- Raivio, Jarmo (2000). Kone kääntää, mutta kankeasti. I: *Tieto & Kone*. Helsingin Sanomat 21. heinäkuuta 2000. C14.
- Rapola, Martti (1931). Muudan kansallisen tieteen peninkulmapatsas. I: *Valvoja-Aika* 1931. 199–204. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rapola, Martti (1932). Kansankielen sanakirjahanke ja sen atteellinen tausta. I: *Suomalainen Suomi XV*. 39–49. Helsinki: Suomalaisuuden Liitto.

- Rapola, Martti (1943). Lisiä kirjasuomen sanaston historiaan. 5. Eräiden valtioelämän alalle kuuluvien kirjasuomen sanojen synnystä ja edeltäjistä. I: *Virittäjä* 1943. 15–30.
- Rapola, Martti (1950). Eräiden sanakirjatietojen lähteistä. I: *Virittäjä* 1950. 217–230.
- Rapola, Martti (1960). *Sanojemme ensiesiintymiä. Agricolasta Yrjö Koskiseen. Valikoima.* Tietolipas 22. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rapola, Martti (1962). Suomalaisen sanakirjan historiaa. I: *Virittäjä* 1962. 69–73.
- Raumannus, Jonas Matthiae – Martin Luther – Jacobus Finno Petri – Hemmingus Maskulainen Henrici (1646). *Manuale finnicum, se on: Muutamat tarwittawat ia aina käsillä pidettävät suomenkieliset kirjat, [...] / Studio Jonae Matt. Raumanni. : Cunnialisen miehen Sifre Salcon radimiehen culutuxella [...] präntätty.* Turusa: Peter Wald.
- Rein, Edv. (1906). *se Daniel Jusleniuksen Suomalaisen Sana-Lugun Coetuksen Esipuhe.*
- Reiss, Katharina – Hans J. Vermeer (1986). *Mitä kääntäminen on. Teoriaa ja käytäntöä.* Lyhentäen suomentanut Pauli Roinila. (Originaltitel: *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie.* Linguistische Arbeiten; 147. Tübingen: Max Niemeyer Verlag). Helsinki: Gaudeamus.
- Rinman, Sven (1983). Förlagsverksamheten. I: *Den svenska boken 500 år.* 79–128. Harry Järv (red.). Acta Bibliothecæ Regiæ Stockholmiensis. Stockholm: LiberFörlag.
- Rodzin waldacunnan maan laki. Joka waldakunna newolda on ylizecadzottu ia parattu: ia k. Chrestofferilda, [...] woonna iälkehen Christuxen syndymän 1442. Wahuistettu [...] sen suriwaldiaha [...] her Carlein, sen yhexännen sillä nimellä, [...] prentissä vlos käynnyt (1610). Stockholm: Anund Olufsson.
- Rogström, Lena (1998). *Jacob Serenius' lexikografiska insats.* Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning. Akademisk avhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Rosén von Rosenstein, Nils *se* Rosén, Nikolaus.
- Rosén, Jerker (1962). *Svensk Historia I. Tiden före 1718.* Stockholm: Svenska bokförlaget / Bonniers.
- Rosén, Nikolaus (1736). *Compendium Anatomicum eller En kort beskrifning om de delar, af hwilka hela menniskians kropp består, [...].* Stockholm: B. G. Schneider.
- Saanila, Kai (1982). Tulihan se vihdoinkin. Ruotsalais-suomalainen suursanakirja ilmestynyt. I: *Uusi Suomi* 14.8.1982.
- Sales Doyé, Franz von (1929). *Heilige und Selige der römisch-katolischen Kirche.* Deren Erkennungszeichen, Patronate und Lebensgeschichtliche Bemerkungen I. Leipzig: Vier Quellen.
- Salo-Saarvanto, Tarja (1997). Suuri suomi–ruotsi-sanakirja. I: *Kieliviesti* 4/1997. 3–8.
- Sananjalka. Suomen kielen seuran vuosikirja.* (Årskrift.) Suomen kielen seura 1959–. Turku.
- Santesson, Lillemor (1986). *Tryckt hos Salvius.* Lund: Studentlitteratur.
- Sarvas, Gunnar (1938). Suomalaisuudesta maassamme 1600-luvulla. I: *Historiallinen Arkisto XLIV. Juhlajulkaisu K.R. Melanderin kunniaksi hänen täyttääessään 80 vuotta 18. XI. 1938.* 138–149. Toimittanut Suomen Historiallinen Seura. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Æ erba, L.V. (1940). Versuch einer allgemeinen Theorie der Lexikographie. I: *Aspekte der sowjetrussischen Lexikographie.* 17–62. W. Wolski (red.). Tübingen 1982. Germanistische Linguistik 43.
- Schück, H. (1923). *Den svenska förlagsbokhandelns historia I.* Festskrift författad av Henrik Schück på uppdrag av P.A. Norstedt & Söner i anledning av dess 100-årsjubileum nittonhundra-tjugotre. Stockholm: P.A. Norstedt & Söners Förlag.
- Schück, Henrik (1932; 1933). *Kgl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien.* Dess förhistoria och historia I–II. Stockholm: Almqvist & Wicksell.
- Setälä, E.N. (1898). Ensimmäinen suomen kielen sanakirja. *Kirjalija-albumi. 20-vuotisen kustantajatoimen johdosta. Werner Söderström 1878–1898.* 309–317. Porvoo: WSOY.

- Siironen, Mari (1988). Aito naisellinen tunteenpurkaus eli Nykysuomen sanakirjan naiskuva. I: *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisen kielestä*. 41–46. Lea Laitinen (red.) Helsinki: Yliopistopaino.
- Sivula, Jaakko (1996). Suomalainen näkökulma pohjoismaiseen leksikografiaan. I: *Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum. Jyväskylä 10.–15.8.1995. Pars. V: Sessiones sectionum. Lexicologia & Onomastica*. 185–189. Jyväskylä.
- Sivula, Jaakko (1998). Moderni suomalais-ruotsalainen sanakirja. I: *Virittäjä* 2/1998. 315–322.
- Solstrand-Pipping, Helena (1992). Finlandssvenskans historia. I: *Finlandssvenskans framtid*. 39–50. Sven-Erik Hansén – Christer Laurén (red.). Rapport från en språkvårdskonferens i Vasa den 4 och 5 maj 1992. Skrifter utgivna av Svensk-Österbottniska samfundet nr 48. Vasa: Oy Arkmedia Ab.
- Sorvali, Irma (1985). *Översättandets 200 år i Finland. Forskningstradition och praktisk verksamhet*. Meddelanden från Institutionen för nordisk filologi vid Uleåborgs universitet. Serie B, nr 8. Oulu: Oulun yliopisto.
- Språkbruk*. Tidskrift utgiven av Svenska språkbyrån vid Forskningscentralen för de inhemska språken. Helsingfors.
- Språkvård*. Tidskrift utgiven av Svenska språknämnden. Stockholm.
- Steinberg, S.H. (1972). *Boktryckarkonst och bokhistoria genom fem sekler*. Halmstad: Bokförlaget Spektra.
- Stiernman, Anders Anton [von] (1726). *Centuria secunda Anonymorum Nec non Decas prima pseudonymorum ex scriptoribus gentis Suiogothicae*. In qua hæresis Friderici Menii De sacrosancta trinitate & cexhibetur. Holmiæ: Joh. Laur. Hornn.
- Suhonen, Riitta (1976). Jälkisana. I: *Henrik Florinus Nomenclatura. Näköispainos Henrik Florinuksen vuonna 1678 painetusta latinalais-ruotsalais-suomalaisesta sanakirjasta. Sanahakemisto*. Helsinki: SKS.
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsenet ja toimihenkilöt 16.11.1831–16.11.1931*. (1931). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suomen elämäkerrasto* (1955). Ilmari Heikinheimo (red.). Porvoo: WSOY.
- Svensén, Bo (1987). *Handbok i lexikografi. Principer och metoder i ordboksarbetet*. TNC. Stockholm: Esselte Studium.
- Svensén, Bo (1992). Terminologi och lexikografi. I: *Terminologiläran och dess relationer till andra områden*. 97–122. Nordisk forskarkurs i Mariehamn, Åland september 1990. Nordterm 4. Stockholm.
- Svensén, Bo (1994a). Lexikografins terminologi: systematiska aspekter. I: *Nordiske studier i leksikografi II. Rapport fra Konference om Leksikografi i Norden 11.–14. maj 1993. Skrifter utgivet af Nordisk Forening for Leksikografi. Skrift nr 2*. 263–278. A. Garde – P. Jarvad (red.). København: Nordisk Forening for Leksikografi.
- Svensén, Bo (1994b). Nordisk lexikografisk ordbok – terminologisk systematik. I: *LexicoNordica* 1. 229–238.
- Svensén, Bo (1995). Nordisk lexikografisk ordbok: artiklarnas struktur och innehåll. I: *Nordiske studier i leksikografi 3. Skrifter utgitt av Nordisk Forening for Leksikografi. Skrift nr 3*. 383–395. Ásta Svavarsdóttir, Guðrún Kvaran – Jón Hilmar Jónsson (red.). I samarbeid med Nordisk språksekretariat og Orðabók Háskólans. Reykjavík.
- Svensk Encyclopedie*, innefattande alla vetenskaper och konster; samt efter de bästa källor författad af et Sällskap Lärde I 1. Stockholm: Johan A Carlbohm (1791); Anders Jac. Nordström (1785).
- Talaszjoki, Päivi (1987). Johdanto. Kaksi 1770-luvun keskusteluoppikirjaa. Efterskrift. Två parlörer från 1700-talet. Övers. Sulo Huovinen. I: *Två svensk-finska parlörer från 1700-talet. Kaksi 1700-luvun ruotsalais-suomalaisesta keskusteluoppikirjaa*. 5–10; 41–46. Sulo Huovinen (red.). Kulturfonden för Sverige och Finland. Suomalais-Ruotsalainen Kulttuurirahasto.

- Tarkiainen, V. (1941). Kristfrid Ganander, Porthanin työtoveri. I: *Virittäjä* 1941. 1–34.
- Tarp, Sven (1995). Wörterbuchfunktionen: Utopische und realistische Vorschläge für die bilinguale Lexikographie. I: *Studien zur zweisprachigen Lexicographie mit Deutsch* II. 17–61. Wiegand, H.E. (red.) (Germanistische Linguistik. 127–128).
- Tengström, Jacob (1796–1799). *Vitam & Merita M. Isaaci B. Rothovii, Episcopi q. Aboënsis*. Aboæ: Frenckell.
- Tengström, Leif (1997). "Muschovitén ... Turken icke olijk". Ryssattribut, och deras motbilder, i svensk heraldik från Gustav Vasa till freden i Stolbova I–II. Akademisk avhandling. *Jyväskylä Studies in the Arts* 55. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- The Cambridge Ancient History* VI (1994). The Fourth Century B.C. 2nd edition. Edited by D.M. Lewis – John Boardman – Simon Hornblower – M. Ostwald. Cambridge: Cambridge University Press.
- Til-Landz, Elias (1673). *Catalogus plantarum*. Tàm in excultis quàm incultis locis prope Aboam superiorj æstate nasci observatarum, In gratiam Philo-Botanicorum concinnatus ab Elia Til-Landz/ Med. Doct. & Prof. P. Aboæ: Petrus Hanson.
- Til-Landz, Elias (1683). *Icones novæ in usum selectæ, et Catalogo planatarum promiscue appensæ*. Aboæ: Johannes L. Wallius.
- Til-Landz, Elias (1692). *Dissertatio ossibus humanis*. Resp. Henricus Hasselqvist, med stud. Aboæ: Johannes L. Wallius.
- Toivonen, Y.H. (1938). Renvallin sanakirjan ilmestymisvuodet. I: *Virittäjä* 1938. 100–105.
- Toury, Gideon (1995). *Descriptive Translation Studies and beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Tunkelo, A.E (1907). Vierasperäiset sanat. Oikeinkirjoituskokous (Möte över finskans rättskrivning och stavning) 1.4.1907. I: *Virittäjä* 1907. 53–89.
- Ullman, B[erthold] L[ouis] (1933). A Project for a New edition of Vincent of Beauvais. I: *Speculum* VIII (1933). 312–326. The Mediaeval Academy of America. Cambridge: Cambridge University Press.
- Uppslagsverket Finland* (1982; 1985). I. A–J; III. S–Ö. Helsingfors: Holger Schildts förlag.
- Uusi Tietosanakirja* (1966; 1968). 6. Osa; 11. osa Helsinki: Tietosanakirja OY.
- Vallinkoski, Jorma (1952). Lisätietoja Gananderin sanakirjasta. I: *Virittäjä* 1952. 209–210.
- Valvoja-Aika*. Tidskrift utgiven av Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1907–1922. Helsinki.
- Vanhat kielioppimme. Petraeus 1649, Martinius 1689, Vhael 1733*. (1968). Faksimil. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Varantola, Krista. (1992). Lexicographical and terminological tools in translation. I: *Terminologiläran och dess relationer till andra områden*. 145–159. Nordisk forskarkurs i Mariehamn, Åland september 1990. Nordterm 4. Stockholm.
- Vartiainen, Liisa (1988). Kodin sanasto 1896. I: *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisen kielestä*. 250–258. Lea Laitinen (red.) Helsinki: Yliopistopaino.
- Vatvedt Fjeld, Ruth (1994). Ekvivalensproblematikk i nordisk leksikografisk ordbok. I: *Nordiske studier i leksikografi II. Rapport fra Konference om Leksikografi i Norden 11.–14. maj 1993. Skrifter utgivet af Nordisk Forening for Leksikografi. Skrift nr 2*. 78–86. A. Garde – P. Jarvad (red.). København.
- Vesikansa, Jouko (1977). Viisikymmentä vuotta Nykysuomen sanakirjan alullepanosta. I: *Virittäjä*. 1977. 323–330.
- Wexionius, Michael Olai *se* Gyldenstolpe, Michael Olai
- Vhaël, Barthold (1733). *Suomen kielioppi*, joka huolellisemmalla metodilla, syvemmällä huolella, tarkkaamisella ja vaivalla paljastaa tämän mitä vanhimman ja luonnoltaan etevimmän kielen salaisuudet ja valaisee sen ominaisen, muista Europan kielistä eroavan hengen, taivutukset ja konjugatsioonit, jotka ovat sukua itämaisille, ja varsinkin vanhemmille kielille. *Grammatica Fennica adcuratiore methodo, penitior cura, observatione et labore, reserans antiqvissimae hujus, ac natura sua praestantissimae lingvae adyta, ejus peculiarem, ab aliis Europaeis linguis differentem genium, flexiones et conjugationes, orientalibus, primaevae imprimis adfines, illustrans*. Abo: Johan Kiämpe.

- Vihonen, Sakari (1978). *Suomen kielen oppikirja 1600-luvulla. Kieliopillinen ajattelu 1600-luivun suomen kielen oppikirjoissa*. Akademisk avhandling. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Wilss, Wolfram (1981). *Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden*. Stuttgart. *Virittäjä. Kotikielen Seuran aikauslehti 100 vuosikertaa. Sisällys vuosina 1883, 1886 ja 1897–1996*. Lea Laitinen (red.). Helsinki: Kotikielen Seura.
- Virittäjä. Kotikielen Seuran aikauslehti*. Tidskrift. Helsinki: Kotikielen Seura.
- Virtanen, Pia (1993). *Zur Geschichte der finnisch-deutschen Lexikographie 1888–1991: Studien zur Makrostruktur*; Mitt einem Geleitw. von Herbert Ernst Wiegand. Hildesheim: New York: Olms.
- Zweybergk, Ola (1958). *Om bokförlag och bokförläggare i Finland: en översikt utredigerad av Ola Zweybergk på uppdrag av Finlands förlagsförening*. Helsingfors: J. Simelii arvingars boktryckeri AB.
- Åslund, Leif (1992). *Magnus Gabriel De la Gardie och vältaligheten*. Uppsala: Uppsala universitet.

Broschyren

- Älä jää sanattomaksi 21 kielellä* (1998). Broschyr. Helsinki: WSOY.
- Tuoreet työkalut kielten opiskeluun* (1999). Broschyr. Helsinki: Gummerus Kustannus Oy.

Tryckta ordböcker

- Ahlman, Ferd[inand] (1865). *Svenskt-Finskt Lexikon / Ruotsalais-Suomalainen Sanakirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 38*. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlman, Ferd[inand] (1872). *Svenskt-Finskt Lexikon / Ruotsalais-Suomalainen Sanakirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 38* Helsingfors: G.W. Edlunds förlag. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Ahlman, Ferd[inand] (1874). *Ruotsalais-Suomalainen ja Suomalais-Ruotsalainen sanakirja / Svensk-finsk och finsk-svensk ordbok*. Edellinen osa: Ruotsalais-Suomalainen / Förra delen: Svensk-Finsk. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlman, Ferd[inand] (1874). *Svensk-finsk och finsk-svensk ordbok / Ruotsalais-Suomalainen ja Suomalais-Ruotsalainen sanakirja. Senare delen: Finsk-svensk / Jälkimäinen osa: Suomalais-ruotsalainen*. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlman, Ferd[inand] (1879): *Svensk-finsk skoltolk / Ruotsalainen ja Suomalainen Koulutulkki*. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Ahlman, Ferd[inand] (1883). *Ruotsalais-Suomalainen ja Suomalais-Ruotsalainen sanakirja / Svensk-finsk och finsk-svensk ordbok*. I–II Andra tillökade upplagan. *Edellinen osa: Svensk-finsk Ordbok*. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlman, Ferd[inand] (1884). *Svensk-finsk och finsk-svensk ordbok / Ruotsalais-Suomalainen ja Suomalais-Ruotsalainen sanakirja. Senare delen: Suomalais-ruotsalainen*. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlman, Ferd[inand] (1885). *Ruotsalais-Suomalainen sanakirja / Svenskt-finskt lexikon*. 3. lisätty ja korjattu laitos. (red. K. Forsman). Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlqvist, Aug. (1873). *Uusi Suomalainen lukemisto Suomalais-Ruotsalaisen Sanakirjan kanssa. Lyselöitä varten*. Helsinki: J.C. Frenckellin ja Pojan tykönä. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Almqvist, C.J.L. (1842[–44]). *Ordbok öfver Svenska Språket i dess närvarande skick*. Örebro: N. M. Lindhs Boktryckeri.

- Cajander, Ellen (1899). *Ny svensk-finsk-rysk ordbok utarb. Efter nyaste källor af E.C.* Helsingfors. Senare upplagor: 1901.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin (1951). *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Cannelin, Knut (1889). *Suomalainen lukemisto suomalais-ruotsalaisine sanastoineen*. 1. uppl. Borgå: Werner Söderström.
- Cannelin, Knut (1893). *Suomalainen lukemisto*. Porvoo: Werner Söderström.
- Cannelin, Knut (1894). *Finsk-svensk ordbok / Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. Andra tillökade upplagan. Porvoo: Werner Söderström. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Cannelin, Knut (1900). *Suomalainen lukemisto*. Porvoo: Werner Söderström.
- Cannelin, Knut (1903). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok*. Kolmas laajennettu painos. Tredje tillökade upplagan. Porvoo: Werner Söderström. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Cannelin, Knut (1908). *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. Andra tillökade upplagan. Toinen, lisätty painos. Porvoo: Werner Söderström. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Cannelin, Knut (1909). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. 4. uusittu painos. Koulupainos. Porvoo: Werner Söderström. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Cannelin, Knut (1913). *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. Porvoo: Werner Söderström. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Cannelin, Knut (1919). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. 5. painos. Koulupainos. Porvoo: Werner Söderström. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Cannelin, Knut (1920). *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. Tredje tillökade upplagan. Kolmas, lisätty painos. Porvoo: WSOY. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Cannelin, Knut (1921). *Svenskt-finskt lexikon*. Borgå: Werner Söderström. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin (1951). *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. 9. uppl. Porvoo: WSOY. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1968). *Finsk-svensk ordbok*. Borgå: WSOY. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1968). *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. Porvoo: WSOY. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Cannelin, Knut – J. A. Hahnsson – August Herman Kallio – Heikki Paasonen (1884–99). *Ruotsalais-Suomalainen sanakirja / Svenskt-Finskt Lexikon*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 93. Helsingissä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Cantell, Ilse – Nina Martola – Birgitta Romppanen – Mats-Peter Sundström (1995). *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Collin, Anders – Tauno Streng (1989). *Uusi ruotsi-suomi sanakirja*. Helsinki: Otava.
- [Collin, F. (1766). *De origine Fennorum II.*]
- Collins COBUILD English Language Dictionary*. 1987. London/Glasgow: Collins.
- Comenius, Amos Johan (1640). *Janua Linguarum reserata aurea [...]* Holmiæ [Med index svecicus secundus.].
- Dalin, A. F. ((1964); 1850–53[–55]). *Ordbok öfver svenska språket*. Stockholm: Svenska bokförlaget / Norstedt.
- Den Lilla Svenska och Finska Tolken. Ruotsalainen ja Suomalainen Kielikirja*. (1845). Utgivare C. A. Sandmark. Turku.
- Den Lilla Svenska och Finska Tolken. Ruotsalainen ja Suomalainen Kielikirja*. (1852). Utgivare J. M. af Tengström. Turku.
- En Nyttig och Tydelig Anwijsning Til Svenska och Finska Språket*, hwarigenom en, som Språket intet lärddt; inhämtar uti Handel, Resor, uti godt Folks samqwäm, frågor och swar tydelig hielp. Yxi Hyödyllinen ja selkiä Johdatus Ruotzin ja Suomen kielehen,

- jonga cautta yxi, joca kieldä ei ole oppinut; saa Caupas, Matcois, hywäin Ihmisten cansakäymises, kysymyxis ja wastauxis selkiän awun. (1730). Stockholm: H.C. Merckells änka. (Förlagsuppgift enligt Fennica, något osäker uppgift). Senare upplagor: se bilaga 2.
- En Nyttig och Tydelig Anwisning Til Swenska och Finska Språket*, hwarigenom en, som Språket intet lärt; inhämtar uti Handel, Resor, uti godt Folks samqwäm, frågor och swar tydelig hielp. Yxi Hyödyllinen ja selkiä Johdatus Ruotzin ja Suomen kielehen, jonga cautta yxi, joca kieldä ei ole oppinut; saa Kaupas, Matcois, hywäin Ihmisten cansakäymises, kysymyxis ja wastauxis selkiän awun. (1772). Stockholm: Kongl. Finska Boktryckeriet. Senare upplagor: se bilaga 2.
- Ericus Johannis Schroderus Dictionarium Quadrilingue: Suedicum, Germanicum, Latinum, Graecum*. (Cod. Thott. 2166 4:o. (1929). Med en inledning och ett alfabetiskt register över de svenska orden jämte tillägg ur *Lexicon –Scondicum 1637* och *Janua Linguarum 1649* utgivet av Bengt Hesselman. Paris – Camebridge – Uppsala – Leipzig – Haag.
- Erwast, Karl (1888). *Suomalais-saksalainen sanakirja / Finnisch-Deutsches Wörterbuch*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 69. Hämeenlinna: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Eurén, Gustaf Erik (1860). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-Swensk Ordbok*. Tavastehus: G.E. Eurén.
- Europæus, D[avid] E[manuel] D[aniel] (18[52]–53). *Svenskt-Finskt handlexikon / Ruotsalais-Suomalainen Sanakirja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 16. Helsingfors: Finska Litteratur-Sällskapet.
- Florinus, Henricus (1678). *Nomenclatura rerum brevissima, Latino - Sveco – Finnonica*,. In usum Juventutis patriae, ordine naturae in certos Titulos digesta, & publici juris facta, Studio & sumptibus Henrici M. Florini Pastoris Ecclesiae Paemarensis Austro Finn. Aboae. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Florinus, Henricus (1695). *H.F. Vocabularium latino-sveco-germanico-finnonicum*, In Usum Juventutis, Ordine Natura, in eertos Titulos digestum, & publici juris factum. *En kort Orda-Book på latin/Svenska/Tyska och Finska/ Til ungdomens Nytt/ effter en naturlig ordning/uti wissa Titlar författad/och på Trycket utgången. Medh Kongl. May:ts Allernädigste Privilage, På Bängt Höks egen bekostnad/ och finnes hos honom til kiöps. (Tryckt hos Johann Billingsley 1695). Wörter-Buch Latinisch/Schwedisch/ Deutsch und Finnisch/ Gantz kurz Der Jugend zum besten /nach Ordnung der Natur in gewisse Titel gebracht /und öffentlich in Druck herausgegeben. Yxi Lyhykäinen Sana-Kirja Latinan/Ruotzin /Saxan ja Suomen-kielellä Nuoruden hyväxi sen luonollisen järjestuxen jälken erinomasihin Charihin coottu ja Trykin annettu. Cuningalisen Majestetin Caickenarmollisemmalla Wapauxella. Tryckt hos Johann Billingsley. Senare upplagor: Se bilaga 2.*
- Forcellini, Egidio ((1771) 1831–1835). *Lexicon totius latinitatis* 1–4. Schneebergae.
- Formulae Puerilium Colloquiorvm* (1644). Stockholmiae per Ignatium Mevrervm.
- Formulae Puerilium Colloquiorvm* (1658[59]). Stockholmiae per Ignatium Mevrervm.
- Formulae Puerilium Colloquiorum* (1668). Stockholmiae per Ignatium Meurerum.
- Formulae Puerilium Colloquiorum* (1683). Stockholmiae per Ignatium Meurerum.
- Ganander, Christfrid ((1787) 1937–1940). *Uusi suomen sanakirja*. ”Tutkimuslaitos Suomen Suvun” julkaisuja II. Faksimiltryck av Christfrid Gananders manuskript *Nytt Finskt lexicon*, färdigställt 1786–1787. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Ganander, Christfrid ((1787) 1997). *Nytt finskt lexicon*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Ganander, Christfrid (1997). *Nytt finskt lexicon. Hakemisto*. Liisa Nuutinen (red.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Grubb, Nicolaus [Nils] – Jonas, Petri Gothus (1640). *Dictionarium latino-sveco-germanicum ex variis probatorum authorum lexicis, olim sub scholastico munere exerptum, & secundum ordinem Alphabeticum digestum; vocum; varia signi-*

- ficatione distinctum; nunc vero ad multorum desiderium, et reipubl., literariae commodum publici juris factum, Opera & Studio Jonae Petri Gothi e. Lincopensis. Adjecti etiam sunt ad calcem in usum tyronum Indices duo, locupletissimi; Prior sveco-latinus, fosterior germanico-latinus, quorum uterq; integri Lexici vicem supplere potest. Lincopiae: Christopherus Güntherus. A-CVI fols.
- Hagfors, Edwin (1914). *Ranskalais-suomalainen sanakirja / Dictionnaire Français-Finois*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 138. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Helenius, Carl (1838). *Suomalainen ja Ruozalainen Sana-kirja / Finsk och svensk samt svensk och Finsk Ord-Bok*. Åbo: Christ. Ludv. Hjelt uppå eget förlag.
- Ihre, Johan (1766). *Svenskt dialektlexikon. Hvarutinnan upptecknade finnas the ord och talesätt, som uti åtskilliga Svea rikets lands-orter aro brukelige, men ifrån allmänna talesättet afvika*. [...]. Uppsala.
- Ihre, Johan (1769). *Glossarium suiogothicum*, in quo tam hodierno usu frequentata vocabula, quam in legem patriarum tabulis aliisque aevi medii scriptis obvia explicantur, et ex dialectis cognatis, moesogothica, anglosaxonica, alemannica, islandica ceterisque gothicae et celticae originis illustrantur I–II. Upsaliae: Edmann.
- Illustrerad svensk ordbok MCMLXIV*. Bertil Molde (red.). Stockholm: Bokförlaget Natur och kultur.
- Iso ruotsalais-suomalainen sanakirja / Stora svensk-finska ordboken*. (1982–1987). Göran Karlsson (red.). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Juslenius, Daniel ((1745) 1968). *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Fennici Lexici Tentamen / Finsk Orda-Boks Försök*. Faksimil med Henrik Gabriel Porthans tilläggsanteckningar. Porthan, Henrik Gabriel ((1770) 1968). *Lisäyksiä Suomalaisen Sana-Lugun Coetukseen*. Porvoo: WSOY.
- Juslenius, Daniel (1745). *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus*. Jumalan awulla / Suurella työllä / pitkällä ajalla / monen neuwolla / Suomen Kielen Cunniaksi, Coottu Daniel Jusleniuxelda. – *Fennici Lexici Tentamen*, Dei auxilio, Prolixo labore, lomgo tempore, multorum consiliis, Lingvae Fennicae honori congestum a D. J. – *Finsk Orda-Boks Försök*, Med Guds hielp / Genom widlyftigt arbete / på lång tid / med mångas råd / Till Finska Språkets heder Sammansökt af D. J. Stockholm: Lars Salvius.
- Jännes, Arvi (1887). *Svensk-finsk ordbok / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. Porvoo: Werner Söderström. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Kallio, A.H. (1886). *Lisävihko Elias Lönnrotin Suomalais-Ruotsalaiseen Sanakirjaan*. Porvoo och Helsinki: WSOY. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Katara, Pekka – Ingrid Schellbach-Kopra (1974). *Suomalais-saksalainen suursanakirja / Finnisch-deutsches Großwörterbuch*. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Katara, Pekka – Ingrid Schellbach-Kopra (1980). *Suomalais-saksalainen suursanakirja / Finnisch-deutsches Großwörterbuch*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Katara, Pekka (1925). *Suomalais-saksalainen sanakirja / Finnisch-deutsches Wörterbuch*. Porvoo: WSOY. Senare upplagor: 1939, 1957, 1964.
- Katara, Pekka (1940). *Suomalais-saksalainen taskusanakirja / Finnisch-deutsches Taschenwörterbuch*. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Katara, Pekka (1960). *Suomalais-saksalainen koulusanakirja / Finnisch-deutsches Schulwörterbuch*. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Katara, Pekka (1979). *Suomalais-saksalainen opiskelusanakirja / Finnisch-deutsches Schulwörterbuch*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Kettunen, Lauri (1917). *Eesti-Soome Sona-Raamat / Virolais-suomalainen sanakirja*. Helsinki: Otava.
- Kieli-kirja. Svensk och finsk Parlör för Resande i Finland / Opastaja Suomen maassa matkustawille kaikkein tarpeellisimpia Ruotsiksi ja Suomeksi puhelemaan*. (1883). Oulussa, Chr. Ev. Barck'in kirjapainossa.

- Kindblad, K.E. (1840[–41]). *Ordbok öfver Swenska Språket*. Stockholm: P.A. Nordtedt & Söner.
- Koivisto, Viljo (1994). *Romano-finitiko-angliko laavesko liin (Romani-suomi-englanti sana-kirja. Romany-Finnish-English Dictionary)*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 74. Helsinki: Painatuskeskus. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Helsinki: Valtion painatuskeskus XLIII.
- Kreander, Salomon – Juhana Canstrén (1917). *Lisäyksiä Jusleniuksen Sana-Lugun Coetukseen*. Julkaissut A.V. Koskimies. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Köykkä, Lea – Marianne Saanila – Marianne Saari – Kirsti Tirkkonen – Kari Viljanen (1992). *Suomi/ruotsi/suomi taskusanakirja*. Jyväskylä – Helsinki: Gummerus. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Lampén, Lea (1960). *Suomi-ruotsi-suomi*. ”Punaiset sanakirjat”. Porvoo: WSOY. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Lampén, Lea (1963). *Suomi-ruotsi-suomi taskusanakirja*. Porvoo: WSOY. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Lampén, Lea (1965). *Suomalais-ruotsalainen koulusanakirja / Finsk-svensk skolordbok*. Porvoo: WSOY. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Lampén, Lea (1973). *Ruotsalais-suomalainen suursanakirja / Svensk-finsk storordbok*. Porvoo: WSOY. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Lilius, Aukusti (1850). *Suomenkielinen Lukemisto, Sanakirja*. Turku: I.W. Lilljan kustannuksella.
- Lilius, Aukusti (1860). *Suomenkielinen Lukemisto, Sanakirja*. (Toinen, korjattu ja paljon enennetty painos). Turku: Omalla kustannuksella.
- Lindahl, Erik – Johan Öhring (1780). *Lexikon Lapponicum, cum interpretatione vocabulorum sveco-latina et indice svecano lapponico; in usum tam illorum, quibus cura ecclesiarum in Lapponia committenda, aut jam commissa est, Quam aliorum curiosorum et linguarum studiosorum, indigenarum et exterorum: illustratum præfatione Latino-Svecana Generosiss. Dom. Equ. Aurat. de Stella Polari, Regis Regnique Cancell. Consil. et Profess. Upsal. Johanni Ihre; nec non autum Grammatica Lapponica. A Dom. Erico Lindahl, præpos. et past. Ecclesiæ Lyckselensis et Johanne Öhring, past. eccles. Jockmockensis confectum*. Holmiæ: Joh. Georg. Lange. Annat titelblad: *Lexicon Lapponicum, Latino-Svecanum. Lapsk, Latinsk och Svensk Ordbok*. Holmiæ: Joh. Georg. Lange.
- Longman Dictionary of Contemporary English*. (1978). London: Longman.
- Lönnrot, Elias (1880). *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja / Finskt-svenskt lexikon*. Del I A–M, Del II N–Ö. Porvoo, Helsinki: WSOY. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Meurman, Otto (1846–47). *Svenskt och ryskt lexicon I, II*. Helsingfors.
- Murmel, Johannes (1515). *Pappa Johānis Murmellis [...] cui quide opusculo iam nouiter recognito et in pluribus illustrato hec insunt: Variaru reru dictiōes latine cu germanica interptatiōe, Oratiuncule varie puerorum vsui exposite, Precepta morlia adiecta interpretatione germanica, Protrita prouerbia et latio et vnaculo sermōe cōscripta*. Lubeck³¹¹.
- Muutamia Kanssa-Puheita*, joista ne jotka ei taida Suomen-kieltä saavat wähän alun sitä ymmärtämään ja puhumaan. *Några Samtal, af hwilka de, som ej kunna det Finska Språket, få en liten början at förstå och tala det*. (1772). Stockholm: Kongl. Finska Boktryckeriet hos Johan Arvid Carlbohm. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Nordlund, C.F. (1887). *Suomalais-ruotsalainen ja Ruotsalais-Suomalainen käsi-sanakirja. I. Ruotsalais-Suomalainen osa / Svenskt-finskt handlexikon (Skolupplaga)*. Helsingfors: Holms förlag.

³¹¹ Enligt handskriften uppgift på försättsbladet: Fotostatisk reproduktion efter det enda kända exemplaret i Stadtbibliothek Lübeck.

- Nordlund, C.F. (1889). *Svenskt-finskt och finskt-svenskt handlexikon / Suomalais-ruotsalainen käsi-sanakirja. 2. Suomalais-ruotsalainen osa. (Koulupainos)*. Helsingfors: Holms förlag.
- Nurmi, Timo (1999). *Suomen kielen sanakirja ulkomaalaisille / Finnish Dictionary for Foreigners*. Jyväskylä–Helsinki: Gummerus.
- Ny Svensk-Finsk Tolk / Uusi Suomalais-Ruotsalainen Tulkki*. (1898). Helsingfors: Hufvudstadsbladets Nya tryckeri.
- Nykysuomen sanakirja. 1–6 (1951–1961)*. Valtion toimeksiannosta teettänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Porvoo: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Oy Edita Ab.
- Ordbok över Svenska Språket 7; 16; 19 (1925; 1929; 1942; 1952)*. Utgiven av Svenska Akademien. Lund: C.W.K. Gleerup (1925); Ph. Lindstedts (1942; 1952).
- Ordlista öfver Svenska språket utgifven av Svenska Akademien (1889)*. Sjette, omarbetade upplagan. Stockholm: Kongl. Boktryckeriet P.A. Norstedt & Söner.
- Ordlista öfver Svenska språket utgifven av Svenska Akademien (1900)*. Sjunde upplagan, omarbetade och utvidgad. Stockholm: Kongl. Boktryckeriet P.A. Norstedt & Söner.
- Ordlista över svenska språket med stavning i enlighet med Svenska akademiens ordlista (1906)*. 7:e upplagan. Stockholm: Norstedt.
- Paunonen, Heikki (2000). *Tsennaaks stadii bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. Heikki och Marjatta Paunonen (red.). Helsinki: WSOY.
- Petti, Vincent (1988). *Stora svensk-engelska ordboken*. Solna: Esselte studium.
- Renvall, Gustav (1826). *Suomalainen Sana-kirja / Lexicon linguae finnicæ, cum interpretatione duplici copiosiore latina, brevior germanica*. Auctore Gustavo Renvall. Aboæ, Typis Frenckellianis. MDCCCXXVI.
- Sahlstedts, A.M. (1773). *Swensk Ordbok*. Stockholm: C. Stolpe.
- Sarantola, Anja – Tauno Sarantola (1995). *Ruotsi-suomi opiskelusanakirja*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY. Senare upplagor: Se bilaga 2.
- Saukkonen, Pauli – Marjatta Haipus – Antero Niemikorpi – Helena Sulkala (1979). *Suomen kielen taajuussanasto / Frequency Dictionary of Finnish*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Scapula, Johannes (1652). *Lexicon græco-latinum [...]*. Lugduni Batavorum.
- Schefferus, Johannes (1673). *Ioannis Schefferi Lapponia: id est, regionis Lapponum et gentis nova et verissima descriptio [...]*. Francofvrti.
- Schroderus, Ericus ((1630-talet) 1929). *Dictionarium Quadrilingue Suedicum, Germanicum, Latinum, Græcum (Cod. Thott.2166 4:o): Med en inledning och ett alfabetiskt register över de svenska orden jämte tillägg ur Lexicon latino-scondicum 1637 och Janua Linguatum 1640 utg. av Bengt Hesselman*. Uppsala.
- Schroderus, Ericus ((1637) 1941). *Lexicon latino-scondicum, [...] 1637*. Faksimileupplaga. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Schroderus, Ericus (1637). *Lexicon latino-scondicum, quo quatuor celebriores totius Europæi linguae atq; Idiomatica orbis, scilicet Latinum, Suecicum, Germanicum & Vendicum seu Finnicum, parvulis Musarum alumnis methodicè inculcantur, alijs'q; hasce kinguasdiscendi cupidis, purè & simpliciter, abs'q; superfluâ peregrinarum vocum admixtione proponuntur; in patriæ commodum, & Scondiotarum usum, non oscitanter editum, ab Erico Schrodero Ubsal. S. R. M. tis Stipend. Holmiæ Sueonum: Henrik Kayser*.
- Sebald, Heyden (1644). *Formulae puerilium Colloquiorvm*. Stockholmia per Ignatium Mevrervm. Senare upplagor: 1668.
- Serenius, J. (1734). *Dictionarium Anglo-Svethico-Latinum*. Hamburg.
- Serenius, J. (1741). *Dictionarium Suethico-Anglo-Latinum*. Stockholm.
- Serenius, J. (1757). *English and Swedish Dictionary*. 2 uppl. Herg och Stenbro.
- Sonck, J.G. (1903). *Ruotsalais-suomalainen laki- ja virkakielen sanasto / Svensk-finsk lag- och kurialterminologi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 103. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Spegel, Haqvin (1712). *Glossarium Sveo Gothicum eller Svensk-Ordabook/ Inrättat Them til en wällmeent Anledning/ som om thet härliga Språket willia begynna någon kunskap inhämta; Utgifwen af Haq; Spegel.* Lund: Abrah. Habereger.
- Suomen kielen perussanakirja*, del I–III (1990–1994). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Risto Haarala (red.). Helsinki: Valtion painatuskeskus, Kotimaisten kielten painatuskeskus.
- Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja i. A–K.* (1992). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Suuri Suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken.* (1997). Birgitta Romppanen (red.). Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY.
- Suuri Suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken.* (1997). 2. painos. Birgitta Romppanen (red.). Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY.
- Tuomikoski, Aune – Anna Slöör (1939). *Englantilais-suomalainen sanakirja / English-Finnish Dictionary.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 212. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Två svensk-finska parlörer från 1700-talet / Kaksi 1700-luvun ruotsalais-suomalaisista keskusteluoppikirjaa.* (1987). Huovinen, Sulo (red.) Faksimilutgåva/Näköispainos. Kulturfonden för Sverige och Finland. Suomalais-Ruotsalainen Kulttuurirahasto. Stockholm: Norstedt.
- Uusi Suomalais-Ruotsalainen Tulkki. Helppotajuinen ja käyttöinen keino pian opettajatta oppia ruotsia.* (1899). Lindstedtin käytännöllisiä tulkkirjoja. 2:nen. Osa. Helsinki.
- Wallin, J[ohan] F[redric] (1848–50). *Suomen-, Wenäjän ja Ruotsin Sana-Kirja* 1–2. Hämeenlinna.
- Vanhan kirjasuomen sanakirja.* del I. A – I (1985). Esko Koivusalo (red.). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Helsinki: Painatuskeskus Oy.
- Vanhan kirjasuomen sanakirja.* del II. J – K (1994). Maija Länsimäki (red.). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Helsinki: Painatuskeskus Oy XLIII.
- Variarum rerum vocabula latina cum Sueca interpretatione* ((1579) 1925). *Formulae puerillium colloquiorum* Stockholm 1579. Stockholm: Andreas Torstani. Faksimile av de enda kända exemplaren i Preussische Staatsbibliothek, Berlin. Faksimile-upplagor av äldre svenska tryck VI. Med en efterskrift av Isak Collijn. Stockholm: Fols. XCVIII.
- Variarum rerum vocabula latina cum Sueca interpretatione* (1538). Stockholm: [u.tr.]. Opag.
- Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione* (1644). Editio prioribus auctor et emendator. Holmiæ: Ignatius Meurer. Senare upplagor: 1658, 1668.
- Waronen, Matti (1896). *Ordförteckning till Dr Knut Cannelins Suomalainen lukemisto.* Helsingfors: Söderström & Co Förlagsaktiebolag.
- Vierassanojen etymologinen sanakirja (1990). Kalevi Koukkunen (red.) I: *Nykysuomen sanakirja.* Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Wirénus, G.W. (1827). *Lyhykäinen Suomen ja Ruotsin kielinen Sana Kirja / Kort Finsk och svensk Ordbok.* Wiborg: (u.f).
- Wuolle, Aino (1974). *Suomalais-englantilainen sanakirja.* Helsinki: WSOY.
- Vocabula pro iuuenibus multu necessaria: Et primo de celo et ipsum respicientibus. Incipiunt foeliciter* (1511). Lübeck.

Elektroniska ordböcker

- Cantell, Ilse – Nina Martola – Birgitta Romppanen – Anja Sarantola – Tauno Sarantola – Mats-Peter Sundström (1998). *Suuri Suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken WIN/MAC*. Cd-rom-version. Helsinki: WSOY och Timehouse/Teklacap OY.
- Cantell, Ilse – Nina Martola – Birgitta Romppanen – Anja Sarantola – Tauno Sarantola – Mats-Peter Sundström (1998). *Suomi-ruotsi-suomi sanakirja. WIN/MAC*. Cd-rom-version. Helsinki: WSOY.
- CD-Perussanakirja: uusin tieto nyky-suomen sanoista* (1997). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 94. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Edita.
- Ehrnebo, Paula – Marjo Kallio – Margareta Turner (1995). *LEXIN-Lexikon för invandrare*. Stockholm: Skolverket. Internetversion: www.skolverket.se.
- EuroTranslator Professional CD-sanakirjaohjelma. EuroTranslator 32 professional. Suomi–Ruotsi–Suomi* (1999). Cd-rom-version. Helsinki: VS-Com Oy. [anon.]
- Euroword 2000 Professional sanakirjaohjelmisto* (1999). Cd-rom-version. Helsinki: Euroword Finland Oy. [anon.]
- [Larkovirta, Hanna m.fl.] (1997). *M.O.T. Sanakirjasto Machintosh. Suomi-ruotsi-sanasto 1.0*. Version 1.2.1. 1997. Helsinki: Kielikone OY.
- Wuolle, Aino – Raija Hurme – Maritta Pesonen – Olli Syväoja – Sini Sovijärvi (1996). *Suomi-englanti-suomi-sanakirja*. [ATK-tallenne]. Serie: Elektroniset sanakirjat. Helsinki: WSOY.

Otryckta källor

- [Ahlsman, Jacob (1826–1835). *Mitt = Försök, till Svenska = Språkets Kännedom. – Minun = Koetuxeni, Ruotsinkielen Tundemisehen – Bestäld af Jacob Ahlsman Ambulatoriska Barna = Läraren. För K[ungl.]. H[ushållnings]. S[ällskapet]-s Medalj. Kirjoitettu Pöytiön Pitäjäsä ja Juotolan Kyläsä Wuonna 1835* (Handschrift).]
- Biblioteksdataserna* vid Kungl. Biblioteket i Stockholm, Helsingfors universitets bibliotek och Vasa universitets bibliotek.
- Florinus Vocabularium 1733*. Vanhan kirjakielen sanakirjatyö. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (Stencil).
- Fogel, Martin (1669). *Nomenclator Latino Finnicus. Serenissimo Cosmo. Magno Etruriæ Principi*. (Handschrift). Hamburg. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken. (Kopia av handskrift).
- Kelletat, Andreas F. (1993). *Sprache und Welt im zweisprachigen Lernwörterbuch. Der 'Orbis sensualium pictus' des Johann Amos Comenius (1592–1670) I: Guru of the English Departement*. Rolf Lidholm (red.). Vasa: Vasa universitet. (Stencil)
- Valpola, Arne (1976). *Luettelo Suomalais-ruotsalaisista ja ruotsalais-suomalaisista sanakirjoista ja sanastoista / Förteckning över finsk-svenska och svensk-finska ordböcker och vokabulärer*. Uppgjord med stöd av stipendium från Kulturfonden Sverige-Finland. Stockholm: Kungliga Biblioteket. (Stencil)
- Variarum rerum vocabula 1644. Hakemisto* (1971). Vanhan kirjakielen sanakirjatyö. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (Stencil).
- Årsberättelser, arbetsplanering och uppföljning av arbetet för ledningsgruppen inom Stora finsk-svenska ordboksprojektet under åren 1990–1996 / Suuren suomi-ruotsi-sanakirja-projektin toimintasuunnitelmat, vuosikertomukset ja työn seurantaraportit*

1990–1996. Ej publicerat internt material för Werner Söderström Osakeyhtiö – WSOY och Forskningscentralen för de inhemska språken. WSOY och Forskningscentralen för de inhemska språken.

Internetkällor

Forskningscentralen för de inhemska språken: <http://www.domlang.fi> [mars 1999].
Kielikone Oy: <http://www.kielikone.fi> [mars 1999].
VS-COM Oy/Sandstone: <http://www.vscom.fi> [mars 1999].
Euroword Finland Oy: <http://www.euoword.fi> [mars 1999].
Skolverket i Sverige: <http://www.skolverket.se> [8.1.2001].

Muntliga källor

Cantell, Ilse, WSOY, Helsingfors (ett flertal möten mars 1999–sept. 2000).
Hosia, Vuokko, WSOY, Helsingfors (samtal sept. 2000).
Juntunen, Jukka-Pekka, Kielikone Oy, Helsingfors (möte 16.3.1999).
Lehtinen, Marja, Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsingfors (möte 28.10.1998).
Lindén, Krister, Lingsoft, Helsingfors (möte 17.3.1999).
Mäenanttila, Sonja, Euroword Finland Oy, Esbo (möte 19.4.1999).
Romppanen, Birgitta, Stora finsk-svenska ordboken (1997).
Santalahti, Kari, VS-COM Oy/Sandstone, Helsingfors (telefonsamtal 7.4.1999).
Terner, Margareta, Sverigefinska språknämnden, Stockholm (telefonsamtal mars 2000).
Ylikangas, Heikki (Intervju TV-programmet EKG i SVT 26.11.1999).
Westerlund, Fredrik, Lingsoft, Helsingfors (möte 17.3.1999).

Bilder

Bild 1.	Strukturöversikt över <i>Suuri suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken (Su-ru)</i> (1997).	35
Bild 2.	Titelbladet ur Schroderus <i>Lexicon latino-scondicum</i> (1637).	105
Bild 3.	Titelbladet ur Juslenius <i>Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök</i> (1745). Faksimil med Henrik Gabriel Porthans tilläggsanteckningar <i>Lisäyksiä Suomalaisen Sana-Lugun Coetukseen</i> ([1779] 1968).	127
Bild 4.	En sida ur Juselenius <i>Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök</i> (1745) Faksimil med Henrik Gabriel Porthans tilläggsanteckningar <i>Lisäyksiä Suomalaisen Sana-Lugun Coetukseen</i> ([1779] 1968).	128
Bild 5.	Titelbladet ur handskriften till Gananders <i>Nytt Finskt Lexicon</i> (1786–1787). Ur Christfrid Gananders <i>Nytt Finskt Lexicon</i> (1997). Faksimil.	135
Bild 6.	En sida ur Lönnrots <i>Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt Lexikon</i> (1874–1880). Del 1. Faksimil 1958.	173
Bild 7.	Ordboksfönstret i <i>Su-ru-su</i> (1998) (Instruktionshäftet s. 7).	260
Bild 8.	Ordboksfönstret i <i>El-Su-ru</i> (1998) (Instruktionshäftet s. 30).	268

Tabeller

Tabell 1.	Hypotesschema över olika användarkategorier och lexikografiska kategorier.	30
Tabell 2.	Översikt över begreppsdefinitionerna i <i>Suuri suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken (Su-ru)</i> (1997) och <i>Nordisk leksikografisk ordbok (NLO)</i> (1997).	37
Tabell 3.	Ordboksomfattning med olika volymkategorier.	74
Tabell 4.	Ordböcker med finska som målspråk 1632–1733.	103
Tabell 5.	Artikeln <i>mies</i> 'man' i Schroderus <i>Lexicon latino-scondicum</i> (1637).	112
Tabell 6.	Exempel på fraseologi i Schroderus <i>Lexicon latino-scondicum</i> (1637).	113
Tabell 7.	Exempel på användningen av synonymer i Schroderus <i>Lexicon latino-scondicum</i> (1637).	113
Tabell 8.	Artikeln <i>mies</i> 'man' i <i>Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione</i> (1644).	116
Tabell 9.	Innehållsförteckningen i <i>Vocabularium Latino-Sveco-Germanica-Fennicum</i> (1695).	120
Tabell 10.	Ordböcker med finska alternativt svenska som källspråk 1745–1829.	124
Tabell 11.	Översikt över strukturen i Juslenius <i>Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Finsk Orda-Boks Försök</i> (1745).	133
Tabell 12.	Översikt över strukturen i Gananders <i>Nytt Finskt Lexicon</i> (1786–1787).	141
Tabell 13.	Ordböcker med finska som käll- och/eller målspråk 1838–1903.	147
Tabell 14.	Översikt över strukturen i Helenius <i>Suomalainen ja Ruozalainen Sana-kirja / Finsk och svensk samt svensk och finsk Ord-Bok</i> (1838).	152
Tabell 15.	Översikt över strukturen i Lilius <i>Suomenkielinen Lukemisto, Sanakirja</i> (1850, 1860).	154

Tabell 16.	Översikt över strukturen i Euréns <i>Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja / Finsk-Svensk Ordbok</i> (1860).	158
Tabell 17.	Översikt över strukturen i Ahlqvists <i>Finsk-svensk ordbok</i> (skolversion) (1873).	159
Tabell 18.	Översikt över strukturen i Ahlmans <i>Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen sanakirja / Svensk-finsk och finsk-svensk ordbok</i> (1874).	162
Tabell 19.	Översikt över strukturen i Lönnrots <i>Suomalais-Ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt lexikon</i> (1874–1880).	167
Tabell 20.	Ekvivalent/lemmaselektionen av sammansättningar på lemmat <i>mies</i> 'man' 1637–1997.	169
Tabell 21.	Översikt över strukturen i Nordlunds <i>Suomalais-ruotsalainen käsisanakirja / Finskt-svenskt handlexikon</i> (1889).	177
Tabell 22.	Översikt över strukturen i Cannelins <i>Suomalainen lukemisto suomalais-ruotsalaisine sanastoineen</i> (1889) och <i>Finsk-svensk ordbok / Suomalais-ruotsalainen sanakirja</i> (1894).	180
Tabell 23.	Översikt över strukturen i Cannelins <i>Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok</i> (1903).	180
Tabell 24.	Huvudlemmats grammatiska form för substantiv och verb 1745–1903.	181
Tabell 25.	Metaspråksuppgifterna i ordböcker med finska som källspråk 1745–1903.	183
Tabell 26.	Förstaupplagor av parlörerna 1644–1899.	185
Tabell 27.	Innehållsförteckningen i Wirénius <i>Lyhykäinen suomen ja ruotsin kielinen sana kirja / Kort Finsk och Svensk Ordbok</i> (1827).	193
Tabell 28.	Lemmasammansättningar på <i>mies</i> 'man' i Wirénius <i>Lyhykäinen suomen ja ruotsin kielinen sana kirja / Kort Finsk och Svensk Ordbok</i> (1827).	194
Tabell 29.	Antalet upplagor för finsk-svenska ordböcker 1830–1998.	200
Tabell 30.	Antalet upplagor för svensk-finska ordböcker 1830–1998.	200
Tabell 31.	Översikt över strukturen i Cannelins <i>Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja</i> (1908).	208
Tabell 32.	Översikt över strukturen i Cannelins <i>Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja</i> (1909 och 1946).	211
Tabell 33.	Översikt över strukturen i Knut och Aulis Cannelins <i>Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja</i> (1951) och Knut och Aulis Cannelins m.fl. <i>Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok</i> 1968–1976.	221
Tabell 34.	Översikt över strukturen i <i>Suuri suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken</i> (1997).	230
Tabell 35.	Fördelningen av metaspråk för specialterminologin för lemmen i <i>PS</i> (1990–1994).	231
Tabell 36.	Fördelningen av metaspråk för specialterminologin för lemmen i <i>Su-ru</i> (1997).	232
Tabell 37.	Översikt över strukturen i Lampéns <i>Suomalais-ruotsalainen koulusanakirja</i> och <i>Suomalais-ruotsalainen sanakirja</i> .	238
Tabell 38.	Översikt över strukturen i Köykkäs m.fl. <i>Suomi/ruotsi/suomi sanakirja. Finsk/svensk/finsk ordbok</i> (1991).	240
Tabell 39.	Översikt över strukturen i Cantells m.fl. <i>Suomi-ruotsi opiskelusanakirja</i> (1995).	243
Tabell 40.	Översikt över strukturen i Berlitz <i>Ruotsi-suomi, Finsk-svensk sanakirja, ordbok</i> (1974–1981).	244
Tabell 41.	Lemma- och artikelfördelningen i <i>Nykysuomen sanakirja</i> (1951–1961).	249

Tabell 42.	Lexikonuppslagningar och sidexponeringar i <i>LEXIN</i> 1997–2000. Skolverkets statistik för användning av <i>LEXIN</i> , den 8 januari 2001 (www.skolverket.se).	256
Tabell 43.	Samordningen av artiklarna <i>mies</i> och <i>man</i> i <i>Su-ru-su</i> (1998).	261
Tabell 44.	Samordningen av artiklarna <i>ligga</i> och <i>maata</i> i <i>Su-ru-su</i> (1998).	262
Tabell 45.	Samordningen av artiklarna <i>yö</i> och <i>natt</i> i <i>Su-ru-su</i> (1998).	263
Tabell 46.	Samordningen av artiklarna <i>suojatie</i> , <i>kesähuvila</i> och <i>skyddsväg</i> , <i>övergångsställe</i> , <i>sommarhus</i> och <i>sommarstuga</i> i <i>Su-ru-su</i> (1998).	264
Tabell 47.	Samordningen av ortnamnen i <i>Su-ru-su</i> (1998).	265
Tabell 48.	Samordningsfunktionen vid sökning av artiklarna <i>mies</i> och <i>man</i> , <i>karl</i> i <i>El-su-ru</i> (1998).	269
Tabell 49.	Samordningsfunktionen vid sökning av artiklarna <i>maata</i> och <i>ligga</i> , <i>vila</i> i <i>El-su-ru</i> (1998).	270
Tabell 50.	Samordningsfunktionen vid sökning av artiklarna <i>valtiomuoto</i> och <i>statsform</i> , <i>statsskick</i> i <i>El-su-ru</i> (1998).	271
Tabell 51.	Samordningen av artiklarna <i>man</i> och <i>mies</i> i <i>LEXIN</i> (1995).	275
Tabell 52.	Samordningen av artiklarna <i>ligga</i> och <i>maata</i> i <i>LEXIN</i> (1995).	276
Tabell 53.	Strukturen i <i>EuroTranslator</i> (1999).	285
Tabell 54.	Samordningen av sökfunktionen vid sökning av artiklarna <i>työ</i> och <i>arbete</i> i <i>EuroTranslator</i> (1999).	286
Tabell 55.	Jämförelse av sökningen av artiklarna <i>mikä</i> och <i>mikään</i> i <i>Euroword</i> (1999) och <i>El-su-ru</i> (1998).	293
Tabell 56.	Jämförelse av olika artiklar i <i>Euroword</i> (1999) och <i>El-su-ru</i> (1998).	293
Tabell 57.	Sammanfattning av lexikografiska kategorier för finsk-svenska receptionsordböcker – produktionsordböcker med referens till Knut Cannelins tre ordböcker 1894–1908.	303
Tabell 58.	Utvecklingen av mikrostrukturen i ordböckerna 1637–1997.	306
Tabell 59.	Utvecklingen av den finsk-svenska och enspråkiga finska lexikografiska traditionen 1637–1998.	308
Tabell 60.	Sammanfattning av de olika utvecklingsfaserna i den finsk-svenska och finska lexikografiska traditionen.	311

Förkortningar i avhandlingen

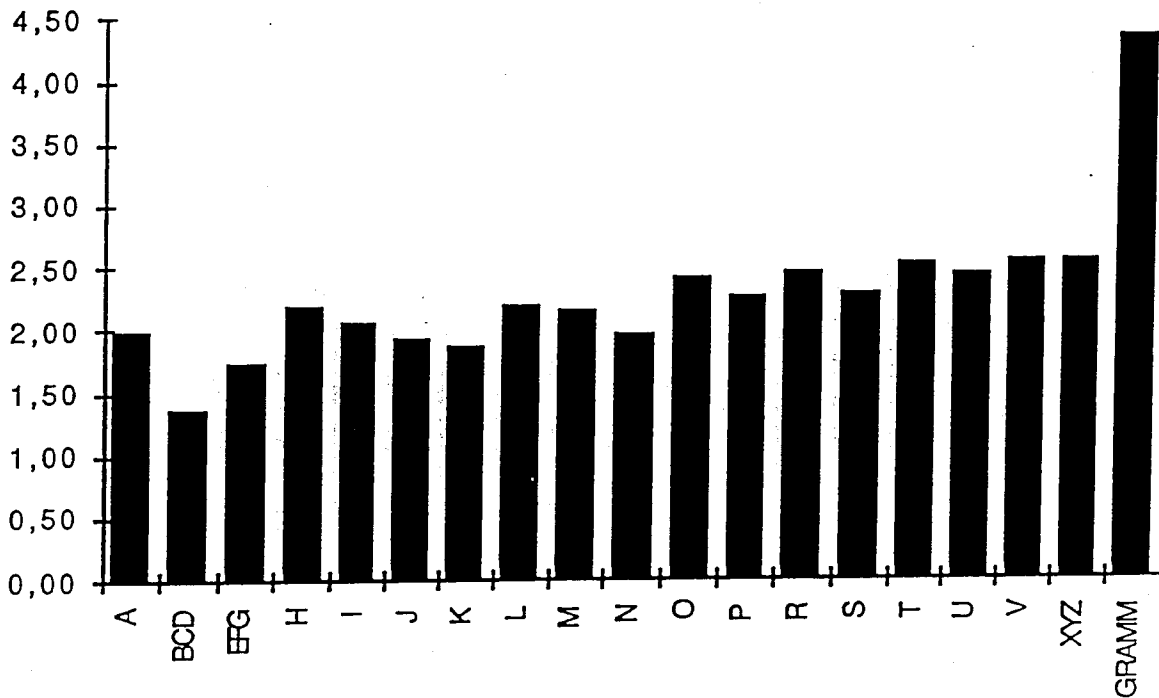
Ekvi	Ekvivalent
<i>El-su-ru</i>	<i>Stora finsk-svenska ordboken</i> i elektronisk form
<i>EuroTranslator</i>	<i>EuroTranslator. Professional CD-sanakirjaohjelma.</i> <i>EuroTranslator 32 professional. Suomi–Ruotsi–Suomi</i>
<i>Euroword</i>	<i>Euroword 2000 professional. Elektroninen suursanasto</i>
Fennica	Biblioteksdatan Fennica för forskningsbibliotek i Finland
Forskningscentralen	Forskningscentralen för de inhemska språken
<i>LEXIN</i>	<i>LEXIN — Lexikon för invandrare. Svensk-finskt lexikon / Ruotsalais-suomalainen sanakirja</i>
Libris	Biblioteksdatan Libris i Sverige
Linnea	Biblioteksdatan Linnea för forskningsbibliotek i Finland
<i>M.O.T.</i>	<i>M.O.T Sanakirjasto Machintosh. Suomi-ruotsi-sanasto</i>
Meta	Metaspråk
<i>NE</i>	<i>Nationalencyklopedin</i>
<i>NLO</i>	<i>Nordisk leksikografisk ordbok</i>
<i>NS</i>	<i>Nykysuomen sanakirja</i>
<i>PS</i>	<i>Suomen kielen perussanakirja</i>
Regina	Biblioteksdatan Regina vid Kungl. Biblioteket i Stockholm
<i>SAOB</i>	<i>Ordbok över Svenska Språket</i>
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
SLF	Svenska Litteratursällskapet i Finland
<i>Su-ru</i>	<i>Suuri suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken</i>
<i>Su-ru-su</i>	<i>Suomi-ruotsi-suomi sanakirja</i> i elektronisk form.
U	Uttal
WSOY	10.8.1904–28.3.1946 Werner Söderström, Osakeyhtiö 29.3.1946–23.9.1976 Werner Söderström Osakeyhtiö 24.9.1976–23.8.1998 Werner Söderström Osakeyhtiö – WSOY 24.8.1998– Werner Söderström Oyj – WSOY

Bilagor

Bilaga 1a. Artikeltätheten i *Suuri suomi–ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken (1997)* med utgångspunkt från ekvivalenter per uppslagsord.

I tabellen har lemmarna som på olika sätt genererar överlånga artiklar sammanförts under "Gramm".

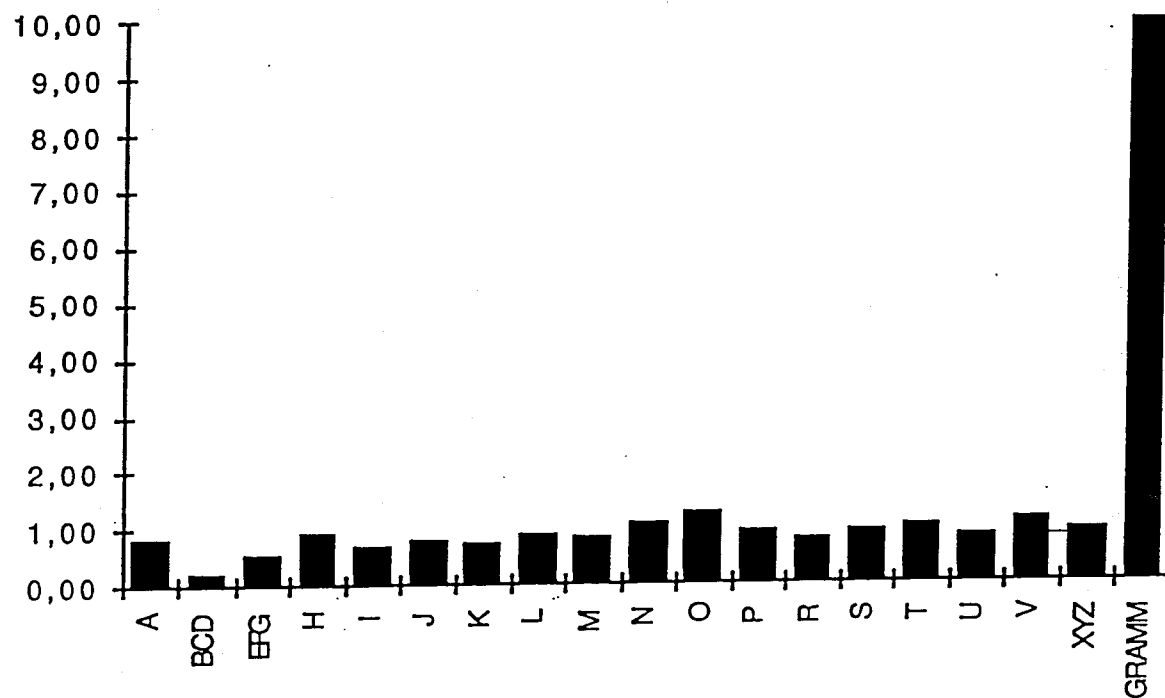
Ekvivalenter per uppslagsord i genomsnitt

Bilaga 1b. Artikeltätheten i *Suuri suomi–ruotsi-sanakirja* / *Stora finsk-svenska ordboken* (1997) med utgångspunkt från exempelsatser per uppslagsord.

I tabellen har lemmarna som på olika sätt genererar överlånga artiklar sammanförts under "Gramm".

Antal exempel per uppslagsord

Bilaga 2. Förteckning över ordböcker i tryck och i handskrift i vilka finska ingår som källspråk eller målspråk 1637–1826 och finsk-svenska och svensk-finska ordböcker 1827–1998.

Listan upptar de olika upplagorna i både häftad och inbunden form. När dubblering av en viss upplaga förekommer på listan eller att det finns två ISBN-nummer innebär det att upplagan i fråga har utkommit både häftad och inbunden. Numret efter kolon i upplagenumret (t.ex. 1:3) anger upplagans tryckningsupplaga. I denna förteckning anges tryckningsort och förlag alternativt tryckeri samt i förekommande fall ISBN-nummer.

- Ahlman, Ferd[inand] (1865). *Svenskt-finskt lexikon / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 1. uppl. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia; 38. Helsingfors: Frenckell.
- Ahlman, Ferd[inand] (1872). *Svenskt-finskt lexikon / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 2. uppl. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia; 38 osa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ahlman, Ferd[inand] (1874). *Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen sanakirja. Förra delen: Svensk-finsk ordbok*. 1. uppl. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlman, Ferd[inand] (1874). *Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen sanakirja. Jälkimäinen osa: Suomalais-ruotsalainen*. 1. uppl. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlman, Ferd[inand] (1879). *Svensk-finsk skoltolk / Ruotsalainen ja Suomalainen koulutulkki*. 1. uppl. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlman, Ferd[inand] (1883). *Ruotsalais-suomalainen ja suomalais-ruotsalainen sanakirja*. 2. tilläggsuppl. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlman, Ferd[inand] (1883). *Ruotsalais-suomalainen sanakirja / Svensk-finsk ordbok*. 2. utökade uppl. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlman, Ferd[inand] (1883). *Svensk-finsk skoltolk / Ruotsalainen ja Suomalainen koulutulkki*. 2. uppl. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlman, Ferd[inand] (1884). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. 2. tilläggsuppl. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlman, Ferd[inand] (1885). *Ruotsalais-suomalainen sanakirja / Svensk-finsk ordbok*. 3. utökade uppl., red. K. Forsman. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia; 38. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlman, Ferd[inand] (1890). *Svensk-finsk skoltolk / Ruotsalainen ja Suomalainen koulutulkki*. 3. uppl. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlman, Ferd[inand] (1893). *Svensk-finsk skoltolk / Ruotsalainen ja Suomalainen koulutulkki*. 4. uppl. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlman, Ferd[inand] (1894). *Svensk-finsk skoltolk / Ruotsalainen ja Suomalainen koulutulkki*. 4. uppl. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlman, Ferd[inand] (1896). *Svensk-finsk skoltolk / Ruotsalainen ja Suomalainen koulutulkki*. 5. uppl. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlman, Ferd[inand] (1898). *Svensk-finsk skoltolk / Ruotsalainen ja Suomalainen koulutulkki*. 6. uppl. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlman, Ferd[inand] (1903). *Svensk-finsk skoltolk / Ruotsalainen ja Suomalainen koulutulkki*. 7. uppl. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlman, Ferd[inand] (1913). *Svensk-finsk skoltolk / Ruotsalainen ja Suomalainen koulutulkki*. 8–9. uppl. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlqvist, August (1873). *Uusi suomalainen lukemisto: suomalais-ruotsalaisen sanakirjan kanssa: lyselöitä varten*. 1. uppl. Helsinki: J.C. Frenckellin ja Pojan tykönä.

- Ahlqvist, August (1876). *Uusi suomalainen lukemisto: suomalais-ruotsalaisen sanakirjan kanssa: lyselöitä varten*. 2. uppl. Helsinki: J.C. Frenckellin ja Pojan tykönä.
- Ahlqvist, August (1883). *Uusi suomalainen lukemisto kolmas painos sekä kymmenen ruonoa Kalevalasta suomalais-ruotsalaise sanakirjoineen*. Helsinki: G.W. Edlunds förlag.
- Ahlqvist, August (1892). *Uusi suomalainen lukemisto: suomalais-ruotsalaisine sanakirjoineen*. 4. uppl. Helsinki: G.W. Edlunds förlag.
- [Ahlsman, Jacob (1826–1835). *Mitt = Försök, till Svenska = Språkets Kännedom. – Minun = Koetuxeni, Ruotsinkielen Tundemisehen – Beställd af Jacob Ahlsman Ambulatoriska Barna = Läraren. För K.H. S-s Medalj. Kirjoitettu Pöytiön Pitäjäsä ja Juotolan Kyläsä Wuonna 1835* (Handskrift).]
- Brofeldt, Tyyni (1930). *Svensk-finsk tolkordbok*. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1968). *Finsk-svensk ordbok*. 1. uppl. Stockholm: Norstedt.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1968). *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 1. uppl. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1968). *Suomi-ruotsi suursanakirja* (alt. titel *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*). 1. uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1968). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 1. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-12783-3 Kk, 951-0-12751-5 Ns.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1971). *Finsk-svensk ordbok*. 1. uppl. Stockholm: Läromedelsförlagen, Språkförlaget.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1971). *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 2. uppl. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1971). *Suomi-ruotsi suursanakirja* (alt. titel *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*). 2. uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1971). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 2. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-12783-3 Kk, 951-0-12751-5 Ns.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1976). *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 3. förnyad uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07012-2, 951-0-07013-0.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1976). *Suomi-ruotsi suursanakirja* (alt. titel *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*). 3. uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1976). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 3. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-12783-3 Kk, 951-0-12751-5 Ns.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1979). *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 3:1. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07012-2, 951-0-07013-0.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1979). *Suomi-ruotsi suursanakirja* (alt. titel *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*). 3:1. uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1979). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 3:1. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-12783-3 Kk, 951-0-12751-5 Ns.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1980). *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 3:2. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07012-2, 951-0-07013-0.

- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1980). *Suomi-ruotsi suursanakirja* (alt. titel *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja*)/*Finsk-svensk storordbok*. 3:2. uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1980). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 3:2. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-12783-3 Kk, 951-0-12751-5 Ns.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1981). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 4. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-12783-3 Kk, 951-0-12751-5 Ns.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1982). *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 3:3. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07012-2, 951-0-07013-0.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1982). *Suomi-ruotsi suursanakirja* (alt. titel *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja*)/*Finsk-svensk storordbok*. 3:3. uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1984). *Suomi-ruotsi suursanakirja* (alt. titel *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 4. uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1984). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 4. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-12783-3 Kk, 951-0-12751-5 Ns.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1986). *Suomi-ruotsi suursanakirja* (alt. titel *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 4:1 uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1986). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 4:1. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-12783-3 Kk, 951-0-12751-5 Ns.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1988). *Suomi-ruotsi suursanakirja* (alt. titel *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 4:2 uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1988). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 4:2. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-12783-3 Kk, 951-0-12751-5 Ns.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1990). *Suomi-ruotsi suursanakirja* (alt. titel *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 4:3-4. uppl. Borgå: WSOY. ISBN 951-0-12783-3, 951-0-12751-5.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1990). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 4:3. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-12783-3 Kk, 951-0-12751-5 Ns.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1990). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 4:4. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-12783-3 Kk, SBN 951-0-12751-5 Ns.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1992). *Suomi-ruotsi suursanakirja* (alt. titel *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 4:5. uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1992). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 4:5. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-12783-3 Kk, 951-0-12751-5 Ns.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1993). *Suomi-ruotsi suursanakirja* (alt. titel *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 5. uppl. Borgå: WSOY. ISBN: 951-0-18822-0.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1993). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 5. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-12783-3 Kk, 951-0-12751-5 Ns.

- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1993). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 5. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-18822-0.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1993). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 6. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-12783-3 Kk, 951-0-12751-5 Ns.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1994). *Suomi-ruotsi suursanakirja* (alt. titel *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*). 6. uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1994). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 6. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-18822-0.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1995). *Suomi-ruotsi suursanakirja* (alt. titel *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*). 7. uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1995). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 7. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-12783-3 Kk, 951-0-12751-5 Ns.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1995). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 7. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-18822-0.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1997). *Suomi-ruotsi suursanakirja* (alt. titel *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*). 8. uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1997). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 8. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-12783-3 Kk, 951-0-12751-5 Ns.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1997). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 8. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-18822-0.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin – Lauri Hirvensalo – Nils Hedlund (1998). *Suomi-ruotsi suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 9. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-18822-0.
- Cannelin, Knut – Aulis Cannelin (1951). *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. 9. uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut – J.A. Hahnsson – August Herman Kallio – Heikki Paasonen (1884). *Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 1. häftet. 1. uppl. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia; 93 osa. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Cannelin, Knut – J.A. Hahnsson – August Herman Kallio – Heikki Paasonen (1888). *Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 2. häftet. 1. uppl. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia; 93 osa. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Cannelin, Knut – J.A. Hahnsson – August Herman Kallio – Heikki Paasonen (1899). *Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 3. häftet. 1. uppl. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia; 93 osa. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Cannelin, Knut (1889). *Suomalainen lukemisto suomalais-ruotsalaisine sanastoineen*. 1. uppl. Borgå: Werner Söderström.
- Cannelin, Knut (1893). *Suomalainen lukemisto*. 2. uppl. Borgå: Werner Söderström.
- Cannelin, Knut (1893). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok*. 1. uppl. Borgå: Werner Söderström.
- Cannelin, Knut (1894). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok*. 2. uppl. Borgå: Werner Söderström.
- Cannelin, Knut (1900). *Suomalainen lukemisto*. 3. uppl. Porvoo: Werner Söderström.
- Cannelin, Knut (1900). *Suomalainen lukemisto: liitesanasto*. 3. uppl. Hämeenlinna.

- Cannelin, Knut (1903). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok*. 3. uppl. Borgå: Werner Söderström.
- Cannelin, Knut (1904). *Svenskt-finskt lexikon / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 1. uppl. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia; 106. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Cannelin, Knut (1908). *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. 1. uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut (1909). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. Koulupainos. Neljäs uusittu painos. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1910). *Suomalainen lukemisto*. 4. uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut (1912). *Svenskt-finskt lexikon / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 2. tillökade uppl. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia; 106. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Cannelin, Knut (1913). *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. 2. uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut (1915). *Ruotsalais-suomalainen sanakirja / Svensk-finsk ordbok*. Skolupplaga, 1. uppl. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1919). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok*. Skolupplaga, 5. förnyad uppl. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1920). *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. 3. uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut (1920). *Ruotsalais-suomalainen sanakirja / Svensk-finsk ordbok*. Skolupplaga, 2. uppl. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1921). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok*. Skolupplaga, 6. förnyad uppl. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1921). *Svenskt-finskt lexikon / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 3. tillökade uppl. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia; 106. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Cannelin, Knut (1922). *Ruotsalais-suomalainen sanakirja / Svensk-finsk ordbok*. Skolupplaga, 3. uppl. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1926). *Ruotsalais-suomalainen sanakirja / Svensk-finsk ordbok*. Skolupplaga, 4. uppl. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1926). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok*. Skolupplaga, 7. uppl. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1928). *Ruotsalais-suomalainen sanakirja / Svensk-finsk ordbok*. Skolupplaga, 5. uppl. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1930). *Ruotsalais-suomalainen sanakirja / Svensk-finsk ordbok*. Skolupplaga, 6. uppl. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1930). *Svenskt-finskt lexikon / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 4. tillökade uppl. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia; 106. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Cannelin, Knut (1931). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok*. Skolupplaga, 8. uppl. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1932). *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. 4. uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut (1933). *Ruotsalais-suomalainen sanakirja / Svensk-finsk ordbok*. Skolupplaga, 7. uppl. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1935). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok*. Skolupplaga, 9. uppl. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1936). *Ruotsalais-suomalainen sanakirja / Svensk-finsk ordbok*. Skolupplaga, 8. uppl. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1938). *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. 5. uppl. Borgå: WSOY.

- Cannelin, Knut (1938). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok*. Skolupplaga, 10. uppl. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1939). *Svenskt-finskt lexikon / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 5. tillökade uppl. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia; 106. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Cannelin, Knut (1940). *Ruotsalais-suomalainen taskusanakirja / Svenskt-finskt ficklexikon*. 9. utökade uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1943). *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. 6. uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut (1943). *Ruotsalais-suomalainen taskusanakirja / Svenskt-finskt ficklexikon*. 10. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1944). *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. 7. uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut (1944). *Ruotsalais-suomalainen taskusanakirja / Svenskt-finskt ficklexikon*. 11. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1944). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok*. Skolupplaga, 12. uppl. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1945). *Ruotsalais-suomalainen taskusanakirja / Svenskt-finskt ficklexikon*. 12. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1945). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok*. Skolupplaga, 13. uppl. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1945). *Svenskt-finskt lexikon / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 6. uppl. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia; 106. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Cannelin, Knut (1946). *Ruotsalais-suomalainen taskusanakirja / Svenskt-finskt ficklexikon*. 13. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1946). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok*. Skolupplaga, 14. uppl. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1946). *Suomalais-ruotsalainen taskusanakirja / Finsk-svenskt ficklexikon*. 1. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1947). *Finskt-svenskt lexikon / Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. 8. uppl. Borgå: WSOY.
- Cannelin, Knut (1948). *Ruotsalais-suomalainen taskusanakirja / Svenskt-finskt ficklexikon*. 14. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1949). *Ruotsalais-suomalainen taskusanakirja / Svenskt-finskt ficklexikon*. 15. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1949). *Suomalais-ruotsalainen taskusanakirja / Finsk-svenskt ficklexikon*. 2. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1951). *Ruotsalais-suomalainen taskusanakirja / Svenskt-finskt ficklexikon*. 16. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1952). *Suomalais-ruotsalainen taskusanakirja / Finsk-svenskt ficklexikon*. 3. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1953). *Ruotsalais-suomalainen taskusanakirja / Svenskt-finskt ficklexikon*. 17. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1953). *Svenskt-finskt lexikon / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 7. uppl. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia; 106. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Cannelin, Knut (1955). *Ruotsalais-suomalainen taskusanakirja / Svenskt-finskt ficklexikon*. 18. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1955). *Suomalais-ruotsalainen taskusanakirja / Finsk-svenskt ficklexikon*. 4. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1957). *Ruotsalais-suomalainen taskusanakirja / Svenskt-finskt ficklexikon*. 19. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.

- Cannelin, Knut (1957). *Suomalais-ruotsalainen taskusanakirja / Finsk-svenskt ficklexikon*. 5. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1959). *Ruotsalais-suomalainen taskusanakirja / Svenskt-finskt ficklexikon*. 20. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1959). *Suomalais-ruotsalainen taskusanakirja / Finsk-svenskt ficklexikon*. 6. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1960). *Ruotsalais-suomalainen taskusanakirja / Svenskt-finskt ficklexikon*. 21. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1961). *Ruotsalais-suomalainen taskusanakirja / Svenskt-finskt ficklexikon*. 22. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1961). *Suomalais-ruotsalainen taskusanakirja / Finsk-svenskt ficklexikon*. 7. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1963). *Suomalais-ruotsalainen taskusanakirja / Finsk-svenskt ficklexikon*. 8. uppl., red. Aulis Cannelin. Porvoo: WSOY.
- Cannelin, Knut (1943). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finsk-svensk ordbok*. Skolupplaga, 11. uppl. Porvoo: WSOY.
- Cantell, Ilse – Nina Martola – Birgitta Romppanen – Mats-Peter Sundström (1995). *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja*. 1. uppl. Juva: WSOY. ISBN-951-0-19086-1.
- Cantell, Ilse – Nina Martola – Birgitta Romppanen – Mats-Peter Sundström (1996). *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja*. 1. uppl. Juva: OY Valitut palat-Reader's digest AB, WSOY. ISBN-951-584-194-1.
- Cantell, Ilse – Nina Martola – Birgitta Romppanen – Mats-Peter Sundström (1996). *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja*. 2. uppl. Juva: WSOY. ISBN-951-0-19086-1.
- Cantell, Ilse – Nina Martola – Birgitta Romppanen – Anja Sarantola – Tauno Sarantola – Mats-Peter Sundström (1997). *Suomi-ruotsi-suomi*. Studia. Weilin+Göös. ISBN 951-35-6390-1.
- Cantell, Ilse – Nina Martola – Birgitta Romppanen – Mats-Peter Sundström (1998). *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja*. 3. uppl. Juva: WSOY. ISBN-951-0-19086-1.
- Cantell, Ilse – Nina Martola – Birgitta Romppanen – Mats-Peter Sundström (1998). *Suomi-ruotsi sanakirja*. 4. uppl. Juva: WSOY. ISBN 951-0-22567-3.
- Cantell, Ilse – Nina Martola – Birgitta Romppanen – Mats-Peter Sundström (1998). *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja*. 4. uppl. Juva: WSOY. I serien Akadeeminen kirjakauppa. ISBN 951-0-22567-3.
- Collin, Anders – Tauno Streng. (1989). *Uusi ruotsi-suomi sanakirja*. Helsinki: Otava. ISBN 951-1-07231-5.
- Den Lilla Svenska och Finska Tolken / Ruotsalainen ja Suomalainen Kielikirja*. (1845). Utgivare C. A. Sandmark. Turku.
- [*Den Lilla Svenska och Finska Tolken / Ruotsalainen ja Suomalainen Kielikirja*. (1845–1852). 2:a uppl. Turku.]
- Den Lilla Svenska och Finska Tolken / Ruotsalainen ja Suomalainen Kielikirja*. (1852). 3:dje förbättrade upplagan. Utgivare J. M. af Tengström. Turku.
- Ekman, H. (1948). *Suomi-ruotsi tulkki*. Turku: Suomen tietokirja.
- Ekman, H. (1952). *Suomalais-ruotsalainen tulkki*. 3. förnyad uppl. Turku: Suomen tietokirja.
- Ekman, H. (1952). *Suomalais-ruotsalainen tulkki*. förnyad uppl. Turku: Suomen tietokirja.
- Ekman, H. (1952). *Svensk-finsk tolk*. Turku: Suomen tietokirja.
- En Nyttig och Tydelig Anwijsning Til Svenska och Finska Språket*, [...] (1730). Stockholm: [H.C. Merckells änka].
- En Nyttig och Tydelig Anwijsning Til Svenska och Finska Språket*, [...] (1772). Stockholm: Kongl. Finska Boktryckeriet.
- En Nyttig och Tydelig Anwijsning Til Svenska och Finska Språket*, [...] (1776). Wasa: G.V. Londicer.
- En Nyttig och Tydelig Anwijsning Til Svenska och Finska Språket*, [...] (1782). Stockholm: Kongl. Finska Boktryckeriet.

- En Nyttig och Tydelig Anwisning Til Swenska och Finska Språket*, [...] (1784). Wasa: G.V. Londicer.
- En Nyttig och Tydelig Anwisning Til Swenska och Finska Språket*, [...] (1788). Stockholm: Kongl. Finska Boktryckeriet hos Johan Arvid Carlbohm.
- En Nyttig och Tydelig Anwisning Til Swenska och Finska Språket*, [...] (1799). Stockholm: Kongl. Finska Boktryckeriet hos Johan Arvid Carlbohm.
- En Nyttig och Tydelig Anwisning Til Swenska och Finska Språket*, [...] (1820). Stockholm: Fr. B. Nestius.
- En Nyttig och Tydelig Anwisning Til Swenska och Finska Språket*, [...] (1829). Åbo: Joh. Chr. Frenckell.
- Eurén, G.E. (1860). *Finsk-swensk ordbok / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 1. uppl. Tavastehus: (Ingen förläggare angiven.)
- Europæus, D.E.D. (18[52]-53). *Svenskt-finskt handlexikon / Ruotsalais-Suomalainen Sana-kirja*. red. Anders Varelius. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia; 16. Helsingfors: Finska Litteratur-Sällskapet.
- Florinus, Henricus (1678). *Nomenclatura rerum brevissima, Latino - Sveco - Finnonica*. [...]. Aboæ.
- Florinus, Henricus (1683). *Nomenclatura rerum brevissima, Latino - Sveco - Finnonica*. [...]. Aboæ.
- Florinus, Henricus (1695). *H.F. Vocabularium latino-sveco-germanico-finnonicum*, [...]. *En kort Orda-Book på latin/Svenska/Tyska och Finska/ [...]. Yxi Lyhykäinen Sana-Kirja Latinan / Ruotzin / Saxan ja Suomenkielellä [...].* Tryckt hos Johann Billingsley.
- Florinus, Henricus (1708). *H.F. Vocabularium latino-sveco-germanico-finnonicum*, [...]. *En kort Orda-Book på latin/Svenska/Tyska och Finska/ [...]. Yxi Lyhykäinen Sana-Kirja Latinan / Ruotzin / Saxan ja Suomenkielellä [...].* Tryckt hos Johann Billingsley.
- Florinus, Henricus (1733). *H.F. Vocabularium latino-sveco-germanico-finnonicum*, [...]. *En kort Orda-Book på latin/Svenska/Tyska och Finska/ [...]. Yxi Lyhykäinen Sana-Kirja Latinan / Ruotzin / Saxan ja Suomenkielellä [...].* Tryckt hos Johann Billingsley.
- Fogel, Martin (1669). *Nomenclator Latino Finnicus. Serenissimo Cosmo. Magno Etruriæ Principi*. (Handschrift). Hamburg.
- Formulae Puerilium Colloquiorum* (1668). Stockholmia per Ignatium Meurerum.
- Formulae Puerilium Colloquiorum* (1683). Stockholmia per Ignatium Meurerum.
- Formulae Puerilium Colloquiorvm* (1644). Stockholmia per Ignatium Mevrervm.
- Formulae Puerilium Colloquiorvm* (1658[59]). Stockholmia per Ignatium Mevrervm.
- Ganander, Christfrid ((1787) 1937–1940). *Uusi suomen sanakirja*. ”Tutkimuslaitos Suomen Suvun” julkaisuja II. Faksimiltryck av Christfrid Gananders manuskript *Nytt Finskt lexicon*, färdigställt 1786–1787. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Ganander, Christfrid ((1787) 1997). *Nytt finskt lexicon*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Ganander, Christfrid (1997). *Nytt finskt lexicon. Hakemisto*. Liisa Nuutinen (red.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Hallstén, Ilmi – Lilli Lilius. (1896). *Svensk-finsk ordbok för hemmet / Kodin sanasto: utg. på uppdrag af Kotikielen Seura och under dess medverkan*. Borgå: Werner Söderström.
- Hallstén, Ilmi (1896). *Suomalais-ruotsalainen sanaluettelo: Th. Hahnsson'in kertomukseen Marjapojat*. Helsinki: Kotikielen Seura.
- Helenius, Carl (1838). *Suomalainen ja Ruozalainen Sana-Kirja / Finsk och svensk samt svensk och Finsk Ord-Bok*. Åbo: Christ. Ludv. Hjelt uppå eget förlag.
- Hirvensalo, Lauri – Nils Hedlund (1960). *Ruotsalais-suomalainen sanakirja / Svensk-finsk ordbok*. 1. uppl. Porvoo: WSOY.

- Hirvensalo, Lauri – Nils Hedlund (1963). *Ruotsalais-suomalainen sanakirja / Svensk-finsk ordbok*. 2. korrigerade uppl. Porvoo: WSOY.
- Hirvensalo, Lauri – Nils Hedlund (1967). *Ruotsalais-suomalainen sanakirja / Svensk-finsk ordbok*. 3. korrigerade uppl. Porvoo: WSOY.
- Hirvensalo, Lauri – Nils Hedlund (1970). *Ruotsalais-suomalainen sanakirja / Svensk-finsk ordbok*. 3:1 uppl. Porvoo: WSOY.
- Hirvensalo, Lauri – Nils Hedlund (1970). *Ruotsalais-suomalainen sanakirja / Svensk-finsk ordbok*. 3. uppl. Stockholm.
- Hirvensalo, Lauri – Nils Hedlund (1972). *Ruotsalais-suomalainen sanakirja / Svensk-finsk ordbok*. 3:2 uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-01787-6, 951-0-01786-8.
- Iso ruotsalais-suomalainen sanakirja / Stora svensk-finska ordboken*. (1982-1987). Huvudred. G. Karlsson. Del I-III. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia: 358. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jalkanen, Terho (1996). *Sanasampo*. [Finsk-svensk ordbok]. Helsingfors: WSOY. ISBN 951-52-1617-6.
- Jalkanen, Terho (1997). *Sanasampo*. [Finsk-svensk ordbok]. 3. omarb. uppl. Helsingfors: WSOY. ISBN 951-52-1683-4.
- Juslenius, Daniel ((1745) 1968). *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus*. Faksimil med Henrik Gabriel Porthans tilläggsanteckningar. Helsinki: WSOY.
- Juslenius, Daniel (1745). *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus*. [...] *Fennici Lexici Tentamen*, [...] *Finsk Orda-Boks Försök*, [...] Stockholm: Lars Salvius.
- Jännes, Arvi (1887). *Svensk-finsk ordbok / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 1. uppl. Porvoo: Werner Söderström.
- Jännes, Arvi (1997). *Svensk-finsk ordbok / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 2. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-22111-2.
- Kallio, A.H. (1874). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Elias Lönnrot: Lisävihko*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kallio, A.H. (1886). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Elias Lönnrot: Lisävihko*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kallio, A.H. (1930). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Elias Lönnrot: Lisävihko*. 2. uppl. Porvoo: WSOY.
- Kallio, A.H. (1952). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Elias Lönnrot: Lisävihko*. 3. uppl. Porvoo: WSOY.
- Kieli-kirja. Svensk och finsk Parlör för Resande i Finland / Opastaja Suomen maassa matkustawille kaikkein tarpeellisimpia Ruotsiksi ja Suomeksi puhelemaan*. (1883). Oulussa, Chr. Ev. Barck'in kirjapainossa.
- Kreander, Salomon – Juhana Canstrén (1917). *Lisäyksiä Jusleniuksen Sana-Lugun Coetukseen*. Julk. A.V. Koskimies. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Köykkä, Lea – Marianne Saanila – Marianne Saari – Kirsti Tirkkonen – Kari Viljanen (1992). *Suomi-ruotsi-suomi taskusanakirja*. 1. uppl. Jyväskylä: Gummerus. ISBN 951-20-3899-4.
- Köykkä, Lea – Marianne Saanila – Marianne Saari – Kirsti Tirkkonen – Kari Viljanen (1992). *Suomi-ruotsi-suomi taskusanakirja*. 2. uppl. Jyväskylä: Gummerus. ISBN 951-20-3899-4.
- Köykkä, Lea – Marianne Saanila – Marianne Saari – Kirsti Tirkkonen – Kari Viljanen (1993). *Suomi-ruotsi-suomi taskusanakirja*. 3. uppl. Jyväskylä: Gummerus. ISBN 951-20-3899-4.
- Köykkä, Lea – Marianne Saanila – Marianne Saari – Kirsti Tirkkonen – Kari Viljanen (1994). *Suomi-ruotsi-suomi taskusanakirja*. 4. uppl. Jyväskylä: Gummerus. ISBN 951-20-3899-4.
- Köykkä, Lea – Marianne Saanila – Marianne Saari – Kirsti Tirkkonen – Kari Viljanen (1994). *Suomi-ruotsi-suomi taskusanakirja*. 5. uppl. Jyväskylä: Gummerus. ISBN 951-20-3899-4.

- Köykkä, Lea – Marianne Saanila – Marianne Saari – Kirsti Tirkkonen – Kari Viljanen (1995). *Suomi-ruotsi-suomi taskusanakirja*. 6. uppl. Jyväskylä: Gummerus. ISBN 951-20-3899-4.
- Lampén, Lea (1960). *Suomi-ruotsi-suomi*. 1. uppl. Punaiset sanakirjat. Porvoo: WSOY.
- Lampén, Lea (1961). *Suomi-ruotsi-suomi*. 2. uppl. Punaiset sanakirjat. Porvoo: WSOY.
- Lampén, Lea (1961). *Suomi-ruotsi-suomi*. 3. uppl. Punaiset sanakirjat. Porvoo: WSOY.
- Lampén, Lea (1962). *Suomi-ruotsi-suomi*. 4. uppl. Punaiset sanakirjat. Porvoo: WSOY.
- Lampén, Lea (1963). *Ruotsalais-suomalainen koulusanakirja*. 1. uppl. Porvoo: WSOY.
- Lampén, Lea (1963). *Ruotsalais-suomalainen taskusanakirja / Svenskt-finskt ficklexikon*. 1. uppl. Porvoo: WSOY.
- Lampén, Lea (1963). *Suomi-ruotsi-suomi*. 5. uppl. Punaiset sanakirjat. Porvoo: WSOY.
- Lampén, Lea (1964). *Suomi-ruotsi-suomi*. 6. uppl. Punaiset sanakirjat. Porvoo: WSOY.
- Lampén, Lea (1965). *Suomalais-ruotsalainen koulusanakirja / Finsk-svensk skolordbok*. 1. uppl. Porvoo: WSOY.
- Lampén, Lea (1966). *Ruotsalais-suomalainen koulusanakirja*. 2. korrigerad uppl. Porvoo: WSOY.
- Lampén, Lea (1966). *Suomi-ruotsi-suomi*. 7. uppl. Punaiset sanakirjat. Porvoo: WSOY.
- Lampén, Lea (1968). *Suomi-ruotsi-suomi*. 8. uppl. Punaiset sanakirjat. Porvoo: WSOY.
- Lampén, Lea (1969). *Suomalais-ruotsalainen koulusanakirja / Finsk-svensk skolordbok*. 2. uppl. Porvoo: WSOY.
- Lampén, Lea (1970). *Finsk-svensk, Svensk-finsk: Fickordbok* 1. uppl. Stockholm: Läromedelsförlagen.
- Lampén, Lea (1970). *Ruotsalais-suomalainen koulusanakirja*. 2:1. uppl. Porvoo: WSOY.
- Lampén, Lea (1970). *Suomi-ruotsi-suomi*. 9. uppl. Punaiset sanakirjat. Porvoo: WSOY.
- Lampén, Lea (1970). *Svensk-finsk skolordbok*. 1. uppl. Stockholm: Läromedelsförlagen.
- Lampén, Lea (1971). *Suomalais-ruotsalainen koulusanakirja / Finsk-svensk skolordbok*. 2:1. uppl. Porvoo: WSOY.
- Lampén, Lea (1971). *Suomi-ruotsi-suomi*. 10. uppl. Punaiset sanakirjat. Porvoo: WSOY.
- Lampén, Lea (1972). *Koululaisen perussanakirja; suomi-ruotsi-ruotsi-suomi*. 1. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-00653-x.
- Lampén, Lea (1972). *Ruotsalais-suomalainen koulusanakirja*. 3. korrigerad uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-04893-3.
- Lampén, Lea (1972). *Suomi-ruotsi-suomi*. 11. uppl. Punaiset sanakirjat. Porvoo: WSOY.
- Lampén, Lea (1973). *Koululaisen perussanakirja; suomi-ruotsi-ruotsi-suomi*. 2. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-00653-x.
- Lampén, Lea (1973). *Koululaisen perussanakirja; suomi-ruotsi-ruotsi-suomi*. 3. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-00653-x.
- Lampén, Lea (1973). *Ruotsalais-suomalainen suursanakirja / Svensk-finsk storordbok*. 1. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-000858-3, 951-0-00859-1.
- Lampén, Lea (1973). *Suomalais-ruotsalainen koulusanakirja / Finsk-svensk skolordbok*. 2:2. uppl. Porvoo: WSOY.
- Lampén, Lea (1974). *Koululaisen perussanakirja; suomi-ruotsi-ruotsi-suomi*. 4. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-00653-x.
- Lampén, Lea (1974). *Suomi-ruotsi-suomi*. 12. uppl. Punaiset sanakirjat. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-03458-4.
- Lampén, Lea (1975). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 1. uppl. Helsinki: Suuri suomalainen kirjakerho. ISBN 951-643-597-1.
- Lampén, Lea (1976). *Koululaisen perussanakirja; suomi-ruotsi-ruotsi-suomi*. 5. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-00653-x.
- Lampén, Lea (1976). *Koululaisen perussanakirja; suomi-ruotsi-ruotsi-suomi*. 5. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07490-x.
- Lampén, Lea (1976). *Ruotsalais-suomalainen koulusanakirja*. 3:1. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-04893-3.

- Lampén, Lea (1976). *Suomalais-ruotsalainen koulusanakirja / Finsk-svensk skolordbok*. 2:3. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-04894-1.
- Lampén, Lea (1976). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 2. uppl. Helsinki: Suuri suomalainen kirjakerho. ISBN 951-643-597-1.
- Lampén, Lea (1976). *Suomi-ruotsi-suomi*. 13. uppl. Punaiset sanakirjat. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07599-X.
- Lampén, Lea (1977). *Ruotsalais-suomalainen suursanakirja / Svensk-finsk storordbok*. 1:1. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-000858-3, 951-0-00859-1.
- Lampén, Lea (1977). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 3. uppl. Helsinki: Suuri suomalainen kirjakerho. ISBN 951-643-597-1.
- Lampén, Lea (1977). *Suomi-ruotsi-suomi: taskusanakirja*. 1. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07771-2.
- Lampén, Lea (1977). *Suomi-ruotsi-suomi: taskusanakirja*. 2. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07771-2.
- Lampén, Lea (1978). *Koululaisen perussanakirja; suomi-ruotsi-ruotsi-suomi*. 6. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07490-x.
- Lampén, Lea (1978). *Ruotsalais-suomalainen opiskelusanakirja*. 1. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-08621-5.
- Lampén, Lea (1978). *Ruotsalais-suomalainen opiskelusanakirja*. 1:1. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-08621-5.
- Lampén, Lea (1978). *Ruotsalais-suomalainen suursanakirja / Svensk-finsk storordbok*. 1:2. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-000858-3, 951-0-00859-1.
- Lampén, Lea (1978). *Suomalais-ruotsalainen opiskelusanakirja*. 1. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-08620-7.
- Lampén, Lea (1978). *Suomalais-ruotsalainen suursanakirja / Finsk-svensk storordbok*. 2. uppl. Porvoo: WSOY.
- Lampén, Lea (1978). *Suomi-ruotsi-suomi: taskusanakirja*. 3. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07771-2.
- Lampén, Lea (1979). *Kodin perussanakirja; suomi-ruotsi-ruotsi-suomi*. 1. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-09281-9.
- Lampén, Lea (1979). *Kodin perussanakirja; suomi-ruotsi-ruotsi-suomi*. 1:1. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-09281-9.
- Lampén, Lea (1979). *Koululaisen perussanakirja; suomi-ruotsi-ruotsi-suomi*. 7. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07490-x.
- Lampén, Lea (1979). *Ruotsalais-suomalainen opiskelusanakirja*. 1:1. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-08621-5.
- Lampén, Lea (1979). *Ruotsalais-suomalainen suursanakirja / Svensk-finsk storordbok*. 1:3. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-000858-3, 951-0-00859-1.
- Lampén, Lea (1979). *Suomalais-ruotsalainen opiskelusanakirja*. 1:1. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-08620-7.
- Lampén, Lea (1979). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 4. uppl. Helsinki: Suuri suomalainen kirjakerho. ISBN 951-643-597-1.
- Lampén, Lea (1980). *Kodin perussanakirja; suomi-ruotsi-ruotsi-suomi*. 1:2. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-09281-9.
- Lampén, Lea (1980). *Ruotsalais-suomalainen opiskelusanakirja*. 1:2. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-08621-5.
- Lampén, Lea (1980). *Suomalais-ruotsalainen opiskelusanakirja*. 1:2. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-08620-7.
- Lampén, Lea (1980). *Suomi-ruotsi-suomi: taskusanakirja*. 4. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07771-2.
- Lampén, Lea (1980). *Suomi-ruotsi-suomi: taskusanakirja*. 5. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07771-2.
- Lampén, Lea (1981). *Ruotsalais-suomalainen suursanakirja / Svensk-finsk storordbok*. 1:4. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-000858-3, 951-0-00859-1.

- Lampén, Lea (1981). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 5. uppl. Helsinki: Suuri suomalainen kirjakerho. ISBN 951-643-597-1.
- Lampén, Lea (1981). *Suomalais-ruotsalainen / Ruotsalais-suomalainen opiskelusanakirja*. 1:3. uppl. Helsinki: Informaatiokirjakauppa. ISBN 951-99164-7-4.
- Lampén, Lea (1981). *Suomalais-ruotsalainen / Ruotsalais-suomalainen opiskelusanakirja*. 1. uppl. Helsinki: Informaatiokirjakauppa. ISBN 951-99164-7-4.
- Lampén, Lea (1982). *Suomalais-ruotsalainen / Ruotsalais-suomalainen opiskelusanakirja*. 1:4. uppl. Helsinki: Informaatiokirjakauppa. ISBN 951-99164-7-4.
- Lampén, Lea (1983). *Kodin perussanakirja; suomi-ruotsi-ruotsi-suomi*. 1:3. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-09281-9.
- Lampén, Lea (1983). *Ruotsalais-suomalainen suursanakirja / Svensk-finsk storordbok*. 1:5. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-000858-3, 951-0-00859-1.
- Lampén, Lea (1983). *Suomalais-ruotsalainen opiskelusanakirja*. 1:3. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-08620-7.
- Lampén, Lea (1983). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 6. uppl. Helsinki: Suuri suomalainen kirjakerho. ISBN 951-643-597-1.
- Lampén, Lea (1983). *Suomalais-ruotsalainen / Ruotsalais-suomalainen opiskelusanakirja*. 1:5. uppl. Helsinki: Informaatiokirjakauppa. ISBN 951-99164-7-4.
- Lampén, Lea (1983). *Tuplasanakirja; Suomi-ruotsi, ruotsi-suomi*. 1. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-11975-x.
- Lampén, Lea (1984). *Ruotsalais-suomalainen opiskelusanakirja*. 1:3. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-08621-5.
- Lampén, Lea (1984). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 7. uppl. Helsinki: Suuri suomalainen kirjakerho. ISBN 951-643-597-1.
- Lampén, Lea (1984). *Suomalais-ruotsalainen / Ruotsalais-suomalainen opiskelusanakirja*. 1:6. uppl. Helsinki: Informaatiokirjakauppa. ISBN 951-99164-7-4.
- Lampén, Lea (1984). *Suomi-ruotsi-suomi: taskusanakirja*. 6. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07771-2.
- Lampén, Lea (1985). *Kodin perussanakirja; suomi-ruotsi-ruotsi-suomi*. 1:4. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-09281-9.
- Lampén, Lea (1985). *Ruotsalais-suomalainen suursanakirja / Svensk-finsk storordbok*. 1:6. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-000858-3, 951-0-00859-1.
- Lampén, Lea (1985). *Suomalais-ruotsalainen opiskelusanakirja*. 1:4. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-08620-7.
- Lampén, Lea (1985). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 8. uppl. Helsinki: Suuri suomalainen kirjakerho. ISBN 951-643-597-1.
- Lampén, Lea (1985). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 9. uppl. Helsinki: Suuri suomalainen kirjakerho. ISBN 951-643-597-1.
- Lampén, Lea (1985). *Suomalais-ruotsalainen / Ruotsalais-suomalainen opiskelusanakirja*. 1:7. uppl. Helsinki: Informaatiokirjakauppa. ISBN 951-99164-7-4.
- Lampén, Lea (1985). *Suomi-ruotsi-suomi: taskusanakirja*. 7. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07771-2.
- Lampén, Lea (1986). *Kodin perussanakirja; suomi-ruotsi-ruotsi-suomi*. 1:5. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-09281-9.
- Lampén, Lea (1986). *Ruotsalais-suomalainen opiskelusanakirja*. 1:4. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-08621-5.
- Lampén, Lea (1986). *Ruotsalais-suomalainen suursanakirja / Svensk-finsk storordbok*. 1:7. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-000858-3, 951-0-00859-1.
- Lampén, Lea (1986). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 10. uppl. Helsinki: Suuri suomalainen kirjakerho. ISBN 951-643-597-1.
- Lampén, Lea (1986). *Suomi-ruotsi-suomi: taskusanakirja*. 8. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07771-2.
- Lampén, Lea (1987). *Kodin perussanakirja; suomi-ruotsi-ruotsi-suomi*. 1:6. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-09281-9.

- Lampén, Lea (1987). *Ruotsalais-suomalainen opiskelusanakirja*. 1:5. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-08621-5.
- Lampén, Lea (1987). *Suomalais-ruotsalainen opiskelusanakirja*. 1:5. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-08620-7.
- Lampén, Lea (1987). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. 11. uppl. Helsinki: Suuri suomalainen kirjakerho. ISBN 951-643-597-1.
- Lampén, Lea (1987). *Suomalais-ruotsalainen / Ruotsalais-suomalainen opiskelusanakirja*. 1:9. uppl. Helsinki: Informaatiokirjakauppa. ISBN 951-99164-7-4.
- Lampén, Lea (1987). *Suomi-ruotsi-suomi: taskusanakirja*. 9. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07771-2.
- Lampén, Lea (1988). *Ruotsalais-suomalainen suursanakirja / Svensk-finsk storordbok*. 1:8. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-000858-3, 951-0-00859-1.
- Lampén, Lea (1988). *Suomalais-ruotsalainen opiskelusanakirja*. 1:10. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-15243-9.
- Lampén, Lea (1988). *Suomi-ruotsi-suomi: taskusanakirja*. 10. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07771-2.
- Lampén, Lea (1989). *Kodin perussanakirja; suomi-ruotsi-ruotsi-suomi*. 7. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-16078-4.
- Lampén, Lea (1989). *Ruotsalais-suomalainen opiskelusanakirja*. 1:6. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-08621-5.
- Lampén, Lea (1989). *Ruotsalais-suomalainen suursanakirja / Svensk-finsk storordbok*. 1:9. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-000858-3, 951-0-00859-1.
- Lampén, Lea (1989). *Suomalais-ruotsalainen opiskelusanakirja*. 1:6. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-08620-7.
- Lampén, Lea (1989). *Suomalais-ruotsalainen / Ruotsalais-suomalainen opiskelusanakirja*. 1. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-15243-9.
- Lampén, Lea (1989). *Suomi-ruotsi-suomi: taskusanakirja*. 11. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07771-2.
- Lampén, Lea (1990). *Kodin perussanakirja; suomi-ruotsi-ruotsi-suomi*. 8. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-16078-4.
- Lampén, Lea (1990). *Ruotsalais-suomalainen opiskelusanakirja*. 1:7. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-08621-5.
- Lampén, Lea (1990). *Suomalais-ruotsalainen opiskelusanakirja*. 1:7. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-08620-7.
- Lampén, Lea (1991). *Kodin perussanakirja; suomi-ruotsi-ruotsi-suomi*. 9. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-16078-4.
- Lampén, Lea (1991). *Ruotsi-suomi suursanakirja / Svensk-finsk storordbok*. 2. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-17119-0, 951-0-17120-4.
- Lampén, Lea (1991). *Suomi-ruotsi-suomi: taskusanakirja*. 12. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07771-2.
- Lampén, Lea (1991). *Suomi-ruotsi-suomi: taskusanakirja*. 13. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07771-2.
- Lampén, Lea (1993). *Ruotsi-suomi suursanakirja / Svensk-finsk storordbok*. 3. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-18821-2.
- Lampén, Lea (1993). *Ruotsi-suomi suursanakirja / Svensk-finsk storordbok*. 4. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-18821-2.
- Lampén, Lea (1994). *Ruotsi-suomi suursanakirja / Svensk-finsk storordbok*. 5. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-18821-2.
- Lampén, Lea (1994). *Suomi-ruotsi-suomi: taskusanakirja*. 14. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07771-2.
- Lampén, Lea (1995). *Ruotsi-suomi suursanakirja / Svensk-finsk storordbok*. 6. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-18821-2.
- Lampén, Lea (1996). *Suomi-ruotsi-suomi: taskusanakirja*. 15. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-07771-2.

- Lampén, Lea (1998). *Ruotsi-suomi suursanakirja / Svensk-finsk storordbok*. 8. uppl. Porvoo: WSOY. ISBN 951-0-18821-2.
- Lilius, Aukusti (1850). *Suomenkielinen Lukemisto, Sanakirja*. Turussa: I.W. Lilljan kustannuksella.
- Lilius, Aukusti (1860). *Suomenkielinen Lukemisto, Sanakirja* (Toinen, korjattu ja paljon enennetty painos). Turku: Omalla kustannuksella.
- Lundqvist, J. (1931). *Ruotsalais-suomalainen sanakirja*. Helsinki: Kirja.
- Lönnrot, Elias (1880). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt lexikon*. Del II. 1. uppl. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lönnrot, Elias (1847). *Svensk, finsk och tysk tolk*. 1. uppl. Helsingfors: A.C. Öhman.
- Lönnrot, Elias (1874). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt lexikon*. Del I. 1. uppl. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lönnrot, Elias (1930). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt lexikon*. Del I-II. 2. uppl. Porvoo: WSOY.
- Lönnrot, Elias (1958). *Suomalais-ruotsalainen sanakirja / Finskt-svenskt lexikon*. Del I-II. 3. uppl. Porvoo: WSOY.
- Nordlund, C.F. (1887). *Svenskt-finskt handlexikon*. Skolupplaga. 1. uppl. Helsingfors: K.E. Holms förlag.
- Nordlund, C.F. (1889). *Suomalais-ruotsalainen käsisanakirja*. Koulupainos. 2. uppl. Helsingfors: K.E. Holms förlag.
- Nordlund, C.F. (1889). *Svenskt-finskt och finskt-svenskt handlexikon*. Skolupplaga. 2. uppl. Helsingfors: K.E. Holms förlag.
- Ny *Svensk-Finsk Tolk / Uusi Suomalais-Ruotsalainen Tulkki*. (1898). Helsingfors: Hufvudstadsbladets Nya tryckeri.
- Ordlista för tolkar*. (1970). 3 häften. Stockholm: Statens invandrarverk.
- Ordlista för tolkar. Svenska-finska*. Stockholm: Liber Utbildningsförlaget och Skolöverstyrelsen (1986). ISBN 91-40-71704-6.
- Ordlista för tolkar. Svenska-finska*. (1972) Stockholm: Skolöverstyrelsen.
- Ordlista för tolkar. Svenska-finska*. (1979). Stockholm: Skolöverstyrelsen.
- Porthan, Henrik Gabriel ((1770) 1968). *Lisäyksiä Suomalaisen Sana-Lugun Coetukseen*.
- Renvall, Gustav (1826). *Suomalainen Sana-kirja / Lexicon linguae finnicæ, cum interpretatione duplici copiosiore latina, brevior germanica*. Auctore Gustavo Renvall. Aboæ, Typis Frenckellianis. MDCCCXXVI.
- Romppanen, Birgitta – Erling, Wande (1973). *Finska. Finsk-svenskt, svensk-finskt ficklexikon med parlör, svensk och finsk grammatik samt uttalsanviningar*. 1. uppl. Stockholm: Bok och bild.
- Romppanen, Birgitta – Erling, Wande (1976). *Finska. Finsk-svenskt, svensk-finskt ficklexikon med parlör, svensk och finsk grammatik samt uttalsanviningar*. 3. uppl. Stockholm: Bok och bild.
- Romppanen, Birgitta – Erling, Wande (1978). *Finska. Finsk-svenskt, svensk-finskt ficklexikon med parlör, svensk och finsk grammatik samt uttalsanviningar*. 4. uppl. Stockholm: Bok och bild.
- Romppanen, Birgitta – Erling, Wande (1981). *Finska. Finsk-svenskt, svensk-finskt ficklexikon med parlör, svensk och finsk grammatik samt uttalsanviningar*. 5. uppl. Stockholm: Bokförlaget Prisma/Bok och bild Förlag. ISBN 91-518-1442-0.
- Romppanen, Birgitta – Erling, Wande (1984). *Finska. Finsk-svenskt, svensk-finskt ficklexikon med parlör, svensk och finsk grammatik samt uttalsanviningar*. 6. uppl. Stockholm: Bokförlaget Prisma/Bok och bild Förlag. ISBN 91-518-1442-0.
- Romppanen, Birgitta – Erling, Wande (1988). *Finska. Finsk-svenskt, svensk-finskt ficklexikon med parlör, svensk och finsk grammatik samt uttalsanviningar*. 7. uppl. Stockholm: Bokförlaget Prisma/Bok och bild Förlag. ISBN 91-518-1442-0.
- Romppanen, Birgitta – Erling, Wande (1989). *Finska. Finsk-svenskt, svensk-finskt ficklexikon med parlör, svensk och finsk grammatik samt uttalsanviningar*. 8. uppl. Stockholm: Bokförlaget Prisma/Bok och bild Förlag. ISBN 91-518-1442-0.

- Romppanen, Birgitta – Erling, Wande (1990). *Finska. Finsk-svenskt, svensk-finskt ficklexikon med parlör, svensk och finsk grammatik samt uttalsanviningar*. 9 uppl. Stockholm: Bokförlaget Prisma/Bok och bild Förlag. ISBN 91-518-1442-0.
- Romppanen, Birgitta – Erling, Wande (1991). *Finska. Finsk-svenskt, svensk-finskt ficklexikon med parlör, svensk och finsk grammatik samt uttalsanviningar*. 10 uppl. Stockholm: Bokförlaget Prisma/Bok och bild.
- Romppanen, Birgitta – Erling, Wande (1992). *Finska. Finsk-svenskt, svensk-finskt ficklexikon med parlör, svensk och finsk grammatik samt uttalsanviningar*. 11. uppl. Stockholm: Bokförlaget Prisma/Bok och bild Förlag. ISBN 91-518-1442-0.
- Ruotsalais-suomalainen – suomalais-ruotsalainen sanakirja*. (1974). by the Staff of Editions Berlitz. Lausanne: Berlitz ISBN 951-30-2793-7, 91-46-19926-8.
- Ruotsi-suomi, suomi-ruotsi sanakirja / Svensk-finsk, finsk-svensk ordbok*. (1992). by the Staff of Berlitz Guides. 6. uppl. Printed in The Netherlands. ISBN 2-8315-0972-6.
- Ruotsi-suomi, suomi-ruotsi sanakirja / Svensk-finsk, finsk-svensk ordbok*. (1981). by the Staff of Editions Berlitz. Lausanne: Berlitz. ISBN 951-30-4698-2.
- Sarantola, Anja – Tauno, Sarantola (1995). *Ruotsi-suomi opiskelusanakirja*. 1. uppl. Juva: WSOY. ISBN 951-0-19087-X.
- Sarantola, Anja – Tauno, Sarantola (1996). *Ruotsi-suomi opiskelusanakirja*. 2. uppl. Juva: WSOY. ISBN 951-0-19087-X.
- Sarantola, Anja – Tauno, Sarantola (1998). *Ruotsi-suomi opiskelusanakirja*. 3. uppl. Juva: WSOY. ISBN 951-0-19087-X.
- Sarantola, Anja – Tauno, Sarantola (1998). *Ruotsi-suomi sanakirja*. 4. uppl. Juva: WSOY.
- Schroderus, Ericus ((1637) 1941). *Lexicon latino-scondicum*,[...] 1637. Faksimileupplaga. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Silfverberg, Leena (1993). *Sanasto suomen kielen alkeis- ja jatko-oppikirjaan: Suomi-ruotsi*. Helsinki: Finn Lectura. ISBN 951-8905-32-0
- Sonck, J.G. (1903). *Ruotsalais-suomalainen laki- ja virkakielen sanasto. Svensk-finsk lag- och kurialterminologi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 103. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sundman, B.O. (1946). *Suomalais-ruotsalainen taskutulkki sekä systemaattinen puhekielen sanasto / Svensk-finsk parlör med systematisk ordförteckning*. 1. uppl. Porvoo: WSOY.
- Sundman, B.O. (1955). *Suomalais-ruotsalainen taskutulkki sekä systemaattinen puhekielen sanasto / Svensk-finsk parlör med systematisk ordförteckning*. 2. uppl. Porvoo: WSOY.
- Sundman, B.O. (1956). *Suomalais-ruotsalainen taskutulkki sekä systemaattinen puhekielen sanasto / Svensk-finsk parlör med systematisk ordförteckning*. 3. uppl. Porvoo: WSOY.
- Sundman, B.O. (1960). *Suomalais-ruotsalainen taskutulkki sekä systemaattinen puhekielen sanasto / Svensk-finsk parlör med systematisk ordförteckning*. 4. uppl. Porvoo: WSOY.
- Sundman, B.O. (1962). *Suomalais-ruotsalainen taskutulkki sekä systemaattinen puhekielen sanasto / Svensk-finsk parlör med systematisk ordförteckning*. 5. uppl. Porvoo: WSOY.
- Sundman, B.O. (1965). *Suomalais-ruotsalainen taskutulkki sekä systemaattinen puhekielen sanasto / Svensk-finsk parlör med systematisk ordförteckning*. 6. uppl. Porvoo: WSOY.
- Sundman, B.O. (1969). *Suomalais-ruotsalainen taskutulkki sekä systemaattinen puhekielen sanasto / Svensk-finsk parlör med systematisk ordförteckning*. 7. uppl. Porvoo: WSOY.
- Suuri Suomi-ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken*. (1997). Birgitta Romppanen (red.). 1. uppl. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY. ISBN 951-0-21462-0.
- Suuri Suomi-ruotsi-sanakirja / Stora finsk-svenska ordboken*. (1997). Birgitta Romppanen (red.). 2. uppl. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY. ISBN 951-0-21462-0.

- Svensk-finskt lexikon / Ruotsalais-suomalainen sanakirja.* (1995). Sverigefinska språknämnden. Lexin. Stockholm: Statens skolverk: Norstedt. ISBN 91-1-915782-7.
- Svensk-finskt lexikon / Ruotsalais-suomalainen sanakirja.* (1996). Sverigefinska språknämnden. Lexin. 2. uppl. Stockholm: Statens skolverk: Norstedt. ISBN 91-1-915782-7.
- Uusi Suomalais-Ruotsalainen Tulkki. Helppotajuinen ja käyttöinen keino pian opettajatta oppia ruotsia.* (1899). Lindstedtin käytännöllisiä tulkkirjoja. 2:nen. Osa. Helsinki.
- Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione* (1644). Editio prioribus auctior et emendatior. Holmiæ: Ignatius Meurer.
- Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione* (1658[59]). Editio prioribus auctior et emendatior. Holmiæ: Ignatius Meurer.
- Variarum rerum vocabula latina cum Svetica et Finnonica interpretatione* (1668). Editio prioribus auctior et emendatior. Holmiæ: Ignatius Meurer.
- Waronen, Matti (1896). *Ordförteckning till Dr Knut Cannelins Suomalainen lukemisto.* Helsingfors: Söderström & Co Förlagsaktiebolag.
- Winter, Helmer (1930). *Suomalais-ruotsalainen pienoissanakirja.* 1. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1931). *Ruotsalais-suomalainen pienoissanakirja.* 1. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1934). *Ruotsalais-suomalainen pienoissanakirja.* 2. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1936). *Ruotsalais-suomalainen pienoissanakirja.* 3. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1937). *Suomalais-ruotsalainen pienoissanakirja.* 2. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1938). *Ruotsalais-suomalainen pienoissanakirja.* 4. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1939). *Ruotsalais-suomalainen pienoissanakirja.* 5. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1940). *Suomalais-ruotsalainen pienoissanakirja.* 3. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1941). *Ruotsalais-suomalainen pienoissanakirja.* 6. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1942). *Ruotsalais-suomalainen pienoissanakirja.* 7. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1942). *Suomalais-ruotsalainen pienoissanakirja.* 4. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1943). *Suomalais-ruotsalainen pienoissanakirja.* 5. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1945). *Ruotsalais-suomalainen pienoissanakirja.* 8. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1945). *Suomalais-ruotsalainen pienoissanakirja.* 6. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1946). *Ruotsalais-suomalainen pienoissanakirja.* 9. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1946). *Suomalais-ruotsalainen pienoissanakirja.* 7. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1947). *Ruotsalais-suomalainen pienoissanakirja.* 10. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1947) *Suomalais-ruotsalainen pienoissanakirja.* 8. uppl. Porvoo: WSOY.
- [Winter, Helmer (1947–1949). *Suomalais-ruotsalainen pienoissanakirja.* 9. uppl. Porvoo: WSOY.]
- Winter, Helmer (1949). *Ruotsalais-suomalainen pienoissanakirja.* 11. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1952). *Ruotsalais-suomalainen pienoissanakirja.* 12. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1952). *Ruotsalais-suomalainen pienoissanakirja.* 16. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1952). *Suomalais-ruotsalainen pienoissanakirja.* 10. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1953). *Ruotsalais-suomalainen pienoissanakirja.* 13. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1953). *Suomalais-ruotsalainen pienoissanakirja.* 11. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1955). *Suomalais-ruotsalainen pienoissanakirja.* 12. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1957). *Ruotsalais-suomalainen pienoissanakirja.* 14. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1957). *Suomalais-ruotsalainen pienoissanakirja.* 13. uppl. Porvoo: WSOY.
- [Winter, Helmer (1957–1959). *Suomalais-ruotsalainen pienoissanakirja.* 14. uppl. Porvoo: WSOY.]

- Winter, Helmer (1959). *Ruotsalais-suomalainen pienoissanakirja*. 15. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1961). *Suomalais-ruotsalainen pienoissanakirja*. 15. uppl. Porvoo: WSOY.
- Winter, Helmer (1962). *Suomalais-ruotsalainen pienoissanakirja*. 16. uppl. Porvoo: WSOY.
- Wirénius, G.W. (1827). *Lyhykäinen Suomen ja Ruotsin kielinen Sana Kirja / Kort Finsk och svensk Ordbok*. Wiborg: (Ingen förläggare angiven).